

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzat](#)át.

FORRÁSOK A ROMÁNIAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

ÚTON ERDÉLYI ZSIDÓ TÁRSADALOM- ÉS NEMZETÉPÍTÉSI KÍSÉRLETEK (1918–1940)



ÖSSZEÁLLÍTOTTA: GIDÓ ATTILA

PRO•PRINT

ÚTON
ERDÉLYI ZSIDÓ TÁRSADALOM- ÉS NEMZETÉPÍTÉSI
KÍSÉRLETEK (1918–1940)

FORRÁSOK
A ROMÁNIAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

A sorozat szerkesztőbizottsága:

Bárdi Nándor
György Béla
Hunyadi Attila
Lőnhárt Tamás
Nagy Mihály Zoltán
Vincze Gábor

ÚTON

ERDÉLYI ZSIDÓ TÁRSADALOM- ÉS NEMZETÉPÍTÉSI KÍSÉRLETEK (1918–1940)

A bevezető tanulmányt írta és a dokumentumokat közreadja:

Gidó Attila

Pro-Print Könyvkiadó,
Csíkszereda, 2009

A kötet az MTA Kisebbségkutató Intézet, a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
és a Pro-Print Könyvkiadó
közös könyvkiadási programja keretében készült.

A kézirat elkészítését a Politikatörténeti Alapítvány támogatta.

A kötet megjelenését a Szülőföld Alap Iroda támogatta.



Cartea a apărut cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național

Előszó, bevezető tanulmány, kronológia, bibliográfia, mutatók:

Gidó Attila

Lektorálta:

Bárdi Nándor

Kovács Éva

Angol szöveg:

Flóra Ágnes

© *Gidó Attila*

© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN 978-973-8468-77-1

A borítón: A zilahi Später család női tagja Új Keletet olvas.

*Készült: 1940. március 11-én. A fotót Almási Miklós (1921–) kolozsvári
nyugdíjas kémia professzor bocsátotta a szerző rendelkezésére.*

Ágnesnek

TARTALOM

Előszó	13
Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940).	15
1. <i>A vizsgálat kiindulópontjai</i>	15
2. <i>A korszakot leíró kulcsfogalmak</i>	18
3. <i>Demográfiai és jogi támpontok</i>	29
3.1. Népesedési adatok	29
3.2. Társadalmi szerkezet	33
3.3. A romániai integrációt meghatározó jogi keretek	35
4. <i>A társadalmi antiszemitizmus kérdése</i>	42
4.1. Román antiszemitizmus	42
4.2. Magyar antiszemitizmus	47
5. <i>A zsidó társadalom- és nemzetépítés periódusai</i>	53
5.1. Építkezés, 1918–1923	54
5.2. Kiegyenlítődő diaszpóra- és Palesztina-munka, 1923–1930	59
5.3. A politikai és nemzeti munka különválasztása, 1930–1938	62
5.4. Népi összezárkózás, 1938–1940	66
6. <i>Intézmények a zsidó társadalomépítésben</i>	70
6.1. A Szövetség	71
6.2. A hitközségek	76
6.3. Szociális gondoskodás és munka	77
6.4. Művelődés és olvasás	79
6.5. Az iskola és nevelés	84
6.6. A sport	85
7. <i>Önmeghatározások és viták</i>	86
7.1. Önmeghatározások	86
7.2. Brassói nagygyűlés	92
7.3. „A zsidók útja” vita	93
7.4. Zsidó Értelmiségi Találkozó	95
8. <i>Zsidó identitástudat és számszerűsíthetőség</i>	97

DOKUMENTUMOK

I. Intézményesség

1. A nagyszebeni Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a helyi és a környékbeli zsidó hitközségekhez a Szövetséghez való csatlakozásra, 1918	109
2. Mit akarunk? 1918.	112
3. Új Kelet. Az Új Kelet programja, 1918.	115
4. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ideiglenes szervezeti szabályai, 1918	116
5. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyvezető elnökségének munkaprogramja, 1919.	125
6. A temesvári Zsidó Líceum Végrehajtó Bizottsága ülésének jegyzőkönyve, 1919	140
7. Az Erdélyi Román Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi reszortfőnökének engedélye a temesvári Zsidó Líceum megnyitására, 1920.	142
8. A temesvári Zsidó Líceum kuratóriumának kérése az erdélyi Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi reszortfőnökéhez az iskola működésének tárgyában, 1920	143
9. I. Micu Siguranța-ügynök jelentése, 1920.	147
10. Az első erdélyi cionista konferencia deklarációja, 1920	154
11. Az Országos Zsidó Kórházegyesület felhívása a zsidó hitközségekhez és szentegyletekhez anyagi támogatásért, 1921.	153
12. Az erdély-bánati rabbik országos értekezletének és a vele kapcsolatos rabbiegyesületi alakuló közgyűlésnek jegyzőkönyve, 1921	156
13. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a helyi csoportokhoz és a csatlakozott hitközségekhez az Erdélyi Zsidó Néppárt helyi szervezeteinek megalakítására, 1922.	163
14. Ma alakul meg az erdélyi zsidó néppárt, 1922	165
15. Schütz Henrik, az aradi zsidó hitközség alelnökének körlevele, 1922.	169
16. Az első ratifikálási ünnep Erdélyben, 1922.	170
17. Az alijázni készülő Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi búcsúztatása, 1923.	175
18. Az Erdélyi Zsidóság Központi Jogvédelmi Irodájának felhívása a hitközségekhez és zsidó szervezetekhez, 1924.	179

19. Vértés Adolf emlékirata a magánoktatási törvényjavaslat tárgyában, 1925	182
20. Szervezeti jelentés az EZSNSZ VI. konferenciájára az 5685/6. konferenciális évről (1924–1925)	191
21. Erdély, Bánság, Máramaros és Körös-vidék népi kisebbségi alapon álló zsidósághoz!, 1925.	202
22. Kertész Jenő: Páholyunk munkaprogramja, 1922	204
23. Klein Miksa, a Román Zsidók Szövetsége erdélyi fiókja elnökének jelentése, 1927.	207
24. A Román Zsidó Hitközségek Szövetségének felhívása az erdélyi zsidó hitközségekhez, 1927	209
25. Max Lazarovici levele M. Schweig újságírónak, 1927	211
26. Michael Landau körlevele az Országos Zsidó Tanács megalakítása alkalmából, 1930	212
27. A regáti Zsidó Hitközségek Szövetségének körlevele az ország hitközségeihez az Országos Zsidó Tanács megalakítása kapcsán, 1930.	214
28. A <i>Zsidó Jövő</i> programcikke, 1930.	216
29. Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség németországi zsidóüldözések kapcsán megtartott üléséről, 1933.	218
30. Fischer Tivadar román nyelven elmondott üdvözlőbeszéde a Romániai Zsidó Párt I. kongresszusán és a párt programja, 1933.	220
31. Lezajlott az erdélyrészi XIV. cionista konferencia, 1933.	226
32. Az Erdély–Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület első közgyűlésének jegyzőkönyve, 1935	236
33. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, az Erdélyi Wizo Föderáció, a Keren Kajemet Erdélyi Kuratóriuma és a Keren Hajeszod Erdélyi Kuratóriuma anyagi támogatást kér a gyulafehérvári zsidó Szentegylettől, 1936.	244
34. A Makkabi Szövetség tartományi elnöksége a Zsidó Nemzeti Szövetség támogatását kéri az oradeai konferencián, 1937	248
35. Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség képviselőtestületének 1938. január 16-ki üléséről, 1938.	251
36. Jegyzőkönyv az Erdély–Bánáti Nyugati Szerartású Izraelita Hitközségek Szövetsége elnöki tanácsának üléséről, 1938.	255
37. Az Erdély–Bánáti Nyugati Szerartású Hitközségek Szövetségének jelentése az 1937–1938 közötti működéséről, 1938	260

38. Jegyzőkönyv az Erdély-Bánáti Nyugati Szerződésű Izraelita Hitközségek Szövetsége elnöki tanácsának üléséről, 1938.	266
39. Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség 1938. december 18-ki üléséről, 1938	270

II. Vitaanyagok, elméleti írások

40. Az ortodoxia és a zsidó nemzeti gondolat. Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi nyilatkozata a cionista mozgalomról, 1918.	275
41. Kecskeméti Lipót: A nemzeti elv lázában, 1921.	276
42. Weiss Sándor: Igazi kereszténység, zsidóság és erdélyi magyar politika, 1922.	285
43. Weissburg Chaim: Magyar, román, jiddis vagy héber?, 1922.	289
44. Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben, 1922.	293
45. Ligeti Ernő: A zsidó kérdés Erdélyben?!, 1922.	301
46. Gombos Benő: A zsidóságról, 1923.	308
47. Konrád Bélának a nagyváradi neológ hitközség tisztújító közgyűlésén elhangzott székfoglaló beszéde, 1923	311
48. Gombos Benő, id. Neumann Miksa: Antiszemitizmus és numerus clausus, 1923.	313
49. Egységes nép. Vértess Adolf beszéde a bánági zsidóság 1923. május 27-én Temesváron tartott nagygyűlésén	322
50. Gombos Benő: A zsidó egység és a zsidó iskolák, 1923.	325
51. Kasztner Rezső: A sport a zsidó nép reneszánszának szolgálatában, 1924.	329
52. Fischer Tivadar és Fischer József nyilatkozata az Országos Magyar Párt brassói nagygyűléséről, 1924.	333
53. Leitner Mihály: A magyar zsidóság, 1925.	336
54. Marton Ernő: Anyanyelv, nemzeti nyelv és államnyelv, 1923.	343
55. Klein Miksa: Az erdélyi ortodoxia vajdó problémái, 1925.	347
56. id. Neumann Miksa: Mostoha gyermek a kisebbségek között is, 1926.	350
57. [Hegedűs Nándor]: Megjegyzések, 1926.	353
58. Három nyilatkozat a „zsidók útjáról”, 1927	358

59. Weiss Sándor: Miért adakozom Palesztinára?, 1928.	361
60. Fischer Tivadar román nyelvű felszólalása a Zsidó Parlamenti Klub nevében az új parlamenti ciklust megnyitó trónbeszédhez, 1928. . . .	363
61. Marton Ernő: Országos Zsidó Párt – országos zsidó lista, 1931. . . .	365
62. Weiss Sándor: Magyar–zsidók a vádlottak padján. Válasz Spectator cikkére az Országos Zsidó Pártról, 1931.	368
63. Marton Ernő: A kétezer éves párt, 1931.	371
64. B. J.: Az ortodox zsidóság és a parlamenti választások, 1933	374
65. Grossman Ödön: Az ortodoxia és az országépítés, 1934.	376
66. Marton Ernő: A páholyok külső kulturmunkája, 1934.	379
67. Hídverés a négy országrész zsidósága között, 1934.	383
68. Klein Miksa: Hídverés a négy országrész zsidósága között, 1934. . .	385
69. Fried József: Hozzászólás az ifjúsági problémához, 1934.	404
70. Szirmai István: Az intellektuális zsidó ifjúság problémái, 1934. . . .	408
71. Weiss Sándor: Kétféle tradicionalizmus, 1935.	412
72. Balkányi Kohn Jicchák: A zsidó nemzeti gondolat és a hagyomány szintézise, 1936.	415
73. Landó Jenő: A transzszilvániai zsidóság feladatai, 1937.	418
74. Weimann Jenő: Zsidó szociográfiai kutatást!, 1937.	425
75. Márton Lajos–Weimann Jenő: Milyen legyen az erdélyi zsidó értelmség találkozója?, 1937.	430
76. Arató András: A magyar–zsidó kérdés és az erdélyi magyar ifjúság parlamentje, 1937.	433
77. Megvalósításhoz közeledik az erdélyi zsidó értelmiségi találkozó, 1937.	437
78. Sebestyén József tervezete a zsidó társadalom megszervezésére, 1938.	439
79. Danzig Hillel: Húsz év távlatából, 1939.	446
80. Fischer József román nyelven elmondott beszéde a XVI. erdélyi cionista konferencián, 1939.	454
81. Kéri József: A mai zsidó nevelés margójára, 1940.	458
82. Dr. Faragó Viktor: Nemzsidó zsidók, 1940.	462
83. Ligeti Ernő: Erdély zsidósága, 1941.	464

Az erdélyi zsidóság történeti kronológiája (1918–1940)	469
Életrajzi adatok	500
Források – válogatott bibliográfia	506
<i>Levéltári források</i>	506
<i>Sajtó, hivatalos lapok</i>	506
Zsidó lapok	506
Magyar lapok	506
Német lap	506
Hivatalos lap	506
<i>Statisztikák, lexikonok, szervezeti kiadványok, segédletek</i>	506
<i>Szakkönyvek</i>	508
<i>Tanulmányok</i>	511
 Szójegyzék	 515
Rövidítések	517
Mutatók	518
Rezumát	519
Summary	520

Előszó

Az erdélyi zsidóság két világháború közötti történetére vonatkozó önálló levéltári forrásgyűjtemény Románia területén kizárólag a *Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének* bukaresti levéltárában, és néhány hitközségnél található. Mivel a holokauszt alatt az észak-erdélyi zsidó hitközségek levéltárai megsemmisültek (vagy részben ismeretlen helyre kerültek), lényegében csak a Dél-Erdélyben megmaradt két világháború közötti forrásokra támaszkodhattunk. A zsidó intézmények, érdekképviselői szervezetek (*Zsidó Nemzeti Szövetség, Zsidó Párt* erdélyi szervezete stb.) iratanyaga mindaddig nem került elő, habár ez a kutatás szempontjából igen fontos forrásbázis lett volna. A két világháború közötti zsidó társadalomszervező intézményekre vonatkozólag ezért csak az aradi hitközségi és állami levéltárban, valamint a bukaresti Zsidó Levéltárban szétszórta fellelhető anyagra alapozhattam.

Különböző összefoglalókból tudjuk, hogy erdélyi zsidó vonatkozású források sora található izraeli levéltárakban.¹ Ezek többsége a cionista ifjúsági szervezetekre vonatkozik (levelezések a nemzetközi szervezetekkel stb.). Feldolgozásuk további lépéseket jelentene az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom történetének vizsgálatában.

A válogatásban kisebb számban szerepelnek az erdélyi zsidó ortodoxiára vonatkozó írások. Ez az aránytalanság elsősorban a forráshiány számlájára írható: a nagy erdélyi ortodox hitközségek levéltárai a világháború alatt eltűntek, elpusztultak.

A hiányos levéltári anyagot a korszak zsidó sajtója segítségével és a zsidó érdekképviselői szervezetek által kiadott jelentésekkel egészítettem ki.

Arra vállalkoztam, hogy a forrásgyűjtést nem eseménytörténeti szempontok, hanem fejlődéstörténeti kritériumok alapján végzem, ezzel is az esztörténeti megközelítést helyezve előtérbe. Meglátásom szerint, a választott munkamódszer egy-egy problémakör (intézményesülés, identitásproblémák, társadalom- és nemzetépítő törekvések, belső viták stb.) mélyebb elemzésére nyújt lehetőséget.

Kutatásaim eredményeként a témát vázlatosan körülíró előtanulmányt készítettem és a kutatás kritériumai szerint nyolcvanhárom szöveget választottam ki publikálásra. A szövegek kiválogatásánál elsődleges szempontnak tekintettem a szerzők zsidó származását (ez alól csak egy, a kötet szempontjából fontos dokumentum képez kivételt).² Tulajdonképpen négy típusú forrásanyag került be

1 Zvi Hartman: Zionism in Transylvania between the World Wars: From Ideology to Practice. *Studia Judaica* 1996. 200–210., Uő: Sources in Israel on inter-war Transylvanian Jewish history: the case of the Zionist movement. *Studia Judaica* 1998. 151–157.

2 I. Micu Siguranța-ügynök jelentése az erdélyi zsidóság szervezkedéséről és a román államhoz fűződő viszonyáról. AFCER, II. fond, 183. dosszié, 21–25. (9. sz. irat)

az összeállításba: levéltári források, sajtó, szervezeti jelentések és zsidó identitás-problémákkal foglalkozó elméleti írások. A dokumentumokat részletes kronológia és egy-egy fontosabb erdélyi zsidó közéleti személyiséget bemutató életrajzi összeállítás követi.

A források kiválogatása során elsősorban a két világháború közötti erdélyi zsidó társadalomszervezés, a romániai integráció, a magyarsághoz való viszonyulás és a felsorolt problémakörökben zajló viták bemutatása volt fontos számomra. A zsidóságról alkotott kép, a magyar–zsidó kapcsolatok, a magyar identitású zsidóság nem témája a kutatásnak. A magyar identitású, magyar asszimiláns zsidó közéleti személyiségektől közölt szövegek elsősorban a zsidó–zsidó párbeszédhez tartozó textusok. A szövegek eredeti formájukban, esetenként a nem releváns részek kihagyásával, a mai helyesírás szabályai szerint, de az eredeti mondatsszerkezeteket meghagyva kerültek publikálásra. A héber kifejezések, intézményi és személynevek eredeti formájukban szerepelnek. A román nyelvű iratokat saját fordításban közlöm.

Munkám megírásánál nyújtott segítségükért Bárdi Nándornak, Kovács Évának, Komoróczy Géza, Gyémánt László és Jicchak Perri professzoroknak, valamint Balázs Eszternek, Bányai Viktóriának, Egry Gábornak, Horváth Szabolcs Ferencnek és Tibori Szabó Zoltánnak szeretnék köszönetet mondani. Köszönettel tartozom ugyanakkor a kutatást ösztöndíjjal támogató budapesti Politikatörténeti Alapítványnak.

ERDÉLYI ZSIDÓ TÁRSADALOM- ÉS NEMZETÉPÍTÉSI KÍSÉRLETEK (1918–1940).

„Ó, most már másként látok mindent. Eddig azt hittem, hogy letaszítottak. Pedig csak le akartak rántani! De nem, nem engedem magam. Holnap szombat van, el fogok menni a templomba. [...] A zsidó sors hivatottság! [...] Messze Keleten kapával és ásóval túrják a földet. Ó, a föld, a primitívségek! Mennyi nyugalom és biztonság árad a földből. És a föld az enyém! Haza fogok menni...” (Sas László: Haza... Regényvázlat. *Az Új Kelet Évkönyve*. Kadima RT. Kiadása, Kolozsvár, 1921. 26.)

1. A vizsgálat kiindulópontjai

A 20. század második évtizedére az erdélyi zsidóság többsége a magyarságba asszimilálódott, illetve az asszimiláció útjára lépett: az erdélyi zsidók közel 80%-a ekkor már magyar anyanyelvű volt. Legfontosabb központjaiknak Máramaros-sziget, Szatmárnémeti, Nagyvárad, Temesvár, Arad, Gyulafehérvár, Dés, Kolozsvár és Marosvásárhely számítottak.

Az első világháború végén a kelet-magyarországi területek Románia fennhatósága alá kerültek. Ez az esemény fordulópontnak tekinthető az erdélyi zsidó közösség életében, mivel a magyarsággal együtt kisebbségi létbe sodródott, ezzel párhuzamosan pedig felgyorsult az erdélyi zsidó társadalmon belül a szétfejlődés. 1918 után, a Magyarországtól elcsatolt többi területhez hasonlóan, az erdélyi zsidó közösség tagjai választás elé kerültek: vállalják továbbra is a sorsközösséget a magyarsággal, vagy a román állam disszimiláló politikájának engedve, elhatárolódnak a magyar társadalomtól.

A korabeli erdélyi zsidóság korántsem számított egységesnek, különböző szervezetek mentén tagolódott: *Országos Magyar Párt* (OMP), *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség* (Ezsnsz), *Román Zsidók Szövetségének* (Uniunea Evreilor Români, a továbbiakban: UER) erdélyi tagozata, *Szociáldemokrata Párt*, *Kommunista Párt* (1924-től illegálisan működött), valamint különböző román politikai pártok. Az OMP magyar népkisebbségi alapon szerveződött, így a zsidóság részéről főleg az asszimilánsok csatlakoztak hozzá. Az Ezsnsz ezzel szemben zsidó nemzeti kisebbségi alapon állt, és a cionisták, a nem asszimilálódottak tekintették képviselőjüknek. Az UER eredetileg az ókiráltságbeli zsidók polgárjogainak megvédésére alakult meg *Romániai Honos Zsidók Szövetsége* (Uniunea Evreilor Pământeni din România) néven, majd 1919-ben mérsékelt asszimilációs alapra helyezkedett. (A román integrációt sürgette a zsidó kulturális, vallási sajátosságok

megőrzése mellett.) Erdélyi hívei főleg a kisszámú románajkú zsidóságból, valamint az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséggel konfliktusba került politikusok köréből verbuválódtak. Az 1920/1930-as évek erdélyi zsidó társadalmának életét ez a három főbb irányvonal határozta meg.

Vizsgálatomban arra keresek választ, hogy egy többségében magyar nyelvű, de vallásilag (ortodoxok, neológok, status-quo ante alapon állók és szefárdok) és társadalmilag rétegzett régió zsidó közössége milyen identitás-stratégiákat épített ki az első világháborút követő közhatalomváltozás és az ezzel együttjáró új politikai, kulturális hatások által teremtett kihívások megválaszolására.¹

Megvizsgálom, hogy a cionista mozgalom, az antiszemizmus, a román diákmozgalmak és a zsidóság polgári jogait korlátozó intézkedések mennyiben járultak hozzá a magyarsághoz való asszimiláció megtorpanásához, a disszimilációhoz, illetve a nemzeti öntudatra való ébredéshez. De szintén górcső alá veszem, hogy a politikai szerepvállalás hogyan módosult az új állami keretek között.

Egyben arra is választ keresek, hogy a cionista mozgalom miképpen járult hozzá az 1918 utáni erdélyi zsidó társadalom önszerveződéséhez, és milyen mértékű volt a hatása a zsidó-identitástudat felébresztésében, tudatosításában. Tanulmányomban egyaránt használni fogom a „cionista” és „nemzeti zsidó” kifejezést, habár a kettő nem fedi teljesen egymást. Cionizmus alatt ugyanis olyan mozgalmat értünk, amelynek hívei a világon szétszórott zsidó nép számára Palesztinában kívántak szabad nemzeti otthont felépíteni.² A nemzeti zsidó elsődleges eszköze viszont a belpolitikai munka, célja pedig az adott ország területén élő zsidó közösség etnikai alapú megszervezése és jogainak védelme, érdekképviselésének ellátása. A közép- és kelet-európai cionista mozgalmak, a zsidóság hátrányos helyzete miatt kisebb-nagyobb mértékben belpolitikai munkára is rákényszerültek. A zsidóság nemzeti öntudatra ébredése/ébresztése nagy mértékben összefüggött a Cionista Világszervezetbe bekapcsolódó országos/regionális cionista szövetségek munkájával (Erdélyben az EZSNSZ, a Regátban a román Cionista Szövetség). Hasonlóképpen, az etnikai alapú zsidó intézményháló megteremtése is a cionista szervezetekhez köthető. Maga a kortárs erdélyi zsidó köznyelv, cionista nyelvezet sem tesz különbséget a cionista (tehát Palesztina-munkás) és nemzeti zsidó (tehát egyfajta kultúrcionista) között. Váltakozva használják a két kifejezést.

Amennyiben az erdélyi zsidó társadalmon belül lezajló folyamatokat sikerül hasonló fogalmakkal leírni, a közös magyar–magyar zsidó és zsidó kisebbségtörténeti vizsgálat elvégzéséhez és a közös fogalomkészlet kidolgozásához jutunk közelebb.³ A modell és a terminológiát nagyrészt Bárdi Nándor, valamint Szarka

1 Erdélyben tényleges szefárd közösség csupán Gyulafehérváron és Temesváron létezett. Temesváron 1894-ben a szefárd hitközség beolvadt a belvárosi neológ hitközségbe. Több településen viszont, szefárd megnevezés alatt különültek el a haszid csoportosulások is. Eugen Glück: *Informații privind rabinii din Transilvania (1591–1920). Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 1999. 21.

2 A korabeli meghatározásra lásd: *Cionista ABC. Kérdések és feleletek.* A „Brith Trumpeldor” erdélyi Mifkádá Rásítjának kiadása, Cluj–Kolozsvár, 1969–1931. 3.

3 A továbblépést a terminológiák román történetírói nyelvezethez való alkalmazása jelentheti a tanulmány és a közölt szövegek román nyelvű fordítása révén.

László és Kovács Éva hasonló kutatásai szolgáltatták,⁴ emellett viszont felvetéseimet, következtetéseimet a Gyáni Gábor–Karády Viktor között zajló vitában és a Gyurgyák János által felvetett problémákban is megpróbálom elhelyezni.⁵

Kovács Éva Kassát vizsgáló korábbi tanulmányaiban már kimutatta, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után a felvidéki zsidóság magyarságba történő asszimilációja megtorpan és disszimilációs folyamatok indultak be.⁶ Gyurgyák János összefoglaló munkájában hasonlóképpen megkérdőjelezi a tömeges zsidó asszimiláció toposzának érvényességét.⁷ Erdélyre ez a kérdésfeltevés fokozottabban érvényes, de ugyanakkor – az identitást állandóan mozgásban lévő, szituációfüggő (lásd Brubakernél a *sztatív etnicitás* fogalmát) Te és Én (Mi és Ti) viszonyrendszerben működő önképnek fogva fel – sokkal árnyaltabb és bonyolultabb kérdésnek látom, mint például a trianoni Magyarország esetében. Éppen ezért, tartózkodni igyekszem konkrét számokra kivetíteni a különböző identitások mentén polarizálódó erdélyi zsidóság megosztottságát.

Az első világháború utáni erdélyi zsidóság története nem kizárólag a magyar történetírás ügye (habár a közelmúltig román részről nem mutatkozott különösebb érdeklődés a téma iránt), ezért ahol szükséges, ott reflektálok a román történetírói diskurzus témát érintő megnyilatkozásaira is.

Eltérően a magyarországi történetírói kánontól, amely az 1918 után Magyarország területén maradt zsidóságról vallási kisebbségként beszél,⁸ a határváltozásokat követő erdélyi zsidó közösség életvilágában lejátszódó folyamatokat *kisebbségtörténeti* megközelítést választva próbálom meg értelmezni. Teszem mindezt azért, mert ahogyan az Osztrák-Magyar Monarchián belül az észak-kelet- és a kelet-magyarországi területek zsidósága sem nyelvében, sem kulturális és politikai identitásában nem volt egységes, ugyanúgy a Romániához csatolt részek izraelitáira is érvényes ez a megállapítás. Egy dolog viszont közös volt bennük, mégpedig az, hogy az impériumváltással mindannyian kisebbségi sorba kerültek: a mindenkori román kormányok szempontjából minden erdélyi izraelita zsidó nemzeti kisebbséginek számított, a magyarságon belül pedig folyamatosan változott/átalakult az erdélyi izraelitákról és ezen belül is az egyes orientációkról vallott nézet.

4 Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio* 1997. 2. 32–67., Uő: A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere (1918–1989). Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2006. 41–66., Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004., Szarka László: A közép-európai kisebbségek típusairól. Adalékok a tipológiai besorolhatóság kérdéseihez. Kántor Zoltán–Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 158–170.

5 Karády Viktor: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás*. Cserépfalvi Kiadása, Budapest, 1997., Gyáni Gábor: *Polgárosodás, mint zsidó identitás*. BUKSZ 1997. 3. 266–276.

6 Kovács Éva: Disszimiláció, zsidó azonosságtudat, regionális identitás Szlovákiában (1920–1938). *Regio* 1991. 2. 67–73., Uő: Választói magatartás mint a nemzeti identitás mutatója Kassán a két világháború között. *Regio* 1993. 3. 77–106.

7 Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001. 18.

8 Lásd pl.: Uo., Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*. Századvég, Budapest, 1992.

Tanulmányom első részében a korszakot meghatározó, az elcsatolt régiók magyar kisebbségeinek vizsgálata során bevált kulcsfogalmak alapján próbálom meg körüljárni a témát, ezt követően az erdélyi zsidóság demográfiai és jogi helyzetét, valamint az antiszemitizmus kérdését tárgyalom. A második részben az *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség* tevékenységére, valamint az általa működtetett zsidó intézmények társadalomszervező szerepének vizsgálatára fogok összpontosítani. Tárgyalni fogom továbbá a különböző zsidó önmeghatározásokat és három, az erdélyi zsidó közbeszédre jelentős befolyással bíró vitát. A tanulmány végén, anélkül, hogy konkrét számokra vetíteném ki a különböző önmeghatározások mentén tagolható erdélyi zsidó csoportok nagyságát, a zsidó identitástudat mérhetőségére próbálok választ keresni.

2. A korszakot leíró kulcsfogalmak

Az erdélyi magyarság 1918 utáni helyzetének leírására Bárdi Nándor a „kényszerközösség” fogalmát használja, Szarka Lászlónál pedig a „kényszerkisebbség” kifejezéssel találkozunk.⁹ Az erdélyi, nem román etnikumok az impériumváltással akarataik ellenére kerültek (esetenként egy új) kisebbségi létbe. Ez a magyarság és az izraelita magyarok (a magyar identitású zsidóság) esetében a többségből kisebbségivé válást jelentette, míg a századok esetében egy minőségi és földrajzi értelemben vett váltást a kisebbségi létben. Az első világháborúig a magyar identitású zsidóság, hasonlóan az erdélyi magyarokhoz, abban a magyar nemzetépítésben vett részt, amelyből az impériumváltással kényszerűségből kellett kiválnia. Ellentétben viszont a keresztény magyarsággal, amely fejlett intézményhálózattal és nemzeti önazonosságtudattal került kisebbségi létbe, az erdélyi régiók izraelita közösségeit egy le nem zárult asszimilációs folyamat különböző szakaszaiban és a világi intézményesülés kezdetleges fázisában érték a változások.¹⁰ Mindezeket figyelembe véve, az erdélyi zsidóságot, a különböző öndefinícióktól függően, kényszerkisebbségnek (magyar identitású zsidóság), vagy „vállalt kisebbségnek” (nemzeti alapra helyezkedett zsidók) területi bázisát illetően pedig diaszpórának tekinthetjük.

A vesztes világháború nyomán szétszakadt magyarországi zsidó közösségek hasonlóságokkal, de lényeges eltérésekkel is tarkított pályát jártak be. Ugyanúgy, ahogy Csehszlovákiában – Magyarországtól eltérően – a világháborúk közötti időszak már nem a magyar népességbe való folyamatos asszimiláció története.¹¹ Az is igaz viszont, hogy amíg Csehszlovákiában/Szlovéniaiban a demokratikusabb politikai légkör hatására nemcsak a zsidók magyarságtól történő disszimilációja, hanem a többségi nemzet irányába megmutatkozó integrációja/asszimiláci-

9 Bárdi: A romániai magyarság... 32., Uő: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004. 21. és 29–30., Szarka: A közép-európai kisebbségek típusairól... 162.

10 Vö.: Uo.

11 Kovács: Disszimiláció, zsidó azonosságtudat... 67–68.

ója is beindult, Erdélyben, a mindennapi létben és a közéletben megtapasztalt román antiszemitizmus a magyarországi kurzust döbbenetesen figyelő zsidókat inkább a zsidó etnikai önmegfogalmazás (identitás) irányába taszította el.

Ezt a jelenséget tovább gerjesztette a román állam azon álláspontja is, hogy a zsidókat nem felekezetnek, hanem nemzetiségnek kell tekinteni. Az államhatalom ambivalens zsidópolitikája egyébként a csehszlovák esetben is megfigyelhető.¹² Romániához hasonlóan, a Csehszlovák állam részéről sem nehezedett asszimilációs nyomás a magyar nyelvű zsidóságra. Inkább a disszimilációt szorgalmazták, tehát az elsődleges szempont a magyar kisebbségről történő leválasztás volt. A nem szlovenszkói zsidókkal szemben viszont, ahogy román esetben a regátiakkal is történt, a csehszlovák állam az asszimilációs elvárást támasztotta követelményként.¹³

Eddigi kutatásaim szerint az 1918/1920 utáni Nagy-Románia régióinak (értve ez alatt a csatolt részeket és az Ókirályságot) zsidósága és ezen belül is hangsúlyosan az erdélyi izraeliták az egységesítésre tett törekvések ellenére mindvégig megőrizték különállóságukat, és egymással párhuzamos struktúrákat alakítottak ki. Erre vezethető vissza az erdélyi zsidóság egy részének magyarságtól és a többi romániai zsidóságtól eltérő integrációs pályája is. Ez alatt azt értem, hogy pártállástól függetlenül, a két világháború közötti erdélyi zsidóság integrációs pályáját nem csupán a *kettős kisebbségi lét* (és *kettős identitás*) fogalmaival lehet leírni, hanem a kettős, vagy többes *lojalítások* kialakulását, együttélését is figyelembe kell venni.

A fent említett tényezők nem csupán magyar–zsidó és román–zsidó viszonylatban értelmezhetők, hanem a markánsan elkülönülő egyes romániai régiók zsidóságának egymáshoz való viszonyulását is magyarázzák.

A továbbiakban arra teszek kísérletet, hogy olyan kulcsfogalmakkal határoljam be a vizsgált témát, amelyek különböző kutatások révén már bekerültek a magyar kisebbségeket vizsgáló magyarországi történetírói diskurzusba.¹⁴ Az a szándékom, hogy a bevett fogalmak segítségével magát a témát is elhelyezzem a magyar zsidó-történet-írásban, mintegy annak önálló részévé és nem alárendeltjévé tegyem. A közös fogalomhasználat egyben a kisebbségi lét különböző (etnikai, kulturális) megélési módozatainak összehasonlítására is lehetőséget kínál.

A fogalomértelmezéseknél az erdélyi zsidó társadalmat nem a felekezeti különbségek és az ennek alapján részben behatárolható integrációs eltérések, hanem a folyamatosan módosuló nemzeti-etnikai-kulturális identitások mentén próbálom meg tagolni. (Azaz a nemzeti identitás kérdését nem az ortodoxiához vagy a neológiához való tartozás kizárólagos függvényeként értelmezem.)

12 Uő: Felemás asszimiláció... 19.

13 Uo. 16–24.

14 Elsősorban Bárdi Nándor, valamint Kovács Éva és Szarka László kutatásaira gondolok: Ld. az 5-ös lábjegyzetet.

a) Az első ilyen fogalom az *aszinkronitás*, ami alatt Bárdi Nándor „a valamihez képest való kicsinység, a többletterhek igénye – a nyelvhasználatban, a közösség-szervezésben” magyarázatot fűzi.¹⁵ Lényegében olyan *többletteljesítési* – külső és belső – kényszerről van szó, amely a többségi társadalommal szembeni hátrányból való indulást, a kisebbségi lét lényegéből adódó hátrányokat próbálja kompenzálni.¹⁶ Az erdélyi zsidóságra vonatkoztatva, az aszinkronitás ugyanúgy érvényes az asszimilánsokra, mint a cionistákra. Csakhogy, amíg az asszimilációs pályán megmaradó zsidóság tulajdonképpen újra és újratermeli az aszinkronitást, addig a nemzeti alapokra helyezkedő zsidóság fokozatosan átlényegíti azt és csökkenti befolyását a mindennapi életre.

Erdélyben, az impériumváltást követő években igen jelentős előrelépést ért el a cionista mozgalom (az ortodox hitközségek többsége és a neológ hitközségek jelentős része is csatlakozott a mozgalomhoz), amely előrelépés főként intézményteremtésben, a hitközségi befolyás megerősítésében és a nemzeti alapokon nyugvó sajtónyilvánosság megteremtésében figyelhető meg. Bármekkora is volt az eltérés és az ellentét az egyes román országrészek zsidósága között, az erdélyi cionista szervezetek viszonylag gyorsan megtalálták a minimális kapcsolódási és konszenzus pontokat regáti társaikhoz (informális kapcsolattartás a regáti cionista szervezetekkel, Zsidó Parlamenti Klub, Zsidó Párt), ami automatikusan könnyebbé tette számukra az alkalmazkodást, az integrációt a romániai viszonyokba. Így amíg zsidó nemzeti részről az aszinkronitás fokozatosan eltolódott a vállalt kisebbségi lét és a palesztinai zsidó államiság megteremtéséért folytatott háttérmunka irányába, addig a magyar kisebbség kötelékében megmaradó izraelitáknál, kettős kisebbségi helyzetükből kifolyólag felerősödött, megduplázódott ez a jelenség: egyszerre kellett a magyar zsidóságnak magyarságát és ebből kifolyólag hiteltelelni látszó román állam-hűségét bizonyítania.

b) Ha a magyar kisebbség esetében a *közösségi azonosságtudat* egyszerre épült a közös nyelv és kultúra alkotta bástyára, a zsidóságnál a közös nyelv szerepe (és itt elsősorban nem a rituálé nyelvére, hanem a neológia körében mindinkább háttérbe szoruló jiddisre utalok) kevésbé volt meghatározó. Az *etnicitás*, *etnikai tudás* újjáéledésében kulcsszerepet kapott viszont az a felélesztett és modernizált héber nyelv, amely a közép- és újkorban a vallási irodalom, a tudomány nyelve volt, valamint a vallási hagyományok és az ezzel összekapcsolódó egyetemes ókori történelmi tudat, közös sors (Izrael népe) és üldöztetés (antiszemitizmus).¹⁷ Később ezt egészítették ki a középkori, újkori, jelenkori zsidóságtörténetek,¹⁸ majd

15 Bárdi: A romániai magyar elit... 42.

16 A többletteljesítési kényszert, státuskompenzációt, mint az asszimiláció egyik velejáróját tárgyalja: Victor Karady: *The Jews of Europe in the Modern Era. A Socio-historical Outline*. Central European University Press, Budapest–New York, 2004. 240–243.

17 Nicholas de Lange: *An Introduction to Judaism*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. 26.

18 Lásd pl. Eisler Mátyás kolozsvári neológ főrabbi (1891–1930) történetírói munkásságát vagy Marton Ernő és Szabó Imre könyveit: Szabó Imre: *Talmudisták, chászidok, cionisták*. I. köt., Kadima Kiadás, Cluj, 1938., Marton Ernő: *A magyar zsidóság családfája. Vázlat a magyarországi zsidóság településtörténetéhez*. Fraternitás, Kolozsvár, 1941., Eisler Mátyás: Az erdélyi zsidók múltjából. *Erdélyi Múzeum* 1901 (XVIII). 95–101. és

a Kolozsváron létrehozott Zsidó Történeti Bizottság 1940-ben.¹⁹ Egy közös zsidó történelmi múlt feltárása, illetve az abba történő erdélyi betagozódás ideológiailag és a közösségi azonosságtudat erősítése szempontjából is fontosnak számított. A „népi önismeret” vált a közös jelszóvá, Marton Ernő ennek a szellemében adta ki 1941-ben a magyar zsidóság településtörténetét vizsgáló nagy hatású tanulmányát.²⁰ A módszert nem az erdélyi cionisták találták ki, hanem a zsidó nemzeti mozgalom közép-európai központjaiban (pl. a *Csehszlovákiai Zsidó Történeti Társaság* 1928-tól) és Palesztinában (*Jeruzsálemi Iskola*) már korábban is gyakorolták.²¹

A múlthoz és a jelenhez való viszonyulás az, ami többek között megkülönböztette a nemzeti zsidóságot az asszimilánsoktól, hiszen az utóbbiaknál a bibliai zsidóság-történeti tudat, míg a cionistáknál a közös sors és a zsidó népi kontinuitás, az egyetemes zsidó nemzethez való tartozás került előtérbe.²² Ellentétben a többi közép-európai nem zsidó nemzeti mozgalmakkal, ahol a múltat romantikus történet szemlélet idealizálta, a cionista történetírás a régi, a hagyományos zsidó társadalmat (és a jiddis nyelvet) kritizálta és ellene lázadt.²³

Erdélyben, kezdetben inkább a fordításokra helyezték a hangsúlyt, később viszont a saját történelmi múltra vonatkozó munkák is megjelentek. A Zsidó Nemzeti Szövetség sorozatban adott ki egyetemes zsidóságtörténeti jellegű és a cionizmus történetével foglalkozó könyveket.²⁴ Simon Dubnov nagy hatású könyvét, a B'nai B'rith zsidó szabadkőműves páholyok közvetítése révén Erdély zsidó népkönyvtáraiban is olvasták.²⁵

A modern héber nyelv terjesztésével a közösségi azonosságtudat erősítésének újabb lehetősége merült fel. Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom ezt már a kezdetekben felismerte, és igen korán héber nyelvkurzusokat indított be. 1920–1922 között Szatmárnémetiben, Besztercén, Marosvásárhelyen, majd 1928-ban

155–162.

19 *Új Kelet* (ÚK) 1940. január 30. 22.

20 Marton: A magyar zsidóság családfája....

21 David N. Myers: *Between Diaspora and Zion: History, Memory, and the Jerusalem Scholars*. Uő. (szerk.): *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*. Yale University Press, New Haven–London, 1998. 88–103., *The Jews of Czechoslovakia*. Historical Studies and Surveys., I. köt., The Jewish Publication Society of America–Society for the History of Czechoslovak Jews, Philadelphia–New York, 1968. 5–11.

22 Az egyetemes zsidó nemzethez való tartozás tudatát erősítették az Erdélyben is terjesztett olyan külföldi zsidó lapok mint a *Haolam* (a cionista világszervezet központi lapja, jelentése: A Világ), vagy a varsói *Hajom* (jelentése: A Nap). *Munkánk és feladataink*. Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség. Szatmári Csoport, Szatmárnémeti, 1926. 10.

23 S. N. Eisenstadt: *Jewish Civilization. The Jewish Historical Experience in a Comparative Perspective*. State University of New York Press, Albany, 1992. 148–149.

24 Lásd: Herzl Tivadar: *A zsidó állam*. Kiadja Berger Miksa utóda, Máramarossziget, 1919., Schemarja Gorelik: *Cion és Gólusz*. Erdélyi Zsidó Kiadótársaság Rt., Nagyvárad, 1920., Max Brod: *A cionizmus harmadik korszaka*. Kiadja az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, Kolozsvár, é.n., Leo Pinsker: *Autoemancipáció. Egy orosz zsidó intő szózata zsidó testvéreihez*. Az Erdélyi Cionista Kultúrközpont kiadása, Timișoara, 1939., Simon Dubnov: *A zsidóság története. Az ókortól napjainkig*. Tabor, Budapest, 1935. (erdélyi kiadása: k.n., Kolozsvár, 1942.).

25 Lásd Marton Ernő írását a zsidó szabadkőműves páholyok kultúrmunkájáról. Marton Ernő: A páholyok külső kultúrmunkája. *B'nai B'rith Szemle* 1934. április–május, 69–72. (66. sz. írat)

Kolozsváron héber tanítási nyelvű óvodák, elemi iskolák kezdték meg működésüket.²⁶ Ugyanígy az 1919–1920 között létrejött kolozsvári zsidó leány- és fiúgimnáziumban és a temesvári zsidó líceumban is oktatták a modern héber nyelvet.

A jellemzően zsidó szimbólumok, a szimbolikus jelentéssel bíró használati tárgyak újból divatba jöttek. 1918-tól általánossá vált a zsidó zászló, a kék-fehér szín használata a cionista rendezvényeken. A sékel, a Palesztina felépítésére szánt adományok számára kihelyezett perselyek, a bélyegek, a képeslapok az újjászervezni kívánt nemzeti közösség tárgyi világának részévé váltak. A Zsidó Nemzeti Szövetség 1925-ben Erdélyben mintegy 24 000 perselyt helyezett ki családokhoz. A perselyek számát és jövedelmét tekintve, ebben a periódusban Erdély a palesztinai földvásárlásokkal foglalkozó Keren Kajemeth Lejiszrael (Zsidó Nemzeti Alap) összesített kimutatásainak első helyein szerepelt. Az 1930-as években, a gazdasági válság és a palesztinai bevándorlások korlátozása okozta „kifulladás” miatt mind a kihelyezett perselyek száma, mind a KKL és a palesztinai zsidó bevándoroltatást és letelepítést végző Keren Hajjeszód (Palesztina Építő Alap) bevételei lecsökkentek. 1938-ban 7 000, egy évvel később pedig 10 000 kihelyezett persely volt Erdélyben.²⁷

c) A *csoportszolidaritás* ugyanígy jellemezte az erdélyi zsidó társadalmat, mint a magyart vagy a szászt. A hagyományosan a hitközségek köré tömörülő zsidó belső világ, ahol a hitközségek nemcsak vallási funkciót, hanem szociális, oktatási feladatokat is elláttak, a cionizmus elterjedésével többpólusúvá vált. A zsidó társadalom ideológiák, önmeghatározási formák mentén való tagolódása nem hozta magával külön (al-)csoportszolidaritások kialakulását. A külső kihívásokra (antiszemitizmus, jogsérelmek) adott közvetlen (jogvédő irodák, parlamenti tiltakozások) vagy közvetett (szociális háló kiépítése, gazdasági összefogás zsidó kishitelbankok létesítésével, palesztinai zsidó árucikkek preferálása, iparosképzés, önálló oktatási intézmények) válaszlépéseket a magyar identitású és a cionista zsidóság sok esetben együttesen tette meg. Ez a fajta összefonódás is azt mutatja, hogy nem lehet éles határvonalat húzni a különböző táborok között és állandó átfedésekkel szembesülünk. Weiss Sándor, a Magyar Párt képviselője, az asszimiláns réteghez tartozott, de adakozott a Palesztina-építésre, és részt vett a zsidó közéleti vitákban.²⁸ Hegedűs Nándor ugyancsak magyar színeket képviselt a román törvényhozásban, de emellett a Zsidó Árvagondozót pártoló tagként támogatta.²⁹

26 Ladislau Gyémánt: *The Jews of Transylvania. A Historical Destiny*. Institutul Cultural Român–Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004. 117., *Zsidó Naptár az 5696. bibliai és az 1935–36. polgári évre*. (szerk. Lax A. Salvator) Kiadja az Erdély-Bánati Országos Izraelita Iroda, Cluj–Oradea, [1935]. 48., *Munkánk és feladataink...* 9.

27 Erecz Jiszraél. *A Palesztina-alapok (Keren Kajemeth Lőjiszraél és a Keren Hajjeszód) munkája az 5685. évben*. Kiadja a Keren Hajjeszód és a Keren Kajemeth Erdélyrészi Irodái, Kolozsvár, 1925. 67., *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája. A Zsidó Nemzeti Szövetség, Palesztina Hivatal, WIZO Föderáció, Keren Kayemeth Leisrael, Keren Hayesod jelentése 5697–5698–5699. évi működéséről*. Kiadja az EZSNSZ, Temesvár, 1939. 157.

28 Lásd Weiss Sándor cikkét *Miért adakozom Palesztinára?* címmel: ÚK 1928. október 10. 215. (59. sz. irat)

29 Balázs Sándor: *Etnikum, kultúra, politikai opció. Korunk 1991. 8. 971., Árvák Könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Évkönyve 1925–5685* (szerk. Schwartz Miksa). Cluj, 1925. 129.

d) *Integráció, integrációs stratégiák.* 1910-ben az erdélyi magyar anyanyelvű zsidóknak több mint negyede ismerte a román nyelvet. A román nyelvtudás, régióként változott, így amíg a tradicionális Máramaros, Szatmár vármegyékben 10,5, illetve 17,5%-ot ért el, vagy a kisebb román népességgel rendelkező Biharban 17,1%-ot, addig a Szilágyságban és Kolozs vármegyében meghaladta a 42%-os arányt. A hagyományosan magyar felekezeteknek tekinthető reformátusok és katolikusok körében, Máramaros kivételével, mindenhol elmaradt a román nyelvtudás szintje az izraelitáktól. Máramarosban a magyar anyanyelvű reformátusok 7,3%-a, a katolikusoknak pedig 16,2%-a beszélte a román nyelvet. Kolozs vármegyében a reformátusok 33,1%-a tudott románul, Biharban viszont csak 3,3%.³⁰

Úgy gondolom, hogy a nagyobb mértékű román nyelvismeret (illetve két- vagy többnyelvűség), a magasabb iskolázottság és az írni-olvasni tudás aránya az erdélyi zsidó lakosság számára gyorsabb integrációt tett lehetővé a romániai viszonyokba, mint a magyarság esetében.³¹ A felsorolt „tudások” olyan társadalmi kompetenciával ruházták fel a zsidó népesség többségét, amely feltétele volt a beilleszkedésnek. Az erdélyi szemmel nézve bezárkózott, de egyébként a galíciai haszid világhoz kötődő és vele élénk kapcsolatokat tartó jiddis nyelvű máramarosi zsidóság viszont ugyanúgy kimaradt ebből az integrációból, mint korábban a magyar asszimilációból (1930-ban 97% felett vallották magukat jiddis anyanyelvűnek és még 1941-ben is 82% volt az arányuk).³²

Mivel az izraeliták részére a különböző tanügyi rendeletek révén 1922/1923-tól igencsak problematikusá vált a magyar nyelvű tanulás és a magyar iskolákba járás, az iskolákból kikerülő generációknál beindult az a román (és nagyon sok esetben zsidó nemzeti) szocializációs folyamat, amely fokozatosan eltávolította a magyar kultúrától a zsidó fiatalság többségét. A kolozsvári ortodox és neológ elemi iskolákban az 1921/1922-es tanévig az iskolai naplót magyar nyelven vezették. 1922 őszétől viszont az osztályozási naplók kétnyelvűekké váltak, és a harmadik és negyedik osztályokban a magyar és héber mellett tanítani kezdték a román nyelvet is.³³ Az 1923/1924-es tanévtől pedig már kizárólag román nyelvűek a naplók, és az alsóbb évfolyamokon a fő tantárgyak közül eltűnik a magyar nyelv- és irodalom, amelyet már csak III. és IV. osztályban tanítanak.³⁴ Az 1925-ös magánoktatási törvény érvénybe lépését követően pedig, az iskolák tanítási nyelvétől függetlenül, Románia földrajzát és történelmét, alkotmánytanát kötele-

30 *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása.* V. köt. (a továbbiakban Népszámlálás 1910, 5.) Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1916. 450–451., 458–459 és 470–471.

31 Máramarosban 1910-ben az izraelita lakosság körében mért írni-olvasni tudás aránya (31,5%) elmaradt ugyan egyes felekezetekétől (római katolikusok 64,8%, reformátusok 74,3%), a többi vármegyében, mint például Biharban (75,9%), Kolozs vármegyében (73,1%), Szatmáron (67%), Maros-Tordán (70,4%), Temesén (84,5%) vagy Aradon (84,8%) meghaladta az összes felekezet mutatóit. Népszámlálás 1910, 5. 528–541.

32 *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930.* 2. köt. (a továbbiakban: Recensământ 1930, 2.) București, 1938. XXXII–XXXV., LVIII–LXI., LXXXIV–LXXXVII., 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület. Kézirat. Központi statisztikai Hivatal, Budapest, 1990. 6–8., Gyémánt: The Jews of Transylvania... 110.

33 DJANCJ, Fond 165., dos. 5. 1–293.

34 Uo. 324–615.

zően román nyelven kellett tanítani. Az említett tárgyakat csak a román nyelvet ismerő, képesített tanárok oktathatták.³⁵

A középiskolák esetében is hasonló helyzettel találkozunk. Az 1919-ben alapított temesvári zsidó gimnázium csak úgy tudott elindulni, ha vállalta a román, illetve héber nyelvű tanítás bevezetését.³⁶ A gyakorlatban, természetesen évekre volt szükség, amíg a magyar tanítási nyelvről ténylegesen is át tudtak térni a románra. A kolozsvári zsidó líceum nyilvánossági jogának 1923-as megvonására többek között azért került sor, mert nem tudott eleget tenni a nyelvi követelményeknek.³⁷

A diákok nyelvi problémái, a tanítás nyelvének kérdése nem zárultak le a 20-as évek állami törvénykezéseivel. Az 1933 végén létrehozott *Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület* (más nevén *Erdély-Bánáti Zsidó Tanítóegyesület*) 1937. május 2-án Temesváron megtartott közgyűlésén jelen lévő ortodox és neológ tanítók, tanárok többek között arról is tárgyaltak, hogy milyen módon lehet megoldani a nyelvi problémákat. Klein Gyula nagyváradi ortodox gimnáziumi tanár hozzászólásában a fiatal erdélyi zsidó generáció „furcsa kétnyelvűségéről” beszélt: A zsidó fiatalok többsége anyanyelvén, azaz magyarul ismerkedik meg a mindennapi élet kifejezéseivel, a köznapi nyelvvel, de a „kultúra elemeit románul sajátítja el, [...] esztétikai habitusa a román múlt és irodalom alakjainak és emlékeinek hatása alatt fejlődik.”³⁸ Klein arra tett javaslatot, hogy a zsidó oktatási intézmények, a kor követelményeinek megfelelően zsidó identitástudatra neveljék az ifjúságot, de ugyanakkor kövessenek el mindent a regáti, tehát román nyelvű zsidó kultúrába történő integráció érdekében.³⁹

Az integráció kérdését tovább árnyalja az erdélyi városi népesség etnikai összetétele. Az általában magyar és német többségű nagyvárosok, ahol a zsidóság igen jelentős része is koncentrálódott, magyar (és német) kulturális mintákat adtak tovább. A politikai és társadalmi antiszemitizmus, valamint a cionizmus mellett ez is az oka annak, hogy a disszimilálódó zsidó rétegek leválása nem fordult át gyors román asszimilációba, hanem olyan nemzeti/etnikai elhatárolódásban csúcsosodott ki, ahol az integráció az államalkotó népességnek és a hivatalosság nyelvének, nem pedig kulturális mintáinak átvételét jelentette. A román nyelvű iskoláztatásban, a román irodalom, a történelem stb. oktatásában pedig egyelőre nem az elsajátítás, illetve a beágyazódás, hanem a *másikról* való tudás megszerzése rejlett.

A két világháború közötti erdélyi vegyesházasságokra vonatkozó adatokból is az derül ki, hogy a keresztény partnerrel házasságot kötő korszakú zsidó nők,

35 Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagy-Romániában*. Erdélyi Tudományos Intézet–Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, Kolozsvár, 1944. 135.

36 DJANTM, Fond 34., dos. 4. 2–3.

37 ÚK 1923. július 5. 110.

38 DJANTM, Fond 34., dos. 134. 6–7.

39 Uo.

vagy férfiak a közös kulturális háttér következtében elsősorban magyar társat választottak maguknak.⁴⁰

Az olyan vészhelyzetre adott reakciók, mint a Goga-Cuza kormány 1937-es hatalomra kerülése és zsidóellenes törvénykezése viszont eltértek a mindennapi gyakorlattól. A temesvári anyakönyvi hivatal kimutatása szerint 1938-ban 112 zsidó tért ki. A kitérések nagy része az év első hónapjaira, a Goga-Cuza kormány idejére esik. A kitértek többsége a görög-keleti vallást vette fel.⁴¹ Aradon 68 zsidó hagyta el vallását, ugyancsak a Goga-Cuza kormány idején.⁴²

Hasonló helyzettel találkozunk a második bécsi döntést és a magyarországi zsidótörvények bevezetését követően. Kolozsváron 1940-ben 59 neológ hitközségi tag tért át keresztény hitre, köztük Diamant Izsó gyárigazgató és Kádár Imre színházigazgató is.⁴³ Összevetve a korábbi kitérési arányokkal (1919-et és 1920-at leszámítva, évi 1–9 kitérés a kolozsvári neológ hitközségben),⁴⁴ látható, hogy az erdélyi zsidóság társadalmi krízishelyzet esetén magyarországi társaihoz hasonlóan reagált, és önvédelmi mechanizmusként választotta a többségi nemzetbe való integráció felgyorsítását és a zsidósággal való radiális szakítás alternatíváját.⁴⁵ A fenti kitérési számok természetesen az adott települések zsidó közösségein belül csak egy töredéket jelentenek, tehát elsősorban tendenciákat és nem általánosan elfogadott menekülési stratégiát tükröznek.

A húszas évek közepétől fokozatosan zsidó nemzeti irányítás alá kerülő és román illetve héber kulturális mintákat közvetítő oktatási intézményeknek egyik ellenpéldája Kecskeméti Lipót nagyváradi főrabbi zsidó gimnáziuma, ahol a tiltások ellenére a lehetőségek szerint magyarul folyt az oktatás, és a diákok a héberen kívül a magyar irodalmat és történelmet is megtanulták.

Az oktatás mellett, a magyarsághoz képest gyorsabb román integrációhoz járultak hozzá a több-kevesebb konfliktus árán kialakított kapcsolatok a regáti zsidósággal. A közös jogsérelmek, az antiszemitizmus elleni küzdelem, a cionista szervezeti élet együttműködésre készítettek.

Az impériumváltással megjelenő kihívásokra tehát az erdélyi zsidó irányzatok olyan integrációs stratégiákat próbáltak kiépíteni, amelyek felfogásuknak megfelelően a legalkalmasabbnak bizonyultak az érdekérvényesítésre. A nemzeti zsidóság önálló politikai és etnikai közösségként, a bukaresti zsidó vezetéssel jól-rosszul együttműködve, de saját regionális identitását fel nem adva kereste a helyét a romániai viszonyokban. A Zsidó Nemzeti Szövetség regionális politizálásával

40 Karády Viktor: Csoportközi távolság, réteghelyzet, a zsidó-keresztény házasságok dinamikája Erdélyben a világháborúk között. *Korunk* 1991. 8. 941–951.

41 ÚK 1939. január 8. 6.

42 ÚK 1939. január 22. 18.

43 *Peszachi Jelentés*. Kiadja a Kolozsvári Kongresszusi Izraelita Hitközség, Kolozsvár, 1941. 19., *Jelentés az 1941. január-február hónapokról*. Kiadja a Kolozsvári Kongresszusi Izraelita Hitközség, Kolozsvár, 1941. 20.

44 A kolozsvári zsidóság emlékkönyve... 111–112.

45 Lásd: Karády Viktor: Asszimiláció és társadalmi krízis. A magyar-zsidó társadalomtörténet konjunkturális vizsgálata. *Világosság* 1993. 3. 45–48.

többen nem értettek egyet. Akik az erősebb román–zsidó integrációt sürgették, azok az 1920-as évek közepén kiváltak az erdélyi szervezetből és a Román Zsidók Szövetségébe igazoltak át (Klein Miksa, Jakobi Emil).

Az 1930-as évek elejére a román–zsidó integráció kérdése új megközelítésben tűnt fel. A cionista irányultságú nagyváradi ortodox zsidó lap, a *Népünk*, a *hídverés* politikáját hirdette meg. Valószínűleg a magyar kisebbségi közéletben folyó hídverés-vita hatására, a *Népünk* szerkesztői – és ennek kapcsán Klein Miksa, a román zsidó szövetség erdélyi vezető személyisége is – az országrészek zsidó lakosságának közeledéséről cikkeztek.⁴⁶ Ellentétben viszont a Krenner Miklós-féle magyar kezdeményezéssel, az erdélyi zsidó *hídverés* sokkal pragmatikusabb javaslatokkal állt elő.⁴⁷ Elsősorban nem a kulturális közeledést, hanem a közös érdekek diktálta közös fedőszervezet és az egységes politika kialakítását sürgették. *Megismerés* alatt pedig a regionális zsidó problémák egymás előtti ismeretét értették, ezért indította el a *Népünk* külön román nyelvű mellékletét 1934-ben.

A magyar asszimiláns réteget illetően továbbra is kérdés marad, hogy mennyiben beszélhetünk új integrációs stratégiáról? Hiszen esetükben egy korábbi integrációnak, a magyarrá válásnak a fenntartása volt inkább a cél, a romániai viszonyokba pedig a magyar közösséggel együtt tagozódtak be.

e) *Generációk*. A világháborúk közötti erdélyi zsidóságot, a romániai viszonyokba való integrációt és a szocializációs körülményeket tekintve, két nagyobb generációs csoportra oszthatjuk.

1. Az első generáció, a magyar kisebbség esetéhez hasonlóan, az első világháború előtt felnőtt nemzedék, amely ideológiai beállítottságától függetlenül, magyar kulturális háttérrel rendelkezett (magyar iskolázottság, magyar kultúrafogyasztás). Ide sorolhatóak azok a zsidó közéleti személyiségek, vallási vezetők is, akik a Zsidó Nemzeti Szövetség alapításában és irányításában részt vettek (Weissburg Chaim, Fischer Tivadar, Fischer József, Marton Ernő, Glasner Mózes stb.) A cionista mozgalom héber nyelvű kultúra megteremtésére tett törekvései jórészt a fiatal, felnövekvő generációnak szóltak, összességében elmondható viszont, hogy a II. bécsi döntésig tartó időszakig nem sikerült a magyar helyett egy az erdélyi zsidó társadalmat teljesen lefedő héber nyelvű kulturális életet megteremtteni.

Ha a cionizmushoz csatlakozó zsidókat nézzük, akkor az első nemzedék tagjainak többsége a kulturális cionizmust, azaz a belpolitikai munkát (a zsidó társadalom helyi megszervezése és diaszpóra politizálás) támogatta. Magán a Zsidó Nemzeti Szövetségen belül is két nagy irányzat, a klal-cionista (centrum) párt és a Mizrachi (vallásos cionista) érvényesült.

46 Hídverés a négy országrész zsidósága között. (A *Népünk* vezércikke) *Népünk* 1934. március 9. 12., Klein Miksa: Hídverés a négy országrész zsidósága között. *Népünk* 1934. június 1. 22., június 8. 23., június 13. 24., június 22. 25., július 13. 28. (67. és 68. sz. írat)

47 A Krenner-féle „hídverés” kezdeményezéséről lásd: Horváth Szabolcs Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbség politikai stratégiái (1931–1940)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007. 100–103., Krenner Miklós (Spectator): *Az erdélyi út (Válogatott írások)*. Válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: György Béla. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1995. 149–192.

Az első generáció magyar identitású zsidósága a magyar kisebbségi társadalom szervezésében vett részt, annak részét képezte.⁴⁸

2. A második generáció szerepvállalásával (30-as évek) az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom munkája lényegesen összetettebbé vált, habár a cionista munkát összefogó Nemzeti Szövetségen belül 1940-ig elmaradt a generációváltás.

A román nyelvet és kulturális ismereteket iskolái során elsajátító fiatal generáció, amellet, hogy könnyebben megtalálta a román integrációs csatornákat, fokozottabb érdeklődést mutatott a Palesztina-munka, az alijázás-, de a saját társadalom megszervezése iránt is.⁴⁹

Erdélyben a két világháború között több ifjúsági szervezet foglalkozott kivándorlásra felkészítő munkával. Az 1922-ben angol és német mintára megalakult *Hasomer* cserkészszervezet 1929-re négyezer tagot számlált.⁵⁰ Ebben az évben két részre szakadt, amelyet követően mindkét utódszervezet (*Hasomer Hacair*, *Hanoar Hacioni*) a korábbinál nagyobb hangsúlyt fektetett az alijáztatásra, a 30-as években pedig több telepet is alapítottak Palesztinában (Kibuc Dalia, Kibuc Dan, Kfar Glickson).⁵¹ A kivándoroltatásra helyezte a fő hangsúlyt továbbá a jobboldali irányultságú militáns *Betár*, amely Feuerstein Kálmán vezetésével jött létre 1929-ben. A *Betár*, azaz az ún. *zsidó állampárt*, a megalakulását követő hónapokban több mint hétszáz tagot szerzett magának a fiatal cionisták körében.⁵²

A zsidó társadalom megszervezésére tett próbálkozások a fiatal generáció által közzétett *Kelet és Nyugat* között című antológia és a Zsidó Értelmiségi Találkozó kapcsán konkretizálódtak.⁵³

f) *Kettős identitás*. Az impériumváltást követően a román fennhatóság alá jutott magyarországi zsidó közösségekben az asszimilációs stratégia válságba került és felerősödött a disszimiláció. Mint lehetséges alternatíva, a kettős identitás került előtérbe. A magyar és zsidó identitás együttes vállalását ugyanakkor egy kényszerhelyzetre adott válaszreakciónak tekintem, amely visszalépést jelent a korábbi asszimiláns önmeghatározáshoz képest. Farkas Mózes gyáros, aki mindvégig magyar orientációt képviselt, benne volt a Radikális Pártban (1918), részt vett a Magyar Szövetség (1921) alakuló ülésén, majd 1922-ben a Kolozsváron megalakuló, palesztinai telepítésekért felelős *Keren Hajeszod* Országos Bizottság társelnöke lett. Weiss Sándor a Magyar Párt vezető tagjaként több publicisztikájában is úgy értelmezte az 1918 után kialakult helyzetet, hogy a kettős kötődést nem lehet

48 A magyar kisebbség generációs csoportjaira lásd: Bárdi: A romániai magyar elit... 42–44.

49 A Zsidó Nemzeti Szövetség már megalakulásakor felismerte a fiatal generáció nevelésének fontosságát: „Tudjuk jól, hogy eszméink gerjesztésével a mai felnőtt generációnál legfeljebb azt érhetjük el, hogy nagy számban csatlakoznak mozgalmunkhoz és anyagi támogatásban részesítik és, hogy mélyreható gyökeres átalakulást csak a jövő nemzedéktől várhatunk.” Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyvezető elnökségének munkaprogramja. 1919. május 30. AFCER, VI. fond, 305. dosszié, 54. (5. sz. irat)

50 Hartman: *Zionism in Transylvania*... 205.

51 Uo., Vö.: Avraham Nagari: *Desired Goal. Zionist Youth Movements in Romania as a foundation for Jewish national revival (1918–1941)*. Yad Yaari, Tel Aviv, 2007. (héber nyelven)

52 *Zsidó Állam* 1930. október 26. 3–4.

53 *Kelet és Nyugat* között. *Zsidó fiatalok antológiája*. A Zsidó Diákszegélyző Kiadása, Cluj, 1937., Lásd bővebben a 7.4-es fejezetet.

elvitatni a zsidóságtól. Azt hangsúlyozta, hogy egyre kevesebb az olyan zsidó, aki csak vallásában éli meg származását és egyébként etnikailag magyarnak, németnek, vagy románként tekintene magát.⁵⁴ Ilyen, és ehhez hasonló átfedések hosszan sorolhatóak, amelyek viszont csak látszólag kerülnek ellentmondásba. A cionizmustól elzárkózó magyar zsidóság nem vonhatta ki magát a zsidó származása miatt őt is érintő politikai és nemzetközi zsidó események hatása alól. A magyar kulturális és nyelvi múlt erős köteléke mellett, így továbbélt a zsidó származástudat is.

g) *Lojalitás*. Úgy gondolom, hogy a két világháború közötti korszakot leíró kulcsfogalmak közül a lojalitás az, amellyel a legközelebb juthatunk a Monarchia korához képest lezajlott változások megértéséhez.

A lojalitás értelmezési keretei kitágulnak: kettős/többses, magyar és román állami illetve kulturális lojalitásról beszélhetünk. Itt arra gondolok, hogy mind a magyar kisebbség, mind a zsidóság nagy részének jövőképét jelentősen befolyásolta a lehetséges, várható revízió gondolata. A zsidóság egy részére értelmezett kettős identitás mellett az állami kereteket illetően kialakult egy a zsidóság és amúgy a magyarság többségére is jellemző kettősség: a Magyarországra való figyelés és kapcsolattartás mellett szükségszerűen megjelent egyfajta, esetenként változó mélységű román állami hűség is.

Zsidó vonatkozásban a *lojalitást* két irányba mutató (magyar, román), de azokon belül árnyalható viszonyrendszerként értelmezem:

1. Erdélyben 1918 után felbomlani látszik a Karády által leírt asszimilációs szerződés, amely az *identitásproblémák* mellett lojalitások kialakulásához vezetett. Erre a jelenségre hívta fel a figyelmet Ligeti Ernő 1922-es írásában, ahol az erdélyi zsidóság jelentős részének leválásáról beszélt.⁵⁵ Hasonló folyamatok zajlottak le a Csehszlovákiához került felvidéki zsidóság esetében is, azzal a különbséggel, hogy erdélyi viszonylatban nem beszélhetünk egy az asszimilációs szerződést felváltó román „disszimilációs szerződésről”.⁵⁶

A romániai Magyar Párt 1924-es brassói nagygyűlésének azon határozata, amely szerint a magyar kisebbség részének tekinthető minden olyan zsidó származású személy, aki a magyar kulturális értékeket és politikai, nemzeti célokat vallja magáénak, lényegében az asszimilációs szerződés lojalitás-szerződéssé történő átalakulását jelzi.

Az impériumváltást követő erdélyi magyar–zsidó viszonyrendszert tehát a „kulturális lojalitás”/”kultúr-lojalitás”, „kivárási lojalitás”, „nyelvi/kommunikatív lojalitás” fogalmakkal kísérhetjük meg leírni. Értelmezésemben ez azt jelenti, hogy a lojalitás az asszimilációt felváltó kettős identitás vállalhatóságára kínálgott megoldásként és mindazon zsidókra érvényes, akik már elindultak a disszi-

54 Weiss Sándor: Magyar-zsidók a vádlottak padján. Válasz Spectator cikkére az Országos Zsidó Pártról. ÚK 1931. május 15. 107. (62. sz. írat) Vö.: Komlós Aladárnak a szlovenszói zsidóság kettős identitásáról tett 1921-es megállapításaival: „[...] dupla bőrünk van: üsd előtünk a magyart, és fáj... Üsd a zsidót, és még jobban fáj. Mi duplán tudunk fájni.” Idézi: Kovács: Felemás asszimiláció... 13.

55 Ligeti Ernő: *Erdély vallatása*. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj-Kolozsvár, 1922. 75–76. (lásd 45. sz. írat)

56 Kovács: Disszimiláció, zsidó azonosságtudat... 70–71.

miláció útján, de még kötődtek valamilyen szinten (pl. kultúrafogyasztás, vagy magyar nyelvű zsidó kultúratermelés) a magyarsághoz.

Magyar–zsidó vonatkozásban értelmezhető a *kisebbségi lojalitás* is, mint olyan viszonyrendszer, melyben két önálló kisebbség (magyar és nemzeti zsidó) fogalmazza meg magát az állammal szemben.

2. A nemzeti zsidóság már szervezeti keretei kiépítésének kezdetén kihangsúlyozta, hogy elismeri az új állami kereteket és új hazájában hűséges állampolgárként, de kisebbségi jogai birtokában akar élni. Erre nézve Fischer Tivadar tett lojalitás-ígéretet 1920. január 8-án a román nyelvű *Patriában*, ahogy két nappal korábban az erdélyi zsidó ortodoxia Désen megtartott nagygyűlése is.⁵⁷ A Zsidó Nemzeti Szövetség 1920. november 23-án, Kolozsváron megtartott első konferenciája, mintegy a korábbi megnyilatkozások összefoglalásaként nyilvánította ki az erdélyi zsidóság államhűségét.⁵⁸ Ez a *román állami lojalitás*, egyszerre tekinthető kényszerlojalitásnak és konjunkturális lojalitásnak is (a cionista mozgalom kibontakozására a monarchia román, szerb stb. nemzeti mozgalmai adtak lehetőséget). A politikai állásfoglalástól elzárkózó vallási zsidóság (az ortodoxia egy része és a haszidok) lojalitása, mindenkori államhűsége a vallási előírásokból fakadt.⁵⁹

3. Demográfiai és jogi támpontok

3.1. Népesedési adatok

A Romániához csatolt kelet-magyarországi területeken (a továbbiakban: Erdély) 1910-ben 182 489 izraelita vallású személy élt, 1930-ban pedig 192 833 fő (Erdély lakosságának 3,4%-a).⁶⁰ 1910-ben az erdélyi izraelitákból mintegy 132 000, azaz 72–73% volt magyar anyanyelvű. Arányuk, figyelembe véve az erdélyi asszimilációs tendenciákat, az 1920-as évekre tovább emelkedett.⁶¹

Az 1930-as román népszámlálás, ahogy az 1941-ben Észak-Erdélyben végzett magyar- és a dél-erdélyi román népszámlálások is, már nemcsak a vallási hovatartozásra, hanem a nemzetiségre is rákérdeztek. 1930-ban az erdélyi izraeliták meglepően magas arányban, 92,6%-ban vallották magukat zsidónak (a 192 833 izraelitából 178 699 fő). 1941-ben a magyar fennhatóság alá került területeken a magukat etnikailag zsidónak deklarálók aránya már csak 31,3% volt (47 358 személy a 151 125 észak-erdélyi izraelitából).⁶²

57 Az erdélyi zsidósághoz hasonló lojalitás-ígéret volt a magyar aktivisták által kiadott *Kiáltó Szó* 1921-ben. Itt, ahogyan a zsidók esetében is, a kiáltvány szerzői a román állami hűséget a kisebbségi jogok megadásához kötötték. Glück Jenő: Az erdélyi zsidóság útja (1918–1923). *Századok* 2001. 3. 632–633., Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 46.

58 ÚK 1920. november 24. 109. (10. sz. írat)

59 Lásd erre B. J. 1933-as cikkét: Az ortodox zsidóság és a parlamenti választások. *Hoemesz* 1933. november 24. 10. (64. sz. írat)

60 Az 1930-as népszámlálás 756 930 izraelita vallású személyt regisztrált Romániában. Ez az összlakosság 4,2%-át jelentette. Recensământul 1930, 2. XXIV.

61 Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. *Regio* 2002. 1. 178–181.

62 Uő: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Regio-MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1992. 141–149., Traian Rotariu (szerk.): *Recensământul din 1941. Transilvania*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002. 335.

Dél-Erdélyben a román hatóságok által végzett 1941-es népszámlálást, amely 40 937 izraelitát regisztrált, 1942-ben az állam által elrendelt, de az országos Zsidó Központ (Centrala Evreilor) által végzett „zsidó vérűek számlálása” (recensământul de „sânge evreiesc”) követte. Az utóbbi összeírás alkalmával nem csupán vallási és etnikai, hanem faji kritériumokkal dolgoztak, ezért a magukat etnikailag is zsidónak valló és zsidóságukat csupán vallásukban megélő személyek közötti arány nem állapítható meg. Itt közel negyvenezer dél-erdélyi zsidót számoltak össze.⁶³

Az 1930-as és az 1941-es észak-erdélyi zsidó etnikai arányok közötti hatalmas eltérés oka a népszámlálási módszerekben keresendő. 1930-ban a román hatóságok, amellet, hogy a megelőző hetekben a sajtón keresztül próbálták befolyásolni a zsidó lakosság döntését, szinte kivétel nélkül, önhatalmúlag, minden izraelita személyt zsidó nemzetiségüként regisztráltak. A magas etnikai mutatókhoz a hatósági visszaélések mellett viszont több mint bizonyos, hogy az impériumváltást követően az erdélyi zsidóság identitástudatában bekövetkezett változások és a román állami lojalitás kialakulása (azaz az állami rendelkezések hűséges alattvalóként való teljesítése függetlenül az egyéni meggyőződéstől) is közrejátszottak.

A visszaéléseket 1931 februárjában Willer József, az Országos Magyar Párt részéről tette szóvá a képviselőházban. Kolozsváron például különböző ürügyekkel hívtak be lakosokat a városházára és bevallásuk megváltoztatására igyekeztek rábeszélni őket.⁶⁴ A korszak közép- és kelet-európai államaiban nem a romániai példa volt az egyetlen, hiszen a területi nyereségeket többek között a statisztikai adatokkal lehetett legitimálni. A csehszlovák népszámlálások esetében például hasonló összeírási módszerekkel találkozhatunk (1921, 1930).⁶⁵

A monarchiabeli magyar és az első világháborút követő román népszámlálások zsidó vonatkozású adatait egy magyar–román szimbolikus etnikai térfoglalás keretében is értelmezni lehet. A több mint 3%-ot képviselő erdélyi izraelita népesség anyanyelvi/etnikai besorolásával (magyar, román vagy zsidó) magyar esetben a saját statisztikai adatokat lehetett szépíteni, míg román esetben ennek az ellenkezőjét lehetett elérni.⁶⁶

63 A népszámlálás kérdőívei hiányosan, különböző levéltárakban elszórva maradtak fent. Egy részük a Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének bukaresti levéltárában, míg másik részük, mint például az aradi neológ zsidók adatait tartalmazó listák (közel ezer név), hitközségeknél kallódnak. Az országos adatokat a Zsidó Világkongresszus romániai szekciója 1945-ben publikálta. *Populația evrească în cifre. Memento Statistic. Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. București, 1945. 41–42.* Lásd még: Final Report of the International Commission on the Holocaust in Romania. Bucharest november 11, 2004.254. http://www.ushmm.org/research/center/presentations/features/details/2005-03-10/pdf/romanian/chapter_07.pdf (letöltve: 2008. március 14.)

64 Sabin Manuilă népszámlálási főigazgató, a népszámlálási eredményeket összesítő kötet előszavában külön kitért az erdélyi zsidóságra, hangsúlyozva, hogy a népszámlálási biztosok néhány elhanyagolható kivételtől eltekintve, a megkérdezettek által bevallott nemzetiségi adatokat regisztrálták. A korszakban napvilágot látott tiltakozások viszont cáfolni látszanak Manuilă kijelentését. Recensámant 1930, 2. XII., Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* Stúdium, Budapest, 1941. 99–100. Vö. György Béla: *Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I: A vezető testületek jegyzőkönyvei.* Pro-Print–Erdélyi Múzeum Egyesület, Csíkszereda–Kolozsvár, 2003, 397.

65 Kovács: Felemás asszimiláció... 26–29.

66 Zvi Hartman: A Jewish minority in a multiethnic society. During a change of governments: The Jews of Transylvania in the interwar period. *SHVUT* 2000. 9. 162–163.

Az erdélyi zsidóság identitástudatának, integrációs stratégiái alakulásának vizsgálatában kiemelkedő szerepet szánok a demográfiai változásokból levonható következtetéseknek, feltételezéseknek. Szükségesnek tartom ezért az erdélyi általános adatokon túl a kisebb közigazgatási egységek (megyék, városok) szintjén is kitérni a zsidó lakosság számának alakulására.

A zsidó népesség faluról városba történő áramlása a magyarországi tendenciáknak megfelelően a 20. században tovább fokozódott. 1910-ben az erdélyi zsidóság 44%-a élt városban.⁶⁷ Húsz évvel később 56,2%-ra módosult ez az szám.⁶⁸ Az erdélyi nagyobb régiókra lebontott számokból az is kiderül, hogy a városi zsidóság egyenlőtlenül oszlott el. 1930-ban a Bánságban a zsidók 85,6%-a élt városban, meghaladva nem csak a teljes erdélyi, de a romániai (68,6%) és magyarországi átlagot is (73%). Ezzel szemben a történelmi Erdély területén 56,6%, a Partiumban pedig csak 52,1% volt az arány.⁶⁹

A kolozsvári zsidóság számarányában és jelentőségében is Erdély egyik legnagyobb izraelita közösségének számított.⁷⁰ Az 1910-es népszámlálás 7 046, az 1930-as 13 504 és az 1941-es 16 763 izraelita vallású személyt írt össze a városban.⁷¹ A nemzetiségi mutatók alapján 1920-ban Kolozsváron 10 633, 1930-ban pedig 13 062 zsidó élt. 1941-ben már csak 2661-en (15,8%) deklarálták zsidónak magukat.⁷² A két világháború között a város összlakosságához viszonyított arányszámuk 13–15% között mozgott. Többségük magyar nyelvű és magyar kultúrájú volt. A kolozsvári izraeliták 93,1%-a (6 565 személy) vallotta magyar anyanyelvűnek magát 1910-ben, jelentős részük viszont még legalább két nyelvet (német/jiddis, román) ismert. A magyar anyanyelvűek közül 57,3% (3 767 fő) beszélt legalább egy másik nyelvet is. Ebből arra is lehet következtetni, hogy jelentős kétnyelvű (magyar–jiddis, vagy magyar–német), az asszimiláció utolsó fázisába érkezett izraelita élt, akik a népszámláláskor már a befogadó magyar nemzet nyelvét vallották anyanyelvűnek.⁷³

Az ország rész legnagyobb zsidó közösségét a nagyváradiak alkották. Az első világháborút megelőző népszámlálás alkalmával összeírt 15 155 izraelita a város lakosságának 23,6%-át tette ki. 1920-ra arányszámuk meghaladta a 26%-ot (17 880

67 Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929. I. évf. (szerk. Dr. Sulyok István és Dr. Fritz László). Juventus Kiadás, Kolozsvár, 1930. 112.

68 Gyémánt: *The Jews of Transylvania...* 256.

69 Uo., *Recensământ 1930*, 2. LXXXIX., Gyurgyák: *A zsidókérdés Magyarországon...* 189.

70 Tízezer feletti zsidó népességgel az erdélyi városok közül Kolozsvár mellett még Nagyvárad, Máramarosziget és Szatmárnémeti rendelkezett. *Recensământ 1930*, 2. XLII–XLIII.

71 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, IV: *Fehér, Beszterce-Naszód és Kolozs megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között*. Budapest–Csíkszereda, Teleki László Alapítvány–Pro-Print Könyvkiadó, 2001. 667., dr. Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településenként (1840–1941)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993. 180–181.

72 Varga: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája...* 520. Az 1910-es magyar népszámlálás során nem kérdeztek rá a nemzetiségre. 1920-ban és 1930-ban a román hatóságok nyomásgyakorlása és az összeírások módszere következtében kevés kivétellel minden izraelitát zsidó nemzetiségüként regisztráltak. Ezzel szemben az 1941-es észak-erdélyi magyar népszámlálás során a 16 763 kolozsvári izraelitából mindössze 2661-en vallották magukat zsidó nemzetiségűnek.

73 Népszámlálás 1910, 5. 470–471.

fő), 1941-ben pedig közel 23%-ot alkottak (21 333 személy). Kolozsvárhoz viszonyítva, a nagyváradi izraeliták nyelvileg és kulturálisan nagyobb mértékben integrálódtak a magyarságba, mely egyben a gazdasági-társadalmi struktúrákba való mélyebb beépülést is jelzi.⁷⁴ Ez nem csupán a magyar anyanyelvi mutatókból olvasható ki (1910-ben 97,4%-uk magyar anyanyelvű és csak 42,8%-uk beszél más nyelvet is), hanem az 1930-as népszámlálás etnikai mutatóiból is. Habár a nemzetiségi bevallásnál erőteljes nyomás nehezedett a román hatóságok részéről a zsidó lakosságra, azt lehet látni, hogy Nagyváradon 1930-ban az izraelita vallású lakosságnak csak 74,1%-ka vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, Kolozsváron viszont 96,7% volt ez az arány. Kolozsvárhoz hasonlóan, az 1941-es számbavétel alkalmával jelentősen visszaesett a zsidó nemzetiségűek aránya (1560 fő, azaz 7,31%).⁷⁵

A karizmatikus vallási vezetők ideológiai, kulturális beállítottsága ugyancsak meghatározó lehetett az illető közösségek kulturális, etnikai orientációjánál. Nagyváradon Kecskeméti Lipót neológ rabbi és Konrád Béla hitközségi elnök magyar kultúra és a magyar nemzet iránti elkötelezettsége, heves cionistaellenessége volt a meghatározó. Kolozsváron viszont, mind az ortodox, mind a neológ közösség vallási irányítását zsidó nemzeti eszmékhez közel álló rabbik látták el (Glasner Mózes ortodox rabbi, aki 1921-ben maga is kivándorolt Palesztinába, Eisler Mátyás neológ rabbi, majd utódaik, Glasner Akiba és Weinberger Mózes).

Az említett két város mellett Szatmárnémeti, Máramarossziget, Temesvár, Marosvásárhely, Dés területén éltek még jelentősebb zsidó közösségek. Földrajzi fekvésüknek és a szűkebb régió etnikai összetételének függvényében más és más anyanyelvi illetve zsidó önmeghatározási arányokkal találkozhatunk.

A nagyobb mozgásban lévő, még a 19. század végén is jelentős jiddis anyanyelvű népesség bevándorlását megelőző Máramarosban a legalacsonyabb az integráltsági ráta a zsidóság körében, nem utolsósorban a haszid beállítottságú rabbik (pl. a Teitelbaumok) autoritásának is köszönhetően. Itt még 1910-ben is csak az izraeliták 17%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek, 73,4%-uk beszélt németül illetve jiddisül, 1930-ban pedig elenyésző volt azoknak a száma, akik nem zsidónak deklarálták magukat.⁷⁶ 1941-ben 5533 zsidó nemzetiségű személyt regisztráltak (az izraeliták 54,5%-a). Szatmáron hasonló helyzettel találkozhatunk: Az ortodox hitközség élén álló haszid rabbik (Grünwald Jehuda, Grünwald Lázár, majd 1934-től a második világháború után New Yorkban dinasztiát alapító Joel Teitelbaum) vallási elzárkózása az integrációtól és a status-quo irányultságú híveket maga köré gyűjtő Jordán Sándor rabbi cionizmusa együtt hatottak a zsidó identitásválasztásra.⁷⁷

74 Csíki Tamás: *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. (A miskolci, a kassai, a nagyváradi, a szatmárnémeti és a sátorlajújhelyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata 1848–1944)*. Osiris, Budapest, 1999. 54.

75 Kepecs: A zsidó népesség száma... 28–31. és 110–307., Rotariu: Recensământul din 1941... 184–311.

76 Népszámlálás 1910, 5. 470–471.

77 Szatmárnémetiben Jordán Sándor status-quo rabbi aktív részvétele mellett alakult meg 1905-ben a *Szatmári Cionista Egyesület*. Csirák Csaba (szerk.): *Szatmári zsidó emlékek*. Kiadja a Szent-Györgyi Albert Társaság és az EMKE Szatmár Megyei Szervezete, Szatmárnémeti, 2001. 82.

A jelentős számú németajkú lakosság, a vegyes etnikai környezet hatása a temesvári adatokban is megmutatkozik. A bánsági városban 1910-ben az izraeliták 65,3%-a volt magyar anyanyelvű, de közülük is sokan (82,5%) ismerték a német nyelvet.⁷⁸ Az, hogy az erdélyi átlagnál kisebb mértékben, 76,5%-ban vallották magukat zsidónak az izraelita vallásúak közül 1930-ban, erősebb magyar és német kulturális kötődést feltételez.⁷⁹

Az 1930-as nemzetiségi adatok az 1941-es eredményekkel való összevetés nélkül torz képet festenek az erdélyi zsidóság rétegződéséről. Ezek az eredmények azt sugallják, hogy a nemzetiségi mutatók nem feltétlenül követték az erdélyi zsidóságon belül felszínre kerülő identitásváltozásokat. Inkább a mindenkori politikai hatalom felé megmutatkozó lojalitás, államhűség pillanatnyi megnyilatkozásai voltak.⁸⁰ Az egyes városok, régiók zsidó nemzetiségi arányai közötti eltérés viszont tükrözhet tendenciákat.

Annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy az első világháború után hogyan változott meg az erdélyi zsidóság identitástudata, milyen integrációs stratégiákat követett ez a számbelileg és társadalmi, gazdasági súlyánál fogva is jelentős népesség, a későbbiekben további indikátorok bevonásával tesztek kísérletet.

3.2. Társadalmi szerkezet

A világháborúk közötti erdélyi zsidó társadalomszerkezet vizsgálata két igen fontos tényező figyelembe vételét feltételezi: 1. A zsidó társadalom – rétegződését tekintve – *csonka társadalomként* értelmezhető, ahol bizonyos kategóriák szinte teljesen hiányoznak, vagy alig vannak jelen. 2. Az impériumváltással egy sor olyan belső (közösségen belüli) és külső esemény játszódtott le, melyeknek hatására a zsidó társadalom fejlődése az átalakulás/kiteljesedés irányába mozdult el.

A „csonka társadalom” jelensége, amelynek kialakulása többek között a zsidók jogainak korábbi korlátozásával magyarázható, nem magyar sajátosság. Ugyanez jellemzi a többi közép- és kelet-európai térség zsidó közösségeit is. A magyar történetírás az 1918 előtti magyar területeken élő zsidóság társadalmi vizsgálatakor az említett kifejezéssel dolgozik, és ugyanezt érvényesíti a trianoni Magyarország zsidóságára is.⁸¹ Mivel erdélyi viszonylatban szinte alig jelentek meg a zsidóság rétegződését tárgyaló román elméleti munkák,⁸² ezért főként a magyar-

78 Népszámlálás 1910, 5. 470–471.

79 A sváb kis- és középpolgárság által kifejtett erősebb szívóhatásra és a temesvári zsidóságnak az aradihoz, vagy a nagyváradhoz képest gyengébb magyarosodási mutatóira hívja fel a figyelmet Borsi-Kálmán Béla is: Borsi-Kálmán Béla: A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén. II. *Pro Minoritate* 2001. 1. 158., Recensámánt 1930, 2. XLII–XLIII.

80 Lásd még Kovács Éva következtetéseit a csehszlovák népszámlálások kapcsán: Kovács: Felemás asszimiláció... 26–27.

81 A csonka társadalom fogalmához lásd: Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 84.

82 A zsidóság társadalmi szerepére és térfoglalására több román szerző is kitért a két világháború között: Sabin Cioranu: *Problema comerțului și meșteșugurilor în municipiul și județul Cluj*. Tip. Carpații S.A., Cluj, 1940., *Situația materială și morală a advocaților din Ardeal și Banat*. Baroul Advocatilor din Cluj, Cluj, 1935., Nicolae Căciulă: *Privire asupra Camerei de Comerț și Industrie din Cluj (1851–1926). Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927. Lásd még: Livia Popescu: *Structură socială și societate civilă în România interbelică*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998., Livia Dandara: *Populația*

országi történetírás szolgáltatta a mintát.⁸³ A magyarországi minták használatát indokolja az a tény is, hogy 1918-ig az erdélyi zsidó közösség magyar állami kereteken belül fejlődött és az ottani sajátosságokat viseli magán. A magyar zsidó közösségek szegregációja, szétfelődése 1918 után kezdődött meg, amikor a szomszédos államokhoz csatolt területek új állami keretekbe integrálódtak. Ilyen értelemben az erdélyi zsidó közösség is felvett bizonyos romániai sajátosságokat, természetesen anélkül, hogy teljesen azonosult volna a regáti zsidó fejlődési modellel. Erre a második bécsi döntést megelőző 22 év nem volt elegendő.

A foglalkozásszerkezet vizsgálatakor az 1930-as népszámlálás kategóriáit és adatait vettem alapul. Az egyes foglalkozási ágakon belül a pontos etnikai (és nem felekezeti!) arányok megállapítása csak regionális és megyei szinten lehetséges. A népszámlálási eredményekből települések szintjén etnikai bontás sem készült.

Az erdélyi zsidóság társadalmi szerkezete hasonlóságokat mutatott mind a magyarországi, mind az Ó-romániai területeken élő társaikkal, azaz a kereskedelem, az ipar és a szabadfoglalkozású pályák biztosították a zsidóság többségének megélhetését, az őstermelésben, a közhivatalokban, vagy a szállításügy és a távközlés területén viszont alig voltak jelen. 1930-ban Magyarországon az aktív izraelita lakosság 34,7%-a az iparban, 42,3%-a pedig a kereskedelemben helyezkedett el. A közszolgálatban és a szabadfoglalkozású pályákon 8,1%-uk, az őstermelésben pedig csupán 2,7%-uk talált megélhetést magának.⁸⁴

A romániai országos adatokat tekintve 1930-ban a zsidók 40%-a a kereskedelem és a hitelélet területén, 28%-a az iparban és ipari szakmákban, 6,5%-a az őstermelésben dolgozott, 5,1%-a pedig különböző szabadfoglalkozású, értelmiségi pályákon mozgott. 1938-ra számarányuk megnőtt a kereskedelemben és a hiteléletben, valamint az iparban (48,3% és 32,8%), csökkent viszont az őstermelésből és szabadfoglalkozású szakmákból élők aránya (4,1% és 4,6%).⁸⁵

1930-ban a Magyarországtól Romániához csatolt területeken a romániai átlagnál kevesebb zsidónak származott a jövedelme az iparból (26,3%) vagy a kereskedelem és hitelélet területéről (37,5), de ugyanakkor többen éltek őstermelésből (9,1%) és szabadfoglalkozású tevékenységekből (13,2%).⁸⁶ A regionális adatok szintjén lényeges különbségekre is felfigyelhetünk. A Máramarost is magába foglaló partiumi területeken jóval magasabb a volt a mezőgazdaságból élő zsidók aránya (13,1%) mint például a Bánságban (1,9%). Erre építettek a két világháború között a máramarosi zsidó földművesek palesztinai kolonizációját célzó próbálkozások is. A Bánságban viszont a kereskedelem és hitel területén

evreiască în contextul integrării Transilvaniei în viața economică, socială, politică și culturală a României. *Anale de Istorie* 1985. 1.

83 Csiki: Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon..., Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998., Karády: Zsidóság, modernizáció, polgárosodás..., Kovács: Felemás asszimiláció...

84 Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 192.

85 Carol Iancu: *Evreii din România 1919–1938. De la emancipare la marginalizare*. Editura Hasefer, București, 2000. 63.

86 Recensământ 1930, 7. LXVII–LXXXIX. (6. sz. melléklet)

találkozhatunk magasabb számokkal (44,7% szemben a 33,5%-os partiumi aránnyal).⁸⁷

Az erdélyi zsidóság aránytalan foglalkozásszerkezete mutatkozik meg akkor is, amikor nem a belső arányokat vizsgáljuk, hanem a nem zsidó lakossághoz viszonyítjuk az egyes ágazatokon belül elfoglalt helyüket. A több mint három százalékot kitevő erdélyi zsidóság az őstermelésen és a bányászaton kívül minden kategóriában felülreprezentált volt. Az ipari szakmákban, iparban 7,6%-ot, a kereskedelem és hitelélet területén 34%-ot, a szabadfoglalkozású pályákon pedig 6,3%-ot tettek ki.⁸⁸

Erdély gazdasági fejlődéséhez jelentős mértékben járult hozzá az izraelita közép- és nagypolgárság. Az első világháborút követő területi változások nem csak magyar, hanem zsidó gazdasági szempontból is negatív következményekkel jártak. A trianoni határmegvonás az erdélyi zsidóság nyugati irányba mutató, szerteágazó gazdasági kapcsolatait érintette súlyosan. A váradi nagypolgárság például a bihari, békési mezőgazdasági területek által biztosított terményektől esett el, de több nagybank veszítette el magyarországi affiliált intézetét.⁸⁹ A kezdeti nehézségek ellenére az erdélyi izraelita nagypolgárság, a gazdasági szereplők többsége viszonylag gyorsan alkalmazkodott az új helyzethez. Nagy-Románia megalakulásával ugyanis jelentősen kitágultak a piaci és kereskedelmi lehetőségek, hiszen Erdély egy gazdaságilag fejletlenebb országnak vált a részévé.⁹⁰

Több zsidó tulajdonban lévő nagyvállalat is Erdély legnagyobb gazdasági szereplői közé tartozott. Ilyen volt például a resicai Acélgvár, amelynek 1938-ban 1 billió lej volt az alaptőkéje és évi 90 000 tonna acélt termelt.⁹¹

Zsidó származású személyekkel az 1930-as évek második feléig szakmai szervezetek élén is találkozhatunk: Farkas Mózes gyáros a Romániai Nagyiparosok Országos Egyesülete kolozsvári igazgatóságának volt a vezetője, Szana Zsigmond a temesvári, Bürger Albert pedig a vásárhelyi titkárságot irányította. Wertheimer Miksa szeszgyáros, a kolozsvári Iparkamara ipari osztályának volt az elnöke.⁹²

3.3. A romániai integrációt meghatározó jogi keretek

Az erdélyi zsidóság különleges helyzete a romániai hitsorsosaihoz viszonyítva múltbeli- és a későbbi korszakot is meghatározó eltérő jogi státusában gyökerezett. Magyarországon a zsidóságot felekezetként értelmezték és így is kezelték, ezzel szemben Romániában, az 1923-as alkotmány életbe léptetéséig a zsidóság idegennek és ebből eredően nemzeti-etnikai csoportnak számított. Az 1867-es magyar polgári egyenjogúsítás és az 1895-ös vallási recepciós törvény jótékony hatásait

87 Uo.

88 Uo. (7. sz. melléklet)

89 Csiki: Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon... 240.

90 Uo. 241.

91 Avram Rozen: Jews in Romanian Industry. Liviu Rotman-Raphael Vago (szerk.): *The History of the Jews in Romania. Between the Two World Wars*. III. köt., The Goldstein-Goren Diaspora Research Center-Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 91.

92 *Erdélyi Monográfia*. (szerk. Várady Aladár és Berey Géza) Gloria, Satu Mare, 1934. 58–60.

élvező, a kulturális és nyelvi asszimilációban előjáró erdélyi zsidóság tehát jogilag alacsonyabb státuszú, eltérő kultúrájú zsidó közösség(ek)nek lett sorstársa.⁹³

Amikor az erdélyi zsidóság 1918/1919-ben román fennhatóság alá került, a Magyar Királyságban élvezett jogbiztonságot a jogbizonytalanság és kiszolgáltatottság váltotta fel. A zsidóság jogállásával kapcsolatos aggodalmakat az Erdély igazgatását végző román Kormányzótanács vezetői igyekeztek eloszlatni. 1919 júliusában Ioan Suciú ügyvéd, a gyulafehérvári román nagygyűlés egyik szervezője a nagykarolyi Schönfeld Lázár rabbit fogadta kihallgatásra. A megbeszélésen a magyar emancipációs törvény betartására és a regáti zsidóság egyenjogúsítására tett ígéretet.⁹⁴ Az impériumváltást követő események viszont nem Suciút, hanem az aggodalmakat igazolták.

Az 1924-ben meghozott Mârzescu-féle állampolgársági törvény, majd az 1938-ban sorra kerülő állampolgárságok felülvizsgálata huszonháromezer erdélyi zsidó családfőt és egyedülállót fosztott meg állampolgárságától (1924-ben 3000-et és 1938-ban 20 000-et).⁹⁵ Az 1940 augusztusában hatályossá vált *Zsidó Statútum*, amely a zsidókat másodrendű állampolgárokká fokozta le, egy hónapig bírt hatállyal Észak-Erdély zsidóságára nézve.⁹⁶

A romániai zsidóság jogi helyzetét 1940-ig tehát, az 1923-as alkotmány, az 1924-es állampolgársági törvény, az 1938-as állampolgárságok felülvizsgálásáról szóló jogszabály, valamint az 1940-es Zsidó Statútum szabályozta, és ezek képezték a meghozott rendeletek, törvények alapját.

Az 1923-as román alkotmánynak a zsidók egyenjogúsítására vonatkozó 133. cikkelye tulajdonképpen három, 1918–1919 folyamán hozott rendelettörvényen és az 1919. december 9-én aláírt Kisebbségi Szerződés 7. pontján alapult, ezeket építette be szövegébe.⁹⁷ A 133. cikkely, elismerve a korábbi rendeleteket, biztosította a regáti zsidók politikai jogait, és elméletileg az állampolgárság kérdésére is megoldást kínált. Az állampolgárság megszerzéséért viszont továbbra is „optálni”

93 A probléma hátteréhez lásd: Prepuik Anikó: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997. 164–165., Ezra Mendelsohn: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Indiana University Press, Bloomington, 1987. 171–178.

94 Eugen Glück: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania în anii 1918–1920. Alexandru Roz (coord.): *1918–1998. Aradul și Marea Unire*. Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, Arad, 1999. 108.

95 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 102. és 263.

96 A rendelettörvény jelentősen korlátozta a zsidónak minősülő személyek szabadságjogait, gazdasági tevékenységét, tulajdonjogát, illetve megtiltotta a zsidó–román vegyes házasságokat. Zsidónak minősültek a következő személyek: „a) aki zsidó vallású, b) akinek szülei zsidó vallásúak, c) azok a keresztények, akik ki nem keresztelkedett zsidó vallású szülőktől származnak, d) azok a keresztények, akik keresztény anyától, de zsidó vallású, ki nem keresztelkedett atyától származnak, e) akik zsidó vallású anyától házasságon kívül születtek, f) azok a nők, akik az előző rendelkezések alá esnek, keresztényekkel házasodtak össze és a zsidó vallásról legkésőbb a Nemzet Pártjának felállítását megelőző egy évvel keresztelkedtek ki. A rendelettörvény hatályba lépése után történt kikeresztelkedés a zsidó minőséget nem változtatja meg.” Nagy: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete...* 73. és 168.

97 A Kisebbségi Szerződés 7. pontja a következőket tartalmazta: „Románia kötelezi magát, hogy román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindenmű alakítás nélkül mindazokat a zsidókat, akik Románia területén laknak és akiket valamely más állampolgárság nem illet meg.” A fordítást közli: Uo. 217–218.

kellett, az alkotmány nem tette lehetővé a zsidó közösség kollektív egyenjogúsítását.⁹⁸

A csatolt részek, így tehát Erdély kisebbségeinek állampolgárságáról is a román kormány 1923. október 23-án külön rendeletet tett közzé, amely visszalépést jelentett a korábbi szabályozásokhoz képest. A rendelet értelmében román állampolgárnak azon kisebbségi lakosokat ismerték el, akik a Kisebbségi Szerződés életbe lépésének idején Erdély⁹⁹ vagy Bukovina területén állandó lakhellyel rendelkeztek, és nem folyamodtak más állampolgárságért.¹⁰⁰

További megszorításokkal élt a kisebbségek jogi helyzetére nézve egyik legfontosabb jogszabállyá váló, a *román állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről* szóló törvény, amelyet Gheorghe Mârzescu igazságügyi miniszter terjesztett a parlament elé 1924 januárjában.¹⁰¹

Az Anghelescu-féle 1925. december 22-én megjelent magánoktatási törvény a kisebbségi egyházak és közületek által fenntartott iskolák működésére nézve bírt kiemelt fontossággal. A zsidó oktatási intézmények tanítási nyelveként a 36. cikkely a románt vagy a „zsidót” írta elő, ami kettős értelmezést tett lehetővé: az egyes iskolák szabadon dönthették el, hogy amennyiben nem kívánnak teljesen román nyelvű oktatást bevezetni, választhatnak a jiddis vagy a héber között.¹⁰² Az 1928-ban hozott középiskolai törvény lehetővé tette zsidó vallásórák tartását az állami iskolákban.¹⁰³

A két világháború között állandó problémát jelentettek az olyan ügyek, mint a szombati iskolaszünet, a hitközségek és a felekezeti iskolák állami segélye, vagy a zsidó üzletek vasárnapi nyitva tartása. Habár mindegyik esetre nézve születtek szabályozások, az állami közegek azokat nem tartották be.

A szombati munkaszünet problémája a zsidó élet több területét érintette. Az oktatásban a szombati tanítás, vizsgáztatás vagy az erre a napra eső érettségi

98 A 133-as cikkely szövege: „Megerősítést nyernek a következő rendelet törvények: a Hivatalos Lap 1918. december 30-iki 223. számában közzétett 1918. december 29-iki 3902. számú, a polgári jogok adományozásáról szóló rendelet törvény, a Hivatalos Lap 1919. május 28-iki 33. számában közzétett, 1919. május 22-iki 2085. számú és a Hivatalos Lap 1919. augusztus 13-iki 93. számában közzétett 1919. augusztus 12-iki 3464. számú, azon zsidók honosításáról szóló rendelet törvények, akik az Ókirályságban laktak. Hasonlóképpen megerősítést nyernek az összes egyénenként megadott honosítást tartalmazó rendelet törvények, amelyeket a fenti rendeletek előtt adtak ki. Az Ókirályságban lakó zsidók, akik honosításukat az 1919. augusztus 12-iki 3464. számú rendelet törvényben meghatározott határidő alatt nem rendezték, a honosításra vonatkozó nyilatkozatokat az 1919. május 2-iki 2085. számú rendelet törvény értelmében a jelen alkotmány kihirdetésétől számított három hónapon belül megtehetik.” A fordítást közli: Uo.: 255–257.

99 A törvény szövege Erdély, Bánság, Körös-vidék, Szatmár, Máramaros megnevezéseket használ.

100 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 97.

101 Lásd bővebben: Uo. 98., Nagy: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete...* 77–81., Gidó Attila: *Jogkorlátozás, kirekesztés és antiszemitizmus Kolozsváron (1918–1940)*. Braham, Randolph L. (szerk.): *Tanulmányok a Holokausztól IV*. Presscon, Budapest, 2006. 17–58.

102 MO nr. 283 din 22 decembrie 1925. 14412., *Az erdélyi zsidó iskolák oktatási nyelvére* lásd: Lucian Leuştean: *Evreii ardeleni şi conflictul dintre români şi maghiari, pe teme educaţionale, din primii ani interbelici*. Un document şi câteva consideraţii. *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 2005. 188–213. (lásd még: 19. sz. irat)

103 Nagy: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete...* 135., Gyémánt: *The Jews of Transylvania...* 249., Raphael Vago: *Romanian Jewry During the Interwar Period*. Randolph L. Braham (szerk.): *The Tragedy of Romanian Jewry*. Columbia University Press, New York, 1994. 29–57.

vizsga okozott állandó gondot a zsidó tanulók számára. A szombati munkaszünetet megtartó zsidó kereskedők viszont azt sérelmezték, hogy vasárnap is kötelesek zárva tartani üzleteiket, emiatt pedig jelentős bevételtől esnek el. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ez ügyben, 1921 júniusában, beadvánnyal fordult Grigore Trancu-Iași közmunkaügyi miniszterhez, aki viszont azzal hárította el magától a kérést, hogy a zsidóság egységes fellépése nélkül nem tehet érdemi lépéseket.¹⁰⁴

Az EZSNSZ felhívása a hitközségekhez az egységes álláspont kialakítására sikertelen maradt. A hitközségek nagy része hanyagsággal kezelte a kérést, az ortodoxok szerve, az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* pedig körlevélben utasította a hitközségeket a Szövetséggel való együttműködés kerülésére.¹⁰⁵ Az Ortodox Iroda magatartása a cionizmussal szemben elfoglalt álláspontjából adódott. A hitközségi szervezet élén álló Ullmann Salamon beszercei főrabbi ellenezte a zsidó nemzeti mozgalmat (többek között az ortodoxián belül egyre jobban terjeszkedő máramarosi, szatmári, naszódi haszidoktól tartva). Álláspontja magán a szervezeten belül is ellentétekhez vezetett, tekintve, hogy több hitközség rabbija cionista beállítottságú volt. Nagy valószínűséggel ez magyarázza az erdélyi ortodoxia eltérő álláspontját az egységes romániai zsidó szervezet megalakítását illetően is. – 1922. május 22-re Constantin Banu vallási- és szépművészeti miniszter értekezletre hívta egybe a romániai hitközségi vezetőket azzal a céllal, hogy egy egységes hitközségi szervezet létrehozásának alapjait fektessék le. Az erdélyi ortodoxiát Glasner Mózes kolozsvári, Ullmann Salamon beszercei, Fuchs Benjámin nagyváradi főrabbi, Grünwald Dávid szatmárnémeti főrabbi, Nussbaum Sámuel nagyváradi hitközségi elnök, valamint Sebestyén Dávid és Tischler Mór kolozsvári hitközségi előjárók képviselték. Rajtuk kívül Erdélyből részt vett még Fischer Tivadar EZSNSZ elnök, Eisler Mátyás kolozsvári neológ főrabbi és Fischer József, a kolozsvári neológ hitközség elnöke.¹⁰⁶ Az erdélyi ortodox küldöttek – a cionista Glasner kivételével – már a kezdettől fogva elutasító álláspontra helyezkedtek, ragaszkodva saját önálló szervezetükhöz. Velük szemben, a többi küldött nyitott volt a kérdés iránt. A miniszter javaslatára az értekezlet résztvevőiből az összes romániai zsidó hitárnyalatot képviselő bizottságot hoztak létre azzal a feladattal, hogy az közreműködjön a zsidó vallás jogállását szabályozó törvénytervezet kidolgozásánál. Erdélyből Ullmannt, Fuchs Benjámint, Tischler Mórt és Glasnert az ortodoxia-, Eislert a neológok és Fischer Tivadart az EZSNSZ képviseletében választották be.¹⁰⁷ A bizottság által kidolgozott alapelvek képezték az 1928-as kultusztörvény zsidóságra vonatkozó rendelkezéseinek alapját.¹⁰⁸

104 ÚK 1921. július 21. 157.

105 A magyarországi ortodox *Központi Irodától* az impériumváltás során elszakadt erdélyi ortodox hitközségek 1920-ban saját szervezetet hoztak létre *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* néven. Úgy az ortodoxok, mint a neológok (Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda, 1922) irodája a monarchiabeli szervezeti keretek folytatása volt és vallásszervezéssel, nem pedig nemzetépítéssel foglalkozott. Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929... 114., Uo.

106 ÚK 1922. május 27. 114.

107 Uo.

108 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 112–113.

A közösségi élet kereteit az oktatásra, a vallásgyakorlásra vonatkozó törvények határozták meg. Alexandru Lapedatu liberális párti miniszter által meghozott kultusztörvény (1928. április 22.) rendezte az ország területén fennálló zsidó hitközségek jogállását, egy településen csupán egyetlen hitközség működését engedélyezve. Kivételt képeztek ez alól a szefárd és az ortodox közösségek, amelyek továbbra is külön szervezkedhettek. Az utóbbi rendelkezés főként a különböző izraelita vallásirányzatokhoz (ortodoxok, neológok, status quo ante alapon állók) tartozó erdélyi zsidóság szempontjából volt fontos.¹⁰⁹

A kultusztörvény az ország területén három típusú zsidó közösséget – szefárd, askenázi és nyugati szertartásút – különböztetett meg. Ennek értelmében, az erdélyi ortodoxokat és haszidokat az askenázi kategóriába, a neológokat pedig a nyugati szertartásúak közé sorolták. A hitközségek csak az 1928-as törvény 1932-es alkalmazásától váltak önálló jogi személyé.¹¹⁰

A zsidó hitközségek és az általuk fenntartott iskolák szinte alig részesültek állami támogatásban a két világháború között. A zsidó hitközségeket és iskolákat a román állam csak 1928–1937 között támogatta, évenként aránytalanul kevés, 1 és 10 millió lej közötti összegeket utalva ki számukra.¹¹¹

Ahogy több közép-európai államban, úgy Romániában is a 1930-as években erősödtek fel a zsidók gazdasági és különböző szabadfoglalkozású pályákról történő kiszorítására tett próbálkozások. A radikális jobboldal fő követelése volt a nem román nemzetiségűek visszaszorítása az értelmiségi, szabadfoglalkozású szakmákban és a gazdasági életben. Érvelésüket a közgondolkodásban elterjedt néhány sztereotípiára alapozták: a Regátban zsidók, Erdélyben magyarok és zsidók ellenőrzik a gazdasági élet minden területét. Az idegen tulajdonban levő gyáraknál, cégeknél előnyben részesítik a kisebbségi alkalmazottakat. A szabadfoglalkozású, értelmiségi, ügyvédi, orvosi pályák telítettek, és ezen a *numerus clausus* bevezetésével kell segíteni stb.

A zsidó és egyéb nemzetiségű lakosság gazdasági tevékenységét a húszas évekig áttételesen korlátozó törvénykezés a következő évtizedben vált fenyegető valósággá. Az 1934. július 24-én közzétett a román személyzet foglalkoztatását szabályzó törvény százalékokban szabta meg a vállalatoknál felvehető kisebbségi alkalmazottak arányát. Eszerint a húsz főnél többet foglalkoztató gazdasági, ipari vagy kereskedelmi cégek személyzetének legkevesebb nyolcvan, vezetőségének ötven százaléka román etnikumú kellett legyen.¹¹²

A zsidó származású értelmiségi elitre nézve egyik legsúlyosabb következménnyel járó *numerus clausus* mozgalom az ügyvédi pályán mozgókat érintette.

109 Uo. 116–117., Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 103–107.

110 Gaal György: Az erdélyi zsidóság az első világháborút követő időszakban. *Korunk*, 1991. 8. 1030.

111 Az izraelita felekezet 1928–1931 között kapott a legtöbb állami támogatást. Ezekben az években 10-10 millió lejhez jutottak. Uo.: 121., Gyémánt: The Jews of Transylvania... 250.,

112 Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 166., Iancu: Evreii din România 1919–1938... 239. A gazdasági és társadalmi kirekesztés kérdését bővebben tárgyalom: Gidó: Jogkorlátozás, kirekesztés és antiszemitizmus... 17–58.

1935-től általánossá vált a kisebbségi ügyvédek kizárásának a követelése. Az ügyvédkongresszusok visszatérő vitatémája volt a *numerus clausus* kérdése. Az erdélyi ügyvédi kamarák néhány hónappal később, június 1-én, Kolozsváron tartott konferenciáján a fő téma az ügyvédi pálya túlszűfolttsága, az ügyvédek anyagi helyzete és a nyugdíjkérdés volt.¹¹³

1935 végén az országos ügyvédszövetség kongresszusán több küldött is a kamarák románosítását, illetve a zsidó szakmabeliek eltávolítását követelte.¹¹⁴ Egyes regáti ügyvédi kamarák tényleges lépéseket is tettek az arányosítás érdekében, és több zsidó tagjukat törölték. 1937-re a helyzet annyira kiéleződött, hogy a májusban összeülő országos értekezlet az összes ügyvédi kamarára érvényes határozatot hozott a zsidó ügyvédek kizárásáról.¹¹⁵ A határozat, amelyet az erdélyi kamarák többsége nem tartott be, megközelítőleg 640 zsidó ügyvédet, azaz az erdélyi ügyvédek 24 százalékát érintette volna.¹¹⁶ Ugyanebben az évben vezették be az ügyvédi *numerus clausus* Magyarországon és a zsidó értelmiség létszámát korlátozó *árja paragrafust* Lengyelországban.¹¹⁷

A romániai *numerus clausus* mozgalom nyomán az ügyvédi kamarák eléről fokozatosan kiszorultak a kisebbségi tagok. 1938 tavaszán a kolozsvári kamara tizenkét fős vezetőségéből kilenc volt román, kettő magyar és egy zsidó. Az áprilisban megtartott választások eredményeként teljes egészében román ügyvédek kerültek a vezetésbe.¹¹⁸

A zsidó lakosságot érintő kirekesztő törvénykezés (gazdasági, társadalmi) nem volt mentes a külföldi hatásoktól sem. Elsősorban az 1930-as évek náci Németországa szolgáltatta a mintát anélkül, hogy az különösebb nyomást gyakorolt volna ilyen téren Romániára.¹¹⁹

1937. december végén, a parlamenti választásokon mindössze 9,1%-ot elérő Nemzeti Keresztény Párt kapott kormányalakítási megbízást a királytól. Az Octavian Goga által vezetett kormány (1937. december–1938. február) nyíltan felvállalta antiszemitizmusát, és röviddel beiktatása után sorra bocsátotta ki a zsidóellenes rendeleteket. Betiltották egyes zsidó sajtótermékek megjelenését, visszavonták a zsidó újságírók vasúti szabadjegyét, a román sajtót pedig igyekeztek megtisztítani a kisebbségi munkatársaktól. Gheorghe Cuza munkaügyi miniszter

113 Situația materială și morală a advocaților... 11–18.

114 Jean Ancel: Contribuții la istoria României. 57. Problema evreiască 1933–1944. I., Editura Hasefer, București, 2001.

115 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 249; Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 165.

116 1935 végén a 2648 erdélyi ügyvédből 639 (24,1%) volt zsidó. Kiss Árpád: A romániai magyar ügyvédek. *Magyar Kisebbség* 1936. 15–16. 428.

117 Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvos, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001. 131., Prepuk: A zsidóság Közép- és Kelet-Európában... 145.

118 ÚK 1938. március 29. 72. és április 5. 78.

119 Németország számára Románia elsősorban gazdasági szempontból volt fontos, a „zsidókérdés” megoldása másodlagos jelentőséggel bírt. Jean Ancel: *German–Romanian Relations During the Second World War*. Braham (szerk.): *The Tragedy of Romanian Jewry*... 57–58.

megtiltotta negyven év alatti keresztény szolgálónók alkalmazását zsidó családoknál.¹²⁰

A kirekesztő jellegű rendelkezések igen komoly megélhetési gondokat okoztak a zsidó népesség jelentős részének. Ugyanakkor arra készítették az egyházi és világi zsidó elitet, hogy egyfajta korporatív modellben gondolkodva, a zsidóság belső szolidaritására építő gazdasági-társadalmi önvédelmi rendszerre dolgozzanak ki elképzeléseket. Ez az etnikai összezárkózás fogalmazódott meg Sebestyén József aradi hitközségi elöljárónak 1938 januárjában összeállított tervezetében, amelyben a jogvédelemre, munkahelyteremtésre (pl. zsidók csak zsidókat alkalmazzanak) és a vallásoktatás átalakítására (ez alatt zsidó nemzeti szellemű nevelést értett) tett javaslatokat.¹²¹

A Goga–Cuza kormány zsidókra nézve legsúlyosabb következményekkel járó lépése kétségtelenül az 1938. január 21-én kihirdetett *állampolgárságok felülvizsgálatáról szóló rendelet*törvény volt. Kidolgozását azzal indokolták, hogy több százezer menekült vagy bevándorló zsidó kapott a háború után jogtalanul állampolgárságot. Míg a törvény a zsidók esetében hivatalból írt elő felülvizsgálást, a keresztény lakosok esetében ezt csak akkor tartotta szükségesnek, ha az állampolgársági névsorba a felvétel tisztességtelen úton történt.¹²²

A törvényrendelet három kategóriát különböztetett meg: az első csoportba tartoztak a csatolt részekben, tehát Erdélyben, Bukovinában és Besszarábiában élők, a második és harmadik kategóriába pedig a regáti zsidók. A polgármesteri hivatalokra hárult az a feladat, hogy harminc nap alatt összeállítsák azon személyek névsorát, akiknek állampolgársága megkérdőjelezhetőnek bizonyult. A listákat két példányban készítették el: egyet a városházán függesztettek ki, a másikat pedig a törvényszéknél helyezték letétbe. Az első kategóriába tartozó zsidóknak harminc nap alatt kellett beszerezniük a jogosultságukat bizonyító iratokat, a regátiaknak viszont erre csupán húsz napot engedélyeztek.¹²³ Alapvető jellemzője volt a törvénynek, hogy nem a bíróságokat kötelezte bizonyításra, hanem az állampolgárságukban megkérdőjelezetteknek kellett igazolniuk jogosultságukat. Mindazoknak, akiknek ügyét pozitívan bírálták el, megerősítették román állampolgárságát, a többiek viszont elveszítették azt, és *idegen* státusúvá váltak.¹²⁴

120 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 257.

121 Sebestyén József tervezete a zsidó társadalom megszervezésére. 1938. január 10., Arad. *Zsidó Hitközségi Levéltár*, Arad, 97. dosszié, 26–32.

122 Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 81.

123 A törvény értelmében a következő iratokat kellett beszerezni: születési bizonyítvány, 1918. december 1-jei (Erdély esetében) illetőséget bizonyító irat, hadkötelezettség teljesítését igazoló irat és bizonyítvány arról, hogy a háború után az illető személy nem volt idegen állam alattvalója. UK 1938. február 17. 38.

124 Ancel: *Contribuții la istoria României...* 80.

4. A társadalmi antiszemitizmus kérdése

Az erdélyi zsidó népességgel szemben megnyilvánuló román, magyar és német antiszemitizmus együttes hatásai között a felerősödő disszimilációs hajlamot és a belső intézményi, társadalmi struktúrák megszilárdítását fokozó erőfeszítéseket kell megemlítenünk.¹²⁵ A több irányból jövő zsidógyűlölet gyökerei és megnyilvánulási formái viszont merőben eltérőek voltak egymástól.

4.1. Román antiszemitizmus

a) *Húszas évek.* Az első világháborúig, az erdélyi román elitet elsősorban a magyarokkal szemben tanúsított álláspont foglalta le és csak a román–magyar viszony prizmáján keresztül foglalkoztak a „zsidókérdéssel”. Gheorghe Bogdan Duică brassói irodalomtörténész, vagy Octavian Goga antiszemitizmusa így 1918 után, a romániai antiszemita mozgalmak egységesülését követően került előtérbe.¹²⁶

A zsidó népesség többsége azonban elsősorban a mindennapi élet szintjén találkozott az antiszemitizmussal. Az Erdélyben berendezkedő új adminisztráció románosító törekvései, a lakásrekvirálások főként a magyar és zsidó lakosságot érintették.¹²⁷ A hivatalos szervek viszonyulása a zsidó szervezetekhez, ügyfelekhez pedig sok esetben volt ellenséges. 1919 közepén például, amikor az erdélyi Palesztina Hivatal azzal a kéréssel fordult a város vezetőségéhez, hogy a szervezet számára egy működéséhez szükséges irodahelyiséget utaljanak ki, a következő válasz érkezett: „Kolozsváron olyan mértékű lakáshiány tapasztalható, hogy még a román hivatalnokok számára sem tudunk elegendő lakást szabaddá tenni. A zsidók a saját hivatalukat egy hadimilliomosnál is felállíthatják. A kérés tehát tárgytalan.”¹²⁸

A világháború végén és az azt követő években gyakori jelenségnek számítottak a zsidó lakosság ellen uszító röpcédulák, falragaszok. Kezdetben mindkét nyelven, magyarul és románul is terjesztették ezeket, később viszont főként román nyelvű propagandaanyag került a nyilvánosság elé. 1920. július 2-án Erdély több településén még magyar nyelvű röpcédulák figyelmeztették a zsidóságot, hogy ne feledjék el Magyarországot, és ne folytassanak magyarellenes propagandát, mert

125 Az erdélyi német antiszemitizmusra nem kívánok részletesebben kitérni. Természetesen, az erdélyi zsidóság disszimilációjánál az 1933 utáni német hatásokat sem lehet figyelmen kívül hagyni. Hitler hatalomra jutását követő hetekben több erdélyi nagyvárosban is német diákok váltottak ki antiszemita incidenseket (Temesvár, Kolozsvár, Nagyvárad, Brassó, Arad), ugyanebben az évben pedig Temesváron együttműködési megállapodást kötött az A. C. Cuza vezette *Liga Apărării Național Creștine* az erdélyi *Volksdeutsche* náci szervezetével, a *Selbsthilfe*-vel. A megállapodás kitért a zsidókérdés megoldásának problémájára is. 1933-ban az erdélyi szászok általános bojkottot hirdettek meg a zsidó kereskedők ellen. Lásd: Hildrun Glass: *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918–1938)*. Oldenbourg, München, 1996., Vasile Ciobanu: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944*. Editura Hora, Sibiu, 2001. 179–235.

126 Leon Volovici: *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”: eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30*. Editura Humanitas, București, 1995. 59.

127 Gidó: Jogkorlátozás, kirekesztés és antiszemitizmus... 2006. 32–35.

128 Eredetileg román nyelven. DJANCJ, Fond 1., dos. 3571/1919. 1.

ellenkező esetben Erdély visszafoglalásakor nem kerülnek el büntetésüket.¹²⁹ 1923-ban már román nyelvű horogkeresztes plakátok jelentek meg Kolozsvár házainak falán: „In hoc signo vinces! Románia a románoké! Zsidók ki Palesztinába! Nemsokára felharsannak a kürtök!”¹³⁰

A két világháború közötti romániai antiszemitizmus sajátos megnyilvánulási formáját képezte a román egyetemi diákság mozgalma a *numerus clausus* bevezetése érdekében. Követeléseiket több, az oktatással és szociális problémákkal kapcsolatos elvárással kötötték össze, amelyek révén mozgalmuk általánosabb színezetet nyert. A zsidó egyetemisták megverése, a kirekesztésüket célzó törekvések és az utcai verekedések hátterében – régióként változó – társadalmi okok húzódtak meg. A magyar többségű városok esetében a diákmegmozdulások alkalmával azok a szociális feszültségek törtek felszínre, amelyek a város etnikai képének megváltozására és ezen keresztül a pozíciókért, egzisztenciák megteremtéséért folytatott versengésre vezethetők vissza.

A román egyetemi diákság úgy érezte, hogy tanulmányai végeztével nehézségbe ütközik az elhelyezkedés, és ennek oka, hogy magyarok vagy zsidók foglalják el a munkahelyeket. Az egyre inkább megerősödő szélsőjobb, az ún. legionárius mozgalom (vasgárdisták) ezt a fajta gazdasági és szociális egyenlőtlenséget és konkurenciaharcot használta fel terjeszkedésére az egyetemi városokban.¹³¹

Az egyetemi diákság antiszemita mozgalma 1922-ben bontakozott ki, és, akárcsak a környező államokban, kisebb-nagyobb szünetekkel mindvégig kitartott a két világháború között. Szórványos incidensekre ezt megelőzően is sor került, viszont ezek gyakorisága messze elmaradt a későbbiektől.

Az ország nagyobb városait érintő diákzavargások kiindulópontja Iași és Kolozsvár volt. 1922 októberében, Ferdinánd király és Mária királyné gyulafehérvári koronázási ünnepségével egy időben antiszemita incidensekre került sor Iaşiban, s ez fokozatosan áterjedt több moldovai városra és Erdélyre is.¹³² A következő években minden év decemberében megismétlődtek a diákmegmozdulások. 1923-ban Kolozsváron, a következő évben pedig Temesváron csaptak össze a román diákok a zsidó hallgatókkal.¹³³

1922-től számítható tehát a román antiszemitizmus radikalizálódása. A diákmegmozdulások mellett, illetve azzal összhangban, 1923-ban jött létre a *Nemzeti-Keresztény Védelmi Liga* (Liga Apărării Naționale Creștine), amelyet a iași antiszemita egyetemi tanár, A. C. Cuza vezetett. Az 1923-as alkotmány elfogadá-

129 DANIC, Fond Consilul Dirigent. SSGPJ, dos. 3/1920. 3.

130 A fordítást közli: ÚK 1923. november 1. 204.

131 Lucian Nastasă: Imposibila alteritate. Note despre antisemitismul universitar din România 1920–1940. Al. Zub (szerk.): *Identitate-alteritate*. Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996. 346., Mendelsohn: The Jews of East Central Europe... 185–187.

132 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 177–178., Maria Ghitta: Acțiunea Românesacă (1923–1925): The Circumstances of Its Establishment. *Transylvanian Review* 2008. 2. 94–96.

133 *Helyzetjelentés az oláhok által megszállt magyar területről* (1924. december 11.) MOL, K28. 153. csomó, 258. tétel, 242., ÚK 1924. december 11. 277.

sával pedig a zsidóellenesség új jelszavává a *numerus clausus*, azaz „a zsidó diákok iskolákat és egyetemeket elöntő áradatának a megfékezése” vált.¹³⁴

Az erdélyi diákok *numerus clausus* mozgalmának gyökereit nemcsak a iasi-i és a bukaresti hatásokban kell keresni, hanem a magyarországi 1920-as *numerus clausus* törvény nyújtotta példában és a hasonló lengyelországi törekvésekben is.¹³⁵ Lengyelországban az 1920-as évek elején a magyarországi korlátozásokhoz hasonló intézkedések bevezetésétől elállt ugyan a törvényhozás, a felsőoktatási intézmények viszont, élve autonómiájukkal, korlátozták a zsidó diákok bejutását.¹³⁶

A kolozsvári egyetemen uralkodó antiszemita légkör, az izraelita diákok továbbtanulásának akadályozása fokozatos létszámcsökkenéshez vezetett. Míg az 1920/1921-es tanévben a zsidó diákok aránya 26% volt, addig ez 1927/1928-ra 5,5%-ra csökkent, majd a harmincas években 7–9 százalék között ingadozott. Az sem véletlen, hogy a legtöbb rendbontás az orvosi és a jogi karon történt. A zsidó diákok száma itt volt ugyanis a legnagyobb a két világháború között. 1920/1921-ben a kolozsvári orvostanhallgatók 48,5%-a, a joghallgatóknak pedig 10,7%-a volt izraelita. Arányuk 1927-re mindkét karon 10% alá süllyedt. A zsidó orvostanhallgatók száma ugyan 10% fölé emelkedett a harmincas években (1934/1935-ben 17,7%, 1938/39-ben 15,8%), de nem érte el a húszas évek elejének szintjét. A jogi karon a zsidó egyetemisták aránya 1938/1939-re 4,7%-ra apadt.¹³⁷

A két világháború közötti erdélyi antiszemitizmus legsúlyosabb megnyilvánulásának Borsa zsidó házainak 1930-as felgyújtása mellett, az 1927. decemberi román diákkongresszussal kapcsolatos zavargások bizonyultak.

A kolozsvári események előzményei a nagyváradi országos diákkongresszus munkálataiban és kísérő jelenségeiben keresendők. A négy-ötezer résztvevővel megtartott rendezvény előkészületeiből arra lehet következtetni, hogy a háttérben nemcsak diákok, hanem politikai érdekek is álltak. A román kormány jelentése alapján valószínűsíthető, hogy az értekezletet az egyetemi szenátus megkérdezése nélkül engedélyezte Ionel Brătianu miniszterelnök. Brătianu célja az volt, hogy a II. Károly trónfosztását kimondó 1926-os törvényt az új generáció esküje erősítse

134 Volovici: Ideologia naționalistă și „problema evreiască” ... 45.

135 A magyar törvényhozás 1920. szeptember 21-én szavazta meg a *numerus clausus* törvényként ismert 1920. évi XXV. törvénycikket, amelyben szabályozta az egyetemekre és főiskolákra felvehető diákok számát. A nemzetiségi arányok alapján megállapított felvételi kritériumokkal kimondatlanul is a zsidó diákok számát kívánták korlátozni. A törvényt 1928-ban módosították, és a faji szempontok helyett a szülők foglalkozását vették alapul. Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 117–121.; Kovács M. Mária: A *numerus clausus* és a zsidótörvények összefüggéséről. Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Balassi, Budapest, 2005. 130.; Pálffy Zoltán: Nemzetállam és felsőoktatási piac. Adatok a kolozsvári egyetem diákságának etnikai és társadalmi összetételéről a két világháború között. *Erdélyi Társadalom* 2004. 2. 159.

136 Mendelsohn: The Jews of East Central Europe... 42., Vö.: Kovács: Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus... 75.

137 Onisifor Ghibu: *Universitatea Daciei Superioare*. Ateliere Grafice „Cultura Națională”, București, 1929. 105–109.; Barabás Endre: A magyar tannyelvű iskolák számában beállott változások 1918–1928-ig. *Magyar Kisebbség* 1929. 13. 489.; Pálffy: Nemzetállam és felsőoktatási piac... 163–174.; Karády Viktor: Zsidó orvostanhallgatók a kolozsvári magyar egyetemen (1872–1918). *Múlt és Jövő* 2000. 1. 112–121.

meg. Ezzel mintegy jelezni akarta a Párizsba távozott királynak, hogy visszatérése nem kívánatos a vezető román politikai párt számára.¹³⁸

A diákkongresszus megtartásának engedélyezése és az esetleges magyar- és zsidóellenes atrocitások feletti szemhunyas olyan alku része volt, amelyért cserében a diákságnak I. Mihály trónörökös iránt kellett kinyilvánítania a bizalmát.¹³⁹

A kormány által rendelkezésre bocsátott vonatokon Nagyváradra induló diákok az ország különböző városaiból érkeztek: Bukarestből, Chişinăuból, Iaşiból, Cernăuţiból, Kolozsvárról, Temesvárról, és már útközben zavargásokat okoztak. A brassói vonatállomás étkezdéjének berendezését megrongálták, és az utasokat inzultálták. A Iaşiból indult diákok minden nagyobb állomáson kiszálltak, és bántalmazták a zsidókat az önkényesen igazoltatott utasok közül.¹⁴⁰

A kongresszus egyik fő napirendi pontja a *numerus clausus* kérdése volt. Mielőtt a diákság elhagyta volna a várost, megrongálták Nagyvárad hat legnagyobb zsinagógáját, támadást intéztek a zsidó tulajdonú vendéglők, kávéházak ellen, illetve száznál több zsidó polgárt vertek meg.¹⁴¹

A felbujtott diákság december 7-én hagyta el Nagyváradot, többségük Kolozsvár felé indult. Útközben több településen is rendbontásokra került sor (Telegd, Élesd, Csucsá Bánffyhunrad), amelyek elsődleges célpontja a helyi zsidó lakosság volt.¹⁴²

A diákság első csoportja délután három óra körül érkezett meg Kolozsvárra. A pályaudvarra kirendelt helyőrség és rendőrség nem tudta megakadályozni a diákok bejutását a városba, akik sorra vették a főutakat és tereket, minden zsidó tulajdonú üzlet és vendéglő kirakatát bezúzva.¹⁴³

A fő támadási célpontok között a zsinagógák is szerepeltek. Elsőként a Ferdinánd király (Ferenc József) úti neológ zsinagóga esett a rombolások áldozatául. Majd a neológ elemi iskola, a Párizs utcai ortodox zsinagóga és a hozzá tartozó Talmud-Tóra iskola, valamint egyéb zsidó imaházak következtek.¹⁴⁴

Az alig néhány óra alatt lezajlott pogrom súlyos károkat okozott mind a kolozsvári zsidó, mind a magyar lakosságnak. A kolozsvári rabbik és zsidó vezetők nem tehettek egyebet, mint hogy eljuttatták tiltakozó levelüket a belügyminiszterhez és követelték a tettesek felelősségre vonását.

Újabb incidensek kirobbanásától félve, a rombolásokat követően a kolozsvári egyetem szigorú ellenintézkedéseket hozott. December 10-én bezárták az intézmény központi épületét, a diákszervezeteket pedig arra kötelezték, hogy következő

138 Tamás András: *A román diákok 1927. évi [december] nagyváradai kongresszusával kapcsolatosan elkövetett atrocitások, templomgyalázások, rombolások és rablások*. Kézirat. 1928. MOL K610. 45.csomó, 3. dosszié, 4. tétel, 6–8.

139 Uo.

140 Uo. 11.

141 ÚK 1927. december 7. 275., Vö.: Mózes Teréz: *Várad zsidók*. Literátor, Nagyvárad, 1995. 142–144.

142 Tamás: *A román diákok...* 18.

143 KÚ 1927. december 8. 278., Vö.: Löwy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Koinónia, Kolozsvár, 2005. 105–106.

144 ÚK 1927. december 8. 275., december 10. 276. Vö. Tamás: *A román diákok...* 24.

év január 16-ig alapszabályzatuk másolatát juttassák el a rektori hivatalba. A rendellenesen működő diákszervezeteket betiltották.¹⁴⁵

Az események nem maradtak visszhang nélkül sem az országban, sem külföldön. A román parlamentben két héten keresztül folytak a viták, felszólalások az ügy kapcsán. Romulus Boilă erdélyi képviselő szerint a bujtozatók egy részét pénzért bérelték fel. Ugyanakkor a történeteket a román nemzet szégyenének nevezte, már csak azért is, mert a „nagy egyesülésig” Erdélyben senki nem tudta, mit jelent az antiszemitizmus.¹⁴⁶ Külföldön több érdekvédelmi szervezet tiltakozott a román kormány tétlensége ellen, többen is a Népszövetség fellépését sürgetve.¹⁴⁷

b) Az 1927. decemberi események egy folyamat részét képezték. Az erdélyi zsidóságnak a diákzavargások, zsidóverések révén már az 1920-as évek elején szembesülnie kellett azzal, hogy a romániai antiszemitizmus ezt a régiót sem fogja kímélni. A zsidóellenes megnyilvánulások, ahogyan a régió többi országában is (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország), a gazdasági válság, a jobbra tolódó politikai élet és a náci Németország erősödése következtében egyre gyakoribbá és hevesebbé váltak.

A legionáriusok által 1930-ban alapított Vasgárda aktivitásának megerősödésével elszaporodtak az antiszemita röpiratok a települések nyilvános terein. 1930-ban az egész országot elárasztották a cuzista és vasgárdista agitátorok, júliusban a Bukarest–Kolozsvár gyorsvonaton antiszemita röpiratokat osztogattak.¹⁴⁸ 1933 júliusában pedig, a Németországban hatalomra került Hitler fényképei tűntek fel Nagyvárad utcáin.¹⁴⁹

A máramarosi Borsán fakitermelésből élő helyi román lakosság kilátástalan szociális helyzete vezetett nagyon súlyos társadalmi konfliktusokhoz. Ezt az elégedetlenséget használta ki a Vasgárda, amely a helyi ortodox és görög-katolikus papot megnyerve kegyetlen zsidóusztításba kezdett. Borsa zsidók által lakott részét 1930. július 4-én gyújtotta fel a helyi román lakosság. Megközelítőleg 2100–2500 zsidó maradt fedél nélkül, akiknek többsége, további zavargásoktól tartva elmenekült a faluból.¹⁵⁰ A borsai esetet újabb incidensek követték, többek között a munténiai Câmpulungon és a moldovai Suceaván.¹⁵¹

A borsai zavargások előidézéséért felelős egyik papot, Andrei Berindet, büntetésből a szatmári Mózesfalura helyezték át, aki itt is tovább folytatta az

145 DJANCJ, Fond 315, dos. 398 (1927/28). 28–29. és 43.

146 Erdélyben 1918 előtt valóban kisebb mértékű volt az antiszemitizmus mint a két világháború között, zsidóellenes megnyilvánulások viszont ekkor is történtek. A tiszaezlári per időszakában több településen zsinagógákat támadtak meg a lakosok (Nagybánya, Balázsfalva, Csák), 1901-ben pedig Brassóban vérvád borzolta a kedélyeket. Az 1900-as évek elején jelentek meg az erdélyi román sajtóban Alexandru Vaida Voievod és Octavian Goga zsidóellenes megnyilatkozásai is. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 194., Eugen Glück: *Contribuții privind istoria antisemitismului din Transilvania (sec. XI–1918).* *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 2000. 139–140.

147 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 196.

148 ÚK 1930. július 26. 160.

149 Dr. Fleisz János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940.* Literátor, Nagyvárad, 2005. 95.

150 AFCER, Bukarest, IV. fond, 148. dosszié, 163., ÚK 1930. július 5. 147.

151 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 202.

uszítást.¹⁵² 1933-ban az alig három zsidó családot számláló faluban Berinde húsvéti prédikációjáról hazatérő hívek betörték a zsidó házak ablakait és Reismann Hermann kereskedőt meggyilkolták.¹⁵³

A zsidó diákok ellen elkövetett erőszakos cselekedetek az 1930-as években is folytatódtak. 1933 tavaszán vasgárdista és szász hitlerista diákok támadták meg a kolozsvári gyógyszerészeti fakultás zsidó diákjait. Több hallgatót megvertek és megakadályozták a részvételüket az előadásokon.¹⁵⁴ A keresztény diákok haragját zsidó társaik erdélyi zsidó gyógyszerészekhez írt körlevele váltotta ki, amelyben támogatást kértek tanulmányaik folytatásához. A levél alapján kommunizmussal és a keresztények elleni bojkottal vádolták a zsidó hallgatókat.¹⁵⁵

A legionárius mozgalom román diákságra gyakorolt befolyásának erősödésével az agresszió is új formákat öltött. 1938-ra gyakorivá vált a robbanószerkezetek és a fegyverek használata. 1938 végén legionárius diákok bombákat dobtak többek között a kolozsvári Gázgyár épületébe, a zsidó diákmenzába és néhány vendéglőbe. A zavargások idején, 1938. november 28-án esett merénylet áldozatául az egyetem rektora, Florian Ștefănescu-Goangă.¹⁵⁶

Bővült a zsidó- és kisebbségellenes propagandát szolgáló sajtótermékek skálája is. Az 1922-től Kolozsváron működő diáklap, a *Dacia Nouă* szöveg- és képi világában is kifejezetten antiszemita jellegű volt. 1936-ban ugyanitt *Ofensiva Română* névvel a proporionalitás elvét hangoztató szélsőséges újság indult be, azt követelve, hogy a nemzetiségek arányszámuknak megfelelően vegyenek részt az ország gazdasági, szellemi és politikai életében.¹⁵⁷ A máramarosi román sajtóban, néhány kivételtől eltekintve, folyamatosan napirenden tartották a zsidókérdést (*Gazeta Maramureșană*, *Maramureșul*, *Frontul Maramureșului* stb.). Az 1930-as évek végétől az antiszemita propagandát kifejtő romániai lapokat, bukaresti követségén keresztül, a német állam pénzzel támogatta.¹⁵⁸

4.2. Magyar antiszemitizmus

A magyar lakosság körében feléledő antiszemitizmus a román megnyilvánulásokhoz képest több síkon jelentkezett. Ilyen szempontból a huszonzét év román adminisztrációt három nagyobb periódusra különíthetjük el.

a) Az első, átmeneti korszak 1918-tól az 1920-as évek első feléig tartott, amikor a zsidóellenességet a vesztes háború, a kisebbségi létbe kerülés okozta frusztráció és az útkeresés határozza meg. Ellentétben a későbbi időszakkal, a világháború végén az erdélyi antiszemitizmus elsősorban fizikai formában jelentkezett és a magyarországi antiszemitizmus részének, illetve folytatásának tekinthető. 1918

152 Mózesfalut az Új Kelet máramarosi településként említi, összetévesztve a Borsától néhány kilométerre fekvő Majszinnal (románul Moisei). ÚK 1933. április 25. 93., Vö.: *Brassói Lapok* 1933. április 20. 90.

153 Uo.

154 ÚK 1933. április 29. 97.

155 Uo.

156 DANIC, Fond Ministerul Justiției. Direcția Judiciară, dos. 20/1939, 231.

157 MOL, K 610. 15. csomó, 1. dosszié, I. e. tétel. 75.

158 Ancel: German-Romanian relations... 58.

szeptemberében Máramarosszigeten a zsinagógáknál a zsidó újévet ünnepelni összegyűlt tömeg között razziáztak a rendőrök. Az őszi időszakra a falusi környezetben egyre kritikusabbá vált a helyzet, mivel a háborús áruhiányt a fosztogatások áldozataivá váló zsidó szatócok számlájára írták a helybeliek. Borgóprundon, Naszódon, Élesden a zsidók távozását követelte a lakosság.¹⁵⁹

A zsidók ellen elkövetett erőszakosságok kivédésére Szatmár, Máramaros, Szilágy és Nagykovácsok vármegyék területén 1918. október környékén zsidó önvédelmi csoportok jöttek létre.¹⁶⁰

Jellemző erre az időszakra az a levél, amelyet ismeretlen magyar tiszték juttattak el Apáthy Istvánhoz, a kolozsvári Nemzeti Tanács Elnökéhez 1918. november 6-án. A levél írói két helybéli zsidó kereskedőt vádoltak és fenyegettek meg, azt róva fel nekik, hogy amíg a magyar katonák a fronton harcoltak, ők milliommossokká váltak.¹⁶¹ A három nappal a padovai fegyverszüneti megállapodás aláírása után és tíz nappal a népköztársaság kikiáltása előtt kelt levél az ebben az időszakban eluralkodó közhangulatot tükrözte. A zsidók bűnbakká tétele az 1919. évi Tanácsköztársaság (március 21–augusztus 1.) bukásával tovább fokozódott.¹⁶²

A magyarországi fehérterrorról, a numerus claususról érkező sajtóhíreket aggodalommal követte az erdélyi zsidóság.¹⁶³ A Zsidó Nemzeti Szövetség vezetőségének 1920. januári gyűlésén a megromlott magyar–zsidó viszony volt az egyik téma: „A múltban szoros kulturális és politikai-kulturális kapcsolatban álltunk a magyarokkal és nem válhatunk egyszerre az ellenségeiké. Mégis, az előállott új helyzet és a Magyarország által zsidókkal szemben folytatott intoleráns politika következtében lényegesen megváltozott az egymásközi viszony.”¹⁶⁴ A zsidó repatriáltak visszautasítása Romániába pedig azt a vélekedést erősítette, hogy a magyar nemzetnek nincs többé szüksége a zsidóságra: 1920. szeptember 10-én az aradi Fényes Eleket és családját a magyar hatóságok pusztán zsidó volta miatt szállították le a repatriálókkel Budapest felé tartó vonatról és toloncolták vissza Romániába.¹⁶⁵

159 Glück: Az erdélyi zsidóság útja... 629.

160 Uő: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania... 107.

161 „Elnök úr, Ön okos ember és nem látja azt a két zsidó hadi uzorást: Janovics Mózes és Vince liszt és élelmiszer tolvajt, akik míg mi véreztünk, míg védtük a hazát, itthon dőzsöltek. Akik most hangadó alakok akarnak lenni. Ezeket és a hadimilliommossokat kell összefogni és elkobozni tőlük, amit a mi vérünkön zsaroltak. –Ha ezt nem tesszik, mi tiszték tesszük meg. – Rögtön távolítsák el, mert leszűrjük. Hozzák tudomására [a] két zsidónak.” Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára, Budapest, Quart. Hung. 2455. II. 10.

162 Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. 180–191., Pók Attila: Bűnbakkeresés a huszadik századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 2005. 1–2. 58., Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 98–109.

163 Lásd a Keleti Újság és az Új Kelet tudósításait a magyarországi eseményekről. *Ébredő magyarok farsangi körmenete*. KÜ 1919. január 21. 16., *A zsidók sorsa Magyarországon*. ÜK 1920. szeptember 5. 50., *Hivatalos írás a fehérterrorról*. Uo., *Prohászka Ottokár a zsidókérdésről*. ÜK 1920. szeptember 23. 62., *A numerus clausus gyakorlása*. ÜK 1920. október 6. 71.

164 I. Micu Siguranța-ügynök jelentése... 25. (9. sz. irat)

165 ÜK 1920. szeptember 19. 60.

b) A magyar kisebbség belső szerveződésének konszolidációjával, a kisebbségi intézményrendszer kialakulásával fokozatosan kristályosodni látszott a zsidókhöz fűződő viszony is. A magyar értelmiségi és politikai elit túlnyomó része továbbra is a magyarság részének tekintette az erdélyi zsidóságot, izraelitaként határozva meg őket.¹⁶⁶ Az erdélyi magyar konzervatív körökben viszont a magyarságtól való elidegenedés vádjá fogalmazódott meg velük szembe, és a Tanácsköztársaságban való részvételt rótták fel számukra. Mindemellett, a politikailag és társadalmilag külön utakat járó nemzeti zsidóság a magyar pozíciókat veszélyeztető konkurens nemzetépítő-, és ebből kifolyólag olyan konkurens gazdasági csoportként jelent meg a magyar konzervatív körök szemében, amely pénzügyi tőkét már nem a magyar, hanem a zsidó intézményi háló támogatására fordítja.

A Magyarországon fellángoló antiszemitizmus erdélyi magyar körökbe is begyűrűzött, amely jelenséget az erdélyi magyar intézményrendszer magyarországi finanszírozását lebonyolító Népies Irodalmi Társaság 1925-ös jelentésében a disszimiláció egyik okaként jelölt meg.¹⁶⁷

Az erdélyi magyar identitású zsidók is főként a magyarországi zsidóellenességet tették felelőssé a leválásért a húszas évek elején. Ligeti Ernő már 1922-ben úgy vélte, hogy az erdélyi zsidóság jelentős része leszakadt a magyarságtól, ezt az elidegenedést pedig a román nyomás és a nemzetközi helyzet mellett a beszivárgó magyarországi kurzus csak fokozta: „San-Remo, Orgovány és Dunántúl, numerus clausus és az utódállamok hivatalos politikája, Európa mai sovinizmus-kultusza, a nemzeti létbe minden áron való beleélésnek túlhajtott ópiumszívása: ezek működtek hatóerőként, hogy az erdélyi zsidóság egy része külön nemzeti alapon szervezkedett.”¹⁶⁸

A Népies Irodalmi Társaság aggodalmát látszott igazolni Kovács Lajos oláhláposi katolikus pap levele a *Magyar Kisebbség* című folyóirat szerkesztőségéhez 1925-ben. Kovács a zsidóság kizárását követelte a magyar közéletből, arra hivatkozva, hogy a kulturális és gazdasági élet elzsidósodása következtében a magyarság nem tud megfelelően érvényesülni. Mindemellett kétségbe vonta a magyar anyanyelvű zsidóság magyarságát is.¹⁶⁹ Válaszában Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség főszerkesztője és a Magyar Párt alelnöke, határozottan elutasította Kovács Lajos álláspontját, arra hivatkozva, hogy kisebbségi magyar nemzeti érdek a zsidóság integrációjának fenntartása.¹⁷⁰ Az ügy kapcsán a magyar zsidóság részéről Leitner Mihály dévai ügyvéd és Gombos Benő közíró szólalt meg. Mindketten Kovács levelének veszélyeire hívták fel a figyelmet és az erdélyi zsidóság magyar kultúra felvirágoztatásában betöltött létfontosságú szerepét emelték ki. A katolikus pap levelére adott válasz egyben a magyar zsidóság magyarok iránti hűségének kinyilatkoztatása volt.¹⁷¹

166 Lásd: Gáll Ernő: Kisebbség a kisebbségben. *Regio* 1993. 2. 81–98.

167 *Az erdélyi zsidóság és a Magyar Párt*. MOL K28, 153. csomó, 258. tétel, 223.

168 Ligeti: Erdély vallatása... 79–80. (lásd 45. sz. irat)

169 Jakabffy Elemér: Nyílt levél Főtisztelendő Kovács Lajos r.k. lelkész Úrhoz. *Magyar Kisebbség* 1925. 8. 286.

170 Uo. 285–289.

171 Válaszok Kovács Lajos lelkész úrnak. *Magyar Kisebbség* 1925. 9. 342–348.

Az Országos Magyar Párt érzékelte a zsidók leválásának valós veszélyét és ennek megfelelően alakította hivatalos politikáját. Az 1924-ben Brassóban sorra kerülő nagygyűlés Barabás Béla javaslatára arról határozott, hogy a magyar nemzet integráns részének tekinthető minden olyan zsidó származású személy, aki magát magyarnak vallja.¹⁷² 1928-tól, a módosított Szervezeti Szabályzat értelmében, automatikusan a Magyar Párt tagjának tekintettek minden 20. életévét betöltött magyar származású és kultúrájú személyt: „a Magyar Párt tagja minden 20-ik életévét betöltött feddhetetlen jellemű román állampolgár (férfi és nő), aki *magát akár származásánál, akár műveltségénél fogva magyarnak vallja.*”¹⁷³ A fenti irányvonal mellett a párt vezető egyéniségei kitartottak az 1930-as években is. Bethlen György, az OMP 1926–1938 közötti elnöke egy 1931-es kolozsvári választási beszédében, majd az 1933-as nagygyűlésen utalt a párt nyitottságára a magyar zsidóság irányában.¹⁷⁴ 1931-es megnyilatkozását természetesen annak függvényében kell értelmezni, hogy ebben az évben jelent meg a választásokon konkurenciának számító és a teljes romániai/erdélyi zsidóság nevében fellépő Országos Zsidó Párt.

Az OMP központi vezetésének távolságtartása az antiszemitizmustól a deklarációk mellett a szervezeti keretekben is érzékelhető maradt. A bihari párttagozatot 1932 és 1935 között Ungár Adolf zsidó származású alelnök és Páll György titkár irányította. 1935-ben, a tisztújítás alkalmával a szélsőjobboldali körök Jakabffy Elemér országos tekintélyű ügyvédet támogatták, jobboldali fordulatot remélve tőle. A választásokat megnyerő Jakabffy viszont beszédében élesen támadta a nemzetiszocialista eszméket és annak híveit. Kudarcot szenvedtek 1936-ban is, amikor az OMP radikális szárnya az antiszemitizmusáról ismert Parecz Györgyöt próbálta az aradi párttagozat élére juttatni, eredménytelenül.¹⁷⁵

Az OMP hivatalos politikájában elítélte tehát az antiszemitizmust (pl. Jakabffy Elemér felszólalása a nemzeti kisebbségek genfi kongresszusán), de néhány meghatározó politikusa (Paál Árpád, Sulyok István képviselő és Gyárfás Elemér szenátor) által vezetett *Erdélyi Lapok* hangvétele miatt zsidóellenesség vádjával illetve több magyarországi és erdélyi újság, amelyet csak nehezen tudott tisztázni.¹⁷⁶

Az 1932-ben útjára indult és 1940-ig megjelenő *Erdélyi Lapok*, Nagyváradon szerkesztett katolikus sajtóorgánium volt, amely kezdetektől az antiszemitizmus terjesztésének szolgálatába szegődött. A munkatársai között nevesebb erdélyi hírlapírókat, publicistákat felsorakoztató újság a németországi nemzetiszocializmus szinte kritikátlan népszerűsítésével egyedülállónak számított az erdélyi

172 Az Országos Magyar Párt 1924. december 14-én megtartott nagygyűlésén elfogadott határozati javaslatok. *Magyar Kisebbség* 1925. 1. 30., Balázs: Etnikum, kultúra, politikai opció... 972.

173 Idézi Mikó: Huszonkét év... 54.

174 Horváth Szabolcs Ferenc: A Romániai Országos Magyar Párt viszonya a jobboldali áramlatokhoz a harmincas években. *Magyar Kisebbség* 2003. 2–3. 368–369.

175 Mikó: Huszonkét év... 156., Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 180–181.

176 Gyárfás Elemér: „Reakciós zászlóbontás Erdélyben”. *Magyar Kisebbség* 1932. 7–8. 194–197. Vö.: Horváth: A Romániai Országos Magyar Párt viszonya a jobboldali áramlatokhoz... 370.

magyar lapok között. Az általa terjesztett világnézettel, a magyarországi „keresztény kurzus” népszerűsítésével tudatosan igyekezett befolyásolni az erdélyi olvasóközönséget.¹⁷⁷

Az Erdélyi Lapok első számában közölt cikkében Bangha Béla magyarországi jezsuita atya azt állította, hogy a magyar kulturális intézményekben a keresztények felett zsidók uralkodnak.¹⁷⁸ Banghától közölt írásokat az előbb Brassóban, majd Kolozsváron kiadott *Erdélyi Tudósító* is.¹⁷⁹

A lapban megjelenő antiszemita vádaskodásoktól, többek között egy a tiszzaeszlári vérváddal kapcsolatos 1933-as írástól történő késleltetett hivatalos elhatárolódás pedig tovább ártott az OMP megítélésének és a zsidó–magyar elidegenedést mélyítette.¹⁸⁰ Gábel Sándor marosvásárhelyi ortodox hitközségi elnök és zsidópárti képviselőjelölt nyílt levélben vonta kérdőre Hegedűs Nándort amiért zsidóként egy olyan politikai alakulatnak a tagja, amelynek nem hivatalos lapja az antiszemita Erdélyi Lapok.¹⁸¹ Leitner Zoltán publicista, a Zsidó Nemzeti Szövetség korábbi váradi vezetője és a Zsidó Párt 1931-es képviselőjelöltje az eset kapcsán a *Nagyváradai Napló*ban jelentette ki: Az impériumváltás óta mindenki tudta, hogy „az erdélyi zsidóság és magyarság útjai elválnak”.¹⁸²

A magyar identitású zsidóság részéről Hegedűs Nándor mellett Konrád Béla nagyváradai neológ hitközségi elnök szólalt meg, aki viszont felekezeti (zsidó–keresztény) és nem etnikai/faji mezőben helyezte el az Erdélyi Lapok antiszemitizmusát. Azt hangsúlyozta, hogy az újság hangvétele káros és felekezeti gyűlölettel, a magyarság egységének megbontásával fenyeget.¹⁸³ A *Nagyváradai Napló* zsidó származású publicistáinak hangvétele érezhetően megváltozott, a magyar–zsidó együttélés lehetőségeit illetően felerősödtek bennük a kételyek.¹⁸⁴

Hitler hatalomátvételére és a náci Németországgal szimpatizáló cikkek elszaporodására (pl. Paál Árpád az Erdélyi Lapokban már 1933 őszén helyesli a németországi zsidók kirekesztésére tett intézkedéseket) az erdélyi zsidó sajtó egyre érzékenyebben reagált, a zsidó népesség jelentős része pedig még jobban eltávolodott a magyarságtól. Az Új Kelet a német eseményekről való tudósítások mellett folyamatosan figyelemmel kísérte az erdélyi magyar és román szélsőjobboldali körök irányából érkező reakciókat.

177 Uő: Az Erdélyi Lapok ideológiája. Zsidókérdés, katolikus antiszemitizmus és nemzetiszocializmus Erdélyben (1932–1940). *Regio* 2004. 3. 138.

178 Uő: Elutasítás és alkalmazkodás között... 122.

179 Bangha Béla az *Erdélyi Lapok* elindításáról határozó székelyudvarhelyi katolikus nagygyűlést üdvözlő *Erdélyi képek* c. írásában örömeinek adott kifejezést, hogy a „zsidó-liberális” erdélyi sajtó mellett egy katolikus orgánus is megjelenik majd a szintéren. *Erdélyi Tudósító* 1931. szeptember 27. 34.

180 Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 123.

181 Gábel az *Erdélyi Lapok*at illetően természetesen túloz, hiszen az nem a Magyar Párt központi irányvonalát tükrözte. *ÚK* 1933. április 25. 93.

182 *Nagyváradai Napló* 1933. április 26. 95.

183 *Nagyváradai Napló* 1933. április 25. 94.

184 Az esetet bővebben tárgyalja: Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 122–124.

Az erdélyi magyar sajtó két világháború közötti történetében elsőként a *Magyar Lapok*ká átkeresztelt *Erdélyi Lapok*ban jelent meg konkrétan a zsidó néptest magyar néptesttel való összeegyeztethetetlenségének „ténye”. A korábban csak elméleti síkon hangoztatott különállóság kérdése egy 1936-os erdélyi magyar ügyvédi lista kapcsán került elő, amelyet Kiss Árpád tett közzé a *Magyar Kisebbség*ben. Kiss, 7 izraelita ügyvéd kivételével, a zsidó származású ügyvédeket kihagyta az 542 nevet tartalmazó felsorolásból.¹⁸⁵ Az Erdélyi Lapokban, a Magyar Kisebbségben és a Független Újságban a névsor körül keletkezett vitán felül, amelynek részét képezte a szélsőséges nézeteket valló megszólalók kirekesztő beszédmódja, az ügyvédlista összeállításának technikája az erdélyi magyar közélet jobbratolódását és a zsidókról alkotott kép megváltozását bizonyítja. Hiszen a magyar ügyvédek listájára azért nem kerülhettek fel a zsidók, mert a közgondolkodásban ők nem a magyar kisebbség részét, hanem külön entitást képeztek.¹⁸⁶

A Magyar Lapok újabb zsidóellenes kirohanásaitól az OMP nagyváradi tagozata elhatárolódott, a Központi Intéző Bizottság 1936. november 14-ki ülésén pedig egyértelműen a zsidó tagok mellett állt ki: A párt „a zsidó vallású párttagokat is olyan párttagoknak tekinti, mint a keresztény vallású magyarokat, akik közt sem a múltban nem tett, sem a jövőben nem tesz különbséget.”¹⁸⁷

Az Országos Magyar Párt 1938-as februári választási paktuma a szélsőséges Octavian Goga vezette Nemzeti Keresztény Párttal viszont semmissé tette a korábbi, zsidóság irányába mutató gesztusokat. Az OMP Intéző Bizottsága 1938. február 10-én ült össze Kolozsváron azzal a céllal, hogy a március elejére kiírt új választásokra kötendő egyezséget megtárgyalja, illetve elfogadja. A vitában, amelyben Markovits Manón kívül a jelenlévő zsidó származású IB tagok (Róth Hugó, Hegedűs Nándor) nem vettek részt, néhányan, mint a bánsági Becsky István, vagy a Hunyad megyei tagozatot képviselő Meskó Miklós, a megegyezést mindvégig ellenezték. Ezzel szemben, többen is, hangsúlyozva egyet nem értésüket és aggodalmukat a paktum következtében lehetetlen helyzetbe kerülő zsidó párttagok miatt, a pártfegyelemre és a kényszerítő politikai körülményekre hivatkozva, a választási kartell megkötése mellett szavaztak (pl. Gaál Alajos gyergyói-, vagy Becsky István bánsági IB tag).¹⁸⁸

c) A magyar–zsidó viszonyrendszerben a harmincas évek elején bekövetkezett törés az OMP 1938-as paktumának megkötésével mélyült el, még akkor is, ha nyilvánvaló volt, hogy a Magyar Párt vezető tagjainak többsége nem meggyőződésből, hanem a belpolitikai események kényszere alatt döntött a választási megegyezés mellett.

1938-ban a kisebbségi magyar közéletre két igen fontos Magyarországi esemény gyakorolt hatást: májusban megjelent az első zsidótörvény, novemberben pedig,

185 Kiss összeállítása szerint 1935 végén a 2648 Erdély területén működő ügyvédből 639 volt zsidó nemzetiségű és 542 magyar. Kiss: A romániai magyar ügyvédek... 428.

186 Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 190–191.

187 György: Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez... 196.

188 Uo. 210–213., Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 260.

az első bécsi döntés nyomán Magyarország visszakapta a Felvidéket és Kárpátalja egy részét. A Magyarországról átgyűrűző antiszemitizmus természetesen az erdélyi közéletre is rányomta bélyegét. Az 1939-ben elfogadott második magyarországi zsidótörvény, a nürnbergi mintát követve, faji alapon határozta meg a zsidókat. Erdélyből nézve mindez aggasztónak tűnt a zsidóság számára, még akkor is, ha a romániai helyzet is egyre súlyosabbá vált. A kolozsvári *Új Kelet* cionista irányultságú napilap mindkét törvény kapcsán megfogalmazta aggályait és a kirekesztéssel szemben elfoglalt zsidó nemzeti álláspontot látta igazolni a magyarországi eseményekben és azok erdélyi reakcióiban.¹⁸⁹

Magyar részről a jobbszárny üdvözölte az első zsidótörvényt, Sulyok István például egyenesen jótékony hatásúnak találta volna egy hasonló szabályozás bevezetését Erdélyben is. Ezzel szemben Kacsó Sándor a *Brassói Lapokban* élesen elítélte a magyarországi zsidók kirekesztésére tett lépéseket.¹⁹⁰ Ez a kettősség a második bécsi döntésig mindvégig megmaradt. A határváltozásokkal pedig, a zsidósághoz való viszonyulás új dimenziókat nyert.¹⁹¹

5. A zsidó társadalom- és nemzetépítés periódusai

A világháborúk közötti zsidó nemzetépítés szakaszait a legfőbb szervezőerőt képviselő és a cionista munkát irányító *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség* tevékenységének vizsgálatán keresztül lehet elkülöníteni. A periodizációt illetően már a húszas és harmincas években is születtek kísérletek Marton Ernő és a publicista Danzig Hillel révén.

Marton Ernő 1922-ben három szakaszt különböztetett meg az erdélyi zsidó nemzeti mozgalmon belül: az első szakasz (1918–1919), az önvédelem periódusa, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség megalakulásával kezdődött, amikor az erdélyi zsidóság szembeszegült az asszimilációval, és önvédelem céljából a zsidó ifjúság karhatalmi fegyveres csoportokba szerveződött.¹⁹² A rövid önvédelmi periódust a formai nacionalizmus szakasza követte (1919–1920), amikor a *cionizmus* kikerült a szóhasználatból, és helyébe a *nemzeti* szó került. Marton szerint, így próbálták kivédeni „az asszimiláns sajtó támadásait.”¹⁹³ Ekkor a mozgalomnak még nem volt konkrét programja. Az 1920 novemberében Kolozsváron tartott első ország-

189 Lásd az *Új Kelet* zsidótörvényekről tudósító cikkeit: *Tömeges kitéréssel reagál a magyarországi zsidóság a zsidótörvényre.* ÚK 1938. május 1. 97., *A magyarországi zsidóvita.* ÚK 1938. május 8. 103., *Magyarország és a nemzetiszocializmus.* ÚK 1938. május 21. 113., *Megkezdték a magyarországi zsidótörvény végrehajtását.* ÚK 1938. június 17. 132., *Megjelent a magyarországi zsidótörvény első végrehajtási utasítása.* ÚK 1938. június 28. 141., *Hogyan szól a magyarországi zsidótörvény végleges szövege?* ÚK 1939. május 3. 98., *Véglegesen megszavazta a zsidótörvényt a magyar parlament.* ÚK 1939. május 4. 99., *A magyarországi zsidótörvény után.* ÚK 1939. május 17. 109.

190 Horváth: *Elutasítás és alkalmazkodás között...* 261.

191 A második bécsi döntést követő erdélyi zsidóellenességre lásd: Bárdi Nándor: *A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között.* *Limes* 2006. 2. 43–70., Egry Gábor: *Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 156–169.

192 Marton: *A zsidó nemzeti mozgalom...* 36–45. (44. sz. irat)

193 Uo. 39.

részi cionista konferencián vett új irányokat az erdélyi cionizmus, amikor kimondták, hogy az EZSNSZ tagjává válik a Cionista Világszervezetnek. Marton szerint, a konferenciával kezdődött a harmadik, a cionista nacionalizmus szakasza.

Danzig Hillel publicista felosztásában a Marton Ernő által vizsgált időszak a cionista mozgalom első periódusában kapott helyet (1918–1929). Szerinte ekkor a cionizmus az erdélyi zsidóság számára elsősorban politikai, szellemi és lelki szükségszerűség volt, és nem gazdasági. Az erdélyi zsidók nem érezték szükségét Palesztinának, mint anyagi valóságnak. Ezzel magyarázható az, hogy ebben az időszakban gyengék a Palesztina-centrikus erőfeszítések, és kevesen vállalják az alijázást (kivándorlás).¹⁹⁴

A Danzig által leírt második, 1929–1938 közötti periódusban a Palesztina-munka és a romániai belpolitikai munka különvált egymástól, a cionizmusban véget ért a forradalmi korszak. A Zsidó Párt megalakulásával a cionista mozgalom kevésbé tudta betölteni azt a társadalomszervező szerepet, amit korábban, viszont ideológiailag színesebbé vált, és élénkebb lett a haluc-mozgalom (telepes-mozgalom).¹⁹⁵

Marton és Danzig korszakolásából kiindulva, a nemzeti zsidóság szempontjából a két világháború közötti időszakot illetően négy nagyobb periódust különböztetnek meg: 1). 1918–1923, a kibontakozás, az építkezés és a szerepkörök letisztulásának időszaka. 2). 1923–1930, a diaszpóra- és a Palesztina-munka kiegyenlítődése. 3). 1930–1938, a politikai és a nemzeti munka szétválasztása, az EZSNSZ székhely-változtatása. 4). 1938–1940, népi összezárkózás, a jogkorlátozások következményeinek enyhítésére tett erőfeszítések, a palesztinai kivándorlásra való felkészítés és a Palesztina-munka előtérbe kerülése.¹⁹⁶

5.1. Építkezés, 1918–1923

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség színrelépése valószínűleg csak a magyarságot érte meglepetésként. Az októbertől szervezkedő román, szász nemzeti tanácsok adták meg a kellő szikrát a már addig is létező – igaz, csekély támogatottságnak és nyilvánosságnak örvendő – cionista csoportosulásoknak. Rónai János balázsfalvi ügyvéd tevékenysége révén már az 1900-as évek elején léteztek cionista csoportok Erdély néhány városában (Gyulafehérvár, Nagyszeben, Nagyenyed, Kolozsvár, Nagybánya, Beszterce). Rónai részt vett az 1897-es bázeli első cionista világkongresszuson (itt alakították meg a *Cionista Világszervezetet*), és ő volt az első, aki a zsidó nemzeti eszmét hirdetni kezdte Erdélyben. 1903-ban a magyarországi cionisták konferenciáján mondták ki a *Magyar Cionista Szervezet*

194 Danzig Hillel: Húsz év távlatából. Az erdélyi cionizmus húsz esztendeje. Kiadja a Hitachdut Barisszia-Habonim Nöszitja, Cluj, [1939]. 1–9. (79. sz. irat)

195 Uo.

196 Miroslav Hroch európai nemzetépítő törekvéseket vizsgáló periodizációjában a két világháború közötti időszak zsidó szempontból az „A” (a csoportidentitás megteremtése szempontjából fontos múltfeltárás, kultúraszervezés) és „B” (nemzettudat felébresztése, jogvédelem és jogérvényesítés) szakaszokba illeszkedik. Miroslav Hroch: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004. 233.

megalakítását, elnöknek Rónai Jánost választva meg.¹⁹⁷ Rónai, a konferenciáról hazatérve kezdte megszervezni a nemzeti zsidóságot Weissburg Chaim kolozsvári ügyvéd, Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi és az első világháború alatt Párizsból Temesvárra került Alexander Marmorek segítségével.¹⁹⁸

1918 novemberében egyszerre, függetlenül egymástól, több erdélyi nagyvárosban indult be a zsidóság szervezkedése: Temesváron, Máramarosszigeten és Nagyszebenben Zsidó Nemzeti Tanácsok alakultak, Kolozsváron pedig a Zsidó Nemzeti Szövetség bontott zászlót.¹⁹⁹

Az 1918. novemberi kolozsvári nagygyűlés fogta össze az addig önállóan beindult nemzeti szervezkedést. Az Uránia kávéházban megtartott rendezvény legitimitását az izraelita közösség legfőbb szervezőerejének, a hitközségeknek a vallási vezetői biztosították.

Az EZSNSZ elsődleges célja, a kényszerű helyzet diktálta jogvédelem mellett, a magyarságba asszimilálódott zsidók megnyerése volt a nemzeti ügy számára. Ennek érdekében, ahogy később a Zsidó Párt is, szélesre tárta kapuit és a teljes erdélyi zsidóság képviselőjének tekintette magát. Az 1918. december 22-én elfogadott ideiglenes szervezeti szabályzat szerint a Szövetség „az egykori Erdély területén lakó olyan zsidó férfiaknak és nőknek politikai egyesülése, kik az egyetemes zsidó nemzethez tartozóknak vallják magukat.” Célja pedig „a zsidó nemzeti öntudatnak az egész erdélyi zsidóságban való felébresztése, fenntartása és ápolása”, valamint „annak kieszközlése, hogy az erdélyi zsidóság, mint az egyetemes zsidó nemzet része az erdélyi többi népekkel egyenlő jogállású nemzetiségül elismertessék.”²⁰⁰ Ugyanígy, a Zsidó Párt 1933-ban megszavazott szervezeti szabályzata minden román állampolgársággal rendelkező, magát zsidónak tartó személyt a párt tagjává fogadott.²⁰¹

Az EZSNSZ, követve a Cionista Világkongresszus 1897-ben elfogadott programját (bázeli program),²⁰² fokozatosan megeremtette a zsidó identitás felébresztéséhez nélkülözhetetlen politikai, szociális, kulturális és oktatási intézményrendszerét. A helyi csoportok beindításával pedig, eddig példátlan módon, olyan

197 Moshe Carmilly-Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995. 266.

198 Uo. 271.

199 ÚK 1918. december 19. 1., Vö.: Victor Neumann: *Istoria evreilor din Banat. O mărturie a multi și interculturalității Europei central-orientale*. Editura Atlas, București, 1999. 113., Glück: *Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania...* 108.

200 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ideiglenes szervezeti szabályai. *AFCER* VI. fond, 305. dosszié, 41–42. (lásd 4. sz. irat), Az EZSNSZ végleges alapszabályát 1921. augusztus 29-én hagyta jóvá a kormány. ÚK 1921. november 20. 255.

201 *Programul și statutele Partidului Evreiesc din România. Votate la Congresul General din 7–8 noiembrie 1933. Discursul de deschidere al Congresului*. Partidul Evreiesc din România, București, 1934. 13. (30. sz. irat)

202 „A cionizmus célja egy nyilvános, jogilag biztosított haza alapítása a zsidó nép számára. Ezen cél megvalósulásának feltételeit a kongresszus a következő pontokban foglalta össze: 1. Zsidó földművesek, munkások és iparosok szervezett letelepítése Palesztinában. 2. Az egész zsidóság egybefogása és helyi- valamint országos szervezetekbe való megszervezése a saját országaik törvényeivel összhangban. 3. A zsidó-tudat és nemzeti öntudat erősítése. 4. A különböző kormányok megnyerése a cionizmus célkitűzéseinek támogatására.” Walter Laqueur: *A History of Zionism*. Schocken Books, New York, 1989. 106. Vö. Prepuik: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában...* 125.

szervezeti rendszert tudott kiépíteni, amely állandó kontaktust teremtett az országrész zsidó lakosai között.

1918. december 7-én, Désen 300 fő részvételével megtartott nagygyűlés mondta ki a zsidó nemzeti mozgalomhoz történő csatlakozást és a helyi cionista szervezet megalakítását. A nagygyűlést, érzékeltetve az új idők eljövételét, Meirovits Leopold héber nyelven nyitotta meg.²⁰³ A dési, nagyszebeni, beszercei stb. helyi csoportok 1918-as megalakulása után²⁰⁴ sorra jöttek létre az EZSNSZ fiókok, még az olyan településeken is, mint Arad vagy Nagyvárad.²⁰⁵

A trianoni békeszerződés aláírásáig lényegében „egy helyben topogó” zsidó nemzeti mozgalom az önvédelem és a formai nacionalizmus korszakát élte, és a kibontakozás, az intézményteremtés mikéntjét az 1920-as, első cionista konferencia határozta meg.

A konferencia résztvevőit az egyes helyi csoportok tagsága, illetve a mozgósítani tudott zsidók száma alapján döntötték el. Az akár éves tagdíjnak is tekinthető cionista adó, a sékel alapján lehetett ezt a legegyszerűbben lemérni. Minden 18. életévét betöltött nemzeti alapon álló zsidónak úgymond nemzeti kötelessége volt évi egyszeri alkalommal megváltani a sékelt. (A sékel ára évenként változott, a lej erősségének függvényében. A tehetősebbek, illetve a többet is áldozni hajlandók számára vált gyakorlattá az „aransékel” megváltása, amelynek ára jóval felülmúlta az egyszerű sékelét. 1920-ban 1 sékel 10 lejt, 1925-ben 30-at ért. (1920-ban az *Új Kelet* 1,50 lejbe került.)²⁰⁶ A sékelgyűjtések (sékelakció) időpontját az *Új Kelet* rendszeresen közölte, ugyanígy, az egyes településeken elért eredményeket is. Ennek segítségével hozzávetőleges képet lehet alkotni a két világháború közötti erdélyi zsidóságon belüli nemzeti vonalhoz tartozók arányáról, vagy legalábbis azokról, akik hajlandóak voltak anyagi áldozatot hozni érte. A sékelakciók valamint a különböző, Palesztina-építésre gyűjtő alapok eredményeinek összevetése a Zsidó Párt 1931–1932-es erdélyi választási eredményeivel már jóval árnyaltabb képet nyújthat.²⁰⁷

203 Glück: *Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania...* 108., Singer Zoltán (szerk.): *Volt egyszer egy Dés... Bethlen, Magyarlajos, Retteg, Nagyilonda és környéke*. I. köt., Kiadja a Dés és Vidékéről Elszármazottak Landsmannschaftja, Tel-Aviv, [1970]. 187–188.

204 ÚK 1918. december 19. 1.

205 Aradon 1920 januárjában kérték a helyi cionisták az alispántól a városi EZSNSZ megalakításának engedélyezését, majd április 15-én létrehozták a helyi csoportot. Nagyváradon az az érdekes helyzet állt elő, hogy a vallásos cionisták előbb kezdtek el szervezkedni, 1920-ban megalakítva a *Mizrachi* helyi csoportját. A *Mizrachi* az EZSNSZ keretén belül fejtett ki tevékenységet, mint a vallásos nemzeti érzelmű zsidók szervezete. A Cionista Világszövetség, és így a kötelékébe tartozó EZSNSZ is, arra törekedtek, hogy a Palesztina építéstől, a nemzeti gondolattól ódzkodó vallásos zsidó tömegeket valamiképpen megfogják. Létrehozva a *Mizrachi* Világszervezetet és annak országos szervezeteit, a túlságosan világinak tetsző, a vallási hagyományoktól elszakadni látszó cionista mozgalom a szigorúan ortodox réteg számára is elfogadható alternatívát kívánt nyújtani. Az EZSNSZ nagyváradai csoportja 1921. február 27-én alakult meg. *Istoria evreimii arădene*. Editura Minimum, [Tel Aviv], 1996. 67., ÚK 1921. február 24. 41.

206 ÚK 1920. november 24. 109. és 1925. április 1. 76.

207 A romániai Országos Zsidó Párt erdélyi tagszervezeteként működő Zsidó Pártot illetően hiányoznak a megfelelő kutatások. Az OZSP-nek az 1931 és 1932-es parlamenti választások során szerzett 64 000 illetve 67 000 szavazat révén 5-5 képviselőt sikerült bejuttatnia a román törvényhozásba. A párt szavazótáborának többsége a csatolt részek zsidóságából került ki.

A Szövetség irányítását ideiglenesen ellátó ügyvezetőség határozata alapján az 1920. évi sékelakció októberben zajlott le.²⁰⁸ A szabályzat szerint a helyi csoportok minden huszadik sékelfizető után egy-egy delegátust küldhettek.²⁰⁹ A november 22-én összeülő I. erdélyi cionista konferencián így a 79 választókerület által kiküldött 143 delegátus számításaim szerint, mintegy három-négyezer cionistát képviselt.²¹⁰ Ha családonként két sékellel számolunk, akkor a 3–4 ezer megváltott sékel 1500–2000 családot, azaz mintegy 7500–10 000 személyt érinthetett. Ekkor Erdély zsidó lakosságának lélekszáma 181 000 körül mozgott.

A konferenciát megelőzően az EZSNSZ nagygyűléseken próbálta megszervezni, felkészíteni a zsidóságot a várható eredményekre. November 14-én a bánági zsidóság elértekezleten döntött a konferencián követendő álláspontjáról. A Temesváron lezajlott rendezvényen elfogadott határozati javaslat a zsidóságot nemzeti kisebbségként határozta meg és követelte a jogegyenlőség biztosítását, valamint a zsidók számarányának megfelelő képviseletet a törvényhozásban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban.²¹¹ Ennek pontos keresztülvitelére nemzeti kataszter összeállítását javasolta. Az értekezleten további javaslatok hangzottak el egy zsidó autonóm szerv létrehozására, mint a zsidóság képviselete a román állammal szemben, valamint a kultúra, az oktatás és a jogvédelem biztosítására nézve.²¹²

A Szövetség szerepkörét, a zsidó értékek felélesztésére teendő lépéseit, a román államhoz való viszonyát a konferencia határozatokban foglalta össze. A *politikai határozat* kimondta: „Erdély, Bánát, Körös-vidék és Máramaros zsidó nemzetiségű lakosságának legfőbb politikai, kulturális és gazdasági képviselete a Kolozsváron székelő és alapszabályszerű vidéki szervezetekkel működő *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség*.”²¹³ A Magyarországtól Romániához csatolt területek zsidó nemzetiségű lakossága a diaszpórában élő, de a sanremói békekonferencián nemzetként elismert zsidó nép részének tekinti magát. Ennek értelmében részt kíván venni a palesztinai zsidó nemzeti otthon felépítésében, anélkül, hogy az a lakhelyeül szolgáló ország kárára történne. A konferencia kijelenti, hogy tudomásul veszi a nemzetközi békekonferenciák határozatait, és alkalmazkodik azokhoz. Ezért ünnepélyesen kijelenti, hogy a „zsidó nép fiai, mint Nagy Románia hű állampolgárai, a román állameszmét királyhűséggel és állampolgári kötelességeiknek odaadó teljesítésével, híven szolgálni fogják. [...]”²¹⁴ Ennek a feladatnak viszont csak úgy tud teljes mértékben eleget tenni a zsidóság, ha őt Romániában

208 ÚK 1920. szeptember 7. 51.

209 Uo.

210 A konferencia második napján, november 23-án, Ferenc Mendel titkári beszámolójában 22 000 sékelfizetőről beszélt! Ugyancsak az ő megállapítása szerint, 1918-ban 7 000, 1919-ben pedig 15 000 sékelfizető volt Erdélyben. Ferenc Mendel adatainak hitelességét nem sikerült leellenőriznem. ÚK 1920. november 4. 92. Vö. ÚK 1920. november 24. 109.

211 ÚK 1920. november 17. 103.

212 Uo.

213 ÚK 1920. november 25. 110.

214 Uo.

törvényesen is nemzeti kisebbségnek ismerik el, biztosítva számára az ezzel járó jogokat.²¹⁵ A zsidó népet képviselő konferencia igényt tart a hébernek zsidó nemzeti nyelvként való elismerésére és a nyilvános gyűléseken, sajtóban, oktatási, kulturális intézményekben és a köznapi életben való szabad használatára. Figyelembe véve, hogy az erdélyi zsidóság nagy részének nem a héber, hanem a magyar, a német vagy a jiddis az anyanyelve, a zsidóság nyelvhasználati joga ezen esetben sem korlátozható. A zsidóság saját iskoláiban kívánja népének új generációját felnevelni, olyan módon, hogy elősegítse az egészségtelen társadalmi rétegződés felszámolását. A létrehozott oktatási intézmények fenntartására a zsidóság az országon belüli számarányával megegyező és a viselt közterhek arányának megfelelő állami támogatást kér. Ugyanígy követelik a szabad vallásgyakorlás és a vallási ünnepek, előírások betartásához szükséges feltételek biztosítását, valamint polgári jogokat.

A *kulturális ügyben hozott határozatok* főleg a héber nyelv gyakorlatba ültetéséről és a zsidó kultúra terjesztéséről rendelkeztek. Jellemző a kezdeti eufórikus hangulatra, hogy a határozat a lehető legrövidebb időn belül héberre akarta változtatni a szövetség és a hozzá tartozó intézmények ügyviteli nyelvét. Az EZSNSZ hivatalos nyelvének a hébert tették meg, azzal az engedménnyel, hogy ameddig a hebraizáció nem valósul meg kellő mértékben, addig más, kiegészítő nyelvet is lehet használni. Nagy valószínűséggel a határozatnak eleget tenni soha nem sikerült, egyre gyakrabban fordult viszont elő, hogy a cionista rendezvények megnyitó beszédei héberül hangoztak el. Természetesen a folytatás már magyarul, németül, vagy románul következett, annak függvényében, hogy a hallgatóság milyen nyelven értett. Könyvtárak létesítése és a könyvterjesztés, valamint a Tarbutra háruló kulturális munka képezték a további rendelkezések alapját. Az, hogy a sajtóval külön határozatban foglalkoztak, az a neki tulajdonított szerep fontosságát jelzi. A *sajtóügyi határozat* az *Új Keletet* a Nemzeti Szövetség hivatalos lapjának nyilvánította és az újságra való előfizetést tagságának erkölcsi kötelességévé tette. Az erős cionista sajtó megteremtése a zsidó nemzeti gondolat és a cionista mozgalom fejlődése szempontjából bírt jelentőséggel.²¹⁶

A tényleges, szervezett cionista munka beindulása az 1920-as évek második felétől számítható. Az intézményi építkezésre összpontosító Szövetség, amellet, hogy a társadalmi és a kulturális élet megszervezésére törekedett, az eredeti célkitűzéseknek megfelelően, a palesztinai kivándorlásra felkészítő és az azt elősegítő intézményeket hívott életre. 1920-ban nyitotta meg a Zsidó Nemzeti Alap, majd 1924-ben a Palesztina Építő Alap²¹⁷ és a Palesztina Hivatal erdélyi irodáit.²¹⁸ Ugyancsak 1920-ban indult be Kolozsváron és Nagyváradon a zsidó

215 Uo.

216 Uo.

217 *Erecz Jisráél...* 43.

218 A legkorábbi adatok az erdélyi Palesztina Hivatalról 1919-ből származnak (Kohn Hillel elnök 1919. június 9-én irodahelyiség kiutalását kéri a várostól), jöllehet felállítását csak a karlsbadi, XII. cionista világkonferencia mondta ki 1921-ben. A határozat tényleges megvalósítására 1924-ben került sor, amikor a Zsidó

középiskolai oktatás, Temesváron pedig *Neue Zeit-Új Kor* címmel az EZSNSZ által támogatott cionista hetilap jelent meg. A zsidó sportegyesületek keretében szerveződő sportélet fellendülése is erre az évre tehető. Míg a kulturális jellegű intézmények a zsidó tudatot, a zsidó önértékelést szolgálták, addig a tömegsport felkarolása a fizikai edzésen kívül a közösségi szellemet erősítette.

A hangzatos és látványos cionista munka beindulása mögötti valóság egyébként félsikereket rejtett. Az 1921 májusában összeülő Nagy Intéző Bizottsági ülés a konferencián hozott határozatok részleges teljesülését állapította meg. Túl azon, hogy az olyan határozatok, mint az erdélyi zsidó kisebbség jogértékelése és autonómiájának kivívása már eleve kudarcra voltak ítélve, a cionista helyi csoportok 60 százaléka nem tett, vagy csak részben tett eleget kötelezettségeinek. A beszédett havi tagsági díjak aránya még kisebb volt, az a határozat pedig, hogy minden cionista lépjen be a Tarbutba, ennél is lehangolóbb eredményeket hozott.²¹⁹ Az EZSNSZ ezen úgy próbált segíteni, hogy népszerűsítő nagygyűléseket szervezett Erdély nagyobb településein. A felszólalások a cionista mozgalomhoz való csatlakozás melletti érveléstől a zsidó közösséget érintő aktuális problémákig és a Palesztináról szóló beszámolóig terjedtek.

Az oktatás terén az egyik legnagyobb gondot a tanítóképzés jelentette, amire egyébként a két világháború közötti időszakban nem sikerült megoldást találni. Az 1921. májusi EZSNSZ Nagy Intéző Bizottsági ülés által hozott határozat a zsidó tanítóképző felállításáról ugyanúgy nem valósult meg, mint a terem- és a felszerelésihiánnyal küszködő kolozsvári líceumok konszolidálása.²²⁰

A jogértékelés terén a Nemzeti Szövetség eredményei nem álltak arányban az általa tett erőfeszítésekkel sem a kezdeti szakaszban, sem az 1930-as években. Különböző ügyekben a kormányhoz, minisztériumokhoz felterjesztett memorandumok, kérvények általában csak az ígéretekkel maradtak, anélkül, hogy valamilyen konkrét eredményt értek volna el. Ennek egyik oka az, hogy a mindenkori román kormány inkább tekintette a Román Zsidók Szövetségét tárgyalófélnek, mint a különböző országrészek zsidó szervezeteit. Valószínűleg az is közrejátszott, hogy az 1923-as új alkotmány megszavazásáig a rendezetlen jogállású óromániai zsidósággal kapcsolatos ügyek elsőbbséget élveztek. Az erdélyi zsidóság számára sérelmes ügyek így nagyon sokszor megoldatlanok maradtak.

5.2. Kiegyenlítődő diaszpóra- és Palesztina-munka, 1923–1930

A negyedik erdélyi cionista konferencia új irányokat szabott az EZSNSZ irányította zsidó nemzeti mozgalomnak. A Temesváron, 1923. augusztus 27–29-én megtartott rendezvény új alapokra fektette a Szövetség programját azzal, hogy

Nemzeti Szövetség döntése értelmében Kolozsvár központtal hozták létre az erdélyi Palesztina Hivatalt. 1919-ben tehát, a Nemzeti Szövetség valószínűleg a londoni központ megkérdése nélkül, saját kezdeményezésre hívta életre a zsidó telepesek Palesztinába juttatásával foglalkozó szervezetet. DJANCJ, Fond 1., dos. 3571/1919. 1. *Jelentés az Erdélyrészi Központi Palesztina Hivatal 5685 (1925) évi működéséről*. Kiadja az Erdélyrészi Palesztina Hivatal, Kolozsvár, 1925. 3-6.

219 ÚK 1921. május 29. 115.

220 ÚK 1921. május 26. 112.

határozatba foglalta a Palesztina-munkára való nagyobb odafigyelés szükségességét. Ez azt jelentette, hogy az EZSNSZ a zsidó társadalom belső építésére tett erőfeszítések mellett az igazi cionista cél megvalósítására, a Palesztinába való kivándorlásra kívánt nagyobb hangsúlyt fektetni. Itt persze az is közrejátszott, hogy a Szövetség 1923-ra túljutott a „hőskorszakon”, kiépítette vidéki szervezeteit és az intézményteremtés első nehézségeit is maga mögött tudhatta. A diaszpórapolitizálás viszont nem elégítette ki sem a Szövetség idealista vezetőinek elképzeléseit, sem a Cionista Világszervezetet. A cionista munkáról szóló elvi határozat²²¹ egy sor olyan döntéssel párosult, amelyek ugyancsak az EZSNSZ további működését érintették: elhatározták a szervezeti hozzájárulás, az ún. havi pártadó bevezetését; kibővítették a Nagy Intéző Bizottság hatáskörét (állandó választmányi jelleget kapott és felruházták a konferencia teljes hatáskörével); a konferencia kimondta az egy-egy nagyobb régiót magába foglaló körzetek megalakításának a szándékát,²²² öttagú központi fegyelmi bizottságot hoztak létre (az egyes tagok, helyi csoportok, körzetek közötti vitás kérdésekben volt joga dönten).²²³

Az új cionista munka kulcsszavává a *nevelés* vált, ami később, az 1930-as évek közepétől, egyre inkább a *népnevelés*, illetve a *szolgálat* irányába bővült. A zsidó kultúra terjesztésének megszervezését a konferencia külön programban fektette le. A három síkon folyó nevelőmunka az elképzelések szerint 1. a cionista mozgalom, az alapfogalmak és a mozgalmon belüli irányzatok-, 2. a palesztinai viszonyok, a Világszervezet zsidó nemzeti otthon megteremtéséért folytatott tevékenységének ismertetéséből és 3. a zsidó irodalmi és történelmi ismeretek minél szélesebb rétegekhez történő eljuttatásából állt. A zsidósággal kapcsolatos ismeretanyagot és ezek terjesztésére megrendezett előadásokat az EZSNSZ kulturális bizottsága központilag szándékozott összeállítani. A minden helyi csoport számára kötelezővé tett nyolc hónapos előadássorozatot rendszeresített műsoros estélyeknek, teadélutánoknak kellett kiegészíteniük.²²⁴ A negyedik cionista konferencia által kidolgozott kulturális nevelő munkaprogram, ha nem is folyt a megálmodott pontossággal, jelentős eredményeket ért el a társadalomszervezés terén.

1923 májusában országos zsidó értekezlet zajlott le Bukarestben. Az itt felszólaló Fischer Tivadar a Román Zsidók Szövetségének azon törekvését kifogásolta, hogy az a csatolt részekben is terjeszkedni próbál. Tekintve, hogy az ezeken a területeken élő zsidóság különböző anyanyelvű és kultúrájú, Fischer egy olyan szervezet létrehozását kezdeményezte, amely a *Romániai Zsidók Szövetsége* (Uniunea Evreilor din România), vagy *Egyetemes Romániai Zsidó Szövetség*

221 „A konferencia kimondja, hogy a Zsidó Nemzeti Szövetség működését tiszta cionista program megvalósítására koncentrálja. E program túlsúlyát a szorosabb értelemben vett Palesztina-munka képezi (palesztinai alapok támogatása, az emberanyag előkészítése, halucmunka stb.), de beletartozik a nemzeti galutmunka is.” ÚK 1923. szeptember 1. 160.

222 A körzetek megalakítására október–novemberben került sor.

223 ÚK 1923. szeptember 1. 160.

224 ÚK 1923. augusztus 16. 146.

(Uniunea Generală Evrească din România) név alatt futott volna. Az általa felterjesztett határozati javaslatot a bukovinai és a besszarábiai küldöttek sem támogatták.²²⁵

Az erdélyi cionistáktól a Román Zsidók Szövetségéhez csatlakozók tábora a román szervezet jogvédelem terén végzett hatékony munkája mellett érvelt. Az 1923-as alkotmány és az ezt követő zsidó vonatkozású törvények kidolgozásánál az UER volt sokszor az egyedüli zsidó képviseleti szerv, amely befolyásolni tudta a döntéseket. Ezzel szemben az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség csak helyi szinten tudott esetleges eredményeket elérni. Az UER erdélyi fiókját megalakító Molnár Jakab és Klein Miksa valószínűleg ilyen megfontolásból cselekedett 1925 októberében.²²⁶ Kleinék álláspontját Fischer József azzal próbálta cáfolni, hogy a hathatósabb jogvédelem csak ürügy a regáti szervezet terjeszkedésére, amelynek tulajdonképpen célja a románságba való erdélyi zsidó asszimiláció szolgálata. Hevesen bírálta az erdélyi bányamunkások szövetsége egykori titkárának, Vasile Vaianunak azon kijelentését, amely szerint az erdélyi zsidóság csak úgy tudja bizonyítani a román állammal szembeni lojalitását, ha azonnal megalakítja a Román Zsidók Szövetségének tagszervezetét. Ezzel az erdélyi izraeliták bebizonyítanák, hogy nem akarnak sem magyar, sem zsidó nacionalisták lenni, hanem román nemzetiségűnek vallják magukat.²²⁷ Ez a fajta megközelítés az EZSNSZ teljes önfeladását jelentette volna, amit Fischer nem tudott elfogadni. Az asszimiláció ellen (tehát a Román Zsidók Szövetsége politikája ellen is) és saját zsidó kultúráért küzdő EZSNSZ csakis olyan típusú együttműködésre mutatott hajlandóságot, amely a felek egyenlőségén és az általuk képviselt nézetek tiszteletben tartásán alapul.²²⁸

Az EZSNSZ és az UER politikai nézetkülönbsége a helyhatósági és a parlamenti választások alkalmával is megmutatkozott. Az 1922-ben a választások idejére alakult Zsidó Néppárt a regátiaktól külön utat járt, választási részvételéről viszont lemondott, és helyi paktumokat kötött.²²⁹ 1925-ben, Kolozsváron, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség központi Zsidó Választási Bizottságot hozott létre és megpróbálta felvenni a kapcsolatot az ellenzékben lévő Román Nemzeti Párttal, valamint

225 „A nagy-romániai zsidó közéletnek Bukarestben 1923. évi május hó 27. és 28-ik napjain értekezletre egybegyűlt vezető egyénei – az ország zsidó lakosságának helyzetét alaposan mérlegelve – szükségesnek jelentik ki egy, a magukat a zsidó néphez tartozónak valló román állampolgárokat összefoglaló, országos szervezetnek létesítését.” A szervezet a nagy-romániai zsidóság teljességét képviselné, tekintet nélkül a belső kulturális, vallási különbségekre. ÚK 1923. május 31. 80.

226 ÚK 1925. október 7. 229.

227 ÚK 1925. szeptember 16. 214.

228 A román zsidók szervezetének álláspontja a zsidóság mibenlétéről meglehetősen kétértelmű volt. Az UER a zsidóság meghatározására inkább az *etnikai és vallási* kifejezést használta, a *nemzeti kisebbség* helyett. Ugyanígy, a regáti zsidókat a román állam is mózeshitű románokként, míg az erdélyieket és a bukovinaiakat nemzeti kisebbségként határozta meg. Természetesen a cél a magyar, illetve a német kisebbségtől való leválasztás volt. A román államnak az UER erdélyi politikája két szempontból is előnyös volt: mindamellett, hogy a magyar kulturális háttérrel rendelkező cionisták nemzetként határozták meg magukat, a Román Zsidók Szövetségének erdélyi működése közrejátszhatott a román társadalmi struktúrába való beolvadásnál, és hosszabb távon a románságba történő asszimilációnál. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 217.

229 ÚK 1922. február 22. 41.

később a liberálisokkal kiegyező Országos Magyar Párttal. Ezzel párhuzamosan, a Román Zsidók Szövetségének erdélyi fiókja a Nemzeti Liberális Párttal keresett szövetséget.²³⁰

Az 1926-os parlamenti választások során zsidó programmal erdélyi képviselő nem jutott be a román parlamentbe, 1927-ben és 1928-ban viszont igen. 1927-ben a választásokat megnyerő Nemzeti Liberális Párt révén az UER-párti Jakobi Emil, 1928-ban pedig a Nemzeti Parasztpárttal kötött egység alapján a Nemzeti Szövetség részéről Fischer Tivadar (1928–1931) és Fischer József (1928–1933) nyertek képviselői mandátumot.²³¹

Az erősödő állami antiszemitizmus miatt a 30-as évek második felére egyre sürgetőbbé vált a közös országos érdekképviselési szervezet megalakítása. Ilyen irányban több próbálkozás is született. A borsai, câmpulungi, bălăceanai és suceavai atrocitások hatása alatt elsőként 1930. július 23-án, a Zsidó Parlamenti Klub összehívására megrendezett országos konferencián határoztak egy központi irányító és jogvédő szerv felállításáról (*Romániai Zsidók Egyetemes Tanácsa*).²³² A konferencián nem vett részt a Román Zsidók Szövetsége, arra hivatkozva, hogy az elsősorban személyi érdekeket és nem a zsidógyűlölet elleni harcot szolgálja.²³³

Féltreéve a nézetkülönbségeket, a Román Zsidók Szövetsége és a Zsidó Párt 1936-ban Bukarestben székelő Központi Zsidó Tanácsot hozott létre, élén a román zsidók szervezetének elnökével, Wilhelm Fildermannal. Hasonló szervezet jött létre két évvel később, ekkor viszont már bevonták a hitközségeket is.²³⁴

5.3. A politikai és nemzeti munka különválasztása, 1930–1938

A román belpolitikai viszonyok következtében az 1920-as évek végére az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Palesztina-munkája, az 1923-as határozatok ellenére, egyre inkább háttérbe szorult a politikai, jogvédelmi tevékenységgel szemben.²³⁵ A Parasztpárt oldalán képviselői mandátumhoz jutott Fischer Tivadar és Fischer József révén az erdélyi zsidó érdekek parlamentben történő megjeleníthetősége az erdélyi zsidó nemzeti munka politikai és cionista részekre való szétválasztását igényelte.

230 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, Palesztina Hivatal, Keren Hajjeszód, Keren Kajemet Lőjiszráél jelentése 5686. évi működéséről. Kadima Nyomdai Műintézet, Cluj, 1926. 5–6. Vö. ÚK 1926. február 4. 28., február 16. 38.

231 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 217–221. Vö.: *Parlamentarii evrei în forul legislativ al României (1919–1940). Documente (extrase)*. Editura Hasefer, București, 1998. XXVI., Claudia Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei în Parlamentul României (1919–1931). Între reușită și eșec*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2006. 68–89.

232 Michael Landau körlevele az Országos Zsidó Tanács megalakítása alkalmából. 1930. július 26., Bukarest. AFCER, VI. fond, 148. dosszié, 40., A regáti Zsidó Hitközségek Szövetségének körlevele az ország hitközségeihez az Országos Zsidó Tanács megalakítása kapcsán. 1930. július 28., Bukarest. Uo. 39. (26. és 27. sz. irat)

233 Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei*... 262–265.

234 Ancel: *Contribuții la istoria României*... 84., ÚK 1938. január 21. 16.

235 Az EZSNSZ politikájának alakulásában meghatározó szerepe volt az egyre erősödő antiszemitizmusnak (például az 1927-es nagyváradi és kolozsvári rombolások vagy a máramarosi többségében zsidók lakta Borsa felgyújtása.)

1930/1931-ben három lényeges változás állt be az erdélyi zsidó társadalom életében. a) 1930. április 23-án, Nagyváradon, az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottságának ülésén kimondták az erdélyi *Zsidó Párt* megalakulását.²³⁶ Az erdélyi szervezkedéssel párhuzamosan a Regátban is létrejött a cionista klubok egyesüléséből hasonló néven egy pártszervezet.²³⁷ A két Zsidó Párt és az 1928-ban román parlamentbe bejutott zsidó nemzeti képviselők alkotta Zsidó Parlamenti Klub (Mayer Ebner, Fischer Tivadar, Fischer József, Michael Landau) képezték az alapját az 1931 májusában létrejött *Romániai Zsidó Pártnak* (Országos Zsidó Párt).²³⁸ Az OZSP elnökévé Fischer Tivadart választották, a szervezet erdélyi tagozataként működő Zsidó Párt élére pedig Fischer Józsefet. A párt működése alatt mindössze két alkalommal érte el a bejutáshoz szükséges 2%-ot. 1931-ben az országos szinten szerzett 64 000 szavazat 5 képviselői mandátumra volt elég (Erdélyből Fischer József jutott be), akárcsak az 1932-es 67 000 szavazat (Az erdélyi zsidó jelöltek közül Marton Ernő és Fischer József jutottak képviselői mandátumhoz.)²³⁹

A Zsidó Párt, mindkét választás alkalmával a csatolt részekből szerezte a szavazatok többségét. 1931-ben és 1932-ben is, Erdélyben több mint 24 ezren szavaztak a Zsidó Pártra, ami a romániai zsidó szavazatok mintegy 36–38 százalékát jelentette. A legtöbb szavazat a nagyobb zsidó népességgel rendelkező Máramaros, Szatmár, Temes-Torontál, Bihar, Szilágy, Szamos, Arad, Kolozs és Maros megyéből érkezett.²⁴⁰ Ha a leadott szavazatok számát a szavazásra jogosult erdélyi zsidók számához viszonyítjuk (megközelítőleg 35 ezer személy), akkor azt látjuk, hogy az erdélyi zsidó választók mintegy 70 százalékánál örvendett bizalomnak a Zsidó Párt.²⁴¹ Az *Új Keletnek* adott interjújában Willer József ötezerre tette azoknak a zsidóknak a számát, akik 1931-ben a Magyar Pártra voksoltak (az erdélyi zsidó szavazatok 14–15%-a).²⁴² Tehát 15 százalék körül lehetett azoknak az aránya, akik a Zsidó Párt és a Magyar Párt helyett harmadik opció mellett döntöttek (az erdélyi hagyományoknak megfelelően elsősorban valószínűleg a Nemzeti Parasztpárt vagy a baloldali alakulatok mellett).

b) A Zsidó Párt létrehozása és az erdélyi cionista vezetők politizálásba kezdése az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget a tényleges cionista intézménnyé válás felé mozdította el. A XI. erdélyi cionista konferencia, 1931 decemberében, Marosvásárhelyen tudomásul vette az Országos Zsidó Párt megalakulását és arról döntött, hogy felhagy belpolitikai jellegű tevékenységével, azt a párt szerveire ruházza át.

236 ÚK 1930. április 25. 92.

237 Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 220.

238 A Zsidó Parlamenti Klubba 1928/1929-ben olyan zsidó származású képviselők is beléptek, akik nem zsidó politikai programmal, hanem a nagyobb politikai pártok színeiben jutottak be a törvényhozásba. Soraiban találhatjuk többek között Hegedűs Nándort is, aki egyébként az Országos Magyar Pártnak volt tagja. *Parlamentarii evrei...* 195., Nicolae Cajal–Hary Kuller (coord.): *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*. 2. kiad., Editura Hasefer, București, 2004. 116.

239 Uo.

240 MO nr. 131 din 10 iunie 1931. 5426–5452., nr. 173 din 26 iulie 1932. 4470–4599.

241 ÚK 1931. július 2. 145.

242 Uo.

A konferencia az OZSP-be való belépést minden cionista kötelességévé nyilvánította.²⁴³ A Szövetség tevékenységi köre ettől kezdve kimondottan a cionista munkára, a Palesztina-munkára összpontosult mindaddig, amíg az 1933-as választási vereség után fokozatosan leépülő Zsidó Pártot 1938-ban meg nem szüntette a királyi diktatúra.

c) A politikai életbe való bekapcsolódás és az erdélyi Zsidó Párt létrehozása indokolta az EZSNSZ székhelyének Kolozsvárról Temesvárra történő áthelyezését. Az amúgy is cionista központnak számító Kolozsvárról a nemzeti gondolatnak az „asszimiláns” Bánságba való „exportálása” az itteni mozgalom fellendülésével kecsegtetett. A költöztetésről szóló döntés az 1930-as X. konferencián született meg.²⁴⁴

A költöztetés ténye mellett, a zsidó nemzeti élet egyik legfontosabb döntésének számított a belpolitikai munkának a Palesztina-munkától való elválasztása. A konferencia határozata szerint az újonnan megválasztott Kis Intéző Bizottság a továbbiakban nem foglalkozhatott belpolitikával (ezt a Zsidó Pártnak kellett ellátnia), hanem kizárólag csak cionista munkával, a magántulajdonban lévő, belpolitika-központú Új Keletet pedig senki nem tekinthette a továbbiakban a Szövetség hivatalos lapjának. Ezt a szerepet az EZSNSZ tulajdonát képező Neue Zeitnek szánták. Az EZSNSZ korábbi vezetői, a kolozsváriak számára egy belpolitikai tanácsot hoztak létre Kolozsváron.²⁴⁵ Ez a politikai tanács a személyi átfedések miatt később, az Országos Zsidó Párt megalakulásával, lényegében meg is szűnt.

A X. konferencián lezajlott tisztújítás során Fischer Józsefet választották vissza az EZSNSZ elnöki tisztségébe, viszont már ekkor nyilvánvaló volt, hogy képviselői tisztségével és a Zsidó Pártnál betöltött szerepével ez a feladat egyre inkább összeegyeztethetetlen. Vermes Ernő ügyvezető elnökké való választása már a személyi változásokat vetítette elő.²⁴⁶ A pártügyekkel elfoglalt Fischer helyett a tényleges szervezői munka Vermesre hárult. Vermes Ernő a bánsági cionista mozgalom egyik legrégebbi képviselője volt. 1918-ban részt vett az EZSNSZ-be betagolódo bánsági Zsidó Nemzeti Szövetség megalakításában. Ugyanígy, az ő nevéhez fűződik a Temesváron kiadott *Neue Zeit-Új Kor* cionista lap 1920-as, és a temesvári Zsidó Líceum 1919-es beindítása is. Éveken át elnöke volt a temesvári cionista helyi csoportnak.²⁴⁷

Az Országos Zsidó Párt megalakítása 1931 májusában, majd a júniusi parlamenti választások és Fischer József képviselői mandátumhoz való jutása Vermes Ernőt emelte az elnöki székbe. Elnöki funkciójában Vermest az ez év decemberében lezajlott cionista konferencia erősítette meg.²⁴⁸

243 ÚK 1932. január. 1. 1.

244 ÚK 1930. október 28. 234.

245 Uo.

246 Uo.

247 ÚK 1939. január 1. 1.

248 ÚK 1932. január 1. 1., *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája...* 16.

A Temesvár-központúvá vált cionista munka érintette az EZSNSZ központi lapját, az *Új Keletet* is. 1930-tól az ÚK szerepét, a nemzeti mozgalommal kapcsolatos események ismertetését fokozatosan a kétnyelvűből (magyar–német) egynyelvűvé (magyar) váló *Neue Zeit–Új Kor* vette át.²⁴⁹ A kolozsvári lap pedig egyre nagyobb teret szentelt a bel- és külpolitikai cikkeknek. Az ilyen jellegű tudósítások megközelítőleg fele-fele arányban voltak zsidó vonatkozásúak és a mindennapi politikáról szólnak.

A cionista munka eredményeinek hullámozása mindvégig jellemző erre a periódusra. Szinte nincsen olyan cionista konferencia, amelyen ne hangzanának el keményszavú bírálatok a végzett munkát illetően. A bírálatok, vagy az önbírálat mellől viszont soha nem maradnak el az évről évre növekvő eredményekről tett kijelentések. A sokszor propaganda ízű *Új Kelet*-tudósítások vagy a nyomtatásban megjelent konferenciai jelentések valóságtartamát ezért nem minden esetben lehet megítélni helyesen. Ami kiolvasható mindezekből, az az, hogy a számos felmerülő gond ellenére (a máramarosi, szociális gondokkal küzdő zsidóság palesztinai kolonizálása, a botrányokkal tarkított Czur Salom-ügy, a sékel-befizetések, a szervezeti hozzájárulások akadozása stb.)²⁵⁰, a szervezeti munka ingadozásaitól függetlenül, az 1930-as évek közepére az erdélyi zsidóság többségében sikerült megfogantatni a nemzeti gondolat csiráját. Természetesen, közrejátszott ebben az antiszemitizmus (nemcsak a társadalmi, hanem most már az állami is) növekedése: 1934-től egy sor olyan rendelkezés, törvény látott napvilágot, aminek burkolt, vagy kifejezetten zsidóellenes éle volt.

A jogkorlátozó intézkedések bevezetése a cionista mozgalmat az ipari vagy mezőgazdasági képzést nyújtó telepek kiépítésének támogatására és a hitközségek megnyerésére tett erőfeszítések növelésére készítette. Még a nemzeti vezetés alatt álló hitközségekre is jellemző volt, hogy csak vonakodva vették ki részüket a cionista munkából. A vallási támogatást, legitimációt fontosnak tartó Szövetség ezért gyakran vádolta a vallási közületeket szűklátókörűséggel, csak a vallási ügyekkel való törődéssel: „Megállapítja a konferencia, hogy az erdélyi hitközségek

249 Az 1930-as évek elején felmerült az *Új Kor* beszüntetésének lehetősége. Az EZSNSZ felismerve a lap bánsági cionizmus terén betöltött fontosságát és a székhelyváltoztatás miatti új szerepét, végül nem szüntette be, hanem a továbbfejlesztés mellett döntött. A XII. cionista konferencia (1933. június, Temesvár) a lapra nézve a következő határozatokat hozta: [...] „5. Minden helyi csoport és ahol helyi csoport nincs, minden cionista egyesület köteles *Új Kor* biztost választani, aki az illető helyiségekben az *Új Kor* tudósítója és adminisztratív intézője. [...] 7. Minden cionista tisztséget betöltő férfi vagy nő, köteles előfizetni az *Új Kor*ra. 8. Elvárja a konferencia, hogy minden cionista kereskedő hirdetéseiivel támogassa az *Új Kort*. [...] 10. Az *Új Kor* biztosok kötelesek városukban megszervezni a lapnak kolportázs útján való terjesztését.” NZ 1933. június 10. 3. Vö. NZ 1933. május 27. 9.

250 1933 januárjában az EZSNSZ nagyváradi NIB ülése Fischer Lipót által beterjesztett határozati javaslatot fogadott el: „Az Erdélyi Nemzeti Szövetség Nagy Intéző Bizottsága sajnálattal állapítja meg, hogy a cionizmus az erdélyi zsidó közéletben (nem cionista testületekben s intézményekben), nem foglalja el az őt megillető helyet, dacára annak, hogy a Szövetség tagjai mindezen közületekben elég nagy számban vannak képviselve. Ez az állapot károsan befolyásolja a cionizmus céljainak megvalósítását és az erdélyi cionista mozgalom jövő fejlődését. A Nagy Intéző Bizottság elhatározza egy öttagú bizottság kiküldését, amelynek feladata az összes erre vonatkozó dolgok tanulmányozása és ennek alapján a mai helyzet javítását célzó konkrét és megvalósítható javaslatoknak megtétele, legkésőbb az ez év tavaszán összeülő országrészi cionista konferenciának.” ÚK 1933. január 10. 7.

legnagyobb része nem alkalmazkodott a zsidó élet megváltozott körülményeihez és követelményeihez. A zsidó élet mai adottságai mellett a hitközségek munkaköre nem szorítkozhat a hitélet és a karitatív munka eddigi szűk kereteihez. A hitközségek a népi élet aktív tényezői kell, hogy legyenek szociális, gazdasági, kulturális és nevelési téren egyaránt. [...] A hitközségek kötelessége előmozdítani a zsidó ifjúság átrétegződését, produktivizálását, nemzeti nevelését és hebraizálását. A hitközségek elsőrendű kötelessége intézményesen hozzájárulni a palesztinai ország építő alapok munkájához, lehetővé tenni és propagálni az alapokra való nyilvános adakozást a templomokban, és intézményesen támogatni az ifjúság haluc-nevelő munkáját, valamint a szegénysorsú dolgozó tömegek palesztinai kivándorlását.”²⁵¹

1937 májusától az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom irányítását Reiter Károly vette át.²⁵² A Zsidó Párt decemberi választási kudarca, majd bekövetkező feloszlata ismét az Zsidó Nemzeti Szövetségre hárította a belpolitikai munkát.

5.4. Népi összezárkózás, 1938–1940

Mint társadalmi szervezet, az érvényben lévő rendelkezések következtében, az EZSNSZ jogképviseleti mozgástere jelentősen leszűkült. Ez viszont hozzájárult ahhoz, hogy a Palesztina-munka terén történetének egyik legsikeresebb korszakát élje meg. 1928-ban az erdélyi sékeljegyzések száma alig haladta meg a kétezret, és egészen 1933-ig hatezer alatt volt. A gazdasági válságból való kilábalás- és a fokozódó antiszemitizmus hatására 1935-ben 11 600-ra, 1939-ben pedig több mint 15 000-re nőtt a megváltott sékelek száma.²⁵³ (A jelzett összegek 1937-ben 93, 1939-ben pedig 120 településről érkeztek be.)²⁵⁴ Ugyanígy, a Keren Hajeszod és a Keren Kajemeth Lejiszrael Palesztina-alapok bevételei is jelentősen emelkedtek. Amire tovább sem sikerült megoldást találni, az a hachsara-telepek (haluc-telepek) finanszírozása. Az EZSNSZ-hez tartozó ifjúsági szervezetek által fenntartott létesítmények igényelt költségvetéséhez képest a Szövetséghez befolyt és az ebből számukra leosztott összegek elenyészőek voltak.

Az 1930-as években átlag 10–15 olyan zsidó mezőgazdasági telep működött Erdélyben, amelyeken a kivándorolni készülő fiatalokat képezték ki. Működtetőik a különböző ideológiai irányultságú cionista ifjúsági szervezetek voltak, és azokon egyszerre 10–30 fős csoportok dolgoztak. A kisszámú telep miatt több ifjúsági szervezet tagja is a regáti és bukovinai, besszarábiai létesítményekben talált magának helyet. A Dror halucai Kolozsvár és Hátszeg mellett Securenii, Țigănești, Kisinyov, Dorna Vátra, Gura Humorului és Călărași telepein is megjelentek.²⁵⁵

251 Az 1935-ben lezajlott XIV. erdélyi cionista konferencia szervezeti határozatai. NZ 1935. június 29. 42.

252 ÚK 1937. május 5. 100.

253 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája... 45.

254 Uo. 44.

255 Haluc-telepek Erdélyben 1933-ban: Borsa, Szarvaszó, Havasmező, Ludas, Máramarossziget, Kolozsvár, Marosvásárhely, Felsővisó, Visóoroszi, Szilágycseh. Szatmárnémetiben és Máramarosszigeten ipari kiképzés is működött. A haluc-mozgalom ipartanulói különböző műhelyekben, gyárakban gyakorolták a szakmát, hasonlóan a Zsidó Árvagondozó által működtetett Tanoncotthonok növendékeihez. 1937–1939 között

A telepések Palesztinába juttatásával a London-központú Palesztina Hivatal foglalkozott. Az erdélyi Palesztina Hivatal felállítását az 1921-es karlsbadi, XII. cionista világkonferencia mondta ki, ennek tényleges megvalósítására viszont csak 1924-ben került sor. 1924 júniusában, az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottsága döntött a Hivatal létrehozásáról, Kolozsvár székhellyel.²⁵⁶ Az intézmény feladatkörébe tartozott a halucképzés, azaz az alijázni szándékozók felkészítése a palesztinai viszonyokra, a zsidó társadalom átrétegződésének elősegítése munkahivatal és pályaválasztási tanácsadó iroda felállítására révén, valamint a sajtó Palesztináról szóló anyagokkal való ellátása.²⁵⁷ Az, hogy a londoni központ hány darab kivándorlásra feljogosító úgynevezett *certifikátot* bocsátott az egyes országok Palesztina Hivatalainak rendelkezésére, nagyban függött a Keren Kajemeth Leiszrael- és a Keren Hajeszod-hozzájárulásoktól. Az eddig megvizsgált forrásanyag sajnos nem teszi lehetővé részletes, évekre lebontott kimutatás készítését a két világháború közötti erdélyi kolonizációs intézmények eredményeiről, ezért, ahogy a KKL és a KH esetében, úgy a Palesztina Hivatalnál is hiányos adatsor áll rendelkezésünkre. 1920-as évekre vonatkozóan tudjuk, hogy 1924/1925-ben összesen 382 személy utazott ki Erdélyből Palesztinába, s ezek közül csak 167-en certifikáttal.²⁵⁸ A többi kiutazó turista-, vagy egyéb típusú vízummal rendelkezett, de egyáltalán nem biztos, hogy visszatért. A kibocsátott kivándorlási engedélyek általában nem fedezték a tényleges igényeket, így azok, akik nem jutottak a birtokába, más típusú vízumokkal igyekeztek Palesztinába kerülni.

Az 1925/1926-ban (zsidó időszámítás szerint 5686-ban) alijázók számát már pontosan lehet tudni: Összesen 247 erdélyi zsidó vándorolt ki, ebből 169-en certifikáttal.²⁵⁹ Az őshazába visszatérni szándékozó zsidók száma lényegesen nagyobb lehetett a legális, vagy illegális úton kivándorlók számánál. Az 1925/1926-os szezonban 94 szatmári személy jelezte alijázási szándékát az erdélyi Palesztina Hivatalnál közülük viszont csak 3 kapott certifikátot.²⁶⁰

1925-ben Nagy-Románia területéről 1764, 1926-ban pedig 728 személy telepedt ki Palesztinába. 1920–1940 között az országból Palesztina területére kivándorolt zsidók száma 17 000-re tehető.²⁶¹ Ha a fenti adatok alapján átlagosan évi 200–250 erdélyi alijázóval számolunk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a

Hátszegen (3), Aradon (2), Szalárdon, Régenben, Vármezőn, Kolozsváron (3), Váradon (2), Lippán működtek mezőgazdasági telepek. ÚK 1933. május 27. 121., *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája...* 86–104.

256 Jelentés az Erdélyrészi Központi Palesztina Hivatal 5685 (1925) évi működéséről... 6.

257 ÚK 1921. december 9. 271.

258 A 167 alijázóból 34 kolozsvári, 29 máramaroszigeti, 17 nagyvárad, 16 marosvásárhelyi, 10 felsővisói, 7 dési, és 3 szatmárnémeti volt. Jelentés az Erdélyrészi Központi Palesztina Hivatal 5685 (1925) évi működéséről... 7.

259 A 169 kivándorlási engedéllyel rendelkező közül 56 máramarosi, 17 nagyvárad, 11 kolozsvári, 6 aradi, 4 marosvásárhelyi és 3 szatmárnémeti volt. *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája...* 41.

260 Uo., *Munkánk és feladataink...* 5.

261 Carol Bines: *Din istoria imigrărilor în Israel 1882–1995*. Editura Hasefer, București, 1998. 91. és 211.

húsz éves időszak alatt mintegy 4–5 ezer zsidó hagyhatta el a régiót az őshazába való visszatérés szándékával.²⁶²

A növekvő alijázási kedv és a kiképzőtelepek szaporodása éles ellentétben állt az egy-egy haluc-farmon uralkodó körülményekkel. Pogány Marcell hírlapíró, 1940 márciusában az egyik kolozsvári haluctelepen tett látogatása során gyengén öltözött, élelemhiányban szenvedő növendékekről számol be: „Az átképzés és átrétegzés problémájában tehát elsősorban a zsidó fiatalok bizonytalan jövőjének feladatát kell megoldani, amit csak széleskörű társadalmi megmozdulással és anyagi áldozatkészséggel lehet megvalósítani.”²⁶³

Az átrétegződést szolgálta az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség utolsó nagy akciója, a Szebenben megrendezett háziipari képzés. Az indok a megélhetés nélkül maradt zsidó családok kenyérkereseti gondjának megoldása volt. 1940 májusának közepén az EZSNSZ háziipari alosztálya Nagyszebenben tanfolyamot indított be, ahol a szövés és seprűkészítéstől a kádármesterségig és a kosárfonásig mindent el lehetett sajátítani.²⁶⁴ A tanfolyam résztvevőit a hathetes képzés lejárta után kötelezték, hogy az EZSNSZ által megjelölt településen, lakás, élelem és utazási költség ellenében ingyenes szövőtanfolyamokat irányítsanak! A szerző számára a tanfolyam jelzésértékű. Húsz év szervezett cionista munka eredményeként sikerült az egyoldalú foglalkozási szerkezet jellemezte zsidó társadalmi tudatba bevinni a mezőgazdasági és az ipari munka gondolatát. 1940-re viszont olyan, népi szakmák is elfogadhatókká váltak, amelyeket egyébként lenéztek. Felmerülnek olyan kérdések, hogy például milyen arányban játszott közre eme szemléletváltásban a lelkesedés és a szükségszerűség? Az antiszemitizmus mennyiben volt előidézője e drámaiként is felfogható szellemi önleépítés árán véghezvitt népi építkezésnek?

1940 nyarára az EZSNSZ mozgástere teljesen leszűkül, rendezvényeit egyre kevésbé tudta megtartani. A július 1-jei kezdettel Temesvárra szervezett cionista szabadegyetemet a belpolitikai események miatt már nem lehetett megtartani,²⁶⁵ ahogy egyébként az augusztusra tervezett XVII. konferenciára sem kerülhetett sor. Utolsó lehetőségként az EZSNSZ a tagtoborzás eszközhöz folyamodott, a zsidó társadalmi összefogást próbálva erősíteni: júniusban cionista biztosok keresték fel a zsidó családokat, a Nemzeti Szövetségbe való belépést kérve tőlük.²⁶⁶

Az összezárkózás, de ugyanakkor a zsidó csoportszolidaritás megnyilvánulása-ként értelmezhetjük azt az egyébként európai zsidó mintára 1938-ban megkezdett „toceret haarec” nevű akciót, amely azt szorgalmazta, hogy zsidó csak zsidó (palesztinai) termékeket vásároljon. A keresztény kirekesztő kurzusnak, a zsidók gazdasági elszigetelésére tett törekvéseknek fényében ez az akció túlmutat a

262 Vö.: 79. sz. írat.

263 ÚK 1940. március 13. 59.

264 ÚK 1940. május 4. 101.

265 ÚK 1940. június 21. 137.

266 ÚK 1940. június 16. 134.

Palesztina-építés gyakorlatiságán. Az Új Kelet 1938-ban tételesen is felsorolt néhány palesztinai terméket.²⁶⁷

A belső szerveződés mellett a regáti zsidósághoz történő fokozottabb közeledés is megfigyelhető. A hathatósabb érdekérvényesítés érdekében a Zsidó Nemzeti Szövetség és a Zsidó Párt újabb együttműködési formákat keresett mind a Román Zsidók Szövetségével, mind a többi országrész cionista szervezeteivel. 1938–1939 folyamán két érdekérvényesítő fedőszervezet jött létre. Létrehozásukhoz jelentősen hozzájárultak a belpolitikai események is. Octavian Goga antiszemita kormányának hatalomra kerülése, az állampolgárságok felülvizsgálata és egyéb zsidóellenes rendeletek meghozatala közös fellépést tett szükségessé.

1938 januárjában a Zsidó Párt vezetői hosszú tárgyalásokat folytattak Bukarestben román zsidó körökkel. A megbeszélések eredményeként a ZSP, az UER és a hitközségi képviselők január 19-én létrehozták a *Romániai Zsidók Központi Tanácsát*.²⁶⁸ A „romániai zsidó népközösség” legfelsőbb szerveként működő Tanácsot egyfajta koordináló intézménynek szánták, amely döntéseinek az összes romániai zsidó szervezet aláveti magát. Lényegében az ország zsidóságát érintő minden belpolitikai kérdésben állást foglalhatott. Vezetését a három legbefolyásosabb zsidó közéleti személyiségből álló elnökség (Jacob Niemirover országos főrabbi, Fischer Tivadar ZSP-elnök és Wilhelm Filderman UER-elnök) látta el. A Végrehajtó Bizottságba a Zsidó Pártból, az UER-ből és egyéb testületek képviselőiből arányosan választották be a tagokat.²⁶⁹

A cionista mozgalom a *Romániai Központi Cionista Tanács* megalakításával tett kísérletet az országrészek szervezetei tevékenységének összehangolására. 1938. február 12-én, tehát három héttel a Zsidó Központi Tanács megalakulása után, a csatolt részek és a Regát cionista képviselői Bukarestben közös fedőszervezetet létesítettek. A két ernyőszervezet között személyi átfedések is megfigyelhetők, ugyanis a romániai cionisták élére is Iacob Niemirovert választották meg.²⁷⁰ Az alakuló ülésen, ahol az erdélyieket Reiter Károly képviselte, a központi téma a palesztinai kivándorlási lehetőségek szélesítése volt (a romániai zsidóság kolonizálásával foglalkozó ügyosztály felállítása a palesztinai bevándorlási és letelepedési engedélyeket a londoni kormánynál kijáró Jewish Agency keretében). A regionális érdekkellentétek következtében a Cionista Tanácsnak nem sikerült érdemi tevékenységet kifejtenie. A királyi diktatúrában népközösségekké szerveződő magyar és német kisebbségek mintájára 1939-ben újabb kísérletek születtek és a cionista fedőszervezetet május és december folyamán *Romániai Cionista Föderáció* néven próbálták feléleszteni. A Föderációhoz az erdélyiek csak saját autonómiájuk fenntartásának feltételével csatlakoztak. Mindez azt jelentette, hogy a Cionista Világszervezet Végrehajtó Bizottságával, az ún. *Executívével* továbbra is közvetlen

267 ÚK 1938. június 21. 135.

268 1936-ban is megpróbálkoztak egy hasonló szervezettel. Ancel: *Contribuții la istoria României...* 84.

269 ÚK 1938. január 21. 16.

270 ÚK 1938. február 13. 35.

kapcsolatban maradt az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, és saját magának tartotta fent az erdélyi sékelakciók, a kulturális tevékenység, valamint a sajtó területét.²⁷¹

A királyi diktatúrában a többi politikai párttal egyetemben feloszlított Zsidó Párt (1938. március 31.)²⁷² belpolitikai tevékenységének átvételére hozta létre az EZSNSZ 1939. június 8-án a *Cionista Közéleti Tanácsot*, amely hagyományos stratégiát követve, az erdélyi különutas vonalat vitte tovább a romániai zsidó politikában.²⁷³ Így 1939-től az 1920-as évekhez hasonló helyzet alakult ki az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom szervezeti életében. A ZSNSZ továbbra is a Palesztina-munkával foglalkozott, míg a Közéleti Tanács belpolitikai, illetve szociális és gazdasági problémákra próbált megoldást találni a hitközségekkel közösen.

6. Intézmények a zsidó társadalomépítésben

Az erdélyi zsidó közösség identitásválasztását 1918-ig a magyarságba való asszimiláció óhaja határozta meg. A szerveződő zsidó nemzeti mozgalom ezt igyekezett megállítani, illetve visszajára fordítani egy önálló nemzeti közösség és intézményi háló létrehozásával. Míg az asszimilálódottak izraelita magyarként éltek meg zsidóságukat, addig a cionizmus hívei – függetlenül attól, hogy magyar volt az anyanyelvük és kultúrájuk –, különálló nemzeti entitásuk elismeréséért küzdöttek.

A zsidó/izraelita élet intézményi kereteit az első világháború végéig a hitközségek és azok szervei biztosították. 1918 után, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség megalakulásával ebben a térségben eddig alig ismert elvek alapján működő társadalomszervező és nemzetiesítő intézményi háló jött létre, amelynek működéséhez és fenntartásához jelentősen hozzájárult a B'nei B'rith nemzetközi szabadkőműves mozgalomba betagozódó erdélyi zsidó szabadkőművesség is.

Az első erdélyi zsidó szabadkőműves páholyt bukaresti segédlettel, de a londoni B'nei B'rith zsidó nagypáholy védnöksége alatt hozták létre Kolozsváron, 1925-ben, *Salom* néven. Programjukban a zsidó szolidaritás, a zsidó szellem és haladás ápolása, valamint a valódi humanizmus gyakorlása szerepelt. Az alapító tagok többsége az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség vagy a hitközségek vezetéséből került ki, a páholyokba viszont több magyar érzelműnek tekintett zsidó származású személy is belépett (pl. Weiss Sándor OMP-tag, aki 1934–1936 között a kolozsvári páholy elnöki tisztségét is betöltötte, vagy Ligeti Ernő író, a *Független Újság* szerkesztője).²⁷⁴

271 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája... 28.

272 Ioan Scurtu–Gheorghe Buzatu: *Istoria românilor în secolul XX. (1918–1948)*. Editura Paideida, București. 346.

273 ÚK 1939. június 10. 126.

274 Az erdélyi B'nei B'rith zsidó páholyok [1940]. MOL, K 29, 2. csomó, h. dosszié, 449–471., *Az erdélyi és délvidéki szabadkőműves páholyok tagjainak névsora román, illetve szerb megszállás alatt. 1919–1940*. OSZK Kézirattára, Budapest, Analekta 1387. 19.

Az erdélyi zsidó szabadkőműves kiadványokból az derül ki, hogy a páholyok ideológiamentesen szerveződtek (ezért csatlakozhattak az asszimilánsok is), de intézményteremtő, intézménytámogató és jogvédelmi háttértevékenységük révén zsidó nemzeti jelleget öltöttek.

Az erdélyi zsidó szabadkőművességnek két fontos kiadványa volt: A *Böné Berith* c. közlönyt a kolozsvári *Salom* páholy adta ki 1926–1939 között (1929-től *B'nai B'rith Szemle* címmel működött). A fontos közéleti kérdések mellett, mint amilyen a zsidó ifjúság nevelése vagy a zsidó intézmények támogatása, a kiadvány a többi erdélyi (Avoda–Marosvásárhely, Jezirah–Nagyvárad, Ahava–Brassó, Emunata–Temesvár, Or–Arad, Unitas–Szatmárnémeti) és külföldi páholy tevékenységéről tudósított.

A *B'nai B'rith Közleményeket* az erdélyi B'nai B'rith Páholyok Munkaközössége adta ki ugyancsak Kolozsváron, és a munkaközösség üléseinek 1929–1930 közötti jegyzőkönyveit közölte. Az üléseken az *Országos Diáksegélyző Egyesület*, a *Tarbut Zsidó Iskolaegyesület*, az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület* ügyeivel, illetve a zsidókórházak (Kolozsvár, Szatmárnémeti, Nagyvárad) és az ipari nevelés problémáival foglalkoztak. A fenti lapokon kívül a hivatalosan a *Hanoar Hacioni* cionista ifjúsági egyesület kiadásában megjelenő *Az Út* c. lapot és Ligeti Ernő *Független Újságját* is támogatták anyagilag.²⁷⁵

6.1. A Szövetség

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, mint az erdélyi cionista mozgalom irányítója és a zsidó jogvédelem ellátója, már megalakulásától kezdve igyekezett minél több olyan szervezetet, intézményt létrehozni, amely az általa képviselt eszmét szolgálja. A cél a zsidó tudatra való ébresztés mellett a közösségépítés, a szakmai átképzés és az érdekképviselet volt.

A Szövetség a településeken létrehozott helyi csoportjai révén fejtette ki tevékenységét, viszont a zsidó identitás erősítésében az igazán jelentős szerepet a neki alárendelt, de széleskörű autonómiával bíró intézmények/szervezetek játszották.

A helyi csoportok szerkezetében kiemelt helyet kaptak a palesztinai telepítéssel összefüggő tevékenységet végző bizottságok (Keren Kajemeth Lejisrael, Keren Hajeszod, Palesztina Hivatal) és az oktatás, kultúra-szervezéssel foglalkozó testületek. Mindezek révén, rövid idő alatt a Szövetség olyan szervezeti hálót tudott kiépíteni, amely folyamatosan napirenden tartotta a cionizmus kérdését.

Az identitásformálás szempontjából az EZSNSZ négy eszközére térek ki bővebben:

a) *Nagygyűlések* szervezésére mindig adódott alkalom és indok. Az 1921-ben Erdély nagyobb településein lezajlott nagygyűlés-sorozat Désen vette kezdetét június második felében. Részt vettek Fischer József EZSNSZ alelnök (később, 1923–1930 között elnök), Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi, Weissburg

275 Uo.

Chaim kolozsvári ügyvéd (az erdélyi Palesztina-munka és telepítési akció egyik irányítója) és a helyi cionista csoport vezetői. A magas részvétellel lezajlott rendezvény szónokai a romániai aktuális, zsidókat érintő kérdések mellett a cionizmusról és a palesztinai telepítésről beszéltek.²⁷⁶ A hasonló forgatókönyv szerint lezajló nagygyűléseknek a nemzeti mozgalom iránti érdeklődés felébresztése volt a céljuk és eredményük. Az ilyen rendezvények egyszerűen nem kerülhették el a figyelmét még az asszimiláció híveinek sem, lehetetlen volt tudomást sem venni róluk.

Nagy-Britannia Palesztina-mandátumának ratifikálása 1922. július 22-én a zsidó állam megteremtésére tett erőfeszítések újabb lépcsőfokát jelentette. A cionista világmozgalom számára azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy az angol ellenőrzés népszövetségi megerősítésével felgyorsulhat a palesztinai zsidó földvásárlási és telepítési folyamat. (Nagyon hamar kiderült, hogy az angol kormánynak nem érdeke az arab ellenkezést kiváltó masszív zsidó bevándorlás Közel-Keletre.) Európa szerte úgynevezett *ratifikálási ünnepségek* vették kezdetüket, amiből nem maradt ki Erdély sem.

Erdély első ratifikálási ünnepe Máramaroszigeten zajlott le, augusztus elején: Az ünnepséggel egybekötött nagygyűlés délután vette kezdetét a zsúfolásig megtelt máramaroszigeti kultúrpalotában. A cionista közéleti szereplők mellett megjelentek Victor Hodor alispán, a helyőrség képviselője, valamint Stern Fischel és Kahán Sámuel hitközségi elnökök is.²⁷⁷

A Hatikva zsidó himnusz eléneklése után vették kezdetüket a felszólalások, a gyűlést Fried Ábrahám, a máramarosi EZSNSZ vezetőségi tagjának beszéde nyitotta meg. Őt követték Heller Jakab, Glasner Mózes és Klein Miksa felszólalásai. Klein a zsidóság történelmének utolsó két évezredét (a diaszpóra-zsidóság korszakát) a zsidó mártírotság történetével azonosítja, az 1917-es Balfour-deklaráció napját (1917. november 2.) az ígélet napjának,²⁷⁸ 1922. július 24-ikét pedig a beteljesülés dátumának nevezi.²⁷⁹ Szinte valamennyi felszólalás közös jellemzője az „országépítők” és a „kerékkötők” (asszimilánsok, vallási zsidóság) közötti különbség hangsúlyozása. Glasner Mózes a kolozsvári ortodox hitközségen belüli szakadásra, a szefárdok külön hitközség alapítására tett próbálkozásaira utal, Klein pedig az Ortodox Irodát kritizálja.²⁸⁰ Egyébként a máramaroszigeti

276 ÚK 1921. június 28. 137.

277 ÚK 1922. augusztus 9. 174. (16. sz. irat)

278 A brit kormány által kihirdetett ún. Balfour-deklaráció a zsidó nemzeti otthon Palesztinában történő megteremtésének jogosságát ismerte el. Háttéréhez lásd: Laqueur: A History of Zionism... 178–205.

279 ÚK 1922. augusztus 9. 174.

280 A kolozsvári ortodox-szefárd per 1918/1919-re nyúlik vissza, amikor az ortodox hitközség cionista mozgalomhoz való csatlakozását ellenzők egy része szigorúan vallásos alapon álló, politikával nem foglalkozó hitközség alapítására tesznek kísérletet. Az ortodox hitközségen belüli szakadás és a felek pereskedése több évig elhúzódott, átnyúlva egészen az 1930-as évekre. Az Ortodox Iroda (Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda) az erdélyi ortodox zsidó hitközségeket tömörítő szervezet volt. Az Iroda élén álló Ullmann Salamon beszercei főrabbi híres volt cionizmus-ellenességéről. Egyébként a kolozsvári szefárdok is élvezték Ullmann támogatását. *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*. (szerk. Moshe Carmilly-Weinberger) 2. kiad. Sepher Hermon Press, New York, 1988. 95.

nagygyűlés nem aratott osztatlan sikert a helyi zsidó közösség körében. A cionizmust elítélő Cvi Teitelbaum ortodox főrabbi (aki egyébként a magyarságba való asszimilációt sem támogatta) és hívei Glasner Mózes- és nemzeti mozgalom ellenes plakátokkal, röpcédulákkal próbálták a rendezvény hitelét rontani.²⁸¹

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség és a hozzá tartozó ifjúsági vagy egyéb cionista alapú szervezetek évente, nagygyűlések keretében emlékeztek meg a cionizmus atyjának, Herzl Tivadarnak 1904-es haláláról és Nachman Bialik zsidó költő születéséről.

A tagszerzés, a nevelés volt a célja a Cionista Világszervezet által elrendelt és az országos cionista szervezetekre nézve kötelező érvényű *Ijjár-akciók* megszervezésének. A minden év Ijjár hónapjában (április–május) lezajló akció cionista gyűlések tartásában és propagandaanyagok terjesztésében nyilvánult meg. 1926-ban az *Új Kelet* például Ijjár-rovatot indított, *A cionista szervezet hónapja* címmel, amelyben irodalmi, cionista szellemiségű írásokat közölt.²⁸²

A nagygyűlések másik válfaját a helyhatósági, illetve a parlamenti választásokkal kapcsolatos rendezvények képezték. Ezek főleg akkor váltak jelentőssé, miután megalakult az erdélyi Zsidó Párt és reális esély mutatkozott erdélyi zsidó képviselők parlamentbe történő bejutására. A képviselőjelöltek, hasonlóan egyébként a többi kisebbségi vagy román politikai párthoz, az országot (Erdélyt) járva próbálták mozgósítani a zsidó tömegeket. A zsidó választók mozgósításánál óriási szerepe volt a két erdélyi cionista lapnak, az *Új Kelet*nek és a *Neue Zeit–Új Kornak*, amelyek amellet, hogy közölték az EZSNSZ és a Zsidó Párt felhívásait, állandóan tudósítottak a zsidó közösséggel kapcsolatos eseményekről. A Zsidó Párt retorikája a Nemzeti Szövetségtől átvett nemzeti egységre és összetartozásra való állandó figyelmeztetés mellett főleg a zsidók romániai jogállásának, gazdasági, politikai sérelmeinek hangoztatására épült és a zsidónak, mint öntudatos egyénnek a közössége iránti felelősségét hangsúlyozta: [...] „Aki ráeszmélt a zsidó sorsközösségre, a zsidóság emberi és állampolgári jogainak veszélyben forgására, az büszkén és öntudatosan fogja gyakorolni választójogát, amikor a Zsidó Párt önálló listájára fog szavazni. A Zsidó Párt harcba szólít minden zsidó választót. Védjük meg mai érdekeinket, és biztosítsunk szebb és boldogabb jövőt gyermekeinknek. Tudnia kell minden zsidó választónak, hogy az ő szavazatán múlik az egész romániai zsidóság sorsa. Aki közömbös, vagy a túlsó oldalra áll, veszélyeztetni önmaga, gyermekei és az egész zsidóság sorsát.”²⁸³

b) *A látogatás.* A két világháború közötti erdélyi cionista élet intenzitása és eredményessége mindvégig hullámzó volt. A felélélnkülési időszakokat kisebb-nagyobb recessziós periódusok szakították meg. Ez ugyanúgy magyarázható a zsidó közösség gazdasági erejének állapotával, mint az antiszemitizmus mikor erősebb,

281 ÚK 1922. augusztus 9. 174.

282 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája... 12–13.

283 Az Országos Zsidó Párt Végrehajtó Bizottságának választási felhívása Erdély zsidó lakosságához. ÚK 1932. július 12. 155.

mikor gyengébb megnyilvánulásával és a minden szervezet életében beálló időszakos kifulladásal és újjáéledéssel. A mozgalom helyi szervezeti életének felfrissítésére, a nagygyűlések mellett, a *látogatás* volt a megoldás. Ennek a leglátványosabb és rangos formája a mindig eseményszámba menő külföldi mozgalmi vezérek erdélyi körútja volt. Nachum Szokolov, a Cionista Világszövetség Végrehajtó Bizottságnak elnöke, 1925-ben látogatott Erdélybe, és tartott előadásokat Kolozsváron, Nagyváradon, Aradon és Temesváron. Az EZSNSZ 1925-ös jelentése szerint Szokolov erdélyi körútja nemcsak a cionista mozgalomnak tett jó szolgálatot, hanem a palesztinai alapok (Keren Hajeszod, Keren Kajemeth Lejiszrael) bevételeit is növelte.²⁸⁴

A csak nagyobb zsidó közösségekbe eljutó külföldi cionisták személye az asszimilánsok, illetve a nemcionisták zsidó közösséghez való tartozástudatának felébresztésében játszhatott közre, a már a mozgalomhoz tartozók esetében pedig megerősítést nyújthatott. Az igazi szervezőmunka viszont az EZSNSZ kiküldöttjeire hárult. A Szövetség kolozsvári központjának küldöttjei az egy-egy erdélyi régió nagyobb zsidó centrumait látogatták meg. A legaktívabb küldöttek egyike Giszkalay János költő volt, akinek nevével szinte minden rendezvényen találkozni lehet. Részt vett a helyi csoportok újjászervezésében, de ugyanakkor ott volt a kulturális, jótékonyági rendezvényeken, saját verseiből olvasott fel, vagy éppen séggel a cionizmusról tartott előadást.

A kisebb zsidó közösségek látogatása a körzeti központok megbízottjaira hárult. A küldöttek megjelenését, túl a szokásos előadásokon és gyűléseken, a Nemzeti Szövetség helyi csoportjának tisztújításával és a sékel-munkával kötötték egybe.²⁸⁵

c) *A körlevelek.* A helyi cionista vezetésekhöz körlevelek útján jutottak el az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottságának, illetve a Kis Intéző Bizottságnak döntései és a különféle utasításai, tudósításai. A Nemzeti Szövetség 1925 folyamán több mint négyezer körlevelet juttatott el tagszervezeteihez a Cionista Világszervezet londoni központjának bizalmas híreivel, az EZSNSZ belső problémáinak összefoglalóival vagy egyes ügyosztályok utasításaival. Külön elnöki levelekben kérték fel a helyi csoportok vezetőit a Keren Hajeszod és a Keren Kajemeth Lejiszrael munkájának támogatására.²⁸⁶ A körlevelekkel párhuzamosan propagandaanyagok is érkeztek a helyi szervezetekhez (például a sékel-propagandát szolgáló füzetek, szórólapok).²⁸⁷

284 *Szervezeti jelentés az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VI. konferenciájára az 5685/6 konferenciális évről (1924–1925).* k. n., Târgu-Mureș–Marosvásárhely, 5686–1925. 10–11. (20. sz. irat), Vö: ÚK 1925. január 16. 12., január 24. 19. és január 28. 22.

285 Az EZSNSZ helyi csoportoknál végzett látogatásokról az *Új Kelet* tudósításain kívül beszámolnak a konferenciákra kiadott éves jelentések is. *Szervezeti jelentés az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VI. konferenciájára...*, *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája...*, *Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája. A Zsidó Nemzeti Szövetség, Palesztina Hivatal, WIZO Föderáció, Keren Kayemeth Leisrael, Keren Hayesod jelentése 5697–5698–5699. évi működéséről.* Kiadja az EZSNSZ, Temesvár, 1939.

286 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája... 12.

287 Uo.

d) *A kirándulás.* Közösségi és lelki, szellemi élményt nyújtó kirándulások, társasutazások közösségépítő erejének a cionista mozgalom is tudatában volt. A két világháború között évente több alkalommal is rendezett az EZSNSZ palesztinai társasutazásokat. A programtól és az igényektől függően, egy-két hetet felölelő kirándulásra bárki bejelentkezhetett, aki román állampolgársággal rendelkezett. Nagyon sokan kivándorlási lehetőséget is láttak ebben: mivel a palesztinai kivándorlási vízumok számáról döntő angol kormány nem mindig volt bőkezű e dokumentumokat illetően, az alijázni szándékozók minden lehetőséget megragadtak, többek között a társasutazásokra való bejelentkezést is. A kivándorlás szervezője számára bonyodalmakat okozható illegális kivándorlókat igyekeztek még idejében kiszűrni, vagy legalábbis ennek látszatát kelteni. (Természetesen az EZSNSZ támogatta az alijázást, hiszen mint cionista szervezet, többek között ezért is dolgozott. Viszont ahogy a Cionista Világszervezet, így ő sem bátoríthatta nyíltan a törvénytelen kivándorlást, az angol kormány esetleges megszorító intézkedéseitől tartva.) A Palesztina-kirándulások felhívásaiban mindig szerepelt a figyelmeztetés is, hogy csak azok jelentkezését fogadják el, akik vállalják a kirándulás utáni hazatérést.²⁸⁸

A társasutazások programjának összeállításánál három szempont érvényesült: a kikapcsolódás és a szórakozás mellett megismertetni a zsidó turistával a régi zsidó történelmi emlékeket és szenthelyeket, emellett pedig a cionista mozgalomnak eredményességét láttató ipari, mezőgazdasági fejlesztéseket és a telepések kolóniáit.²⁸⁹

A Palesztina iránt megnyilvánuló érdeklődés magát az *Új Kelet* napilapot kiadó Kadima Részvénytársaságot is arra ösztönözte, hogy saját utazási irodát létesítsen és kirándulásokat szervezzon. 1935-re a vállalkozásnak sikerült annyira kifejlődni, hogy át tudta venni a Konstanca és Haifa közötti forgalmat lebonyolító palesztinai *Palestine Maritime Lloyd* hajótársaság regionális (Erdély, Magyarország, Jugoszlávia, Csehszlovákia) vezérképviseletét.²⁹⁰

Az ifjúságot szőlítették meg az Erdély területén szervezett nyári táborozások, kirándulások. Az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület* a gondozása alá tartozó növendékeket nyaranta többhetes táborozásokra vitte, általában a tihucai (Beszterce-Naszód megye) nyaralótelepre. Ugyanígy, az 1920-as évek elején beinduló sómér-mozgalom (zsidó cserkészmozgalom) is rendszeresen táboroztatta tagjait, ahol a fiatalok az összetartást, egymásra figyelést és a zsidó kultúrával kapcsolatos ismereteket sajátították el. 1938-ban az erdélyi cionista ifjúsági szervezetek közösen nyaraltatták tagjaikat (mintegy 500 főt) a Gyalui havasokban, ahol elsődleges célként a palesztinai viszonyokra való felkészítést jelölték meg.²⁹¹ Ezek a nyári programok általában nagy hangsúlyt fektettek a fizikai képzésre, a

288 ÚK 1933. március 14. 60.

289 Uo.

290 ÚK 1935. február 26. 46.

291 ÚK 1938. július 13. 154.

testnevelésre. (A sómérek, zsidó cserkészek fizikai képzése a Palesztinába való kivándorlásra és az ottani fizikai munkára való felkészítéssel állt kapcsolatban.)

6.2. A hitközségek

A hitközségnek, mint zsidó szakrális intézménynek, identitásformáló szerepe problematikus, mégpedig azért, mert nem lehet egységes, egy irányba mutató társadalomszervező erőként vizsgálni. Függetlenül attól, hogy ortodox, neológ, vagy status-quo rítusú hitközségről volt szó, a tagjai felé küldött impulzusok jellegét a vallási vezető (rabbi) és a világi elöljárók (hitközségi elnök, alelnök, titkár, bizottsági elnökök stb.) világnézete, zsidóságról vallott felfogása határozta meg.

Egy vallási közösséghez való tartozás, a zsidóság esetében többletet jelentett. Izraelitának lenni egyben azt is jelentette, hogy különbözőnek lenni a társadalom többi, keresztény tagjától. Éppen ezért, a magyar zsidóság is (asszimilánsokat értve alattuk) – leszámítva azon tagjait, akik teljesen szakítottak a vallással vagy kitértek – a hitközségi életben való részvétel következtében megőriztek valamiféle kapcsolatot a zsidóság többi részével. Ebből a szempontból, a hitközségek mindvégig egyfajta identitás-megőrző közösségként viselkedtek, ezt a szerepüket pedig erősítette vagy ellensúlyozta az irányításukat végző személyek által képviselt álláspont. Kecskeméti Lipót nagyváradi neológ főrabbi, a magyar asszimiláció híve volt, a zsidóságot vallásként értelmezte. Prédikációiban, különböző rendezvényeken való felszólalásaiban is ezt igyekezett hangsúlyozni.²⁹² Az 1936-ig általa vezetett váradi Zsidó Líceum sem engedett teret a cionista eszméknek. Ezzel szemben a nemzeti beállítottságú rabbik és hitközségi elöljárók vezette hitközségek és hitközségi intézmények közvetve vagy közvetlen módon befolyással lehettek a zsidó tudat kialakulásában. Elég, ha csak a kolozsvári rabbikra és hitközségi vezetésekre gondolunk. Mind Glasner Mózes, mind Eisler Mátyás, a cionizmus hívei voltak, a neológ hitközségi elnök, Fischer József pedig, hét éven keresztül állt az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, majd az erdélyi Zsidó Párt élén. Lövy Ferenc, a marosvásárhelyi status-quo ante alapon álló hitközség főrabbi is cionista volt, még a háborút megelőző évektől. 1914-ben ő elnökölt az első marosvásárhelyi cionista gyűlésen, 1935-ben pedig a XIV. erdélyi cionista konferencián azt a kijelentést tette, hogy „minden rabbinak a cionisták között van a helye.”²⁹³

A hitközségek keretében működő *Szentegyletek*nek nem volt közvetlen szerepük az identitásformálásban, a vallási és a szociális ügyeket látták el (temetések, idősök, árvák gondozása és segítése).²⁹⁴

A *Nőegyletek* szerepe már nem ennyire egyértelmű: nyíltan soha nem csatlakoztak a zsidó nemzeti mozgalomhoz, de sok esetben annak hatása alá kerültek,

292 Lásd: Dr. Kecskeméti Lipót: *Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság. Templomi beszédek*. Kosmos nyomda, könyv- és lapkiadóvállalat részvénytársaság, Nagyvárad, 1922.

293 NZ 1935. június 29. 2.

294 A Szentegyletek működésére lásd: *A Cluj-Kolozsvári Orthodox Chevra Kadisa Szentegylet Alapszabályai*. K. n., Cluj-Kolozsvár, 1923.

és rendezvényeik (vallási ünnepek, jótékonyági estek, teadélutánok) olyan műsorösszeállítással zajlottak, amely a résztvevők zsidóságtudatát erősíthette.

Elemi iskolával szinte valamennyi nagyobb zsidó hitközség rendelkezett. Az itt folyó nevelés szellemiségét természetesen a hitközségek és a tanítók maguk határozták meg. A kapott nevelés pedig mindvégig meghatározta a növendékek zsidósághoz való viszonyát.

6.3. Szociális gondoskodás és munka

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség 1918-as létrejöttéig szinte kizárólag a hitközségek látták el a szociális munkát. A beteggondozás, az árvák és öregek ellátása viszont csak a legszűkebb intézményi keretek között zajlott. A Nemzeti Szövetség a szociális odafigyelést a neveléssel próbálta összekötni.

a) *Tanonképzés.* Az 1920-as évek elején létrehozott *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület* már nemcsak a hadiárvák és a hadiözvegyek ételmezésére, elszállásolására fektetett hangsúlyt, hanem a képzésükre is. A cionista mozgalom céljai között szereplő zsidó társadalmi átrétegződés megvalósításának eszközévé vált az Árvagondozó és az általa működtetett tanoncotthonok.

Az átrétegesítésre tett törekvések nem új keletűek a zsidóság történetében. II. József 1783-ban kiadott, de a mai Erdély területéből csak a Bánságra és a Partiumra érvényes türelmi rendelete (*Systematica gentis Judaicae Regulatio*), kívülről próbálta meg átalakítani a zsidóság foglalkozásszerkezetét.²⁹⁵ 1842-ben pedig megalakult a *Nehéz Kézműveket és Földművelést az Izraeliták Között Terjesztő Pesti Egylet*, későbbi nevén *Magyar Izraelita Kézmű- és Földművesegylet*.²⁹⁶ Ugyancsak külső, de átideologizált tényezők (kommunista diktatúra) hatására történtek beavatkozási kísérletek a zsidó társadalmi rétegződésbe a második világháborút követően: Az 1945–1953 között fennálló romániai *Demokrata Zsidó Komité*, amely a Kommunista Párt irányítása alatt állt, fő programpontjai közé vette fel a zsidóság átrétegesítését.²⁹⁷ A két világháború közötti erdélyi cionista mozgalom törekvései viszont, belső pragmatikus és nemzetépítő/társadalomépítő megfontolásokra támaszkodtak. A zsidó társadalom szerkezetébe való beavatkozási kísérlettel a Zsidó Nemzeti Szövetség az antiszemita vádak által kikényszerített válaszlépés mellett, a korábbinál rétegzettebb és ezáltal a kor kihívásainak (antiszemitizmus, zsidóellenes törvénykezés, Palesztina-építés) megfelelő nemzeti közösséget akart megteremteni.

Az Árvagondozó első tanoncotthonát 1925-ben hozta létre Kolozsváron, majd újabbakat nyitott Nagyváradon, Szatmárnémetiben és Máramarosszigén.

295 Sebestyén Mihály: *Nyúlgát az idő ellen. Az erdélyi zsidóság történetéhez.* Mentor, Marosvásárhely, 2000. 52–53., Ladislau Gyémánt: *The Jews of Transylvania in the Age of Emancipation (1790–1867).* Editura Enciclopedică, București, 2000. 305.

296 Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 81.

297 A Demokrata Zsidó Komité tevékenységére lásd: Slomo Leibovici-Lais: *Comitetul Democratic Evreiesc (C.D.E.). Formație politică evreiască sau jewsecția românească.* Editura Ion Perlipcean, Horodnic de Jos, 2003., Liviu Rotman: *The Communist Era until 1965.* Haim Watzman (szerk.): *The History of the Jews in Romania IV.* The Goldstein-Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 124–138.

ten.²⁹⁸ Ezek a létesítmények a hadiárvak mellett, az illető városból és környékéről származó ipari szakmát elsajátítani szándékozó fiatalokat is felvettek. Zsidó szellemben nevelték őket, különös hangsúlyt fektetve a szakmai képzés mellett a palesztinai ismeretek, az irodalom és a héber nyelv oktatására.²⁹⁹ Az elsajátítható szakmák bősége igen szerteágazó képzésről árulkodik: kőműves, ács, kőfaragó, kályhás, vízvezeték szerelő, mázoló, kovács, vasesztergályos stb.³⁰⁰ Az Árvagondozó, a többi országos kiterjedésű cionista szervezet mintájára, a vidéki településeken helyi csoportokat létesített, elsősorban azzal a céllal, hogy azok gyűjtései és tagsági díjai révén bevételét növelje, és a zsidó fiatalok körében ipari tanfolyamait népszerűsítse. 1926-ban 36 erdélyi helyi csoportja működött, még az olyan, gyér zsidó lakosságú székelyföldi településeken is, mint Parajd, Székelyudvarhely, vagy Szováta.³⁰¹

b) *Halucnevelés.* A zsidó ifjúság mezőgazdasági képzését az úgynevezett haluc-farmok biztosították. Néhány közülük ipari oktatásra is berendezkedett. Ezeket a telepeket különböző, az EZSNSZ ellenőrzése alatt álló cionista ifjúsági szervezetek működtették, és az itt kiképzett növendékeket tulajdonképpen a Palesztinába való kitelepedésre készítették fel. A halucok itt sajátították el a palesztinai boldoguláshoz szükséges mezőgazdasági ismereteket, és itt szoktak hozzá a kemény fizikai munkához. A haluctelepek működtetése egyben demonstráció is volt a Zsidó Nemzeti Szövetség részéről a zsidó társadalom felé. Az *Új Kelet* és a többi nemzeti vonalat képviselő sajtótermék biztosította állandó nyilvánosság révén az új zsidó generáció nemzeti ideálja jelenítődött meg: a Palesztina felépítéséért küzdő, öntudatos, fizikai munkát végző zsidó egyén.

c) Igen fogékonynak mutatkozott a cionista eszmék iránt a zsidó iparos társadalom. A *zsidó iparosok* Poale Cedek néven egyesületekbe szerveződtek, jelszavukként a „Tóra és Munká”-t választották.³⁰² A cionista mozgalom fellendülésétől kezdve, a Poale Cedek egyesületek fokozatosan magukévá tették a nemzeti ideológiát, és tagjaik körében igyekeztek terjeszteni is ezt. 1936-ban a cionista nézeteket valló zsidó iparosok Kolozsváron országos szervezetet hoztak létre (Haluc Baal Melacha), amelynek célja a palesztinai kivándorlás elősegítése volt. Elnökének a kolozsvári Poale Cedek volt vezetőjét, Schwartz Ignácot választották meg.³⁰³

d) Az identitásalakításban játszott szerepet a *zsidó kórházak* esetében is fel lehet vetni. Ezek az egészségügyi létesítmények egyaránt nyitva álltak a keresztények és a zsidók számára. Az orvosi személyzet szinte kizárólag zsidókból állott.

298 KÚ 1925. október 15. 234., *Tíz év a zsidóság átrétegződésének szolgálatában*. Kiadja az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Átrétegződési (Tanoncotthon) Osztálya, Cluj, 1936. 8.

299 *Árvák könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Évkönyve 1925–5685.* (szerk. Schwartz Miksa) Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Kiadása, Cluj, 1925. 18.

300 *Tíz év a zsidóság átrétegződésének szolgálatában...* 13., *Árvák könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Évkönyve 1927–5687.* (szerk. Schwartz Miksa) Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Kiadása, Cluj, 1927. 25.

301 Uo. 11.

302 Szabó: Erdély zsidói... 157–158.

303 UK 1936. február 5. 28.

Az izraelita betegek részére külön kóser ellátást biztosítottak. A nagyvárad, kolozsvári és szatmárnémeti zsidó kórházak nem cionista alapon jöttek létre, kizárólag szociális intézményeknek számítottak. Mégis, pusztán létükkel befolyást gyakoroltak a zsidó-tudat alakulására.

6.4. Művelődés és olvasás

Nemzeti érzelmet, zsidó önfelismerést kelteni kultúra, kulturális tevékenység és olvasás nélkül nem könnyű feladat, és ennek tudatában volt a Zsidó Nemzeti Szövetség is.

a) *A sajtó.* Az *Új Kelet* és a *Neue Zeit-Új Kor* révén megteremtődtek a propaganda és a mindennapi megszólítás eszközei. Mindkét lap programszerűen terjesztette a zsidó nemzeti gondolatot, már indulásukkor világossá téve e szándékukat.³⁰⁴

A dési cionista helyi csoport Erdélyben elsőként, héber nyelvű melléklettel ellátott havilapot adott ki 1919 őszén *Új Élet* címmel (szerkesztője Majorovits Meir Jehuda volt).³⁰⁵ A húszas évek végétől kezdve pedig megnőtt a több-kevesebb lapszámot megérő cionista ifjúsági folyóiratok száma is (pl. a várad *Zsidó Kisebbség* Leitner Zoltán, a szigeti *Barisszia* Klein Simeon szerkesztésében, vagy a Barzillay Kugel István által szerkesztett kolozsvári *Hábrít Háikubucit*).³⁰⁶

Az *Új Kelet* 1918-ban indult Kolozsváron, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség központi hetilapjaként. Alapítói között ott voltak Weissburg Chaim, Kohn Hillel, Marton Ernő és Glasner Mózes, szerkesztőségében pedig a kolozsvári újságírók legjava dolgozott: Székely Béla, Kaczér Illés, Újvári Péter, Giszkalay János, Szabó Imre, Benamy Sándor, Salamon László, Danzig Hillel stb.³⁰⁷ 1919-ben már 3500 példányban forgalmazták.³⁰⁸ A világháborúk között a napi példányszáma valószínűleg megközelíthette a 15–20 ezret. Egy 1940-ben készült román jegyzék ugyan nyolcezerre becsüli az *Új Kelet* példányszámát,³⁰⁹ de tudva azt, hogy ugyanez a forrás több magyar napilap esetében is téved (pl. a Brassói Lapok példányszámát 20–30 ezer helyett 7 500-ra teszi), az említett zsidó lap esetében is lényegesen nagyobb számokat tekinthetünk valósnak.³¹⁰

1920-tól a lap napi rendszerességgel jelent meg, egészen 1940 szeptemberéig, amikor a magyar hatóságok betiltották. Tartalmát tekintve, az 1920-as években az erdélyi zsidósággal kapcsolatos híradások voltak többségben, majd a következő évtizedben sokkal nagyobb teret kaptak a külpolitikai és a romániai belpolitikai

304 ÚK 1918. december 19. 1.

305 Singer: Volt egyszer egy Dés... 144. és 189.

306 Az erdélyi cionista lapok adataira lásd: Schreiber Sándor: *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Sajtó alá rendezte Schreiber Bernáth Livia és Barabás Györgyi, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1993.

307 A kolozsvári zsidóság emlékkönyve... 193–195.

308 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyvezető elnökségének munkaprogramja. 1919. május 30., Kolozsvár. AFCER, VI. fond, 305. dosszié, 51. (5. sz. irat)

309 DANIC, Fond Ministerul Propagandei Naționale, dos. 97/1940, 14. (A dokumentumot Horváth Sz. Ferenc bocsátotta a rendelkezésemre.)

310 A magyar lapok példányszámaira lásd: Horváth: Elidegenedés és alkalmazkodás között... 120.

események, valamint a palesztinai hírek. Ez annak is tulajdonítható, hogy 1930-ban az EZSNSZ Temesvárra tette át székhelyét, és ezzel együtt a szervezeti hírek, a cionista élettel kapcsolatos közlések is a városban 1920-tól heti rendszerességgel megjelenő *Neue Zeit–Új Kor* oldalaira kerültek át.³¹¹ Az 1930-as években az *Új Kelet* egy sor mellékletet indított, a különböző társadalmi rétegek, korosztályok megszólítására: *Az Új Kelet Szombatja* (irodalmi melléklet), *Ifjú Kelet* (ifjúsági melléklet), *A Zsidó Nő* (a WIZO, Zsidó Nők Cionista Világszervezetének melléklete), *A Zsidó Iparos* (a cionista iparosság melléklete), *Bánsági Új Kelet* (bánsági tudósítások), *Mizrachi* (az erdélyi vallásos cionisták szervezetének, a Mizrachinak a melléklete).

Különleges egyvelege volt a zsidó irányzatoknak az ortodoxia ügyeit felvállaló és cionista eszméket propagáló nagyváradi *Népünk* (1929–1940), amelynek példányszámát az említett román forrás hatezerre becsüli. Ebben az esetben is viszont megközelítőleg 10 000 lehet a valós szám.³¹² Az újság nem állt közvetlenül a Zsidó Nemzeti Szövetség befolyása alatt, szerkesztői és tulajdonosi köre viszont a cionista mozgalommal szimpatizáltak, a megjelenő írások pedig, az általános aktuálpolitikai események mellett (ezek biztosították a lap eladhatóságát), az erdélyi cionizmus problémáival és az ortodoxia belső ügyeivel, konfliktusaival foglalkoztak. Hasonló irányt (vallásos cionista) követett az előbb Bánffyhunyardon (1931–1934), majd Máramarosszigeten kiadott *Dárkénú–Utunk* című havilap.

b) *Könyvkiadás és irodalom.* Zsidó tárgyú, illetve cionista munkák kiadására 1918 után sorra jelentek meg a könyvkiadók: Pharos, Kadima, Fraternitas, Noar, Zsidó Könyvbarátok Társasága, Zsidó Diákszegélyző (Kolozsvár), Renaissance (Nagyvárad), Cionista Könyvtár (Temesvár), Kirjat Szefer (Lugos) stb.³¹³ A Kirjat Széfer 1934–1939 között *Kézirat* címmel szépirodalmi, tudományos és társadalmi folyóiratot is megjelentetett.

A kiadott könyvek skáláján a propagandisztikus jellegű Palesztina-ismertetőtől, vagy a cionizmus történetét bemutató füzetektől a szépirodalomig mindent meg lehetett találni. A Barisszia cionista ifjúsági szervezet *Noar-Könyvek* sorozatában 1935–1940 között több, a palesztinai telepítéssel vagy a cionizmussal foglalkozó könyvet is kiadott. Giszkalay Jánosnak, a két világháború közötti erdélyi zsidó szépirodalom egyik legjelentősebb alakjának munkái a Kadima, a Kirjat Széfer gondozásában, vagy a Noar-Könyvek sorozatban jelentek meg.³¹⁴ 1936-ban a Pharos palesztinai zsidó költők verseit adta ki Barzilay István bevezető tanulmányával.³¹⁵

311 Az *Új Kelet* szerepéről lásd: Maria Újvári: *Új Kelet: A Source for the Study of Transylvanian Jewry. Studia Judaica* 1996. 211–218.

312 DANIC, Fond Ministerul Propagandei Naționale, dos. 97/1940, 14.

313 Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben...* 278., Monoki István: *Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940)*. I. köt. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 1997. 19–32.

314 Monoki: *Magyar könyvtermelés...* 191. és 341.

315 Adler Hubert (szerk.): *Az új palesztinai líra*. Pharos Könyvkiadóvállalat, Cluj, 1936.

A Zsidó Nemzeti Szövetség helyi csoportjai központi utasításra több évben is megrendezték szabadegyetemi előadássorozatukat, amelyeknek egy-egy sikeresebb előadását könyv formájában jelentették meg. A kolozsvári helyi csoport 1932-ben Fischer József cionizmusról tartott előadásának szövegét adta ki.³¹⁶ Egyébként a szabadegyetemek programja nagyjából hasonló tematikák szerint alakult. A kolozsvári EZSNSZ helyi csoport 1932-es, hét hónapra tervezett szemináriuma a zsidó történelmet, cionizmust, Palesztina-ismereteket, demográfiai ismereteket és héber nyelvtanítást tartalmazta.³¹⁷ Ezzel párhuzamosan, a helyi csoport, a kolozsvári WIZO-val közösen zsidó művészettörténeti tárgyú előadássorozatot is beindított.³¹⁸

A cionista beállítottságú írók alkotásai az általuk képviselt nézeteket tükrözték. Az irodalmi alkotást nagyon sokan szolgálatnak tekintették, és a nemzeti ügynek rendelték alá. 1925-ben Palesztina zsidó írói felhívással fordultak a világon élő társaikhoz, hogy április 12-ét szenteljék az épülő országnak. Székely Béla kezdeményezésére az erdélyi zsidó írók, eleget téve a felhívásnak, Pro Palesztina Ligát hoztak létre, és a jelzett napon a nagyobb városokban előadásokkal egybekötött ünnepségeket rendeztek.³¹⁹

c) *Történelem, tudomány.* A *Kelet és Nyugat között* antológia 1937-es megjelenése³²⁰ az erdélyi zsidó nemzeti mozgalomban beállott szemlélet- és generációváltást sejteti. Hamburg József, az antológia előszavában az erdélyi fiatal zsidó értelmiség feladatát fogalmazta meg, teljesen új, pátoztól mentes, probléma-centrikus hangnemben: „Nemcsak írni és beszélgetni, hanem ki a nép közé! Megismerni és segíteni! Folklórt gyűjteni, népművészetet előmozdítani! A társadalmi adottságok hű és számszerű természetrajzát elkészíteni! Ennek alapján szociális, egészségügyi és kulturális segélymunkát megindítani! Felkeresni a népet, dolgozni a népért! [...] Mit mond végeredményben ez a kis könyv? Azt, hogy a mai zsidó ifjúság a zsidó közösségnek sorsfordulatánál, Kelet és Nyugat közötti ide-oda lengése közben egy szilárd pontot talált. Álláspontot, melynek jegyében egyesült, s amely számára az új zsidó egység kiindulópontja. Ez a zsidó sorsközösség cselekvő, alakító vállalása.”³²¹

Programjuk rímelt az *Erdélyi Fiatalok* kezdeményezésére: „Szembe kell néznünk életünk problémáival, őszintén és szabadon, elfogultságoktól nem befolyásoltan és csak lelkiismeretünk szavára hallgatva. És első feladatként meg kell teremtenünk az új erdélyi magyar generáció közös öntudatát, felekezeti és

316 Monoki: Magyar könyvtermelés... 165., Fischer József: *A cionizmus, mint modern világszemlélet*. Fraternitas Lap- és Könyvkiadó R.T., Cluj, 1932.

317 A szeminárium programja a következő volt: I. Szemeszter (február-május): Zsidó történelem a biblikus kortól a középkorig, A cionizmus története a Balfour deklarációig, Palesztina ismeretek, Héber nyelv. II. Szemeszter (október-december): A cionista világkongresszusok története, A cionizmus története a Balfour deklaráció után és jelenlegi helyzete, Zsidó történelem a középkortól a jelenkorig, A zsidóság szociológiája, Héber nyelv. ÚK 1932. február 16. 38.

318 ÚK 1932. február 10. 33.

319 ÚK 1925. március 13. 60.

320 Kelet és Nyugat között...

321 Hamburg József: Előszó. Uo. 12.

osztályellentétek felett és az egymástól távol élő külön főiskolai csoportok között, hogy anyagi és szellemi problémáink megoldására ez az öntudat keressen és találjon módokat. [...] Keresni akarjuk problémáink megértésének és megértetésének útját az együtt élő népek fiatalságával [...].”³²² Ugyanitt írja Demeter János: „[...] az igazságosabb társadalmi berendezkedés jegyében indult mozgalmak legelső konkrét célkitűzése, hogy szervezkedéssel, népneveléssel, a legelmaradottabb zugoknak kultúrával való kiszellőztetésével tömörítse életerős és igazságos szervezetté az emberi közösség tagjait. [...] Tehát a nemzeti érdekek szempontjából is a magyar nép életviszonyaira kell minden gondoskodó vezetésnek tekintetét irányítani; szervezésével, nevelésével bekapcsolni sorsát az erdélyi magyarság nemzeti közösségébe.”³²³

A zsidó tudomány megszervezése az antológiában merült fel első alkalommal komoly szándékkal (Ezt vitte tovább 1937-ben a Zsidó Értelmiségi Találkozó körül zajló vita). Landó Jenő zsidó tudományos intézet felállítását javasolta, amely irodalmi, szociológiai, gazdaságpolitikai és Palesztina-tanulmányaival járulna hozzá a zsidó tanerők továbbképzéséhez és az iskolán kívüli kulturális munkához.³²⁴ Az előzményekhez tartozik Marton Ernő 1934-es javaslata, amely a kolozsvári *Salom* zsidó szabadkőműves páholy ülésén hangzott el az erdélyi zsidóság történelmének megírását illetően.³²⁵

Érdekes módon, a Zsidó Nemzeti Szövetség tényleges lépést a tudományszervezésre, csak az 1930-as évek végén tett. Intézményteremtő kezdeményezések eddig is léteztek, de igazából egyik sem járt értékelhetőbb eredménnyel. Ilyen kezdeményezés volt Marton Ernő 1934-es javaslata az erdélyi zsidóság történetének megírására és egy zsidó múzeum felállítására.³²⁶

A Kelet és Nyugat antológiában felmerült tudományos intézeti forma egyszerűsített, de sokkal jelentősebb változatban köszönt vissza az EZSNSZ 1939-es konferenciáján. Márton Lajos kulturális javaslatában történeti intézet felállítását szorgalmazta, az erdélyi zsidóság „múltjának és dokumentumainak feltárására”.³²⁷ A konferencia határozatának szellemében 1940 elején alakult meg, Kolozsvár központtal, a Zsidó-Történeti Bizottság.³²⁸ A bizottság az erdélyi zsidó múlt feltárását és dokumentációs központ létesítését tűzte ki céljául. Az intézmény saját népi múlt megkonstruálásával, a történelmi emlékezet megteremtésével tulajdonképpen az identitásformálás eszköze volt. Az viszont, hogy csak 1940-ben tudott létrejönni, az erdélyi zsidó társadalom veszélyérzetét, és kétségbeesett önigazolási szándékát, a többi nemzetiséggel való egyenlő bánásmódért való küzdelem jogosságának bizonyítani akarását jelzi.

322 Erdélyi Fiatalok. *Erdélyi Fiatalok* 1930. 1. 2.

323 Demeter János: Az erdélyi magyar ifjúság kapcsolatai a néppel. *Erdélyi Fiatalok* 1930. 1. 5–6.

324 Landó Jenő: A transzilvániai zsidóság feladatai. *Kelet és Nyugat között...* 78. (73. sz. irat)

325 *Az erdélyi B'nai B'rith zsidó páholyok...* 468.

326 Marton: A páholyok külső kultúrmunkája... 70–71. (66. sz. irat)

327 ÚK 1939. december 30. 16.

328 ÚK 1940. január 30. 22.

d) *Színjátszás, film, zene.* Önálló színházat az erdélyi zsidóság 1941-ben létesített, kényszerből. A zsidó színészek általában a magyar színházakban játszottak, egészen 1940-ig. 1940 szeptemberében a zsidótörvények értelmében a zsidó származású színészeket menesztették. Kolozsváron ennek nyomán jött létre a következő évben a *Concordia* zsidó színház, az Építőmunkás Otthon termében tartva előadásait. A társulat élére Forgács Sándor, majd Fekete Mihály került.³²⁹

A két világháború között az erdélyi zsidó színjátszás a külföldi szintársulatok jiddis nyelvű vendégszerepléseiből állott. Kísérletek léteztek, viszont az életre hívott műkedvelő csoportok tiszavirág életűnek bizonyultak.³³⁰ Több alkalommal turnézott Erdélyben a Habima bécsi jiddis színház és a kor hírességei: Szidi Thal, Sarah Osnath Halevi zsidó énekesnők. Műsoraikon kimondottan zsidó/jiddis színdarabok, dalok szerepeltek. Sylvia Altheim-Feller operaénekesnő, 1940-es kolozsvári fellépésén a nagy zsidó zeneszerzők műveiből (Felix Mendelssohn Bartholdy, Gustav Mahler, Erich Wolfgang Korngold, Giacomo Meyerbeer) és jiddis illetve héber népdalokat adott elő.³³¹

A zsidó zenei életet a temesvári *Hazamir* zsidó dalárda és a kolozsvári *Goldmark Filharmóniai Társaság* határozta meg. A Goldmark a kolozsvári neológ hitközség kultúr-alosztályaként jött létre 1936-ban.³³² Alapításában nagy szerepet játszott Boskovits Sándor kolozsvári zeneszerző, akinek tevékenysége révén a zeneegylet Erdély egyik legjobb művészi együttesévé fejlődött.³³³ A főként orvosokból, mérnökökből és tanárokból álló együttes szimfonikus hangversenyei teltházak előtt zajlottak le, és zeneértő körökben is elismerést vívtak ki.³³⁴ 1940-ben a zenekarnak 74 tagja volt.³³⁵

Kimondottan a cionista propaganda szolgálatában állottak a palesztinai országépítésről szóló vagy a zsidó nemzeti mozgalom nagy alakjait bemutató játékfilmek, illetve dokumentumfilmek. Erdélyi bemutatójukat sok esetben a palesztinai építési alapok gyűjtési kampányával kötötték egybe. A Herzl Tivadar életéről szóló filmet 1932 nyarán mutatták be Kolozsváron, a Magyar Színházban.³³⁶ Ugyancsak Kolozsváron volt a bemutatója az *Ígéret Földje* című Palesztina-filmnek, amely a Keren Hajeszod tevékenységét, országépítő eredményeit ismertette. A bemutatót követően a film bejárta Erdély nagyobb városait, többek között Szatmárnémetit is.³³⁷

329 Weinberger: A zsidóság története Erdélyben... 254. Vö.: Löwy Dániel: A kolozsvári Concordia zsidó színház története. *Múlt és Jövő* 2000. 1. 75–80., Kötő József: A színházi intézményrendszer Erdélyben a két világháború között. *Korunk* 2002. 4. 58.

330 Kolozsváron 1933-ban alakult jiddis színműkedvelő csoport, *Habima* néven. Első bemutatóját a Magyar Színházban tartotta. *ÚK* 1933. február. 16. 38.

331 *ÚK* 1940. március 12. 58.

332 *Hitközségi Értesítő* 1936. 2–3. 7.

333 Boskovits 1937-ben az erdélyi zsidó zeneélet megszervezésére tett javaslatot: erdélyi zsidó zeneszövetség létrehozása, zsidó népdalgyűjtés és tudományos feldolgozása, zsidó népdalok kiadása, zsidó zenekarok és énekkarak vidéki körútjai zsidó műsorral, külföldi mintára tehetségversenyek rendezése stb. Boskovits Sándor: A zsidó zene problémái. *Kelet és Nyugat között...* 36.

334 Szabó: Erdély zsidói... 169.

335 *ÚK* 1940. március 2. 50.

336 *ÚK* 1932. július 22. 164.

337 *ÚK* 1926. január 14. 10., *Munkánk és feladataink...* 4.

6.5. Az iskola és nevelés

A zsidó elemi és középiskolai oktatás 1918 utáni kiépülésével a nemzeti mozgalom számára megnyílt a lehetőség a zsidó identitástudat nevelés révén való erősítésére. A cionista befolyás alatt álló hitközségi elemi iskolák, illetve a nemzeti mozgalom közreműködésével alapított középiskolák (Temesváron és Kolozsváron) a hivatalos tantervben meghatározott vallás- és héber órák illetve az iskolán kívüli hasonló oktatási tevékenység keretét használták fel a zsidótudat erősítésére.

1927-ben Eisler Mátyás kolozsvári neológ főrabbi vallásoktatási tantervet dolgozott ki a zsidó iskolák számára. A tanterv, a vallási/erkölcsi nevelés mellett, a zsidó tudatra való nevelés szempontjait is érvényre juttatta. Célja „olyan zsidó embereket nevelni, akik a zsidó vallás és zsidó népiség értékéről azok beható ismerete alapján mindenkor képesek lesznek az életben a vallásnak és a zsidó népi önérzetnek megfelelni.”³³⁸ Eisler tervezete a bibliai ismeretek mellett különös hangsúlyt fektetett a héber nyelv és a zsidó történelem oktatására. A hébert nem csupán régi, holt nyelvként kezelte, hanem a zsidó nemzeti mozgalom következtében életre kelt és egyre bővülő használati körrel rendelkező nemzeti nyelvként. A biblikus kor utáni zsidó történet (a hellenizmus korától a jelenig, életrajzok, művelődéstörténet és zsidó „népisme” révén) és Palesztina-ismeretek oktatását a IV. és VIII. osztályokban látta kivitelezhetőnek.³³⁹

A nemzeti szellemű oktatás elsődleges szempontja az *Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület* törekvéseiben is felismerhető. 1935-ben az Egyesület, első közgyűlésén, egy Vágvölgyi Lajos aradi neológ főrabbi által összeállított hittanoktatási tervezetet fogadott el, amely egyaránt foglalkozott a bibliai ismeretekkel és a zsidó történelemmel. A modern héber nyelv tanítására külön heti óraszámot állapítottak meg.³⁴⁰

A zsidó nevelés kérdése mindvégig napirenden volt a két világháború között. Eredményességét több esetben is megkérdőjelezték, legfőbb hiányosságát elégtelenségében állapítva meg. Kéri József 1940-ben az *Új Keletben* *A mai zsidó nevelés margójára* címen közölt cikkében ezekre a hiányosságokra próbált rámutatni.³⁴¹ Meglátása szerint „a zsidó közösséghez való tartozás ténye negatívumokban nyilvánul meg. Hogy valaki Erdélyben zsidónak vallja magát, az legtöbbször egy más népi közösségből való kizárás és a zsidó voltának passzív elviselésére való emlékeztetés következménye.”³⁴² A zsidó nevelés alapvető problémáját az alapozást jelentő elemi iskolai hitoktatás silányságában, a nem megfelelő tantervekben látta: az elemi iskolát végzett fiatal, magyar vagy román társaival szemben nem rendelkezik saját (történelmi) hősökkel, szemben a magyar gyermekek Mátyás királyával, vagy a románok Mihai Viteazuljával. Ugyan így a zsidó ifjúság alig

338 ÚK 1927. augusztus 25. 191.

339 Uo.

340 DJANTM, Fond 34., dos. 134. 19–24. (31. sz. irat)

341 ÚK 1940. május 3. 102. (lásd: 81. sz. irat)

342 Uo.

ismeri a zsidó kultúrát és nyelvet, ami elengedhetetlen lenne a nemzeti tudat kialakulásához. Megoldásként a zsidó nevelés szélesebb körű alapokra való fektetését, továbbá a héber irodalom és az erdélyi zsidó történelem oktatásának javítását javasolta.³⁴³

Függetlenül az erdélyi zsidó nevelést ért kritikáktól, összességében szemlélve eredményeit, túlzás nélkül megállapítható, hogy jelentősen befolyásolta a zsidó ifjúság identitásalakulását. A tanítási órákon kívüli tevékenység (ünnepségek, kirándulások, önképzőkörök) pedig olyan közösségi szellemet biztosított, amely összetartó ereje a zsidó lényegben nyilvánult meg.

6.6. A sport

Új, életerős zsidó generáció kinevelése volt az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség által beindított sportmozgalom jelszava. Az 1920-tól sorra alakuló zsidó sportegyesületek a tömegsport felé történő nyitással a zsidó ifjúság új szervező erejeként, közösségi intézményeként léptek fel. A jelentős tömegeket megmozgató sportegyesületek, túl a testmozgáson, közösségi programokat is biztosítottak. Klubhelyiségek, illetve bálók, ünnepségek szolgálták a fiatalok találkozását, zsidó baráti körök kialakulását.

A kolozsvári *Haggibbor* sportegyesületet 1920-ban hozta létre Giszkalay János költő, író, Knöpfler Bernát orvos és Weissburg Chaim ügyvéd. A kezdetben csak labdarúgó szakosztállyal működő Haggibbor az 1930-as évekre kifejezett tevékenységet folytatott, tenisz-, vívó, asztalitenisz-, vízipóló-, ökölvívó szakosztályokat indítva be. A kolozsvári szervezkedéssel párhuzamosan a többi zsidó közösségek is hasonló sportegyesületeket alapítottak: *Bar-Kochba* (Szatmárnémeti), *Sámson* (Máramarossziget), *Hakoach* (Arad), *Kadima* (Temesvár), *Makkabea* (Nagyvárad), *Ivria* (Brassó), *Kadima* (1932-től *Makkabi*, Marosvásárhely). A sportszervezetek 1921-ben csatlakoztak a *Makkabi* zsidó sportvilágszövetséghez, megalakítva annak erdélyi alosztályát.³⁴⁴ A Makkabi a Cionista Világszervezet keretében működött, és a testedzés mellett a cionizmus terjesztését szolgálta.

Az erdélyi sportszövetségek és az általuk beindított mozgalom ebben a szellemben végezték tevékenységüket: „A testedzés, illetve a testkultúra a legjobb propaganda-eszköz, amellyel bizonyítani lehet egy népnek életképességét, erejét, kulturális fejlettségét, és amellyel más népek érdeklődését fel lehet kelteni, rokonszenvét, valamint megbecsülését meg lehet nyerni. [...] A mai idők fokozottabb követelményeket támasztanak, amelyeknek csak úgy tudunk eleget tenni, ha alkalmazkodunk az idők szelleméhez és mi is fokozzuk képességeinket.”³⁴⁵

343 Uo.

344 ÚK 1921. december 6. 268., *Zsidó Élet* 1932. április 20. 3.

345 ÚK 1940. április 11. 84.

7. Önmeghatározások és viták

7.1. Önmeghatározások

A Monarchia szétesését a magyar zsidóság túlnyomó része tragédiaként élte meg. Az *Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda* 1924. őszén tartott aradi nagygyűlését megnyitó Eisler Mátyás kolozsvári neológ rabbi, aki egyébként a zsidó nemzeti mozgalommal szimpatizált, az impériumváltást követő bizonytalanságot, tanácstalanságot emelte ki: „Elvesztettük egész eszmei kapcsolatunkat, nyelvi és kulturális összefüggéseinket a múlttal, és a jövő üres, nagy kérdőjelként meredt elénk, mert nem volt bennünk semmi más eszmei tartalom, amivel kitölthettük volna. Quo vadis? Ez a kérdés borongott lelkünkben.”³⁴⁶

Ligeti Ernő, 1941-es könyvében, visszatekintve az 1918/1919-es eseményekre, hasonló módon fogalmazott: „Megszakítás nélküli nyugtalanság vett rajtunk erőt, páni félelemérzésben éltünk. Minthogy kiégtek számunkra a magyar állami élet biztosítékai, csak tapogatóztunk a sötétségben és ha félelemérzésünk meg is szűnt elvétele, hogy helyet adjon a bizakodásnak, a bizonytalanság akkor is mint áthághatatlan köd vett körül bennünket.”³⁴⁷

Az, hogy az erdélyi zsidó közösségen belül felerősödött a szétfejlődés és a zsidó nemzeti mozgalom eredményeket tudott elérni, az első világháború végén fellángoló antiszemitizmusnak, a nemzetközi helyzetnek, illetve a román hatalom disszimilációt támogató politikájának volt az eredménye. Nem véletlen tehát, hogy az addig csekély népszerűségnek örvendő cionista mozgalom erőre kapott, és szervezett keretbe tömörült (EZSNSZ). Fontos hangsúlyozni viszont, hogy a feléledő cionista mozgalom nem volt magyarság ellenes, hanem – többé-kevésbé – vállalva a magyar nyelvi és kulturális hátteret, zsidó nemzetépítésbe fogott, szorgalmazva a zsidó öntudat megerősítését, a Palesztina-építést.

Az erdélyi zsidóság új helyzethez való viszonyulásában több alternatíva is megfogalmazást nyert. Az egyik az asszimiláció további vállalása, a magyarság problémáival való azonosulás. Erre példa a bihari Hegedűs Nándor közíró, aki az OMP színeiben több alkalommal is bejutott a román parlamentbe. Hegedűs, a magyar zsidóságból a teljes magyarrá válás felé tartott, zsidó mivoltát sokszor zárójelbe tette.³⁴⁸

Másik alternatíva a cionizmus, a magyar zsidóból zsidó zsidóvá válás útja volt, amely végső célként az őshazába történő kivándorlást jelölte meg. Ez az út kezdetben nagyon sok ellenzőre talált zsidó körökben, a neológ és az ortodox rabbik jelentős része is szembe fordult vele, azzal érvelve, hogy hosszú távon a cionista mozgalom a hitközségek gyengüléséhez, taglétszámuk csökkenéséhez

346 Dr. Eisler Mátyás: *Jelentés az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. A Szövetségnek 1924. november 17-én, Aradon tartott nagygyűlése számára. Az Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleménye*, 1., Cluj-Kolozsvár, 1925. 4.

347 Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*, Fraternitas RT., Kolozsvár, [1941]. 10.

348 Balázs: *Etnikum, kultúra, politikai opció...* 971.

vezet. Ugyanakkor a rabbik elsőként kellene hogy alijázzanak, példát mutatva híveiknek. Nagy visszhangot váltott tehát ki, Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi bejelentése az előljáróságnak 1919. július 15-én, hogy feleségével együtt Palesztinába szándékozik kitelepedni. Ezt a lépést 1923-ban meg is tette.³⁴⁹ A Zsidó Nemzeti Szövetség számára Glasner aliája kitűnő demonstrációnak bizonyult. A Szövetség Kis Intézőbizottsága által szervezett búcsúztatásakor a kolozsvári Redout nagytermébe több száz fős tömeg gyűlt össze május 3-án és három nappal később is sokan kísérték el a pályaudvarra a távozó rabbist.³⁵⁰

A magyarságba nem asszimilálódott egyes ortodox, illetve haszid rétegek számára nem okozott nagyobb mértékű identitásválságot az impériumváltás. Az okot abban lehet keresni, hogy nekik biztos támpontot nyújtott a vallás, a vallási hagyományok. Ezek pedig hatalomváltástól függetlenül is ugyanolyan rendszer alapján működtek. Identitásukat vallási elvek és nem nemzeti kritériumok határozták meg.³⁵¹ Ez különút, nem racionális alapon választott alternatívája volt az erdélyi zsidóság hogyan továbbjának. Lehetne nevezni a kivárás taktikájának is, de lehetne az elzárkózásának is, amely a tradíciók, vallási hagyományok továbbvitelében és az abszolút tekintélynek örvendő rabbik köré szerveződő hagyományos zárt zsidó világ fenntartásában nyilvánult meg.

A haszid típusú különállóság kiváló példája volt Joel Teitelbaum, aki 1934-ben került Nagykárolyról a szatmári ortodox hitközség rabbiszékébe. Teitelbaum elítélte a cionizmus minden válfaját, így a vallásos alapon működő Mizrachit is. 1933-ban, még nagykárolyi rabbiként *isszúrt*, azaz vallási *tilalmat* adott ki a helybeli Mizrachi csoport ellen.³⁵² A Grünwald Jehuda alapította és Teitelbaum által 1934-ben átvett jesivában, mint ahogy még nagyon sok hasonló erdélyi haszid befolyás alatt álló oktatási intézményben (Dés, Margitta, Nagykároly, Máramarossziget, Szaplonca) világi tárgyakat a növendékek egyáltalán, vagy csak alig tanulhattak. A világi műveltség megszerzését a haszid rabbik többsége az asszimilációtól, majd a két világháború között a cionizmustól való félelmében nem engedélyezte.³⁵³ Véleményük szerint mind a cionizmus, mind az asszimiláció a vallásosságot, a zsidó hagyományokat veszélyeztették.

Tévedés lenne a teljes haszid világot konok cionista-ellenesként leírni. Az 1915-ben a cári csapatok elől a bukovinai Wisznicről Nagyváradra menekülő Israel Hager haszid rabbi nyíltan támogatta a cionista mozgalmat (1919-ben részt vett a váradi cionista csoport alakuló ülésén).³⁵⁴ A harmincas években, főként a németországi zsidóüldözések, majd a román jogfosztó intézkedések hatására más haszid vallási vezetők körében is találhatunk olyan személyeket, akik fenntartá-

349 Szabó: Erdély zsidói... 135.

350 ÚK 1923. május 4. 61. és május 8. 64. (lásd: 17. sz. irat)

351 Hartman: A Jewish minority in a multiethnic society... 169.

352 ÚK 1933. március 18. 64.

353 Cvi Moskovits: *Jesivák Magyarországon. Adalékok a zsidó hitközségek 1944. áprilisi összeírásának történeti értékeléséhez*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1999. 38–49.

354 Eugen Glück: The rabbinic court of Vijnța while active in Oradea (In the view of the local population). *Studia Judaica* 1994. 161.

sokkal ugyan, de elfogadni látszottak a zsidó nemzeti mozgalom Palesztina-építő munkáját. 1934 tavaszán a dési ortodox rabbi, Paneth Jakab néhány hívének kíséretében Palesztinába látogatott, hogy meggyőződjön a jisuv viszonyairól. Pozitív tapasztalatairól hazatérését követő első szombaton számolt be közösségének a dési nagy zsinagógában. Nagy jelentőségű beszédében elismerte, korábbi felfogása, amely szerint a cionisták vallástalanok, palesztinai látogatásakor megdőlt és sajnálja, hogy korábban ellenezte a vallásos rétegek alijázását.³⁵⁵

1938 májusában, tehát a Goga–Cuza kormány által elrendelt állampolgárságok felülvizsgálatának és a magyarországi első zsidótörvénynek árnyékában, Borsán és Felsővisón korábban szinte elképzelhetetlen eseményként, a haszid beállított-ságú hitközségi elnökök vezető beosztást vállaltak a cionista helyi csoportokban.³⁵⁶

Alternatívaként kínálkozott továbbá az új hatalomhoz történő alkalmazkodás, a románság felé való közeledés. Ez viszont kerülőútnak számított még a zsidóság szemében is, az illető közösségek árulásnak minősítették az olyan próbálkozásokat, amelyek túllépték az állammal szemben gyakorolt lojalitás és a romániai integrációhoz szükséges kompetenciák (nyelvi, kulturális, gazdasági) minimumát. A nyelvi és kulturális különbségek következtében a Román Zsidók Szövetségébe való belépés sem vált elfogadottá. Ezt igazolja Klein Miksa esete, aki az RZSSZ erdélyi fiókjának megalakítását követően marginalizálódott a Zsidó Nemzeti Szövetségen belül és csak az országrészek cionista szervezeteinek támogatásával létrejött Romániai Zsidó Pártban jutott újból fontosabb szerephez.³⁵⁷

A baloldali nemzetfeletti, nem cionista mozgalmakhoz csatlakozó zsidóság lényegében kikerült a zsidó világból, közösségi életből. A Zsidó Nemzeti Szövetség alapítói és korai vezetői közé tartozó Kohn Hillel (1919-ben az EZSNSZ ügyvezető elnökségének tagja) így jutott el a cionista baloldali mozgalomig (a húszas években a Ceiré Cion és a B'rith Haavoda cionista munkáspárt tagja), majd az 1924-től illegálisan működő Kommunista Pártig. A Pártba történő 1931-es belépése egyben a Zsidó Nemzeti Szövetséggel és a cionista mozgalommal való végleges szakítást is magával vonta.³⁵⁸

A romániai viszonyok között az erdélyi zsidóság számára a nemzeti mozgalom, illetve a zsidó néphez való tartozás vállalása ígérkezett a legjárhatóbb – de nem konfliktusmentes – útnak. A román hatalom ugyanis nem gördített akadályokat a magyar anyanyelvű zsidóságnak a magyarságról való leválása elé, sőt egy 1924-es Anghelescu-törvény megtiltotta számukra, hogy zsidó és román iskolákon kívül

355 Singer: *Volt egyszer egy Dés...* 37–38. és 89–90.

356 ÚK 1938. május 27. 118. sz.

357 Klein az 1931-es választások alkalmával a Zsidó Párt Szilágy megyei listáján az első helyet foglalta el, 1933-ban pedig kolozsvári városi tanácsosnak választották. MO nr. 131 din 10 iunie 1931. 5427., DANIC, Fond Ministerul Justiției. Direcția Judiciară. Comisia Centrală Electorală, dos 16/1933. 19.

358 Kohn Hillel pályája gyorsan ívelt felfelé belépését követően. 1936–1940 között a Párt tartományi titkárságának a tagja, majd a második bécsi döntést követően a Kommunisták Magyarországi Pártjának észak-erdélyi tartományi titkára 1941 nyaráig. A második világháború után a romániai Demokrata Zsidó Komité tartományi elnöke. Gidó Attila: *Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája. Bárdi Nándor (szerk.): Kisebbségi életpályák.* MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. (megjelenés alatt)

más tannyelvű intézményeket látogassanak. Természetesen a cionizmus felé történő fordulás koránt sem volt mentes az egyéni belső és külső vívódásoktól, konfliktusoktól.

A zsidó nemzeti mozgalom az impériumváltással kapott lehetőséget a kibontakozásra. A zsidók által is tragédiaként megélt események tehát, egyben lehetőséget/indokot adtak ezen irányzat időszerűségének hangoztatására. A cionizmus elkötelezettjei azt mondták, hogy az 1918/1919-es eseményekkel párhuzamos atrocitások, antiszemita megnyilvánulások voltak meghatározóak a nemzeti ébredésben.³⁵⁹ Időszerűvé vált tehát, amit már kezdetektől fogva is hirdettek: a zsidó néphez való tartozás nyílt és öntudatos vállalása.

A hitleri hatalomátvételt követően az erdélyi cionista mozgalom asszimilációellenes érvrendszerében a német zsidók példája is megjelent, akik hasonlóképpen olvadtak be a német társadalomba, mint magyar társaik, az 1930-as években viszont páriákká váltak.³⁶⁰

Ahogy nem volt egységes annak megítélése, hogy az erdélyi magyar nyelvű zsidóság milyen utat válasszon 1918 után, úgy természetesen abban sem értettek egyet, hogy minek kell tekinteni a zsidóságot: önálló nemzetiségnek/kisebbségnek, felekezetnek, etnikai-vallási csoportnak vagy a magyarság részének. A továbbiakban csak a legnagyobb tömegeket érintő nemzeti és a magyar asszimiláns álláspont bemutatására szorítkozom.

A cionisták nemzetiségként határozták meg a zsidóságot, szembehelyezkedve az asszimilánsok azon véleményével, hogy a magyar nyelvű zsidóság a magyarság egy darabja és felekezetként kell megkülönböztetni. Az *etnikai-vallási csoport* köztes meghatározásként értelmezhető és főleg a magukat magyar zsidónak vallókra, illetve a nem asszimilálódott, de nem is cionista, ortodox és haszid rétegekre lehetne alkalmazni.

A magyar identitású zsidóság egyik legmarkánsabb képviselője Kecskeméti Lipót nagyváradi neológ főrabbi volt. Cikkeiben és prédikációiban is támadta a zsidó nemzeti eszmét, és mindvégig azt hangoztatta, hogy a zsidóság a galutban csak mint vallási közösség képes fennmaradni: „[...] más nép vagyunk, de nemzeti érzésben egyek velük [a magyarokkal], akikkel egy kultúrán vagyunk; más nép, de nem más nemzet is, csak más vallás. [...] Hogy a zsidóság megéljen szerte a népek országaiban, megéljen, mint nép, vallásnak kell lennie.”³⁶¹ Ez a kijelentése Kecskemétinek, egy 1920. áprilisi prédikációjában hangzott el, nem sokkal a trianoni békeszerződés aláírása előtt.

Konrád Béla orvos, a neológia erdélyi központi szervezetének, az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Irodának alelnöke és a Magyar Párt nagyváradi tagozata

359 Lásd: Dr. Weiss Ignác: *A zsidóságról a zsidóságnak*. Kiadja a Rapid Nyomda, Brassó, 1928. 16–17.; Marton: *A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben...* 32–33. p. (44. sz. írat)

360 Lásd Klein Miksa cikkét: *Hídverés a négy országrész zsidósága között* (Az Országos Izraelita Iroda és a zsidó egység). *Népünk* 1934. június 22. 6. (68. sz. írat)

361 Kecskeméti: *Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság...* 13. Lásd még ugyanott Kecskeméti *A nemzeti elv lázában* címmel elmondott 1921-es prédikációját. (41. sz. írat)

intézőbizottságának tagja, az asszimiláns irányzatot képviselve, hasonlóan a zsidóság felekezeti mivolta mellett érvelt. Amikor 1923-ban a nagyváradai neológ hitközség elnökévé választották, beköszöntő beszédében a következőket mondta: „Én [...] a zsidóságot felekezeti, egyházi szempontból fogom fel. A zsidóság, a mi szent ősi vallásunk, amelyhez ragaszkodunk, bár világi kultúránk egészen más gyökérből nőtt ki.”³⁶² Egy későbbi, 1929. februári hitközségi közgyűlésen tett felszólalásában a váradai cionisták palesztinai pénzgyűjtő akciója ellen kardoskodott. Azt hangsúlyozta, hogy a zsidóságot kulturális és vallási életében kell fejleszteni, megerősíteni, a palesztinai akcióra összegyűjtött pénzeket a helyi zsidó vallásos kultúrára kell fordítani.³⁶³

Konrád, utóbbi nyilatkozatáért a váradai cionista körök haragját vonta magára. A Leitner Zoltán által szerkesztett rövid életű *Zsidó Kisebbség*, amely a nagyváradai Cionista Ifjúsági Bloknak volt a folyóirata, Konrádon keresztül egyben a neológ hitközséget is kitámadta 1929 márciusában. Nussbaum Sámuel, a Zsidó Nemzeti Szövetség Társelnöke a Palesztina-munkát illetően tájékoztatlansággal vádolta a hitközségi elnököt, Leitner Zoltán pedig Konrád zsidóságról alkotott felfogását cáfolta. Érvelése szerint az asszimiláció járhatatlan út és a magyarság részéről nem talál többé befogadásra.³⁶⁴ Landau Adolf, a váradai cionista ifjúsági blokk elnöke a város cionista ifjúságának nevében üzent hadat Konrádnak, a hitközség éléről történő közeli eltávolítását ígérve.³⁶⁵

A magyar identitású zsidóság felekezeti szintű önmeghatározása nyilvánvalóan jelzés volt arra nézve, hogy ők továbbra is a magyar nép egy darabjának tekintették magukat. Ennek nyílt kimondására 1924-ben került sor, az OMP brassói nagygyűlésén. Itt Leitner Mihály ügyvéd, az Országos Magyar Párt dévai tagozatának elnöke és a *Magyar Kisebbség* munkatársa azt a kijelentést tette, hogy „a magyar zsidó magyar akar maradni.”³⁶⁶

Természetesen nem Leitner Mihály „hűségnyilatkozata” volt az első ilyen irányú kijelentés. Már a román hatalomátvétel kezdetétől találkozunk a magyarság mellett hitet tevő megnyilatkozásokkal. A *Magyar Szövetség* helyi fiókjainak alakuló ülésein részt vettek zsidó származású közéleti személyiségek is. A kolozsvári alakuló gyűlésen (1921. január 10.) a zsidóság részéről Gombos Benő újságíró és Farkas Mózes nagyiparos szólaltak fel, ahol Gombos a következőket jelentette ki: [...] „A magyar zsidóságnak az a tagja vagyok, aki a magyar kultúráért minden áldozatra kész voltam eddig és a forradalom után is, és semmi néven nevezendő válaszfalat magyar és magyar zsidó között nem ismerek.”³⁶⁷ Farkas Mózes pedig a következőket mondta: [...] „Én, mint zsidó, magyar földön születtem, magyar

362 *Hitközségi értesítő 5701 Sevat–1941. február. Megemlékezés Dr. Konrád Béla hitközségi elnök elmúlásáról 1941. Január 17.* Kiadja a Nagyváradai Kongr. Ny. Szert. Izr. Hitközség, Nagyvárad, 1941. 5. (47. sz. írat)

363 *Zsidó Kisebbség* 1929. 1. 1.

364 Uo.

365 Uo.

366 Balázs: Etnikum, kultúra, politikai opció... 973.

367 KÜ 1921. jan. 11. 6.

kultúrában nőttem fel. Amint az urak nem tartották, úgy mi magyar zsidók sem tartottuk időszerűnek a szervezkedést. Kijelentem a magam nevében, minthogy megbízásom még nincs, hogy a magyar kultúra fenntartásában és továbbfejlesztésében az eddigi lelkesedő munkával részt akarok venni.”³⁶⁸ A marosvásárhelyi alakuló ülésen (1921. július 10.) dr. Sebestyén Miklós status-quo hitközségi elnök szólalt fel a „zsidó vallású magyarok” nevében, és kötelezte el magát a magyar ügy mellett: „Magyaroknak valljuk magunkat, mert úgy tartjuk, hogy ezt a karakter indelibilist (*eltörülhetetlen jellegzetességet*) nem a leszármazás vagy a modern szociológia nyelvén szólva a fajiság, de legalábbis nem kizáróan a fajiság adja meg az egyénnek. De ha a fajiság nem lehet megkülönböztetési alap, még kevésbé lehet az a vallás, amely az embernek az Istenhez való viszonyát, míg a nemzet-fogalom az embernek embertársaival való szorosabb együvé tartozását fejezi ki. [...] Szeretet, emlékezés és kegyelet az a hármasság, amely minket elszakíthatatlanul a magyarsághoz fűz. Magyarok vagyunk, mert mások nem lehetünk és minden magyar ügynek becsületes, hűséges katonái.”³⁶⁹

A cionisták, a zsidóságot nemzetként meghatározók elhatárolták magukat a magyarságtól és az asszimilációs út járhatatlanságát próbálták bizonyítani. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy megtagadták a magyar kultúrát, és nem vették tudomásul azokat a kapcsolatokat amelyek a magyarsághoz fűzték őket. Eisler Mátyás például így vélekedett a zsidóság magyarsághoz fűződő viszonyáról: „Ami a magyarság és a zsidóság egymásra vonatkozását illeti, számosan vagyunk, akik nagy szimpátiát érzünk a magyarsággal szemben, mellyel együtt nemzetet alkottunk, és közös munkával fejlett állami életet építettünk. Jelentékeny részünk van a magyar közműveltségben és annak miként és milyen irányban való fejlődése nem közömbös számunkra. Nem tagadhatjuk azt sem, hogy éppen múltunk, nevelésünk, jó és rossz sorunk közösségénél fogva az erdélyi magyarság munkájában részint együtt, részint, mint zsidó nemzetiségű polgárok párhuzamosan akarunk részt venni. Nekünk minden kultúra fontos, de elsősorban a magyar, mert műveltségünk az és a magyarsággal dolgoztunk együtt.”³⁷⁰

Marton Ernő szerint „az asszimiláció az élet nagy iskolája volt, melyben vérével fizette a tandíjat a zsidóság, de amelyben sokat is tanult. Asszimiláció nélkül talán el sem juthatott volna nemzeti életének új formáihoz, vagy legalábbis nem olyan rohamosan és forradalmi bensőséggel.”³⁷¹

Az erdélyi zsidóság *felélesztésére* sorozatban jelentettek meg propaganda kiadványokat, a cionizmus történetéről szóló könyvektől kezdve az egy-egy palesztinai telep életét bemutató prospektusokig. Mindegyikkel azt próbálták sugallni, hogy az asszimilációval fémjelzett emancipáció utáni időszak egy betegség története, amelyben a zsidóság a páciens. Olyan páciens, aki meghasonlott

368 Uo.

369 KÚ 1921. júl. 12. 143.

370 KÚ 1920. nov. 25. 258.

371 Marton: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben... 33. (44. sz. irat)

önmagával, megtagadta zsidóságát, de mégsem válhatott a magyarság teljes értékű tagjává, mert az nem ismerte el annak. Feltevődött tehát a kérdés, hogy „miért, mi jogon és mi alapon vallhassa magát ma a zsidó magyar nemzetiségűnek és milyen alapon reklamálhatná ma magának a Magyarság a zsidót, vagy akár a kikeresztelkedett zsidót, amikor egy évezreden át nem tartotta magyarnak?”³⁷²

7.2. Brassói nagygyűlés

A magyar–zsidó viszony kapcsán zsidó körökben kibontakozó viták közül az Országos Magyar Párt 1924 decemberében megtartott brassói nagygyűlése és az ott elhangzott kijelentések, illetve az azokra érkezett reakciók érdemelnek nagyobb figyelmet.

Az erdélyi zsidóság és a Magyar Párt kapcsolatáról a Népies Irodalmi Társaság által Bethlen István magyar miniszterelnöknek megküldött jelentés (1925. január 2.) részletesen foglalkozott a brassói nagygyűlés zsidó vonatkozású eseményeivel és a jövőre nézve igencsak szkeptikus következtetéseket vont le: az erdélyi zsidóság többsége belátható időn belül el fog szakadni a magyarságtól, és vagy a román asszimiláció útjára fog lépni, vagy önálló nemzeti kisebbséggé fog szerveződni.³⁷³

Az eseményen felszínre kerülő zsidó-kérdést (Kiket lehet a magyarsághoz tartozónak tekinteni?) Barabás Béla vetette fel, és határozati javaslat elfogadására tett indítványt, amely szerint minden olyan zsidó származású személy, aki magyarnak érzi és annak vallja magát, aki kultúrával és pénzzel segítette a magyar eszme megerősödését, az a magyar nemzet integráns részét képezi.³⁷⁴ A javaslat-hoz Sándor József és két zsidó származású küldött – Leitner Mihály, Székely Viktor – szólott hozzá. A Hunyad megyét képviselő Leitner a zsidóság nevében jelentette ki, hogy az erdélyi zsidóság nem engedi magát elszakítani a magyarságtól és mindvégig kitart a magyarság mellett. Székely Viktor kolozsvári gyárigazgató viszont azon véleményének adott hangot, hogy a zsidósággal a magyarságon belül nem szükséges külön foglalkozni, mivel az egynek érzi magát a magyarsággal. A zsidók távolmaradása egyes magyar szervezkedésektől pedig annak tulajdonítható, hogy nem kaptak meghívást és „hívás nélkül sokan nem mertek jönni”.³⁷⁵

A brassói vita kapcsán a Népies Irodalmi Társaság jelentése úgy látta, hogy az erdélyi zsidóság egyre nagyobb hányada szakad el a magyarságtól, a nagygyűlésen tett hűségnyilatkozatok viszont nem tükrözik a teljes zsidó népesség véleményét. Azt a kérdést pedig, hogy kiket lehet a magyarság részének tekinteni, a román hatalom már közvetlenül az impériumváltás után felvetette, a disszimilálás szándékával. A román kisebbségpolitika szempontjából ugyanis, a zsidók leszakítása azért bírt fontossággal, mert így a magyarok számarányát és gazdasági

372 Weiss: A zsidóságról... 12.

373 Az erdélyi zsidóság és a Magyar Párt... 220–230.

374 Az Országos Magyar Párt 1924. december 14-én megtartott nagygyűlésén elfogadott határozati javaslatok... 30., Balázs: Etnikum, kultúra, politikai opció... 972.

375 Az erdélyi zsidóság és a Magyar Párt... 225.

pozícióit gyengíthették.³⁷⁶ A zsidó gazdasági szereplők esetleges elfordulása a magyar kultúra támogatásától a színvonal és a kulturális tevékenység csökkenését vonhatná maguk után. A jelentés szerint a cionizmus mellett az erősödő magyar antiszemitizmus is hozzájárul a leszakadási folyamathoz.

A nagygyűlést követő cionista reakciókban a jelentés saját borúlátó álláspontját látta igazolni. Az *Új Kelet* 1924. december 16-i és 17-i számában ugyanis négy zsidó vezető személyiség, Fischer József, Fischer Tivadar, Eisler Mátyás rabbi és Klein Miksa heves támadást intéztek mind az OMP határozata, mind az ott felszólaló zsidók ellen. Fischer József súlyos politikai tévedésként értékelte Barabás Béla indítványát. Szerinte a világháború óta eltelt öt évben a történelem keresztülgázolt az asszimilációs politikai mentalitáson és igen csekély már azon zsidók száma, akik magyarnak tekintik magukat. Éppen ezért az OMP határozata nem hozza magával a magyarság sorainak megerősítését, viszont nehezíti a zsidóság helyzetét, és bátorítja a románságba való asszimilációt. Fischer bírálatában arra figyelmeztette a magyar vezetőséget, hogy a zsidóság saját maga akarja kézbe venni sorsának irányítását, s ezért nem a magyarság részének, hanem olyan vele egyenlő rangú népkisebbségnek tekinti magát, amely „egymás mellett, de nem egy táborban” kész küzdeni a jogaiért.³⁷⁷

Eisler Mátyás egy nappal később, december 17-én az *Új Kelet*nek adott nyilatkozatában nem zárta ki az együttműködés lehetőségét a magyarsággal, de a zsidók külön politikai szervezkedése mellett érvelt: a Magyar Párt nem tudja maradéktalanul képviselni a zsidóság érdekeit, a magyarsággal való politikai egység a magyar államból való kiszakadással megszűnt. Szerinte a különválás mellett szólt az erősödő antiszemitizmus, amely a magyar egyetemi diákság körébe is befészkelte magát (a kolozsvári egyetem magyar hallgatói nyilvánosan foglaltak állást a numerus clausus bevezetése mellett).³⁷⁸

7.3. „A zsidók útja” vita

A Népies Irodalmi Társaság által felvetett kérdések (a zsidóság román asszimilációja, önálló kisebbségi szerveződés) köszöntek vissza a különböző erdélyi magyar és zsidó lapok hasábjain kibontakozó polémiaiban is 1927-ben.

A vitát elindító Hajdú Frigyes magyar érzelmű temesvári zsidó ügyvéd, későbbi alpolgármester a *Temesvarer Zeitung* német napilapban közölt cikket a Zsidók útja (*Der Weg der Juden*) címmel.³⁷⁹ Hajdú cikkének végkicsengése az erdélyi magyar zsidóság fokozatos leszakadásáról és román asszimilációjáról szólt. Meglátása szerint a csatolt részek zsidósága rövid időn belül el fogja veszíteni magyar, német, vagy orosz anyanyelvét és románná válik, csupán vallását tartva meg.³⁸⁰

376 A jelentés szerint az erdélyi magyar tőkének, kereskedelemnek és iparnak megközelítőleg a 70, míg a nagyiparnak 90%-a volt zsidó tulajdonban az 1920-as évek elején. Uo. 222.

377 ÚK 1924. december 16. 281. (52. sz. írat)

378 ÚK 1924. december 17. 282., Az erdélyi zsidóság és a Magyar Párt... 226–228.

379 *Temesvarer Zeitung* 1927. szeptember 18. 210.

380 Uo.

Hajdú írására mind a cionista körök, mind a magyar érzelmű zsidóság elutasítóan válaszolt. A *Temesvári Hírlapban* 1927. szeptember 21-én harmadmagával megszólaló Ungár Adolf (ügyvéd, a temesvári OMP belvárosi tagozatának elnöke) teljesen valószínűtlennek tartotta Hajdú jóslatait. Kabos Ármin temesvári közgazdász, publicista osztotta Ungár véleményét, de arra is figyelmeztetett, hogy ha a román állam nyitottan és megértően viszonyul a kisebbségi problémákhoz, a felnövekvő új generációkban már lesznek olyan kisebbségi származásúak, akik a román kulturális életbe fognak bekapcsolódni, és a többségi pártoknak lesznek a politikusai.³⁸¹

A harmadik hozzászóló, Nobel Sándor, a Zsidó Nemzeti Szövetség temesvári csoportjának elnöke az asszimiláció-nemzeti öntudat viszonylatában próbálta meg elhelyezni Hajdú fejtegetéseit. Nobel az asszimiláció járhatatlansága mellett érvelt, bármilyen irányú legyen is az. Az asszimilációs út sikertelenségét a spanyol zsidók törökországi példájával igyekezett érzékeltetni, arra hivatkozva, hogy a szefárdok közül kerültek ki az Ifjú Török mozgalom legsovinisztább vezérei, származásukat mégis számon tartották.³⁸² Az egyéni román asszimiláció lehetőségét Nobel sem zárta ki, tömeges jelenségnek viszont nem látta valószínűségét. A megoldást az impériumváltással előállt új helyzetre a zsidó kisebbségi politizálásban látta.³⁸³

A vita az erdélyi zsidóság jövőjéről a *Temesvári Hírlap* mellett a *Déli Hírlap*, az *Új Kelet* és a *Keleti Újság* oldalain folytatódott. Hajdú Frigyes az őt ért kritikákra szeptember 23-án reagált. A magyar asszimiláció megtorpanására a temesvári zsidóság 1918-as szervezkedését hozta fel példának. Véleménye szerint, 1918. november 1-én, amikor a temesvári zsidóság meg akarta alakítani a Zsidó Nemzeti Tanácsot, az asszimilációs útról tért le. Mégsem látja úgy, hogy a nemzeti mozgalom lenne a megoldás, mivel a cionizmus még igen gyenge lábakon áll, és a héber nyelvet is csak a zsidók töredéke ismeri. Cikkében az elrománosodás kulcsának az oktatás kérdését tekinti: abban a pillanatban, amikor a magyar nyelvű tanulás lehetőségétől megfosztott zsidó fiatalság „románul fog szorozni, és románul fog álmodni, elveszett a magyar kultúra és a magyarság számára”.³⁸⁴ Hajdú hangsúlyozta magyar identitását, de ugyanakkor arra figyelmeztetett, hogy a hozzá hasonló érzelmű zsidók száma fokozatosan apad: „[...] a magyarságnak, amelyhez való tartozásomat csak fizikai halálom szüntetheti meg, számolnia kell azzal, hogy néhány évtizeden belül zsidó vallású tagjait elveszti. Ez abszolúte nem jelenti azt, hogy az Ungárok, vagy Kabosok magyarsága nem vetekedik bármelyik fajmagyar érzésével, de jelenti azt, hogy az Ungárok és Kabosok sajnos ki fognak halni. Románia volna a világon az egyetlen állam, ahol a dolgok nem ilyen irányban

381 TH 1927. szeptember 21. 212. (58. sz. írat)

382 Szefárd zsidók a középkori Spanyolország területéről származnak. Az 1492-től zajló spanyolországi zsidóüldözések következtében a zsidók főként a törökök által birtokolt területeken telepedtek le (Észak-Afrika, Dél-Kelet-Európa, Kisázsia). Történetükre lásd: Esther Benbassa-Aron Rodrigue: *A szefárd zsidók története Toledótól Szalonikiig*. Osiris, Budapest. 2003.

383 TH 1927. szeptember 21. 212.

384 TH 1927. szeptember 23. 214.

fejlődnének [...] Tisztán a román hivatalos politikán múlik, hogy a lehetőség határáig terjedő amalgamizáció előbb vagy utóbb következik-e be [...]”³⁸⁵

7.4. Zsidó Értelmiségi Találkozó

A csehszlovákiai magyar ifjak Tavaszi Parlamentje és az előkészületeknél tartó 1937-es Vásárhelyi Találkozó példáján elindulva, a nemzeti mozgalmat támogató fiatal zsidó értelmiségi körökben is felmerült egy hasonló zsidó rendezvény megszervezésének szükségessége. Az 1937. október 2–7. között sorra kerülő Vásárhelyi Találkozót hónapokig tartó vita előzte meg a magyarországi és erdélyi magyar sajtóban.³⁸⁶ A konkrét előkészítő egyeztetések júniusban kezdődtek meg a magyar zsidóság megszólaltatása nélkül.³⁸⁷ A Zsidó Értelmiségi Találkozó kezdeményezői tehát, amellet, hogy valószínűleg csehszlovákiai és erdélyi magyar minták alapján cselekedtek, a Vásárhelyi Találkozón szervezetten nem képviselt erdélyi magyar identitású zsidó értelmiség irányába is nyitni kívántak.³⁸⁸

Az 1938 februárjára tervezett Zsidó Értelmiségi Találkozó körül, annak ellenére, hogy megrendezésére az időközben megváltozott román belpolitikai helyzet következtében nem kerülhetett sor, az erdélyi zsidó közélet egyik legfontosabb párbeszéde bontakozott ki. A vita 1937. június–szeptember folyamán zajlott az Új Kelet hasábjain és főként a következő problémák körül forgott: a zsidó értelmiség szerepe/feladatai a nemzeti munkában, a zsidó egység megvalósítása, zsidó sorsközösség vállalása, a zsidóság szociográfiai vizsgálata, zsidóságra vonatkozó adatgyűjtés (Tanulmányi Körök), az átrétegesítés kérdése, népnevelés (olvasóköri, sajtó, könyvkiadás), kapcsolat a regáti zsidósággal, a zsidóság politikai képviselője, a kelet-európai zsidóság helyzete, antiszemitizmus.

Vida Ferenc, vitaindító cikkében az európai zsidóság számára elérkezett sorsdöntő pillanatokra és a zsidó megújulás szükségességére hívta fel a figyelmet. Illyés Gyula *Puszták népét* hozva fel példának, az asszimilálódott zsidó értelmiség néphez való őszinte visszafordulását sürgette, valamint az antiszemitizmus által kikényszerített zsidó sorsközösségről beszélt.³⁸⁹ Vida az értelmiségi találkozó kérdéséről szóló ankét témakörére nézve hétpontos javaslattal állt elő:

1. Az erdélyi zsidó értelmiség körében az antiszemitizmus által előidézett társadalmi és kulturális válság,
2. A zsidó értelmiség által betöltött szerep a zsidó nép regenerálódásában,

385 Uo.

386 A Vásárhelyi Találkozóval bővebben foglalkozik: Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 150–158., Mikó: Huszonkét év... 192., Turzai Mária (szerk.): *A Vásárhelyi Találkozó*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

387 A magyar zsidóság szervezésbe való bevonását hiányolja Arató András egy 1937. szeptemberi cikkében: Arató András: A magyar-zsidó kérdés és az erdélyi magyar ifjúság parlamentje. *Független Újság* 1937. szeptember 4. 3. (76. sz. írat)

388 A Vásárhelyi Találkozón, ahol zsidóellenes hangok is feltűntek (pl. Vita Sándor előadása) szervezetten nem, de egyénileg több zsidó származású személy is részt vett. A találkozó határozatait összefoglaló ún. hitvallásban viszont leszögezték, hogy minden zsidót, aki a magyar kisebbségi lét következményeit vállalja, a magyar kisebbség tagjának kell tekinteni. Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 156–157.

389 ÚK 1937. június 17. 133.

3. A zsidóság aktuális helyzetének felmérése és megoldások keresése (átrétegesítés, népnevelés olvasókörok, sajtó, könyvkiadás révén),
4. A zsidó népesség kulturális és politikai nevelése, nemzeti tudatának erősítése,
5. A zsidó nyelv és kultúra terjesztése a zsidó értelmiség körében,
6. Kapcsolatok létesítése Románia egyéb kisebbségeivel és a többségi népcsoporttal,
7. A kelet-európai zsidóság viszonyainak megismerése.³⁹⁰

A fenti javaslatok képezték a további hozzászólások alapját. Márton Lajos és Weimann Jenő, a *Kelet és Nyugat között* című antológia szerkesztői a zsidó értelmiség összefogását egy megszervezett csoport irányításával látták megvalósíthatónak. Elképzelésük szerint ez a csoport a már Kolozsváron létező *Zsidó Tanulmányi Körre* kellene épüljön és a teljes erdélyi régiót át kellene fogja (Erdélyi Zsidó Tanulmányi Kör).³⁹¹ A tanulmányi kör feladata pedig az erdélyi zsidóság társadalmi, gazdasági helyzetére és a cionista mozgalom 20 éves történetére vonatkozó szaktanulmányok készítése, valamint közösségsszervező minták keresése lenne a környező országok zsidó közösségeiben.³⁹²

Schwartz Oszkár lippai tanár a korábban távolságtartó, de újabban a nemzeti mozgalom iránt érdeklődést mutató zsidó értelmiségiek bekapcsolását javasolta a társadalomszervező munkába. A népnevelés terén aktív szolidaritást, az érdekvédelem terén pedig politikai kollektivitást sürgetett.³⁹³ Klein Ernő a zsidó értelmiség ortodox csoportjának bevonását ösztönözte. Ugyanő tett javaslatot az Erdélyi Zsidó Tanulmányi Kör Zsidó Párt égisze alatt való megszervezésére is.³⁹⁴

A vita során felmerülő egyéb indítványokat követően, (tematikus szekciók a találkozón, Palesztina-kérdés, zsidó tudásszervezés szabadegyetem létrehozása révén) a szeptember elején tartott nagybányai előértekezletre tisztultak le a főbb irányvonalak. Nagybányát augusztus közepén már megelőzte egy kolozsvári megbeszélés, ahol a helybeliek mellett Temesvárról, Aradról, Nagybányáról és Désről vettek részt küldöttek. Itt lényegében az erdélyi fiatal zsidó értelmiségiek által elért korábbi eredményeket (kultúrestélyek, a *Kelet és Nyugat között* antológia, havasmezői és aradi szociográfiai felmérések) tárgyalták és a találkozó megszervezéséhez vezető lépéseket ismertették. Hamburg József, a kolozsvári kezdeményező csoport részéről a leendő találkozó kettős célját emelte ki: a zsidó értelmiségiek tömörítése egy a munkafeltételeket biztosító működési tér megteremtése érdekében, valamint a munkák eredményének közvetítése a zsidó tömegek felé.³⁹⁵

390 Uo.

391 ÚK 1937. július 4. 148. (75. sz. irat)

392 Uo.

393 ÚK 1937. július 20. 161.

394 ÚK 1937. július 28. 168.

395 ÚK 1937. augusztus 20. 188.

A nagybányai előértekezlet által összeállított ideiglenes program a korábbi hozzászólások, javaslatok alapján készült el és két lényegi kérdéscsoportra épült.³⁹⁶ Az első kérdéscsoportot a gyakorlatiasság, a problémamegoldás (Vida Ferenc, Ordentlich Kálmán, Reisz Béla, Fodor Sándor, Schwartz Oszkár, Klein Ernő stb. javaslatai),³⁹⁷ míg a másodikat a tudományos megközelítés, azaz szaktanulmányok készítése, az erdélyi zsidóság történeti emlékezetének, népi önismeretének a megteremtése jellemezte (Márton Lajos, Weimann Jenő, Fried Mihály).³⁹⁸

A találkozó végleges programját és időpontját (1938. február 6–7.) 1937. november 15-ki második kolozsvári előértekezleten döntötték el. A Hamburg József által levezetett gyűlésen a szervezési kérdések mellett, ahogy korábban is, beszámolók hangzottak el az egyes városokban megalakult tanulmányi körök (Arad, Temesvár, Nagyvárad, Marosvásárhely) és tanulmányi csoportok (Gyulafehérvár, Déva, Nagybánya, Torda) tevékenységéről.

A kitűzött időpontra a romániai belpolitikai helyzet lényegesen megváltozott. Az 1937 végén hatalomra került szélsőséges Goga–Cuza kormány leginkább zsidókat sújtó rendelkezései (állampolgárság felülvizsgálata, gyülekezési jog és mozgásszabadság korlátozása) megakadályozták a Találkozó megtartását. A programban meghirdetett célok megvalósítása így néhány kivételtől eltekintve, meghiúsult. Ilyen kivételek voltak például az 1940-ben létrehozott kolozsvári Történeti Bizottság, vagy a Zsidó Nemzeti Szövetség által beindított nagyszebeni szövótanfolyam.³⁹⁹

8. Zsidó identitástudat és számszerűsíthetőség

A Zsidó Pártra leadott szavazatok és az évente befizetett sékelek alapján levonható következtetések a nemzeti alapra helyezkedett erdélyi zsidóság számát illetően csak hozzávetőlegesek lehetnek. A rendelkezésünkre álló adatokból az állapítható meg, hogy egy adott időpontban hányan hoztak anyagi áldozatot a cionista mozgalomért, és hányan szavaztak különböző okok miatt (cionista meggyőződés, zsidó etnikai–vallási közösségi tudat, antiszemitizmus, Máramarosban a választási lehetőségek hiánya) a Zsidó Pártra. Mindezekkel együtt, tendenciákra nézve is következtetéseket vonhatunk le. Figyelembe véve viszont, hogy az identitás állandóan változó, szituációfüggő folyamat, konkrét választ a *Hány zsidó identitástudatú személy élt Erdélyben?* jellegű kérdésekre nem kaphatunk.

Parlamenti választásokon erdélyi zsidó szervezet csak az 1930-as években vett részt közvetlenül. A Zsidó Párt létrejöttét megelőzően az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség paktumpolitikát alkalmazva, általában a Nemzeti Parasztpárttal indult közös listán, ellentétben a Román Zsidók Szövetségével, mely hagyományosan a

396 Az ideiglenes programot lásd: ÚK 1937. szeptember 10. 204. (77. sz. irat)

397 ÚK 1937. június 7. 133., július 9. 152., július 14. 156., július 20. 161., július 28. 168.

398 ÚK 1937. július 4. 148., augusztus 7. 177.

399 ÚK 1940. január 30. 22., május 4. 101.

liberálisokkal szavazott. A helyhatósági választásokon hasonló paktumpolitikával találkozunk: az 1920-as évek választásainak időszakára megalakított erdélyi *Zsidó Néppárt*-ok és zsidó *Választási Blokk*ok célja általában a zsidó szavazók mozgósítása és a zsidók figyelmének nemzeti mozgalomra való irányítása volt, és nem pedig a tényleges részvétel.

Az 1922 februárjában Erdély nagyobb városaiban megalakult *Zsidó Néppárt* a helyhatósági választásokat megelőzően lépett vissza.⁴⁰⁰ A visszalépéshez természetesen hozzájárult a választói névjegyzékek hiányossága, valamint az erdélyi zsidók korlátolt ismerete a román politikai viszonyokat illetően. Az 1922-es választások alkalmával az erdélyi választásra jogosult lakosság 58,3%-a ment el szavazni.⁴⁰¹

1930 helyhatósági választásain a máramarosszigeti *Zsidó Néppárt* már részt vett a megmérettetésen és jelöltjei tanácsosi tisztséghez jutottak. A máramarosi zsidó világ különállását jelzi az, hogy a Néppárt megalakítóival szemben, akik maguk is cionisták voltak, a különálló politizálás vádjá merült fel. Az alakulat elnöke, Klein Artúr a helyi cionista ifjúsági hetilapnak, a *Barissziának* adott nyilatkozatában igyekezett cáfolni a vádakát és az alakulóban lévő *Zsidó Párthoz* való csatlakozásuk szándékát erősítette meg.⁴⁰²

A *Választási Blokk*ok a helységenként változó közös pártlistákba kapcsolódtak be és több településen is sikerült képviselői helyet szerezniük a városi tanácsban. 1930 márciusában a nagyváradi városi tanácsba a Magyar Párttal, a Nemzeti Parasztpárttal és a Szociáldemokrata Párttal közös listán induló cionistáknak két személyt sikerült bejuttatniuk (Nussbaum Sámuel, Markovits Ignác).⁴⁰³

Az 1933. március 6-i időközi helyhatósági választásokon négy, kartell-listás zsidó jelölt (Kertész Jenő, Klein Miksa, Vigdorovits Izsó, Schwartz Márton) került be Kolozsvár 36 fős vezető testületébe.⁴⁰⁴ A kartellbe tömörült demokratikus pártoknak a leadott 8 755 szavazatból 4 684-et (24 hely) sikerült megszerezniük. 1933-ban 26 852 kolozsvári személy jogosult szavazásra, etnikai megoszlásukat viszont nem ismerjük.⁴⁰⁵ Zsidó jelöltek jutottak be a Kolozsvári vezetésbe a korábbi években is: 1926-ban (Fischer József, Kertész Jenő, Schwartz Jakab) és 1930-ban is (Fischer Tivadar, Marton Ernő, Noszin Mór, Schwartz Jakab).⁴⁰⁶ Az utóbbi alkalommal Marton Ernő révén alpolgármesteri tisztséghez jutott a nemzeti zsidóság.⁴⁰⁷

400 Programjához lásd: 13. és 14. sz. irat.

401 Az 1920-as években a 750 000 romániai zsidóból mintegy 160–165 000 jogosult választásra, 1935-ben pedig a számuk 185 000-re emelkedett. ÚK 1922. február 22. 41., Bela Vago: Evreii în alegerile din România între cele două războaie mondiale. *Toladot* 1972. 2. 10., Uő: The Jewish vote in Romania between the two World Wars. *The Jewish Journal of Sociology* 1972. 2. 229–244., Iancu: Evreii din România 1919–1938... 227.

402 *Barisszia* 1930. április 25. 1.

403 *Nagyvárad* 1930. március 16. 62.

404 DANIC, Fond Ministerul Justiției. Direcția Judiciară. Comisia Centrală Electorală, dos 16/1933. 19.

405 Uo.

406 ÚK 1926. december 4. 268., 1927. január 4. 2. és 1930. március 15. 62.

407 Uo.

Az önálló zsidó politikai részvétel, a saját érdekek képviselésének lehetőségén túl a magyarsággal és a román hatalommal szemben megfogalmazott elkülönülést, a zsidó népesség számára pedig új politikai és szervezeti alternatíva megjelenését jelentette.

A Romániai Zsidó Párt négy alkalommal vett részt a parlamenti választásokon.⁴⁰⁸ Az első két megmérettetésen, 1931-ben és 1932-ben sikerrel járt, míg 1933-ban és 1937-ben nem érte el a bejutáshoz szükséges 2 százalékos küszöböt. A parlamenti választások megyékre lebontott adatai a zsidó szavazók területi eloszlásának megállapításához vihetnek közelebb (10. melléklet).

1931-ben és 1932-ben is több mint 24 000-en voksoltak Erdélyben a Zsidó Pártra, ami az erdélyi zsidó szavazatok 70%-ának felelt meg. Mivel nem ismerjük a választásra jogosult zsidók számát egyes településeken, megyéken belül, a zsidó-párti szavazóbázis nagyságát illetően csak becslésekre támaszkodhatunk. A Willer József magyarpárti képviselő által 1931-ben 35 000 főre becsült erdélyi zsidó szavazóbázis zsidó népességhez (193 000 fő) viszonyított arányát véve alapul (18,1%), Kolozs megyében 3100–3200, Arad megyében 1800–1900, Maros megyében 1900, Máramarosban 6 100–6 200, Biharban 5000–5 100, Szatmárban 4400 és Temes-Torontál megyében 1950–2050 választásra jogosult zsidó személy élhetett.⁴⁰⁹ A Zsidó Pártra leadott 1715 Kolozs megyei voks tehát, a megye zsidó szavazatainak 54–55%-át, a 2641 máramarosi a szavazatok 43%-át, a szatmári 3270 viszont, a zsidó szavazatok 74–75%-át jelentették. Biharban a szavazati joggal rendelkező zsidók 50%-a ütötte a pecsétet a Zsidó Pártra. Temes megyében a Zsidó Párt a lehetséges szavazatok több mint 90%-kát szerezte meg.⁴¹⁰ Az *Új Kelet* választási beszámolója szerint a Zsidó Párt tényleges szavazótábora jóval nagyobb volt, mint amit az eredmények tükröztek. A hiányos választási listák és a „hatósági terror” azonban sok zsidó szavazattól fosztotta meg a pártot. A lap állítása szerint, például Máramarosban „a zsidó szavazók nagy részét csendőrszuronyok kergették el az urnák elől”, és Borsán 800, ezzel együtt pedig Máramaros megyében 2000 zsidó szavazatot sikkasztottak el.⁴¹¹

A Zsidó Párt választási eredményeinek visszaesése 1933-ban és 1937-ben több okra vezethető vissza. A visszaélések, csalások mellett a Román Zsidók Szövetségének és a vallási zsidóságnak ellenkampánya is hozzájárult ahhoz, hogy a párt 1933-ban csak 1,29%-ot ért el. A cionista mozgalommal szembehelyezkedő, agudista irányultságú lap, a *Hoemesz*, 1933-ban például a kormánypárt (Nemzeti-Liberális Párt) mellett és a Zsidó Párt ellen kampányolt, arra hivatkozva, hogy a zsidóság mindenkor kötelessége lojálisnak lenni az államhoz és a kormánynak: „Mi mint hitfelekezet, nem csinálunk országos, vagy városi zsidó politikát; a mi politikánkat

408 Zsidó pártok több régióbeli ország parlamenti választásain is megmérettettek: Lengyelország, Csehszlovákia, Litvánia. Mendelsohn: *The Jews of East Central Europe...* 43–63. és 229–231. Kovács: *Választói magatartás mint a nemzeti identitás mutatója...* 81–92.

409 ÚK 1931. július 2. 145.

410 MO nr. 131 din 10 iunie 1931. 5426–5452. (8. sz. melléklet)

411 ÚK 1931. június 2. 120.

szent vallásunk sarkalatos törvényei irányítják: odaadó hűség az iránt az ország iránt, az iránt a nép iránt, amelyben, amellyel együtt élünk a Mindenható akarata folytán. [...]Az ortodoxia hithűsége egyrészt, államhűsége másrészt, kezességei annak, hogy a mi vótumunk nem segít elő államellenes, kormányellenes szélsőséges irányzatokat, sehol és semmiképpen.”⁴¹²

Hasonló helyzettel találkozhatunk az 1937-es választások kapcsán is. Habár a Zsidó Párt eredményei javultak 1933-hoz képest (1,42%) és Erdélyben is 4000 szavazattal kapott többet, ez úttal sem sikerült parlamenti képviselőhöz juttatnia jelöltjeit. Az Új Kelet a sikertelenséget ismét a választási terrorral és egyes zsidó körök ellenkampányával indokolta. A lap szerint Máramarosban 2000, Szilágy megyében pedig 1000 szavazattól fosztották meg a pártot, Szatmáron és Kolozsváron pedig egyes rabbik „kormánypárti kiáltványokkal térítették el a zsidó szavazatokat”.⁴¹³ Egy másik összegzésben az Új Kelet három okot jelölt meg: 1. a Nemzeti-Liberális Pártnak kampányoló erdélyi haszid rabbik, 2. a szavazatokat elvonó baloldal, 3. a zsidó szavazókat megfélemlítő, vagy szavazati joguk gyakorlásában megakadályozó kormánypárti megyei kiskirályok (prefektusok, főszolgabírók, jegyzők, falusi bírók).⁴¹⁴

Az erdélyi sékelbefizetések nagyságrendjének vizsgálata újabb támpontot nyújthat a zsidó társadalmon belül lejátszódó átalakulások vizsgálatban. Az 1918–1939 között befizetett sékelek száma évenként változott. A nagymértékű hullámnak több oka is lehet: A kezdeti lelkes időszakban az éves átlag 7 000–20 000 között mozgott, a gazdasági világválság idején és az azt megelőző években viszont 7 000 alá csökkent (1928-ban 2054 sékelt vásároltak).⁴¹⁵ A Zsidó Párt sikeres választási szereplései és a zsidóellenes állami törvénykezés (numerus clausus mozgalom, román személyzet foglalkoztatását szabályzó törvény, az Országos Magyar Párt 1937-es paktuma Octavian Goga antiszemita pártjával, az állampolgárságok 1938-as felülvizsgálata) az 1930-as évek elejétől fokozatosan növekvő tendenciát váltottak ki, amelynek hatására 1939-ben a megváltott sékelek száma 15 000 fölé emelkedett.⁴¹⁶

A külső társadalmi és politikai befolyásoló tényezők ellenére, a sékel befizetések száma jelentheti a kiindulópontot a cionista mozgalom híveinek megállapításánál. Figyelembe véve, hogy családonként egy vagy két 18. életévét betöltött személy váltott sékelt, a cionista eszmék mintegy 10–15 ezer zsidó családhoz, azaz az erdélyi zsidóság $\frac{1}{4}$ -éhez juthattak el közvetlenül. A zsidó nemzeti eszmék tényleges hatása viszont ennél lényegesen nagyobb volt. Ezt a feltételezést támasztja alá a Zsidó Pártra 1931 és 1932-ben leadott 24 ezer erdélyi szavazat is,

412 A Hoemesz (Igazság) Kolozsváron, majd Tordán szerkesztett (1933–1940) ortodox vallásos folyóirat volt. Hoemesz 1933. november 24. 10. (64. sz. irat)

413 ÚK 1937. december 24. 293.

414 ÚK 1937. december 28. 295.

415 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája... 45.

416 ÚK 1920. november 4. 92. és 1920. november 24. 109., Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája... 45.

amely az országrészben élő zsidó választók 70%-ának politikai opcióját tükrözi. Ugyanebbe az irányba mutatnak az amúgy óvatosan kezelendő népszámlálási eredmények is, amelyek szerint 1930-ban az erdélyi izraeliták 92,6%-a vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, 1941-ben pedig az észak-erdélyiek 31,3%-a. A tetemes különbség, amint már említettem, többek között a mindenkori államhűség, állami lojalitás tükröződésének is tekinthető.

Összegzőképpen tehát elmondható, hogy a sékelbefizetések és a pártszavazatok alapján a két világháború közötti erdélyi zsidóság negyede a cionista mozgalomhoz szegődött, és legalább fele a zsidó etnikai önmeghatározás irányába mozdult el. A disszimiláció felerősödéséhez hozzájárult maga a királyi diktatúra bevezetése és a *Nemzeti Újjászületés Frontjának* megalakítása is. II. Károly király által létrehozott új politikai alakulatba a politikai pártok nélkül maradt kisebbségek *Népközösségeket* formálva léptek be (a király 1938. március 31-én betiltotta a politikai pártokat). A zsidók előtt viszont zárva maradt a *Front*, és a még magyar identitású zsidóság politikai értelemben is kiszorult a *Magyar Népközösségből*, azaz a magyarságból.⁴¹⁷ Ez pedig olyan folyamat betetőzését jelezte, amelynek eredményeként a magyarságtól való fokozatos elidegenedés és a zsidó öntudatra ébredés egyre nagyobb tömegeket érintett. A második világháború előestéjére feltehetően az erdélyi zsidóság többsége „magyarságát” már csak kulturális kötődésként és nem nemzeti identitásként élte meg.

417 A Magyar Népközösségre lásd: Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 215–237.

Mellékletek

1. Erdély zsidó népessége a megyeközpontokban és a város lakosságán belüli arány-
számuk (1910, 1920)⁴¹⁸

	1910					1920				
	izraeliták		romá- nok	magya- rok	össze- sen	zsidók		romá- nok	magya- rok	össze- sen
		%					%			
Arad	6 295	9,9	10 279	46 085	63 166	5 306	8,4	12 469	39 399	62 490
Balázsfalva	221	10	1560	500	2204	188	10,3	1351	201	1821
Beszterce	1441	10,8	4470	2824	13 236	2018	16,3	3716	1302	12 364
Brassó	1417	3,4	11 786	17 831	41 056	1505	3,7	12 183	15 137	40 335
Csikszereda	241	6,5	44	3591	3701	188	7	268	1957	2675
Dés	2166	18,9	2911	7 991	11 452	3224	25,7	3460	5 601	12 500
Déva	791	9,1	2417	5 827	8 654	728	10	2606	3680	7 237
Fogaras	514	7,8	2174	3357	6579	457	6,6	2900	2500	6852
Gyulafehérvár	1586	13,6	5 170	5 226	11 616	1770	18,3	5 228	2041	9 645
Kolozsvár	7 046	11,5	7 562	50 704	60 808	10 633	12,7	28 274	41 583	83 542
Lugos	1878	9,4	6 227	6 875	19 818	1774	8,8	7 621	4235	20 036
Máramaros- sziget	7 981	37,3	2001	17 542	21 370	11 026	46,5	4964	6552	23 691
Marosvásár- hely	2755	10,7	1717	22 790	25 517	3246	10,4	3947	23 178	30 988
Nagyvárad	15 155	23,6	3604	58 421	64 169	17 880	26,2	8441	40 744	68 081
Oravicabánya	101	0,7	9410	941	13 645	164	1,5	7 880	345	10 800
Segesvár	217	1,8	3031	2687	11 587	204	1,7	3428	2253	11 561
Sepsiszent- györgy	383	4,4	108	8 361	8 665	280	2,5	1337	9 345	11 189
Szatmár- németi	7194	20,6	986	33 094	34 892	8959	15,3	4543	24 671	58 251
Szeben	1307	3,9	8824	7 258	33 489	1310	4	8 553	4291	32 748
Székely- udvarhely	256	2,4	115	9 888	10 244	163	1	211	9 653	16 192
Temesvár	6728	9,2	7566	28 552	72 555	8296	10	15 892	26 185	82 689
Torda	482	3,5	3389	9 674	13 455	701	4,6	4475	9 660	15 059
Zilah	415	5,1	529	7 477	8 062	552	5,8	1306	7 320	9 369

418 Traian Rotariu (szerk.): *Recensământul din 1910. Transilvania*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca. 1999., *Magyar Kisebbség* 1922. 2. 52–53.

2. Erdély zsidó népessége a megyeközpontokban és a város lakosságán belüli arányszámuk (1930, 1941)⁴¹⁹

	1930					1941				
	izraeliták		románok	magyarok	összesen	zsidók		románok	magyarok	összesen
		%					%			
Arad	7801	10,1	28 537	41 161	77 181	?	?	40 677	26 798	86 674
Balázsfalva	227	4,9	3509	721	4618	?	?	7 776	566	9 036
Beszterce	2198	15,5	5 666	1363	14 128	2370	14,5	4125	7 374	16 313
Brassó	2594	4,3	19 378	24 977	59 232	?	?	49 463	15 114	84 557
Csíkszereda	268	5,5	598	3796	4807	299	4,3	36	6 765	6926
Dés	3360	22,2	5965	5234	15 110	3719	19,3	4460	13 334	19 242
Déva	914	8,6	5 318	3708	10 509	?	?	10 585	3245	15 585
Fogaras	390	4,9	4246	2094	7 841	?	?	7 748	1383	10 482
Gyulafehérvár	1558	12,6	7862	2034	12 282	?	?	11 380	1391	15 489
Kolozsvár	13 504	13,3	34 895	47 689	100 844	16 763	15,1	9 814	9 6002	110 956
Lugos	1418	6	3630	5 397	23 593	?	?	13 362	4714	26 328
Máramaros-sziget	10 609	38,9	9658	5424	27 270	10 144	39,1	4423	15 368	25 923
Marosvásárhely	5193	13,4	9493	25 359	38 517	5693	12,6	1726	42 435	44 933
Nagyvárad	19 905	24	22 412	42 630	82 687	21 333	22,9	4835	85 383	92 942
Oravicabánya	147	1,3	8 173	467	11 248	?	?	7 865	319	10 717
Segesvár	161	1,2	4366	2896	13 033	?	?	8 723	2471	17 436
Sepsiszentgyörgy	378	3,4	2181	7 826	10 818	400	2,7	90	13 910	14 365
Szatmárnémeti	11 533	22,3	16 251	21 916	51 495	12 960	24,9	2079	48 293	52 011
Szeben	1441	2,9	18 620	6 521	49 345	?	?	33 829	4262	63 765
Székyudvarhely	313	3,6	962	6 928	8 518	324	2,7	50	11 695	11 929
Temesvár	9368	10,2	24 088	32 513	91 580	?	?	44 349	20 090	110 840
Torda	847	4,2	7 779	9 943	20 023	?	?	21 999	6 470	30 668
Zilah	429	5,1	2115	5 614	8 340	394	4,6	708	7 756	8 546

419 Recensământ 1930, 2. XCIII–XCV, Rotariu: Recensământul din 1941... 184–311.

3. A magukat zsidó nemzetiségűnek vallók aránya az izraelita vallású lakosságon belül Erdély megyeközpontjaiban (1930)⁴²⁰

	izraeliták	zsidók	
			%
Arad	7 801	7 057	90,4
Balázsfalva	227	227	100
Beszterce	2198	2177	99
Brassó	2594	2267	87,3
Csíkszereda	268	253	94,4
Dés	3360	3346	99,5
Déva	914	848	92,7
Fogaras	390	388	99,4
Gyulafehérvár	1558	1480	94,9
Kolozsvár	13 504	13 062	96,7
Lugos	1418	1387	97,8
Máramarossziget	10 609	10 526	99,2
Marosvásárhely	5 193	4828	92,9
Nagyvárad	19 905	14 764	74,1
Oravicabánya	147	101	68,7
Segesvár	161	146	90,6
Sepsiszentgyörgy	378	281	74,3
Szatmárnémeti	11 533	10 693	92,7
Szeben	1441	1308	90,7
Székelyudvarhely	313	283	90,4
Temesvár	9 368	7171	76,5
Torda	852	847	99,4
Zilah	429	411	95,8

420 Recensământ 1930, 2. XLII–XLIII.

4. A zsidó össznépesség az erdélyi megyékben és székhelyeiken összesen (1930)⁴²¹

Vármegye és székhely	zsidók			
	nemzetiség	vallás	jiddis anyanyelv az izraelita vallásúak körében	
Alsó-Fehér	2995	3101	1751	56,4
Arad	9 048	10 021	1002	10
Bihar	21 982	27 807	7 497	26,9
Brassó	2438	2778	615	22,1
Csík	2383	2525	1413	55,9
Fogarás	442	445	58	13
Háromszék	714	949	175	18,4
Hunyad	4662	4829	2268	46,9
Kisküküllő	1631	1705	932	54,6
Kolozs	17 163	17 655	9 949	56,3
Krassó	603	725	53	7,3
Máramaros	33 828	34 089	33 239	97,5
Maros	9 959	10 490	6 344	60,4
Nagyküküllő	1061	1104	511	46,2
Naszód	6 339	6 375	5 915	92,7
Szamos	10 546	10 619	9 709	91,4
Szatmár	23 967	25 370	16 772	66,1
Szeben	1400	1537	691	44,9
Szilágy	13 380	13 754	9 501	69
Szörény	2160	2329	85	3,6
Temes-Torontál	8 485	10 989	619	5,6
Torda	2224	2233	1557	69,7
Udvarhely	1289	1404	619	44

421 Recensământ 1930, 2. XXXII-XXXV., LVIII-LXI., LXXXIV-LXXXVII.

5. A héber/jiddis anyanyelvűek aránya az észak-erdélyi izraelitákon belül vármegyénként (1941)⁴²²

	anyanyelv		izraelita
	héber	jiddis	
Beszterce-Naszód	4016	62,5	6 420
Bihar	2027	6,9	29 316
Csík	266	12,7	2 082
Háromszék	15	1,8	793
Kolozs	1173	6,1	19 100
Máramaros	32 789	82,8	39 590
Maros-Torda	1650	15,8	10 430
Szatmár	4482	16,1	27 797
Szilágy	1556	18,6	8 339
Szolnok-Doboka	4 517	43,1	10 478
Udvarhely	47	5,7	823

6. Az erdélyi zsidó lakosság megoszlása egyes foglalkozási ágakon belül (1930)⁴²³

	Történelmi Erdély		Bánság		Partium		Erdély összesen	
		%		%		%		%
Összesen	78 626	100	11 248	100	88 825	100	178 699	100
Őstermelés	4564	5,8	219	1,9	11 640	13,1	16 423	9,1
Bányászat	347	0,4	25	0,2	119	0,1	491	0,2
Ipar	22 335	28,4	2603	23,1	22 197	24,9	47 135	26,3
Kereskedelem és hitel	32 297	41	5 039	44,7	29 800	33,5	67 136	37,5
Szállításügy, távközlés	1947	2,4	187	1,6	2874	3,2	5 008	2,8
Közhivatalok	6 755	8,5	906	8	5 979	6,7	13 640	7,6
Szabadfoglalkozású pályák, szolgáltatások	8 371	10,6	1790	15,9	13 473	15,1	23 634	13,2
Ismeretlen	2010	2,5	479	4,2	2743	3	5 232	2,9

422 1941. évi népszámlálás... 6–8., Gyémánt: The Jews of Transylvania... 110., Vö.: Kepecs: A zsidó népesség száma... 30–33.

423 Recensământ 1930, 7. LXVII–LXXXIX.

7. A zsidó lakosság foglalkozási megoszlása és az össznépességhez viszonyított aránya egyes ágazatokon belül Erdélyben (1930)⁴²⁴

		Össze- sen	Öster- melés	Bányá- szat	Ipar	Keres- kede- lem és hitel	Szállí- tásügy, táv- közlés	Köz- hiva- ta- lok	Szabad- foglal- kozású pályák, szolgál- tatások	Isme- retlen
Törté- nelmi Erdély	összla- osság	3 217 988	2 284 419	58 238	342 516	105 931	77 761	144 450	190 639	14 034
	zsidók	78 626	4564	347	22 335	32 297	1947	6 755	8 371	2010
	%	2,4	0,1	0,5	6,5	30,4	2,5	4,6	4,3	14,3
Bánság	összla- kosság	939 058	615 382	13 244	127 259	33 070	25 209	40 098	79 731	5 058
	zsidók	11 248	219	25	2603	5 039	187	906	1790	479
	%	1,1	0,03	0,1	2	15,2	0,7	2,2	2,2	9,4
Par- tium	összla- kosság	1 390 417	965 475	9 474	147 952	57 950	37 736	61 487	99 408	10 935
	zsidók	88 825	11 640	119	22 197	29 800	2874	5 979	13 473	2743
	%	6,3	1,2	1,2	15	51,4	7,6	9,7	13,5	25
Erdély össze- sen	összla- kosság	5 547 463	3 865 276	80 956	617 727	196 951	140 706	246 035	369 778	30 027
	zsidók	178 699	16 423	491	47 135	67 136	5 008	13 640	23 634	5 232
	%	3,2	0,4	0,6	7,6	34	3,5	5,5	6,3	17,4

424 Uo.

8. A Zsidó Pártra leadott erdélyi szavazatok, 1931–1937⁴²⁵

Megyék	Zsidó Pártra leadott szavazatok			
	1931	1932	1933	1937
Alsó-Fehér	623	546	498	483
Arad	1378	1387	1144	1248
Bihar	2575	2083	1528	2930
Brassó	291	343	319	275
Csík	0	343	0	207
Fogaras	0	0	0	0
Háromszék	0	0	0	0
Hunyad	707	726	0	593
Kisküküllő	388	321	229	236
Kolozs	1715	1514	1211	1406
Krassó	0	90	95	0
Máramaros	2641	3750	533	1483
Maros	1549	1414	872	1094
Nagyküküllő	242	194	226	286
Naszód	1037	859	672	816
Szamos	1605	1602	686	974
Szatmár	3270	3243	1689	2290
Szeben	328	255	261	243
Szilágy	2422	2302	1792	1231
Szörény	650	578	707	632
Temes-Torontál	1912	2017	1973	1864
Torda	465	427	311	272
Udvarhely	382	330	151	144
Erdélyben összesen	24 180	24 324	14 897	18 707
Romániában összesen	64 193 (2,38%)	67 582 (2,26%)	38 565 (1,29%)	43 681 (1,42%)

425 A 0-val jelölt megyékben a Zsidó Párt nem állított listát. Források: MO nr. 131 din 10 iunie 1931. 5426–5452., nr. 173 din 26 iulie 1932. 4470–4599, nr. 300 din 29 decembrie 1933. 7943–8071., nr. 301 din 30 decembrie 1937. 9716–9835.

DOKUMENTUMOK

I. INTÉZMÉNYESSÉG

1.

A nagyszebeni Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a helyi és a környékbeli zsidó hitközségekhez a Szövetséghez való csatlakozásra.

A Zsidó Nemzeti Szövetség deklarációja

1918. december 6. után, Nagyszeben

T. Izr. hitk. Elnökségének

A sajtó, vagy más útján is valószínűleg tudomást szerzett arról, hogy az erdélyi zsidóság érdekeinek megvédésére megalakult Kolozsvárott az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, melynek elnöke Dr. Fischer Tivadar kolozsvári ügyvéd.¹

Az erdélyi zsidóság érdeke feltétlenül megkívánja, hogy ezen szövetség körül az összes Erdélyben lakó zsidók csoportosuljanak. Ezen kényszerítő helyzetből kifolyólag, a helybeli zsidóság a december 1-én megtartott közgyűlésen kimondta ezen szövetséghez való csatlakozását és megválasztotta Intéző és Végrehajtó Bizottságát: Elnöke Schwarz Henrik, a helybeli Agrár Bank igazgatója, titkára Dr. Hirsch Adolf, helybeli ügyvéd.

B. megnyugtatójukra még megemlíti, hogy a Magyar Népköztársaság nemzetiségügyi minisztere, Jászi, elismerte a zsidóság nemzeti alapon való szervezés jogosultságát és, hogy a helybeli Román, Szász és Magyar Nemzeti Tanácsok eszménk kivívásában teljes erkölcsi és anyagi garanciát megígértek, valamint személyi és vagyoni tekintetben biztosítottak. Minek igazolására a helybeli Román Nemzeti Tanács átiratának másolatát is mellékeljük.

Mindezeknél fogva, felkérjük T.C. szíveskedjék a mellékelt deklaráció alapján az ottani zsidóságot összehívni, a deklarációt elfogadtatni s ennek megtörténtéről az alulírott Intéző Bizottság, valamint a Szövetséget Kolozsvárott sürgősen értesíteni.

Isten áldását kérve eszméink diadalához, jegyezzük üdvözléssel:

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Nagyszebeni Csoport Intéző Bizottság,
Dr. Hirsch Adolf titkár s.k.
Schwartz Henrik elnök s.k

1 A Zsidó Nemzeti Szövetség 1918. november 20-án alakult meg Kolozsváron.

[A Román Nemzeti Tanács átiratának másolata]

A Szeben városi és vármegyei Román Nemzeti Tanácstól
60/918. sz.

Az Erdélyi Izraelita [sic!] Nemzeti Tanács tisztelt helybeli Intéző Bizottságához
Helyben

A hozzánk folyó év december 3-án Önök által benyújtott megkeresésükre válaszként tudtukra adjuk, hogy az Önök nyilatkozatát elintézés végett a román nemzet Központi Végrehajtó Bizottsága elé fogjuk terjeszteni.

Alulírott Szeben városi és vármegyei Román Nemzeti Tanács tudtukra adjuk, hogy az Antanthoz csatlakozott román hadsereg bevonulása esetén az illető csapatok parancsnokainak tudomására hozzuk a hiányzó információkat. Igyekezni fogunk, hogy a többi állampolgárokhoz hasonlóan, mind az Önök Tanácsának tagjai és tagjainak vagyona, mind nemzettársaik védelmet élvezzenek.

Válaszunk tudomásul vételét kérve, minden tisztelettel:

Nagyszeben, 1918. december 6.
Andrei Barseanu, elnök s.k.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Deklarációja

1/ Az erdélyi zsidóság az egész világon szétszórott 14 millió, nyugati államok kormánya által nemzetnek elismert egyetemes zsidó nép részéül vallja magát.²

2/ Ennélfogva magáévá teszi az egyetemes zsidó nemzet alábbi törekvéseit:

a/ Palesztinai zsidó állam felállítása, b/ Az egyetemes zsidóság jogainak a wilsoni elvek szerint való teljes megvalósítása, c/ A zsidó nép sürgős és teljes értelmű egyenjogúsítása azokban az országokban, hol ez még nem történt meg, d/ Az elkövetkező békekonferencián az egyetemes zsidó érdekek külön lépwiselete.

3/ Az erdélyi zsidóság az erdélyi magyar, román, szász és székely nemzeteknek a békés együttműködésre testvérjebbot nyújtva, azt kívánja tőlük, hogy ismerjék el az ők külön nemzeti mivoltát és ebből folyó önrendelkezési jogát. A zsidóság teljes erejével támogatni óhajtja a testvéri nemzetek mindazon törekvéseit, melyek az igazi demokrácia és a népek önrendelkezési jogának megkülönböztetés nélküli megvalósítására irányulnak.

4/ Az erdélyi zsidóság saját nemzeti önrendelkezését úgy magyarázza, hogy perszonális autonómiát, vagyis a nemzeti kisebbség jogaival történő alkotmányos felruházást igényel úgy a politikai és gazdasági élet, mint az oktatás és nemzeti kultúrájának ápolása terén.

2 1914-ben 14 millió zsidó élt a világon, ebből 85 000 Palesztinában. Bines: Din istoria imigrărilor în Israel... 210.

5/ Az erdélyi zsidóság nemzeti egységének megtestesítője nemzeti igényeinek hirdetője és harcosa, valamint ez idő szerinti politikai képviselője e célra Kolozsvár székhellyel megalakult „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség”.

AFCER, VI. fond, 304. dosszié, 104–106. (magyar, román nyelven, gépelt eredeti)

2. Mit akarunk?

[A Zsidó Nemzeti Szövetség programcikke]
1918. december 19., Kolozsvár

A világháború véget ért. A vérzivatarból a nemzeti és emberi jogoknak új forrása támadt. Népek állnak talpra, hogy jogaikat érvényesítsék s az emberi szabadság mámoros hirdetésétől hangos a világ. A kétezer éves szenvedéstől meggyötört, a megtürttséghez és elnyomáshoz szokott zsidóság is felvetette végre a fejét. Mi előbb egy kicsiny és lelkes tábor álma volt csupán, ma már a megvalósulás közel lehetősége. A történelmi jelentőségű kinyilatkoztatások egymást követik. Előbb Balfour lord, Anglia külügyminisztere ismeri el az angol kormány nevében a zsidó nemzetnek Palesztinára való igényét és egy zsidó nemzeti otthon felállítására tesz ünnepélyes ígéretet. Balfour nyilatkozatát Wilsonnak, Orlandónak, majd a francia és olasz kamarák hivatalos állásfoglalása követi, melyek egyértelműen elismerik a zsidóság nemzeti mivoltát és nemzeti törekvésének jogosságát.³

A wilsoni 14 pont a kisebbségben lévő nemzetek jogait biztosítja. Erre az alapra helyezkedett a „Jugoszláv” állam, mikor a horvátországi zsidók memorandumát magáévá téve, azok nemzeti jogait ismerte el. És nem tagadta meg a wilsoni elveket a Magyar Népköztársaság kormánya sem. Búza Barna földművelésügyi miniszter a kormány nevében az országos nagygyűlésen – 1918. november 6-án – lelkesen éltette a zsidó nemzetet. Jászi miniszter táviratban ismerte el a Máramaroszigeti Szövetség megalakulásakor a zsidó nemzeti szervezkedés jogosságát.⁴

Míg a külföld zsidósága nemzeti mivoltának büszke tudatában már évtizedek óta szervezett munkával vesz részt az egyetemes zsidóság törekvésének megvalósításában, addig a magyar zsidóság nagy része „elszáradt olajág” volt azon a fán melyet kétezer év vihara sem tudott kiszakítani.

Ez az oka annak, hogy a magyar zsidóságot váratlanul találták az események s most, amikor a nemzetek jogaikat követelik, mikor a külföld zsidósága már a jövő független zsidó országát alapozza, csak most, későre eszmél zsidó nemzeti mivoltára. Még alig is jutott zsidóságának öntudatára, pedig nemcsak a nemzetek felszabadulásának harsonája élesztgeti, hanem a fosztogató, fékevesztett tömegek ütlegei, üldözései és a pogromok félelme is.

De végre ébred! Erdély zsidósága nemzeti szövetségben tömörült, mely Kolozsváron tartott népgyűlés által elfogadott rezolúciókban büszkén vallja magát az egész világon szétszórt 14 milliónyi és a nyugati államok kormányai által nemzetnek elismert egyetemes zsidó nép részéül.

3 Az 1917. november 2-i Balfour-deklaráció a zsidó nemzeti otthon megteremtésének jogosságát ismerte el Palesztina földjén. Laqueur: A History of Zionism... 178–205.

4 Jászi táviratát közli: UK 1918. december 19. 1.

És itt álljunk meg kissé. Egyesek felvetik a kérdést, vajon időszerű-e ez a kinyilatkoztatás? Rámutattunk előbb azokra az eseményekre, melyek a magyarországi zsidóság megmozdulását megelőzték. Láttuk, hogy a külföldön már évek óta, mint önálló nemzeti tényezővel számolnak a zsidósággal s a mi állásfoglalásunk szinte elkésve csatlakozik a zsidóság egyetemes mozgalmához. De aktuálissá teszik a kérdést azok a problémák is, melyek Erdélyben a magyarság és a románság hegemoniájának megoldását irányítják. Az erdélyi zsidóságnak speciális helyzete van a többi nemzetiségek között. Bár statisztikailag egybetartozónak tüntetik fel a magyarsággal, mégis, nagy tömegeinek szigorú vallásosságánál fogva is különálló életet él. Erőszakos volna abban a megkülönböztetésben, mely éppen a nemzeti-seget veszi alapul, a zsidókat figyelmen kívül hagyni.

A külföld ezt a szétválasztást már rég megtette s Erdély zsidósága, mint az egyetemes zsidó nemzet része szerepel majd az Erdélyre vonatkozó kérdések eldöntésében. Az erdélyi zsidóság szavának súlyát emeli majd a 14 milliónyi egyetemes zsidó nemzet ereje, mely egyben biztosítani fogja azt is, hogy az erdélyi zsidóság nemzeti jogai megvédessenek.

A zsidóság szétszórtságából még nem következhetik az, hogy meg kell tagadja speciális zsidó nemzeti kívánságait s bárminő alakulással szemben ne akarja biztosítani faji kultúráját, melyet kétezer éven át tisztán megőrzött. Ennek pedig csak egy lehetősége van: ha nemzeti alapra helyezkedve szervezkedik.

A népköztársaság, de bármilyen demokratikus államforma elválasztja az egyházat az államtól. A vallás magánügy lesz s így megszűnnek a felekezeti iskolák is. Mi fogja akkor a zsidó kultúrát fenntartani hisz eddig a hitközségek kezében volt minden eszköz, ha nem is tudták, nem is akarták ezeket felhasználni? A wilsoni elvek biztosítják a kisebbségben levő nemzetiségek jogait, s így biztosítják majd a zsidó kultúra, amely nemzeti kultúra, fejlődésének lehetőségét is.

A bennünket körülvevő népek soha sem szűntek meg épp zsidó voltunkban megkülönböztetni, ne legyen tehát gáncs az, hogy mi ennek a megkülönböztetésnek jogait követeljük. Ha megkülönböztettek az elnyomásban, ne akarjanak beolvasztani akkor, mikor jogainkhoz juthatunk. De lássuk, mik is ezek a jogok, melyeket célul tűztünk ki magunknak. Újabb gettót akarunk talán, vagy olyan jogokat, melyek megkülönböztetnének a népek között?

Látjuk, hogy most, amikor a nemzetiségi elv az egész világon diadalmaskodik, a zsidóság – sajnos – még ott tart, hogy emberi jogait is biztosítani kell.

Emberek vagyunk, s emberi jogainkat akarjuk. Lehet-e becsületesen gondolkodó ember, ki ne tartana velünk? És lehet-e zsidó, ki ne érezné, hogy elsősorban a zsidóság feladata a zsidóságért síkra szállani?

De a fejlődés nagy lépésekben halad. A zsidóság még be sem fejezte az emberi jogaiért vívott harcot, a népek szövetsége már kitárja számára a nemzeti jogok kapuit is. És a zsidóságot, melyben még a gettók alázata él, egy sorba emelik a népek s megkérdezik tőle: mit akarsz?

Az egyetemes zsidóság már külföldön régen megmondta, hogy mik a kívánságai.⁵

1. A palesztinai zsidó állam felállítása.
2. Az egyetemes zsidóság jogainak a wilsoni elvek szerint való teljes megvalósítása.
3. A zsidó nép sürgős és teljes jogú egyenjogúsítása azokban az országokban, hol ez még nem történt meg.
4. Az elkövetkező békekonferencián az egyetemes zsidó érdekek külön képviselése.

Ezeket a pontokat tette magáévá az erdélyi zsidóság is. A világon 14 millió zsidó él elszórtan. Palesztinában azonban csak 4 millió ember találhat otthont. Ez a négy millió zsidó hazához jutna tehát, s ezáltal, elevenné válik az ősi Cion álma. De mi történik az egyetemes zsidóság többi 10 milliójával, mely szétszórtan él a világ összes nemzetei között, s mi történik velünk, kik maradunk? A wilsoni elvek, mely ma még elmélet ugyan, de szelleme e világ megújódását jelzi, – ezek számára a nemzetiségek kisebbségi jogait biztosítják s ennek adott kifejezést az erdélyi zsidóság, midőn az erdélyi magyar, román, szász és székely nemzeteknek a békés együttműködésre testvérjobbot nyújtva azt kívánja tőlük, hogy ismerjék el az ő külön nemzeti mivoltát és ebből folyó önrendelkezési jogát. A zsidóság teljes erejével támogatni óhajtja a testvérnemzetek mindazon törekvéseit, melyek az igazi demokrácia és a népek önrendelkezési jogának megkülönböztetés nélküli megvalósítására irányulnak.

Az erdélyi zsidóság saját nemzeti önrendelkezését úgy magyarázza, hogy perszonális autonómiát, vagyis a nemzeti kisebbségi jogaival történő alkotmányos felruházást igényel úgy a politikai és gazdasági élet, mint az oktatás és nemzeti kultúrájának ápolása terén.

Ezek a célok jelzik tehát a közeljövő perspektíváját.

Ezeknek a céloknak megvalósítása vezetett bennünket, amikor egy hatalmas népgyűlés keretében megalakítottuk az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget, melynek feladata, hogy megvalósítsa az előbb kifejtett célokat, s az egység erejével képviselje minden kérdésben az erdélyi zsidóságot.⁶

Új Kelet, 1918. december 19. 1.

5 Lásd a Cionista Világkongresszus által 1897-ben elfogadott programot, valamint a párizsi béketárgyaláson résztvevő zsidó képviselők követeléseit (arányos parlamenti képviselő, kulturális autonómia, a még nem emancipált kelet-európai zsidók polgári jogainak elismerése). Laqueur: A History of Zionism... 106., Prebuk: A zsidóság Közép- és Kelet-Európában... 134.

6 Az 1918. november 20-i nagygyűlésre utal.

3. Új Kelet

[Az Új Kelet programja]
1918. december 19., Kolozsvár

Az egész világon végigrohanó nagy átalakulás vulkanikus erővel markol bele a népek életébe s a zsidóságot is új feladatok elé állította.

Az évszázadokon át elnyomott nemzetek felszabadultak és most fiatalos akarással törtetnek új célok, új valóságok felé.

A nagy átalakulás közepette csak a zsidóság áll tétován, s míg körülötte e gyűlölet hullámai csapdosnak, szorongva keresi a szabadulás útját.

A zsidó génusz biztos kézzel mutat Kelet felé, hol új nap kél most.

A nemzeti ideál az évezredes száműzetés alatt is fáklyaként lobogott a zsidóság előtt és meleg sugárzással világította meg a gólsz szötét, göröngyös utjait.

Ennek az eszmének szolgálatában áll az „Új Kelet”, ez a cél vezetett bennünket akkor, midőn a nagyfokú papírhiány miatt elhatároztuk, hogy körlevelek és propaganda füzetek helyett ebben a formában fogjuk a vidéki zsidósággal való kapcsolatunkat megteremteni.

Az „Új Kelet” a magyar vidékek zsidóságának progresszív, nemzeti irányú orgánuma. Zsidó érdeket, zsidó célokat fogunk szolgálni.

Tájékoztatni fogjuk a vidéki zsidóságot a saját és a világ zsidóságának helyzetéről. Eleven, megbízható hírszolgálatunk révén olvasóközönségünk állandó kapcsolatban lesz az egyetemes zsidó közösséggel. Fel fogjuk tárni népünk szenvedéseit a világ előtt.

Az „Új Kelet” nemcsak az elnyomott zsidóság, de minden elnyomott osztály harcosa lesz.

Az „Új Kelet” hasábjain zsidó kultúrát fogunk hirdetni és igyekezni fogunk, hogy nemzetünk legjobbjai szóljanak e lapokon keresztül a zsidósághoz.

Zsidók! Testvérek! Sorakozzatok az „Új Kelet” zászlója alá!

Új Kelet, 1918. december 19. 1.

4.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ideiglenes szervezeti szabályai

1918. december 22., Kolozsvár⁷

I. A szövetség mivolta és tagozódása.

1. §. A Kolozsvárt 1918. évi november hó 20-án megalakult „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség” az egykori Erdély területén lakó olyan zsidó férfiaknak és nőknek politikai egyesülése, kik az egyetemes zsidó nemzethez tartozóknak vallják magukat.

2. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség kisebb-nagyobb politikai, földrajzi egységeknek területére kiterjedő, annyi csoportra oszlik fel, ahány ilyen alegység a „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség-i Csoportja” néven megalakul.

II. A szövetség céljai.

3. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek céljai a következők:

a) A zsidó nemzeti öntudatnak az egész erdélyi zsidóságból való felébresztése, fenntartása és ápolása;

b) annak kieszközlése, hogy az erdélyi zsidóság, mint az egyetemes zsidó nemzet része az erdélyi többi népekkel egyenlő jogállású nemzetiségül elismertessék és ennek megfelelően politikai jogai ugyanazon elv alapján és ugyanazon hatállyal biztosíttassanak, mint az erdélyi többi kisebbségben levő nemzetiségeknek hasonló jogai;

c) összeköttetés létesítése a Magyarországon zsidó nemzeti alapon létesült összes szervezetekkel és az egyetemes zsidó nemzetnek legfőbb szerveivel, valamint ezen összeköttetések útján hozzájárulás az egyetemes zsidó nemzet közös céljainak megvalósításához, különösen a palesztinai zsidó nemzeti otthon létfeltételeinek megteremtéséhez;

d) az erdélyi zsidóság mindennemű közös érdekének felkarolása és védelme;

e) a héber nyelv és zsidó kultúra fejlesztése, kiépítése. E célok érdekében egy modern és mindenben zsidó szellemű iskolarendszer megteremtése és kiépítése az élő héber nyelv és a klasszikus héber irodalom alapján.⁸ Egy nagyszabású zsidó kultúrház felépítése Kolozsvárt, zsidó könyvtárak felállítása vidéken;

⁷ A szervezeti szabályzat végleges változatát a román kormány 1921. augusztus 29-én hagyta jóvá. ÚK 1921. november 20. 255.

⁸ A két világháború között két olyan zsidó középiskola működött, amelynek az alapításában és az irányításában is részt vett a Zsidó Nemzeti Szövetség: A temesvári zsidó líceumot közösen hozta létre 1919-ben az EZSNSZ és a helybeli hitközségek. Hasonlóan indult be 1920-ban az 1927-ig fennálló kolozsvári Tarbut fiú- és leánygimnázium is, amely 1940-ben nyitotta meg újból kapuit. A középiskolák mellett Hátszegen, Máramarosszigeten héber tanítási nyelvű elemi iskola és több héber óvoda funkcionált. A zsidó

f) a kieszközrendő önkormányzatnak a hithűség követelményeinek figyelembe vételével való berendezése. A hittörvényeknek, különösen a szombati munkaszünet betartásának lehető megkönnyítése;

g) minden általános közérdekű társadalmi intézménynek és minden, az igazi emberi fejlődés irányában haladó mozgalomnak erkölcsi és anyagi támogatása.

III. A szövetség tagjai.

4. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek tagja minden 18 éven felüli férfi és nő, ha belépését, illetve csatlakozását aláírásával tanúsítja.

5. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek minden tagja egyszersmind azon csoportjának tagja, a melynek területén lakhelye van.

IV. A szövetség és csoportjainak szervei és azok hatásköre.

6. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség szervei a következők:

1. A szövetségi csoportok szervei:

- a) a szövetségi csoportok közgyűlése,
- b) a szövetségi csoportok választmánya,
- c) a szövetségi csoportok elnöksége.

2. A szövetség központi szervei:

- d) a szövetség nagygyűlése,
- e) a szövetség központi komitéje,
- f) a szövetség intéző tanácsa,
- g) a szövetség intéző tanácsának osztályai és végrehajtó bizottsága,
- h) a szövetség elnöksége,
- i) a szövetség titkári és pénztári hivatala,
- j) az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” kezelő bizottsága.

1. A szövetségi csoportok.

7.§. A szövetségi csoportok működésüknek és határozathozataluknak módját alábbi alapelvek keretein belül önmaguk állapítják meg, és azt a szövetség központjával közlik.

- a) *A szövetségi csoportok közgyűlései.*

oktatási feladatok nagy részét viszott továbbra is a hitközségek által fenntartott Talmud-tórák és elemi iskolák látták el. Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929... 116., A kolozsvári zsidóság emlékkönyve... 114., Dr. Eisler Mátyás: *Jelentés az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. A Szövetségnek 1925. évi június hó 29-én Marosvásárhelyt tartott nagygyűlése számára.* Az Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleménye, 2. sz., Cluj-Kolozsvár, 1925. 9–10. UK 1920. szeptember 8. 52.

8. §. A csoportok minden évben egyszer rendes közgyűlést tartanak.
9. §. A közgyűlés tárgyat képezi:
- a) a választmány és elnökség megválasztása,
 - b) jelentéstétel a választmány és elnökség működéséről,
 - c) tájékoztató a központi komité elvi elhatározásairól és működéséről.
10. §. Rendkívüli közgyűlés hívandó össze:
- a) ha a választmány tagjainak kétharmad része elhatározza,
 - b) ha a csoportok tagjainak 1/4 része kívánja.
11. §. A közgyűlésen szavazati joggal bír mindenki, aki az illető szövetségi csoportnak tagja.

b) A szövetségi csoportok választmánya.

12. §. A szövetségi csoportok választmányai az egyes csoportok közgyűlései által a csoportok tagjainak számához képest 10–40 tagból alakítandó testületek.

13. §. A szövetségi csoportok választmányainak tagjaiul csupán 21 éven felüli szövetségi tagok választhatók.

14. §. A szövetségi csoport választmányainak tagjait a közgyűlés 2 évi időtartamra választja.

15. §. A szövetségi csoport választmányának feladatai:

- a) a központi komitébe küldendő delegátusok megválasztása;
- b) a csoport belső ügyeinek intézése a központi komité elvi határozatainak korlátain belül;
- c) a központi komité vagy intézőtanács által elhatározott általános jellegű, vagy csak a csoportot illető intézkedések keresztülvitele.

16. §. A szövetségi csoport választmánya intézkedéseit a szövetség elnökségével közölni tartozik.

c) A szövetségi csoportok elnökségei.

17. §. A szövetségi csoportok elnökségei a közgyűlés által 2 évre választott elnökből, 2 alelnökből, titkárból és pénztárnokból állnak.

18. §. A szövetségi csoportok elnökségei úgy a szövetség központi szerveivel, mint minden a szövetségen kívül álló természetes vagy jogi személlyel szemben képviselik csoportjaikat, továbbá összehívják és vezetik csoportjaik választmányainak üléseit, valamint közvetítik egyfelől csoportjaik, másfelől a szövetség elnöksége és többi központi szervei közötti érintkezést.

2. A szövetség központi szervei

d) A szövetség nagygyűlése.⁹

⁹ Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség a két világháború között 16 nagygyűlést tartott, az elsőt 1920-ban Kolozsváron, míg az utolsót 1939-ben Temesváron.

19. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nagygyűlése nyilvános népgyűlés, mely a szövetségnek az e célra kellően közzétett helyen és időben megjelent tagjaiból áll.

20. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nagygyűlése arra hivatott, hogy alapvető jelentőséggel bíró ügyekben a szövetség állásfoglalását ünnepélyes módon kinyilvánítsa, a 3. §-ban felsorolt valamely céljának lényegét érintő nagyfontosságú kérdésben elvi kijelentést tegyen, valamely céljának teljes elejtését kimondja, vagy valamilyen teljesen új célját állapítsa meg és esetleg a szövetségnek feloszlása fölött határozzon.

21. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nagygyűlésének összehívását kizárólag a szövetség központi komitéje és pedig csak az összes tagjait megillető szavazatok abszolút többségével rendelheti el, mely egyúttal annak helyét, idejét, tárgysorozatát, közzétételének módját és az elébe terjesztendő határozati javaslatok szövegét véglegesen megállapítja.

22. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nagygyűlése az elébe terjesztett javaslatok felett közfelkiáltással határoz, mely határozat azáltal emelkedik érvényre, hogy a gyűlés vezetője ilyenek kihirdeti.

e) *A szövetség központi komitéje.*¹⁰

23. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek központi komitéje a szövetségi csoportok választmányainak delegáltjaiból álló testület, mely a szövetségnek legfőbb irányítószerve.

24. §. A központi komité tagjainak száma a megalakult szövetségi csoportoknak és azok tagjainak számától függ, amennyiben minden megalakult szövetségi csoport választmánya a csoportnak minden 100 tagja után egy egy tagját delegálja a központi komitébe.

25. §. Olyan csoportnak választmányai, melynek száznál kevesebb tagjuk van, csak egy a szövetség elnöksége által megjelölendő másik szövetségi csoportnak választmányával együttesen delegálhatják központi komitének annyi tagját, amennyi az e célra egyesülő két csoportbeli tagok együttes számának megfelel.

A delegálás kevesebb mint két évi időtartamra nem történhetik.

A központi komitének hivatalból tagja a szövetség titkára.

26. §. A központi komité rendszerint a szövetség székhelyén tartja üléseit, rendkívüli ülései azonban, ha a központi komité intéző tanácsa elhatározza, más helyre is összehívandók.

27. §. A központi komité ülései, melyeket a szövetség elnöksége hív egybe, rendesek és rendkívüliek. A rendes ülések évenként szeptember vagy október hónapban a szövetség elnöksége által meghatározandó napokon tartatnak.

Rendkívüli ülésre a szövetség elnöksége az esetben tartozik összehívni a központi komité, ha ezt

10 Másik nevén: Nagy Intéző Bizottság

- a) a központi komité intéző tanácsa elhatározza,
- b) a központi komité tagjainak legalább egyharmad része az elnökséghez intézett írásbeli és a tagok aláírásával ellátott nyilatkozatban kívánja.

A rendkívüli ülés egybehívása bármely esetben a vonatkozó határozat vagy kívánságnak az elnökség tudomására jutásától számítandó egy héten belül akként eszközslendő, hogy ezen időponttól számítva, négy héten belül megtartassék.

28. §. A központi komité a 3. §-ban megjelölt célok megvalósításának módját és eszközeit megszabja és e célok korlátain belül teljes önállósággal irányítja a szövetség működését.

Hatásköre kiterjed mindennemű olyan elvi határozat hozatalára és olyan konkrét intézkedés elrendelésére, mely a 3. §-ban megjelölt célok bármelyikének elérésére vagy gyakorlati keresztüvitelére irányul s így arra is, hogy ezen szervezeti szabályoknak önmagára, vagy a szövetség egyéb szerveire vonatkozó határozmányait módosítsa vagy kiegészítse.

f) *A szövetség intéző tanácsa.*¹¹

29. §. A központi komité elvi határozatainak gyakorlati megvalósítására és konkrét rendelkezéseinek foganatosítására saját kebeléből és pedig felerészben a szövetség kolozsvári csoportjához, felerészben a szövetség többi csoportjaihoz tartozó tagjai közül egy 30–50 tagból álló intéző tanácsot alakít, melynek ezenfelül hivatalból tagjai a szövetség elnökségének tagjai és a szövetség titkára is, valamint kinevezi ezen intéző tanács egyes osztályainak vezetőit.

30. §. Az intéző tanács ülései, melyek kivétel nélkül a szövetség székhelyén tartandók rendesek és rendkívüliek.

A rendes ülések havonként a hó első felében a szövetség elnöksége által meghatározandó napokon tartatnak.

Rendkívüli ülésre a szövetség elnöksége az esetben tartozik egybehívni az intéző tanácsot, ha ezt

- a) a végrehajtó tanács intéző bizottsága elhatározza,
- b) az intéző tanács tagjainak több mint felerésze az elnökhöz intézett írásbeli és a tagok aláírásával ellátott nyilatkozatban kívánja.

A rendkívüli gyűlés egybehívása bármely esetben a vonatkozó határozatnak vagy kívánságnak az elnökség tudomására jutásától számított 3 napon belül akként eszközslendő, hogy ezen időponttól számítva 8 napon belül megtartassék.

31. §. Az intéző tanács a központi komité elvi határozatainak végrehajtásánál az erre legalkalmasabbnak látszó eszközöket és módokat önállóan állapítja meg.

32. §. Az intéző tanács saját működését külön ügyrenddel szabályozza.

11 Másik nevén: Kis Intéző Bizottság

g) A szövetség intéző tanácsának osztályai és végrehajtó bizottsága.

33. §. Az intéző tanács által hozott határozatok tényleges keresztülvitele az intéző tanács osztályainak s végrehajtó bizottságának feladata.

34. §. Az intézendő ügyek különféle nemeihez képest az intéző tanács saját kebeléből a szövetség székhelyén lakó tagjaiból 3–5 tagból álló osztályokat alakít, melyeknek élén a központi komité által kinevezett osztályvezetők állnak.

Ezen osztályok a következők: a) politikai osztály, melynek hatáskörébe minden, bármely vonatkozásban politikai jelentőséggel bíró ügy tartozik; b) a propaganda és sajtóosztály, mely a szövetség tagjainak szaporítására és az új szövetségi csoportok megalakítására vonatkozó ügyekben és általában minden a 3. §. a) pontjában megjelölt céllal összefüggő kérdésben, valamint a sajtóügyekben jár el; c) a pénzügyi és gazdasági osztály, mely a szövetség anyagi eszközeiről való gondoskodás tekintetében jár el, különösen pedig az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” megteremtésére vonatkozó munkálatokat végzi és kiterjed hatásköre a szövetség működésének összes gazdasági feltételei tárgyában szükséges tevékenységre, a szövetség költségvetésének és egyéb számadásainak elkészítésére, valamint a szövetség pénztári hivatalának pénzzel való ellátására is; d) kulturügyi osztály, melynek hatáskörébe a szövetség céljainak körébe eső kulturális ügyek tartoznak; e) a Zion osztály, mely a szövetségnek az egyetemes zsidó célokkal kapcsolatos összes ügyekben jár el, továbbá a külföldi zsidó nemzeti szervezetekkel az összeköttetést fenntartja; f) jegyzői és vegyes ügyek osztálya, melynek hatáskörébe a szövetség egész működésének jelentőséggel bíró adatait összefoglaló följegyzések és az egyik osztályhoz sem utalt ügyek tartoznak; g) a szövetségi csoportok osztálya és a védelmi osztály, melynek hatáskörébe a szövetségi csoportok egymás közötti, valamint a szövetségi csoportok és a szövetség központi komitéje közötti összhang zavartalan fennmaradását célzó tevékenység és a védelmi, valamint jóléti ügyek tartoznak.

35. §. Az egyes osztályok vezetői a szövetség elnökével és titkárával együtt a szövetség központi végrehajtó bizottságát alkotják.

36. §. Az ügyeket az elnökség legjobb belátása szerint vagy egyenesen az osztályvezetőkhez teszi át, vagy a végrehajtó bizottság ülésén történő letárgyalás mellett, annak határozatával utaltatja hozzájuk.

37. §. Az egyes osztályok az elintézést előkészítik, az elintézés véglegesítését a végrehajtó bizottság eszközli, mely e fölött minden ügyben az illető osztályvezető referátuma alapján dönt.

38. §. A végrehajtó bizottság ülései, melyek kivétel nélkül a szövetség ülésein tartandók, rendesek és rendkívüliek.

A rendes ülések egyszer hetenként a szövetség elnöksége által meghatározandó napokon tartatnak.

Rendkívüli ülésre a szövetség elnöksége bármikor összehívhatja a végrehajtó bizottságot, de azt azonnal 24 órán belül megtartandó rendkívüli ülésre összehívni tartozik, ha a végrehajtó bizottság tagjainak több mint fele része kívánja.

39. §. A végrehajtó bizottság az intézőtanács által elhatározott utasítások korlátaiban belül önállóan intézi a szövetség ügyeit.

40. §. Az intéző tanácsnak osztályai és végrehajtó bizottsága saját működésüket külön ügyviteli szabályokkal teszik rendszeressé.

h) A szövetség elnöksége.

41. §. A szövetség elnöksége a központi komité által megválasztott egy elnökből és két alelnökből áll.¹²

42. §. A szövetség elnöksége a szövetséget úgy befelé, mint kifelé mindenkivel szemben képviseli, a szövetség összes központi szervei, másfelől a szövetségi csoportok elnökségei és többi szervei közötti érintkezést közvetíti, a szövetség alkalmazottait kötelességeik teljesítésében ellenőrzi, a szövetség egész ügyintézését kezdeményezi és vezeti.

43. §. Olyan ügyeket, melyek az elnökség felfogása szerint a végrehajtó bizottság általi elintézését nem igényelnek, a végrehajtó bizottságnak való utólagos bejelentése mellett akár az illető ügyosztály vezetőjének bevonása mellett, akár anélkül önállóan intéz el.

44. §. A szövetség elnökségének teendőit rendszerint maga az elnök, távolléte vagy akadályoztatása esetén az idősebb alelnök, ha pedig az utóbbi is távol, vagy akadályoztatva van, a másik alelnök végzi.

45. §. Fontosabb, de az elnökség önálló hatáskörébe tartozó kérdésekben elnökségi megbeszélésnek kell megelőzni az elnöki intézkedést.

i) A szövetség titkári és pénztári hivatala.

46. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyeinek adminisztrációját annak titkára látja el. A titkárt a végrehajtó bizottság javaslatára az intéző tanács választja és állapítja meg fizetését. A végrehajtó bizottság a szükséghez képest tisztviselőket vagy segéderőket is alkalmazhat fizetéssel vagy anélkül.

47. §. A titkár a központi komitének, illetve az intéző tanácsnak, illetve a végrehajtó bizottságnak tagjai közül is választható, amely esetben az illető szerveknek továbbra is rendes szavazati joggal bíró tagja marad.

48. §. A titkár ebbeli minőségéből kifolyólag pusztán véleményező joggal bír a végrehajtó bizottság, az intéző tanács és a központi komité ülésein.

49. §. A titkár különös kötelességét képezi a szövetség bármely központi szervének összes üléséről szóló jegyzőkönyvek pontos vezetése.

50. §. A szövetség pénztári hivatala egy pénztárnokból és pénztárnok helyettesből, továbbá két ellenőrből áll, kiket a központi komité végrehajtó tanácsa a szövetség kolozsvári csoportjának tagjai közül választ.

12 A Zsidó Nemzeti Szövetséget 1940-ig a következő elnökök vezették: Fischer Tivadar (1918–1923), Fischer József (1923–1931), Vermes Ernő (1931–1937) és Reiter Károly (1937–1940).

51. §. A pénztárnok, illetve helyettese kezeli a szövetség pénztárát és teljesíti a szövetséget terhelő fizetéseket, az ellenőrök ellenőrzik a pénztár kezelését és észrevételeikről az elnökségnek esetről-esetre jelentést tesznek.

j) Az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” kezelőbizottsága.

52. §. Az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” kezelőbizottsága a központi komitének egy hét tagból álló, külön bizottsága, mely ezen alapot annak alapszabályai értelmében kezelni és annak működéséről a központi komitének, minden rendes ülésen jelentést tenni hivatott.

Az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” alapszabályai külön megállapítás tárgyát képezik.

Az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségi Alap” kezelő bizottsága elnökét maga választja meg.

V. A szövetségnek és csoportjainak címe és pecsétje.

53. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség minden írásbeli nyilatkozatnál, melyet a szövetség képviselőjében tesz, annak teljes címét héber és magyar nyelven tartalmazó címmel ellátott papirost használ, okmány jelentőségével bíró iratokat pedig ezen felül a szövetség körpecsétjével is lát el, mely szintén héber és magyar nyelven foglalja magába annak teljes címét.¹³

54. §. A szövetség csoportjainak elnöksége az „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség-i Csoportja” felirattal ellátott papirost és ilyen tartalmú pecsétet használ írásbeli nyilatkozatainál.

VI. Záró határozmányok.

55. §. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyeit mindaddig, amíg központi komitéja és az annak kebeléből megválasztandó összes központi szervei ezen szervezeti szabályok értelmében rendszeresen meg nem alakulnak, az 1918. évi november hó 20-iki nagygyűlésen a szövetség megalakulásának alkalmával ezzel megbízott, önmagának kiegészítésére jogosult intéző tanács intézi azon hatáskörrel, mely ezen szervezeti szabályok szerint a központi komitét megilleti.

A megjelölt intéző tanács, mely egyelőre a szövetség kolozsvári csoportjának választmányát is helyettesíti, önmagának kiegészítésénél a már megalakult többi szövetségi csoportok választmányainak delegáltjait tagjai közé felvenni tartozik.

56. §. Az intéző tanács köteles haladéktalanul a jelen szervezeti szabályzatnak megfelelő osztályokat felállítani, azok vezetőit és az elnökséget megválasztani. Az

13 A román kormány által 1921. augusztus 29-én elfogadott új alapszabály értelmében a Szövetség hivatalos fejléce és pecsétnyomója román és héber nyelvűre változott.

ekként előálló végrehajtó bizottság működését azonnal átveszi, a régi intézőbizottság megszűnik.

57. §. A szövetségnek és csoportjainak ezen szervezeti szabályok szerinti állandó szervei legkésőbb az általános béke megkötésének időpontjától számítandó 3 hónapon belül rendszeresen megalakítandók.

58. §. Ezen ideiglenes és a rendszeresen megalakuló központi komité által véglegesen megállapítandó szabályzattal helyettesítendő szervezeti szabályok megalkotása az 1918. évi november hó 20-iki nagygyűlésen a szövetség megalakulásának alkalmával nyert felhatalmazáson alapszik.

Elfogadtatott az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség intéző tanácsának 1918. évi december hó 22-ik napján tartott ülésén.

Kolozsvárt, 1918. évi december hó 31-én.–5679. Tebeth hó 28-án.

Reichenberger Aladár, titkár

Dr. Fischer Tivadar, elnök.

AF CER, VI. fond, 305. dosszié, 41–48. (Eredeti kiadás: Hungária Könyvnyomda, Kolozsvár, 1919.)

5. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ügyvezető elnökségének munkaprogramja

1919. május 30., Kolozsvár

Valamennyi szövetségi csoport elnökségéhez!

Az ügyvezetőség szükségesnek tartja munkaprogramjának főbb vonásokban való ismertetését, hogy azzal tájékoztató kötelességének eleget tegyen s a csoportok és a Központ közötti összhangot a munkálkodásban biztosítsa.

A szervezet.

A szervezet kiépítése a legsürgősebb feladat. Ennek mikénti végrehajtásával döntünk a szövetség s általában a nemzeti lét felett. A szövetség a kötelékébe tartozó zsidóságnak politikai szerve, a kötelék, amely a zsidóságot a szövetségbe tömöríti, a nemzeti elv és a nemzeti célkitűzés. A politikai elv és a nemzeti elv két olyan dolog, mely a mi hazai viszonyaink szerint – nem így külföldön – meglehetősen új, és az eddigi hitközségi rendszerrel szemben úgy formailag, mint tartalmilag más irányú, de joggal mondhatjuk magasabb rendű működést tételez fel.

A pusztán hitelvi alapokon nyugvó szervezete a zsidóságnak olyan heterogén nemzetiségű területeken, mint Erdély, Észak-Kelet-Magyarország, Észak-Magyarország, a legkisebb válságok alkalmával érezteti hiányait. Ilyenkor az önállóság, az önrendelkezés az öntudat elemeit egyesítő nemzeti elv villámgyorsasággal fut át az elméken és az azelőtt bármilyen hitetlenül kezelt nemzeti gondolat egész természetessé válik, sőt követeltetik.

Ez a jelenség állott be az erdélyi zsidóságban is a forradalom heteiben. Anélkül, hogy ennek bármilyen külső politikai célzata vagy háttere lett volna, pusztán belső szükségszerűségéből a nemzeti önállóság elvére helyezkedett, s ez magyarázza meg azt a tényt, hogy Erdélyben, ahol a cionista gondolat egészben szunnyadó volt, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség megalakulásakor egy nagy és elszánt tábor adott életjelt magáról Erdély minden zegzugából. A szövetség megszervezése nagy lendülettel indult meg, szép eredményeket szolgáltatott, de közbejött a viszonyok változása, mely a kiépítés munkáját többé-kevésbé gátolta.

De talán napjainkban áll legszilárdabban az intés, hogy nehezebb valamit megtartani, mint megszerezni. Minden konjunkturális szüleményre vonatkozik ez. Épp ezért, tisztában kell lennünk azzal, hogy nekünk nemzeti öntudattal gondolkodó zsidóknak is csak elégtétel a válságok okozta tömörülés, de nem fundamentum. Ezt a tömörülést jól meg kell, hogy alapozzuk, a kényszerű tömörülést belső meggyőződésből folyóvá kell tennünk. Ez a jelszava a szervezkedési munkának. A zsidó tömegek a nemzeti gondolat kényszerítő hatása alatt állnak; nekünk kell

őket átvezetnünk abba az állapotba, amikor ugyanazt a gondolatot találják természetesnek és jónak.

Az ügyvezetőség számtalan tényből meggyőződött, hogy a szövetség kiterjesztése és a belső megalapozása a zsidóságnak mindenhol a legjobb talajra talál, csak vezetők és munkások kellene, akik ezt a munkát végrehajtsák. Másfelől megfigyeléseket gyűjtött az ügyvezetőség a szövetség autonómiai és kulturális céljainak jövő sorsáról és kijelentheti, hogy – eltekintve azon hatalmas hátvédtől, melyet a békekonferencia által a zsidó nemzeti lét részére juttatandó jogok képeznek – szervezkedéssel az erdélyi zsidóság minden törekvését a legkielégítőbb módon valóra válthatja.

A szervezés feladatai

Ott ahol csoport van megalakulva, azon kell lennünk, hogy a csoportba minél több új tag belépjen és a már meglevő tagok között a kapcsolat megszilárdíttassék. Felkérjük az összes csoportokat ily irányú munkálkodásra. Szükséges a tagok érdeklődését és munkálkodási kedvét állandóan ébren tartani mindazon eszközökkel, melyek az illető csoport viszonyai szerint legalkalmasabbaknak mutatkoznak. Évéggett célszerű lesz ott ahol a gyülekezési szabadság nincs korlátozva, összejöveteleket tartani s azon ismertetéseket és eszmecseréket folytatni. Erre részletesebben nem terjeszkedünk ki, mert a csoportok vezetőségének a helyi viszonyok ismerete bizonyára további támpontot fog, nyújtani a módok és kivitel megválasztására.

Gondoskodnunk kell arról is, hogy a csoportok akcióképessége előre minden alkalomra biztosítva legyen. Úgy ezen szempontból mint általában igen fontos feladat, hogy a tagok száma nyilvántartassék és a szövetséghez való tartozás írásbelileg megrögzítettessék. Felkérjük tehát az összes csoportokat, hogy tartsanak népszámlálást és minden 18 éven felüli férfival és nővel, aki a szövetséghez tartozónak vallja magát, a csatolt minta szerinti gyűjtőívet írassák alá. Ezzel kapcsolatban megoldandó lesz a sékel akció is; minden aláíró fizesse be a sékelt, mely fejenként öt korona. Ezen összegnek egy – később megállapítandó – része az illető csoport céljaira vissza lesz utalva. A népszámlálás sürgős feladat és kívánatos, hogy a legnagyobb ügybuzgósággal hajtassék végre. Ahol csoport és a hitközség között annyira teljes a harmónia, hogy ez a két szervezet egymást fedi, ott helyénvaló lesz írásbeli határozatot hozni arról, hogy a hitközség korporatív tagja a szövetségnek. Mind ezeknek a munkáknak elvégzésére a csoportok intézőségében külön szervezeti osztályra van szükség, mely egyszersmind a cionista szervezeti teendőket és a gazdasági ügyeket is intézze. Felkérjük a csoportok vezetőségét, hogy ezt az ügyosztályt állítsák fel és annak élére egy agilis és lehetőleg független férfiút állítsanak. Nagyon célszerű a szervezeti osztályhoz egy – esetleg kisebb, de annál szilárdabb – szervező gárdát állítani, mely különösen fiatalabb emberekből, egyetemi hallgatókból, végzett diákokból stb. álljon.

Ott ahol a csoport még nem alakult meg, haladéktalan feladat annak megalakítása. Eziránt elsősorban a hitközségek vezetőségeivel fogunk érintkezésbe lépni.

A csoport megalakulását kérjük írásbeli határozattal bejelenteni. Természetes, hogy a csoportalakítás munkája nem merül ki annak pusztán formai létrehozásában, tehát abban, hogy községben is megalakult a csoport, hanem szükséges, hogy fentebb vázolt összes szervezkedési munkálatok egy csapással elvégeztessenek. Új csoportok felállításánál még nagyobb súlyt kell fektetnünk arra, hogy a hitközség korporatívé statuálja belépését a szövetségbe és alkossa annak ottani szervezetét. Ilyen esetekben is szükséges azonban a népszámlálásnak, tehát az írásbeli nyilatkozatoknak, sékelfizetésnek stb-nek megtörténte. Egy későbbi lépéssel azután az ily hitközségek és csoportok „népközséggé” lesznek majd alakítva.

A csoportnak a központtal való kapcsolatát és a többi csoportok között való elhelyezkedését főbb vonásokban szabályozza a csatolt ideiglenes szervezeti szabályzat.¹⁴ Felkérjük a meglévő, vagy alakulandó csoportokat, hogy munkájuknál és megalakulásuknál igyekezzenek az ezen szabályzat által adott keretekbe beilleszkedni.

A csatolt ideiglenes szabályzatra vonatkozólag két dolgot kell megemlítenünk. Az egyik az, hogy a jelenlegi tényleges állapot szerint, a szabályzatban felállított szervek most nem működnek, mert a központi vezetést egy ideiglenes ügyvezetőség intézi. Ezzel kapcsolatban nincsenek meg a 34. §-ban felsorolt szakosztályok sem, mert jelenleg csak szervezeti (egyszersmind pénzügyi, cionista és politikai), Palesztina – és kulturális osztály van statuálva.¹⁵

A másik körülmény az, hogy a szabályzat bizonyos módosításokon fog keresztülmenni, így a 34. §-ban felsorolt szakosztályok továbbá a vidéki szervezet tekintetében. Utóbbit illetően tervbe vettük a körletközpontok létesítését. Minden olyan csoport, amely a munkálkodásban többet teljesít, és mint nagyobb zsidó gócpont szerepel, egy vagy több vármegyének központja lesz, és egyfelől decentralizálja a központ munkálkodását, másfelől biztosabbá teszi a körletébe tartozó csoportok működését. Ilyen körleteket szándékozunk minden esetre felállítani Máramaroszigeten, Besztercén. A körülményekhez képest esetleg máshol is.

Azok a csoportok, melyek már megalakultak és saját munkájukat elvégezték, lépjenek összeköttetésbe a szomszédos csoportokkal és támogassák munkájukat. Különösen fontos, hogy a városi csoportok kísérjék figyelemmel, hogy a környékön lévő községek valamely legközelebbi, vagy legjobban szervezett csoportba minden esetre belépjenek, ha ott önálló csoport létesítésére nincs elegendő létalap. A községekre nézve is végre kell hajtani a népszámlálást, írásbeli nyilatkozatok vételével és sékelfizetéssel kapcsolatban. – E célból agilis fiatal embereket kell a vidékre kiküldeni, vagy megbízható bizalmi embert kell a csoporthoz meghívni és neki ezen munkálatokra megbízást adni. Az illető vidék viszonyai esetleg közelebbi

14 Lásd: 4. sz. irat

15 Uo.

támpontot nyújtanak a szervezés ezen ágának megoldására. (Kereskedők útján sok helyen lehet érintkezést fenntartani.)

A szervezési munka megindításáról értesítést kérünk, úgyszintén időnként ennek mikénti menetéről. Az eredményről statisztikai adatokat kérünk, az írásbeli okmányok pedig gondosan megőrizendők.

Ismételten utalunk arra, hogy a szervezkedési munkát sürgősen végre kell hajtánunk, nehogy bármily esemény szövetségünket készületlenül találja.

Az ügyvezetőség nagy súlyt helyez arra, hogy közte és a csoportok vezetősége között állandó szoros kapcsolat legyen. E célból szívesen veszi, ha a csoportok időnként – meghatalmazással ellátott – bizalmi emberüket a központba beküldi, ahol a mindenkor előadódó újságokról, hírekről, terveinkről és a teendőkről tájékoztatást adunk. Tekintettel arra, hogy Kolozsvár központi szerepénél fogva amúgy is gyakran látogatott hely, ezen eljárás különösebb nehézségeket nem fog okozni a vidéki csoportoknak. Ugyanezen eljárásnak megfordítottja: vagyis központi vezetőségnek időnként vidéken való tájékoztató munkája még lényegesebb volna, ettől azonban a jelenlegi nehéz közlekedési viszonyok miatt el kell tekintenünk, de várjuk az alkalmat, hogy központunk ez irányú tevékenységét is megkezdhesse. – Ugyancsak a kapcsolat erősítése végett szívesen vesszük ha a vidéki csoportjaink időnként levélbeli megkereséseikkel, vagy kérdezősködéseikkel járulnak ezen célhoz s az ügyvezetőség készséggel fog mindenre felvilágosítást adni.¹⁶

Sajtó

Felkérjük a csoportokat, hogy a szövetség tulajdonát képező és a hivatalos közleményeit tartalmazó „Új Kelet” című lapot terjesszék.

A szövetség gondoskodott arról, hogy ez a lap a szövetség érdekét szolgálja. Anyagi feltételeit a szövetség biztosítja, ami eddig deficittel járt, de most már kilátás van arra, hogy a lap haszonnal járjon, ami kizárólag a szövetség céljaira fog fordíthatni. Ennek dacára a szövetség a sajtót a maga rendeltetésétől nem fogja elvonni, inkább nagyobb terjedelmű, olcsóbb és nívósabb lap előállítására fog törekedni az anyagi feltételek rovására is.

Oda fogunk hatni, hogy a lap, mely eddig is fontos missziót teljesített és immár 3500 példányban jelenik meg, a jövőben a hírszolgálat ellátása mellett komoly és rendszeres cikksorozatokban ismertesse a cionista ideológia egész komplexumát. Avval a tervvel is foglalkozunk, hogy a magyar nyelvet nem bíró közönségünk számára egy héber betűkkel írott jiddis nyelvű havi mellékletet adjunk ki, mely a hó zsidó eseményeit összefoglalná és cionista ortodox köröknek megfelelő irányzata volna. E tervnek ma azonban még nehézségei vannak.

16 A világháborúk között gyakorlattá vált a központi kiküldöttek látogatása a helyi cionista csoportoknál. A látogatásokat általában sékelgyűjtésekkel kötötték egybe. Hasonló módon terjedt el a körlevelek alkalmazása. 1925 folyamán több mint négyezer körlevelet juttatott el a helyi szervezetekhez a központ. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája... 12.

A hírszolgáltatás hiánya és a papíréhség, három olyan ok, mely úgy a szövetséget, mint a lap szerkesztőjét akadályozta s egy darabig akadályozni is fogja abban, hogy olyan orgánust adjon a közönség kezébe, amilyent kiadni óhajtana. Remélhető azonban, hogy ebben rövidesen változás lesz.

Sékel

Alapvető fontosságú intézmény a sékelfizetés. Ezzel dokumentáljuk szervezeteink erősségét a külföld előtt; nagyarányú sékelfizetés kedvező beállításban mutatja be szövetségünket a cionista központnál és ez nagyon sok előnynek, támogatásnak és igaz rokonszenzűnek lesz forrása.

A csoportok igyekeznek a sékel-akciót minden szervezési lépéssel: akár taggyűjtés, akár népszámlálás, akár Palesztina akcióval kapcsolatba hozni és odahatni, hogy egyetlen ház, egyetlen felnőtt zsidó se maradjon ki a sékelfizetésre való felhívásból.

A sékeltömbök – amelyek a szövetség pecsétjével vannak ellátva – az ügyvezetőség irodájában (Kvár. m. ideiglenes helyiség: Szentlélek utca 1.) kaphatók. Egy tömb 20 db. egyenként 5 korona összegről szóló sékelnyugtát tartalmaz. Egy sékel fizetése feljogosít a legközelebbi cionista kongresszus delegátusválasztásain való részvételre. A sékeltömböket elszámolásra kapják a szövetségi csoportok és a befolyó összegek a szövetség egyidejű értesítése kapcsán a Polgári takarékpénztárnál Kolozsvárt vezetett sékelszámlánkra utalandók át, avagy a szövetségi irodában fizetendők.

A sékel-nap mindenkor és mindenütt a legnagyobb agitáció jegyében kell, hogy felhasználtassék. Ilyen sékel-nap legközelebb az 5679. évi Szivan hó 14-ike (1919. évi június hó 12-ke). Miután ezen sékel-nap eredménye külföldön be lesz mutatva – kapcsolatban a Palesztina ügyekben teendő úttal – ennél fogva erre különös súlyt kell fektetni. Célszerű lesz e napon 2–3 tagú bizottságokat összeállítani – fiatal férfiakból és nőkből – akik házról házra járva beszedik a sékelt.

Zsidó Nemzeti Alap

Jelentős feladatokat ró a szövetségi csoportokra a Zsidó Nemzeti Alapért (Keren Kajemeth Lejiszrael) folytatandó munka, melyeknek ellátására a szervezeti osztályon belül külön megbízott jelölendő ki.

A Zsidó Nemzeti Alap fő gyűjtési eszköze a persely, a mai viszonyok következtében csak kis mértékben jöhet figyelembe és pedig azokon a helyeken, ahol perselyek régebben elhelyeztetek. Ezeknek listája okvetlenül pontosan összeállítandó s a kiállítandó jegyzék egy példánya ügyvezetőségünknek beküldendő. A jegyzék tartalmazza a persely számát, a birtokos nevét és pontos címét. A perselyek évenként kétszer üritendők ki: a pészachi és szukoszi fél-ünnepeken.¹⁷

17 A Pészach az egyiptomi kivonulás emlékének szánt ünnep, a Szukot alatt pedig a pusztai vándorlásra emlékeznek a zsidók. Az előbbi tavaszi, míg az utóbbi őszi ünnep. Lásd: Újvári Péter (szerk.): Zsidó Lexikon. Pallas, Budapest, 1929. (Reprint: Blackburn International Incorporation, Budapest, 1987) 706–707 és 870.

Ott ahol a kiürítés hosszabb idő óta nem eszközöltetett (4 hó), most jelen körlevelünk vétele után sürgősen eszközözendő.

Perselyek híján a jelenlegi viszonyok között a Tóra-adományok, az olajfa és nachla-adományok képezik a ZSNA fő gyűjtési eszközeit.¹⁸

A ZSNA teendőivel megbízott férfiú hasson oda, hogy minden templomban, imaházban stb. a Tóra felolvasásának helyén (az almemoron) külön Keren Kajemeth Lejiszrael feliratú tábla jelezze, hogy a ZSNA-ra adakozni lehet. – Ahol a hívek nagy száma cionista, ott visszatérő időközökben oly napokat kell kijelölni, amidőn mindenki adakozzék a ZSNA javára a templomi adományok között.

Az olajfa adomány igen népszerű faja a ZSNA adományoknak. Célja: Erec Israel kopár hegyeinek: befásítása. Egy olajfa ültetésének és fenntartásának költségei a gyümölcsözés idejéig 10 koronát tesz ki.

A ZSNA-ra befolyt összegeket a csoport megbízottja hetenként utalja át a Polgári Takarékpénztár Rt. kolozsvári intézeténél vezetett Nemzeti Alap számlánkra, és jelezze az elküldést a gyűjtés névszerinti részletezése kapcsán központunk Nemzeti Alap osztályának, amely a beérkezett összegeket az Új Kelet legközelebbi számában mutatja ki.

A külföldi összeköttetés

A fennálló erős forgalmi korlátozások dacára érintkezést fogunk keresni úgy a szomszédos cionista szervezetekkel, amilyen Bukarest és a Csernovitz, – mint a külföldi központtal. Ez év június havában az ügyvezetőség megbízottját ki fogja küldeni Londonba közelebbi útbaigazítások átvétele végett, melyek alapján úgy a szervezést, mint a Palesztina-munkát, valamint a kulturális működést biztos alapokra fektethetjük és intenzívebben folytathatjuk.

Bukaresttel a szükséges kapcsolat fenntartásáról gondoskodtunk is, sőt onnan már kaptunk két körlevélmásolatot, melyet a londoni iroda bocsátott ki. Tájékozódás és a nyugattal való érintkezés céljából – tekintettel a mai elzártaságra – különösen reá vagyunk utalva a bukaresti hírforrásokra. Az ottani vesetőség jelezte, hogy rövidesen látogatást fog tenni szervezetünknel.

Egyéb irányú összeköttetést tart fenn ügyvezetőségünk a külfölddel. Ennek következményeképpen mind jobban tájékozódhatik a külföldi cionista munkálkodás eredményeiről.

Szociális feladatok

Az ügyvezetőség állandóan gondot fordít úgy a városi, mint a vidéki lakosság életfeltételeinek, személyi és vagyoni érdekeinek olyan irányú figyelemmel kísérésére, mely közérdeket szolgál.

18 A Zsidó Nemzeti Alap gyűjtési eszközeire lásd: Alex Bein: *A cionista mozgalom lényege és története. Bevezető tanulmány.* Az Erdélyi Cionista Kultúrközpont Kiadása, Temesvár, 1938. 74–75.

Palesztina akció

A Palesztina-akció dolgában ügyvezetőség teljes mértékben méltányolja azt a lelkesedést, amellyel az erdélyi zsidóság széles rétegei részt kívánnak venni a nemzeti otthon fölépítésének munkájában. Nagy értéket ad ennek a mozgalomnak az a tény, hogy nem kedvezőtlen viszonyok vagy a megélhetés körüli küzdelmek, hanem ebben a magas kulturális nivójú és általános emberi értékeket magában foglaló munkában való részvétel iránti vágy képezik az igazi rugóit.

Mindezek szem előtt tartásával a szövetség Palesztina Hivatala jól előkészített, megszervezett munkát óhajt a külföldi központ elé vinni.¹⁹ Nekünk, – erdélyieknek a közös klímaszükséglet, a közös szokások és nyelvhasználatra való tekintettel – jó időn át Palesztinában is együtt kell maradnunk és együtt kell megtelepednünk. Tervezzük tehát egy nagyerdélyi kolónia létesítését.²⁰ Erre nézve a külföldi központtal fogunk érintkezésbe lépni. Addig is legalább megközelítő pontosságú statisztikára van szükségünk, melynek érdekében az összes csoportoknál és Palesztina bizottságoknál intézkedtünk az adatok összegyűjtése végett.

A kivándorlás egyelőre nem veheti kezdetét. Amíg nagyobb arányú kitelepítés megindulhat, addig tetemes idő fog eltelni; de megnyugtathatjuk a szövetség tagjait, hogy a cionista központ tudatában van annak a helyzetnek, amelyben a kelet-európai zsidóság él s minden erejét meg fogja feszíteni ennek az időnek rövidvé tétele érdekében.

Az átmeneti időt arra fogjuk felhasználni, hogy a mezőgazdasági és ipari munkásokban (szakképzettségben) érezhető hiányokat valamennyire pótoljuk. E célból a Palesztina Hivatal a szükséges előmunkálatokat oly tanfolyamok rendezésére, ahol rövidebb idő alatt östermelés (kertészet, gazdálkodás, gyümölcsészet) és ipar ágaiban nagyobb számú ifjút lehessen kiképezni, rövidesen meg fogja tenni. Ily irányú lépéseit a szövetség a Kolozsvárt tett kísérletek sikertelensége dacára folytatni fogja, miután e sikertelenség csakis a munkaadó részéről tapasztalt érdeklődéshiány folytán és a kikötött feltételek nem teljesítése miatt állott be.

Az ügyvezetőség szem előtt tartja azt a követelményt, hogy a kivándorlás már itt megszervezett egységekből álljon és a társadalmi munkamegosztás folytán szükséges legkülönbözőbb munkaerőket innen Erdélyből vigyük magunkkal. Tehát a földműves, vagy iparos, de a kolóniák orvosai, postásai, a minden rendű-rangú szakemberei is közülünk, a mi környezetünkből valók legyenek.

Az egész akció sikeréhez igen nagy fegyelmezettségre van szükség. A legújabbban vett értesülések szerint a telepítések menete korántsem lesz oly gyors, amint ezt általában képzelik. A gyors munka az alaposság rovására menne, ezt vette a központ fontolóra. A kivándorlók száma valószínűleg kontingentálva lesz. A kelet-európai zsidóság kivándorlási központja a napokban vett értesítés szerint Koppenhágában fog működni. Ugyancsak most kaptuk kézhez a londoni központi

¹⁹ Lásd a bevezető tanulmány 218. lábjegyzetét.

²⁰ Az 1920-as években több kísérlet is született erdélyi telep létrehozására Palesztinában: Transylvania, Kfar Gideon, Czur Salom stb. Hartman: Zionism in Transylvania... 209–210.

Palesztina Hivatal körlevelét, mely a Palesztina Hivatalok munkáját területileg és szakosztályok szerint decentralizálja, illetve felosztja és ezekből megállapíthatóan igen nagyszabású és intenzív munka körvonalai tűnnek fel. Az ügyvezetőség teljesen át van hatva attól a gondolattól, hogy az erdélyi zsidóság ezen munkából az őt megillető részt teljes mértékben kivegye, megfelelően elvégezze és annak gyümölcséből is megfelelően részesítessék.

A kulturális program

Az ügyvezetőség elsőrangú feladatának tartja a szövetség kulturális programjának megfelelő munkát megindítani. Nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy szükséges és fontos ugyan a külső viszonyok által előidézett kivándorlási lázat egy erős szervezet megteremtése által kihasználni, de ügyünk igazán szilárdul megalapozva csak akkor lesz, ha kulturális feladataink alapvető jelentőségét felismerjük és komoly, kitartó munkával törekszünk a megvalósításukra. Csak ha kivisszük eszméink igazát a zsidó tömegek közé, ha eleven zsidóságban neveljük gyermekeinket, akkor lesz nemzeti mozgalmunk független a külső konjunktúrák változásától, mert az emberi lélek belső fundamentumain fog nyugodni: az egyéni meggyőződés és akarat erején. Kulturális munkánk elé a mai viszonyok óriási akadályokat gördítenek. Mégis szükségesnek látjuk egy széles alapú jövőbenező kulturális munkatervet kidolgozni, hogy a lehetőség szűk keretein belül is már most hozzáfoghassunk az előkészítő munkálatokhoz.

A rendezett viszonyok beállása felkészülve kell, hogy találjon bennünket.

A kulturügyosztály

A kulturális ügyek intéző és végrehajtó szervéül az ügyvezetőség felállítja a szövetség kulturügyosztályát. Ennek vezetője az ügyvezetőség egyik tagja, tagjai a tágabb intéző tanács két tagja, a kolozsvári zsidó iskolaszék két tagja és az „Ezra” kolozsvári zsidó főisk. hallg. egyesületének két delegált tagja. Az irodai teendőket egy fizetett hivatalnok végzi. A vidéki csoportok kulturális munkáját egy-egy kultúrbiztos fogja vezetni, mely összekötőként is szerepel a vidéki csoportok és a kulturügyosztály között. Nagyobb csoportoknál a biztos egy kultúrbizottság élén működhet. A kulturügyosztály tagjai és a vidéki csoportok kultúrbiztosai alkotják a tágabb kultúrbizottságot, mely félvényként összeül és általános és kulturügyekben határoz. Felkérjük az egyes csoportok választmányait, hogy kultúrbiztosukat válasszák meg, illetőleg alakítsák meg csoportjuk kultúrbizottságát és közöljék velünk a választás eredményét.

Kulturális feladatainkat két fő részre oszthatjuk. Az egyik rész a felvilágosító munka, a mai generációra vonatkozik, a másik célja az új generáció nevelése.

I. A felvilágosító munka

Mivel az erdélyi zsidóság legnagyobb része a zsidó nemzeti mozgalomtól egészen a legutolsó időig távol állott és az új – zsidó eszmevilág előtte még ma is idegen, szükséges, hogy minél tágabb körök számára az ó és új zsidó kultúra

műveit, különösen pedig a zsidó nacionalizmus eszméit hozzáférhetővé tegyük. Csak így győződhetnek meg a konzervatív körök mozgalmunk igaz zsidó, az asszimilánsok pedig igaz emberi voltáról. Tudjuk jól, hogy eszméink gerjesztésével a mai felnőtt generációnál legfeljebb azt érhetjük el, hogy nagy számban csatlakoznak mozgalmunkhoz és anyagi támogatásban részesítik és, hogy mélyreható gyökeres átalakulást csak a jövő nemzedéktől várhatunk. A mai zsidósággal szemben tehát kulturális munkánk csak propagandisztikus jellegű. Ezt a felvilágosító munkát fogják szolgálni: rendszeres felolvasások az egyes csoportoknál, a sajtó, könyvtárak felállítása és ismeretterjesztő könyvek kiadása. Felhívjuk a csoportok vezetését, lehetőleg hetenként felolvasó délutánokat rendezzenek. A felolvasások tárgyát aktuális helyi politikai kérdések kikapcsolása mellett rendszeresen kell megválogatni, úgy sorra kerüljön a cionizmus története (messiási cionizmus, choveve cionisták, politikai cionizmus), a cionizmus irányai (a politikai, a kulturális és praktikus irányzat), a vezető cionisták (Leo Pinsker, Herzl, Buber, Achad Haam stb.), Palesztina ismertetése és bevezetés a zsidó reneszánsz irodalmába és művészetébe. A felolvasásokat a téma megvitatása követheti. A felolvasások rendezését az „Erdélyi Zsidó Kiadóvállalat” kiadványai (l. alább) fogják megkönnyíteni.

II. A sajtó

Ezzel már foglalkoztunk a szervezeti résznél.

III. Könyvtárak felállítása

A könyvtárak felállításáról a nevelésüggyel kapcsolatban szólunk részletesebben. A könyvtárakat azonban nem csak a tanuló ifjúság számára vesszük tervbe, hanem összefoglaló és felvilágosító könyvek és füzetek által a propaganda céljait is fogják szolgálni. Mihelyt könyvtaraink fel lesznek állítva, a sajtó útján rendszeres könyvismertetések által fogjuk a figyelmet a fontosabb művekre felhívni és a könyvtár helyes használatát így irányítani.

IV. Ismeretterjesztő könyvek kiadása

Tekintettel arra, hogy a külföldi zsidó tárgyú művek beszerzése most lehetetlen, másrészt a mi eszmekörünkbe vágó magyar nyelvű könyv eddig csak nagyon kis számban jelent meg, az ügyvezetőség kezdeményezésére egy füzet sorozat kiadása indul meg azzal a céllal, hogy a könyvhiányt ismeretterjesztő könyvek és füzetek által némileg enyhítse. Az első két kiadvány: Max Brod: A cionizmus harmadik fázisa és Dr. Kohn Hillel Palesztina-ismertető könyve a napokban már meg fog jelenni. Egyelőre a következő füzetek vannak még előkészítésben:

3. sz. A zsidó tömegek szociális helyzete és a cionizmus (A poale-cionisták kiadványának fordítása).

4. sz. A cionizmus vázlatos története.

5. sz. Herzl-füzet (életrajz és szemelvények műveiből)

6. sz. Buber-füzet (Buber-tanulmány és Buber-breviárium)

7. sz. Achad Haam füzet.²¹

Felkérjük az egyes csoportokat, hogy mielőbb jelentsék be, hogy a két első kiadványból, hány példányra lesz szükségük.

II. A nevelésügy

Sokkal nagyobb a feladat, melyet a jövő generáció nevelése érdekében kell, hogy megoldjunk. Amint az egész zsidó világmozgalom jövője és maradandó eredménye attól függ, hogy a nevelésügy nemzeti értelemben való újjáépítése sikerül-e vagy nem úgy a mi szövetségünknek a legfontosabb feladata az új nemzedéket felnevelni. A gólusz-zsidóság, a haszon és megalázkodás emberei nem építhetik fel a zsidó jövőt, a cionizmus ma már nem egy politikai párt csupán, hanem egy világfelfogás; már rég túl van azon a fázison, hogy híveitől csak a formai csatlakozást és a szervezet anyagi támogatását kívánja: ma az egész ember átalakulását követeli. Egy új nemzedékre vár, igaz zsidóság és igaz emberek nemzedékére, mely népünk nyelvén beszél, népünk kultúráján fejlődik, testileg erős, erkölcsileg romlatlan. Egy ilyen gyökeres átalakulás, mely a gólusztól testileg és lelkileg megtört zsidók helyébe egy tetterős, bátor, egyenes jellemű nemzedéket állít, mely nemcsak névleg zsidó, hanem egész létével a zsidó szellemben gyökerezik és a zsidóságaért mindvégig küzd és helytáll – egy ilyen átalakulás csak évekig tartó rendszeres nevelési munka eredménye lehet. Népkönyvtárak létesítése, zsidó óvodák felállítása, a vallásoktatás és a fennálló zsidó iskolák nemzeti és igaz zsidó szellemben való reformálása, héber nyelvkurzusok rendezése, egy új tanítói és tanári gárda kiképeztetése, új nemzeti-zsidó elemi és középiskolák létesítése, ezek azon út állomásai, mely a nagy cél felé vezet.

Távol áll tőlünk, hogy ideiglenes megbízatásunk tartalma alatt a mai viszonyok mellett egy ilyen nagy terv teljes keresztülvitelére vállalkozzunk. De a nevelésügy kardinalis jelentősége kötelességünké teszi, hogy már most megvessük az alapot és az egész terv szem előtt tartása mellett céltudatosan megtegyünk mindent amit ma már tenni lehet. Az orosz-lengyel, és csehországi zsidóságnak a zsidó nemzeti nevelés és oktatás terén rövid idő alatt elért sikerei nagy lehetőségnek perspektíváját nyitják meg számunkra is és iskolarendszerük mintaképül fog szolgálni a mi törekvéseinknek.²² Különösen igyekezni fogunk érintkezésbe lépni Engel A. professzorral a zseniális prágai iskolavezetővel, ki a háború alatt Prágába menekült galíciai zsidók számára majdnem semmiből a legkitűnőbb zsidó nemzeti iskolák egész rendszerét létesítette.

Nevelési tervünket és a munkánkat alábbi pontok szerint csoportosítjuk.

21 Az említett kiadványok bibliográfiai adatai: Brod: A cionizmus harmadik korszaka..., Hamburg József: *Achad Haam*. Brit Hanoar Ezra, Cluj-Kolozsvár, 1928.

22 A zsidó nemzeti nevelés egyik legfontosabb eszköze az említett országokban a Tarbut iskolahálózat volt. Romániában főként Besszarábiában sikerült elterjednie. Itt 75 oktatási intézmény – óvodák, elemik, középiskolák – tartozott a hálózathoz. Erdélyben a kolozsvári zsidó gimnázium volt a Tarbut tagja. Mendelsohn: *The Jews of East Central Europe...* 199.

1. Könyvtárak felállítása

A nagy szellemi vállalkozás első szellemi tőkéjét zsidó könyvtárak fogják képezni. Cionista néptanító és elegendő nemzeti zsidó kultúrán nevelt népvezető hiányában zsidó könyveket kell a tanuló ifjúság kezébe adnunk. Míg felépülhetnek az iskolák, a könyvtárak és olvasótermek kell, hogy terjesszék az új zsidó szellemet, a zsidó kultúrát, a zsidó érzést. Felhívjuk a csoportok vezetőségeit, kulturbizottságait, hogy haladéktalanul létesítsenek székhelyükön egy könyvtár-alapot és indítsák meg e célra a gyűjtést. Nagyon kíváncsok volna, hogy a rendes közlekedési viszonyok helyreálltaig az egyes csoportok – minden esetre a körletek vezető csoportjai – egy „normál könyvtár” felállítására szükséges összeg (kb. 10 000 K.) fölött rendelkezzenek. A „normál könyvtár” katalógusának összeállítását a kultúr-ügyosztály végzi és be fogja küldeni az egyes csoportoknak. Tartalmazni fogja a zsidó és héber irodalom, a zsidó tudomány, történelem és művészet legjobb könyveit. Súlyt fogunk helyezni különösen arra, hogy az új zsidó nemzeti irodalom, továbbá a cionista és Palesztina munkánk lehetőleg teljes számban képviselve legyenek. Különös gondot fogunk fordítani Kolozsvárt „Ezra” könyvtárra, mely idővel egy Erdélyi Zsidó Nemzeti Könyvtárrá kell, hogy fejlődjön.

2. Héber óvodák

Oktatásügyünk alapvető és viszonylag könnyen megvalósítható intézményei a héber óvodák lesznek. Mint szívesen értesültünk, a héber óvoda terve a központtól független Besztercén és Nagyszebenben is felmerült.²³ Felhívjuk az összes csoportokat, hogy e tervvel foglalkozzanak, tartsanak ankétet a szülőkkel, lépjenek érintkezésbe a hitközséggel és igyekezzenek megfelelő helyiséget és az óvoda fenntartásához szükséges összeget biztosítani. A szükséges taneszközöket és tanerőket a szövetség kultúr-ügyosztálya fogja külföldről megszerezni mihelyt arra lehetőség adódik. Felkérjük a csoportok vezetőségeit (kultur-biztosait), hogy az óvoda felállításának esélyeiről, az előrelátható létszámról és a szükséges tanerők számáról a kultúr-ügyosztálynak jelentést tegyen.

3. A hitoktatás

A már most megvalósítható feladataink közé tartozik a vallásoktatás reformálása. Köztudomású, hogy a vallásoktatás az idegen (nem zsidó) iskolákban, kevés kivétellel, a lehető legrosszabban folyik. Az előadott anyag éveken át ugyanaz és a héber olvasás és az ünnepek ismeretén túl alig megy. A vallásitanító kellő tekintélyt nem tud szerezni, a tanulók a vallásórán rendszeren más tantárgyra készülnek. A vallásóra pedig az idegen iskolákon az egyetlen alkalom az ifjúság zsidó irányban való nevelésére és oktatására. A zsidó vallásoktatás külföldi tantervein és tanítási módján látjuk, hogy az előírt heti két óra alatt milyen sokat lehetne elérni. A kulturügyosztály a külföldi minták alapján egy tantervet fog kidolgozni az elemi és középiskolai hitoktatás számára. A tanítási anyag a

23 Besztercén 1921-ben létesült héber óvoda. ÚK 1921. szeptember 2. 194.

bibliafordításon kívül ki fog terjeszkedni a zsidó történelemre, Palesztina-ismeretre és a héber nyelvnek modern módszer szerinti tanítására. Minden lehető el fogunk követni, hogy megfelelő tankönyveket is beszerezzünk, vagy kiadjunk, bár a nehézségek itt igen tetemesek.

Az egyes csoportok vezetőségeit (kultur-biztosait) egyelőre arra kérjük fel, hogy pontos információ alapján tegyenek jelentést a következő kérdésekben: 1. Milyen (nem zsidó felekezeti) iskolák léteznek a csoport székhelyén? 2. Ki a vallástanító; milyen képzettséggel bír; hetenként hány vallásórát tart; milyen állást foglal el a cionizmussal szemben? 3. Milyen a vallásoktatás eddigi anyaga és módja? 4. Milyen tankönyvei vannak használatban? 5. Keresztülvihető a csoport székhelyén a vallásoktatás a fent vázolt alapelv szerint? (Ha nem, milyen akadályai vannak ennek?) Kérjük továbbá a tankönyvek egy-egy példányának beküldését. A csoportok vezetőségei (kultur-biztosai) hívják fel a hitközségek figyelmét e kérdés fontosságára és készítsék elő a talajt egy a nyár folyamán tartandó értekezletre, mely a vallásoktatás reformálásának kérdését egységesen fogja megoldani.

4. Héber nyelvkurzusok

Hogy népünk és nemzeti létünkre nézve az élő héber nyelv terjesztése mily különös fontossággal bír, azt ma már fölösleges bizonyítani. Erdélyben sajnos e téren is eddig alig történt valami. A kultur-ügyosztály a hebraizálási munkájához a legnagyobb eréllyel lát hozzá. Egy héber nyelvtan kiadása egyik legfontosabb bár egyúttal legnehezebb feladatunk. Reméljük, hogy sikerülni fog, sorozatos füzetek alakjaiban egy magyar nyelven írt héber nyelvtant mielőbb kiadni. A legelső alkalmat, mely külföldi behozatalra kínálkozik, felhasználjuk arra, hogy külföldi héber tankönyveket szerezzünk be. A csoportokat felkérjük, hogy a lehetőség határain belül minél nagyobb arányú héber nyelvkurzusokat rendezzenek. Azon leszünk, hogy Kolozsvárt mielőbb egy héber Berlitz iskolát létesítsünk. Kérünk arról értesítést, hogy képzett (külföldi) héber tanítót alkalmazhatnak-e és mily feltételek mellett, továbbá hány magyar nyelvű és hány német nyelvű héber tankönyvre van szükségük?

5. Ifjúsági egyesületek, cserkészek

Míg nem bírunk kellő számú zsidó iskolával a tanuló ifjúság nemzeti-zsidó irányú önképzését kell megszervezzük. Szükségesnek látjuk ezért középiskolai zsidó önképzőköri egyesületek és cserkészeti csoportok megszervezését. Nem a megszokott önképzőköri működésre, nem szavalgatásokra és egyesületesdi játszásra gondolunk, hanem egy eleven zsidó ifjúsági közösség megteremtésére, melyet közös ideálok, közös cserkészeti élet és baráti kötelékek tartanak össze. A külföldi zsidóság az ifjúsági mozgalom tekintetében is óriási haladást mutat velünk szemben. Erdélyben eredményesen csak egy középiskolai egyesület működött: a Besztercén 15 éve fennálló „Ivria”, mely ez idő alatt példás nevelési munkát végzett.²⁴ Az egyesület, melynek az összes zsidó gimnáziumi tanulók tagjai,

hetenként önképzőkör-szerű gyűléseket tart, ezeknek tárgya azonban kizárólag zsidó és főleg cionista szellemű. A tagok az egyesület keretében tanulnak: zsidó és héber dalokat, zsidó történelmet, a cionizmus történetét, a nagy cionisták életrajzát, zsidó irodalom és művészet történetét, héber nyelvet, és ezen tárgyakból évenként vizsgáznak is az egyesületből kikerült egyetemi hallgatók előtt. Az egyesület cserkészettel is foglalkozik, sportokat úz, közös kirándulásokat rendez és így tagjait testileg is erőssé és egészségessé fejleszti. Az újabb egyesületek alapításánál az „Ivria” bevált rendszerét és alapszabályait fogjuk mintául venni és a „Blaunweis” zsidó cserkészeti mozgalom tapasztalatait is értékesíteni.²⁵ Amennyiben az ilyen egyesületek távol állnak a politikától és csak kulturális és nevelő céljaik vannak, remélhető, hogy a hatóságok engedélyezni fogják létesítésüket. Felkérjük mindazon csoportok vezetőseit (kulturbiztosait), amelynek székhelyén gimnáziumok, reáliskolák vagy kereskedelmi iskolák működnek, hogy a következő kérdésekről mielőbb pontos jelentést tegyenek:

1. A középiskola állami-e vagy felekezeti (milyen felekezeti)?

2. A felső négy osztály zsidó tanulóinak száma osztályok szerint

3. A 7. és 8. osztály zsidó tanulóinak névsora az iskolai előmeneteli osztályzás feltüntetésével. 4. Mely felsőbb osztályú tanulók volnának értelmességüknél fogva, jó zsidó érzésüknél és erélyüknél fogva alkalmasak az alakítandó egyesület vezetésére? 5. Milyen egyesületek működnek eddig az iskolánál? 6. Ki a vallástánító, milyen a képzettsége és mily állást foglal el a cionizmussal szemben?

6. Az eddig fennálló zsidó iskolák reformálása

Erdélyben eddig nagyon kevés zsidó felekezeti iskola működik. Ezek azonban nem tanítottak igaz zsidó, hanem sovén magyar szellemben. Ezen iskolák zsidó nemzeti alapon való átalakítása sürgősen szükséges. Már a jövő tanévben az eleven zsidó kultúrát kell szolgálják iskoláink. Szakemberek bevonásával külföldi minták alapján egy egységes tantervet fogunk kidolgozni. Itt is főleg a héber nyelvre, a zsidó történelem és irodalomra és a Palesztina-ismeretre óhajtunk súlyt helyezni. Az iskolák fokozatos hebraizálását is keresztül kell vinni. Az ügyvezetőség egyik tagját június hó végén egy tanulmányútra küldjük, melyen meg fogja látogatni a csehországi zsidó iskolákat és személyes érintkezésbe fog lépni Engel tanárral és más szakemberrel. Egyúttal meg fogja szerezni ezen iskolák tanterveit és tankönyveit. Július hó végén a csoportok kultur-biztosait és a zsidó iskolákat fenntartó hitközségek képviselőit egy iskolaügyi értekezletre fogjuk egybehívni, melyen beszámolunk munkánkról és a szükséges javaslatokat előterjesztjük. Ezen értekezleten fogjuk a vallástanítás reformját is véglegesíteni. Az egyes csoportok

²⁴ Lásd: Weinberger: A zsidóság története Erdélyben... 271.

²⁵ Az 1912/1913-ban alapított Blau Weiss német zsidó cserkészmozgalomra utal. A mozgalom tagjai közös táborozásokon vettek részt, saját dalokat énekeltek. Ideológiájukat neo-romantikus szemléletmód, a vulgáris materializmussal és a művés társadalmi konvenciókkal szemben elfoglalt álláspont határozta meg. A természethez való visszatérést és az egyszerű életmódot hirdették. 1922-től programszerűen is a palesztinai kivándorlás mellé álltak. Lásd bővebben: Laqueur: A History of Zionism... 484–489.

munkája a kérdésben is egyelőre a tényállás fölötti tájékozás és a jelentés lesz. Különösen a következő kérdések érdekelnek bennünket: 1. Hány osztályú zsidó iskolát tart fenn az ottani hitközség? 2. Ki az iskolaszék elnöke, kik a vezető tagjai, milyen állast foglalnak ezek a cionizmussal szemben? 3. Ki az iskola igazgatója, kik a tanítók, mily magatartást tanúsítanak a cionizmussal szemben? Van-e a tanítók közül olyan, aki a héber nyelvet modern rendszer [szerint] taníthatná? 5. Milyen tankönyvek vannak használatban? (Egy-egy példány beküldését is kérjük saját költségünkre) 6. A tanulók száma az utolsó tanévben. Kérjük e jelentést is mielőbb a kultúr-ügyosztályhoz juttatni.

7. Új iskolák felállítása

Míg a zsidó ifjúság zöme idegen iskolákban nevelkedik, addig a tanulás az ifjúság számára a zsidóságtól való távolodást jelenti és addig az oktatásügy teljes megoldásáról még akkor sem lehet szó, ha az eddig említett törekvéseink mind megvalósulnának. A végleges megoldásnak csak egy módja van. Új zsidó iskolák olyan számban való létesítése, hogy egész tanuló ifjúságunkat befogadhassák. Óriási feladat ez. Sok pénzt, nagy szakértelmet, évekig tartó megfeszített munkát, politikai biztosítást igényel és így messze túlhaladja azt, amit az ügyvezetőség mint most megvalósítandót programjába felvehet. De másrészt olyan feladat, melynek elejtése vagy halogatása végzetes hiba volna és mely oly nagy körültekintést és alapos előkészítést kíván, hogy az előkészítő alapot teremtő munkához már most hozzá kell, hogy lássunk. Törekvéseink itt két irányban haladnak: egyrészt biztosítani akarjuk az anyagiakat egy nagyarányú iskolaalap létesítése által, másrészt, arra törekszünk, hogy a szükséges tanítói és tanári kart kiképezhessük. Az iskolaalapot kellő előkészítés után e nyár folyamán létesíteni fogjuk. A gyűjtés egyszerre fog megindulni úgy Kolozsvárt, mint a vidéken. A kolozsvári zsidóságnak a nemzeti mozgalommal szemben eddig is tanúsított nemes áldozatkészsége nagy reményekre jogosít minket. De számítunk a vidéki csoportokra is, melyek az új iskolák felállításánál a gyűjtésük arányában fognak tekintetbe jönni. A tantervek kidolgozását és a szükséges tankönyvek beszerzését esetleg kiadását a kultúrügyosztály megfelelő szakemberekkel fogja előkészíteni. A tanári kar kiképzése érdekében ösztöndíjakat fogunk juttatni oly zsidó ifjaknak, kik a tanári pályára lépnek és kötelezik magukat egy külföldi tanárképző főiskolán (pl. Odessában) 3–4 szemesztert tölteni. Hogy iskolát hol és mily arányban fogunk létesíteni, a fölött későbbi közös megállapodás fog dönteni. Egy kolozsvári zsidó minta-középiskola már most a megfontolás és előkészítés tárgyát képezi.

Végül hangsúlyozzuk, hogy tudatában vagyunk annak, hogy iskolaügyünk számára a kulturális autonómia kivívása mily fontossággal bír.

Midőn ügyvezetőségünk a szervezeti, Palesztina- és kulturális programot a fentiekben közli, kéri és elvárja, hogy az összes csoportok, azok vezetői és tagjai egyforma buzgalommal dolgozzanak ennek megvalósítására, mert ily nagyarányú

munkánál csak az összes erők egyesítése és lankadatlan működése kecsegtethet sikerrel.

Kolozsvárt, 5679. Ijjar 30.²⁶

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség
A tágabb intéző tanács nevében hozzájárulunk:

Glasner Mózes főrabbi s.k.
Dr. Eisler Mátyás főrabbi s.k.
Dr. Fischer Tivadar s.k.
Bergner Mór s.k.²⁷
Grosz Frigyes s.k.²⁸

Az ügyvezetőség:
Dr. Blau s.k.²⁹
Hamburg s.k.³⁰
Dr. Kohn s.k.³¹

AFCER, VI. fond, 305. dosszié, 49–58. (gévelt másolat)

26 1919. május 30.

27 *Bergner Mór* (megh. 1924) cionista vezető, a Zsidó Nemzeti Szövetség alapító tagja, 1920-ban alelnöke. 1921–1922 között a kolozsvári ortodox hitközség elnöke.

28 *Grosz Frigyes* kolozsvári neológ hitközségi előljáró.

29 *Blau Pál*. Kolozsvári publicista, az Új Kelet szerkesztője. A kolozsvári *Jesurun* (1921–1922) című ortodox irányzatú politikai és irodalmi hetilap elindítója. Löwy: A Kálváriától a tragédiáig... 505., Zsidó Lexikon... 129.

30 Hamburg József

31 Kohn Hillel

6.
A temesvári Zsidó Líceum Végrehajtó Bizottsága
ülésének jegyzőkönyve

1919. november 15., Temesvár

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Zsidó Líceum végrehajtó bizottsága 1919. november 15-i üléséről.³²

Jelen voltak Dr. Vértés Adolf, Dr. Drechsler,³³ Dr. Singer,³⁴ Linder, Elek, Vermes,³⁵ Dr. Déznay,³⁶ Kastriener, Kummelheim.

A hozott határozatok:

1) A bizottság szükségesnek tartja, hogy a tanulók igen gyakran és nyomatékosan figyelmeztessenek arra, hogy a román nyelv tanulásában a legnagyobb buzgóságot fejtsek ki és vigyázzanak, hogy a román órákon oly incidensek elő ne forduljanak, melynek folytán a román megszálló hatóságok beavatkozni volnának kénytelenek, miután bármilyen incidens az intézet fennállását veszélyeztetné.

2) Az alsó osztályok mielőbbi megnyitására az igazgató felhívatik. A Lloyd-helyiségek a katonaság által elfoglalt részének átengedése tárgyában Lindner biz. tag azon jelentése, hogy 17-én végleges választ fog kapni, köszönettel tudomásul vétetik.

3) Az igazgató felhívatik, hogy a Lloyd-helyiségek átvételét Neubauer Lloyd-titkár úrral egyetemben jegyzőkönyvileg eszközölje és a jegyzőkönyvben a hiányokat felsorolja.

4) A bizottság az alsó osztályok közül csak az első és harmadik osztálynál tartja a párhuzamos osztályok felállítását szükségesnek, míg a másik két osztálynál ezt mellőzni kívánja, részben a tanárhiányra és helyiség megtakarításra, részben az anyagi megtakarításra való tekintettel.

5) A héber nyelv tanítását a megjelent rabbik véleménye alapján egy pedagógusra, külön e célra felvett tanerőre kívánja bízni a bizottság. Felhívja tehát a bizottság az igazgatót a megfelelő intézkedések megtételére, hogy a héber nyelv

32 A temesvári zsidó líceum 1919 őszén indult, irányítását egy a helyi hitközségekből és a Zsidó Nemzeti Szövetség képviselőiből létrehozott bizottság végezte. A két világháború között évente 16–20 osztályban 6–750 diák tanult az intézményben. Shlomo Yitzhaki: Jewish Schools in Transylvania Between the Two World Wars. Tel Aviv, 2001. VII., Ladislau Gyémánt: Jewish education in Transylvania in the Inter-War period. Studia Judaica 2004. 72.

33 Drechsler Miksa (1883–1970) 1910-től 1966-ig Temesvár-belvárosi neológ főrabbi. Az 1930-as években Temesváron kiadott *Zsidó Naptár* társszerkesztője.

34 Singer Jakab (1867–1939) Temesvár gyárvárosi neológ rabbi. Több, a bánsági zsidók történetével foglalkozó műve jelent meg.

35 Vermes Ernő

36 Déznai Viktor (1884–1968) közíró, a temesvári Zsidó Líceum tanára. 1948–1950 között a kolozsvári egyetemen tanít urbanisztikát.

tanítása alól a rabbik felmentessenek. A hittan tanításra ugyancsak külön hittantanárokat kíván alkalmazni. A rabbi urakat felkéri a bizottság e tárgyak tanításának ellenőrzésére.

6) Az első osztályban a bizottság a francia nyelv tanítását mellőzni kívánja, hogy a gyermekek annyi új nyelvvel ne terheltesse.

7) Minden szombaton a bizottság legalább a felsőbb osztályok tanulói számára zsidó szellemi előadást kíván tartani társadalmi és zsidó történelmi kérdésekről az intézeten kívül álló zsidó előadók bevonásával, hogy a tanulóknak a zsidó szellemet, népük becsületét és ezzel az önérzetet fejlessze.

Kmft.

Dr. Gábor s.k. jegyzőkönyvvezető

Dr. Vértes s.k. elnök

DJANTM, 34. fond, 5. dosszié, 3. (kézírásos másolat, aláírás és pecsét nélkül)

7.

Az Erdélyi Román Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi rezsortfőnökének engedélye a temesvári zsidó líceum megnyitására

1920. január 2., Temesvár

Másolat.

Románia Királyság. Kormányzó Tanács, Erdély, Bánát és a románok által lakott volt magyar területek számára. Vallás és közoktatásügyek rezsortja, 23527/1919. sz. IV. ügyoszt. Cluj, 1920. január 2.

Prefektus Úr!

Az egyesült temesvári izr. hitközségek kérvénye ügyében egy nyilvánossági joggal felruházott izraelita felekezeti jellegű Líceum fölállításának jóváhagyása iránt, kérem velük a következőket tudatni:

Az 1883. évi tc. intézkedései értelmében és 1918. december 1-én Gyulafehérvárott tartott nagy nemzetgyűlés határozatai alapján a Temesvárott 1919. évi szeptember 28-án tett látogatásom alkalmával megjelent előttem az egyesült temesvári izr. hitközségek küldöttsége és ekkor tudomásul vettem egy izraelita felekezeti jellegű líceumnak felállítását a következő feltételek mellett: 1. A nevezett hitközségek mindenben gondoskodnak megfelelő helyiségről, a tantermek felszereléséről minden a tanításhoz szükséges eszközökkel és garantálják a tanárok illetményeit és nyugdíját az érvényben lévő normáknak megfelelően. 2. Alkalmazkodnak az állami tantervhez, szemük előtt tartva különösebben is a történelemre, földrajzra és a román nyelvre vonatkozó rendeleteket. 3. A tanárok legyenek a Cons. Dir. által kormányzott területekről származottak vagy odavaló elismert illetőségűek, esetleg a kiegészített Románia egyéb területeiről való román polgárok. 4. Tudomásul vettem a koedukációs rendszernek a felállítandó Líceumban való bevezetését, megengedvén mindkét nembeli ifjúságnak rendes tanulókul való felvételét. 5. Ami a tanítási nyelvet illeti, jóváhagyom egyelőre a magyar nyelvet, mint a tanulók jelenlegi anyanyelvét, miként a kérvényben fel van tüntetve. Azonban azzal a kifejezett feltétellel, hogy csak ideiglenesen és átmenetileg, hogy azután fokozatosan felcserélendő legyen a román tanítási nyelvvel, amennyiben nem volna még lehetséges a héber nemzeti nyelvnek, mint tanítási nyelvnek a bevezetése. 6. Ezen intézkedések keretében lesz megszerkesztendő a szervezeti szabályzat és az iskolai rendtartás, amelyek jóváhagyás végett felterjesztendőek lesznek. 7. A bevezetett tankönyveket a rezsort fogja jóváhagyni. 8. A tanítás ellenőrzését a rezsort által kijelölt személyek fogják gyakorolni.

A Vallási és Közoktatásügyi rezsort főnöke: [olvashatatlan aláírás]

A másolat hitelül:

Alex Kállay irodaigazgató,

Temesvár, 1920. január 30.

DJANTM, 34. fond, 4. dosszié, 2-3. (eredeti gépelt, aláírással)

8.

A temesvári Zsidó Líceum kuratóriumának kérése az erdélyi Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi reszortfőnökéhez az iskola működésének tárgyában

1920. február 4. után, Temesvár

Nagyméltóságú Reszortfőnök Úr!

Városunk prefektúrája útján kézhez vettük e hó [február] 4-ik napján Nagyméltóságod 23527/IV. 1919. számú nagybecsű leiratát, amely a múlt évi szeptember hó 28-án előszóval engedélyezett Zsidó Líceumunk alapokmányaként az engedélyezés feltételeit tartalmazza. E feltételek 6. pontja értelmében és a prefektus úr öméltóságának megfelelő utasítása szerint legrövidebb idő alatt előterjeszteni tartozunk az intézet szervezeti szabályzatát és iskolai rendtartását kormányhatósági jóváhagyás végett. A szervezeti szabályzat megállapítása körül azonban – egyrészt a közölt feltételek miatt, másrészt a változott viszonyok és az időközben szerzett tapasztalataink folytán – súlyos aggályaink támadtak az alább tárgyalt elvi kérdésekben, amelyek arra indítanak bennünket, hogy a felmerült nehézségeket Nagyméltóságod előtt feltárva, előzetes állásfoglalását kérjük, hogy szervezeti szabályzatunk elkészítésénél ehhez alkalmazkodhassunk.

Nagyméltóságod a magas látogatása alkalmával élő szóval tudtunkra adott feltételeknek most írásban közölt formulázásánál azt a körülményt is hangsúlyozni méltóztatik, hogy a tanárok illetményein kívül azok nyugdíjáról is nekünk kell gondoskodnunk.³⁷ Ez a körülmény azonban, – mint hogy intézetünk csak a pályázatra jelentkezettek közül alkalmazhatta tanárait, ezek pedig korábban más intézeteknél eltöltött működésük folytán bizonyos mérvű, sőt egyes esetekben már teljes nyugdíjra való igényjogosultságot szereztek – részünkről anyagi eszközeink elégtelensége miatt egyáltalán teljesíthetetlen; de úgy véljük, hogy az ilyen szerzett jogokkal szemben az eddigi vagy a helyébe lépő államot terhelő nyugdíjellátási kötelezettség jogilag sem hárítható reánk, mert az 1894: XXVII. t.c. határozmányai szerint a felekezeti iskola alkalmazottainak nyugdíjaztatásáról, bizonyos mérvű hozzájárulásoktól eltekintve, eddig sem a felekezeti iskola, hanem az országos gyám- és nyugdíjintézet tartozott gondoskodni.

Ez tehát az első kérdés, amelyet előzetesen Nagyméltóságod bölcs megfontolása és a magas kormányzótanács méltányos eldöntése alá kell terjesztenünk.

A második nehézséget az a követelmény támasztja, hogy az alkalmazható tanároknak a magas kormányzótanács kormányhatósága alá tartozó területekről származottnak, vagy odavaló illetőségűeknek vagy a kiegészített Románia egyéb területeiről való román polgároknak kell lenniük. Ezt a feltételt ugyan már eddig

37 Lásd: 7. sz. irat

is szem előtt tartottuk és a legtöbb esetben ehhez alkalmazkodtunk is, mindemellett elkerülhetetlennek mutatkozott, és azt hisszük, hogy rövid ideig még ezután is elkerülhetetlen lesz az, hogy egyes esetekben olyan jó hírű és kiváló tehetségű zsidó tanférfiakat alkalmazhassunk tanárokkul, akik ugyan nem a mondott területekről származnak, vagy ott illetékes állampolgárok, de alkalmaztatásuk esetén itt véglegesen letelepedni, a hűségesküt letenni és a román állampolgárságot megszerezni képesek. Ennek a mindenesetre csak kivételképpen alkalmazandó koncesszióknak a megadására azért kell Nagyméltóságodat mély tisztelettel kérnünk, mert a héber oktatási nyelvre való fokozatos áttérés mellett sem nélkülözhető egyelőre a tanárok részéről a kisegítő magyar nyelv bírása, és mert a tapasztalat is igazolja, hogy a kiírt pályázatnak nem csak itt a Bánátban, hanem Erdélyben és bukovinai és Regátbeli területek határvárosaiban is közzétett meghirdetése dacára a szükséges tanári létszámot, illetőleg az említett igényeinknek megfelelő tanárokat egyedül az előírt illetőségű körzetből megszerezni nem tudtuk.

Ezzel kapcsolatban mindjárt be is jelentjük Nagyméltóságodnak, hogy intézetünk az 1883: XXX. t.c-ben, a gyulafehérvári nemzetgyűlés határozataiban és a békeszerződésekben is egyaránt biztosított tannyelv választási szabadságánál fogva a héber nyelvet kívánja mint tanítási nyelvet fokozatosan bevezetni. Az erre szolgáló előkészületeket a héber nyelv intenzív tanításával líceumunk összes ágazataiban, már megtettük és tantestületünk tagjai is iparkodnak ezt a nyelvet elsajátítani; a héber nyelvű oktatásra leendő teljes áttérésnek súlypontját azonban ez idő szerint arra kell helyoznunk, hogy héber óvodáknak létesítésével és egyik hitközségünkben már is létesített héber nyelvű elemi iskola módjára több ilyen elemi iskola létesítésével 5–6 esztendei átmeneti időszak alatt a líceumba felveendő gyermekeknek a román tantárgyakon kívül az összes többi tantárgyakban kizárólag nemzeti nyelvünkön leendő oktathatását biztosítsuk! Önként értetődik, hogy e mellett felismerve és méltányolva az államnyelv bírásának szükségét is, a román nyelv tanítására is nagy gondot fordítunk; intézetünkben három román nemzetiségű tanár és egy románul teljesen értő zsidó tanárnő foglalkozik az államnyelv tanításával és hisszük, hogy azalatt míg a héber nyelvű tanításra felkészülünk, legalább a román nyelvet és irodalmat is, lehetőleg azonban Románia történetét és földrajzát is román nyelven fogjuk taníttathatni.

Nem hallgathatjuk el azonban Nagyméltóságod előtt, hogy most vázolt törekvéseinkre való tekintettel, amelyekkel már is hétszáz középiskolai tanuló oktatásának gondját vesszük le az állam vállairól, hogy azokból ugyan zsidó szellemű, de modern és hazafias polgárokat neveljünk, számot tartunk arra, hogy intézetünk a magas kormány részéről is hathatós anyagi támogatásban részesíttessék. Ismeretes Nagyméltóságod előtt, hogy intézetünket kezdettől fogva zsidó nemzetiségi alapon, a nemzetiségi iskolákat megillető arányos állami segélyezés mellett kívántuk létesíteni, hogy csupán a viszonyok rendezetlensége, a nemzeti illetőleg vallási és nyelvi kisebbségi kérdések tisztázatlan volta miatt kényszerültünk felekezeti alapon életre kelteni, jóllehet, semmi sem áll távolabb tőlünk mint az,

hogyan felekezeti szellemet vigyünk be iskolánkba, vagy ilyent ott meghonosulni engedjünk. Ma azonban, amikor a békeszerződések az érintett kisebbségi jogoknak új hazánkban is szilárd alapot teremtettek és a kisebbségeknek is biztosítják kulturális és jótékonyági intézeteik állami támogatását, minden áldozatkészségünk mellett mi is kénytelenek vagyunk Nagyméltóságodat arra kérni, hogy Líceumunk fenntartásához nélkülözhetetlen állami segélyezést számunkra is hathatós mértékben biztosítani kegyeskedjék,

először azért, mert az életnek iskolánk keletkezése óta is rendkívüli mértékben történt és minden előzetes számításainkat csúffá tevő megdrágulásával szemben, anyagi eszközeink elégtelennek bizonyulnak,

másodszor, mert iskolánk növendékei nem csak a városunknak az áldozatkészségében részes polgárai gyermekeiből, hanem igen jelentékeny számban – a tandíjtól eltekintve más módon egyáltalán nem részes vidékiek, bánátbeliek, sőt távolabb lakók gyermekeiből kontingentálódnak.

Nagyméltóságod és a magas kormány bizton remélt kegyes hozzájárulásával tehát az állami szubvenciót is fel kell vegyük szervezeti szabályzatunkba iskolánk fenntartásának anyagi eszközei közé.

Végezetül az iskola elhelyezésének kérdésére is ki kell terjeszkednünk, mint kezdettől fogva és ez idő szerint is a legnyomasztóbb kérdésre.

Szeptember havi ittléte alkalmával Nagyméltóságod az iskola elhelyezésének kérdését a helyi hatóságok hatáskörébe tartozónak jelezte és készséggel elismerjük, hogy városunk kiváló polgármestere hivatalból is, kérelmünkre is, nagyon sokat fáradozott e kérdésnek a mai nehéz viszonyok között valamely célravezető megoldására. Az eredmény azonban mégis az volt, hogy jó két hónappal a tanidény megkezdése után kaphattunk csak hét tantermet a városi polgári iskolában, de csupán délutáni előadásokra és csak erre a tanévre, további, de semmiképp nem alkalmas tantermet a Lloyd Társulat helyiségeiből voltunk kénytelenek igénybe venni, délelőtti és délutáni előadásra, a megengedett határokon erősen túlmenő növendék létszámmal, azonban szintén csak erre a tanévre. Mivel ugyanis a volt állami tanintézeteknek, a főgimnáziumnak, a főreáliskolának, tanítóképezdének és a felsőbb leányiskolának helyiségeit a román tanintézetek és a mienknél aránytalanabban csekélyebb létszámmal bíró sváb iskolák foglalták el és a középületeknek, valamint a katonai épületeknek számos üresen álló helyiségeinek igénybevétele nekünk megtagadtatott, mi ellenben a növendékek felvételét és beiratását Nagyméltóságod szóbeli engedélye folytán már október elején megkezdtük, nem maradt számunkra más választás, mint elfogadni kényszerhelyzetünkben a fent említett expedienst, minden higiéniai és pedagógiai nagy hátrányaival együtt.

De ezen tapasztalatunkon okulva, iskolánknak a jövő tanévben leendő kedvezőbb elhelyeztetése érdekében jó eleve megkezdtük a szükséges előintézkedéseket; fájdalom, ennek eredményeképp is csak azt jelenthetjük, hogy helyzetünk a jövőt illetően még kedvezőtlenebb, mint az elmúlt évben, mert úgyszólván teljesen

kilátástalan, aminek legfőbb oka, eltekintve attól, hogy még az ideiglenes építkezés lehetősége sem forog fenn, a rendeltetés nélküli katonai épületek és *ubicatiok* [létesítmények] teljes hozzáférhetetlenségében rejlik, olyan körülményben tehát, amelyen a polgári helyi hatóságok sem képesek változtatni, jóllehet közismert dolog, hogy a közelhelyezkedési mizériák egész tömegén egyszerre segítve volna ha ezek a helyiségek a városnak rendelkezésére bocsáttatnának.

Azzal szemben tehát, hogy nagyméltóságod az iskolánk számára szükséges megfelelő helyiségekről való gondoskodást kötelességünkbe tette, rá kell mutatnunk arra, hogy a magas kormányzótanácsnak a legfőbb katonai hatóságoknál leendő közbelépése nélkül, aminek kezdeményezése végett mi csakis Nagyméltóságodhoz intézhetjük esedezésünket, – mi magunk semmire sem mehetünk és csak fájdalmas rezignációval nézünk a bizonytalan jövő elé. Ha ellenben a megfelelő helyiségek idejekorán rendelkezésünkre bocsájtatnának, úgy semmi áldozattól sem riadnánk vissza, hogy azokat a szükséges átalakítások haladéktalan munkába vételével iskolánk céljainak megfelelő állapotba helyezzük és a jövő tanévet a többi intézetekkel egyidőben kezdhessük meg.

A legmélyebb tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat mindezek alapján:

kegyeskedjék a fölvetett kérdések bölcs megfontolása és méltányos figyelembe vétele mellett kezünkre adni a felvetett elvi kérdések megoldásának és elrendezésének lehetőségeit, hogy azokhoz alkalmazkodva, mielőbb lerakhassuk iskolánk létalapjait és megalkothassuk szervezetének szabályzatát.

Nagyméltóságodnak legmélyebb tisztelettel készségei:

A temesvári Zsidó Líceum kuratóriuma
kuratóriumi elnök

DJANTM, 34. fond, 4. dosszié, 8–10. (gévelt másolat, aláírás és keltezés nélkül)

9.

I. Micu Sziguranca-ügynök jelentése

[az erdélyi zsidóság szervezkedéséről és a román államhoz fűződő viszonyáról³⁸]
1920, Bukarest

A zsidókérdés, amely nem csupán Erdélyben és a Regátban, hanem a nyugati államokban is napirenden van, olyan nemzetközi kihatásokkal bíró probléma, melyet így vagy úgy, meg kell oldani, és amelyre igen nagy figyelmet kell szentelnünk.

Erdélyben a zsidókérdés egyre érdekesebbé válik.

Napjainkig az összes zsidó nemzetiségű erdélyi lakos, mindannyian opportunisták lévén, az új állam vezetése iránti teljes passzív ellenállásra helyezkedett be, a régi magyar államhatárok visszaállításában reménykedett. Ennek érdekében minden olyan bel- és külföldi akciót támogattak, amelyek a román uralom ellen irányultak.

A magyarországi bolsevizmus legyőzése után, a budapesti lakosság körében borzalmas pogromok formájában ellenük megnyilvánuló düh következtében és a Békekonferencián Románia irányában elmozduló mérleg nyelve hatására, a teljes zsidó népesség hirtelen felhagyott ellenséges magatartásával. Ez a felszínes nyitottság a román hatalommal szemben csupán a zsidóság faji érdekeit szolgálja.

Az erdélyi zsidóság körében egy új irányzat kapott szárnyra és – az erdélyi zsidók nemzeti szövetségének elnöke³⁹ szerint – 90 százalékuk elfogadja a gyulafehérvári határozatokat, hűséges állampolgároknak nyilatkoztatva ki magukat.

Dr. Fischer Tivadar kolozsvári ügyvéd és Weissburg Chaim vezetésével Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség néven egy zsidó szervezet megalakítása körvonalazódik.

A fenti szervezet előzményei a kifejezetten nemzeti irányultságú cionistákban keresendők, akik Theodor Herzl,⁴⁰ Max Nordau,⁴¹ Zangwill⁴² és a balkáni valamint orosz elnyomott zsidók⁴³ által hirdetett eszméknek megfelelően nemzeti nyelvet, nemzeti autonómiát, héber tanítási nyelvű iskolákat és szabad országot kívánnak felépíteni, ahol szabadon és nyugodtan élhetnek.

38 Román nyelven megjelent: Ioan Scurtu – Liviu Boar (coord.): Minoritățile naționale din România 1918–1925. Documente. Arhivele Statului din România, București, 1995. 232–235.

39 A jelentés Fischer Tivadarra utal.

40 Theodor Herzl (1860–1904) politikus, jogász, közíró, a politikai cionizmus megalapítója. 1897-ben Bázellel összehívja az első cionista kongresszust ahol létrehozzák a Cionista Világszervezetet. Itt fogadják el a híres bázeli programot, amely egy palesztinai zsidó nemzeti otthon megteremtését tűzi ki célul.

41 Max Nordau (1849–1923) málmazású orvos, író, cionista ideológus. 1892-ben találkozik Herzllel Párizsban, az ő hatására csatlakozik a zsidó nemzeti mozgalomhoz.

42 Israel Zangwill (1864–1926) orosz származású angol cionista író. A palesztinai konfliktusok és a nemzetközi helyzet következtében az 1920-as években elvetette egy palesztinai zsidó állam létrehozásának értelmét.

43 Az eredeti szövegben: „jidovii apăsăți”.

A zsidók cionista (nemzeti) csoportosulása a budapesti Makkabea egyesülettel kezdődött, ahol a zsidó fiatalság igen eredményes cionista tevékenységet fejtett ki.⁴⁴ Magyarországon alig 1000 híve [volt] a többek között a héber nyelv felélesztését és nemzeti autonómiát megcélzó cionizmusnak. Hitsorsosaik nagy többsége kinevelte őket, a cionisták viszont nem bátorítanodtak el céljaiktól.

A világháború 1914-es közbejöttével az egész [cionista] akció abbamarad.

1918 novemberében, amikor kitör a forradalom, gyűlést tartanak Kolozsváron, ahol mindannyian hatalmas lelkesedéssel csatlakoznak a cionizmushoz és ideiglenes jelleggel egy a vezetéssel megbízott bizottságot választanak.

A zsidó hitközségek egy része egyből csatlakozik ehhez a mozgalomhoz, mások viszont nem. Főként Szében és Balázsfalva nem akarnak tudomást venni a mozgalomról.

A mozgalom az aktuális állami hatalommal szembeni legmélyebb szeparatizmust és függetlenedést foglalja magában.

A fiatal értelmiségi réteg tagjai között szintűgy vannak hívei a nemzeti cionista szervezkedésnek.

Amikor a zsidó nemzeti szövetség körvonalazódni kezdett, a magyar–zsidó⁴⁵ sajtó nyílt cionista-ellenes harcba kezdett. Az elkeseredett harcot a vezető pozícióikat féltő rabbik gerjesztik.

Ismert tény, hogy a zsidóságnak eddig a vallási és a politikai vezetői is a rabbik voltak. A cionista mozgalmat elindító laikus fiatalság köré és irányítása alá tömörülő zsidó népesség felett, bármilyen országban is éljen, a rabbik befolyása és hatalma csökken, a laikusoké pedig nő.

A cionizmust ellenző úgynevezett haszid–ortodoxok, amellet, hogy felháborítónak és megengedhetetlennek tartják azt, hogy az iskola padjából alig kikerült fiatal gyermekek vezessék az öregeket – mint amilyenek a rabbik – elveikben is különböznek a cionistáktól. Ők nem fogadják el a zsidók egyetlen országból történő palesztinai kivándorlását sem. Szerintük minden zsidó maradjon ott, ahol van és az illető államban kapcsolódjon be a zsidó nemzeti kultúra fejlesztésébe. A haszid–ortodox csoportosulásnak van a legtöbb híve. Nem olyan régen, nagygyűlést tartottak Désen, ahol a cionisták ellen foglaltak állást. A megnyilvánulásokból azt lehet megállapítani, hogy az erdélyi zsidóság 45 százaléka haszid–ortodox beállítottságú.

Az erdélyi zsidók harmadik csoportját, a neológok, azaz az asszimiláltak képezik. Ezeknek már csak származásuknál, születésüknél fogva van valami köze a magyarokhoz [Elírásról lehet szó, helyes értelmezésben: ...valami köze a zsidókhoz. G. A.] Az egyéb csoportosulásokhoz képest az ő arányuk 20 százalékra tehető.

A zsidók nemzeti szövetsége, mint ahogy említettem, a cionista csoportosulásból jött létre a Nemzeti Tanácsok mintájára 1918 novemberében.

44 A Makkabeát 1903-ban cionista egyetemi hallgatók hozták létre Budapesten. Tagjai közül kerültek ki a magyarországi cionista sajtó elindítói. Zsidó Lexikon... 570.

45 Az eredeti szöveg itt az igen pejoratív „ungaro-jidovesacá” kifejezést használja.

Egy év alatt elegendő hívet nyert meg magának, mivel a zsidók amúgy szeparatista természete kedvezően fogadta a külön zsidó nemzeti lét hangoztatását. Ezzel együtt, a Nemzeti Szövetség kapcsolata az angliai Palesztina társasággal és egyéb hasonló nyugati szervezetekkel a többi államban élő zsidó nemzettársakhoz fűződő kapcsolatot erősíti és szilárdítja. Kölcsönösen támogatják egymást, azon céljaik elérésben, hogy eszköztől függetlenül, uralkodni tudjanak mindenhol.

A Szövetségnek⁴⁶ még nincsen alapszabályzata, mivel, állításaik szerint, a jelenlegi viszonyok nem teszik lehetővé egy romániai országos nagygyűlés megrendezését.

1920. január 25-én a mellékelt programmal tartott ülést az Intéző Tanács (50 taggal).⁴⁷

És ahogy a cionistákkal szemben, úgy a Zsidó Nemzeti Szövetség ellen is elkeseredetten indult be a harc a neológok részéről, akik még csak hallani sem akartak erről a szervezetről. Kétségbe vonták a Szövetség azon jogát, hogy a zsidó népeiséget képviselje és azt is, hogy az ő nevükben nyilatkozzon.

Habár a neológok a Nemzeti Szövetség ellen küzdenek, lényegében az összes zsidó ugyanazokat a célokat követi. Az egyes csoportosulások csak a fegyverek nemében és formailag térnek el egymástól: Az elmagyarosított neológok nyíltan ellenségesek, míg a Nemzeti Szövetség, az elnyerendő jogaik reményében a regáti zsidósággal közösen egyfajta *állam az államban* helyzetet akarnak teremteni Romániában.

Temesváron líceumot kapott a zsidóság, ahol a magyar nyelvű oktatással a magyar kultúra szolgálatát tűzték ki célul.

Dr. Fischer Tivadar, a Zsidó Szövetség egyik vezetője, aki az Ókirálysággal való egyesülést kürtöli, ügyvéd lévén, a mai napig nem tette le a hűségesküt.

Egyébként Fischer dr. mellékelt nyilatkozatából is kitűnik a Szövetség és tagjainak célja illetve álláspontja.⁴⁸

1920. január 11-én a kolozsvári zsidó egyetemi diákok szervező gyűlést tartottak. A Kolozsváron tartózkodó diákok kihasználták az alkalmat és Újhelyi József neológ zsidó orvostanhallgató vezetésével, – aki egyébként egy vérbeli magyar – a magyar ügyeket támogató, magyar érzelmű neológ zsidók rátették a kezüket a vezetésre, megbuktatva a többi zsidó csoportosulást. Az a céljuk, hogy a román diákokthoz mellett egy magyar és egy zsidó diákokthoz is létrehozzanak. Természetesen az utóbbi szintén magyar jellegű lesz és a magyar kultúra fészkevé válik, hiszen a társalgási és hivatalos nyelve is magyar marad. Ennek érdekében a magyar diákság szoros kapcsolatban fog megszerveződni a zsidó nemzetiségű diáksággal.

46 Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség

47 Az eredeti szövegben: „Consiliu Dirigent”.

48 Az említett nyilatkozat hiányzik a levéltári állományból.

A napokban rengeteg zsidó diák érkezett és fog érkezni a kolozsvári egyetemre, akik mindannyian a magyarok ellenünk irányuló eszközei lesznek.

Az említett veszélytől tartva, a román diákság az egyetem rektorátusától a zsidó diákok beiratkozásának visszautasítását követelte.

Előre látható tehát az a harc, amely a román és a zsidó–magyar diákság között következik majd be, és amely valószínűleg Bukarestben, Cernăuțiiban, Iașiban és esetleg más európai egyetemeken is visszhangra talál.

Az erdélyi zsidóság zavaros, határozatlan, helyenként ellenséges magatartásán aggódva, a bukarestiek attól tartanak, hogy a nemzettársaik magyarpártisága negatív következményekkel fog járni és a későbbiekben is fel fogják használni ellenük.

Ezekben a napokban érkezett Nagyváradra a bukaresti Chalem Schorr rabbi, aki a zsidó templomban tartott istentisztelete alatt a királyért, a királynéért és a politikai vezetőkért imádkozott.

Azt kérte a zsidóktól, hogy testileg, lelkileg csatlakozzanak a regátiakhoz, akik egyenlő jogokat élveznek a többi állampolgárokkal. [Ezt követően] Máramarosba távozott. A zsidóság egy részénél jó benyomást keltett, de a többség körében olyan híresztelések terjedtek el, hogy a román kormány pénzeli őt.⁴⁹

Akárhány csoportosulás és akármennyi Románia iránti egyesülési kinyilatkozás is lesz, mindegyik csak a saját céljaik elérésére kitervelt színjáték. Ismert ugyanis az erdélyi zsidók ellenséges magatartása.

Bármelyik akciójuk, ahol a dolgok új menete iránt kedvezően nyilvánulnak meg, a valóságban nem egyéb, mint a saját nemzeti függetlenségükre való törekvés és erős defenzív illetve offenzív egyetemes zsidó szolidaritás, akármelyik államban is éljenek.

I. Micu, felügyelőhelyettes sk.

Gl. Enescu, osztályvezető sk.

A Zsidó Szövetség programja⁵⁰

A zsidókérdést mindenkor a fajgyűlölet prizmáján keresztül nézték és a különböző államok egyetlen politikusa sem foglalkozott komolyan a probléma tényleges rendezésének gondolatával. Hittünk abban, hogy bármely nép fel tud emelkedni önerőből és meg tudja valósítani ideáljait. Ezért sikerült a nacionalista mozgalomnak (cionizmusnak) eljutnia a zsidók által lakott összes részekre. Ma a zsidók több mint 90 százaléka nacionalista (cionista). A törekvések mederbe terelésének egyetlen módszere, amelyet az antiszemiták próbálnak aláaknázni, a

49 Samuel Chaim Schorr bukaresti ortodox rabbi nagyváradai és máramarosi útját követően 1920. február–március környékén a kolozsvári zsidóságot is felkereste és a zsidóság egységes romániai megszervezését szorgalmazta. Erdélyi körútja az egység megteremtését illetően teljes sikertelenséggel végződött. Lásd: Glück: Az erdélyi zsidóság útja... 631.

50 I. Micu ügynök jelentésének melléklete.

zsidók egyenjogúsításáért folyó harc. Azt reméljük, hogy nemzeti harcunkban az együttélő nemzetiségek és a kormány is támogatni fog bennünket.

Mi, zsidók, semlegesek vagyunk a külpolitikai fejleményeket illetően, de bármilyen döntést is hozzon a békekonferencia, meghajlunk előtte. Figyelembe véve a jelenlegi helyzet realitását, és bizonyos személyes információk birtokában, meg vagyunk győződve arról, hogy Erdélynek és Magyarország román részeinek sajtó által bejelentett egyesülését [az Ókirállyal] a békekonferencia is elismerte.

Tanácsos lenne, ha ezt a határozatot hivatalosan is közzétenék. Kijelentjük, hogy hűséges polgárai leszünk az új államnak. Támogatni fogjuk az új állam egyesítését és Románia felvirágzását kívánjuk.

Bízunk a román kormányban és reméljük, hogy kormányzati ígéreteiket a román államférfiak tettekre váltják.⁵¹

A múltban szoros kulturális és politikai-kulturális kapcsolatban álltunk a magyarokkal és nem válhatunk egyszerre az ellenségeiké. Mégis, az előállott új helyzet és a Magyarország által zsidókkal szemben folytatott intoleráns politika következtében lényegesen megváltozott az egymásközi viszony. Nem azonosulunk az általuk folytatott ellenállással sem.⁵² Ismétlem: Mi semlegesek vagyunk. A belföldi politikai küzdelemben viszont hamarosan részt fogunk venni. Ez a szándékunk az érvényben lévő rendkívüli rendelkezések következtében egyelőre akadályokba ütközik.

A teljes kulturális autonómia és az államéletben való érvényesülésünk lehetőségeinek megteremtése a mi célkitűzésünk. Elsősorban az arányos szavazati [joggal].⁵³

AFCER, II. fond, 183. dosszié, 21–25. (román nyelven, gépelt másolat)

51 Az eredetiben zavaros szöveg: „Avem încredere în guvernul român și sperăm că primejdiile de guvernare ale bărbaților de stat români se vor traduce în fapte”.

52 Utalás az erdélyi magyarság politikai passzivitására.

53 Befejezetlen szöveg!

10.

Az első erdélyi cionista konferencia deklarációja

1920. november 23., Kolozsvár

I.

Erdély, Bánát, Körös-vidéke és Máramaros zsidó nemzetiségű lakosságának legfőbb politikai, kulturális és gazdasági képviselője a Clujban székelő és alapszabályszerű vidéki szervezetekkel működő „Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség”.

II.

A fent írt területek zsidó nemzetiségű lakossága ünnepélyesen kijelenti, hogy az itt élő zsidó nép fiai Nagy-Románia hű állampolgárai kívánnak lenni, az állampolgári kötelességekben és jogokban a többi állampolgárokkal egyenlően kívánnak részt venni.

III.

A konferencia követeli, hogy a zsidó nemzetiségű lakosság részére alkotmányos úton biztosítsanak a nemzeti kisebbségi jogai. Követeljük a teljes kulturális, vallási és közjóléti önkormányzatot. A törvényhozó testületekben, a kormányzatban, törvényhatósági és községi képviselőkben, az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban arányos képviselést igénylünk a zsidóság számára.

Evégből, a kormány keretében kisebbségi minisztérium állítandó fel, külön zsidó államtitkársággal.

Nemzeti kataszter készítendő és megvalósítandó a kisebbségek arányos képviselést biztosító proporcionális választási rendszer.

Követeli a konferencia, hogy a vallás szabad gyakorlatának lehetősége minden irányban biztosítsák és a szombatot munkaszünetül megtartó zsidóság ne kényszeríttessék a vasárnapi munkaszünet megtartására is.

IV.

A fentírt területeken élő zsidó lakosság minden erejével és áldozatkészségével részt vesz a palesztinai Zsidó állam fölépítésében, arra törekszik, hogy ősi nemzeti nyelvét, a hébert újra köznyelvé tegye, kötelességévé téve minden öntudatos zsidónak, hogy a héber nyelvet elsajátítsa, végül feladatának tekinti a zsidó nemzeti kultúra fejlesztését és felvirágoztatását.

V.

A konferencia szükségesnek jelenti ki, hogy a Nagy-Románia területén élő össz-zsidóság egy egységes politikai és gazdasági szervben egyesüljön és evégből Nagy-Románia összes zsidó vallású polgárait – felekezeti és pártárnyalatra való tekintet nélkül – összefoglaló egységes Nagy-Romániai Zsidó Nemzeti Szövetség létesíttessék.

Új Kelet 1920. november 24., 109.

11.

Az Országos Zsidó Kórházegyesület felhívása a zsidó hitközségekhez és szentegyletekhez anyagi támogatásért

1921. november 7., Kolozsvár

T.C.

A világdúlás Európa minden országában és így hazánkban is lehetetlenné tette újabb általános népjólétet célzó intézmények létesítését és fejlesztését. Sőt lezüllesztette, lerongyolta és jóformán hasznavehetetlenné tette a meglévőket.

Különösen áll ez a közegészségügyet szolgáló intézményekre. A kórházügy már békében is fájdalmas kérdése volt az országnak. Gondoljunk csak arra, hogy hány egzisztencia tört derékba, hány embertársunknak a munkaképessége veszett el a társadalom számára örökre, csak azért, mert nem állt rendelkezésre kórház, vagy egyéb közegészségügyi intézmény, ahol az illetők betegsükből kigyógyulhattak volna.

Csak természetes, hogy a viszonyok e tekintetben most a háború után összehasonlíthatatlanul rosszabbak. Ma, amikor az orvosi tudomány és a gyógyítási módok odáig fejlődtek, hogy a legtöbb betegség tisztára csak annak a kérdése, hogy módjában áll-e az illetőnek, hogy betegségének megfelelően gyógykezeltesse magát, ma, amikor megvan a lehetőség, hogy a legtöbb beteg ember dologbírását helyreállítsuk és így családjának és a társadalomnak visszaadjuk: gyötrődő lélekkel kell szemlélnünk, hogy ezek a szerencsétlen embertársaink segítség és intézmények hiányában hogyan pusztulnak el, hogyan veszítik el a családok ezrei kenyérkeresőjüket, hogyan lesznek ártatlan gyermekek árvákká, asszonyok özvegyekké és hogyan törik meg rajongó szülők szíve örökre elvesztett gyermekük után.

Könny szalad a szemünkbe, gyász költözik a lelkünkbe, ha speciális zsidó szempontból figyeljük a viszonyokat. A kórházhiány, de különösen egy megfelelő zsidó kórház hiánya ugyanis bennünket százszorosán, sőt ezerszeresen sújt. Mert ha már sikerül súlyos munkában megbetegedett szerencsétlen hitsorsosunknak – leküzdve a túlsúfoltság akadályait – egy kórházba bejutni, ott teljes és biztos felépülését be nem várhatja, mert helyére szükség van, mert helyére száz más szerencsétlen vár. Félig gyógyultán kikerülve a kegyetlen életbe, malomtaposó munkával kénytelen ismét kenyerét megkeresni, betegségét fokozott mértékben visszakapja és menthetetlenül elpusztul.

Ezrekre megy azonban azoknak a száma, akik még a kórház kapujáig sem juthatnak el. Vagy, mert nincs hely a kórházakban számukra, vagy mert annak igénybevétele – nem lévén a kórház zsidó intézmény – még a betegségüknél is nagyobb gyötrelmet és kínszenvedést jelentenek. Vagy hogyan kívánjuk egy szigorúan vallásos szellemben nevelt és hitünk szent és bölcs parancsai szerint élő testvérünktől, hogy amikor a Mindenható betegséggel sújtja, ő ne rituális

kosztot egyék és ne a zsidó törvény szerint éljen? Az ilyen beteg testvérünk inkább lemond a kezelésről s így a felépülés lehetőségéről. Mártírává lesz tántoríthatatlan meggyőződésének. Mérhetetlen szenvedések után meghal, hozzátartozóit a legnagyobb szerencsétlenségbe döntve.

Szomorú lélekkel kérjük népünk fiait: Van-e szükségünk nekünk zsidóknak erre a kidus haschévre, erre a mártíriumra?⁵⁴ És kérjük, hogy az ezen a réven elpusztultak árváinak a sírása, özvegyeinek zokogása, szüleinek jajongása nem-e ellenünk kiált fel az égbe a zsidók irgalmas Istenéhez?

A zsidó társadalom nem nézheti továbbra is összetett kézzel fiai óriási hányadának pusztulását!

Össze kell fognunk, hogy ezt a nagy „Tartozik” rovatot testvéreinkkel szemben kiegyenlítsük. E szent célok érdekében egy pártokon és frakciókon felülálló országos kórházegyesületet létesítettünk Clujon, amely vezetőségének többségével a legbiztosabb garancia arra, hogy az építendő kórház rituális szempontból a legszigorúbb ortodox követelményeknek is meg fog felelni. Garancia ez a vezetőség már arra is, hogy az intézmény a legmodernebb igényeknek s az orvosi tudomány legújabb vívmányainak megfelelően lesz felépítve, hogy áldásos működésével ország-világ elismerését kiküzdje.⁵⁵

Bizalommal és hittestvéri szeretettel fordulunk tehát úgy az egyesekhez, valamint a hitközségekhez és Chevra Kadisákhoz, hogy a mellékelt alapszabályok értelmében az egyesületbe tagokul belépjenek. Az egyeseknek a próféta szavait ajánljuk szíves figyelmébe: Mibszarcha al titalém. (Ha testvéredet kell segítened, ne vonulj vissza.) A hitközségek és Chevra Kadisák saját tehermentesítésük érdekében karolják fel és támogatassák az ügyet.

A cluji Chevra Kadisa, amely a keletről menekülő testvéreink által a legjobban van igénybe véve, minden ezirányú súlyos anyagi megterhelése ellenére is a telekvételre százezer lej (100 000 lej) és az építkezési alapra százezer lej (100 000 lej) összesen tehát kétszázezer lej (200 000 lej) szavazott meg. Buzduljanak fel e szép példán testvéreink és gondolják meg, hogy azon kívül az egész hitvallásunk e mondatban sűrítendő össze: „Vöahafta löréecha kamocho.” (Szeresd felebarátodat mint tenmagadat.) A kórházügy támogatásával minden egyes önmagát is támogatja.

Ismervén a zsidóság világszerte ismert áldozatkészségét, megvagyunk róla győződve, hogy a cluji Chevra Kadisának nagyon sok nemes követője lesz. Azért a kezelés megkönnyítése céljából nagyon üdvös volna, ha a hitközségek, Chevra Kadisák és egyéb zsidó jótékonyági egyesületek a hozzájárulási összeg megállapítására egybehívott gyűlés alkalmával mindjárt egy kórházbiztost és pénztárost

54 A kiddus haSém szószerint Isten nevének megszentelését jelenti. Istenhez való ragaszkodásra, hithűségre és teljes lemondásra, áldozatkészségre utal. Zsidó Lexikon... 478.

55 A kolozsvári zsidó Kórházegyesület 1921. júliusában jött létre a helybeli hitközségek és cionista vezetők kezdeményezésére. Az egyesület 1928–1931 között, több szakaszban indította be a Zsidókórházat, amely az ország egyik legjobban felszerelt egészségügyi intézményévé nőtte ki magát. ÚK 1921. júl. 19. 155., Szabó: Erdély zsidói... 162–163.

is választanának, kiknek címe a központnak bejelentendő, akik a magánosoktól befolyó esetleges adományokat is bevételeznék és kezelnék.

Az így befolyó összegek a Marmorosch, Blank & Co. Cluj bankháznál lévő folyószámlánkra „Országos zsidó kórházegyesület” címre küldendőek.⁵⁶

Levelezési címünk: Országos Zsidó Kórházegyesület. Str. N. Filipescu 1. Cluj.

Kitűnő tisztelettel:

Dr. Pollák Sándor főtitkár,
Feuerstein Béni gazdasági főnök,
Wertheimer Miksa elnök.

AFECER, VI. fond, 313. dosszié, 134. (nyomtatvány, aláírások és pecsét nélkül)

⁵⁶ *Marmorosch, Blank & Co.* 1848-ban, Iacob Marmorosch által alapított bank volt. A két világháború közötti román gazdasági élet egyik legfontosabb zsidó pénzintézete. 1948-ban feloszlatták.

12.

Az erdély-bánáti rabbik országos értekezletének és a vele kapcsolatos rabbiegyesületi alakuló közgyűlésnek jegyzőkönyve

1921. szeptember 20–21., Kolozsvár

Jelen voltak: Dr. Eisler Mátyás Kolozsvár, Dr. Jordán Sándor Szatmár,⁵⁷ Dr. Lenke Manó Lugos,⁵⁸ Dr. Lövy Ferenc Marosvásárhely,⁵⁹ Stern Adolf Facsád és Dr. Vágvölgyi Lajos Arad.⁶⁰

Távolmaradásukat kimentették: Dr. Danzig Samu Máramarossziget,⁶¹ Dr. Deutsch Ernő Karánsebes,⁶² Dr. Drechsler Miksa Temesvár, Fischer Sándor Gyulafehérvár,⁶³ Fried József Nagyszalonta,⁶⁴ Kaufmann Náthán Bél, Dr. Kecs-keméti Lipót Nagyvárad, Markovics Mór Kurtics, Schönfeld Lázár Nagykároly,⁶⁵ Dr. Singer Jakab Temesvár, Steiner Adolf Buziás, Dr. Steiner Vilmos Nagyszentmiklós, Stern Jakab Borosjenő és Strauszmann Jakab Lippa.

1. Dr. Eisler d. e. 9 órakor megnyitja az értekezletet, néhány meleg szóval üdvözlí a megjelenteket és kéri, hogy a gyűlés vezetésére válasszanak elnököt.

Dr. Lövy indítványára a jelenlevők dr. Eislert választják meg az értekezlet elnökéül.

Elnök köszönetet mond a beléje helyezett bizalomért és a maga részéről felkéri a gyűlés jegyzőkönyvének vezetésére dr. Lövy és dr. Vágvölgyi, hitelesítésére pedig dr. Jordán és Stern kartársakat.

2. Elnök röviden ismerteti a gyűlés előzményeit. A kartársakkal a nyár folyamán leginkább dr. Lövy és dr. Lenke által folytatott szóbeli és írásbeli érintkezés kapcsán kiderült, hogy valamennyien szükségesnek tartják és kívánják egy országos rabbiértekezlet egybehívását avégből, hogy az új helyzetben tájéko-

57 *Jordán Sándor* (1861–1932) a szatmári status-quo ante hitközség rabbija. 1905-ben részt vesz a szatmári Cionista Egyesület megalapításában. 1911-ben Szatmáron héber nyelvű óvodát, 1922-ben héber tanítási nyelvű hatosztályos elemi iskolát létesít.

58 *Lenke Manó* (1868–1940) 1896-tól besztekercebányai, majd 1905-től haláláig lugosi neológ főrabbi.

59 *Lövy Ferenc* (1869–1944) a marosvásárhelyi status-quo ante alapon álló hitközség főrabbi 1903–1944 között. Közel állt a zsidó nemzeti mozgalomhoz, 1914-ben ő elnökölt a marosvásárhelyi első cionista gyűlésen. Deportálásban pusztult el.

60 *Vágvölgyi Lajos* (1877–1941) csurgói, majd 1909-től haláláig aradi neológ főrabbi. Kezdetben az asszimiláns irányzathoz tartozott, az 1930-as évekre viszont közel került a cionista mozgalomhoz. 1934-ben kijelentette, hogy az asszimilációs útnak nincsenek perspektívái, habár a cionizmussal szemben is vannak fenntartásai. ÜK 1934. december 16. 283.

61 *Danzig Samu* (1875–1944) máramarosszigeti szefárd főrabbi. 1907-től 1944-es deportálásáig töltötte be tisztségét.

62 *Deutsch Ernő* (1886–1950) rabbi. Az első világháború alatt tábori lelkész. 1912–1924 között Karánsebes, majd Nagyszentmiklós neológ rabbija. 1927-től 1950-ig Brassóban működött. Tanulmányai jelentek meg az újhéber irodalomról.

63 *Fischer Sándor* (1852–1928) 1892-től a gyulafehérvári status-quo ante hitközség főrabbi. Erdély egyik legtekintélyesebb tudósa volt, halachikus tárgyú munkáit különböző folyóiratok közölték.

64 *Fried József* (megh. 1935) 1880–1926 között nagyszalontai neológ rabbi.

65 *Schönfeld Lázár* 1911–1922 között a nagykárolyi status-quo ante alapon álló hitközség főrabbi. 1922-ben Palesztinába vándorolt. Alijázását követően a nagykárolyi hitközség megváltoztatja jellegét és az ortodoxiához csatlakozott.

zódást keressünk, életbevágó aktuális kérdésekről tanácskozzunk és a kialakuló véleményekhez képest esetleg országos szervezetet létesítsünk. Ha az értekezleten mégis csak oly csekély számban jelentek meg a kartársak – a távollevők egyébként legnagyobb részt szintén bejelentették a hozandó határozatokhoz való hozzájárulásukat –, úgy ezt a nagy ünnepek, a mi legnagyobb munkaidőnk közelségén kívül kétségtelenül leginkább annak kell tulajdonítanunk, hogy kartársaink nagyobb része a mai viszonyok közt nem győzi az utazással együtt járó tetemes kiadást. Annál nagyobb elismeréssel kell fogadnunk azon hitközségek példáját, amelyek kellőképpen méltatva a rabbigyűlések termékenyítő hatását a részvevők hivatásos munkásságára, maguk ajánlották fel az illető kartársaknak költségeik megtérítését s ezzel lehetővé tették ittvaló megjelenésüket. Reméljük, hogy ezt a példát a jövőben követni fogják a többi hitközségek is. Egyébként a hitközségek világi vezetői, amint a tőlük beérkezett és a gyűlésnek bemutatott nyilatkozatokból kiderül, hasonlóképpen tömörülni kívánnak egy országos szervezetben, amelyhez való elvi csatlakozásukat eddig bejelentették a következő hitközségek: Arad, Borosjenő, Buziás, Facsád, Gyulafehérvár, Karánsebes, Kisjenő, Kolozsvár, Kurtics, Lippa, Lugos, Marosvásárhely, Nagyszentmiklós, Nagyvárad, Temesvár-Belváros, Temesvár-Gyárvaros, Újszentanna.

Az értekezlet a hitközségek és rabbik csatlakozási nyilatkozataira vonatkozó bejelentéseket örömdetes tudomásul veszi.

3. Elnök előadja, hogy az értekezlet tanácskozásainak mederben tartása végett napirendi tervezetet készített, amelyet bemutat a következők szerint:

I. Kari ügyek:

1. Erdély-Bánáti Rabbiegyesület alakítása.
2. A rabbi jogállása.
3. Államsegélyek kieszközlése.
4. Gondoskodás succrescentiáról [utánpótlásról].
5. Továbbképzés.
6. A zsidó vallási élet erősítése.

II. Iskolai ügyek:

1. A tanítás nyelve.
2. Tanítók képzése.
3. A hitoktatás tanterve és módszere.
4. Tankönyvek.
5. Új iskolák alapítása.
6. Országos zsidó tanügyi bizottság alakítása.

III. Hitközségi ügyek:

1. Országos szervezet létesítése.
2. A vallási intézmények megszilárdítása.
3. Kulturális feladatok.
4. Jótékonsági intézmények.

IV. Általános zsidó ügyek:

1. Kapcsolatunk Románia és a külföld zsidóságával.
2. A palesztinai munka támogatása.

Az értekezlet a tervezetet helyeslő tudomásul veszi, de az első pont tárgyalására utoljára fog rátérni.

4. Elnök rámutat a rabbi jogállásának bizonytalan voltára. Ha a rabbi nem is alapíthatja működését paragrafusokra, mégis szükséges, hogy befolyása a hitközség és iskola ügyeire intézményes biztosítást nyerjen, hogy saját hatáskörét zavaró közbelépések ellenében védelmet találjon, hogy általában jogviszonya a hitközséggel és a hatóságokkal szemben rendezést és tisztázást nyerjen.

A jelenlevők mindegyikének hozzászólásai után, amelyekben szomorú tapasztalatok bőven kerülnek előadásra, az értekezlet megbízza dr. Jordán kartársat, hogy az elhangzott észrevételek és óhajok figyelembe vételével dolgozzon ki részletes javaslatot a rabbik jogállásának szabályozására.

5. Elnök bejelenti, hogy rabbik eddig alig, vagy egyáltalán nem részesültek a törvény biztosította államsegélyben, aminek oka egyfelől a rabbikar szervezetlensége, másfelől az egyes kartársak tájékozatlansága. Szükségesnek tartja, hogy együttes eljárással törekedjünk az államsegélyek különböző nemeinek (korpótlék, ruházati segély, havi drágasági pótlék) és egyéb kedvezményeknek (féláru vasúti jegy váltására jogosító igazolvány) elnyerésére.

Az értekezlet megbízza dr. Lenke kartársat egy törzskönyv összeállításával, amelynek adatai nyomán a kollektív kérvények elkészítésére és benyújtására az elnökség kéri fel.

6. Elnök utal a succrescentiáról való gondoskodás szükségére. A változott viszonyok következtében az ország területén belül kell a rabbiképzésre módot találni, nehogy a hitközségek alkalmas lelki vezetők nélkül maradjanak. A zsidó tudományosságnak is otthont kell teremteni országrészünkben.

Dr. Jordán megemlíti, hogy ő a kérdéssel már behatóan foglalkozott s bizonyos értelemben konkrét terve is van annak megoldására, amire nézve már tárgyalásokat is folytatott.

Az értekezlet örömmel veszi a bejelentést s felkéri dr. Jordánt, hogy az ügyet tovább készítse elő s dolgozzon ki egy megvalósításra alkalmas tervet.

7. Elnök kifejti, hogy a rabbik továbbképzése az utazás és a könyvek mértéktelen megdrágulása miatt nagyon megnehezült. Több felszólalás kapcsán különböző javaslatok merülnek fel, mire megállapodás történik a következőkben: Minden rabbigyűlésen egy-két tudományos előadás tartassék; módot kell keresni, hogy a kartársak e célból és általában eszmecsereik folytatására gyakrabban találkozhassanak és hogy közöttük a könyv- és folyóiratcsere, valamint a levélváltás sűrűbbé váljon.

8. Elnök rámutat a fájdalmas jelenségre, hogy a zsidó vallási élet mennyire hanyatlóban van a hívek körében. Prédikációk egymagukban nem segíthetnek e bajon. Élénk eszmecsere után a következő megállapodások jönnek létre:

A rabbik családtól családhoz, egyéntől egyénhez való befolyásolás útján igyekezzenek vallási hagyományaink szentül tartására szoktatni a híveket; különösen a családi élet körében előforduló öröndetes és gyászos események okozta emelkedett hangulatot aknázzák ki erre a célra; gondosan ügyeljenek arra, hogy a maguk és családtagjaik példája ebben a tekintetben a szemléltető tanítás eleven erejével hasson.

9. Elnök előadja, hogy iskoláink tanítási nyelve tekintetében a legnagyobb bizonytalanság és nyugtalanság észlelhető. Az alsóbb fokú tanügyi hatóságok egymással ellentétes rendeleteket adnak ki, ami a zavart még csak fokozza. Legutóbb pedig maga a közoktatásügyi minisztérium kolozsvári vezérigazgatósága küldött az itteni iskolához rendeletet, hogy térjen át vagy a román, vagy a héber, illetve jiddis nyelvre. Hangsúlyozza továbbá, hogy a héber nyelvet a jövőben mindenesetre oly mértékben kell tanítanunk, hogy gyermekeink fokozatosan képessé váljanak a biblia és az imakönyv könnyű és gyors megértésére. Erre nézve sikeres eszköznek ígérkezik a hébernek mint élő nyelvnek tanítása. Végül rámutat a kétféle kiejtésben rejlő nehézségre. Elénk diszkusszió után a gyűlés kimondja, hogy ragaszkodik a hitközségeknek a közoktatásügyi vezérigazgatóság által is felhívott 1907. XXVII. t.-c. 18. §-ában foglalt azon jogához, hogy a gyermekeket anyanyelvükön részesíthessék oktatásban, ami mellett természetesen az államnyelvet illető törvényes követelményeknek is teljes mértékben meg fognak felelni. Az egybehívandó országos szervező gyűlést fel fogja kérni, hogy az idézett törvény-cikkkel ellenkező intézkedésekkel szemben jogorvoslást keressen. A héber nyelvet az eddiginél fokozottabb mértékben kívánja taníttatni, még pedig az imaolvasás és bibliafordítás körében askenáz, az előbeszéd keretében szefárd kiejtéssel.

10. Elnök az új helyzetre való újólagos utalással felhívja a gyűlés figyelmét a tanítóképzés kérdésére. Okvetlenül szükségesnek tartja, hogy országrésünk számára a nyelvhasználati viszonyoknak megfelelő tanítóképző-intézet létesüljön. Felemlíti, hogy a Tarbut országos zsidó iskola-egyesület héber pedagógium felállítását tervezi.⁶⁶

A gyűlés határozatilag kimondja, hogy szükségesnek tartja Erdély-Bánát területén az állam és a zsidóság követelményeinek megfelelő tanítók képzéséről való mielőbbi intézményes gondoskodást.

11. Elnök rámutat a hitoktatás eddigi eredménytelenségére és fejtegeti ennek okait. Szavai nyomán élénk megbeszélés fejlődik ki, melynek eredményeképpen megállapítást nyer, hogy szükséges egy egységes hitoktatási tanterv kidolgozása, módszeres utasításokkal együtt; továbbá megfelelő tankönyveket kell íratni, annál inkább, mivel a régiék elfogytak és a legtöbb helyen tankönyv nélkül végzik a hitoktatás amúgy is nehéz munkáját. Tekintve, hogy könyvek nyomása jelenleg

66 A zsidó tanítóképzést 1921–1927 között a kolozsvári zsidó középiskola végezte. Az évfolyamonkénti két osztály viszont nem tudott egész Erdély számára elegendő tanítót képezni. A Tarbut gimnázium 1927-es megszűnése után a zsidó tanítóképzés helyzete még kilátástalanabbá vált. Az Erdély-Bánati Zsidó Tanítóegyesület 1937-es gyűlésén a legfontosabb napirendi pontok között a zsidó tanítói kar előregedésének kérdése szerepelt. A második világháború előestéjén az erdélyi zsidó tanítók többsége meghaladta az 50 éves kort. ÚK 1921. május 26. 112. és 1937. május 13. 106.

nagy költségbe kerül, a pénzügyi megoldás a létesítendő országos hitközségi szervezetre hárul.

Kapcsolatosan dr. Lenke bemutatja a közoktatásügyi minisztérium 68.193 számú rendeletét, mely az eddiginél is kisebb mértékben szabja meg a hittanórák számát és panasolja, hogy a hitoktatói tiszteletdíj az állami iskolákban aránytalanul csekély.

A gyűlés felkéri az elnökséget, hogy ezen sérelmes állapot orvoslása végett felterjesztéssel forduljon a vezérigazgatósághoz.

12. Népiskoláink helyzete tankönyvek, különösen olvasókönyvek tekintetében felette nehéz lévén, határozatba megy, hogy e kérdésnek megoldása a hitoktatási tankönyvekéhez hasonló módon szorgalmaztassék.

13. Tárgyalás alá kerül új iskolák létesítésének sürgős szüksége. A zsidó szellemű és zsidó tudásban való nevelés szükségessé teszi, hogy lehetőleg minden hitközség, ahol elegendő számban vannak tanköteles gyermekek, tartson fenn népiskolát.

A gyűlés ezt a kérdést is előterjeszteni rendeli az országos szervező gyűlésnek.

14. Elnök kifejti, hogy egész iskolarendszerünknek szükségessé vált átalakítása, a felmerülő pedagógiai és gazdasági kérdések nagy tömege kívánatosá teszi egy olyan országos szerv létesítését, mely ezeket az ügyeket állandó gondoskodásának tárgyává tenné és az elméleti és gyakorlati megoldásra javaslatokat készítené.

A gyűlés kimondja, hogy szükségesnek tartja egy Országos Zsidó Tanügyi Bizottság alakítását a hitközségek, a rabbik és a tanítótság képviselőiből. Az ügyet elő fogja terjeszteni a hitközségek országos szervező gyűlésének.

15. Elnök hivatkozik a hitközségek bemutatott nyilatkozataira, melyekben elvi hozzájárulásukat adják egy országos szervezet létesítéséhez.⁶⁷ Fejtegeti ennek célját és teendőit. A kérdésnek minden oldalról való részletes és kimerítő megvitatása után a gyűlés határozza:

Az ősz folyamán a hitközségek országos szervező gyűlésre hívandók egybe Kolozsvárra, amelynek tagjai a hitközségi elnökök, vagy azok meghatalmazott képviselői, esetleg még más kiküldöttek és hivatalból a rabbik. A gyűlés elé terjesztendő szervezeti tervet kidolgozására megbízást nyernek dr. Eisler, dr. Jordán és dr. Lenke kartársak. Alapelvei a következőkben nyernek megállapítást:

a) az egyes hitközségek autonómiája érintetlenül fennmarad;

b) az Országos Szervezet a Sulchan Aruch, mint a zsidó nép vallásos életének évszázados normatívuma alapján épül föl s ugyancsak az ősi zsidó hagyomány

67 A nyugati szertartású hitközségek erdélyi fedőszervezetét 1922. június 22-én alakították meg Kolozsváron. A szervezet az augusztus 31-i nagyváradi gyűlésen nyert végleges formát Erdély-Bánati Izraelita Hitközségek Szervezete néven. Székhelye Nagyvárad volt és a neológ valamint status-quo ante alapon álló hitközségek csatlakoztak hozzá. Fennállása alatt mind az Erdély-Bánati Izraelita Hitközségek Szervezete, mind az Erdély-Bánati Országos Izraelita Iroda megnevezést használták. Az 1936. február 16-án Bukarest központtal megalakult Nyugati Szerteratású és Egységes Zsidó Hitközségek Föderációjához az EBOII is csatlakozott, de megőrizte szervezeti kereteit és autonómiáját. A nyugati szertartású hitközségekhez hasonlóan az erdélyi ortodoxia is külön szervezetbe tömörült Erdélyi Ortodox Izraelita Központi Iroda (1920) néven. Zsidó Naptár az 5696. bibliai és az 1935-36 polgári évre. (szerk. Lax A. Salvator) Kiadja az Erdély-Bánati Országos Izraelita Iroda, Cluj-Oradea, é.n. 37., ÚK 1936. február 23. 45., Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929... 114.

szellemében annak értelmezésére minden hitközségben az ott illetékes rabbi van hivatva;

c) az eddigi szervezetek (kongresszusi, status-quo ante stb.) a politikai viszonyok változása következtében megszűntnek tekintetnek s helyükben az Országos Szervezet keretén belül kerületek alakítandók, melyekben az egyes hitközségek saját felfogásuknak megfelelően fognak csoportosulni;

d) az Országos Szervezet, mint a hitközségek szerint tagozódott zsidó népnek összefoglaló képviselője, paritásos alapon, vagyis a rabbik és a világi vezetők együttes irányítása alapján alkotandó meg.

16. Az értekezlet foglalkozik a vallási intézmények sok helyütt elhanyagolt állapotával, a metszői szolgálat, a hússzékek, a gabella, a húsvéti liszt stb. ügyével, a szertartási tárgyak és kegyeszerek árusítása körül tapasztalható mértéktelen visszaélésekkel és elhatározza, hogy a vallási intézmények gondozását, fejlesztését és megszilárdítását a szervező gyűlésen a hitközségeknek, konkrét javaslatok kapcsán, különös figyelmébe fogja ajánlani.

17. A kulturális feladatok tárgyalása során megvitatás alá kerülnek az iskolából kikerült ifjúság, különösen a magántisztviselők, a kereskedő és iparos ifjúság, valamint a felnőttek zsidó szellemű irányítása, a zsidó történelem és irodalom széleskörű ismertetése és általában népünknek a közcélok szolgálatára való nevelésének kérdései.

Az értekezlet elhatározza, hogy e kérdéseket későbbi alkalmakkor külön előadói javaslatok alapján fogja a gyakorlati megoldás számára előkészíteni. Már most kimondja, hogy lépések lesznek teendők a zsidó tudomány disciplináit ellátó tanszéknek felállítására a kolozsvári egyetemen. Egyidejűleg kimondja, hogy a kolozsvári zsidó Mensa Academica⁶⁸ fenntartása országos közcél és támogatása a hitközségek elsőrendű feladata.

18. A jótékonyági intézmények jelen állapotának, rendszerének és szellemének bírálata során különböző javaslatok merülnek föl. Határozattá vált egyelőre, hogy a vándorkéregetést országosan kell rendezni, a jótékonyági rendszerek ismertetésére tanfolyamot kell tartani és a helyi célú emberbaráti egyesületek mellett országos intézmények létesítését is kell szorgalmazni.

19. Elnök kifejti, hogy népünk és vallásunk érdekében eredményes munkát csak úgy végezhetünk, ha a magunk kicsiny erejét belekapcsoljuk az egyetemes zsidóságot mozgató erő nagy gépezetébe. Ennek módja, hogy először összekötésbe lépünk mint rabbiegyesület a Románia területén már létező vagy még létesítendő országrészi rabbiegyesületekkel, másodsor mint hitközségek szervezete kapcsolatot keresünk Románia egyéb hasonló alakulataival és végül érintkezést keresünk a megfelelő világszervezetekkel.

Az előadottakhoz képest a gyűlés szükségesnek ítéli az óromániai rabbiegyesülettel és az ottani Hitközségek Szövetségével való kooperálást, helyesli a

68 Egyetemi Mensa. A szegényebb sorú zsidó diákok étkeztetését látta el.

Rabbik Világszövetségének tervezett létesítését, kívánatosnak tartja a Bené Brit zsidó humanitárius világszövetség Erdély-bánáti páholyának megalakítását és felkéri elnököt, hogy lépjen érintkezésbe dr. Niemirower bukaresti, dr. Rosenfeld csernovici és Zirelsohn kisinyovi fő rabbikkal.

20. Palesztina fölépítése a zsidó nép egy részének befogadására olyan ügy lévén, amely minden egyes zsidónak szívbeli ügye, annak szolgálatából semmiféle zsidó alakulat, politikai felfogására való tekintet nélkül, ki nem vonhatja magát.

A gyűlés ezért kimondja, hogy a Keren Hajjesod munkájában az egyesület egész erejével részt kíván venni és annak országos szervezetében képviseltetni fogja magát.

21. Elnök utalással egyrészt a kartársaktól majdnem kivétel nélkül beérkezett és bemutatott csatlakozási nyilatkozatokra, másrészt az értekezlet folyamán kialakult véleményekre és hozott határozatokra, amelyeknek foganatosítása egy állandó rabbiszervezet létesítését eleve feltételezi és múlhatatlanul szükségessé teszi, kérdést intéz a jelenlevőkhöz, hogy kívánják-e az *Erdély-Bánáti Rabbiegyesület* megalakítását, igen, vagy nem?

Az értekezlet tagjai, mint alakuló közgyűlés, egyhangúlag kimondják, hogy az Erdély-Bánáti Rabbiegyesületet ezennel megalakultnak tekintik.

Elnök a határozatot ilyen értelemben enuniciálván, bemutatja az egyesületi alapszabályok vázlatos tervezetét.

A közgyűlés a tervezetet elfogadja s annak részletes kidolgozásával megbízza dr. Eisler, dr. Jordán és dr. Singer kartársakból álló bizottságot.

Tekintettel a megjelentek csekély számára, a közgyűlés úgy határoz, hogy a tisztikart a legközelebbi közgyűlésig ideiglenesen választja meg, még pedig dr. Lővy indítványa szerint a következőképpen: Elnök dr. Eisler Mátyás, jegyzők dr. Lővy Ferenc és dr. Vágvölgyi Lajos, pénztáros dr. Lenke Manó, ellenőr Stern Adolf.

22. Dr. Jordán köszönetet mond elnöknek a gyűlés előkészítéséért és vezetéséért és emelkedett szavakban Isten áldását kéri az értekezlet munkájára, valamint az Egyesület kifejtendő működésére.

Elnök megköszöni a kartársaknak, hogy időt, fáradságot és költséget nem kímélve megjelentek és egyhuzamban másfél napig annyi odaadással dolgoztak. Hálásan emlékezik dr. Lenke és dr. Lővy kartársaknak az előkészítés körül kifejtett munkájáról. Köszönetet mond a kolozsvári hitközség elöljáróságának a tanácskozó helyiség átengedéseért és déli 12 órakor az ülést berekeszti.

Dr. Eisler Mátyás s. k., id. elnök.

Dr. Lővy Ferenc s. k., id. jegyző

Dr. Vágvölgyi Lajos s. k., id. jegyző

Hitelesítjük: Dr. Jordán Sándor s. k., Stern Adolf s. k.

Az erdélyi-bánáti rabbik országos értekezletének és a vele kapcsolatos rabbiegyesületi alakuló közgyűlésnek jegyzőkönyve. Kiadja az Erdély-Bánáti Rabbiegyesület, Cluj-Kolozsvár, 1921. 3-13.

13.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a helyi csoportokhoz és a csatlakozott hitközségekhez az Erdélyi Zsidó Néppárt helyi szervezeteinek megalakítására

1922. február 2., Kolozsvár

Valamennyi helyi csoporthoz és csatlakozott hitközséghez!

Szövetségünk központi Nagy Intéző Bizottsága 1922. évi. február hó 1-én tartott ülésén egyhangúan kimondta annak szükségességét, hogy Erdély, Bánát, Máramaros és Körösvidék zsidó lakossága egy önálló politikai pártban tömörülten, egy központi pártvezetőségnek egységes irányítása alatt vegyen részt az 1922. évi március hó elején kiírt parlamenti választásokon.

Kolozsvárt az a kísérlet, hogy a Szövetségünk kötelékébe nem tartozó, egyes zsidó társadalmi tényezők egy ilyen zsidó politikai párt megalakításában Szövetségünk tagjaival karöltve részt vegyenek, eredménnyel járt és nem lehet kétséges, hogy ez lehetséges lesz ott is, ahol Szövetségünk még nem jutott oda fejlődésében, hogy a zsidóság zömét magában foglalja.

Önök e napokban felhívást fognak kapni az Erdélyi Zsidó Néppárt központi előkészítő bizottságától, hogy e pártnak helyi szervezetét – lehetőleg az esetleg a szövetség kötelékébe nem tartozó zsidó társadalmi tényezők bevonásával és ezekkel egyetértőleg – megalakítsák, annak vezetését megválasszák, és azt utasítsák, hogy a párt országos szervezetének megalakítása, részletes programjának megállapítása és központi vezetésének megválasztása végett Kolozsvárt e hó közepén tartandó nagygyűlésen megfelelő számú kiküldötttel képviseltesse magát.

A most említett nagygyűlésen megválasztandó központi pártvezetőség lesz hivatott, hogy a pártnak a küszöbön levő parlamenti választásokban való részvételét egységesen irányítsa.⁶⁹

Szövetségünk központi Nagy Intéző Bizottsága elvárja az összes helyi csoportoktól és csatlakozott hitközségektől, valamint minden egyes szövetségi tagtól, hogy az Erdélyi Zsidó Néppárt megszervezésében legjobb erejének latbavetésével fog közre működni.

A párt programjának lényege: A nagyromániai zsidóságnak önálló népkisebbségül való elismerése és felruházása mindazon jogokkal, melyek a népkisebbséget egy demokratikus államban a mai kor eszméi szerint megilletik.

Szövetségünk életkérdése, hogy azon zászló alatt, melyre e program van felírva, Erdély, Bánát, Máramaros és Körösvidék zsidósága a hatalom részéről számba veendő, külön politikai faktor gyanánt, egységesen lépjen fel a mostani választá-

69 A párt a választásokat megelőzően visszalépett a megmérettetéstől. ÚK 1922. február 22. 41.

sokon. Ennek elmulasztása igen hátrányosan hatna vissza Szövetségünk fejlődésére, sőt oda vezethetne, hogy kérdésessé válnék Szövetségünk létjogosultsága.

Okvetlenül életjelt kell adnunk magunkról és be kell bizonyítanunk, hogy öntudatos nemzeti politika folytatására képesek vagyunk.

Részesítsék hát az Erdélyi Zsidó Néppárt központi előkészítő bizottságának önközös intézendő felhívását a megérdemelt figyelemben és kövessék azt.

A választásokon tanúsítandó magatartásukat az Erdélyi Zsidó Néppártnak megválasztandó központi vezetősége fogja majd megszabni.

Cioni üdvözlettel: Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség elnöksége.

M. i.: Hassunk oda, hogy minden zsidó polgár február 8-ig kérje a választói névjegyzékbe való felvételét.

AFCER, VI. fond, 307. dosszié, 1-2. (gépi eredeti, pecséttel, aláírások nélkül)

14.

Ma alakul meg az erdélyi zsidó néppárt

1922. február 14., Kolozsvár

Az Erdélyi Zsidó Néppárt rendeltetése az, hogy Erdély, Bánát, Máramaros és Körösvidék zsidó polgárait a Nagyrománia közéletében való részvételre olyan alapon egyesítse, mely egyfelől népi öntudatának megfelel, másfelől a hamisíthatatlan demokrácia irányelveivel összhangban áll.

Ezt az alapot a következő program szolgáltatja, melynek megvalósításáért az Erdélyi Zsidó Néppárt küzdeni kíván:

A népkisebbségek általános követelései:

1. Az állampolgárság új törvénnyel akként szabályozandó, hogy egyrészt mindazok, akik a világháború befejezésének időpontjában Nagyrománia területén állandó lakhellyel bírtak és a törvény életbe lépéséig más állam polgárságát nem optáltak, minden formalitás mellőzésével teljes jogú román állampolgároknak tekintessenek, másrészt a törvény életbelépésétől kezdve a román állampolgárság megszerzése – faji és vallási különbségre való tekintet nélkül – mindenkire nézve ugyanazon feltételekhez legyen kötve.

2. Az új alkotmányban is ünnepélyesen kifejezésre jutó sarkalatos rendelkezéssel biztosítandó, hogy minden államhatalmi funkció gyakorlásában mindenkor az állampolgárokkal való elbánás egyenlőségének és – az egyénenkénti elbírálásnál – a szerzett jogok tiszteletben tartásának elvei érvényesüljenek.

3. Az új alkotmányban elismerendő a Nagyromániában élő etnikai kisebbségeknek, –beleértve a zsidó polgárok összességét is – közjogi személyisége és ennek attribútumai oly alaptörvényekkel biztosítandók számukra, melyek által az állami egység sérthetetlensége mellett intézményesen felruháztatnak az 1918. évi december hó 1-én, Gyulafehérváron megtartott román nemzetgyűlés által hozott és az ország törvényei közé is már beiktatott határozatokban megígért jogokkal.⁷⁰

Ehhez képest:

a) a hovatarozás tekintetében az egyéni szabad elhatározásnak figyelembe vétele mellett, –községi, megyei és országgrészi tagozódást magukban foglaló, országos nemzeti kataszterek létesítendők s így zsidó kataszter is állítandó fel,

b) oly választási törvény alkotandó, mely az általános, egyenlő, titkos és nemzeti kataszterenként gyakorlandó választójog életbeléptetésével az etnikai kisebbsége-

70 A Gyulafehérvári Határozatok III. cikkelyének 1–2. pontjai a következőket tartalmazzák: „1. Teljes nemzeti szabadság az együttlakó népek számára. Minden népnek joga van a maga neveléséhez és kormányzásához saját anyanyelvén, saját közigazgatással, saját kebeléből választott egyének által. A törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való részvételre minden nép népességének számarányában nyer jogot. 2. Egyenlő jog és teljes autonóm felekezeti szabadság az állam összes felekezetei számára.” A határozatokat a Román Királyság szöveg szerint nem iktatta törvénybe. Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 17. és 209.

ket az országos törvényhozó testületekben, valamint megyei és községi önkormányzati szervezetben lélekszámuknak megfelelő aránylagos képviselőhöz juttatja, és amely a választások szabadságát leghatékonyabban biztosítja,

c) a nemzeti kataszterek alapján az etnikai kisebbségeknek országrészi, megyei és községi tartózkodást magukban foglaló, oly országos szervezetei alkotandók meg, melyek alkalmasak arra, hogy az államhatalomból rájuk átruházott hatáskörnél fogva települési viszonyaikhoz mért, tágabb vagy szűkebb körű nemzeti önkormányzat alanyai legyenek, és amelyek ilyen – csupán az állami egységnek és az állam román jellegének érinthetetlenlése által korlátozott önkormányzat gyakorlására képesekké tételnek.

Minisztériumot a kisebbségeknek:

d) az ország kormánya és az etnikai kisebbségeknek országos nemzeti szervezete közötti, állandó összeköttetés fenntartása végett az állami költségvetés terhére a kisebbségi ügyeknek minisztériuma és ezen belül minden etnikai kisebbségnek egy államtitkársága létesítendő, továbbá a belügyi, a vallásügyi és közoktatásügyi minisztériumokban minden etnikai kisebbség részére egy-egy külön ügyosztály állítandó fel és ezen állami hivataloknak fontosabb állásai az érdekelt etnikai kisebbségeknek országos nemzeti szervezeteivel egyetértőleg oly egyénnel töltendő be, akik az illető kisebbségek nemzeti kataszterében foglaltatnak,

e) törvény alkotandó, melynél fogva évenként azon arányban, miként az az állami költségvetésben az állami elemi és középiskolák létesítésére és fenntartására fordított összeg az egész állami költségvetés főösszegéhez viszonylik – a kormány az etnikai kisebbségek nemzeti katasztereiben fölvevett polgárok által fizetett adókból alakuló állami bevételeknek megfelelő hányadait – iskolai célokra és az e célokra való felhasználása mellett – az illető kisebbségek országos nemzeti szervezeteinek tartozik rendelkezésére bocsátani.

A zsidóság speciális követelése:

4. A zsidó polgárok részére a haza védelmében való részvétel feltétlen kötelezettségnek minden irányban érintetlenül maradása mellett – az összes életviszonyokban az a lehetőség biztosítandó, hogy szombaton és vallásuk egyéb ünnepein munkaszünetet tartsanak és vallásuk egyéb előírásaihoz alkalmazkodjanak, e szempontból a szombaton munkaszünetet tartó zsidó polgárok a vasárnapi kötelező munkaszünet alól fölmentendők.

5. A rabbik részére a többi hitfelekezetek lelkészeivel minden tekintetben egyenlő jogállás biztosítandó.

6. A gazdasági élet irányítását, a népjólét emelését célzó, minden általános törvény és rendelet megalkotásánál a zsidó etnikai kisebbségnek jelenlegi társadalmi struktúrája is figyelembe veendő és annak szem előtt tartásával e kisebbség egyes osztályai az elnyomorodás veszélyétől megóvandók.

7. A zsidó szervezeteknek ama törekvései, melyek tagjai jelenlegi társadalmi struktúrájának a szisztematikus fejlesztés eszközeivel egészségesebbé való alakítására irányulnak, úgyszintén e szervezeteknek egyéb, az állam érdekével nem ellentétes népjóléti akciói, állami támogatásban részesítendők.

8. A kormányzat összes ágában minden intézkedésnél az Erdélyt, Bánátot, Máramarost és Körösvidéket magában foglaló országrésznek a történelmi fejlődésben alapuló individualitása irányadó szempont gyanánt veendő figyelembe. Elhamarkodott kísérletekkel való erőltetés helyett Nagyrománia egységesítése mindenütt az érdekelt országrészeknek régebbi lakosai közül választandó és azok különleges viszonyait alaposan ismerő, szakértők közreműködésével, megfontoltan és fokozatosan viendő keresztül.

9. A közigazgatási és igazságügyi törvényrendszerek egységesítése megfelelő átmeneti időszakok közbeiktatásával és egyes törvények hatályának új területekre való egyszerű kiterjesztése helyett az összes törvényrendszerek előnyeit értékesítő és hátrányait kiküszöbölő, új törvények hozatala által valósítandó meg.

10. A köztisztviselők szolgálati pragmatikája kodifikálandó. A bírói függetlenség nyugat-európai mintára való szabályozás útján intézményesen biztosítandó. Közigazgatási bíróság és hatásköri bíróság állítandók fel.

11. A kormányzat tisztasága egyfelől a köztisztviselőknek megfelelő szelekciója és fizetésüknek megfelelő rendezése, másfelől a korrupció kíméletlen üldözése által hatékonyan biztosítandó.

Erdélyi bajok:

12. A felfüggesztett megyei és községi önkormányzat sürgősen visszaállítandó és a jövőben a korszerű igényeknek megfelelő reformokkal fenntartandó.

13. Az agrárreform végrehajtásának a zsidó polgárok jogos igényei, különösen a rokkant katonákéi, kellő figyelemben részesítendők.

14. Az alkotmányos állampolgári szabadságjogok tekintetében fennálló kivételes állapotok, ún. a költözködés, a lakás, a gyülekezés, a sajtó, a mezőgazdasági és ipari termelés, a kereskedelem szabadságát és egyéb szabadságjogokat korlátozó intézkedések a legsürgősebben hatályon kívül helyezendők.

15. A nagyobb városokban uralkodó lakásínség problémájának megoldására a kormány és a városi hatóságok részéről, az illető városok egész társadalmának egyenlő mértékben való igénybevételére alapított építési akciók teendők a legsürgősebben folyamatba.

A kereskedelem szabadságáért:

16. Nagyrománia közgazdasági helyzetének megjavítása végett mindenekelőtt a legnagyobb erőmegfeszítés teendő és a legmesszebbmenő áldozatok hozandók annak érdekében, hogy az ország közlekedési eszközei nyugat-európai színvonalra emeltessenek. Ezen felül a hazai ipar fejlesztéséről a jelenleginél modernebb, új törvény alkotandó. A kereskedelmi és ipari vállalatokra vonatkozó intézkedéseknél

mindennemű hazai tőke, bármily nemzetiségű polgároké legyen is, teljesen egyenlő megítélésben részesítendő; az export és import akként szabályozandó, hogy a szállítás lehetősége mindenki részére egyforma feltételektől függjön és mindennemű visszaélés eleve kizárt legyen.

17. A munkásvédelem nyugat-európai módon szabályozandó. A munkásszervezetek szabadsága és a munkásjóléti intézmények önkormányzata hatékonyan biztosítandók. Törvény alkotandó a munkanélküliek biztosításáról. A munka és a tőke közötti küzdelemben az állam pártatlansága mindenkor megőrizendő.

Az adótörvény:

18. Az új adótörvények revízió alá veendőek olyan irányban, hogy az adómentes létminimum emeltessék és az elsőrendű közszükségleti cikkeknek fogyasztási adója eltöröltessék. Általában az a törekvés teendő az állam pénzügyi politikájának vezérelvéül, hogy a fogyasztási adónemek fokozatosan kiküszöböltessenek és lehetőleg csak egyenes adók szolgáljanak az állami bevételek forrásául.

19. A hadi szolgáltatásokból eredő igények kielégítésére, a hadi és forradalmi károk megtérítésére, az osztrák és magyar hadikölcsön kötvények beváltására kiváló gond fordítandó és e tekintetben a szükséges intézkedések mielőbb megteendőek.

20. Sürgősen törvény alkotandó a segélyezésre szoruló hadirokkantak, a hadiözvegyek és hadiárvák gondozásáról és minden rendelkezésre álló eszköz igénybe veendő, hogy a még Oroszországban sínylődő erdélyi hadifoglyok utolsó csoportja is hazatérhessen szülőföldjére.

Ez a program, melynek megvalósításáért az Erdélyi Zsidó Néppárt a politikai arénára lép. A jelszavak, melyek alatt küzdeni akar: Hűség a román állameszme iránt. – Zsidó népi egység: testvériség a román nemzettel és a többi népkisebbségekkel! Munka és emberi haladás!

Új Kelet, 1922. február 14. 34.

15.

**Schütz Henrik, az aradi zsidó hitközség alelnökének körlevele
[az erdélyi hitközségekhez
egy közös szervezet megalakításának érdekében]**

1922. április 30., Arad

Tekintetes Elnökség!

A főt. Dr. Eisler Mátyás főrabbi úr kezdeményezésére első ízben f. évi március hó 27-re, majd másodízben f. hó 24-re Kolozsvárra egybehívott országos szervező gyűlés, melyre az Erdély-Bánati nem ortodox hitközségek kaptak meghívót, nem volt megtartható, mert a hitközségek nem jelentkeztek kellő számban.

Abból indulok ki, hogy a szervezkedés szükségességéről az összes hitközségek és azok vezetőségei meg vannak győződve és az eddigi munkálatokkal szemben tapasztalt idegenkedés talán oly előttem egyelőre ismeretlen okokra vezethető vissza, melyek kölcsönös megbeszélés esetén orvosolhatók volnának.

Mint hogy ez a meggyőződésem, és minthogy a szervezkedés szükségességéről meglévén győződve, annak végleges elejtését hibának tartanám, minthogy több oldalról fel lettem szólítva arra, hogy vegyem kezembe az ügyet és hívjam meg a hitközségeket értekezletre Aradra, ezért azon kérdést bátorodom intézni a tek. Elnökséghez, hogy azon esetben, ha a hozzám intézett felszólításoknak engedve, az Erdély-Bánát területén lévő nem ortodox hitközségek főabbijait és elnökeit Aradra értekezletre hívnám össze, számíthatnék-e arra, hogy a főrabbi és elnök urak meghívásomat elfogadva, az értekezleten meg is fognak jelenni.

Az értekezlet tárgya volna a szervezkedés útjában netán álló gátló körülmények elhárításának, valamint a szervezkedés módozatainak megbeszélése.

Nagyon kérem a tek. Elnökséget, hogy b. válaszát az aradi zsidó hitközség címére lehetőleg 8 napon belül elküldeni szíveskedjék.

Arad, 1922. április hó 30.

Hittestvéri üdvözlettel

[Schütz Henrik] az aradi zsidó hitközség ügyvezető alelnöke. sk.

Aradi Hitközség Levéltára, 78. dosszié, 50.

16. Az első ratifikálási ünnep Erdélyben

(Részlet)

1922. augusztus 6., Máramarossziget

A sanremói határozat ratifikálását nagy és méltó keretekben a csatolt részek zsidósága közül elsőnek Máramarossziget zsidói ünnepelték az elmúlt vasárnap.⁷¹

Szokatlanul brutálisan dolgozott az ünnep ellen a szigeti ortodox hitközség rabbija, Chajim Cvi Teitelbaum vezetése alatt ez a klikk, amely minden zsidó haladás kerékkötője.⁷² Előbb a termet szerették volna elgáncsolni, de a hatóságok nem állottak kötélnek, és amikor a kultúrpalotát mégis átengedték az ünnepség céljaira, Teitelbaumék a terror más fajtaival próbálkoztak. Glasner Móse főrabbi nemes és tiszteletreméltó személyét becsmérő plakátokat nyomattak, röpcédulákat osztogattak, verekedéseket produkáltak. Rottenberg Józsefet tettleg inzultálták, Eckstein Emmanuel rabbi háza előtt éjnek idején tüntettek. Mit sem használt. A plakátokat letépték az emberek, vagy gúnyos megjegyzéseket írtak melléje. Chajim Cvi Teitelbaum aláírása mellé valaki ötletesen a Cvit „Cvue”-ra transzformálta: *Teitelbaum a kétszínű*. A tehetetlen düh nem tudott rontani a szigeti zsidóság lelkéből fakadt ünnepségen. Vasárnap délelőtt kék és fehér színekben pompázott a város. Feketébe öltözött tömegek hullámozottak a főtéren és a Korona szálló homlokzatán, ahol Glasner Móse és a Zsidó Nemzeti Szövetség küldöttje, dr. Klein Miksa megszállottak, két román trikolor között zsidó színeket lobogtatott a szél.

A tér közepén zsidó zenekarok népdalokat és régi zsidó nótákat húztak, és amikor a Zsidó Nemzeti Szövetség delegátusainak autója befutott a város főterére, „hedád” és „jechi” kiáltások törtek föl öregek és ifjak ajkairól. A téren külön csoportban állottak az aknaszlatinán átjött ruszinszkói zsidó ifjak, akiket erre az alkalomra, útlevel nélkül, helyhatósági láttamozással engedtek át a határon. Kék-fehér díszítés között mindenfelé, ברוכים הבאים [hagyományos zsidó üdvözlési forma: *Áldás az érkezőkre* jelentéssel. G. A.] felírások.

A fogadtatás

A főrabbi autója délelőtt fél tizenegy órakor futott a városba. A város határán hintókon Kahan Natan Samu, a szefárd hitközség alelnöke és dr. Blank Illés vezetésével harminctagú küldöttség várta a kolozsváriakat, akik a deputáció néhány vezetőjét a gépkocsiba invitálva, folytatták útjukat a város felé.

71 Az 1920. április 18–26. között SanRemóban tartott konferencián dőlt el Törökország és Palesztina világháborút követő sorsa. Április 24-én a konferencia arról döntött, hogy a Törökországgal kötendő békeegyezménybe belefoglalják a Balfour-deklarációt és Palesztinát brit mandátum alá helyezik. Laqueur: *A History of Zionism...* 178–205.

72 *Cvi Teitelbaum* (1880–1926) rabbi a közép-európai haszidizmus legismertebb alakjai közé tartozott. 1904-től állt a máramarosszigeti ortodox hitközség élén. Híres volt cionizmus ellenességéről, de a beszercei ortodox hitközségi szervezettel is konfliktusban állott. Nagyhirű jesivát működtetett.

A Korona szállodában, a Glasner Móse számára fenntartott tágas szobában már rajzott akkor a deputációk sokasága. Egyletek, zsidó csoportok, a város tizenötezer zsidó lélekből álló zsidó lakosságának minden számottevő alakulata elküldte reprezentánsait, hogy köszöntse Glasnert és dr. Klein Miksát és rajtuk át a Zsidó Nemzeti Szövetséget.⁷³ Az elsők között volt Stern Fischel, a máramarosszigeti ortodox, tehát Ch. C. Teitelbaum hitközségének érdemes elnöke, aki tüntető szándék nélkül, zsidó szíve által vezetettve meleg szavakkal hódolt a Mesternek.

A Kultúrpalotában

A mitinget délután öt órakor tartották meg a kultúrpalotában. Herzl Tivadar képe kék-fehér keretben a szónoki pódium fölött. A tágas dísztermet félkörben átfogó karzat roskadásig tele hölgyközönséggel, a teremben ember ember hátán. Férfiak, ifjak sokasága. Amikor Glasner Móse főrabbi fehér tiszteletreméltó alakja feltűnt a teremben, szinte megrengtek a falak:

Jechi adonenu! Jechi morenu! Hedad! Hedad!

Fölharsant a cionista zenekar hegedűiből a Hatikva dallama, mindenki fölállott, mindenki énekelte a zsidó himnuszt. A vendégek padján megjelentek a helyőrség képviselője mellett Hodor Viktor alispán, Continera rendőrprefektus, Dr. Danzig Samu, a szefárd hitközség főrabbija és a két hitközség képviselőiben Stern Fischel és Kahan N. Sámuel elnökök.

A népgyűlést Dr. Fried Ábrahám,⁷⁴ a Máramarosi Zsidó Nemzeti Szövetség direktóriumának egyik tagja nyitotta meg lendületes héber nyelvű beszéddel.

–Salom larachov v'lakarov. – Üdv a távolban élőknek és az itt lévőknek! Kétezer éve, hogy tiportak bennünket, hogy gázoltak rajtunk, kétezer év hontalansága után íme hazugságban marasztaltattak mindazok, akik a geulába vetett reményünket gúny tárgyává tették. A nemzetek belátásáról hirdetett prófécia valósággá lett, rajtunk most már a sor, hogy országuinkra méltók legyünk.

Köszöntötte a kolozsvári gáont,⁷⁵ aki mint Rabbi Akiba,⁷⁶ egyik kezében a tóra fáklyáját, a másikkban a zsidóság harci fegyvereit tartja. Majd román nyelven üdvözölte a hatóságok képviselőit, azután a szót Dr. Heller Jakab vette át, hogy a mandátum ratifikálásának jelentőségét ismertesse.

–Néhány nappal ezelőtt a „Tiseo Beav” napját ültük, a nagy mártíromság emlékezetét, a zsidó nép hontalanságának kezdetét. Ez a hontalanság egyúttal világosságot jelentett, mert a tudás és a hit világossága áradt a világra.⁷⁷ A zsidó

73 Túlzott számadat. 1922-ben mintegy 11–12 ezer zsidó lakosa volt Máramarosszigetnek. Lásd. 1. sz. melléklet

74 Fried Ábrahám (sz. 1889) jogász, máramarosi cionista vezető.

75 Gáon – Az ókorban a törvényhozás legfőbb emberei. Itt tudós értelemben használja a szöveg és Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbiira utal.

76 Rabbi Akibát (Akiba ben Joszef) a zsidóság egyik legnagyobb tanítójának tekintik Mózes és Hillel mellett. Az i. sz. I–II. században élt. „A bibliai tudományok, a tanítás és a tanulás megszervezője”, híres írásmagyarázó. Hadriánusz császár ideje alatt ő volt a zsidó szabadságghar szellemi vezetője. Életéről számos feljegyzés került be a Talmudba. Zsidó Lexikon... 19–20.

77 Áv hónap 9-e. Bőjt nap Jeruzsálem kétszeri pusztulásának emlékére.

nép nem lelkesedéssel, hanem a visszaemlékezés szelíd örömével ünnepli örömeit. Elveszítettük földünket, megfosztottak a rögtől, megalázták önérzetünket, elvitázták népi életünk jogosságát: a zsidó név szégyenletes lett. De a hosszú, sivár múltban mindig voltak olyanok, akik hittek a zsidó nép feltámadásában. Mindenkor csak más formában látta ezt az ideát, az egyik a felvilágosodottságban, a másik az asszimilációban. Egy lángelekű és lángszívű emberben azután megvalósult a zsidó remény: vissza az ősi hazába! – Hirdette Herzl Tivadar. Hódoljunk emlékének. Ne feledjük Chaim Weizmann⁷⁸ és Nachum Szokolov⁷⁹ érdemeit sem, és amikor Istennek hálát adunk, hogy nemzeti mozgalmunknak ezt a két nagyszerű fiát küldte, akkor lobogtassuk meg a tisztelet és nagyrabecsülés és a kitéphetetlen szeretet zászlaját Balfour előtt is. (A nagygyűlés tagjai felállnak, percekig tapsolnak és heddad Balfour-t kiáltanak.) Megmutatjuk a világ előtt, hogy konstruktívak leszünk és hogy ezt az építő erőnk az emberiség üdvére fogjuk használni. Nem kész országot kaptunk, de a mi munkánk Palesztinából bőséges és áldást hozó földet fog teremteni. Pinszkerrel mondom, ne fogadjunk el semmilyen ajándékot, az emancipáció ajándékát sem, mert nekünk önmagunknak kell magunkat emancipálni.⁸⁰ A népeknek, amelyek között élünk, csak akkor leszünk igazi testvérei, ha önmagunkat szabadítottuk föl.

Csoda és valóság

A hatásos beszéd után Glasner Móse főrabbi emelkedett szólásra. Szűnni nem akaró taps, heddad-kiáltások lecsillapulta után néhány héber mondatban megköszöni a nagy megtiszteltetést, amely nem neki, hanem a nagy ügynek szól.

– Első alkalom – úgymond –, hogy a ratifikálás óta nyilvánosan felepszolal. Fájdalom, Clujban a zsidóság hadiállapotban van, önök tudják, milyen esetből és miért gyűlölködnek most egymásra a testvérek. „Nachmu, nachmu ami – vigasztaljátok népemet” – mondtunk a prófétával az elmúlt szombat haftorájában. Az írás a jövőről beszél, nem a múltból. Mindig is vigaszra szorult a zsidó nép, mindig is ébresztetni kellett benne az elvesztés tudatát. A széderrel, a szentéletű ember éjféli imájával, ezekkel visszagondoltunk a nagy veszteségre és így alakult ki bennünk az ország visszahódításának csodák útján való álomreménye. Hogy sasszárnyakon visznek majd Erec Jisraelbe bennünket és a csodák más varázslatos útjain. Ám akik leszállnak a csodák világából, a realitások színterére, akik a nép reményét valóra akarják váltani, igaz erőket vehettek csak igénybe és nem a fantázia virágos tűnő kertjéhez folyamodtak. Nem huszonöt év óta törekedünk a zsidó nép Erec Jisraelbe való vissza telepítésére komoly gazdasági és politikai eszközökkel, az a gondolat sokkal korábbi, körülbelül hetven esztendő, amikor rabbenu Sámuel Mohilover bontotta ki a hazatérés eszméje

78 Chaim Weizmann (1874–1952) Izrael állam első elnöke. 1920–1931 és 1935–1946 között a Cionista Világszervezet elnöke.

79 Nachum Szokolov (1861–1936) lengyel zsidó újságíró, cionista vezető. Az első világháború kitörése után Angliába költözik. 1931–1935 között a Cionista Világszervezet elnöke.

80 Leo Pinsker (1821–1891) orvos, oroszországi cionista ideológus és vezető.

zászlaját.⁸¹ Vele együtt több gáon dolgozott a gondolat terjesztésén. Tudták, hogy a valóság azt követeli, hogy a nép maga vegye a kezdeményezést a kezébe, maga fáradozzék azon, hogy visszajuthasson az országba, amelyből elűzetett. Fájdalmas, hogy ma is még eretnekké kiáltják ki némely papok azokat, akik így gondolkodnak. Ha Maimonidest olvasták volna a próféta jóslásáról, tudhatnák, hogy az oroszlán és a bárány együttélése allegóriája a népek egymás mellett való békés együttélésének.

De ők nem akarnak látni. Nem veszik tudomásul az utolsó évek nagy zsidó eseményeit, a népi megmozdulást, a munkára való szervezkedést, nem látják, nem akarják látni, hogy zsidó kötörök és kapafogók Erec Jisrael több pontját miként változtatták át sivatagból Édenné. Nem látták és azt állítják, hogy Isten nem szerzett erről tudomást (Derűlség).

Erec Jisrael földjén igaz pompájában fog virulni a vallási és mindazon erkölcs, amely az egyszerű, dolgos nép számára példaként világítani. Nem akarunk Párizst és Londont csinálni Jeruzsálemből, hanem igenis a zsidó egyszerűség és fennköltség ragyogó városát, a vallás és a Tóra szent helyét.

A főrabbi azután kitért zsidó ellenfeleink rágalmaira. Felsőbb helyen azzal állnak elő, hogy hazafiatlanok vagyunk. [...]

Klein Miksa dr. tolmácsolta az Erdélyi Nemzeti Szövetség üdvözlését.

- Történelmünk kétezer év óta a mártíromság története. Elérkezett az idő, hogy a népek jóvátégyék hibájukat. 1917. november másodika a nagy nap, Balfour ígéretének napja, 1922. július huszonnegyedike pedig, a teljesülés dátuma. Íme, felvirradt a kor, amikor kiélhetjük teljes nemzeti életünket, amikor nem mint a beszercei iroda (Le vele! abzug! – kiáltások) mondhatjuk, hogy nép vagyunk, nem csak vallás.⁸² Kérdezik, lehetünk-e külön nemzet, amikor nem beszéljük ezt a nyelvet. Földi nyelv és nemzeti ideál, ami egy népcsoportot nemzetté tesz. Hát igen, mi ezt mondhatjuk magunkról. Nyelvünk van, amelyet évszázados környezetünk miatt nem beszélünk, de itt a románság példája, amely szintén így volt vele és íme, most senki nem mondaná arra, aki valamikor restelt még románul beszélni, hogy nem a nemzet fia. Földünk és nagy, világot átfogó ideáljaink vannak. Vezéreink vannak a legtiszteletreméltóbb, legnemesebb fajtából. a mieink közül szentéletű főpapunk, Glasner Móse (a közönség percekig állva ünnepli a főrabbit), aki agg kora ellenére, fáradságot nem kímélve dolgozik ideálunkért. Egyike volt az önállóan gondolkodóknak, akik rájöttek, hogy foglalkozásuk mellett hivatásuk is van. [...]

A háború óta a mandátum az első pozitívum, abban a világrendben, amely eddig nem talált nyugvópontot. Áldozatkészség van most már a helyén, nem üres lelkesedés.

81 Samuel Mohilever (1824–1898), a vallásos cionizmus egyik megalapítója, oroszországi rabbi.

82 Az ortodox hitközségek beszercei fedőszervezetére, az Ortodox Központi Irodára utal.

Üdvözlések és fáklyászene

A nagy tetszéssel és tapssal fogadott beszéd után dr. Blank Illés a népgyűlés elé terjesztette határozati javaslatát, amelyben a gyűlés hálás szívvel mond köszönetet a népszövetségnek és az abban résztvevő minden egyes népnek és államnak, különösen Romániának és Angliának, kiváló államférfijának, Balfournak, továbbá a cionista világszervezet vezetőségének, Weismannak és Szokolovnak, a hazai testületek között pedig az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek és elnökének, dr. Fischer Tivadarnak.

Ezután Hodor Viktor alispán megköszönte az üdvözlést és afölött érzett örömének adott kifejezést, hogy a zsidóság, íme, saját nemzeti eszméjét kiküzdté. A románság nevében is üdvözli a zsidóságot nagy történelmi napján.

Két Bialik-vers,⁸³ amit Folti színész szavalt és Giskalay János *Esküjének* eléneklése után a népgyűlés nyolc óra felé szétoszlott.

Este a Máramarosi Zsidó Nemzeti Szövetség házából bandériumos, fáklyás menet vonult Glasner főrabbi szállója elé. Zeneszó és rakéták fénye mellett öt-hatezer ember élén jött a fiatalság. Lichtenstein Hillel kérésére a főrabbi az erkélyéről lendületes beszédet tartott Máramaros zsidó népéhez. A menet azután a vármegyeház elé indult, ahol Fried Dezső hosszabb ünneplő beszédére Mihali Gábor megyei prefektus és Mihali Péter, a kerület parlamenti képviselője feleltek meleg szavakkal. Innen dr. Danzig Samu főrabbi háza elé mentek tisztelegni, majd a Fuchs família palotájához, ahol Klein Miksa dr., az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség kiküldöttje tartózkodott. Dr. Klein Miksa hosszabb beszédben fejtette ki az ifjúság feladatát a zsidó reneszánszsal szemben és követelte, hogy a szervezkedést most már cselekvések kövessék. Az ünnepségek sorát egy a Korona szállodában megtartott népes vacsora zárta be.

Új Kelet 1922. augusztus 9., 174.

83 *Chajim Nachman Bialik* (1873–1934). Zsidó nemzeti költő, műfordító. A cionista kulturális rendezvények kedvelt szerzője.

17.

Az alijázni készülő Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi búcsúztatása

1923. május 3., Kolozsvár

A megható ragaszkodás és el nem múló hála ünnepi megnyilatkozása volt az a díszgyűlés, amelyet Kolozsvár nemzeti érzelmű zsidósága tartott ma délután [május 3-án] a Redout nagytermében abból az alkalomból, hogy az erdélyi zsidóság legkimagaslóbb vezére, Glasner Móse főrabbi Erec Jisraelbe költözik. A gyűlést az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség kis intézőbizottsága hívta össze és az összes kolozsvári zsidó testületek, egyesületek és intézmények egy-egy küldöttséggel képviseltették magukat, hogy búcsút mondjanak a távozó mesternek és a meghatottság szavaival köszönjék meg a tanítást és útmutatást, amelyben Glasner Móse negyvennégy éven át részesítette nem csak Kolozsvár, de egész Erdély zsidóságát. Délután hat órára volt egybehívva a gyűlés, de már jóval előbb zsúfolásig megtelt a Redout hatalmas terme. A Szövetség egy küldöttsége hozta el a főrabbit, akit a terembe lépésekor a közönség percekig tartó lelkes ünneplésben részesített. A főrabbi a Szövetség kis intézőbizottságának tagjai között foglalt helyet az emelvényen.

A Szövetség búcsúja

Elsőnek *Dr. Fischer Tivadar*, a Szövetség elnöke intézett beszédet Glasner Mósehez.

–Most, hogy búcsút mondunk neked, – kezdte Dr. Fischer – a fájdalom és elfogódottság érzése nyűgözi le szíveinket, de egyben az öröm érzése is. Szomorúak vagyunk, mert eltávozik körünkől az a férfiú, aki élünkre állott, amikor négy és fél évvel ezelőtt felvirradt nemzeti ébredésünk hajnala, aki népünk ügyéért feláldozta öregségének nyugalma, küzdött és szenvedett értünk. Ha majd az erdélyi zsidóság nemzeti szervezete oda fejlődik aminek mi szántuk, akik a bölcsőjénél álltunk, ha majd minden igazi zsidó értéket és erőt egyesíteni fog, akkor a szervezet annaleseinek legszebb lapja lesz az, amely Glasner Móse tetteit fogja megörökíteni. Erőtlenek a szavaim, hogy vázoljam az önfeláldozó, lelkes munkát, amelyet Glasner főrabbi értünk végzett, de fölösleges is, mert mindnyájunk szívébe kitörülhetetlenül van beírva. Fájón érezzük, hogy kit kell majd nélkülöznünk az Ön távozásával. De főrabbi úr vágyainak hazájába költözik, ahol élete boldogságát reméli föllelni. Mi hisszük, hogy ott is ugyanolyan ifjúi hévvel és energiával fog küzdeni a nagy zsidó ideálért, miként azt itt tette. És büszkék leszünk, ha majd hallani fogjuk az Ön cselekedeteit és azt fogjuk mondani: Ez a mi Glasner Mósénk! Ez a gondolat megédesíti elválásunk fájdalmas perceit.

–Mit adhatunk útravalóul Önnek? A szeretetünket, a ragaszkodásunkat és fogadalmunkat, hogy soha nem leszünk hűtlenek az eszméhez. Az Erdélyi Zsidó

Nemzeti szövetség akciót indított, hogy a most felépülő Tarbut iskola egyik tantermét, amelyet a cionisták áldozatkészsége fog felépíteni, az Ön nevééről nevezi el. Azt akarjuk, hogy abban a tanteremben és az egész iskolában az Ön szelleme éljen. Szövetségünk vezetősége elhatározta továbbá, hogy háláját emlékiratban is tolmácsolni fogja főrabbi úrnak.

Emlékirat a főrabbihoz

Dr. Fischer Tivadar beszéde után dr. Weissburg Chaim felolvassa a szárnyaló hébernyelvű emlékiratot, amely többek között így szólt:

„Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, amely magába foglal minden erdélyi zsidót, aki hisz Erec Jisrael és a zsidó nép feltámadásában, mély hódolattal és hálatelt szívvel köszönti vezérét és tanítómesterét. Negyvennégy évig állottál a galutban kijelölt ör helyeden, tanítottad a tudásra szomjazókat, utat mutattál a tévelygőknek, bizalmat öntöttél a csüggedőkbe, harcoltál a néptagadók ellen, s a száműzetés sötétségében megcsillogtattad a megváltás világosságát.

Amikor elhangzott a zsidó újjászületés riadója, te voltál az, aki az alvó nép fölött ébren virrasztottál, felfogtad a hangot, mely alig hallhatóan érkezett ide, megszázszoroztad azt, és az elhivatottság erejével hirdetted az új zsidó igazságot. Először nem értettek meg és ellenségeid támadtak, de te nem törődve a gáncsoskodókkal, egyre ébresztetted a zsidó szíveket, amíg azok meghallották, megértették és megszerették a nagy gondolatot amely Cion felé mutat. Így lettél te az erdélyi zsidó nép vezére és tanítómestere. Most, hogy álmaid testet öltenek és átköltözől a szent országba, fájdalmas elárulás szakad a szívünkre. Itt hagysz minket, ki eddig vezettél, tanítottál és utat mutattál nekünk. De az öröm érzése is felujjong bennünk, mert Erec Jisrael gazdagodni fog veled és ezentúl méltó helyen fogsz dolgozni néped feltámadásáért.

Fogadjuk neked szent fogadással, hogy tanításaidat nem felejtjük el, ápolni fogjuk az eszményt, amelyet te ültettél el a szíveinkbe és azt az utat fogjuk járni, amelyet te mutattál nekünk. Ez az út egyszer mindannyiunkat el fog vezetni oda, ahova te mész, boldogságunk hazájába. Vidd magaddal soha le nem róható hálánkat és hódolatos elismerésünk babérkoszorúját.”

Ez után dr. Fischer Tivadar átnyújtotta a díszes kiállítású emlékiratot, amely Wittmann Sándor művészi munkája.

A két hitközség búcsúja

Boskovits József az ortodox hitközség nevében könnyes szemekkel búcsúzott.⁸⁴ Szeretett főrabbinak élete, – úgymond – gyermekei felneveltetése, életmódja a legnemesebb példája a zsidónak, akinek útját követnünk kell. Szívünk vérzik, amikor búcsút kell vennünk tőle, noha tudjuk, hogy örök fiatalságával kint is hivatást fog teljesíteni.

84 *Boskovits József* (megh. 1939 előtt) kolozsvári ortodox hitközségi elöljáró, 1927–1928 között a Zsidó Nemzeti Szövetség Nagy Intézőbizottságának tagja.

Jacobi Mózes a neológ hitközség nevében megindultán mondott istenhozzádot.⁸⁵ Elveink különbsége ellenére – mondta – mindig mély és megkülönböztetett tisztelettel viseltettünk iránta, az önzetlenség és férfiasság mintaképe, Glasner Móse iránt. Fáj ez a búcsú, mert üresség, pótolhatatlan űr marad mögötte. Cselekedetei azonban mindig élni fognak és útmutatásul szolgálnak arra, mint kell viselkednie az igaz férfinek nemzetével szemben.

Dr. *Fischer* József lendületes, meleg szavakban búcsúzik a Tarbut nevében. Jó atyánk, atyai barátunk! – így aposztrofálja. Fogja meg kezünket, tegye kezét áldóan fejünkre, áldja meg az itt maradottakat, mert mi vagyunk, akik itt maradunk és ön, aki hazamegy. A Tarbut-egyesület egyik alapítójához szól, akinek ragyogó példája mindenkori útmutatója lesz a fiatalságnak. Nem csak hirdetett ideálokat, hanem cselekedett is. Hirdette Erec Jisrael dicsőségét és íme, most oda megy dolgozni.

Nussbaum a Poale Cedek nevében bibliai idézetekkel Jákob ősatyánkkal hasonlította össze a mi pátriárkákat.⁸⁶ Lelkében elviszi Erdély zsidóit, de legyen meggyőződve róla, hogy mi is szívünkbe zártuk nemes alakját.

Janovitz Géza⁸⁷ a Joint árvagondozó bizottság nevében, Berger Júda a Talmud-Egylet (Chevra Sasz),⁸⁸ Lévy Áron a dési zsidóság, Weinstein Bencion⁸⁹ a Chevra Kadisa, Ohel Móse⁹⁰ és Lomde Tóra egyletek nevében, Noszin Mór⁹¹ mérnök a Haggibbor, Neuberger Zsigmondné⁹² a nőegylet, dr. Neufeld Jenőné⁹³ a Jehudit és Mózes⁹⁴ titkár a kórházegyesület nevében vettek megindító szavakkal búcsút a főrabbitól.

A főrabbi búcsúja

A főrabbi közvetlenül, elfogódottság nélkül, igaz benső ösztöntől áthatva felelt a tisztelet és a szeretet lelkes megnyilvánulásaira. Unokája lakodalma előtt áll, – úgymond rövidre kell fognia válaszát. A beszédek tiszta visszhangja csendül a lelkében, ebből a visszhangból érzi, hogy a szavakon át szeretet áradt a szívekből. Szomorú lenne, ha tudná, hogy távozása hiányt jelent a zsidóság fejlődésében.

85 *Jacobi* Mózes neológ hitközségi elöljáró, rövid ideig a Chevra Kadisa elnöke.

86 *Nussbaum Mihály* kolozsvári ortodox hitközségi elöljáró, a Poale Cedek iparos egyesület vezetőségi tagja. A Zsidó Nemzeti Szövetség Nagy Intézőbizottságának tagja.

87 *Janovitz Géza* nagyiparos ruhagyáros, a két világháború között a kolozsvári ortodox hitközség tanácsnoki testületében és 1925-ig a Zsidó Nemzeti szövetség Kis Intéző Bizottságában aktívált. 1922–1926 között a Poale Cedek egyesület, 1923–1924-ben pedig az Erdélyi Zsidó Árvagondozó elnöke.

88 A kolozsvári Sasz Chevra talmudegyletet 1898-ban alapították, az egyesület imaháza 1922-ben épült fel. A kolozsvári zsidóság emlékkönyve... 100.

89 *Weinstein Bencion* a kolozsvári Ohel Mose vallásos egylet alapító és vezetőségi tagja.

90 Az Ohel Mose egyletet Máramarosból és Észak-Magyarországból Kolozsvárra telepedett haszid zsidók alapították 1910-ben. Az alapítók között több, rabbi családból származó személy található. A kolozsvári zsidóság emlékkönyve... 99.

91 *Noszin Mór* mérnök, cionista vezető. A *Haggibbor* sportegyesület alapító tagja 1920-ban. 1927–1929 között Zélig Margittal közösen a *Noár* cionista folyóirat felelős szerkesztője.

92 *Neuberger Zsigmondné* az 1895-ben alapított kolozsvári Izraelita Nőegylet elnöknője 1903-tól. 1918-ban zsidó Napközi Gyermekotthonot alapít, majd 1931-ben létrehozza az Aggnók Otthonát.

93 *Neufeld Jenőné* a Jehudit, kolozsvári zsidó nők kulturális egyesületének vezetője. Az 1930-as évek végén az Izraelita Nőegylet elnöknője.

94 *Mózes Elek* tisztviselő, kolozsvári ortodox hitközségi elöljáró.

-Úgy vélem, - folytatta - hogy az általam elhintett vetés már terméssé szökkent, a zsidóság megtalálta helyes útját és emelt fővel fog ezen az úton haladni. Az eszmék kezdeményezői eleinte mindig az emberi gondolkodás tunyaságával küzdenek. Ha azt legyőzték, ha az új gondolattal megbarátkoztak, akkor az eszme képviselője ellen emelnek kifogást. Én is valahogy így érzem magam. Boldog vagyok azonban, hogy az eszme teljes kifejlődésének most már csak az én személyem állotta útját. Emelt fővel, a becsülettel teljesített munka tudatával távozom, abban a meggyőződésben, hogy az erdélyi zsidóság egységes ténnyé válik. Mert ez ma a legégetőbb, legnagyobb problémája Erdély zsidóságának. „Az Úr változtassa az átkot áldássá!”

Hatalmas „hedad” harsogtatta meg a levegőt. A közönség percekig tapsolva ünnepelte a távozó főrabbit. Fölhangzott a Hatikva és az emberek - öregek és ifjak egyaránt - tülekedtek Glasner Móse felé, hogy búcsúzásul kezet csókolhassanak neki.

Új Kelet 1923. május 4. 61.

18.

Az Erdélyi Zsidóság Központi Jogvédelmi Irodájának felhívása a hitközségekhez és zsidó szervezetekhez

1924. május 4., Kolozsvár

Igen tisztelt Elnökség!

Csatoltan van szerencsénk megküldeni az Erdélyi Zsidóság Központi Jogvédelmi Bizottságának felhívását, mely kell, hogy az Önök községében is megfelelő visszhangra találjon és a pártellentétek kiküszöbölésével testvéri jobbot nyújtva egymásnak együttes erővel szállhassunk síkra veszélyeztetett állampolgári jogaink védelmére.⁹⁵

A legsürgősebb feladatok a következők:

1. Ha községében már megalakult a zsidóság bármely képviselőjének jogvédelmi szerve, az a más pártállásúakkal sürgősen kiegészítendő, hogy az akciót teljesen egységesen lehessen lebonyolítani. Ahol pedig még nincsen ilyen szervezet, ott az összes irányzatok képviselőinek bevonásával a helyi jogvédelmi bizottság azonnal megalakítandó.

2. A jogvédelmi bizottságnak legyen külön ügyvédi albizottsága, melynek tagjai a szükséges eljárásokat fogantatják. Ahol ügyvédi bizottság nem létesíthető, ott legalább a jogvédelmi bizottság elnöke legyen ügyvéd. Az ügyvédi bizottságnak mi fogjuk megadni a szükséges utasításokat és megjelölni a módokat, ahogyan az eljárások legalkalmasabban lebonyolíthatók és a lehetőséghez képest díjazhatók is.

3. Nagyon sürgősen közlendő velünk a jogvédelmi bizottság vezetősége irodájának címe, esetleg telefonszáma is.

4. A megküldött felhívások a templomokban, imaházakban, iskolákban, egyesületi helyiségekben, általában mindenütt, ahol a zsidók nagyobb számban megfordulnak, kifüggesztendő és a felhívásra rávezetendő, hogy hol székel a helyi jogvédő bizottság.

5. A hitközségek, egyesületek stb. külön körlevélben vagy más alkalmas módon hívják fel a jogvédő bizottság megalakulására és jelentőségére tagjaik figyelmét annak nyomatékos hangsúlyozásával, hogy az egyéni lépések ártalmasak a közre és az egyénre is, mindenki tehát kizárólag a jogvédő irodát vegye igénybe.

6. Az állampolgárságra vonatkozó törvényt és a végrehajtási utasítást helyes és megbízható magyar fordításban elkészítettük és rövidesen a helyi bizottságok

95 A Zsidó Jogvédelmi Iroda Kolozsvár székhellyel alakult meg 1924. május első napjaiban. Létrehozásáról a zsidókra nézve sérelmes állampolgársági törvény és az antiszemita atrocitások következtében döntött a Zsidó Nemzeti Szövetség 1924. április 30-án. Vezetését Klein Miksa kolozsvári ügyvéd látta el. Előzményeként már 1923 szeptemberétől működött egy jogvédő iroda a Nemzeti Szövetség alosztályaként. ÚK 1923. szeptember 14. 169. és 1924. május 1. 98.

rendelkezésére bocsátjuk. Ugyancsak nyomdába adtunk különféle nyomtatványokat, melyekből szintén küldünk a bizottságoknak.

7. Napról napra rendszeres közleményeket adunk az Új Keletben, kérjük tehát, hogy azokat figyelemmel kísérni szíveskedjék.

8. Minden jogsérelemről, vagy hatósági önkényről sürgős jelentést kérünk.

9. Minden helyi bizottság közölje velünk a legsürgősebben, hogy az összeírást a helyi hatóságok milyen módon eszközlik, továbbá a lista kifüggesztésének napját. Ahol a listák május hó 17-én ki nem függesztettek, onnan még aznap sürgős értesítést várunk.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a T. Elnökség a legnagyobb készséggel fog minket nehéz munkánkban támogatni és összes megkereséseinknek eleget tenni.

Cluj-Kolozsvár, 1924. május 4., 5684. Niszan 30.

Az Erdélyi Zsidóság Központi Jogvédelmi irodája

Dr. Klein Miksa s. k.

üggy. igazgató.

AZ ERDÉLYI ZSIDÓSÁG KÖZPONTI JOGVÉDELMI IRODÁJA

Igen tisztelt Elnökség!

Az Erdélyi Zsidóság Központi Jogvédelmi Bizottsága, melyben tudvalevőleg a zsidóság minden árnyalata képviselve van, alulírottaknak tette kötelességévé, hogy az állampolgári jogaink megvívásához szükséges anyagi eszközök előteremtéséről gondoskodjunk.

A pillanat sokkal komolyabb, mintsem hogy szavakat sorakoztassunk fel akciónk életbevágó jelentőségéről. Cselekednünk kell! Felhívjuk ennél fogva a t. Elnökséget, hogy állampolgári jogaink biztosítása céljából létesített egységes zsidó organizációt a hitközség pénztárából, valamint magánosok adományainak igénybe vételével támogatni szíveskedjék. Jelentékeny összegekre van szükségünk, jelentékeny módon kell az áldozatkészségnek is megnyilvánulni.

Ebben a kérdésben a zsidó hitközségek illetékes központi szerve, a besztarcei orth. közp. iroda, illetve a nem orth. hitk. központi irodája is megkeresést intéz a t. Elnökséghez annak dokumentálásául, hogy a feladat sürgős és halasztást nem tűrhet.

Ha a t. Elnökségnek nem áll módjában azonnal tekintélyesebb összeget átutalni, úgy szíveskedjék legalább részletbefizetést sürgősen eszközölni. Az összegek

Janovitz Géza nagyiparos Cluj, Calea Regele Ferdinand 26. címre utalandók át és erről egyidejűleg központi irodánk is értesítendő.

Cluj-Kolozsvár, 1924. május, 5684. Ijjár

Testvéri üdvözzettel:

Molnár Jakab vezérigazgató, s.k.⁹⁶

Schwarcz Jakab vállalkozó, s.k.⁹⁷

Janovitz Géza nagyiparos, s.k.

Adler Sámuel kereskedő, s.k.⁹⁸

Dr. Pollák Sándor ügyvéd, s.k.⁹⁹

AFECER VI. fond, 308. dosszié, 28–29. (nyomtatvány, aláírások nélkül)

96 Az aláíró személyek mindannyian az erdélyi cionista mozgalom meghatározó alakjai közé tartoztak. *Molnár Jakab* az Erdélyi Szénbánya RT-nek volt az igazgatója. Az 1925-ben létrejött kolozsvári Salom zsidó szabadkőműves páholy alapító tagja. A világháború utáni években a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis- és Nagy Intéző Bizottságában aktív, 1921–1923 között a szervezet alelnöke.

97 *Schwartz Jakab* (megh. 1932-ben) 1919–1921 és 1929–1930 között a kolozsvári ortodox hitközség elnöki funkcióját töltötte be. Ő volt az első cionista elnök a hitközség történetében. 1920-tól éveken át tagja a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intéző Bizottságának. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó alelnöke.

98 *Adler Sámuel* nagyiparos, a petróleum és ásványolaj termékekkel kereskedő Aquila Romana alapítója. Éveken át a kolozsvári ortodox hitközségnek volt az elnöke és a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intéző Bizottságának 1924–1925 között tagja.

99 *Pollák Sándor* ügyvéd, 1926-ig a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intéző Bizottságának a tagja és ortodox hitközségi előljáró.

19.
Vértés Adolf emlékirata a magánoktatási
törvényjavaslat tárgyában¹⁰⁰

1925, Temesvár

EMLÉKIRAT

a közoktatásügyi miniszterhez a magánoktatási törvényjavaslat tárgyában¹⁰¹

Miniszter Úr!

Az „Erdélyrészi és Bánáti Congressusi és Statusquo Izr. Hitközségek cluji országos irodája” által egybehívott, folyó évi június 29-én, Marosvásárhelyen ülésezett kongresszus egyhangú határozatához képest mély tisztelettel van szerencsénk alábbiakban előterjeszteni észrevételeinket Nagyméltóságod magánoktatási törvényjavaslata ama rendelkezéseihez, melyeket a zsidóságra sérelmesnek tartunk.

Miután a javaslat igen beható indokolásából kitetszőleg Exellentiad a magánoktatás problémáját a közérdek szempontjából és liberális szellemben, egyszerűs mind azonban az etnikai kisebbségek kulturális érdekeinek figyelembe vételével is, igazságosan, méltányosan és megelégedésre igyekszik megoldani, bizvást reméljük, így igazságszeretete nem fog elzárkózni a javaslat olyan intézkedéseinek megfelelő módosítása elől, amelyek az indoklásban kifejezésre jutott elvekkel ellenlétnben állnak és közművelődési feladataink megvalósíthatását komolyan veszélyeztetik.

Remélni merjük ezt annál inkább, mert mi is helyeseljük és kongresszusunkon is magunkévá tettük a javaslat indoklásának azt a főelvét, hogy a magánoktatásnak a Romániában élő összes népek lelki egyesítését, a többségi népek harmonikus és testvérti összeműködését előmozdítania, egyetlen közös eszménynek, az új haza konszolidálásának és boldogulásának szolgálatában.

Ennek a magasztos eszménynek megvalósítása nem is fog soha a zsidóság magatartásán múlni! Évezredes tradíciónk és a történet tanulságai is igazolják, hogy a zsidóság minden országban – még a legmostohább viszonyok között is – a legteljesebb lojalitást tanúsította az állameszme irányában. Mostani kongresszusunk alkalmával sem mulasztottuk el nyílt és hangos kifejezést adni annak, hogy

100 Vértés emlékiratát az 1925. június 29-i marosvásárhelyi EBOII nagygyűlés fogadta el. Eisler: Jelentés az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről (2)...

101 A magánoktatási törvényt 1925. december 22-én közölte a román *Hivatalos Közlöny*. A törvény szabályozta a kisebbségi egyházak és szervezetek által fenntartott iskolák működését. A zsidó iskolák számára román vagy zsidó tanítási nyelvet írt elő. Ez a rendelkezés nagyon hátrányosan érintette az erdélyi magyar anyanyelvű zsidóságot. A törvényt bővebben ismerteti: Iancu: *Evreii din România 1919-1938...* 130-135., Leuştean: *Evreii ardeleni şi conflictul dintre români şi maghiari...* 188-213., MO nr. 283 din 22 decembrie 1925.

a román hazának is éppen olyan hű és lelkes honpolgárai kívánunk lenni, amilyenek a korábbi hazában voltunk, ahonnan fölöttünk álló sorshatalmak helyeztek ide bennünket, hogy itt éljünk és haljunk! A sorshatalmak szavát a mi népünk a szétszórásban mindenkor megértette és ahhoz mindenütt alkalmazkodott. A klasszikus ígét „ducunt volentem fata, nolentem trahunt” népünk jól megértette és soha sem tévesztette szem elől.¹⁰² Mi nem vagyunk azok a vonakodók – nolentes – akiket a hatalom eszközeivel kellene a közös cél felé hajtani, hanem igen is azok a készségesek – volentes – vagyunk, akik azt felismerve, jó szívvel engedünk a bölcs és jóindulatú vezetésnek.

A közélet azonban olyan jelenségeket vet naponta felszínre, amelyek a mi megértő és őszinte törekvéseinkkel homlokegyenest ellentétesek. Bennünket – zsidókat – éppen a példaadásra hivatott románok egy túlhatalmasodott köre akadályoz abban, hogy a hazafias cél felé vezető úton békességben haladhassunk és a lelki egyesülés felé közeledhessünk. És a mi a fő, ennek az áldatlan mozgalomnak a hullámai éppen a közoktatás terén csapnak össze legmagasabban körülöttünk. Tanuló ifjúságunkat kiüldözik az egyetemekről vagy be sem engedik, állami iskoláinkban is sok megaláztatást és hátrahelyezést kell elszenvedniük, iskolaépületeinket büntetlenül rongálják és általában is országszerte gyűlöletet iparkodnak ellenünk kelteni.

Nagyméltóságod törvényjavaslata, – mivel a dolog természete szerint elvi alapon áll – az élet ezen sajnálatos realitásaival nem vetett számot! Emiatt azonban javaslatának több, magában véve helyes és kívánatos rendelkezése nemcsak, hogy a maga tisztaságában megvalósulhat, de velünk szemben oly torz szabállyá válik, amely népünk művelődését, iskoláink fenntarthatását komolyan veszélyezteti.

Példaképpen hivatkozunk a javaslat 8. szakaszára, melynek értelmében tanítóképzőket – şcoală normală – magánosok nem állíthatnak fel és egyetemi jellegű felsőbb iskolákat sem alapíthatnak. A gyakorlatban a javaslat e szakasza arra fog vezetni, – aminek a réme máris súlyos aggodalmakat okoz iskolafenntartóinknak – hogy néhány esztendő múlva *kifogyunk a zsidó tanférfiakból*, egyfelől mert a fékét vesztett intolerancia azon kevesek számára is lehetetlenné teszi a tanítóképzők és az egyetemek frekventálását, akiket ettől az eddigi keserves tapasztalatok el nem riasztottak, másfelől mert a javaslat 17. §-a szerint idegenből sem hozhatunk alkalmas tanerőket, még ha a román állampolgárságot megszerezni és egész életüket a román közoktatásnak szentelni készek volnánk is. Így tehát a tanítóképzés problémája a javaslat nyomán ránk nézve megoldatlannak mutatkozik. Nekünk, hogy ezt a feladatot gyakorlatilag mégis megoldjuk és ifjúságunk sorából tanférfiakat is nevelhessünk, nem maradna egyéb hátra, mint jelöltjeinket a külföldön kiképeztetni, ami azonban amellett, hogy reánk súlyos terheket hárít, államunk presztízsét is lealacsonyítaná. Nagyméltóságodtól várjuk ezen visszás

102 Az idézet jelentése: „Vezérli a sors az akarót, és vonszolja a nem akarót.” Latin szállóige.

állapot orvoslását, mert senki sem várhatja tőlünk azt, hogy konfesszionális iskoláinkban kizárólag vagy túlnyomóan nem zsidó tanerőket alkalmazzunk.

Az említettnél még sokkal súlyosabb sérelmet involváltnak azonban Nagyméltóságod javaslatának az oktatás nyelvéről intézkedő 35. és 36. szakaszai.

A javaslat indokolása ismételten is hangsúlyozza, hogy az állam a közoktatás feladatait egymaga nem végezheti és ezért a kisebbségek kulturális vagy konfesszionális alakulatai által fenntartott magániskolák is szükségesek és helyes vezetés mellett hasznos szolgálatot is tesznek az államnak; ennek kapcsán elismeri a javaslat azt is, hogy a kisebbségek az állam részéről felkarolást és védelmet érdemelnek különösen abban az irányban, hogy népi egyéniségüket szabadon fejleszthessék, nyelvüket, tradícióikat, vallásukat megőrizhessék. A javaslat indokolása éppen ezekben a kritériumokban látja a kontemplált magánoktatási rendszer liberalizmusát, toleranciáját és modern szellemét, viszonyítva a csatolt területeken korábban dívott oktatási rendszerekhez. Ehhez képest, Nagyméltóságod szerintünk is helyesen, jogosan és méltányosan statuálta a tannyelv kérdésében azt a szabályt a 35. szakaszban, hogy a nem román szülőknek nem román ajkú gyermekei által látogatott iskolákban – közelebből a minoritások iskoláiban – a tanítás a tanuló *anyanyelvén* történhetik, ilyen iskolák azonban nem vehetnek fel más növendékeket, mint olyanokat, akiknek anyanyelvük ugyanaz, mint az iskolák előadási nyelve. Ezt a szabályt Nagyméltóságod még a felekezeti vagy nemzetiségi különbség címén sem korlátozta és így a katolikus iskola református, lutheránus vagy unitárius vallású tanulókat is felvehet és viszont, ha ugyanaz az anyanyelvük és a Bukovinában és Szászföldön elnémetesedett magyaroknak német anyanyelvű leszármazottjai vagy a Székelyföldön vagy a Bánságban elmagyarosodott sváb vagy szász szülők magyar nyelvű gyermekei német, illetőleg magyar iskolába is járhatnak.

Éppen csak mivelünk – zsidókkal – szemben méltóztatott e szabály alól kivételt tenni, kijelentvén, hogy a mi anyanyelvünk az állam nyelve, mihez képest a 36. §. úgy intézkedik, hogy mindenféle iskoláinkban a tanítás nyelve a román nyelv, mely rendelkezés további folyományaként német vagy magyarajkú zsidó gyermekek sem német vagy magyar tanítási nyelvű állami iskolákban, sem ilyen tannyelvű magániskolákban semmi okon fel nem vehetők, zsidó iskolákban pedig csak zsidók járhatnak.

Miniszter Úr! Javaslatának most panaszolt rendelkezései halomra döntik az indokolásnak szép elveit. Ellentétben állnak az étellel, a jogosság, igazság és a méltányosság elveivel, ellentétben az alkotmánytörvényben biztosított jogegyenlőséggel és a tanszabadsággal, de a politikai célszerűséggel és a pedagógia követelményeivel is; azok az argumentumok pedig, melyek az indokolás szerint ezen rendelkezések törvénybe iktatását kívánatosá vagy szükségessé tették, véleményünk szerint teljességgel tarthatatlanok.

A javaslat indokolása az őskortól napjainkig követi a magánoktatás fejlődését a távol Kelet és a távol Nyugat közti minden országban. Arra azonban nem hoz

fel példát, hogy bármikor és bárhol a világon *állami parancsszóval teremtettek volna anyanyelvet!* Az anyanyelven való tanulást vagy tanítást hatalmi szóval el lehet tiltani és lehet ahelyett valamely más nyelven való tanítást követelni és elrendelni, de a tényleg létező anyanyelv helyett más nyelvet anyanyelvnek decretálni: *contradictio in adjecto!* Az anyanyelv egy *etnikai adottság*, az a nyelv, amelyet a gyermek anyjától tanul, amelyen szüleivel és testvéreivel, környezetével és iskolatársaival beszél és közlekedik, *egy tény*, amelyet letagadni, nem létezőnek tekinteni nem lehet.

Az indokolás megállapítja, hogy a zsidóságnak nincsen *nemzeti nyelve* és ez az új Palesztina alakulattól eltekintve nagyjában igaz is, amint hogy nagyjában igaz az is amit az indokolás szintén kiemel, hogy a zsidóság minden országban az illető állam nyelvét adoptálta. Végtelen hiba azonban a nemzeti nyelvet az anyanyelvvel összetéveszteni. Az igazság az, hogy *Románia zsidóságának nincs közös nemzeti nyelve, nincsen azonban közös anyanyelve sem.* A regátbeli zsidóság anyanyelve a román, a besszarábiai az orosz vagy a jiddis, a bukovinaie jobbadán a német, az erdélyi pedig jobbadán a magyar. A sokféle anyanyelvűségnek ezt a tényét azonban a magánoktatási törvényjavaslat 35. §-ának általános szabálya teljesen megoldja, *nem volt tehát semmi szükség arra, hogy a szabály alól a zsidóság kivétessék!*

Az a körülmény, hogy a zsidók más országokban is adoptálták az állam nyelvét, éppenséggel nem támogatja ezt a kivételes intézkedést, mert ez az adoptálás mindenütt egy történeti fejlődésnek, egy hosszú evolúciónak az eredménye volt és nem egy minden előzmény és átmenet nélkül alkalmazni kívánt iskolatörvénynek: az államnyelv kötelezővé tétele a tanításban csak siettetni ezt az evolúciót; arról azonban, hogy ez Romániában is így legyen, vagyis, hogy az evolúció menete gyorsítható, Nagyméltóságod javaslata nagyon is hatékonyan gondoskodik a 39. §-ban, elrendelvén, hogy bármi legyen is valamely magániskola előadási nyelve, a román nyelvet, a románok történetét, Románia földrajzát és alkotmányát minden fokú iskolában románul kell tanítani! Ezt a rendelkezést, bár jóval túlmegy a béketraktátusok határozmányain és bár az egy iskolában két nyelven való előadás az oktatás sikerét nagymértékben hátráltatja: az anyanyelv kisegítő használatának megengedése mellett mi is készségesen fogadnók és magunkévá tennők, nemcsak lojalitásunknál, hanem belátásunknál fogva is, jól tudván, hogy polgári és politikai jogaink és kötelességeink helyes gyakorlása és teljesítése szempontjából az államnyelv és az említett ismeretek bírása szükséges és hasznos is. A román nyelvű tanításnak ilyen széles mérvű alkalmazása a kisebbségi iskolákban, kétségtelenül sokkal gyorsabb tempót kölcsönöz az említett evolúciónak, semhogy reánk ezenkívül még a panasztól kivételes szabály nyomását is alkalmazásba venni kellene, mert hogy a szem előtt tartott cél *hirtelenül, nyakra-főre valósítható meg, árkon-bokron keresztül*, nem lehet egy örök életre hivatott állam nyugodt és békés konszolidálásának a követelménye. Ha Nagyméltóságod elégségesnek tartja a többi kisebbségi népekre a 39. §. intézkedését arra, hogy a román nyelvben és szellemben előhaladjanak, nincs oka tőlünk sem többet követelni, mert ezt

hazafiasságunk és lojalitásunk tudatában bennünket mélyen lealázó bizalmatlanságnak kellene vennünk. Excellenciád nyilván ennek a sértő megkülönböztetésnek kívánja élet venni a javaslat 36. §-ában alkalmazott ama kisegítő intézkedéssel, hogy a héber nyelvet és a hittant héberül is taníthatjuk iskoláinkban. Ámde ez az intézkedés, mely alig több egy szépségflastromnál, elsősorban éppen arra emlékeztet bennünket, hogy tulajdonképpen a javaslat szerint mégis van valamelyes nemzeti nyelvünk: a héber nyelv. A valóságban úgy áll ezzel a dolog, hogy a zsidóság kétezer esztendő szétzórátása viszontagságai közepette elfelejtette a nemzeti nyelvét; nagy tömegeink azt egyáltalában nem beszélik a közéletben és csak istentiszteletünkhöz tartozó imádságaink egynémelyikét értik, azokat amelyeket iskolákban – *anyanyelvükön* – megtanultak. Tanuló ifjúságaink túlnyomó nagy részére nézve egyes tárgyaknak (a héber nyelvnek és hittannak) *héber nyelven való tanulása éppen olyan nehéz feladat, mint a többi tárgyaknak román nyelven való tanulása*. Azóta ugyan, amióta az antant-hatalmak Palesztinában nemzeti otthont biztosítottak népünknek és amióta ott a zsidó szellem ébredésével a héber nyelv is felébredt és tért hódít: a szétzórátásban élő zsidóság körében is támadtak nemzeti zsidók, akiket a vágy visz, hogy megtanulják az ősi nyelvet: ez a törekvés azonban épen nem általános, sőt, magukban ezekben a körökben is még *a fejlődés kezdő stádiumában mozog*, és ha egyes helyeken nagyobb haladást is tett, mint máshol, úgy az még mindig nem lehet indok arra, hogy a fejlődésben hátrább maradottak vagy épen a rá sem tértek ezt a nyelvet és a hittant, ha nem románul, úgy csak héberül tanulhassák. *Az igazság itt is azt követeli, hogy az iskolafenntartó az adott viszonyokhoz képest önmaga határozhassa meg a tanítás nyelvét*: amelyik héberül kívánja a tárgyakat taníttatni, taníthasson héberül, amelyik pedig anyanyelven, annak erre joga legyen!

Van azonban a javaslatnak a 35. §-beli kivételes intézkedés szükségességének indoklására egy *politikai argumentuma* is, amely úgy látszik döntő befolyással bírt Excellenciád elhatározásra. Ezt az indoklás úgy fejezi ki, hogy *szükséges a magyarosítás folyamatát megakasztani*, amely a magyar uralom alatt vette kezdetét és helyenként még most is folytatódik!

Távol áll tőlünk a szándék, hogy ezen indokolással viszont a javaslatnak erősen romanizáló tendenciáját szembe állítsuk. Hiszen már bevezetőleg kiemeltük, hogy egyetértünk a javaslat fő elvével, hogy a magánoktatás a lelki egyesülés előmozdítását szolgálja: egyetértünk azzal is, hogy a román nyelvet és irodalmat, a románok történetét, Románia földrajzát és alkotmányát az anyanyelv kisegítő használata mellett román nyelven tanuljuk az impérium átvételének már ezen kezdő éveiben is, holott a magyar impérium a nemzetiségi iskolákban csak évtizedes előzmények után és jóval szűkebb keretek között valósította meg a magyar nyelv térhódítását. A román kultúra terjesztésének a javaslat 28. §-ában foglalt azon metódus ellen sem emelünk kifogást – mert ezt is az államérdek természetes követelményének tekintjük – hogy semmiféle olyan iskolai tankönyvet, térképet, festményt vagy táblázatot nem szabad használni, amelyet a

közüoktatásügyi miniszter nem approbált. Csúpán arra kívánunk az alábbiakban rámutatni, hogy a zsidóság további elmagyarosításának réme *egy festett mumus*, amely miatt népkisebbségi jellegünket és minoritási jogainkat eltüntetni, anyanyelvünket elnyomni, tanszabadságunkat béklyók közzé szorítani, tanuló ifjúságunk előmenetelét nyelvi nehézségekkel hátráltatni sem nem szükséges, sem nem indokolt.

Nagy tévedés ugyanis a javaslat indokolásának az a megállapítása, hogy a magyarországi zsidóság elmagyarosodása a magyar közoktatási rendszer következménye. Ennek a rendszernek a javaslat indokolásában különösen gravaminált iskola törvényei a világháborút közvetlenül megelőző egy-két évtizedből valók, a zsidóság elmagyarosodása azonban a történeti fejlődés során már az 1848-iki forradalom előtt oly mérvű volt, hogy a magyarországi zsidók az osztrák abszolutizmus idejében a magyarokkal együtt küzdöttek a *germanizálási törekvések ellen* és a magyar alkotmány visszaállítása után törvénybe iktatott emancipálásuk és egyenjogúsításuk is lojalitásuknak és hazafiasságuknak elismerését jelentette. A hatvanas évek zsidó szülöttei a magyar iskolákban *nem idegen nyelven, hanem magyar anyanyelvükön tanultak* (szülöik és részben már nagyszülöik is ezt a nyelvet beszélték) és hogy a későbbi évtizedekben – midőn még a zsidó nemzetiségi gondolat felszínre sem vetődött – a magyar kultúrát recipiálták, azt a természetes evolúció eredményezte! Végzetesen téved a javaslat abban a feltevésben, hogy a magyar anyanyelvnek és a magyar kultúrának a zsidóság szervezetébe ily módon beidegződött és vérré vált elemeit erőszakos rendszabályokkal megsemmisíteni lehetne! Minden ilyen kísérlet csak resensust és elkeseredés vált ki a lelkekből, ami pedig inkább eltávolít a kitűzött céltól, semmint ahhoz közeledni engedne. Azt mondani a zsidóságnak „keressétek a lelki egyesülést velünk, de tőrjétek, hogy mindenek előtt a nyelveteket kívágjuk”, sem nem politikus, sem nem humánus gondolat; egy jogállam iskolajavaslatában nem az összeütközések, hanem a kiegyenlítésék elvei keresendők és ezek között elsősorban áll, amire már rámutatunk – szabad teret engedni a természetes fejlődésnek amely pedig a román nyelv és a román állameszme térfoglalását illetően jó úton haladt, mielőtt még a javaslat napvilágra jutott.

Avagy épen Nagyméltóságod volna az, aki a román állameszme és a román kultúra vonzóerejében kételkedik?! Nagyméltóságodnak erre semmi oka nincsen; *a magyar kisebbségek magániskoláit a javaslat sokkal hatékonyabban regulázza, hogy sem azok saját növendékeik körében is államellenes irányban taníthatnának vagy nevelhetnének*; elég gondot ad nekik az is, hogy népi egyéniségüket megőrizhessék és fejleszthessék; *a zsidóság erőszakos magyarosítása bizony nem áll módjukban semmiképpen*. Tőlük nem kell minket féltenie a javaslatnak. Zsidó tanulók nem politikai, hanem pedagógiai okokból látogatták a magyar iskolákat, mert ott anyanyelvükön tanulhattak, és *ha ezt a javaslat a zsidók magániskoláira nem tilalmazná, már nem volna azokban talán egyetlen zsidó tanuló sem!*

De nézzük csak közelebből, kik ellen védi magát a román állam ezen tilalom által.

Úgy mondják, hogy a mai Romániában nagyjából egy millióra rúg a zsidó lakosság lélekszáma; ebből a többséget a regáti, besszarábiai és bukovinai nem magyar ajkú zsidóság teszi ki; a magyar ajkúak száma Erdélyben és a Bánságban az összlétszám csak alig egy hatoda, ami *Románia 17 milliónyi lakosságának maroknyi töredéke, alig néhány ezer iskolás gyermekkel, az alsó és középfokon!* De nem ismeretlen Nagyméltóságod előtt, hogy számosan vannak a zsidó nacionalizmus felé gravitálók, akik a magyar kultúra ideológiájától mindinkább eltávolodnak! Feltéve tehát, hogy a többiek mind megannyian magyar érzésűek volnának – amit a hazájuktól való elszakadás rövid időtartama több mint eléggé érthetővé tenne – akkor is ezeknek a száma a magyar népminderítés lélekszámához viszonyítva csekély, Románia összlakosságához pedig elenyésző. Már pedig, ha a javaslat nem lát abban veszélyt, sőt liberalizmusa és toleranciája jelének tekinti, hogy a magyar népminderítés iskoláiban tért enged az anyanyelv használatának, ugyan lehet-e komolyan venni azt az aggodalmat, hogy a néhány ezer zsidó tanuló részére a magyar nyelven való tanulásnak engedélyezése az evolúció átmeneti évtizedeiben az állam érdekeit veszélyeztetné vagy a lelki egyesülésnek útjában állana? Nem, Miniszter Úr! Ezt az aggodalmat mi nem tekinthetnők akkor sem komolynak, ha azt saját népi egyéniségünk védelmére hoznák fel; a javaslat azonban ettől – sajnos – nagyon távol áll, hiszen minderítésünket nem ismeri el, sőt ezt a 47. §-ban kifejezetten meg is tagadja azzal, hogy a gyermekkertekben megengedi az anyanyelv használatát a *minderításoknak*, de tilalmazza ezt a zsidóknak.

Mindezekben a kivételes intézkedésekben csak egy momentum az, *ami végzetesen komoly: a zsidóságra gyakorolt nyomás!* Mi irányunkban a javaslatnak az oktatási nyelvre vonatkozó és ezzel kapcsolatos többi rendelkezése nem liberális és nem toleráns; mi velünk szemben a javaslat teljesen túlteszi magát a béke határozmányokon, de az alkotmányban biztosított jogegyenlőség és tanszabadság követelményemen is, kirekesztvén bennünket mindazokból a jogokból és kedvezményekből, amelyekben a többi népminderításokat részesíti; ránk vonatkozólag a – javaslat nem az élet adottságaira és valóságaira, hanem ténybeli tévedésekre és erőszakolt fikciókra építi következtetéseit, épen ezért mi – mint a hazának hű és hasznos, de egyszersmind önérzetes polgárai – a javaslatnak *panaszolt rendelkezéseit nem fogadhatjuk el, mert az azokban megnyilatkozó bizalmatlanságra és szeretetlen elbánásra semmi okot nem szolgáltatunk!* Ezek a rendelkezések az iskolázató szülők soraiban *mélységes elkeseredést váltottak ki*, amit pedig olyan időben, mikor a zsidóság egyébként a közéletben is az antiszemitizmus féktelenkedéseit kénytelen elszenvedni, egy törvényjavaslattal felidézni nem kellett volna.

De kiváltképpen azért nem fogadhatjuk el a panasztól rendelkezéseket, mert azok *tanuló ifjúságunk előmenetelét a stúdiumokban rendkívül nagymértékben hátráltatják és a tanítás céljait veszélyeztetik.* Ott is tapasztaltuk ezt, ahol iskolafenntartóink a román nyelven való tanítást kénytelen-kelletlen bevezették, azért, hogy

bizonyos hátrányoktól – legalább részben – szabaduljanak. Nem mondjuk, hogy növendékeinknek túl nagy nehézséget okozna magának a román nyelvnek az elsajátítása, sőt ebben iskolánk minden fokon öröndetes haladást tanúsítanak. Más azonban az államnyelv elsajátítása és más az összes többi tárgyának ezen nyelven való tanulása. Minden pedagógus ismeri a nem anyanyelven való tanulásnak a rendkívüli hátrányait, különösen a középiskolákban, ahol a gyermeknek egyszerre, több idegen nyelvet és irodalmat is kell tanulnia, valamennyit azonban a nekik szintén új előadási nyelven, amelyek szókincsét egyre nagyobb mértékben képes ugyan meghódítani; de szellemébe csak évek folyamán tud behatolni! A tanulás ilyen viszonyok között hihetetlen nehézségekkel jár, amelyek alatt a gyermek összeroskad, kedvetlen, ambícióját veszti és stúdiumának eredménytelensége őt is, szülőit is elkeserítik. Fokozza mindezeket a hátrányokat az a rettenetes szigor, melyet az állami felügyelők és ellenőrző közegek *az anyanyelvnek még kiegészítő használata ellen is kifejtene, ami pedig nemcsak a tanulmányi, hanem a politikai cél elérésének is hathatós eszköze lenne.*

Mély tisztelettel kérjük mindezek alapján Nagyméltóságodat, méltóztassék a javaslat nyomán keletkezett általános elégedetlenség és elkeseredés lecsillapítása és a javaslata indokolásában hangoztatott hazafias céloknak fokozatos megvalósíthatása érdekében *a javaslat 35. §-ának utolsó mondatát és 36. §-át egész terjedelmében elejteni, a 35. § első bekezdésében foglalt szabályt a zsidó népmínoritás minden fokú iskoláira és asiliumaira is kiterjeszteni, a 39. § rendelkezéseit pedig oly értelemben kiegészítem, hogy a román nyelven tanítandó ismeretek teljes és biztos elsajátíthatása érdekében, kiegészítőleg az anyanyelv is használható legyen.*

Legbensőbb meggyőződésünk, hogy a kért könnyítéssel és a bennünket népi egyéniségünkben súlyosan megalázó kivételes intézkedés eliminálásával Nagyméltóságod javaslata a lelki egyesülés processzusát és a közművelődés céljait sokkal hamarabb és hatékonyabban fogja előmozdítani, mint azon eszközökkel, amelyek csak reszenzust és elégedetlenséget keltenek és folytonos összeütközéseket idéznek fel a kormányzó és a kormányzottak között.

Nem fejezhetjük be ezen tiszteletteljes élőterjesztésünket anélkül, hogy a javaslatnak a vizsgarendszerekről intézkedő, valamint a magániskolák fenntartását nehezítő rendelkezéseit szóvá ne tennők.

Elismeri a javaslat indokolása is, hogy a magániskolák helyes vezetés mellett hasznos tényezői a közoktatásnak minden fokon; áll ez különösen azokra, amelyek az állami iskolák programját magukévá tették és így voltaképpen állami feladatot teljesítenek.

Miután az összes magániskolák helyes vezetése a mindenkori közoktatásügyi miniszter kezében összpontosul, akinek a javaslat a legszélesebb körű befolyást biztosítja azok alapítására, igazgatói és tantestületük autorizálására, programjuk keresztülvitelére és a legmesszebbmenő ellenőrzés gyakorlására: önként felvetődik az a kérdés, hogy miért kell mégis ezen iskolák növendékeit az intézeteik körén kívül álló és azok viszonyait egyáltalában nem ismerő tanférfiakból összealkotott

bizottságok előtti vizsgálatoknak alávetni és saját tantestületük tagjait, akik növendékeiket közvetlen és állandó érintkezésből ismerik, a vizsgákból minden fokon kizárni, holott ez minden helyes pedagógia követelményeivel ellenkezik és mint éppen az idei érettségi vizsgálatok lefolyása is tanúsítja, országszerte katasztrofális eredményekre vezetett és általános felzúdulást vont maga után.

Nagyméltóságod javaslatának ezt a rendszerét, mely az iskola saját tantestületével szemben nagyfokú bizalmatlanságot juttat kifejezésre, nem a zsidóság speciális sérelme gyanánt hozzuk fel, mert ezen rendszer meghonosítását *semmilyen komoly indok nem teszi kívánatossá*: ellenkezőleg azt tartjuk, hogy az *a hivatásuk magaslatán álló vagy odajutni törekvő tanférfiak ambícióit károsan befolyásolja, a tanuló ifjúságot szükségtelenül gyötri és rémíti és még a szorgalmas és tehetséges tanulók törekvéseit is olyan kockázatoknak teszi ki, amelyek visszariasztólag hatnak és ezenfelül az iskoláztatást jelentékenyen meg is drágítják*. A közérdeknek vétünk tehát szolgálatot tenni azzal, hogy Nagyméltóságod figyelmét a javasolt vizsgarendszer revideálására felhívni bátorkodunk.

A legtöbb magániskola létesítését – a nyelvi nehézségeken kívül – az tette szükségessé, hogy az állami iskolák az összes tanuló ifjúság befogadására elégtelenek. A minoritások tehát, hogy ezt a hiányt pótolják, óriási áldozatokkal kénytelenek iskolákat létesíteni és azokat fenntartani, tagjaikat megadóztatni, magas tandíjakat szedni, tehetősebb magánosok áldozatkészségét igénybe venni, amivel szemben a javaslat még azoktól a jövedelmektől is megfosztja őket, amelyeket eddig élveztek különféle vizsgadíjak, magántanulók beíratási díjai és egyéb címeken. Nem ok nélkül merült tehát fel több oldalról az a panasz, hogy a javaslat a kisebbségeket *pauperizálja* és nem csak anyagilag, de kulturális tekintetben is, amennyiben vajmi kevés lehetőséget nyújt arra, hogy a köznek hozott nagy áldozatok ellenében *azon különleges feladataikat is teljesíthessék, melyeket confessionális, vagy minoritási jellegükből kifolyólag maguk elé tűztek*. Miután ugyanis a javaslat nem csak azt követeli a magániskoláktól, hogy az állam programját *tartalmilag* valósítsák meg, hanem azt is, hogy azt a programot *alakilag* is az előírt módon, a kiszabott óraszámokban stb. vigyék keresztül, jóllehet ezt alkalmasabb módon és ekonomikusabban is megvalósíthatnák: saját programjuknak (pl. nálunk a héber nyelv és az irodalomnak, a zsidók történetének) tanítására alig jut idő és ezt a feladatot már csak a növendékek megerőltetésével végezhetik. Megfelelő könnyítésekkel pedig mind a két cél egyaránt megvalósítható lenne.

Arra kérjük tehát Excellenciádat, hogy az iskoláink fenntarthatását és felekezeti és népkisebbségi érdekeink megvalósíthatását is elősegítő mindezen kérelmeinket engedélyezni kegyeskedjék, hogy a javaslat indokolásának szép elvei érvényre juthassanak.

Eisler Máttyás: Jelentés az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. A Szövetségnek 1925. évi június hó 29-én Marosvásárhelyt tartott nagygyűlése számára. Az Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleménye, 2. szám, Cluj-Kolozsvár, 1925. 26–38.

20.

Szervezeti jelentés az EZSNSZ VI. konferenciájára az 5685/6. konferenciális évről (1924–1925)

1925, Marosvásárhely

A szervezet

Az elmúlt konferenciái évben a Szövetség 63 csoportja fejtett ki aktív működést. Ezek a csoportok a következők: Aiud, Beclean, Blaj, Sibiu, Sighetul-Marmației, Reteag, Gherla, Déva, Dej, Arad, Gheorgheni, Borosjenő, Bistrița, Baia Mare, Borgoprund, Diciosânmartin, Aleșd, Timișoara, Lugoj, Sebiș, Reșița, Ilia, Hațeg, Satu-Mare, Orăștie, Odorheiu, Târgu-Mureș, Șomcuta-Mare, Caransebeș, Simleul Silvaniei, Carei Mari, Zalău, Orșova, Lapoșul Unguresc, Jibou, Lipova, Uioara, Șeini, Sacheihid, Salonta-Mare, Cehul-Silvaniei, Petroșani, Reghinul-Săsesc, Brașov, Sighișoara, Cluj, Huedin, Turda, Făgăraș, Oradea-Mare, Mihaifalău, Sf.-Gheorghe, Rév, Marghita, Toplița, Năsăud, Mociu, Borsa, Alba-Iulia, Havasmező, Ruscova, Vișeu de Sus.

A csoportok működésének intenzitása igen különböző volt, amelynek mérlegét azonban kimerítően nem adhatjuk, mert számos csoport e jelentés elkészítéséig még nem küldötte be évi jelentését a központi irodához. A következő konferenciális év feladata lesz valamennyi csoport reorganizálását végrehajtani és tisztújító közgyűléseket elrendelni. Meg kell állapítanunk, hogy helyi csoportjaink, néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve, még nincsenek annyira áthatva a szervezeti élet és fegyelem tudatától, hogy az egyöntetű munka biztos garanciájául szolgálhatnának. Ebben a tekintetben jelentős javulásnak kell történnie. Részben a központi iroda hiányosságai, részben a csoportvezetőségek lanyhasága miatt az elmúlt évben a havi jelentések rendszere sem volt fenntartható, ami nagy hátránnyal volt a központ és a csoportok együttműködésére.

Az ifjúsági szervezetek

A csoportok munkájának eleven, mozgó erejét az idén túlnyomó mértékben az ifjúsági szervezetek szolgáltatták, amelyek igen örömdetes és biztató előrehaladást tettek. Az ifjúsági szervezetek a szövetség összes akcióinak végrehajtásában fegyelmezett szolgálatkészséggel közreműködtek és nagymértékben járultak hozzá a mozgalom táborának növekedéséhez.

A Hitachdut Barissziának 33 csoportja van és aktív tagjainak száma 1925. november 1-én 346.¹⁰³ A külföldön tartózkodó erdélyi zsidó ifjak több külföldi országban is megalakították a Barissziákat. Ilyen Barissziák vannak: Párizsban, Bécsben, Brünmben, Páduában és Firenzében. A Barissziákban intenzív szellemi és testi nevelés folyt. Ebben az évben a Barissziák 76 nyilvános ünnepélyt rendeztek, többnyire az Avivákkal közösen, amelyeknek jövedelme jelentős mér-

103 Hitachdut Barisszia – Az egyes Barisszia fiúegyesületeket tömörítő szervezet.

tékben gyarapította a Palesztina Alapok bevételét. Az idei sékelakcióban a barissziánusok a sékelkontingens egyharmadát gyűjtötték össze.¹⁰⁴

A Ceiré Mizrachi, amelynek központja Nagyváradon van, ebben az évben ugyancsak fokozott tevékenységet fejtett ki és az ország több városában megalakította a maga csoportjait. A Ceiré és Ceirót Mizrachi működése annál értékesebb, mert egy olyan ifjúsági réteget hódít és szervez meg a mozgalom számára, amely réteg ezen ifjúsági formációk nélkül egyáltalán nem volna bekapcsolható a cionizmusba.¹⁰⁵

A Hitachdut Avivának az elmúlt évben 110 csoportja működött Erdélyben ezret meghaladó tagszámmal.¹⁰⁶ Az Aviva úgy a sékelmunkában, mint a Keren Kajemet-gyűjtésben derekasán megállta a helyét. A Hitachdut keretén kívül áll a temesvári Zeirah leányegylet, amely ugyancsak intenzív munkálkodást fejtett ki. Az Avivák az elmúlt évben kb. 150 nyilvános ünnepélyt rendeztek, amelyeknek jövedelme nagyrészt a Keren Kajemet ügyét szolgálta. Számos Aviva-csoportban intenzív héber nyelvtanítás folyt és mindenütt nagy súlyt helyeztek a héber-motívumú kézimunkák készítésére.

Az összes ifjúsági szervezetek mint a Szövetség alosztályai működtek és megfelelő fegyelmezettséggel tettek eleget a Szövetség utasításainak. Sajnos, a Szövetség rossz anyagi helyzete miatt, nem volt abban a helyzetben, hogy az ifjúsági szervezeteket a megfelelő pénzügyi támogatásban részesítse, aminek hiányát károsan érezték ezek a szervezetek.

A sékel

Az 5685. [1924/1925] évi sékelakció, bár még korántsem érte el azt a mértéket, mely hű kifejezője lehetne az erdélyi cionizmus tényleges erejének, mégis az elmúlt évi akcióhoz képest jelentős előrehaladást mutat Noszin Mór országos sékel-biztos vezetése mellett s a központi iroda hivatalnokainak fokozott munkájával sikerült a tavalyi kb. 6 000 sékellel szemben 13 000 sékelt összegyűjteni. Ebben a számban természetesen nem foglaltatik benne a Mizrachi párt által gyűjtött kb. 3000 sékel. A központi iroda több mint 1600 körlevelet küldött szét a sékelakció kapcsán, s ilyenformán sikerült a kinevezett sékel-biztosokkal a legélénkebb kontaktust fenntartani. A sékelakció eredménye részletesen kimutatva a következő képet nyújtja:

104 A Barisszia cionista fiúegyesület, míg az Aviva cionista leányegyesület volt. Erdélyben igen élénk tevékenységet fejtettek ki a két világháború között.

105 A Ceiré és Ceirót Mizrachi a vallásos cionista ifjúságot tömörítette magába. Az előbbi fiúegyesület, az utóbbi leányegyesület volt.

106 Hitachdut Aviva – Az egyes Aviva leányegyesületeket tömörítő szervezet.

Helység neve	Kinevezett sékel-biztos	Eladott sékelek száma (Összesen 13 589 eladott sékel.)
Nagyenyed	Márton Béla	140
Bethlen	Dr. Eidinger Hermann	128
Balázsfalva	Dr. Friedmann Márton	65
Nagyszeben	Sonderling Egon	249
Máramarossziget	Sceliger Jónás	422
Retteg	Mátyás Adolf	67
Szamosújvár	Vajda Elek	104
Déva	Nussbaum Miklós	200
Dés	Sternberger Sarolta	410
Arad	Kollin Jenő	422
Gyergyószentmiklós	Dr. Klein Vilmos	140
Csikszereda	Háger Miksáné	99
Belényes	Hegyi Mózes	6
Borosjenő	Vértés Ignác	42
Beszterce	Dr. Scherf Izrael	148
Nagybánya	Weisz Hermann	177
Borgóprund	Scharfstein Hermann	40
Dicsőszentmárton	Dr. Lebovits Lajos	144
Barót	Miklós József	18
Élesd	Ladányi Ignác	56
Aranyosgyéres	Salamon Testvérek	23
Temesvár	Márton Zsigmond	1000
Lugos	Neumann Miksa	300
Égerhát	Braun Mihály	15
Borossebes	Lefkovits Bernát	20
Resica	Klein Géza	124
Pankota	Sonnenklár Vilmos	30
Marosillye	Dr. Rapaport Lipót	62
Hátszeg	Dr. Deák Lajos	214
Szatmár	Dr. Steinberger Ernő	531
Szászváros	Dr. Löwenstein Lajos	90
Székelyudvarhely	Gottesmann Vilmos	229
Marosvásárhely	Dr. Krausz Mór	750
Vulkán	Hoffmann Sándor	30
Nagysomkút	Dr. Blumenfeld Dezső	86
Karánsebes	Mendel Albert	200

Helység neve	Kinevezett sékel-biztos	Eladott sékelek száma (Összesen 13 589 eladott sékel.)
Szilágysomlyó	Dr. Millitzer Lajos	151
Nagykároly	Dr. Fehér Ferenc	58
Zilah	Terner Jakab	122
Halmi	Schwarz Elemér	60
Orsova	Reicher Márkusz	87
Szilagykraszna	Fegyveres Miksa	101
Magyarláros	Pollák Mayer	80
Zsibó	Dr. Léwy Lajos	74
Biharlonca	Klein Mór	10
Felsőbánya	Donnenberg Magda	46
Kapnikbánya	Dr. Herschkovits Farkas	8
Kémer	Buzási Fülöp	15
Lippa	Ladányi Dezső	100
Marosújvár	–	–
Szinérváralja	Tolnai Sándor	47
Szurduk	Markovits Lázár	12
Nagyszalonta	Guttmann Miksa	105
Szilágycseh	Dr. Rosenfeld Salamon	55
Petrozsény	Dr. Halmos Brúnó	229
Szászrégen	Fixel Vilmos	181
Brassó	Sugár László	357
Apahida	Rottenberg Jenő	25
Segesvár	Fried Ignác	60
Cluj	Weisz Mendel	1245
Nagyilonda	Jeremiás Ignác	38
Nagyszentmiklós	Markovits Zoltán	70
Mezőtelegd	Feldmann Sándor	101
Barátos	Becker Henrikné	27
Erdőszentgyörgy	Weisz Mór	29
Katona	Erzmann Ernő	12
Bánffyhunяд	Salamon Ernő	93
Tasnád	Dr. Fischer Lajos	68
Torda	Salamon Béla	109
Hidalmás	Weinberger Gizella	23
Fogaras	Neumann Bernát	57
Backamadaras	Salamon Simon	3

Helység neve	Kinevezett sékel-biztos	Eladott sékelek száma (Összesen 13 589 eladott sékel.)
Kézdivásárhely	Vájna Izsó	5
Felsőzsuk	Pál Iózsef	1
Nagyvárad	Fischer Emil	745
Alsószopor	Ifj. Weisz Vilmos	8
Érmihályfalva	Rosenberg József	119
Csicsóholdvilág	Lengyel Jakab	6
Balázstelke	Ábrahám Vilmos	2
Sepsiszentgyörgy	Hochstädter Márkusz	54
Ökrös	Hábermann Fülöp	14
Rév	Dr. Tímár Miksa	50
Gyergyóvárhegy	Grünwald József	10
Margitta	Fisch Imre	117
Sárközüjlak	Sichermann Lajos	30
Maroshévíz	Újhelyi Dezső	121
Naszód	Dr. Stein Izsák	115
Medgyes	Incze Gyula	83
Felsősófalva	Kodik József	4
Csarnóháza	Silberstein Bernát	10
Tövis	Sándor József	26
Gurahonc	Gottlieb Mátyás	44
Kiskalota	Dr. Csillag Jenő	33
Nagyselyk	Lévi Emánuel	5
Gyimesbükk	Dr. Grossberg Salamon	31
Mócs	Lichtenstein Jónás	30
Gyergyócsomafalva	Klein Frigyes	2
Kissármás	Hirsch Jakab	9
Bélbor	Mózes Hermann	35
Doboka	Jakab Salamon	3
Kucsó	Markovits Márton	3
Királyhágó	Spitzer Antal	1
Kóródszentmárton	Kohn Márton	6
Borsa	Dr. Salamon Miksa	89
Brád	Fischer Sándor	7
Buziás	Dr. Sugár Rezső	16
Barátka	Friedmann Miksa	21
Egeres	Rendel Jenő	67

Helység neve	Kinevezett sékel-biztos	Eladott sékelek száma (Összesen 13 589 eladott sékel.)
Erzsébetváros	Kun József	31
Entradam	Stössel Lipót	3
Palotailva	Fritsch Margit	50
Csákiigorbó	Kertész Ábrahám	22
Gyergyóbékás	Mendel Mór	17
Gyergyótölgyes	Haim Auguszt	25
Mezőzáh	Pamutz Bertalan	10
Köd	Judovits Sándor	10
Héjjasfalva	Kohn Izsák	4
Hagymáslapos	Salamon Mór	10
Lozsád	Klein Henrik	2
Vajdahunyad	Jakab József	33
Gyulafehérvár	Ábrahám Szerá	223
Hosszúaszó	Nussbaum Emánuel	8
Gyimesközéplek	Rosenfeld Henrik	40
Kisjenő	Fon Sándor	40
Mezőszentmihály	Dr. Weiss Ignác	5
Oravicabánya	Langer Sándor	50
Marosludas	Pollák Márkusz	34
Havasmező	Seelinger Márton	47
Borszék	Eisik Manó	15
Ruscova	Moskovits Sámuel	56
Felsővisó	Rothschild Fülöpne	179
Somkerék	Dávid Sari	50
Párizs	erdélyi barissziánusok	30
Pósa	Hersch Lázár	5
Nyárádszereda	Legmann Lippa	4
Alsóvista	Dr. József Ede	10
Topánfalva	Lówi Jenő	5
Mezőörményes	Berkovits Izsák	10

Aranysekel

Ez év március hó utolsó napjaiban a londoni Executíve megbízásából Kolozsváron járt Israel Cohen, világszervezetünk főtitkára, aki felhívta a szövetség vezetőségét egy legalább 300 millió fontsterlinget kitevő politikai alap összehozására a világszervezet céljaira.¹⁰⁷ A Szövetség Kis Intéző Bizottsága úgy határozott,

107 Az Executíve volt a Cionista Világszervezet végrehajtó szerve, amely a legfőbb vezetést látta el.

hogy a kívánt összeget aranszékelek formájában fogja összegyűjteni és megbízta dr. Marton Ernőt az akció lebonyolításával. Ebben az irányban kb. 500 erdélyi cionistához ment közvetlen felhívás, az eredmény azonban mélyen alatta maradt a várakozásnak. Összesen 78 aranszékel gyűlt egybe.

Szokolov látogatása¹⁰⁸

Jótékony hatással volt szervezetünk életére a Cionista Világszervezet Végrehajtó Bizottsága elnökének, Nachum Szokolovnak erdélyi látogatása. Ez év január 23-án érkezett Szokolov Kolozsvárra, ahol – bár a hatóságok megszigorító intézkedései nem tették lehetővé a Szokolov ittléte által teremtetett propagatív lehetőségek teljes kiaknázását – mégis a Poale Cedek templomban tartott két előadása és az idesereglett erdélyi cionistákkal való közvetlen érintkezése mély nyomokat hagyott mindenki lelkében. Nagyváradon, Aradon és Temesváron ugyanilyen maradandó hatással végződött Szokolov látogatása. Nemcsak a cionista eszmének, de főként a palesztinai alapoknak jelentett szép gyarapodást Szokolov erdélyi turnéja. Kíváncsú voltna, ha világszervezetünk minél gyakrabban küldené el vezéregyéniségeit az egyes országokba, mert alapjában véve ebben a tekintetben ugyanaz a helyzet, mint a szövetség és helyi csoportjai között, vagyis a világszervezet is csak úgy tarthatja fenn az egészséges kapcsolatot az országos szervezetekkel, ha minél gyakrabban igyekszik a személyes érintkezés lehetőségeit megteremteni.

Küzdelem az új asszimiláció ellen

Szövetségünk programjának legsarkalatosabb pontja kezdettől fogva az asszimiláció elleni küzdelem volt. Minden törekvésünk odairányult, hogy az egészséges nemzeti nevelés segítségével egyrészt likvidáljuk a régi asszimilációt, másrészt gátat emeljünk egy esetleges újabb asszimilációs processzusnak. Ami az előbbit illeti, úgyszólván teljes mértékben sikerült megvalósítani a Szövetség programját, az utóbbi tekintetben pedig abban a meggyőződésben voltunk, hogy egy új asszimiláció inaugurálására még nincsenek megadva sem a lélektani, sem a reális lehetőségek és így nincs ok nyílt küzdelem proklamálására. Sajnos ez a feltevés túl optimista volt, mert az utóbbi években egyre nyomatékosabban lépett előtérbe egy asszimilációs tendencia, mégpedig az Uniunea Evreilor Români védőszárnyai alatt.

Már a legutóbbi konferenciánk napirendjén is ott szerepelt a Román Zsidók Egyesületének (Uniunea) kérdése, abból az alkalomból, hogy a szövetség Kis Intéző Bizottságában mélyreható ellentétek támadtak a regátbeli szervezet erdélyi fiókjainak megalakítása tekintetében. A politikai bizottság hosszas tanácskozásai után létrejött javaslata alapján a nagyváradai konferencia úgy határozott, hogy ellenzi az Uniuneával való együttműködést mindaddig, amíg ez a szervezet nevében és alapszabályaiban nem teszi magáévá a Szövetség programjának gerincét képező

108 Szokolov látogatásáról tudósít: ÚK 1925. január 24. 19., január 28. 22.

kisebbségi elvet. Annak ellenére, hogy a megválasztott új Kis Intéző Bizottság már e határozat szellemében jött létre, a Kis Intéző Bizottság két tagja mégis tovább folytatta tevékenységét az Uniunea megalakítása érdekében anélkül, hogy e tekintetben irányadóul tekintették volna a konferencia határozatát. A korábbi vezetőségben dülő ellentétek ismét kiújultak és az Uniunea kérdése akuttá vált. A Kis Intéző Bizottság minden lehetőt megtett, hogy ezt a kérdést levegye a napirendről és megakadályozza az egyre jobban fenyegető szakadást. Tudvalevő, hogy az Uniunea szervezkedése a jogvédelem jelszava alatt történt, még pedig éppen dr. Klein Miksa, a Zsidó Nemzeti Szövetség Jogvédő Irodájának vezetője részéről. A folyó évi június 2-án megtartott Nagy Intézőbizottsági gyűlésnek ugyancsak ez a kérdés képezte legfőbb tárgyát, amelyen ismét sikerült meggyőzni az Uniunea felé hajló Kis- és Nagy Intézőbizottsági tagokat, hogy az Uniunea erdélyi fiókjainak megalakítása csak káros hatásokat idézhet elő Erdély zsidó közéletében és teljesen szükségtelen, mert a jogvédelem kérdése megoldható más módon is. A nagy intézőbizottság több konkrét határozatot hozott a Jogvédő Iroda újjászervezésére vonatkozólag és dr. Klein Miksa ismét átvette a Szövetség Jogvédő Irodájának vezetését.

Sajnos, a Nagy Intézőbizottság által teremtett treuga dei sem tartott sokáig, mert a Kis Intézőbizottság ama tagjai, akik az Uniunea megalakítását forszírozták, név szerint Molnár Jakab és dr. Klein Miksa sokkal jobban angazsálva voltak már ebben a kérdésben, semhogy elállni szándékoztak volna az Uniunea kolozsvári fiókjának megalakításától. A szövetség Kis Intézőbizottsága még az utolsó pillanatban is mindent elkövetett, hogy megakadályozza az egység felbomlását, de az Uniunea hívei részéről nem mutatkozott meg a megegyezésre irányuló ama készség, amely szükséges lett volna a békés megoldáshoz. Szeptember hó utolsó napjaiban Molnár Jakab és dr. Klein Miksa Kis Intézőbizottsági tagok közreműködésével meglepetésszerűen megalakították az Uniunea Evreilor Români fiókját. E befejezett tény hatása alatt bocsájtotta ki a Kis Intézőbizottság ismert deklarációját, amelyben most már határozott formában állást foglalt az Uniunea Evreilor Români erdélyi szervezkedése ellen. Az október 19-én Nagyváradon megtartott Nagy Intézőbizottsági ülés teljes mértékben magáévá tette a Kis Intézőbizottság álláspontját.

Jogvédelem

Az előbbi fejezetben érintettük, hogy f. évi szeptember hó elejéig dr. Klein Miksa Kis Intézőbizottsági tag volt megbízva a szövetség Jogvédő Irodájának vezetésével. Az elmúlt konferenciai év alatt úgy zsidó testületek, mint magánosok számos esetben keresték fel jogsegélyért a Jogvédő Irodát, amely minden alkalommal készséggel állott a hozzáfordulók szolgálatára. Természetesen a Jogvédő Iroda zavartalan működését is hátrányosan befolyásolta az anyagi eszközök hiánya, mert egy-két nagyobb hitközségtől eltekintve, a zsidó társadalom nem mutatott megfelelő áldozatkészséget e fontos intézménnyel szemben. Nem

hallgatjuk el azonban, hogy az erre irányuló propaganda szintén hiányos volt. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy dr. Klein Miksa az Uniunea kérdésében elfoglalt álláspontja miatt nem maradhat tovább a szövetség vezetőségében, s minthogy ő már előzőleg lemondott a Jogvédő Iroda vezetéséről, a Kis Intézőbizottság dr. Fischer Sámuel és dr. Fenichel József¹⁰⁹ ügyvédekkel bízta meg a Jogvédő Iroda vezetésével. Bár az említett elvtársak csak f. évi október hó 1-én vették át a Jogvédő Iroda vezetését, azóta az eltelt rövid idő ellenére is eredményes működést mutathat fel a Jogvédő Iroda. Különösen az állampolgársági és választói listák ügyében interveniáltak számos esetben sikerrel. A legközelebbi jövő feladata lesz, hogy a Zsidó Jogvédelmi Szervezet az egész ország területén kiépíttessék és Bukarestben egy olyan jogvédelmi központ létesüljön, amely kellő súllyal tudja képviselni a kormányhatóságok előtt a megsértett zsidó köz- és magánérdekeket. A Jogvédő Iroda szervezeti szabályzatát elküldte a helyi csoportoknak, amelynek alapján számos helyen már megalakultak a helyi jogvédő biztosságok. A jogvédő biztosok látják el a helyi jogvédelmi munkát és tartják fenn a kapcsolatot a központi Jogvédő Irodával. Fontos, hogy a jogvédő biztosságok a legrövidebb időn belül mindenütt megalakíttassanak oly módon, hogy azoknak pártokon felül álló jellege kidomboríttassék. Ugyancsak fontos feladat a hitközségek szerves bekapcsolása a jogvédelmi munkába, mert a jogvédelmi tevékenység költségeit a dolog természeténél fogva jelentős részben a hitközségeknek kell fedezniük.

Az iskolatörvény

Ez év május havában került nyilvánosságra Anghelescu közoktatásügyi miniszternek a magánoktatásról szóló törvényjavaslata mely a legsúlyosabb intézkedéseket tartalmazza a kisebbségi, de különösen a zsidó iskolák ellen. A Szövetség vezetősége alapos jogi és pedagógiai vitát tárgyává tette a törvényjavaslatot s annak konzekvenciájaként május 13-án egy manifesztumban fordult az ország közvéleményéhez, felsorolván azokat a sérelmeket, amelyek a javaslat törvényerőre emeltetése esetén a zsidóságot érnék. Nyomatékosan felleptünk iskoláink nyilvánossági joga, a héber nyelv szabadsága, a Talmud-Tórák és jesivák zavartalan működése érdekében és alapos jogi felkészültséggel bizonyítottuk be, hogy a tervezett törvény elvetendő nemcsak azért, mert veszedelmes a kisebbségekre, de azért is mert ellenkezik az állam alaptörvényeivel és az alkotmánnyal. A manifesztumot a Szövetség számos példányban kinyomtatta és külön futár útján juttatta el Bukarestbe. A Szövetség megbízottja az Uniunea központi irodáját kérte fel, vállalná magára a manifesztumnak az illetékes politikai tényezőkhöz való eljuttatását. Az Uniunea azonban elvi aggályokra való hivatkozással, megtagadta a kérés teljesítését. A manifesztum azonban ennek ellenére is eljutott mindazokhoz, akiket illetett, sőt Dr. Weisselberger,¹¹⁰ Cernauți szenátora május 19-én teljes

109 *Fenichel József* ügyvéd, 1930-ban az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség Nagy Intézőbizottságának tagja. 1944-ben a kolozsvári Zsidó Tanács tagja.

110 *Salo Weisselberger* (1867–1962) a bukovinai Zsidó Nemzeti Párt politikusa. 1922–1926 között szenátor a román Nemzeti–Liberális Párt színeiben.

egészében felolvasta azt, mély hatást váltva ki a szenátus tagjaiból. A június 2-án megtartott Nagy Intézőbizottsági ülés ugyancsak behatóan foglalkozott az iskolai törvényjavaslattal és gyakorlati intézkedésekkel támasztotta alá a Kis Intézőbizottság deklarációját. Bátran szögezhetjük le, hogy a Szövetség határozott és gyors fellépése nagy mértékben járult hozzá, hogy Anghelescu miniszter levétette a kamara napirendjéről az általa benyújtott és a szenátusban már megszavazott törvényjavaslatot.

Községi választások

Folyó évi szeptember hó első napjai óta intenzíven foglalkoztatják a Szövetség összes szerveit a küszöbön álló községi választások. Ez lesz ugyanis az első alkalom, amikor az erdélyi zsidóság mint szervezett politikai egység léphet fel a román közéletben. A Nagy Intézőbizottság október 19-én Nagyváradon tartott ülésén lefektette azokat a főbb irányú elveket, amelyeket e választással kapcsolatban érvényre kíván juttatni. A szervezés munkálatai most vannak folyamatban, de már eddig is megállapítható, hogy a Szövetség kezdeményezése döntő hatással volt Erdély egész zsidóságára és a községi választásokon sikerülni fog Erdély zsidóságát egységes és erőteljes megnyilatkozásra bírni. A választási bizottságok a Szövetség kezdeményezésére a legtöbb helyen megalakultak már és személyi összetételük már egymagában garancia arra, hogy ennél a politikai aktusnál teljes mértékben érvényesülni fog a zsidó kisebbségi gondolat.

Palesztina-munka

A Palesztina munka tekintetében a Szövetség főként az általános propaganda területére szorítkozott, míg a speciális gyakorlati munkát részben a palesztinai alapok, részben a Palesztina Hivatal végezték. A Szövetség ezekkel az intézményekkel a legszorosabb kontaktust tartotta fenn s a jelenlegi konferencián hozandó határozatok alapján ezt a kontaktust úgy az Intézmények támogatása, mint azok ellenőrzése tekintetében még szorosabbra fogja vonni. Az Alapok és a Palesztina Hivatal működéséről egyébként külön jelentések számolnak be a konferencián.

A központi iroda

A központi iroda személyzete a főtitkáron kívül egy irodavezetőnőből, egy gépírókisasszonyból és egy kifutófiúból állott. Ez az aránylag egészen kicsiny személyzet igen jelentős adminisztrációs ügyforgalmat bonyolított le. A központi irodához az elmúlt évben a csoportoktól és magánosoktól 2872 ügyirat érkezett be, míg az iroda a csoportoknak és magánosoknak több mint 6 000 levelet és köriratot küldött ki. A központi iroda bonyolította le a szövetségi akciókon kívül úgy a világkongresszusi, mint az országrészi konferenciái delegátusválasztásokat és ugyancsak az irodát terhelik a községi választások jelenleg folyamatban levő előkészületi munkálatai is.

E jelentés során több ízben mutattunk rá, hogy a szövetségi adminisztráció az elmúlt év során állandóan a legsúlyosabb pénzügyi zavarokkal küzdött, s a

legtöbbször nem lehetett a tisztviselői fizetéseket sem a normális bevételekből fedezni. Az e jelentéshez csatolt pénzügyi jelentésből világosan kitűnik, hogy szövetségi csoportjainak csak egy igen kis része teljesítette a múlt évi konferencián vállalt kötelezettségét.¹¹¹ A Szövetségnek folyton növekvő átmeneti hiteleket kellett igénybe vennie, hogy az adminisztráció folytonosságát biztosíthassa. Ennek a helyzetnek a jövőben gyökeresen kell megváltoznia, ha csak azt nem akarjuk, hogy a Szövetség adminisztrációja veszedelmesen meg ne rendüljön. A pénzügyi javaslatok ebben a tekintetben precíz intézkedéseket várnak a konferenciától.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy Szövetségünk az elmúlt évben a fennforgó óriási személyi és anyagi nehézségek ellenére is jelentős fejlődésen ment keresztül. Ha sikerülni fog a konferenciának e nehézségeket leküzdeni, úgy szövetségünk a következő évben sokkal jelentősebb lépéssel fogja megközelíteni nagy céljaink megvalósítását.

Szervezeti jelentés az EZSNSZ VI. konferenciájára az 5685/6 konferenciális évről (1924–1925). Kiadja az EZSNSZ, Târgu-Mureș, 5686–1925. 4–15.

111 A pénzügyi jelentést terjedelmi okok miatt nem közöljük.

21.

Erdély, Bánság, Máramaros és Körös-vidék népi kisebbségi alapon álló zsidósághoz! [A Zsidó Nemzeti Szövetség felhívása a Román Zsidók Szövetsége ellen]

1925. október 6., Kolozsvár

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség az egyesülés óta, át volt hatva attól a törekvéstől, hogy úgy a régi királyság, mint a többi csatolt területek zsidóságával egységes zsidó szervezetet létesítsen. Úgy az erdélyi, mint a bukovinai és besszarábiai zsidóságnak, de a régi királyságbeli zsidóság számottevő részének is az volt az óhajta, hogy ez a szervezet a Romániában élő zsidóságot, mint egységes népi kisebbséget fogja össze és képviselje.

Ennek a szervezetnek megvalósítása végett bukovinai testvéreink egy országos zsidó kongresszus alapján létesítendő, egészen új szervezet életre hívását kívánták, míg a Zsidó Nemzeti Szövetség képviselője az 1923. évben Bukarestbe összehívott értekezleten az Uniunea Evreilor Români vezetőségének kívánságára hajlandó volt hozzájárulni ahhoz, hogy ezen egységes zsidó szervezet keretében az UER tekintés, feltéve, hogy ez a szervezet a zsidó népkisebbségi eszme alapjára helyezkedik és ezt nevének és alapszabályainak megfelelő megváltoztatásával tanúsítja.¹¹²

Ámde az UER ezen elvi követelés teljesítése elől mereven elzárkózott, sőt a legutóbbi erdélyi kezdeményezőkkel folytatott tárgyalások félbeszakításával régi szabályzata alapján megalakította kolozsvári fiókját.¹¹³

Ebből a tényből nyilvánvaló, hogy az UER nem hajlandó magáévá tenni a zsidó népkisebbségi alapelveket és az ebből folyó követeléseket. Másfelől a legutóbbi tárgyalások során semmiféle biztosítékot nem volt hajlandó nyújtani arra nézve, hogy tevékenységét politikamentes jogvédelemre fogja korlátozni.

Ily körülmények között a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intéző Bizottsága, figyelembe véve az UER politikai tekintetben eddig kifejtett tevékenységének irányát, joggal tart attól, hogy az UER Erdély területén a zsidó nép beolvadásának illúzióját kergető kisebbségellenes politikát fog folytatni.

Az erdélyi zsidóságot nem ejthetik tévedésbe azok az érvek, melyekre az UER kolozsvári megbízottai hivatkoznak. Hiszen az UER-fiók alakításának szükségességét ép azok indokolják a Zsidó Nemzeti Szövetség belpolitikai és jogvédelmi munkájának elégtelenségével, kiknek a Zsidó Nemzeti Szövetség keretében, mint vezetőtagoknak, Erdély zsidóságától ily irányban nyert mandátum alapján a

112 Az 1923 májusában megtartott bukaresti konferencián Fischer tivadar az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nevében tett javaslatot a *Romániai Zsidó Szövetség* vagy az *Egységes Romániai Zsidó Szövetség* létrehozására. UK 1923. május 31. 80.

113 A Román Zsidók Szövetsége az EZSNSZ nyilatkozatának kiadása előtt egy nappal, 1925. október 5-én hozta létre kolozsvári fiókját Molnár Jakab és Klein Miksa vezetésével. UK 1925. október 7. 229.

belpolitikai és jogvédelmi tevékenység megszervezésében és vezetésében közreműködni kötelességük volt. Ha tehát a Szövetség ez irányú munkája nem lett volna kielégítő, az nem a Szövetség gyengeségét jelentené, csupán az erre a munkára hivatott vezetők hibájának lenne betudható.

Erdély zsidósága tehát ébren fog őrködni azon, hogy a jogvédelem megszervezése ne szolgáljon ürügyül egy, általa régóta kárhozatosnak felismert, kisebbségellenes zsidó politika inaugurálására.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség rendületlenül áll a népi kisebbségi elv alapján, és mint eddig, úgy ezután is, a trónhoz és a román államhoz való teljes hűséggel, – küzd népi, kulturális és vallási kisebbségi jogainak teljességéért.

És, mert az UER működése kétségtelenül a romániai zsidóság népi kisebbségi jellegének elhomályosításához és végeredményben a kisebbségi elv feladásához vezet, a Szövetség Kis Intéző Bizottsága az UER-rel szemben politikai szempontból a legteljesebb bizalmatlansággal viseltetik és felhívja a népkisebbségi elv alapján álló erdélyi zsidóságot arra, hogy az UER fiókjainak megalakításában részt ne vegyen.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nem hagy fel azzal a törekvéssel, hogy az egész romániai zsidó népkisebbséget egyesítő országos szervezet létrejöjjön és ebben az irányban megkezdett működését, a bukovinai, besszarábiai és a régi királyságbeli testvéreinkkel egyetértésben a legrövidebb időn belül kész eredményhez kívánja juttatni.

Elhatározta a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intéző Bizottsága, hogy jogvédelmi irodáit tovább is fenntartja, azokat az eddiginél is hatékonyabb módon megszervezi és irodáit pártállásra való tekintet nélkül minden zsidó rendelkezésére bocsátja.

Zsidó Testvérek! Naponta ismétlődnek a kísérletek, hogy sorainkat megbontsák és egy új asszimilációs kalandba vezessenek bennünket. Ezekkel a törekvésekkel szemben az egyedüli védekezés a pozitív irányú munka és erőteljes szervezkedés legyen.

Cluj–Kolozsvár, 5686. Tisri 18–1925. október 6.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség
Kis Intéző Bizottsága

Új Kelet 1925. október 7. 229.

22.

Kertész Jenő: Páholyunk munkaprogramja. [A Salom kolozsvári zsidó szabadkőműves páholy munkaprogramja]

1926. május, Kolozsvár

Nehéz idők fokozottabb mértékű erő kifejtését igényelnek tőlünk. A nyugodalmass béke éveiben egy öntudatos polgár kifizette mérsékelt adóját és ezzel eleget tett a köz iránti kötelességeinek. Ha még tagja volt valamely társadalmi szervezetnek is, akkor már a társadalmi kérdések közepében érezte magát, mint aki erején és kötelességén felül áldoz a közért.

Így volt ez a zsidósággal is, mely aligha jutott kisebbségi, megkülönböztetett és üldözött volta tudatára. Eleget tett az állam, a köz iránti kötelességeinek, viszont az állam, a köz is teljesítette igényeit, amikor lehetővé tette gazdasági, kulturális erőinek kibontakozását.

Egy – legalább látszólag – rendezett gazdasági, ideológiai és politikai viszonyok közt élő világnak geográfiai határokkal elválasztott területtömbjein így éltek az emberek százmilliói s köztük a zsidók milliói is.

A mai vergődő világ véges-végig vergődő államai, a vergődő államok elsüllyedt osztályai, a jobbra és balra néző diktatúrák alatt nyögő százmilliók mennyire messziről látják a békeidőket. És messziről még aranyosabbnak látszik. Hiába említene fel, hogy csak egy kicsi országban évenként közel 100 000 ember halt meg tüdővészben és még egy annyi szakadt el a hazai rögtől, hogy a több ezer mérföldes óceáni út állati sorsa után egyenesen a kormos gyárakba, mélyen a föld alá vigyék, hol a Taylor-rendszer szívta ki fokozódó gyorsasággal izmaik erejét. Hiába villantanók meg szemeik előtt csak azt a statisztikát, mely szerint milliók nem képesek megszületni, felnőni, megöregedni, boldognak lenni egy termelési rendszer miatt.

Aranyidők voltak azok mégis. Relatív azok voltak. Volt-e például a világ nagyobb részét uraló angol birodalom szigetországának csupán több mint egymillió munkaképes, családfenntartó munkanélkülije? Voltak-e kicsi országokban is a hadiárvák, mindenkitől elhagyott, biztos pusztulásnak kitett ezrei? Végigsüvöltött-e egész kontinenseken a gazdasági válság, a világszemlélet válsága, az emberi elemi jogok válsága? Hát csak százazreknek, millióknak erőszakolt áttelepítésével lehessen megoldani a nemzeti, faji kérdéseket? Hát van hova telepíteni? És van-e valahol még aranykor?

Íme: az állam sem teljesítheti már minden kötelességét a polgárokkal szemben, a társadalom sem helyezi el az egyéneket, nem védelmezi meg őket a természet mostohaságaival szemben, az alkotmányosság ösztöne sem működik és egész osztályok, nemzetek lassú, kínos pusztulásnak szánvák. [sic!]

Fajokon, nemzeteken, osztályokon, világfelfogásokon felülemelkedett, ideális célokért dolgozni, áldozni kész emberek szervezetei kell átvegyék az elhagyott

munkaterületeket. E szabad szervezetek kell felvegyék a nemzetközi barátságos összeköttetést, kell enyhítsenek a szociális bajokon, kell kivenniük részüket a kultúra fejlesztésében és terjesztésében.

Íme: itt a Böné Berith rend Salom páholyának munkaprogramja:

1. Legalaposabb megfontolással, leggondosabb szelekcióval befejezni a Páholy kiépítését. Ne maradjon ki senki, aki részt kér az építő munkából, s aki alkalmas is erre.

2. A bizottságokat állandó és rendszeres munkára nevelni, hogy a páholy minden egyes tagja megtalálja az őt megillető munkakört és töltsen is be azt kellően. Így a plenáris ülések főleg előadásokkal, vitasorozatokkal és ünnepélyes és testvéri együttműködéssel foglalkozzanak.

3. Mihamarabb kiépíteni az erdélyi és bánáti páholyok láncát. Ne legyen egy jelentősebb gócpont sem e munkán kívül. Így kell tennünk, mert a páholyszellem diktálta és az egész Erdélyt és Bánátot érintő problémákat egyetlen város egyetlen páholya képtelen megoldani. A remélhetőleg hamarosan kiépülő kilenc páholy megfelelő munkamegosztással kevesebb áldozattal, alaposabban és gyorsabban fog produkálni.¹¹⁴

4. Evégből jelentetjük meg havi szemlénket, hogy már most tájékoztassuk a többi városok testvérjelöltjeit, hogy milyen a szervezetünk, melyek a célkitűzéseink és útjaink.¹¹⁵

5. Intézményes munkát kell végeznünk. Bele kell kapcsolódnunk az erdélyi zsidó társadalmi szervezetekbe, hogy azoknak nagyobb lendületet, egységes irányítást és anyagi alapozottságot adjunk. Hiszen mi voltunk eddig is személyenként ezek vezetői, sőt alapítói is. Így most már páholyba tömörülve, intellektuelek, termelők, vagyonosak egy irányban kollektíve, magasabb nézőpontból fogjuk intézni azok sorsát. Új intézmények alapját kell megvetni. Így kapcsolódunk be az Országos Zsidó Árvagondozó nemzedékmentő munkájába és részt veszünk kétezzer gyermek jelenének és jövőjének megalapozásában és vezetésében. Egységes testi és lelki nevelést kell nekik adnunk, a produktív modern zsidóember típust kell belőlük kitermelnünk. Belekapcsolódunk a most alakuló kis bankokba, melyek szövetkezeti jelleggel behálózják az egész Erdélyt és a kis egzisztenciáknak termelési kölcsönt nyújtanak oly olcsón, hogy csupán a kamatdifferencia maga is alapja lehet egzisztenciájának.¹¹⁶

114 Jelenlegi ismereteink szerint a két világháború közötti erdélyben csak 7 zsidó szabadkőműves páholy működött: Avoda - Marosvásárhely, Jezirah - Nagyvárad, Ahava - Brassó, Emunata - Temesvár, Or - Arad, Unitas - Szatmárnémeti. Az erdélyi B'nai B'rith zsidó páholyok... 449-471., Az erdélyi és délvidéki szabadkőműves páholyok tagjainak névsora... 19.

115 A szemle 1926-1939 között jelent meg Kolozsváron.

116 A zsidó Kishitelbankok, melyek támogatásába a szabadkőművesség is bekapcsolódott, 1925 után jelentek meg Erdély nagyobb városaiban és a két világháború között igen jelentős gazdasági tevékenységet fejtettek ki. Főként a kis- és középvállalkozókat segítették. A kolozsvári Kishitelbank működtetésébe 1927 tavaszától kapcsolódott be a Salom páholy. Gidó Attila: Instituțiile evreiești interbelice din Transilvania. Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia 2003. 1-2. 185., Az erdélyi B'nai B'rith zsidó páholyok... 454.

Részt veszünk az orvosi ambulatóriumok megalapításában. Ne legyen egyetlen jelentősebb zsidó gócpont, hol szegény ember ingyen orvoslást ne kapjon. Ezen ambulatoriumokból kell kialakulnia több helyen lehetőleg a zsidó kórháznak.¹¹⁷

6. Hogy az erdélyi zsidóság sorsát kellően irányíthassuk, ismernünk is kell minden vonatkozásában. Mi végből is megvetettük alapját az erdélyi zsidóság szociográfiáit felvételének. Több évre terjedő munkálatnak indul, de e nélkül szisztematikus és céltudatos szociális munka el sem képzelhető.

7. Megindítottuk az összeköttetést a nyugati országok páholyaival és a legközelebbi jövőben a szociográfiai felvétel első részének kivonatát különböző nyelven fogjuk szétküldeni, hogy tájékoztassuk nyugat zsidóságát helyzetünkről, szükségleteinkről. Bizonyára segítségünkre lesznek erkölcsileg és anyagilag is.

Bízást hiszem, hogy a nagy csehszlovákiai, ausztriai és német ipar iskolájává lesz a mi iparos tanulóinknak is. A Böné Berith útján elhelyezzük tanulni vágyó iparosainkat, hogy a legkiválóbb képzettséggel mehessenek neki az életnek és versenyképesek legyenek. Sokat remélünk a nemzetközi kapcsolattól a diákok ellátása körül is.

8. Természetesen részt veszünk agitatív és anyagilag a Palesztina-munkában is. A páholy kebelén belül Palesztina-bizottság létesült és ezúton bekapcsolódunk a mozgalom és menetébe. [sic!]

Lám, igaz: nehéz idők fokozottabb mértékű erőfeszítést igényelnek.

A Böné Berithek teljesíteni fogják kötelességüket.

B'nai B'rith Szemle, 1926. 1. 5-7.

117 A programnak megfelelően a Salom páholy 1927 májusában ténylegesen is bekapcsolódott a kolozsvári Zsidókórház létrehozásába. Uo. 455.

23.

Klein Miksa, a Román Zsidók Szövetsége erdélyi fiókja elnökének jelentése

[az erdélyi zsidók reakciói a hitközségek
egyesítéséről szóló törvénytervezetről]¹¹⁸

1927. október 10., Kolozsvár

A Hitközségek Szövetségének Tisztelt Elnökéhez,¹¹⁹
Bukarest

I. Erkölcsi kötelességemnek tartom felhívni a figyelmüket arra az elégedetlenségre, amely a benyújtott új vallási törvénytervezet kapcsán már most megmutatkozik az erdélyi hitközségi körökben.

A következő vádakkal folyik hetek óta a magyar újságokban és az Új Kelet hasábjain a Hitközségek Szövetsége elleni izgatás:

1. egyneműsíteni akarja az összes hitközségeket,
2. fel akarja számolni az ortodox hitközségek autonómiáját és egyesíteni akarja őket a neológokkal,
3. politikai megfontolásokból a jelenlegi kormánnyal egy olyan politikai alkut kötöttek, amely szerint a szent vallás ügyeit egy bukaresti központ fogja irányítani, és amely tényt a mi ortodox papjaink [ortodox rabbik] nem tudják elfogadni és inkább a Régens Tanácshoz fordulnak, hogy újból megmentse az ortodox autonómia ügyét.¹²⁰

4. A legutóbbi ünnepek idején, Ros Hasanah és Sabbat Tesuvo alkalmával, a rabbik hatalmas szövegekben tértek ki az 1–8. pontokra és éles támadásokat intéztek Önök ellen.

II. Így állnak a dolgok jelenleg Erdélyben és engedjék meg nekem, aki ugyanúgy, ahogy most, korábban is foglalkoztam a tervezettel, hogy felhívjam az Önök figyelmét ezekre a tényekre és következményeikre.

A Zsidó Nemzeti Szövetségtől származik az az utasítás, amely szerint a regátia hatalmát a hitközségek felett le kell törni, és nem szabad beengedni ide [Erdélybe] a Hitközségek Szövetségét. Nem szabad eltérni azt, hogy Niemirover dr. legyen a [romániai] zsidó vallást képviselő szenátor, hanem egy erdélyi rabbit kell kiválasztani a szenátori tisztségre és ezt követően az ortodoxia autonómiáját a Regátra és Besszarábiára is ki kell terjeszteni.

118 A kultusztörvény az 1928. április 22-i Hivatalos Közlönyben jelent meg. Rendelkezései értelmében településenként csak egy hitközség működhetett. kivételt képeztek ez alól a továbbra is önállóan szerveződhető ortodox és szefárd hitközségek. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 116–117.

119 A *Regáti Zsidó Hitközségek Szövetsége* 1921-ben alakult meg az askenázi hitközségek összefogására. Uo. 112.

120 A Régens Tanácsot a Károly herceg trónról való lemondása által kiváltott 1926-os „uralkodói házi krízis” nyomán hozták létre. Utódjának a még kiskorú fiát, Mihályt kiáltották ki, Románia vezetését viszont a Régens Tanács vette át a következő tagokkal: Miklós herceg (Károly testvére), Miron Cristea pátriárka, és a Semmitűszék elnöke, Gheorghe Buzdugan. 1930-ban Károly visszatért a trónra és 1940-ig uralkodott.

A neológ hitközségek központja szintén elutasítja az erdélyi neológ hitközségek autonómiájának korlátozását, mivel azok magyar–zsidó hitközségek és nem kívánják a regátiakkal való egyesülést.

III. Ismertek lesznek Önök előtt azok a körülmények, amelyek a régi Magyarországon 1867-ben a hitközségek szakadásához vezettek.

Ha az ortodoxoknak itt Romániában is sikerül keresztülvinniük ugyanezt, bizonyos, hogy Önök elveszítik a hitközségek feletti ellenőrzés jogát.

Az 1922. december 10–11-i ülés tehát, a tervezet 4. cikkelyében hiába mondta ki, hogy a jelenleg fennálló hitközségek az *a.* és *b.* pontok alapján kivételt fognak képezni, mivel sem az erdélyi rabbikat nem fogják ezek elismerni, sem a 23. §-ban álló Tartományi Bizottságokat és a 28–37. paragrafusokkal szemben is küzdelemre lehet számítani.¹²¹ Mivel a bukaresti Schor rabbi kérését az ilfovi bíróság 1924. június 3-án az 15850/924. szám alatt visszautasította és ő ennek következtében nem fogja hagyni magát, az rabbik hathatós támogatóra lelnek személyében.¹²²

Erdélyben alig ismerik a Dr. W. Filderman által 1925. október 18-án benyújtott memorandumot.¹²³

A zsidó hitközségek nem ismerik az 1925. október 13-án megtartott regnikoláris ortodox kongresszus határozatait, ráadásul a Vallásügyi Minisztériumban az a Păclișeanu a főtitkár, aki teljes mértékben támogatja az erdélyi hitközségi rendszer kettősségének fenntartását.

Kérdés tehát, hogy miképpen lehetne meggyőzni az erdélyi hitközségeket téves felfogásukról és hogyan lehetne megnyerni őket az Önök tervezetének támogatására?

Nem szeretném a jelenlegi nyugtalanság jelentőségét eltúlozni, de előre látom azokat a következményeket, amelyek úgy az Önök számára, mint az egész zsidóságnak kárára lesznek.

Szerény véleményem szerint, a felvilágosítást egyrészt egy magyar nyelvű hetilap beindításával, másrészt propagandagyűlések szervezésével lehetne megvalósítani.

V. Engedje még meg számomra tisztelt Elnökség azt a kérést, hogy küldjenek részemre egy másolatot az új törvénytervezetről, mivel a 23., 24. és 29–31. cikkelyek olyan rendelkezéseket tartalmaznak, amelyeket figyelmesen kell megtárgyaljunk.

Válaszukat várva, mély tisztelettel:

Kolozsvár, 1927. október 10.

Klein Miksa, az erdélyi UER elnöke s.k.

AF CER, II. fond, 241. dosszié, 29–30. (géptelt eredeti, aláírással, román nyelven)

121 1922. december 10–12. között a Regáti Zsidó Hitközségek Szövetsége egy a hitközségek helyzetét szabályozó törvényjavaslatot fogadott el. A Wilhelm Filderman által kidolgozott javaslatokat viszont a vallásügyi miniszter nem terjesztette a parlament elé. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 113.

122 A bukaresti Chaim Schor ortodox rabbi, az erdélyi hitközségekhez hasonlóan és a regáti véleményekkel ellentétben, amellett állt ki, hogy egy településen több különálló hitközség is működhesen. Uo. 113–114.

123 *Wilhelm Filderman* (1882–1963) ügyvéd, a Román Zsidók Szövetségének elnöke, parlamenti képviselő. A romániai zsidóság első világháború utáni egyik legjelentősebb vezető személyisége. 1925 októberében memorandumban fejtette ki ellenvetéseit a készülő hitközségi törvény egyes pontjaival szemben (pl. az egy településen engedélyezett hitközségek száma). Uo.

24.

A Román Zsidó Hitközségek Szövetségének felhívása az erdélyi zsidó hitközségekhez

[egy közös szervezet létrehozására érdekében]

1927. október, Bukarest

Erdély zsidóihoz!

Nagy meglepetéssel vettem tudomásul, hogy a regáti zsidók ellen olyan rágalomhadjárat indult az erdélyi zsidók körében, amelyben azt híresztelik, hogy a regáti zsidók az ország összzsidóságának érdekei elleni célokat követnének.

A rágalmak ellen a leghatározottabban és minden erőnkkel tiltakozunk.

1). Nem igaz, hogy mi, a regáti zsidók, az új országrészek hitközségei képviselőinek megkérdezése nélkül igyekszünk befolyást gyakorolni a zsidó kultusz és a hitközségek megszervezésére vonatkozó törvény kidolgozásánál.

Ellenkezőleg. A mi közbenjárásunkra hívta össze 1922 májusában tanácskozássra a kultuszminiszter úgy az Ókirályság, mint a csatolt területek hitközségeinek és egyházi személyeinek meghatalmazott képviselőit, függetlenül a hitárnyalatoktól.¹²⁴ Ezen minden régió képviselője megjelent. A tanácskozáson élénk és részletekbe menő vitában állapotunk meg az izraelita felekezet és a zsidó hitközségek megszervezéseinek irányelveiről.

Természetesen, ha szükség lesz rá, még az izraelita felekezet és a zsidó hitközségek jogállásának végleges rendezése előtt, újabb tanácskozásra hívjuk majd össze a hitközségek és az egyházi elöljárók képviselőit.

2). Hamis az az állítás, hogy a hitközségek függetlensége veszélyeztetve lenne.

Ellenkezőleg. Az ókirályságbeli zsidók minden alkalommal, amikor erre lehetőségük adódott, határozottan foglaltak állást a hitközségek autonómiája mellett.

3). Nem igaz, hogy az ókirályságbeli zsidók meg akarják változtatni az ortodox, neológ vagy status-quo alapon álló hitközségek felépítését.

Ellenkezőleg. Az 1922. májusi tanácskozáson elfogadott irányelvek az erdélyi hitközségek jelenlegi helyzetének megőrzése mellett szólnak, bármilyen hitárnyalatú közösségről is legyen szó.

A regáti, bukovinai és besszarábiai zsidók viszont végsőkéig harcolni fognak a mostani egységes hitközségi rendszerük megőrzéséért, mert hiszik azt, hogy csak így lesznek képesek megőrizni és fenntartani egyházi-, oktatási- és szociális intézményeiket.

4). Nem igaz, hogy a regáti zsidók egy olyan központosítási politikát folytatnak, amelyik nem veszi figyelembe a fennálló közösségek sajátosságait.

124 ÚK 1922. május 27. 114.

Igazolásképpen az 1922. december 10–12. között a regáti hitközségek kongresszusán elfogadott zsidó hitközségek megszervezésére vonatkozó törvényjavaslatot hozzuk fel példának.¹²⁵

5). Soha nem terveztünk és nem is kértünk egyházi központosítást, vagy egy központi egyháztanács felállítását.

6). Nem igaz, hogy a Regáti Hitközségek Szövetségének vallási képviselője valaha is figyelmen kívül hagyta volna szent vallásunk érdekeit és azok védelmét.

Vallási képviselőnk mindannyiszor közbelépett, amikor érdekeink veszélybe kerültek. Így például a szombati munkaszünet és az ortodox zsidó tanulók szombati íráskényszere, a zsidó katonák zsidó ünnepek alatti szabadsága kapcsán is interveniált.

7). Nem igaz, hogy figyelmen kívül hagytuk a zsidó klérus érdekeit. Ellenkezőleg. Erőfeszítéseket tettünk arra nézve, hogy a klérusunk anyagi helyzetén javítsunk és az állam hozzájárulását kértük az igazságosabb javadalmazás megkívánta anyagi szükségletek megteremtéséhez.

Sajnálatos, hogy léteznek Erdélyben olyan elemek, amelyek a megalapozatlan támadások vétkét veszik magukra. Mindezt az ország azon zsidói ellen teszik, akik mindig a közös célok érdekében folytatott harcok legnehezebb terheit kellett elviseljük.

Regáti Zsidó Hitközségek Szövetsége

AF CER, II. fond, 241. dosszié, 43–44. (gépelt másolat, román nyelven, keltezés nélkül)

125 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 113

25.

Max Lazarovici levele M. Schweig újságírónak¹²⁶

1927. október 29., Kolozsvár

Kolozsvár, 1927. X. 29.

Tisztelt Schweig Úr!

Még idejében megküldtem a kolozsvári Új Keletben, és a váradi Nagyváradban megjelenteket. Most az aradi Erdélyi Hírlapban és az Aradi Közlönyben, a brassói Brassói Lapokban és a kolozsvári Mai Világban a hitközségek megszervezésére vonatkozó törvény és az erdélyi zsidó lakosság körében uralkodó nyugtalanság kapcsán megjelent cikkeket mellékelem.

Sajtóhírek szerint az Ullmann rabbi¹²⁷ irányítása alatt álló Ortodox Központi Iroda a szintén Nagyváradon a jövő hónapban megtartandó országos ortodox konferenciát megelőzően, november 2-kára hívta össze az erdélyi rabbikat és ortodox hitközségek képviselőit.

Tudósíthatom Önöket, hogy közel vagyunk ahhoz az órához, amikor meglepetések történhetnek. Én idejében felhívtam a figyelmüket a helyzetre. Én már nem próbálkozom meggyőzni azokat, akik ma nagyon nehezen meggyőzhetőek. A helyzetről nálunk: Ha az események eddigi folyásának engedünk, igen érdekesen alakulhatnak.

Maradok az Önök kiváló tisztelője

Max Lazarovici

AFCER, II. fond, 241. dosszié, 39. (eredeti, kézirat, aláírással, román nyelven)

126 M. Schweig újságíró, a Román Zsidók Szövetségéhez közel álló bukaresti *Curierul Israelit* (Izraelita Hírnök) szerkesztője.

127 Ullmann Salamon (1859–1931) beszercei ortodox főrabbi, az Erdélyi Ortodox Izraelita Központi Iroda elnöke.

26.
Michael Landau körlevele az Országos Zsidó Tanács
magalakítása alkalmából¹²⁸

1930. július 26., Bukarest

Bukarest, 1930. július 26.

Tisztelt barátaim,

Minden bizonnyal tudomást szereztek az ország zsidó szervezetei küldötteinek július 23-i konferenciájáról, amelyet a Zsidó Parlamenti Klub hívott egybe azzal a céllal, hogy állást foglaljon az egyre kíméletlenebb és fenyegetőbb antiszemita zaklatások ellen.

Habár a konferenciát a nyár derekán és néhány nappal a megrendezése előtt hívtuk egybe, teljes sikerrel zárult, amennyiben 64 vidéki város képviselőjében 176 küldött vett részt rajta. Rajtuk kívül még 21 hitközség csatlakozott hozzánk. A konferencia, felmérve a helyzet súlyosságát, fontos határozatokat fogadott el, amelyeket másolatban küldünk meg tájékoztatás végett az önök és azok számára, akiket önök képviselnek.

Amint tudják, a konferencia egy az egész ország zsidósága érdekeinek képviselőjére kizárólagosan felhatalmazott központi irányító és jogvédő szervezetet hozott létre. A szervezet a „Romániai Zsidók Egyetemes Tanácsa”¹²⁹ elnevezést viseli és személyi összetétele a következő: Az Ókirályság képviselői: ing. Iulian, Dr. S. Singer,¹³⁰ Av. M. Benvenisti,¹³¹ Dr. Beider,¹³² Av. Lerner, Haimovici,¹³³ B. Kahane, Kissler,¹³⁴ Iancovici.¹³⁵ Besszarábia képviselői: I. L. Tirelsohn rabbi,¹³⁶ ing. Zilberman,¹³⁷ ing. Beighelman,¹³⁸ S. Berliand, Z. Turianschi (Românești), Derbarimdicher¹³⁹ rabbi (Tighim),¹⁴⁰ Lazăr Ghic, Israel Sovirschi.¹⁴¹ Erdélyből: Dr. Mathias Eisler,¹⁴² Dr. Iosif Sebesten,¹⁴³ Dr. Al. Nobel,¹⁴⁴ Mihail Szmuk,¹⁴⁵

128 Michael Landau ügyvéd, újságíró, a kisinyovi *Unzer Zeit* c. újság igazgatója. Zsidó parlamenti képviselő.

129 Románul: *Sfatul General al Evreilor din România*

130 Samuel Singer (sz. 1860, Bécs) filológus, a berni egyetem tanára. A Zsidó Párt képviselője a román parlamentben 1931–1932 között.

131 Mișu Benvenisti cionista vezető.

132 I. Beider

133 B. Haimovici

134 I. Kissler

135 H. Iancovici

136 Jehuda-Leib Tirelsohn kisinyovi rabbi, cioista vezető. 1922–1926 között parlamenti képviselő, 1926–1927 között szenátor.

137 S. Silberman

138 D. Beghelman

139 L. Derbarimdicher. Más hivatkozásokban: L. Derbarendiger. Lásd: Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei...* 260.

140 Helyesen: Tighina

141 Más hivatkozásokban: Israel Skvirsky. Lásd: Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei...* 260.

142 Eisler Mátyás

143 Sebestyén József (1884–1966) ügyvéd, a két világháború között kolozsvári ortodox hitközségi elnök. A kolozsvári Zsidó Kórházegyesület elnöke. A Kereskedelmi és Hitelbank elnöke. A holokausz alatt

Iacob Mittelman,¹⁴⁷ Alexandru Guth.¹⁴⁶ Bukovinából: Karl Kluger,¹⁴⁷ Manfred Reifer, Dr. M. Teich, Dr. Ledker,¹⁴⁸ Dr. Katz Paul.

A fenti tagok a következő személyekből álló Igazgató Tanácsot választották meg: Dr. Mayer Ebner szenátor,¹⁴⁹ Dr. Theodor Fischer képviselő,¹⁵⁰ Dr. Iosif Fischer képviselő,¹⁵¹ M. Landau képviselő, négy regáti küldött, akik közül egyelőre csak Dr. Radu Baubergher neve ismert, mivel a többiek később választják meg. Erdélyből beválasztották még Dr. Nobelt, Bukovinából Dr. Klugert, Besszarábiából I. L. Tirelsohn rabbit.

Bízunk abban, hogy azok a hitközségek és zsidó szervezetek, amelyek különböző okoknál fogva még nem csatlakoztak hozzánk, nem késlekednek ezt megtenni, ez által is hozzájárulva az ország zsidósága közös frontjának megerősítéséhez.

Hangsúlyozzuk, hogy a Romániai Zsidók Egyetemes Tanácsának az a feladata, hogy a felmerülő nehézségek és gondok megoldására összefogja a zsidó lakosságot.

Amennyiben a konferencia meghívónkat késve kapta kézhez az önök hitközsége és emiatt még nem csatlakozott akciónkhoz, arra kérjük, hívják egybe az önök közösségének felhatalmazott képviselőit. Bízunk abban, hogy a [felhívásunkhoz] csatolt határozati anyagot elfogadják, és így hathatósabb küzdelmet folytathatunk.

Felkérjük, hogy minden önöket érintő általános jellegű zsidó ügy kapcsán lépjenek kapcsolatba velünk és hozzanak tudomásunkra minden a zsidó lakosság ellen elkövetett igazságtalanságot, visszaélést, üldözést, hogy a körülményeknek megfelelő lépéseket megtehessük.

Annak reményében, hogy a ránk váró küzdelemben minden erkölcsi támogatásukat élvezni fogjuk, testvéri üdvözlésünket küldjük:

Michael Landau képviselő s.k.

*AFCER, VI. fond, 148. dosszié, 40. (eredeti gépelt, pecsétellátva, román nyelven)*¹⁵²

Kasztner-csoporttal sikerül Svájcba menekülnie. A második világháború után a kolozsvári hitközség vezetőségi tagja.

144 *Nobel Sándor*. 1930-tól az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség társelnöke. Az erdélyrészi Zsidó Párt alapító tagja.

145 Szmuk Mihály

146 *Guth Sándor* (sz. 1881) szatmárnémeti kereskedő. 1929–1931 között ortodox hitközségi elnök.

147 Más hivatkozásokban: Karl Klinger. Lásd: Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei...* 260.

148 L. Ledker

149 *Mayer Ebner* (1872–1955) ügyvéd, bukovinai cionista vezető. A Bukovinai Zsidó Nemzeti Tanács elnöke 1918–1920 között. A Zsidó Parlamenti Klub elnöke 1928-ban. Zsidópárti szenátor a román törvényhozásban.

150 Fischer Tivadar

151 Fischer József

152 A dokumentumon szereplő pecsét az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda bélyegzője és a körlevél beérkezésének időpontját jelöli (111/1930. augusztus 4.)

27.

A regáti Zsidó Hitközségek Szövetségének körlevele az ország hitközségeihez az Országos Zsidó Tanács megalakítása kapcsán

1930. július 28., Bukarest

Regáti Zsidó Hitközségek Szövetsége
3738. sz. körlevél

Elnök Úr,

Július 23-án a Zsidó Parlamenti Klub által összehívott konferenciára került sor. A napirenden egyetlen kérdés szerepelt: az antiszemita anarchia elleni tiltakozás. Természetesen a tiltakozás csak ürügyül szolgált egy dogmákon felülálló állandó politikai kulturális, szociális, gazdasági és vallási képviselő megalakításának. A Tanács vidéki szervezeteket is fel kíván állítani.

A konferenciára a hitközségek is meghívást kaptak és valóban részt is vett néhány közülük.

Mindezekről eltekintve, a következő problémákra hívjuk fel a figyelmüket:

1). Tagadhatatlan, hogy a hitközségek, mint szervezetek, képviselőik révén részt vehetnek egy az antiszemitizmus megfékezésére alakult ideiglenes egységes frontban.

2). A hitközségek viszont nem vehetnek részt politikai érdekképviselő létrehozásában és nem is képviseltethetik magukat egy ilyen jellegű szervezetben, mivel mind a kultusz törvény, mint a szervezeti szabályzatuk megakadályozza őket, hogy politikai döntéseket hozzanak, vagy azok megvitatásában részt vegyenek.

3). A hitközségek tevékenységükben nem léphetik túl a vallás, kultúra és szociális gondozás kereteit.

4). A hitközségek nem vehetnek részt olyan szervezetek létrehozásában, amelyek egyházi ügyekkel, oktatással és [szociális] gondozással foglalkoznak, mivel azok a törvény értelmében a Zsidó Hitközségek Szövetségének hatáskörébe tartoznak. Amennyiben megengednénk, hogy egy Tanács döntéseket hozhasson és a hitközségeket vallási, oktatási, szociális stb. kérdésekben képviselje, az egyet jelentene a hitközségek és a Hitközségek Szövetségének megszűnésével.

Kérjük, vegyék figyelembe mindezeket, és ha a hitközségük bármilyen politikai szervezet irányába érdeklődést próbálna mutatni, a leghatározottabban foglaljanak állást ellene.

Elveink megszegése a hitközségek és a Hitközségek Szövetsége létének állandó veszélyeztetésével fenyegetne. Nagyon kétségbeejtő lenne, ha a meglévő nehézségeink mellé saját magunk által fölöslegesen gerjesztett újabbak is társulnának és az eddig nagy küzdelmek árán elért eredményeinket veszélyeztetnék.

Kérjük, jelezzék vissza körlevelünk kézhezvételét és fogadják megkülönböztetett tiszteletünket és megbecsülésünket.

Dr. W. Filderman alelnök

I. Goldstein főtitkár

*AFCER, VI. fond, 148. dosszié, 39. (eredeti gépelt, aláírás nélkül, pecséttel ellátva, román nyelven)*¹⁵³

¹⁵³ A dokumentumon szereplő pecsét az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda bélyegzője és a körlevél beérkezésének időpontját jelöli (112/1930. augusztus 4.)

1930. szeptember, Szatmárnémeti

A világ Teremtőjének, az Egyetlennek a nevével indítjuk el folyóiratunkat a „Zsidó Jövőt”.

Elfogódott szívvel bocsátjuk útnak mint apa tapasztalatlan, tiszta szívű gyermekét. Féltő szeretettel figyeljük lépteit: hogy fog megküzdeni az ezerarcú élettel, kitárt szívét tárt szívek fogják-e várni, fogják-e szeretni?...

Ünnepi köntösben, az ősi zsidó ünnepi ház érzéseivel bocsátjuk szárnyra. Útravalóul vele adjuk az ősök lángoló hitét és önfeláldozását, emberszeretetet, a zsidó nép szeretetét, barátságot, hűséget és részvétet, egy jobb jövő reménységét.

A sötét jelenben állva, tekintetünket a csillogó jövőbe vetjük: Hisszük, hogy szebb lesz a Holnap! Hisszük, hogy a sötétségre napfény fog következni, a könnyre öröm és a gyászra ünnepek vigasztalása! Hiszünk egy jobb, boldogabb zsidó jövőben!...

A zsidó jövő hírmondói akarunk lenni. Bele akarjuk harsogni a csüggedők, a kishitűek és a tétovázók fülébe, hogy közeledik az idő és felragyog ismét a mi Napunk és amilyen dicsőséges volt a zsidó múlt, olyan tündöklő lesz a zsidó jövő.

A zsidó jövőhöz az út az ősi hiten keresztül vezet!...

Ha meg akarjuk menteni a zsidó jövőt, térjünk vissza az ősi hamisítatlan zsidósághoz!

Az utolsó évtizedek szomorú tanulságai megtaníthattak bennünket arra, hogy ferde utakon jártunk. Elhagytuk az élő vizek forrását és tört kutak vizéből ittunk. Hitünk ősi oszlopai romokban hevernek. Az ősi Tan: a „Tóra” elfelejtve, gyermekeink már nem ismerik a színáji fényességet. Az I-ten [sic!] tisztelet, az „Avoda” sok helyen, hitnélküli látványossággá süllyedt.¹⁵⁵ Szombatkirálynő számúzva. A hit romhalmaza alatt árván dobog a zsidó szív. Csak a zsidó szív, a zsidó jóság van ébren és hirdeti az élethez és a zsidó jövőhöz való jogunk...

Ha élni akarunk, ha nem akarunk elpusztulni mint törpe kornak törpe gyermekei, a zsidó jóság épen maradt köveiből fel kell, hogy építsük a romba dőlt oszlopokat, hitünk templomát, a Tóra világosságot árasztó tanházait és szombatkirálynő boldog, lángokkal ékes birodalmát.

A „Zsidó Jövő” életcélul tűzte ki ezeknek az ideáloknak a hirdetését és megvalósítását és zászlajára felírta az emberiség csodatévő orvosságát és legszebb programját: Tóra, Avoda és Gemilász Chászudim...¹⁵⁶

154 A *Zsidó Jövő* irodalmi és társadalmi havi folyóirat Szatmárnémetiben jelent meg Frischmann Dezső szerkesztésében 1930–1940 között. A vallásos ortodox zsidó folyóirat közel állt a cionista eszmékhez.

155 A zsidó vallási hagyományoknak megfelelően, Isten nevét tilos leírni.

156 Tóra, Munka és Könyöröltes cselekedetek

Bölcseink tanítják: „A tudatlan nem fél a bűntől”. Első kötelességünk a Tudás kialvó mécseseit ismét kigyújtani, hogy minden zsidó házban, minden zsidó lélekben felragyogjon a Tóra világossága és melegítő fénye. Támogassuk a Talmud-tórákat és a Jesivákat!¹⁵⁷ Építsük ki, lendítsük fel a tudásnak ezen messze világító intézményeit. Adjunk gyermekeinknek tudást, hogy meg tudják különböztetni a jót a rossztól és legyenek fáklyahordozói Izraelnek.

„Minden bölcsességnak kezdete az I-tenfélelem”: A tiszta lélek idegenkedése a bűntől, a felemelő tudat, hogy minden lépésünket, minden cselekedetünket látó Szem figyel, az Egyetlen, a világ Teremtője. Tanítsuk gyermekeinket I-tenfélelemre, a Szombat szeretetére és imádságok áhítatára. Vértezzük fel őket vallásunk tanításaival, hogy erősek és ellenállóak legyenek az élet küzdelmeiben és kísértéseiben.

A Zsidó Jövő feladatának tűzte ki „Somré Sábosz” egyetek létesítését. Az élő szó és az írott betű legnemesebb fegyvereivel akarunk harcolni a Szombatért, Szombatkirálynő lelkes szavú követői akarunk lenni. Azt akarjuk, hogy a péntek esti gyertyák áldott fénye és édes békessége ismét betöltse a zsidó házakat.

Irodalmi programunk hozzáalkalmazkodik eszmei célkitűzéseinkhez. A Zsidó Jövő emelkedett szellemű cikkek tárháza akar lenni. Konstruktív irodalmat akarunk adni, zsidó szellemiséggel átítatott ünnepi írásokat, melyeknek minden sorából kicsendüljön a Tanítás és az anyag bilincseiben vergődő lélek magasság keresése. Áhítatos tollal az olvasó elé akarjuk varázsolni népünk nagy alakjait és eseményeit. Meg akarjuk írni a hamisítatlan zsidó történelmet.

Programunk megvalósítása érdekében a kibontott zászló alá fel akarjuk sorakoztatni népünk szellemi kiválóságait. Ebből a célból felhívással fordulunk mindazokhoz a kimagasló zsidó egyéniségekhez: papokhoz, írókhoz és gondolkodókhoz akiket fájdalommal tölt el a vallási élet hanyatlása, akik zsidó eszméikért lelkesedni tudnak, akik az Egyetlenhez, a világ Teremtőjéhez tartozónak vallják magukat, jöjjenek táborunkba, hogy vállvetve harcoljunk nagy, lelkes, aktív seregben.

Célunk: a jobb, boldogabb zsidó jövő!

Harci fegyverünk: a szó és a toll!

Jelszavunk: Béke!

És most indulj lapunk, kopogtass be a zsidó házakba, az alvókat ébreszd fel, a csüggedőket bátorítsd és hirdesd a szebb, boldogabb zsidó jövőt! Utadon kísérjen szándékaink jósága és I-ten áldása.

A „Zsidó Jövő” szerkesztősége

Zsidó Jövő 1930. szeptember-október, 1–2.

157 Vallásos iskolák. A talmud-tórákban a zsidó vallásos alapismereteket sajátíthatták el a diákok. A vallásos kötelezettségek megismerésére, a Tóra tanulmányozására és a zsinagógai szertartásokon való részvételre készítették fel őket. A legtöbb hitközség rendelkezett talmud-tórakkal. A legtehetségesebb diákok a rabbik által vezetett vallási főiskolákként működő jesivákban tanultak tovább.

29.

Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség németországi zsidóüldözések kapcsán megtartott üléséről

1933. április 3., Arad

Jegyzőkönyv

Felvétetett az aradi Zsidó Hitközség kultuszügyosztályának 1933. április hó 3-án tartott üléséről.

Jelen voltak:

Jellinek József ügyosztály elnök, Dr. Schütz Henrik hitközségi elnök, Dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi, Leichter Lipót, Weisz Samu, Bornstein Sándor, Engel Gyula, Kerpel Izó, Szenes Henrik,¹⁵⁸ Szűcs F. Vilmos.

Jellinek József ügyosztály elnök felkérésére Dr. Schütz Henrik hitk. elnök átveszi az elnöklést, üdvözlí a megjelenteket és ismerteti az ülés egyetlen tárgyát, Szenes Henrik és társai javaslatát egy rendkívüli istentisztelet megtartására vonatkozólag a német zsidóüldözéssel kapcsolatban.¹⁵⁹ Az impulzust erre Dr. Niemirover bukaresti főrabbi felhívása adta meg, amelyet a lapokból ismerünk és amely, a regáti hitközségekhez szólt. A nagy megmozdulás, amelyet a világ zsidósága indított helyes és indokolt volna, ha az a német zsidóságnak hasznára volna, vagy legalább is nem ártana, de az egyenesen kárára volt a német zsidóknak, ami kitűnik abból is, hogy, ők maguk kérték a bojkott és más tüntető mozgalmak megszüntetését. A templomot nem is tartja alkalmasnak arra, hogy ott tüntetés folyjon le, és célját sem látja, ha az nem országos jellegű, csak szórványosan egyes helyeken tartják meg az istentiszteletet. Érdeklődött a központi irodánál¹⁶⁰, ahonnan azt az értesítést kapta, hogy az iroda országosan nem intézkedett ilyen irányban. Ugyancsak érdeklődött az ortodox hitközségnél, ahol szintén nem tartanak istentiszteletet és nem történt intézkedés erre vonatkozólag központi irodájuktól. Ünnepek előtt vagyunk, valószínűleg a főrabbi sem találna aktuálisabb témát ünnepi szónoklatához, minthogy erről megemlékezzék és ezzel kifejezést is ad minden zsidót egyaránt betöltő felháborodásnak a német zsidóságot ért súlyos sérelem fölött.

Kér hozzászólást.

Szenes Henrik bejelenti, hogy nemcsak a saját nevében, hanem többek felkérésére is tette meg javaslatát. Kétfelé választja azokat a megmozdulásokat, amelyek a világ zsidóságában jelentkeztek. A gazdasági részről csak annyit jegyez

158 *Szenes Henrik* aradi hitközségi előjáró, cionista vezető. 1930-ban a Zsidó Nemzeti Szövetség Kis Intézőbizottságának tagja.

159 A kezdeti németországi zsidóüldözésekre lásd: Saul Friedländer: *Nazi Germany and the Jews*. I. köt., Harper Perennial, 1998. 9–40.

160 Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda

meg, hogy a bojkottok nem árthatnak már, mert azok mindent elvesztettek, ők csak nyerhetnek vele. Egy velük való demonstráció a tiltakozás legszelídebb, formája ezt megtehetjük saját kezdeményezésünkől is, függetlenül attól, hogy másutt megrendezik-e, vagy sem. Sőt esetleg, ha mi kezdjük, utánunk más helyeken is tartanak istentiszteleteket. A palesztinai zsidóüldözésekkor is volt, nem egy napon tartották az istentiszteletet. Javasolja, hogy holnap, 4-én tartsuk meg a templomban a rendkívüli istentiszteletet és állapítsuk meg annak, rendjét.

Jellinek József elnök álláspontját osztja, nem tartja célszerűnek semmiféle demonstráció megrendezését.

Bornstein Sándor Szenes javaslatán annyit változtatna, hogy nem látja olyan sürgősnek a rendkívüli istentisztelet tartását. Kérjük a hitközségi elnök urat, lépjen érintkezésbe a központi iroda vezetésével, illetve elnökével és amennyiben az iroda egységesen kíván intézkedni, az összes hitközségekkel egyszerre fogjuk mi is ezt megtenni a hozandó határozat szerint.

Engel Gyula és Dr. Vágvölgyi Lajos Bornstein Sándor javaslatát fogadják el és hasonló értelemben szólalnak fel.

Elnök ismételten leszögezi, hogy minden zsidónak a véleménye csak egy lehet és minden zsidó osztozik a felháborodásban, csak annak külső megjelenési formájában lehetnek véleménykülönbségek. Bejelenti, hogy az ügyosztályi ülés határozata alapján érintkezésbe lép az Országos Iroda elnökével és a meghozandó határozat szerint fogunk intézkedni.

Ezzel az ülés berekesztetett.

[olvashatatlan aláírás, valószínűleg Raab Zoltán] főjegyző s.k.

Schütz Henrik elnök s.k.

Aradi Zsidó Hitközség Levéltára. Arad, 93. dosszié, 24. (eredeti gépelt, aláírással)

30.

Fischer Tivadar román nyelven elmondott üdvözlőbeszéde a Romániai Zsidó Párt I. kongresszusán és a párt programja¹⁶¹

(Részlet) 1933. november 7–8., Bukarest

Delegátus Uraim,

Amikor szólásra emelkedek a Romániai Zsidó Párt első kongresszusán, lelki vívódás, ellentétes érzelmek közötti harc zajlik a szívemben. Örömmel tölt el, ha Izrael nemzeti újjászületésének szelleme által uralt 15 éves zsidó élet fejlődésére gondolok. Arra a fejlődésre, amely Nagy-Románia létrejöttével indult be az ország minden régiójában és amely, többek között, az én közreműködésem eredményeként is, a népi öntudatra ébredt zsidók parlamentjeként működő mai konferencián csúcsonyosodott ki. A romániai Zsidó Párt alkotmányozó gyűléseként összehívott jelen kongresszus célja az, hogy megkoronázza azt a munkát, amely az ország zsidóságának politikai erőit egységbe kovácsolta. Felemelő érzés egy ilyen konferencián munkát megnyitani. Mindemellett ólomként nehezedik a szívemre annak a gondolatnak a súlya, hogy mennyire szomorú is ez az időszak, amelyikben konferenciára ültünk össze, zsidó népünk életében. A történelem születésének fájdalmas időszakát éljük át. A civilizált emberiség fejlődésében egy fantasztikus átalakulásokat magával hozó új korszak következik be, amelynek születését előre jelző görcsös vonaglások már is érezhetjük. Az ismeretlen köde borítja be a holnapi naphoz vezető utat.

[...]

Minden komoly politika egy magasztos cél felé törekszik.

Hogyan lehet megfogalmazni azt a magasztos célt, más szavakkal fogalmazva, a zsidó politika ideálját, amelynek eszköze a Zsidó Párt?

Ez az ideál nem lehet más, mint amelyet általában minden etnikai kisebbség kitűz maga elé, azaz: a kisebbségek teljes körű egyenjogúsításának kivívása.

Az idegen etnikai eredetű személyek egyenjogúsítása a különböző országokban, amely ajándékot a 19. századi zsidóság is megkapott a francia forradalom testvériség és egyenlőség jelszavainak nyomán, elsősorban a zsidók, de más etnikai kisebbségek általános problémáit is megoldatlanul hagyta.

Tapasztalatból ismerjük a liberalizmus szelleme által képviselt asszimilációs folyamatok csalódásait. A liberalizmus azon téveszme alapján biztosított egyenlő állampolgári jogokat az idegen eredetű személyeknek, hogy azok az emancipáció

161 Román nyelven megjelent: Ioan Scurtu (coord.): Minoritățile naționale din România 1931–1938. Documente. Arhivele Naționale ale României, București, 1999. 190–198.

következtében elszakadnak eredeti lelkiségüktől és honosodnak, azaz az uralkodó nemzet tagjaivá válnak.

Ami a világon élő zsidó töredékeket illeti, az asszimiláció csak kis mértékben valósult meg és alig járult hozzá a zsidók helyzetének rendezéséhez. Sőt, inkább az együttélő népek és a zsidók közötti kapcsolatok romlását váltotta ki, ez pedig napjainkra olyan disszimilációs politikához vezetett, amely annyira barbár módon játszódtott le szemünk előtt a nemzetiszocialista Németországban.

Mindez nem vezetett volna ide, ha az idegen etnikai eredetű személyek egyéni emancipálása helyett az etnikai kisebbségek, vagy a zsidó egyének helyett, zsidó etnikai közösségek emancipálása valósult volna meg.

A kollektív egyenjogúsítás elmaradásának következtében, ma azt kell látnunk, hogy ingadozik és összedőléssel fenyeget az egyéni zsidó emancipáció építménye, amely egykor elődeink fő törekvéseinek eredményeként valósult meg.

Az az ideál, amely megvalósítása felé a jelenlegi romániai zsidó politika halad, nem lehet tehát más, mint az ország etnikai kisebbségei, köztük a zsidó kisebbség, kollektív egyenjogúsításának az elnyerése. Bármilyen hosszú is legyen ezen eszme megvalósításához vezető út, nincs más választása a romániai zsidó népességnek, minthogy a Zsidó Párt programjának fő elveit kövesse.

Legfontosabb alapelveink élén a román nemzethez fűződő elkötelezettség, illetve a Trónhoz és Hazához való hűség és odaadás áll.

Tudatában vagyunk annak, hogy úgy kell részt vállalnunk a román nemzet örömeiben és fájdalmaiban, hogy hazafiságunk csendben, nem pedig zajosan és a jóérzést sértve jusson kifejezésre.

Politikai alapelveink sorában a második helyet az ország alkotmányában biztosított polgári és politikai jogaink teljességének, megcsonbíthatatlanságának éber és kitartó védelmezése, valamint az alkotmány által előírt zsidók polgári egyenjogúságának tényleges megvalósítása képezi.

A Zsidó Párt nem hajlandó semmilyen kompromisszumra, amikor a közhatalom az állampolgári jogegyenlőség elvével ellentétesen lép fel akár egyetlen zsidóval szemben is.

Az igazi alkotmányosság és törvényesség elérésénél, amely csak ott valósulhat meg, ahol nem csak a látszatot őrzik meg, hanem az állam minden területén megvalósuló igazságosság és pártatlanság szellemében tartják be a törvényeket és rendeleteket, jelszavunk az *ádáz küzdelem* kell legyen.

[...]

A Zsidó Párt által elfogadott főbb irányelvek mellett, az alapszabályzat egyes pontjai közvetítik majd a párt alapideológiáját.

A Zsidó Párt alapelvei között szerepel például az a cél, hogy a párt életéből ki kell zárni a regionális érdekeket.

A zsidó politika, amelynek a Zsidó Párt az eszköze, csak a zsidó népi entitás összekötő ideológiájában rejlő eszméket fogadja el és nem áll semmilyen kapcso-

latban a háború előtti idők állami életéből az ország különböző régióiban fellelhető maradványokkal.

Ezen okból kívánjuk megszabadítani a párt életét mindenféle regionalizmustól.

Két és fél évvel ezelőtt, 1931. május 4-én, a párt egységesítése a négy tartományi szervezet egyesülésével valósult meg.¹⁶² A négy tartományi szervezet, az egyesülést megelőzően ideológiánk jegyében folytatott zsidó politizálást.

A két és fél éves időszak alatt az egységesítés történelmi pillanatának jelentősége túlságosan is rányomta a bélyegét a pártéletre.

Ma, amikor a párt véglegesített alapszabályaival az elkövetkező fejlődést alapozzuk meg, arra kell vigyáznunk, hogy habozás nélkül kiküszöböljük a káros regionalista tendenciákat a párt életéből.

A tagság, a párt és a központi vezetőség közötti kapcsolatokat olyan módon kell szabályoznunk, hogy egyetlen személyi vagy működési kérdésben se szülessen döntés regionális megfontolások alapján.

Mostantól kezdve a párt tagjai ne regáti, erdélyi, bukovinai vagy besszarábiai zsidókként határozzák meg magukat. Mostantól kezdve a párt élete alapelvünk azon kinyilatkoztatása legyen, hogy mindannyian egy ország egységes etnikai közösségének vagyunk a tagjai.

[...]

Delegátus Urak,

A konszolidáció és a cselekvőképesség növelése céljával összehívott első Zsidó Párti kongresszus munkáját nem csupán a zsidó világ követi figyelemmel, hanem az ország különböző politikai csoportosulásai is.

Hasznosnak látom tehát ezen oknál fogva, hogy világossá tegyem álláspontunkat a szervezetünkben kimaradó zsidókkal és az ország többi politikai pártjával szemben.

Sajnálattal vesszük tudomásul minden egyes zsidó távolmaradását szervezetünkől, de semmiképpen sem viszonyulunk ellenségesen hozzájuk. A távolmaradó zsidók meggyőződését tiszteletben tartjuk, akár elszigetelten, akár szervezeten képviselik azt, és testvéri jobbot nyújtunk, bármilyen kérdésben is akarjanak együttműködni velünk. Nem szűnünk meg viszont érvényt szerezni azon meggyőződésünknek, hogy minden öntudatos zsidónak, aki az ország zsidó közösségének érdekében kívánja politikai jogait gyakorolni, a mi szervezetünk keretei között van a helye. Éppen ezért fáradhatatlanul azon fogunk dolgozni, hogy mindenkit zászlónk alá tömörítsünk.

[...]

162 A tartományi szervezetek 1931. május 4-én tartották meg konferenciájukat Bukarestben. A szervezet elnökének Fischer Tivadart választották meg. Iancu: *Evreii din România...* 220.

A Romániai Zsidó Párt programja

I. Bevezetés

A zsidó közösség romániai jelenléte, úgy az állampolgárként keretébe tartozó egyes egyének politikai jogait, mind a zsidó nép keretébe tartozó etnikai kollektivitást illetően, a Romániai Zsidó Pártnak nevezett szervezetben nyilvánul meg.

A szervezet politikája abból indul ki, hogy a romániai zsidó lakosság elválaszthatatlan a zsidó nép nemzeti kollektivitásától.

A fenti elvek alapján nyugszik az az eszme, hogy Románia bármelyik állampolgárának lelkében, tehát a zsidó származású állampolgárokéban is, békésen megfér egymás mellett a román állami hazafiság és ragaszkodás, valamint a saját etnikai közösséghez való hűség.

A Zsidó Párt úgy tekint Romániára, mint egy olyan felsőbbrendű gyűjtőszervezetre, amely a legmagasabb civilizációs célkitűzések megvalósítása érdekében fogja össze területén állampolgárait, származásuktól függetlenül. Természetesen az állam azon román nemzeti törekvéseknek a képviselője, amelyek létrehozták.

II. Irányelvek

A Zsidó Párt irányelvei a következők:

a) Lelki azonosulás a Román Nemzettel a Trónhoz való hűség, a Haza iránti szeretet és az Állameszmében való hit terén.

b) Folyamatos és határozott küzdelem az alkotmányban előírt etnikai származástól független állampolgári jogegyenlőség megvalósítása érdekében. Érvényt kell szerezni a jogegyenlőségnek úgy a közintézményekben, mint az általános létfeltételek megteremtése terén.

c) A romániai nemzeti kisebbségek, köztük a zsidó nemzeti kisebbség kollektív egyenjogúsításának megvalósítása és annak elérése, hogy a román állam tartsa fenn azokat a jogi, erkölcsi, anyagi feltételeket, amelyek az említett közösségek zavartalan fejlődéséhez szükségesek.

d) Rendületlen hit az igazi, hamisítatlan demokráciában.

e) Tárgyilagos viszonyulás az állam gazdasági életbe való beavatkozásához az egyes termelési ágazatok és társadalmi osztályok fontosságát illetően.

III. Követelések

A fenti irányelvekkel összhangban, a Zsidó Párt a következő követeléseket támasztja:

1). Az 1924. február 24-i román állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről szóló törvény megreformálása. Az román állampolgárság kérdésének megoldása az igazi demokrácia jegyében és a Románia valamint szövetségesei által megkötött, majd az 1920. szeptember 20-án törvénybe foglalt 1919. december 9-i párizsi egyezményrel összhangban kell történni.¹⁶³

2). A választási törvény megreformálása révén arányos parlamenti képviselőbiztosítása mindazon politikai csoportoknak, amelyek az országban leadott szavazatok legalább 1 százalékát összegyűjtik. Megfelelő választási rendszer megalkotása a választások szabadságának és törvényességének biztosítására.

3). Az alkotmányos rend fenntartása a törvények módosítása révén. A módosítások olyan megelőző intézkedésekre és szankciókra vonatkoznak, amelyekkel bármilyen, az alkotmányban biztosított törvény előtt egyenlőséget, állampolgári kötelezettséget sértő politikai mozgalom vagy akció megakadályozható.

4). A törvények és rendeletek egyenlő alkalmazása a közhivatalokban. A zsidó származás, a zsidó nemzeti közösséghez való tartozás ténye nem lehet indok arra nézve, hogy bárkit is az őt megillető jogai gyakorlásában sértsenek vagy megakadályozzanak.

5). A Zsidó Párt kéri, hogy a központi állami hivatalokban, a közoktatásban, a bíróságon és a hadseregben a zsidókat képességeikhez mértén alkalmazzák.

6). A kultustörvény zsidó vallásra vonatkozó rendelkezéseinek módosítása oly módon, hogy a zsidó többség akaratának megfelelően, autonóm alapokon szerveződhessen meg.

7). Az állam a többi felekezettel egyenlő módon nyújtson anyagi és erkölcsi támogatást a zsidó vallásnak.

8). A vasárnapi munkaszünetre vonatkozó törvény módosítása és a szombati munkaszünetet megtartó zsidó hívők vasárnapi munkavégzésének engedélyezése.

9). Az oktatási szabadság teljes visszaállítása azon rendelkezések visszavonása révén, amelyekkel megakadályozták a zsidó tanulók szabad iskolaválasztási jogát.

10). A Zsidó Párt kéri, hogy az állam vegye figyelembe szociális politikájában a zsidó lakosságnak sajátos foglalkozási szerkezetéből adódó szükségleteit is.

11). Olyan törvények és rendeletek meghozatala, amelyek rendezik a romániai etnikai kisebbségek közösségének jogi helyzetét és a kollektív emancipáció elvét gyakorlatba ültetik.

12). A Zsidó Párt kéri, hogy a zsidó nemzeti közösség kulturális autonómiájának törvénybe iktatásáig, az állam támogassa a nagyszámú tanulóval működő zsidó magánoktatást, valamint hozzon létre és anyagiilag támogasson egy zsidó tanítóképzőt, amelynek végzősei a zsidó magánoktatásban helyezkednek majd el.

13). A decentralizációt megvalósító adminisztrációs reform kidolgozása. Az új területi egységek létrehozatalánál vegyék figyelembe a helyi zsidó érdekeket, a vidéki környezet fejlődésükre kifejtett negatív hatását elkerülendő.

14). A Zsidó Párt a kormány következetes fellépését kéri a hitelélet újjáélesztése, a munkanélküliség leküzdése érdekében. Ugyanakkor mélyreható reformokat követel a komoly gazdasági és pénzügyi problémák kezelésére is. A reformoknál

163 A Románia által aláírt Kisebbségi Szerződés 7. pontjára és a román Hivatalos Közlönyben 1920. szeptember 26-án közzétett törvényre utal. Nagy: A kisebbségek alkotmányjogi helyzete... 255–257., Iancu: Evreii din România... 82.

az ország gazdasági élete minden produktív szereplőjének érdekét figyelembe kell venni.

15). A Zsidó Párt mindent megtesz annak érdekében, hogy a zsidó társadalomban fennálló gazdasági-szociális ellentmondásokat felszámolja, illetve megoldást keressen a társadalmi rétegződés megváltoztatására.

16). Ha a haladás érdekében kell küzdeni, a Zsidó Párt mindig az első sorokban fog állni.

Béke, Munka és Haladás – a Zsidó Párt zászlaján ezek a jelszavak állnak.

Programul și statutele Partidului Evreiesc din România. Votate la Congresul General din 7–8 noiembrie 1933. Discursul de deschidere al Congresului. Partidul Evreiesc din România, București, 1934. 1–13.

31.

Lezajlott az erdélyrészi XIV. cionista konferencia

(Részlet) 1935. június, Temesvár

Rosenfeld szervezeti előadó előterjeszti a szervezeti és politikai javaslatokat és felolvassa a költségvetési javaslatot.

Dr. Marton Erő szól elsőnek hozzá a szervezeti javaslatokhoz. Sajnálatainak ad kifejezést, hogy Vermes elnök nincs jelen, mert vele alkar polemizálni az ügyben. Vermes elnök úr a mi szervezetünket egy nagyüzemhez hasonlította. Ha a könyveket átvizsgáljuk, azt látjuk, hogy az adminisztráció precízen működött, a tartozik-követel oldal fedezik egymást. Csak formailag van rendben, de ha megnézzük az egyes tételeket, megállapíthatjuk, hogy ez az üzlet nem prosperált úgy, mint ahogy kellett volna. 1925. évben 9 millió volt a KH bevétele és 4–5 millió a KK és 15 000 sékelt adtunk el Erdélyben. Igaz, hogy gazdaságilag nagy különbség van az akkori és a mai helyzet között, de a mai eredmény mégis kicsi. Üzleti szempontból sem volt jól vezetve a cionista szervezet. Az én véleményem szerint – mondja Marton dr. – egy népmozgalom irányításához fantázia kell. Herzl az ő írsaiban is erre mutatott rá. Egy üzletnél rizikót is kell vállalni. Nem elégedhetünk meg azokkal az eredményekkel, amelyeket a mai vezetőség elért. A racionalizált apparátushoz hiányoznak az eszközök, a lehetőségek ahhoz, hogy kiszélesítsük mozgalmunkat. A zsidóságnak a mai gazdasági és politikai helyzete egyenesen parancsolóan determinálja, hogy a cionizmus népmozgalommá fejlődjék és hogy gondoskodni tudjon minden zsidó egyéni, valamint a zsidóság összességének sorsáról. Nem tudom, hogy módjában áll-e még a konferenciának változtatni a büdzsén, de azt nem lehet szó nélkül elfogadni. Elfogadjuk mint egy minimális büdzsét, de kívánjuk és szükségesnek tartjuk, hogy tízszer ennyi költségünk legyen, mert csak úgy fog megfelelni a cionista vezetőség hivatásának.

Darvas Mór ugyancsak szűknek találja a büdzsé kereteit és javasolja egy szervezeti főtítkár beállítását.

Danzig Hillel¹⁶⁴ megindokolja az AB [Aviva-Barisszia] által előterjesztett szervezeti javaslatokat.

Feixel Vilmos (Reghin) megállapítja, hogy a javaslatoknak pártpolitikai színezetük van.

A konferencia elfogadja a beterjesztett javaslatokat.

164 *Danzig Hillel* publicista, az Új Kelet munkatársa, kolozsvári cionista vezető. A holokauszt ideje alatt működő kolozsvári Menekültügyi Bizottság tagja. A Kasztner-csoport tagjaként megmenekül a deportálások elől, Izraelben telepedett le.

Az aradi helyicsoporthoz átrétegezésre vonatkozó javaslatához dr. Engelberg Dezső szól hozzá.¹⁶⁵ Ami pedig a költségvetést illeti, sajnálja dr. Engelberg, hogy akkor, amikor dr. Marton hozzászólt, nem volt itt Vermes elnök. Megállapítja, hogy egy népmozgalom vezetéséhez fantázia is kell, de nem tudja elfogadni azt, hogy egy költségvetés egyensúlyban tartásához elégséges a fantázia. A büdzsét azzal a módosítással fogadja el, hogy egy főtitkári állás szerveztessék.

Jámbor a büdzséjavaslathoz szól hozzá. 245 000 lej végösszegű büdzsé, vagyis 20 000 lej havonta nem elégséges. Ebből a büdzséből nem lehet főtitkári állást beállítani. Javasolja, hogy ebben az évben bocsáttassék ki egy szervezeti sékel, amelyhez a maga részéről 1000 lejjel járul hozzá.

Bergmann (Timișoara) felajánl erre a célra 500 lejt.

Vermes elnök reflektál a büdzsé indítványra. A cluji csoporthoz tartozóknak – szerinte – nincs joguk kritikát gyakorolni. Azoktól fogadhatja el a tanítást, akik a maguk kötelességét teljesítik. Én sem vagyok megelégedve a központ működésével. Kijelentem, a legnagyobb készséggel és örömmel a családom megbízásából átadom a vezetést, vezessék a Szövetséget azok, akik jobban tudják. Amíg nincs biztosítva, a főtitkári fizetés, addig nem lehet főtitkári állást kreálni. Cion eszméit olyan helyeken is életképesse tettük – folytatja Vermes elnök – ahol erről eddig beszélni sem lehetett. Jól tudják, mikor négy és fél évvel ezelőtt átvettem a vezetést, mennyi adósággal megterhelve vettem át. Kérem önöket, hogy a büdzsét fogadják el, miután az mostani reális lehetőségekkel számol.

Dr. Marton replikájában kijelenti, hogy teljesen indokolatlannak tartja azt a felfogást, mely szerint csak egy olyan csoportnak van joga kritikát gyakorolni, aki maga is kibírja a kritikát. Azonkívül Cluj elbírja a bírálatot. Ki teremtette meg az erdélyi zsidó mozgalmat? Cluj. Ehhez fantázia kellett. Vegyük le a tárgyról Cluj vitáját és beszéljünk arról, hogy a jövőben mit kell tennünk. Áldozatkész tagokra van szükség és akkor meg lesznek teremtve a nagyobb propagandamunka lehetőségei.

Vermes elnök rövid reflexiójában 50 000 lejt ajánl fel, ha mentesítik a további elnökségtől.

A konferencia a büdzséjavaslatot elfogadja.

Kasztner Rezső kéri Nobel elnököt, hogy demokratikus szellemben vezesse le az üléseket.

165 *Engelberg Dezső* (sz. 1894-ben) ügyvéd, cionista vezető. A marosvásárhelyi status-quo ante alapon álló hitközség elemi iskolájának első világháború utáni igazgatója. A Zsidó Nemzeti Szövetség helyi csoportjának elnöke 1932-ig.

Dr. Fischer József kijelenti, hogy szándékosan nem vett részt ebben a heves vitában, de szükségesnek tartja megmondani, hogy a timișoari vezetőség fölfogásait elfogadhatónak tartja és nem látja okát fennforogni annak, hogy a bizalmatlanságnak a jelét adjuk. Azonban a kritikai hangot elnyomni nem szabad. Csak azért kritizálunk, hogy ezzel még buzgóbb munkára serkentsük a cionizmus céljait szolgáló szerveket. A ZsNSz-et a zsidó eszme hordozójának tartom. Az EZsNSz volt az, amely megteremtette a zsidó megmozdulást. Meg kell állapítanunk, hogy az erdélyi zsidó életben minden szint az EZsNSz adott meg, nem történhetik Erdélyben semmi s ZsNSz hozzájárulása nélkül. Ezt a centrális mozgató erőt a ZsNSz-nek vissza kell szereznie. Az én lelkemben a cionizmus százszázalékos egész. A cionistát a cion mozgalom minden egyes mozzanata át kell hassa. Aki cionista itt, az legyen cionista a páholyban is. Ez a lényeg és nem Cluj-Timișoara vitája, amelyet ma, megváltozott körülmények között nincs értelme minden percben előráncigálni. Ezt a vitát egyszer s mindenkorra meg kell szüntetni, mert senkinek sem használ és a mozgalomnak árt.

Danzig Tibor javasolja a dr. Jordán-féle NIB-határozat megmásítását.

Kasztner a javaslat mellett szólal fel. Az ifjúsági szervezetek a NIB határozata ellen foglalnak állást.

A konferencia 61 szavazattal 19 ellenében elfogadja Danzig Tibor javaslatát és ezzel megsemmisíti azon NIB határozatot, mely szerint az erdélyi cionista szervezet kéri a chalcuc-certifikátoknak az egyes országok Palesztina Hivatalai útján történő szétosztását.¹⁶⁶

[...]

Szervezeti határozatok

1. Az enrdélyrészi cionista konferencia a Cionista Világszervezet és a palesztinai zsidó jisuv szervezeti egységének megszilárdításában, a nemzeti alapok jóvedelmének és kolonizációs teljesítményeinek fokozásában, a szervezett zsidó munkának a palesztinai zsidó gazdaság minden ágára való kiterjesztésében, valamint a szervezett chaluc-alija és főleg a mezőgazdasági munkás-alija növelésében látja a palesztinai országépítés legfőbb zálogát

2. A konferencia a Cionista Világszervezet föltétlen és osztatlan egységét, kizárólagosságát és fegyelmi rendjének mindenekelőtt való elsőbbségét vallja és elítéli azokat a törekvéseket, amelyek ezen egység és fegyelem megbontására törnek.

166 A palesztinai kivándorlásra feljogosító ún. certifikátokat (engedélyeket) a londoni központ osztotta le az egyes országok Palesztina Hivatalainak. A certifikátok számát az illető országok KKL és KH hozzájárulásainak mértéke határozta meg.

3. A konferencia aggodalommal látja, hogy a Knesseth Jiszráél nem fejezi még ki a palesztinai Jisuv teljes szervezeti egységét és ezen egység kiépítését, megszilárdítását és respektálását követeli.¹⁶⁷

4. A konferencia szolidaritását fejezi ki a palesztinai zsidó munkássággal abban a harcban, melyet a zsidó munkának a zsidó gazdaságokban való biztosításáért vív. Üdvözli a konferencia azokat a kezdeményezéseket, melyek egyrészt a palesztinai munkaadó és munkások, másrészt az egyes munkáscsoportok közötti kölcsönös megállapodások útján a zsidó munka biztosítására, a munkakonfliktusok kiküszöbölésére irányulnak és ennek legfőbb zálogát az egységes munkásszervezetben látja.

5. A konferencia üdvözli a Cionista Exekutivé és a palesztinai munkásság vezéreinek azon lépéseit, melyek a nemzeti fegyelem helyreállítására, a cionista béke megteremtésére, a zsidó nép összes konstruktív erőinek a zsidó országépítésbe való összpontosítására és az összes dolgozó rétegek együttműködésének elérésére irányulnak.

6. A konferencia chaluci áldozatkészséget követel a zsidó tőkétől és a zsidó nép, minden társadalmi és gazdasági rétegétől, mely részt kér a maga számára a palesztinai országépítésben, elítéli azokat, akik előbbre helyezik egyéni profitjukat a zsidó nép és zsidó országépítés nemzeti érdekeinél és tisztán egyéni tőkét akarnak kovácsolni maguknak Palesztina gazdasági lehetőségeiből, amelyeket a cionizmus évtizedes chaluci munkájával teremtet meg.

7. A konferencia elégtétellel állapítja meg a jelenlegi Cionista Exekutivé politikai, kolonizációs és pénzügyi teljesítményeit; bizalmáról biztosítja az exekutivét és ama kívánságának ad kifejezést, hogy a XIX. cionista kongresszuson a cionizmus összes konstruktív erőinek összefogása és egységes program alapján koalíciós exekutivé alakuljon.

8. A konferencia aggodalmát fejezi ki a városi kolonizáció túltengése s a mezőgazdasági kolonizáció lassú fejlődése felett és szükségesnek tartja, hogy a Cionista Szervezet úgy az alija, mint a kolonizációja tekintetében olyan irányító és hatalmi tényező legyen a zsidó népben, mely érvényt tud szerezni a nép minden rétegénél a nemzeti fegyelemnek és a cionista kolonizáció szociálgazdasági és nemzetpolitikai szempontjainak.

9. A konferencia hangsúlyozza annak szükségességét, hogy az alija a Cionista Szervezet kezében koncentrálódjék és veszedelmet lát abban a rendszerben, mely

167 Palesztina igazgatását ellátó szerv a brit mandátum ideje alatt (1917–1948).

lehetővé teszi, hogy a bevándorlásnak csaknem a fele a Jewish Agency megkerülésével és annak ellenőrzése nélkül jut és helyezkedik el az országban.¹⁶⁸

10. A konferencia hangsúlyozza, hogy egy egészséges zsidó bevándorlás fő kontingense a chaluc-alija kell, hogy legyen és követeli a chaluc-certifikátok számának felemelését és a chaluc-alija céltudatos fokozását.

11. A konferencia a Szervezet és a helyi csoportok elsőrendű feladatának tekinti, hogy azt az érdeklődést, mely ma Palesztina felé fordítja a zsidóság minden rétegének tekintetét és vágyakozását, a Cionista Szervezethez és a cionista neveléshez vezesse és ennek az érdeklődésnek cionista tartalmat és cionista kötelességtudást kölcsönözzön.

12. A konferencia megállapítja, hogy a cionizmus megvalósításában a zsidóság minden rétege közvetve vagy közvetlenül érdekelve van és ez a tény a Cionista Szervezet aktív szolgálatába kell, hogy állítson minden zsidót.

13. A konferencia széleskörű szervező és propagandamunka beindítását határozza el az erdélyi Cionista Szervezet mai kereteinek kiszélesítése és a cionista nevelésnek minden zsidó rétegre kiterjedő tömegneveléssé való kiépítése céljából.

14. A konferencia különösen szükségesnek tartja a zsidó lakosság dolgozó rétegeinek és a zsidó kisegyzisztenciák széles tömegének bekapcsolását a helyi csoportok életébe, mely tömegek érdeklődést tanúsítanak Palesztina iránt, de nincs kontaktusuk a Cionista Szervezet léteivel, a cionizmus eszmei lényegével és annak nevelő hatásaival. A Szervezet és a helyi csoportok aktív támogatásban kell, hogy részesítsenek minden olyan törekvést, mely ezen rétegeknek és a hozzájuk tartozó ifjúságnak a cionizmus szolgálatába állítására irányul.

15. A konferencia megköveteli a cionista vezetőktől, hogy kontaktusban legyenek a zsidó tömegek életével, azoknak Palesztina centrikus érdeklődésével és közvetlen kontaktus fenntartásával igyekezzenek irányítani és nevelni ezen tömeg orientálódását.

16. E program végrehajtására a konferencia körzeti cionista szervező, és propagandaközpontok felállítását határozza el. A körzeti központok feladata a Szervezet központjának irányítása mellett: a) koordinálni a helyi csoportok szervező- és nevelőmunkáját, b) a körzet zsidó tömegeit a Cionista Szervezet kereteibe koncentrálni, cionista nevelésben részesíteni, szemináriumok létesítése,

168 A Jewish Agency a zsidó államalapítás előtt mint palesztinai zsidó kormány működött.

sűrű szervezeti látogatások és állandó szervezeti kontaktus fenntartása útján, c) a munka szolgálatába állítani mindazon vezető cionistákat, akiket cionista felkészültségük nemcsak predesztinál, hanem kötelez is erre a munkára.

Mondja ki a konferencia, hogy két „szervezeti offenzíva” hónapját deklarálja, melynek ideje alatt minden cionista erő a Cionista Szervezet és a cionista nevelés kiterjesztésének szolgálatába állítatik. A szervezeti offenzíva eszközei: sorozatos cionista meetingek rendezése, cionista brosrák terjesztése és tagtoborzó akció levezetése Erdély minden zsidólakta városában és községében.

17. A konferencia minden cionista közéleti férfiú elemi kötelességének tekinti a cionista fegyelem elsőbbségének elismerését és respektálását bármely más terület vagy csoport fegyelmi rendjével szemben. A konferencia követeli, hogy minden cionista zsidó közéleti tevékenysége e fegyelem elsőbbségének követelményéhez alkalmazkodjék és meg nem alkuvó cionista meggyőződéstől diktáltassék.

18. A konferencia megállapítja, hogy azok az intervenciós kísérletek, melyek a Szervezet és a helyi csoportok részéről történtek abban az irányban, hogy a hitközségek teljesítsék elemi kötelezettségeiket a Palesztina-munkával szemben és azok az intervenciók, melyek zsidó iskolákban való héber oktatás érdekében történtek, nem vezettek mindenütt eredményre.

19. Megállapítja a konferencia, hogy az erdélyi hitközségek legnagyobb része nem alkalmazkodott a zsidó élet megváltozott körülményeihez és követelményeihez. A zsidó élet mai adottságai mellett a hitközségek munkaköre nem szorítkozhat a hitélet és a karitatív munka eddigi szűk kereteihez. A hitközségek a népi élet aktív tényezői kell, hogy legyenek szociális, gazdasági, kulturális és nevelési téren egyaránt. A hitközségek kötelessége és feladata a zsidó ifjúság korszerű neveléséről gondoskodni, olyan zsidó nevelésről, mely a mai zsidó generációt a zsidóság öntudatos és hasznos tényezőjévé teszi, olyan nevelésről, mely megóvjá ifjúságunkat az eltévelyedéstől a mai válságos idők megpróbáltatásai és szélsőséges áramlatai között, mely olyan irányt és tartalmat ad a zsidó ifjú életének, melynek segítségével megtalálja az összefüggést mai helyzete és a zsidósággal szembeni feladatai között. A hitközségek kötelessége előmozdítani a zsidó ifjúság átrétegződését, produktivizálását, nemzeti nevelését és hebraizálódását. A hitközségek elsőrendű kötelessége intézményesen hozzájárulni a palesztinai országépítő alapok munkájához, lehetővé tenni és propagálni az alapokra való nyilvános adakozást a templomokban és intézményesen támogatni az ifjúság chalucnevelő munkáját, valamint a szegénysorsú dolgozó tömegek palesztinai kivándorlását.

20. A konferencia megállapítja, hogy a zsidó élet megváltozott körülményei a zsidó jótékonyági tevékenységet is új követelmények elé állítják. Ma, amikor

Palesztina a deklasszált erdélyi tömegek és a zsidó tömegek és a zsidó ifjúság százainak nyújt produktív és végleges letelepedési lehetőséget, nem merülhet ki a zsidó filantrópia a helyi szegénytámogatásban, hanem a segélyezés mellett minden jótékony célú zsidó testületnek intézményesen hozzá kell járulnia a zsidó kolonizáció alapjaihoz és elő kell segítenie az ifjúság chaluci mozgalmát.

21. A konferencia megköveteli elsősorban azon cionistáktól, akik hitközségi vezetőségekben, iskolaszékekben a jóléti szervezetek vezetőségeiben ülnek, hogy energikusan szálljanak síkra ezen követelmények honorálásáért.

22. A Szervezet illetékes tényezői és a helyi csoportok köteleességévé teszi a konferencia, hogy alapos és széleskörű felvilágosító munkát indítsanak be Erdély összes zsidó lakta helyiségeiben azzal a határozott célkitűzéssel, hogy ezen követelmények számára megnyerjék a zsidó társadalom minden rétegét, hogy gyökeresen megváltoztassák a zsidó közvéleményt a hitközségek, a zsidó iskolák és a karitatív intézmények feladatairól és kötelességeiről, hogy ennek nyomán általános követelménnyé válna a zsidó közéleti intézményeknek a zsidó regenerálódáshoz való alkalmazkodása.

Az iskolák hebraizálásának megvalósítása érdekében elsősorban a szülők megnyerését tartja fontosnak a konferencia és a helyi csoportok köteleességévé teszi, hogy sorozatos szülői értekezleteket rendezzenek a héber oktatás szükségességének feltárására, minden helységben, ahol zsidó iskolák működnek.

[...]

26. Kimondja a cionista konferencia egy cionista diákokotthon létesítését Clujon, a lehetőségekhez képest köteleességévé teszi a KIB-nek a létesítendő otthon anyagi támogatását is.

27. A beterveztett szervezeti szabálytervezettel kapcsolatban elhatározza a konferencia, hogy két bizottságot küld ki kétharmad részben jogász tagokból (Cluj és Tg. Mureşről), amelyek tanulmányozzák a tervezetet s javaslatokat tegyenek a 90 napon belül Timişoarán összehívandó rendkívüli konferenciának.

28. Elhatározza az évi konferencia, hogy a KIB, illetőleg helyi szervezetei útján megkeresi az összes zsidó szervezeteket, hitközségeket, magánosokat, amelyeknek földbirtokai vannak, hogy földjeiket bérfizetés ellenében engedjék át a szervezetek által létesítendő földbérletársaságoknak, amelyek azon célból fognak alakulni, hogy zsidó fiukat és lányokat már gyermekkoruktól földművelésre és kertészetre tanítsanak és ezen szakmában őket teljesen kiképezzék. Az alakítandó földbérletársaságok teljesen altruista alapon fognak működni.

29. Köteleztesse az összes ifjúsági szervezetek tagjait, hogy különböző városokban meglevő zsidó sportegyletekben sportoljanak. A sportszervezetek kötelesek respektálni a vallási szabályokat.

30. A konferencia utasítja, a KIB-et és a Jedidej Hehalutz vezetőségét a Jedidej Hehalutz akció azonnali beindítására.

31. Kimondja a konferencia, hogy a más helyen elfogadott 1935. évi szervezeti hónapot a helyi csoportok a lehetőséghez képest maximális fejlesztésre használja fel olyként, hogy kötelezi az ország nagyobb helyi csoportjait (Timişara, Cluj, Oradea, Tg. Mureş, Satu-Mare, Arad stb.), hogy a KH akcióhoz hasonlóan önkéntes párokkal helyi csoport-beszervező taggyűjtő akciókat folytasson le úgy a saját, de ami még fontosabb, idegen, a körzetükhöz tartozó helyiségekben. Az akciónak tervszerű központi irányítását a KIB utasításai szerint a központi főtitkár végezze, maga is aktívan részt véve az akciónak nagyobb városokban való lebonyolításában.

32. A hatégi önálló hachsara-telep ügyében utasítja a konferencia a KIB-et, hogy küldjön ki egy megbízottat, aki a hatégi helyi csoport és A-B [Aviva-Barisszia] Habonim vezetőségével karöltve felfekteti a chaluctelep kiépítéséhez szükséges költségvetést.¹⁶⁹

A beterjesztett költségvetés alapján a kiküldött véleményezésének megfelelően a Jedidej Hechaluct támogassa az önálló hachsara-telep fenntartását minden lehető eszközzel.

33. A konferencia utasítja a helyi csoportokat és külön a Palesztina Hivatalt arra, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel támogassa az ifjúsági szervezetek ama törekvését, hogy mezőgazdasági hachsara telepeket létesíthessenek.

34. A konferencia a KIB hatáskörébe utalja a timişoarai zsidó iparosegylet azon javaslatát, mely szerint az egész országban iparosegyletek alakítandók, országos ipari kiállítás rendezendő.

34/a. Kimondja a XIV. erdélyi cionista konferencia, hogy minden erejével követeli az Exekutívétől az elmúlt kongresszusok kasrut határozatainak gyors és teljes megvalósítását.

169 A hachsara- vagy chaluc-telepek a zsidó fiatalság mezőgazdasági és ipari felkészítését látták el a palesztinai kivándorlásukat megelőzően.

35. A konferencia a ZsNSz részére a következő költségvetést fogadta el:

Bevételek	Lej	Kiadások	Lej
Egyenleg áthozat	16 390	Személyzeti fizetés	36 000
Phönix-szubvenció	40 000	Portó	24 000
WIZO	24 000	Irodaköltség és házbér	40 000
Sékeljuttalék	25 000	Könyv és brosúra	25 000
Szervezeti hozzájárulás	99 600	Utazási költség	24 000
Pal. kiránd. jövedelme	40 010	Propaganda	10 000
Összesen	245 000	Hebraizáció	50 000
		Jedidé Hehaluc	30 000
		Előre nem látott kiadás	6 000
		Összesen	245 000

Hebraizációs határozatok

36. Az EZsNSz. XIV. évi konferenciája üdvözli az oradeai Brith Ivrit Olámit csoportját és az összes az utóbbi időben megalakult helyi csoportjait, hogy minden erejükkel támogassák az országos B.I.O. megalakulását, elősegítvén az országos alakuló konferencia egybehívását.¹⁷⁰

37. Az országos konferencia kötelez minden cionistát, párthoz való tartozandóságára való tekintet nélkül, hogy a B.I.O. helyi csoportjaiba tagként belépjen.

38. Az országos konferencia kötelezi Erdély cionistáit, hogy befolyásukat a hitközségeknél az irányban érvényesítsék, hogy már fennálló iskolákba és nevelési intézetekben a héber nyelv kötelező tárgyként bevezetessék. Amennyiben ilyen iskolák még nem léteznének, úgy a cionisták részéről gondoskodtassék, hogy héber óvodák és iskolák létesíttessenek.

39. Az országos konferencia felkéri a központi P.B.-t [Palesztina Bizottság], valamint a helyi P.B.-ket, hogy a Szochnut utasítását a legszigorúbban kövesse és csak oly egyéneknek adjon certifikátokat, akik a héber nyelvben kellő jártasságot tanúsítanak.

40. Tekintettel a héber tanítók nagy hiányára Erdélyben, mely évről-évre mindinkább érződik, a konferencia felhívja a KIB-et, hogy erdélyiek a cernauti-i héber tanítóképezdékbe való felvételét anyagi támogatással és a fenti tanintézetek propagálása útján elősegítse.

170 Brith Ivrit Olamit – Héber nyelv és kultúra terjesztésére 1931-ben alakult nemzetközi szervezet.

41. A konferencia elhatározza, hogy a KIB mellett egy kultúrthanácsot létesít, mely a BIO központjával karöltve foglalkozzon a fenti határozatok keresztülvitelével. A konferencia kötelezi ezen kultúrthanácsot, hogy az erdélyi héber tanítók konferenciáját legkésőbb 5696. [1936] évben összehívja.

42. A konferencia kötelességévé teszi a cionista tisztviselőknek, hogy egy félév alatt tanuljanak meg héberül.

[...]

Új Kor 1935. június 29. 42.

32.

Az Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület első közgyűlésének jegyzőkönyve

(Részlet) 1935. július 1., Arad

Felvétetett az Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület (EZSTE) 1935. július 1-én Aradon tartott első közgyűlésén.

Jelen voltak:

Aradról Groszmann Dezső,¹⁷¹ Földes Anna, Fischerné-Kaufmann Margit,¹⁷² Kronovit Mór, Luger Miklós, Szántó Szeréna, Schreiber Ilona, Kemény Miksa, Szántai Lajos, Téthi József.

Kolozsvárról: Freu Lajos,¹⁷³ Bihari Árpád.¹⁷⁴

Oradeáról: Lövi Jakab,¹⁷⁵ Dr. Rosenstock Sámuel, Schapira Gyula, Sebestyén Dezső,¹⁷⁶ Leichtmann Salamon, Weisz Jakab.

Sibiuból: Gottlieb Lily.

Târgu-Mureşről: Kohn Ilona,¹⁷⁷ Moskovits Jenő.¹⁷⁸

Timişoara-ról: Kálmánné Kornay Irma, Kaufteil Ernő, Fleischer Lipót, Székely Zoltán,¹⁷⁹ Herskovits Hugó, Kálmán László.

Valea lui Mihairról: Ornstein Rózsi,

valamint a következő vendégek: Dr. Schütz Henrik aradi hitközségi elnök és Dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi, az Országos Izr. Iroda képviselőjében, Bornstein Sándor iskolaszéki elnök és Engel Dezső az aradi occidentális [neológ] hitk. képviselőjében és Ritter Ármin, mint az aradi orth. izr. hitközség kiküldöttje.

Groszmann Dezső elnök román nyelven nyitja meg a közgyűlést, majd meleg hangon üdvözlí az Orsz. Iroda valamint a hitközségek illusztris kiküldöttjeit, azután emelkedett szavakban vázolja a zsidó tanítóság teendőit, a zsidó iskola, a zsidóság és haza érdekében. Lelkes munkára hívja fel a megjelenteket a felvázolt súlyos feladatok minél sikeresebb megoldására.

171 *Groszmann Dezső* (megh. 1937) tanító, az aradi zsidó iskola igazgatója. A Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület elnöke.

172 *Fischerné-Kaufmann Margit* tanítónő. 1923-tól a marosvásárhelyi status-quo hitközség elemi iskolájának tanítónője, majd az aradi neológ elemiben oktat.

173 *Freu Lajos* tanító, a kolozsvári neológ óvoda és elemi iskola igazgatója. Az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda kulturális és tanügyi bizottságának tagja. Deportálásban halt meg.

174 *Bihari Árpád*, a kolozsvári ortodox zsidó elemi iskola tanítója. A Kasztner-csoporttal Svájcba menekült, majd a holokauszt után Marosvásárhelyen telepedett le.

175 *Lövi Jakab* hitoktató, a nagyváradi neológ elemi iskola tanítója.

176 *Sebestyén Dezső* tanító, a nagyváradi neológ elemi iskola igazgatója.

177 *Kohn Ilona*, 1923-tól a marosvásárhelyi status-quo hitközség elemi iskolájának tanítónője.

178 *Moskovits Jenő* tanító, az 1920-as évek végétől a marosvásárhelyi status-quo hitközség iskolájának igazgatója.

179 *Székely Zoltán* a Temesvár gyárvárosi zsidó elemi iskola igazgatója, a napközi otthon gondnoka.

Dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi nem lankadó érdeklődését és barátságát juttatja kifejezésre a zsidó iskolaügy iránt és tolmácsolja azon értékelést és érzések melegét, amellyel az Orsz. Izr. Iroda viseltetik az EZSTE-vel szemben.

Dr. Schütz Henrik hitk. elnök üdvözlí az EZSTE-t, mint annak reprezentánsait, ami az összes hitközségi intézmények közül legközelebb áll a szívéhez és eredményes munkásságot kíván nekik az aradi hitközség nevében is.

Elnök megállapítja, hogy a közgyűlés határozatképes, a jkv. vezetésére Schapira Gyula titkárt kéri fel, annak hitelesítésére pedig Fischerné-Kaufmann Margitot és Kronovit Mórta.

Bejelenti, hogy egyesületünk jogi személyisége elnyerése óta 85 tagot számlál 23 elemi és középiskolából, kéri a megjelenteket, hogy hassanak oda, hogy a be nem lépett tanítók és tanárok mielőbb csatlakozzanak.¹⁸⁰

Leichtmann Salamon tart ezután mély gondolatokkal telített előadást Maimonidésről.

Elnök köszönetet mond Leichtmann kollégának gyönyörű előadásáért.

Ezt követően Márton Izidor temesvári kereskedelmi isk. ig. előadását „A héber nyelv oktatásáról az elemi iskolákban” Schapira Gyula olvassa fel.

Munkaprogram megkezdése előtt Elnök javaslatára közgyűlés egyhangúlag elhatározza, hogy üdvözlő táviratot küld a közoktatásügyi miniszternek, az Orsz. Izr. Irodának és az Ort. Központi Irodának. Elnök felolvassa Schreiber Joachim¹⁸¹ aradi főrabbi üdvözlő táviratát, melyben eredményes munkálkodást kíván az EZSTE-nek.

Tárgyaltatott a zsidó iskolák elnéptelenedésének kérdése.

Ügyreferens: Freu Lajos. Rámutat, hogy nem a magas tandíj az ok, ami miatt a szülők nem adják zsidó iskolába gyermekeiket, mert hiszen máshol jóval magasabb összeget költenek; hamis érv az is, hogy zsidó iskoláinkban gyerekeink nem tanulnak meg éppen olyan jól mint az állami iskolákban a román nyelvet. (Bizonyíték erre: a zsidó elemi végzett növendékek sikeres felvételi vizsgái állami középiskolákban, inspektori jkv-ek megállapításai) A tényleges ok egyes zsidó szülők indolenciája a zsidó iskolákkal szemben, és ezen szülőkre különböző társadalmi intézményeinken keresztül nyomást kellene gyakorolni, hogy zsidó iskolába írássák gyerekeiket.

180 Az Egyesület 1935-ben nyerte el jogi személyiségét. 1937-ben tagjainak száma 101 főre növekedett. Közülük 45 volt ortodox és 56 neológ irányultságú. DJANTM, 34. fond, 134. dosszié, 7. és 135. dosszié, 23.

181 *Schreiber Joachim* (1887–1949) aradi ortodox főrabbi 1913-tól 1949-ig.

Hozzászóltnak:

Bihari Árpád: Kifejti, hogy az okok, amelyeket a szülők felhoznak midőn gyermekeiket elviszik a zsidó iskolából, tényleg nem felelnek meg a valóságnak; a valódi okot a zsidóság nem tudatos, de meglévő asszimilációs törekvésében látja, és ennek ellensúlyozására felvilágosító akciót javasol a különböző városokban, amely során kimutatandó, hogy a zsidó szülőknek van szükségük zsidó iskolára és nem megfordítva. Javasolja ezen kívül általános statisztika összeállítását az erdélyi zsidó iskolák tanuló létszámáról az utóbbi évek során, amelyek az elnéptelenedés valódi okainak megtalálására adatokat szolgáltathatnak.

Sebestyén Dezső helyesli Freu kolléga megállapításait és a zsidó szülők indolenciája elleni küzdelmet javasolja, felvilágosító munka útján a zsidó tanítói karon és iskolafenntartók hivatalos akcióján keresztül.

Kaufteil Ernő szerint Bihari helyesen látta meg a dolgokat: a zsidó iskolában van a baj nagy része, ez ugyanis nem nyújt többet ma az asszimilációs nevelési rendszerével, mint az állami iskola +2 (sic!) hittanóra. Zsidó szülők olyan iskolát kívánnak, amely gyerekeiket önérzetes zsidókká nevelje, testileg, lelkileg kellőképpen felvértezze őket. Javasolja, hogy küldjön ki a közgyűlés bizottságot, amely tervet dolgozzon ki a zsidó iskolának a mai viszonyoknak megfelelően való megreformálására, különös tekintettel a zsidó történet tanítására, a zsidó önérzetre való nevelésre és a zsidóság átrétegződését célzó irányításra.

Kronovít Mór: A zsidóságtól távolodó szülőket semmilyen új iskolatípus nem hozhatja vissza, mégis fontos az állam által előírt tanítási keretben hangsúlyozottabb zsidó szellemet bevinni a mai iskolákba.

Moskovits Jenő: A gyakorlati pályák felé kell terelni a zsidó ifjúságot; meg kell győzni a zsidó szülőket, hogy helyesebben cselekszenek, ha állami líceumok helyett zsidó felső elemi iskolába adják gyerekeiket. A zsidó elemi 5, 6, 7. osztályának kiépítésével úgy, hogy ottan gyerekeink gyakorlati kiképzést is nyerhessenek, kiküszöbölhető volna a zsidó iskolák elnéptelenedése és közelebbi megoldáshoz jutna a zsidó ifjúság produktív pályákra való átrétegződése is.

Leichtmann Salamon hitközségek útján kívánt hathatós propagandát kifejteni a zsidó iskolák érdekében. Lehet találni rendszabályokat is – mint több hitközségi adó kivetését – azon szülőkkel szemben, akik horribilis tandíjakat fizetnek gyerekeikért más magániskolákban.

Vita bezárása után elnök határozatilag kimondja, hogy közgyűlés magáévá teszi a szülőknek felvilágosító előadások és társadalmi intézmények akciója útján való rábírását, hogy gyermekeiket zsidó iskolába írássák. Moskovits javaslatát tanulmányozás végett a vezetőséghez utalja; Kaufteil indítványát pedig a hittanoktatás keretében kívánja tárgyalni.

Hittanoktatás kérdése:

Dr. Vágvölgyi főrabbi anélkül, hogy a hitoktatás vitájában részt venni akarna, vagy felszólalásával a közgyűlést bármelyik tanterv iránt befolyásolni óhajtana, felhívja a közgyűlést, hogy tartsák szem előtt, hogy a hitoktatásban a mai korban fő feladat: gerincet adni a zsidó ifjúnak, hogy ne jugumnak [járomnak, tehernek], hanem koronának viselje zsidóságát.

A kérdés részletes tárgyalása a délutáni ülésre halasztatott, amikor a választmányi ülés által kiküldött hittanoktatási bizottság, éspedig Freu Lajos elnöke alatt Kronovit, Székely, Moskovits, Kaufteil, Lövi, Dr. Rosenstock beterjesztheti a közgyűlésnek határozati javaslatait.

Tanítói továbbképzés kérdése:

Ügyreferens: Bihari Árpád.

Előadó kifejti, hogy az emberiség problémáit semmilyen politikai párt nem tudja megoldani mindaddig, míg előbb a mai ember meg nem változik. Ezt a változást elsősorban magunkon, a jövő generáció irányítóin kell keresztülvinni. A zsidó tanítóság első fő feladata a zsidóságban való gyökértelenség áthidalása. Pótlandók azután ismerethiányai a munkaiskolát és annak módszereit, valamint a lélekkutatás legújabb eredményeit nevelés szolgálatába való állítását illetően. Kivihetőség szerint javasolja: 1) Hozzáértő kollégák írjanak ismertetéseket az említett tárgykörökből, küldjék azt be egyesületünk vezetőségének, amely megküldi ezeket az összes zsidó iskoláknak, az iskolák tantestülete észrevételeivel ezen ismertetések jussanak vissza a szerzőkhöz; a vezetőség pedig gondolhat arra, hogy az ilyen értekezéseket könyv vagy más alakban kiadja. 2) Másnemű továbbképzés (nyelv stb. tanulás) céljára kurzusok volnának létesítendőek. Ezen ügyben keresse meg a vezetőség a hitközségeket, hogy egy megteremtendő tanítói továbbképzési alaphoz járuljanak hozzá évi tandíjjal.

Székely Zoltán kiegészíti ezen indítványt azzal, hogy állítson össze a vezetőség bibliográfiát a zsidó tanítókat érdeklő tárgykörökre vonatkozólag és küldje meg ezt az összes iskoláknak; teremtsen azon kívül könyvtáralapot is.

Freu Lajos szülői értekezletek tartását elsőrangú módszernek tartja ahhoz, hogy a kollégák tovább képezzék magukat.

Szántó Szeréna javasolja, hogy eszközölje ki a vezetőség, hogy a hitközségek minden évben 2–3 tanítót Vălenii de Munte-ba küldjenek az államnyelv és egyebekben való továbbképzésre.

Schapira Gyula az Új Keletben való állandó rovat kieszközlését javasolja, amelyben a legfontosabb és sürgősebb kultúr- és egyéb problémák megtárgyalhatók volnának.¹⁸²

Moskovits más kisebbségi lapot is ajánl.

182 Az Új Kelettel folytatott egyeztetések eredményeként 1937-ben a lap hasábjain rendszeresen jelentek meg (minden hónap első szombatján) közlemények a kultúra és oktatás témájában.

Kaufteil helyteleníti, hogy magyar nyelvű lapokban jelenjenek meg cikkek az egyesület neve alatt.

Elnök határozatilag kimondja, hogy Bihari indítványai Székely, Freu, Szántó, Schapira kiegészítéseivel egyhangúlag elfogadtattak, vezetőség megbíztatik a módoszatok kidolgozásával és szükséges lépések megtételével. Freu felkérte az Új Keletnél való intervencióra tanítói rovat ügyében.

[...]

A hittanoktatás kérdése:

Schapira titkár beterjeszti erre a célra kiküldött bizottság külön ülésben tárgyalt következő határozati javaslatát:

a) A közgyűlés kimondja, hogy szükségesnek tartja egységes hittanterv bevezetését az összes erdélyi occid. izr. elemi, közép és állami elemi és középiskolai hittanoktatásban. Minimál programot kíván leszögezni, hogy megteremtessék a lehetőség az Erdélyben oly nehezen nélkülözött, jelen idők követelményeinek megfelelő román nyelvű zsidó hittankönyv megírására. Megkeresendő az Orsz. Izr. Iroda, hogy az elfogadott minimál programot és ezzel kapcsolatos zsidó nevelést célzó határozatokat teljes erkölcsi súlyával támogassa és vigye keresztül, hogy azokat a hitközségek már 1935/1936. tanévben iskoláikban bevezessék.

b) Az elemi iskolákra vonatkozólag a közgyűlés az itt csatolt 1. számú mellékletben foglalt Dr. Vágvölgyi főrabbi által összeállított tantervet fogadja el.¹⁸³

c) Állami középiskolákra: A második számú melléklet szerinti Dr. Vágvölgyi-tantervet, kiegészítve azt a IV. osztály számára szemelvényekkel a Tehillimből¹⁸⁴; V. oszt. számára az előírt irodalom ismertetése szemelvények alapján és szemelvények a prófétákból (Ámós stb.); a VI. oszt-ban pótlásul felveendő: szemelvények Jeremiás, Ézsaiás stb-ből; a VII., VIII. oszt-ban a zsidó vallás legfőbb eszméinek áttekintése talmudi citátumok és Hóseás, Jeremiás stb-ből vett szemelvények alapján. Ünnepek méltatása minden osztályban a tanulók értelmi fokának megfelelően.

A szemelvény-programnak a zsidó nevelés és pedagógiai felépítettség szempontjából való rendszeres kidolgozására közgyűlés bizottságot küld ki Groszmann, Kaufteil és Dr. Rosenstock személyében, amely bizottság a kidolgozott programot 1935. augusztus 1-ig köteles a vezetőségnek benyújtani.

d) Zsidó középiskolákban a fő súly a prófétai és talmudi szemelvények alapján való hitoktatásra helyezendő; a tantervben előírt zsidó történeti rész pedig külön zsidó történetórákban tanítandó. Szükségesnek mondja ki a közgyűlés zsidó középiskolák IV., V., VI., VII. oszt-ban legalább heti 1 órai zsidó történetóra bevezetését.

183 Terjedelmi okok miatt a jegyzőkönyv mellékleteit (Vágvölgyi Lajos aradi neológ főrabbi hitoktatási tanterveit az elemi és középiskolák zsidó tanulói számára) nem közöljük.

184 Zsoltárok

e) Hangsúlyozottabb zsidó nevelés, a zsidó tanulók egy részének egyéni érdeke, a hittanoktatás modern pedagógiai elvek szerinti taníthatóságának szempontjából szükségesnek mondja ki a közgyűlés a héber nyelvnek, mint modern nyelvnek tanítását a hittanórákon kívül, megfelelő heti óraszámában, lehetőség szerint az elemi iskolákban, de feltétlenül az elemi iskola felső tagozatában és középiskolák összes osztályaiban.

Rövid vita után Közgyűlés a bizottság a–e. pontok alatt beterjesztett javaslatokat egyhangúlag teljes egészében magáévá teszi és megbízza a vezetőséget, hogy az ügy érdekében az Orsz. Izr. Irodánál eljárjon.

Kaufteil javaslatára közgyűlés kimondja, hogy az EZSTE felkéri az Orsz. Irodát, hogy hitközségein keresztül gondoskodjon arról, hogy a hitoktatást csak megfelelő képesítéssel bíró tanítók és tanárok lássák el.

Groszmann elnök örömteljesen állapítja meg, hogy ezen fontos ügyben az EZSTE alapos munkát végzett.

Fizetés, nyugdij, államsegély ügye:

Ügyreferens: Székely Zoltán a következő határozati javaslatot terjeszti elő fizetés ügyben: 1) Közgyűlés kimondja, hogy mozgalmat indít az iránt, hogy zsidó iskolánál működő zsidó tanerők olyan fizetést kapjanak, amelyet a törvény az állami iskolánál működő tanítók számára biztosít, szükség esetén a törvényes lépések megtételétől sem riad vissza. 2) A hitközségek és zsidó politikai szervezetek útján névre szóló államsegély forszírozandó ki. 3) Bízassék meg a vezetőség kimutatás összeállításával a törvény által előírt fizetésekről és a tanítók egyéb jogairól; ezen kimutatás küldessék meg az egyesület összes tagjainak és ezek szankció terhe mellett utasíttassanak az állami fizetésnél alacsonyabb javadalmazásért ne vállaljanak állást. 4) Mondassék ki az egyes városokban felállítandó iskolaegyesület megteremtésének szükségessége, amely egyesület szükség esetén a hitközségeket az iskolák fenntartásában anyagilag is támogatja. 5) Ezen határozatok gyors és energikus végrehajtására válasszon a közgyűlés bizottságot, amelynek hatáskörébe kizárólag a javadalmazás kérdése tartozzék.

Nyugdíj ügyben javasolja: 1) Indítson az EZSTE mozgalmat a zsidó tanítóknak, tanároknak az Országos Nyugdíjintézetbe való felvételére. 2) Ezzel egyidejűleg kezdje meg a munkát egy olyan országrészi nyugdíjintézet megteremtése érdekében, amelynek minden hitközségi alkalmazott tagja. Ehhez megjelöli az összes bevételi forrásokat: Hitközségek, Chevrák stb. alapítványai, zsidó intézmények évi támogatásai, rendezvények, tandíjak néhány százaléka, alkalmazottak fizetésének bizonyos százaléka stb.

Moskovits, Kronovit, Freu a zsidó tanítók, tanárok magánoktatási törvény által kimondott jogainak hangsúlyozásával csatlakoznak Székely indítványához.¹⁸⁵

Bihari: Oly szép határozatot hozott az EZSTE a mai közgyűlésen, amely nem a tanítóság előnyeit szolgálja, hogy minden erkölcsi jogunk megvan annak kimondására, hogy fizetések terén törvényes jogainkhoz ragaszkodjunk. Helyesli Székely javaslatának elfogadását azzal, hogy keresse meg előbb békés, de határozott hangon a hitközségeket a zsidó tanítóság javadalmazási jogainak respektálására; ha ez nem vezetne eredményre, járjon el a vezetőség Bucureștiben, hogy a Minisztérium rendelje el a törvény alkalmazását e téren.

Gottlieb Lili, Székely precíz eseteket említenek meg, amikor kollégák Szebenben és Temesváron fizetések tárgyában hitközségükkel szemben pert nyertek.

Nyugdíj-kérdés ügyben: Leichtmann szerint gátolóan fog hatni a nyugdíjintézet megteremtésére, ha abba az összes hitközségi alkalmazottat be akarjuk vonni, mert nehéz lesz együttműködni az orth. és neológ hitközségi alkalmazottak között megteremteni.

Luger, Bihari, hasonló értelemben szólalnak fel.

Moskovits ismerteti a Tg. Mureși hitk. alkalmazottak már kidolgozott nyugdíj-egyesületi tervezetét.

Freu, Kaufteil hangsúlyozzák, hogy pénzügyi szempontból megoldhatatlan a nyugdíjpénztár megteremtése csak tanítókkal, mert ezek kevesen vannak; gazdasági kérdésekben pedig meg lehet találni az együttműködés módját az orth. és neológ hitk. alk. között az Orsz. Irodákon keresztül.

Kohn Ilonka Székely javaslata mellett foglal állást.

Vita bezárása után alelnök határozatilag kimondja, hogy közgyűlés Székely javaslatait teljes egészében magáévá teszi Bihari pótvajaslataival; javadalmazási bizottságot küld ki Székely Zoltán elnökle alatt Kronovit, Moskovits, Schapira személyében és ezen bizottság feladatává teszi, hogy még a nyár folyamán megtegye a szükséges lépéseket a határozatok végrehajtására.

Tanítói utánpótlás kérdése:

Ügyreferens: Sebestyén Dezső a következő javaslatokat teszi:

1) Ideális célkitűzés a romániai zsidó tanítóképző felállítása érdekében felvenni a kapcsolatot az összes erdélyi és regáti illetékes zsidó közületekkel. 2) De előbbre való tennivaló a megvalósíthatóság szempontjából állami tanítóképzőkbe különböző városokba néhány zsidó tanítójelöltet felvetetni és számukra a kinnlakást kieszközölni, vagy az összes hitközség hozzájárulásával egy extrabugetáris osztály felállítását kieszközölni. Keresse meg az EZSTE az Orsz. Izr. Irodát, hogy ezen égetően fontos zsidó ügy megoldására teremtsen meg rendkívüli úton a szükséges anyagi alapot.

Moskovits azon bejelentése után, hogy Tg. Mureşen az idén 4 növendék beírására kaptak kinnlakásos engedélyt, közgyűlés Sebestyén javaslatait határozattá emeli.

Tankönyv kérdése ügyében:

Groszmann elnök referálása, Kronovit hozzászólása után, Bihari javaslatára közgyűlés a következő határozatot hozza:

Bíráló bizottságot választott Bihari, Freu, Fleischer Lipótné, Groszmann, Székely személyében, amely bizottság által jónak ítélt tankönyv bevezetésére kötelezvény írássá alá az EZSTE összes tanítói által és így a tankönyv kiadását meglehet oldani.

[...]

Kaufteil javaslatára a közgyűlés egyhangúlag jegyzőkönyvi köszönetet szavaz Groszmann elnöknek az egyesület jogi személyisége elnyerése érdekében kifejtett munkálkodásáért, valamint Schreiber Ilona és Schapira titkároknak a neki nyújtott segítségért; hálás köszönetet szavaz az aradi kollégáknak, különösképpen Földes Anna, Kaufmann Margit, Schreiber Ilona és Szántó Szerénának a meleg fogadtatásért és pompás vendéglátásért.

Weisz Jakab indítványára Sebestyén módosításával közgyűlés elhatározza, hogy az EZSTE keresse meg sürgönyileg a két Orsz. Irodát a nyelvkurzusra berendelt tanítók, tanárok vasúti kedvezményének és ellátási költségének megtérítése érdekében.

Elhatározatott, hogy a legközelebbi közgyűlés a temesvári kollégák meghívására Temesváron fog megtartatni.

Más tárgy nem lévén, Groszmann elnök az ülést berekeszti kifejezést adva azon felemelő érzésének, hogy határozataink hozatalával áldásos munkát végeztünk, köszönetet mondva a kollégáknak a munkáért és buzdítva őket, hogy célkitűzéseink megvalósítására minél nagyobb optimizmussal dolgozzanak.

Kmft.

Schapira Gyula s.k. jkv. vezető titkár

Groszmann Dezső s.k. elnök

DJANTM, 34. fond, 134. dosszié, 15–22. (géptelt másolat, aláírások és pecsét nélkül)

33.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, az Erdélyi Wizo Föderáció, a Keren Kajemet Erdélyi Kuratóriuma és a Keren Hajeszod Erdélyi Kuratóriuma anyagi támogatást kér a gyulafehérvári zsidó Szentegylettől

1936. január 12., Temesvár

5696 Teveth 17 (1936. január 12.),
Temesvár

A Chevra Kadisa tekintetes Elnökségének,
Alba-Iulia.

Igen tisztelt Elnökség!

Annak a felelősségnek a tudatában, amely reánk, mint a cionista gondolat és a palesztinai építőmunka hordozóira és előharcosaira közvetlenül és Önökre, mint a zsidóság megválasztott és felelős vezetőire közvetve hárul, terjesztjük Önök elé megtárgyalás és határozathozatal céljából a következőket.

Napjaink centrális fontosságú eseménye.

Nem szükséges hosszasan bizonyítani azt a tényt, hogy a zsidó jelennek történelmi nevezetességű és jövőt építő centrális eseménye: Palesztina felépítése. Az évenkénti 50–60 000 bevándorló, a tőke beözönlése, az ipar növekedése, a városok és telepítések fejlődése, a héber egyetem, a héber nyelv újjáéledése, mind olyan tények, amelyeknek keletkezését és fejlődését mindenki naponként megjelenő cikkekből, a világsajtóban napvilágot látó jelentésekből, de elsősorban a zsidó és cionista újságokból, saját maga is figyelemmel kíséri.

A német zsidók katasztrófája.

Hogy Palesztina felépítése milyen jelentőséggel bír az egész zsidóság számára és milyen nagy jelentőségű lesz a közeljövő szempontjából, azt minden kétséget kizáróan bebizonyította németországi testvéreink sorsa. Erec Jisrael nemcsak 30 000 német menekültet vett fel és azoknak otthont és kenyeret adott, mialatt az úgynevezett emigráns segélyezési akció magának a Népszövetség ezen célból beállított főbiztosának bevallása szerint csődöt mondott, nemcsak, hogy több orvosnak, tudósnek és művésznek nyújtott megélhetési lehetőséget mint az összes többi országok együttvéve, hanem jelentőségét kisugározza a mostani súlyos német galuthra, ahol az ifjúság felkészül a palesztinai kivándorlásra, amely számára biztos és boldog jövőt jelent.¹⁸⁶

186 Az ún. *ötödik alijs* időszaka alatt, amely 1932–1939 között zajlott le, a 217 000 zsidó bevándorlónak 21%-a érkezett Németországból. Bines: *Din istoria imigrărilor în Israel...* 35–36., , Friedländer: *Nazi Germany and the Jews...* 9–40.

A zsidóság helyzete a többi országokban.

Sok más országban is súlyos a politikai és gazdasági helyzet. Ifjúságunkat brutális módon kergetik el az egyetemekről és az iskolákból, a legtöbb foglalkozási ágban sokszor leküzdhetetlen akadályokkal állunk szemben. Minden zsidó, aki sorsközösséget és felelősséget érez, tudatában kell legyen annak, hogy nem alaptalan a zsidóság vezetőinek aggodalma és, hogy az idő gyors segítséget követel.

Az egyetlen lehetőség: Erec Jisrael.

Bármiképpen gondolkozzék valaki az individuális segélyezésről, az összesség számára és különösen az ifjúság számára az utóbbi évek tanulsága szerint csak egy segítség létezik: Erec Jisrael. De, hogy Erec Jisrael a közeljövőben ténylegesen abban a helyzetben legyen, hogy zsidó tömegeket be tudjon fogadni a galuth országaiból és nekik tartós otthont biztosíthasson, az építőmunkát nem szabad bizonytalan alapokra helyezni, hanem egy egészséges, megingathatatlan bázisra. Nem elég, hogy a város és az ipar fejlődjék, iskolák és képzőintézetek virágozzanak. Az építés alapja, amely biztonságot és állandóságot ad a zsidó földtulajdon gyarapítása és a városokkal párhuzamosan fejlődő zsidó mezőgazdaság.

A Keren Kyjemeth és Keren Hajjeszód szerepe.

Ebben a tekintetben sajnos az utóbbi időben minden látszólagos fejlődés dacára visszaesés tapasztalható. A föld nemzeti megváltása, megtermékenyítése, a telepesek gazdasági segélyezése az első telepítési években, olyan feladatok, amelyek az egyén erejét messze felülmúlják és más népeknél az állam gondját képezik. Nálunk a nemzeti alapok: a Keren Kayemeth és a Keren Hajjeszód vették át ezt a feladatot és végzik 35 illetve 15 év óta. A Keren Kayemeth eddig 360 000 dunam földet váltott meg, mely a zsidó nép tulajdonába jutott és a Keren Hajjeszód segítségével ezen a földön 80 000 lélek lakik 107 mezőgazdasági telepen. Az alapoknak ez a teljesítménye kétségtelenül a mai palesztinai gazdasági helyzet fellendülésének alapját képezte, aminthogy a nemzeti alapoknak a jövő lehetőségeire is kiható nagy szerepük van. A zsidó jelen nyomasztó szükségletei, az évenként fokozódó bevándorlás és a városok industrializálásának gyors növekvése, az alapokat rendkívüli feladatok elé állították. A föld megváltása és a gazdasági telepítés az említett körülményeknek megfelelő tempóban és mértékben keltet volna növekedjék.

Kongresszusi határozatok.

Ezek a körülmények arra indították a luzerni kongresszust, amelyen több mint egymillió zsidó képviseltette magát a világ minden részéből, hogy határozatilag kimondja, miszerint az elkövetkező két évben a Keren Kayemeth és a Keren Hajjeszód 1–1 millió fontra emelje bevételeit. Erdély cionistái is elhatározták, hogy ennek megfelelően emelni fogják az alapok erdélyi bevételeit. Mi azonban tudatában vagyunk annak, hogy ezt a határozatot csak a zsidóság minden aktív erejének segítségével tudjuk megvalósítani. Abban a meggyőződésben, amely

bizonyára az Önök felfogása is, hogy Palesztina felépítése az egész zsidó nép ügye és közös érdekeket szolgál, kérjük az Önök segítségét.

Mennyivel vett részt Erdély zsidósága a Keren Kayemeth és a Keren Hajjeszód munkájában

Úgy érezzük, mélyen tisztelt Elnökség, hogy a mi segítségkérésünk annál is inkább igazolt, mert:

1) Az alapok bevételei eddig kizárólag a nagy tömegek kis adományaiból (Keren Kayemeth, illetőleg egyes Keren Hajjeszód jegyzők nagyobb összegeiből állottak, míg a zsidó hitközségek és intézmények, mint olyanok, eddig jelentéktelen kivételtől eltekintve, az alapok munkájában nem vettek részt.

2) A két alap, (a Keren Kayemeth és a Keren Hajjeszód) egész Erdélyben az utóbbi három évben 3–4 millió lejt hozott fel bruttó összegben. Ennek az összegnek viszonylagos jelentéktelensége kitűnik, ha meggondoljuk, hogy az országban számtalan olyan hitközség és intézmény van, amelynek évi költségvetése 1–2 és több millió lejt tesz ki és, hogy Erdély zsidósága alapos számítás szerint intézményeinek 50–60 millió lejt juttat évenként.

Mit tett a Keren Hajjeszód és a Keren Kayemeth az erdélyi zsidóság érdekében?

Erdély zsidósága a Keren Hajjeszód és a Keren Kayemeth javára, azokhoz a feladatokhoz képest, melyek az országépítő munkában az alapokra hárulnak, vajmi keveset tett. Azonban a két alap ennek dacára nagyvonalú módon támogatta az Erec Jisraelbe Erdélyből bevándorolt zsidóságot.

1) A KKL már 12 évvel ezelőtt 4000 dunam földet bocsátott az erdélyi zsidóság rendelkezésére, 40 család letelepítése céljából, mely földkomplexum mai értéke messze felülmúlja azt az összeget, melyet Erdély zsidósága az elmúlt 15 évben az országépítésre felhozott. Ezen a földkomplexumon alapították meg Kfar Gideont, mely kolónia fenntartására a Keren Hajjeszód eddig 28 000 fontot investált.¹⁸⁷

2) Mintegy három évvel ezelőtt a KKL az erdélyi Hanoar Hacioni, Aviva Barisszia és Hasomer Hacair ifjúsági szervezetek chalucainak provizórikus letelepedésére külön földterületeket bocsájtott rendelkezésre.

3) Az elmúlt év folyamán az EZsNSz és a Palesztina Hivatal segítségével 70 máramarosi zsidó család (több mint 300 lélek) költözött Palesztinába, akik a régi kolóniakon találtak munkaalkalmat és új életlehetőséget.

4) Az utolsó néhány évben Erdély különböző városaiból kiköltözött iparosok számára a KKL a Haifa Bay komplexumban új üzemek felállítására megfelelő földterületeket utalt ki.

5) Chalucok százai mennek évről évre Erdélyből Palesztinába, akiknek legnagyobb része a nemzeti alapok segítségét veszi igénybe.

187 Kfar Gideont erdélyi vallásos zsidók hozták létre 1923-ban Palesztinában. A településre érkező telepesek egy része az elégtelen vízellátás és a nehéz életkörülmények következtében rövid időn belül elköltözött. 1940-ben sikerült megoldani a vízellátást és ennek következtében újabb csoportok telepedtek le itt. 1968-ban 140 lakosa volt. Encyclopaedia Judaica... 12. köt., 59.

Fenti száraz adatok mindennél ékebben bizonyítják azt a tényt, hogy Erdély zsidósága nemcsak áldozatokat hoz a Nemzeti Alapok részére, de az Alapoktól súlyos értékű és nagyjelentőségű ellenszolgáltatásokat is élvezhet, amely ellenszolgáltatások új irányt szabtak az Erdélyből kivándorolt zsidóság életének és megnyitották a lehetőséget egy új, szebb jövő megteremtésére.

Összefoglalás.

Fentebbi fejtegetéseinket összefoglalva logikus módon a következő megállapításokhoz jutunk.

1. Erec Jisrael felépítése az egész zsidóságot érintő feladat és az egyetlen megoldás különösen az egyre növekvő veszedelmekkel harcban álló ifjúságunk számára.

2. A nemzeti alapok, a Keren Kayemeth és Keren Hajjeszód az építés munkáját eddig kizárólagosan végezték és hivatva vannak ezt a munkát a nemzeti földtulajdon és a mezőgazdasági begyökereződés egészséges és megingathatatlan alapján tovább folytatni.

Az egész zsidóság felelős ezért a munkáért és ezen okból köteles a nemzeti alapok számára a szükséges összegeket rendelkezésre bocsájtani.

4. Az erdélyi zsidóság a nemzeti alapok számára eddig csak egyéni adományokat juttatott. Az intézmények és a hitközségek, mint olyanok, eddig vagy egyáltalában nem, vagy csak jelentéktelen mértékben járultak hozzá a Keren Kayemethhez és a Keren Hajjeszódhoz. A felhozott összegek nem állnak arányban sem a helyi jelentőségű zsidó intézmények számára rendelkezésre bocsájtott összegekkel, sem a nemzeti alapoknak az erdélyi zsidóság javára már eddig is teljesített ellenszolgálataival.

Mindezen tények alapján a következő javaslatot terjesztjük Önök elé:

A mélyen tisztelt hitközségi Elöljáróság határozza el, hogy az évi költségvetésben az ügy fontosságához, sürgősségéhez és méltóságához mérten, egy bizonyos összeget iktat be mindkét nemzeti alap, a Keren Hajjeszód és a Keren Kayemeth javára. Javasoljuk, hogy az 1935–36 évre a Keren Hajjeszód javára Lej 3000, a Keren Kayemeth javára Lej 2000 összeget a költségvetésben biztosítani méltóztassanak.

Zsidó testvéri üdvözléssel:

Marton Ernő az Erdélyi Zsidó Nemzeti szövetség elnöke,

Dr. Róth Dezsőné az Erdélyi Wizo Föderáció elnöknője,

(olvashatatlan aláírás) a Keren Kayemeth Erdélyi Kuratóriumának elnöke,¹⁸⁸

(olvashatatlan aláírás) a Keren Hajjeszód Erdélyi Kuratóriumának elnöke.¹⁸⁹

AFECER, VI. fond, 316. dosszié, 93–94. (eredeti gépelt, pecsét nélkül)

188 Valószínűleg Brisker Ezekiel

189 Valószínűleg Weiss Arthur

34.

A Makkabi Szövetség tartományi elnöksége a Zsidó Nemzeti Szövetség támogatását kéri az oradeai konferencián

1937. május 2–3., Nagyvárad

Az alig kétéves transzszilvániai Makkabi mozgalom, amelynek célja a zsidó sportegyesületeket a pozitív építőmunka szolgálatába állítani, vasárnap újabb határkövéhez érkezett.¹⁹⁰ Bár a Makkabi mozgalom az egész világon a hivatalos cionista fórumokkal párhuzamosan működik, annál is inkább, mert a Makkabi Világszövetség beletartozik a cionista világszervezetbe, Transzszilvániában még távolról sem lehet arról beszélni, hogy a Makkabi és a Zsidó Nemzeti Szövetség között teljes az együttműködés. Nem pedig azért, mert még ma is akadnak zsidó sportvezetők, akik kitartanak azon régi asszimiláns beállítottság mellett, hogy a sport – sport és a cionista mozgalom – politika. Már pedig közismert tény, hogy a zsidó ifjúság testnevelésének problémája a zsidóság megújódási mozgalmának egyik alapvető programpontja és ha ma szerte a világon több ezer zsidó sportegyesület működik, ezek létüket éppen a cionista mozgalomnak köszönhetik azzal, hogy kereteiket a zsidó ifjúság általános testnevelésére állítják be.

Tekintettel arra, hogy a transzszilvániai zsidó sportegyesületek még nem mindegyike áll a pozitív zsidó építőmunka szolgálatában, a Makkabi Szövetség tartományi elnöksége elhatározta, hogy a Zsidó Nemzeti Szövetség, mint felettes fórum segítségét veszi igénybe a célból, hogy a zsidó sportegyesületeket a zsidó építőmunka fokozására kötelezze, esetleg új zsidó sportegyesületek életre hívásának segítségével tegye lehetővé a Makkabi program megvalósítását.

E célból, a Makkabi, az Oradeán május 2. és 3-án rendezett cionista országrészi konferenciához fordult, ahol az elnökség megbízásából Rosenberg József, az oradeai Makkabi vezetőségi tagja a következőkben adta elő a transzszilvániai zsidó sport kívánságait:

Zsidó Testvérek!

A Transzszilvániai Makkabi Szövetség elnöksége örömének ad kifejezést abból az alkalomból, hogy első ízben üdvözölheti a hivatalos cionista közélet fórumát.

A Makkabi tisztában van hivatásával, amelyet a zsidó nép újjászületési mozgalmában betöltenie kell. A jövő zsidó társadalmának fizikailag edzett, 100 százalékos szellemi nevelésben részesült ifjúságra van szüksége. Ennek a nemes hivatásnak a szolgálatában áll a Makkabi Világszövetség és azt az utat követi a két éves komoly múltra visszatekintő transzszilvániai Makkabi mozgalom is.

190 Az erdélyi zsidó sportegyesületek már 1921-ben csatlakoztak a Makkabi Világszövetséghez és ennek erdélyi alosztályát is megalakították. A Makkabi-mozgalomban történő tényleges részvétel viszont csak 1935-től számítható. ÚK 1921. december 6. 268.

A transzszilvániai Makkabi-munka azonban nehezen halad. A Makkabi vezetőségének kitartó és fáradtságos munkát kell végeznie még a jövőben, amíg a létező és később alakulandó zsidó sportegyesületek vezetőivel megérteti, hogy a Makkabi sportot nem mint végcélt állította maga elé, hanem eszköznek használja fel a zsidó ifjúság fizikai és szellemi nevelésére és minden igyekezete csak az lehet, hogy tagjait munkásává avassa mindama feladatoknak, amelyek a zsidó jelennel és jövővel összefüggenek.

Ebben a munkájában azonban a Makkabi nem maradhat magára. Segítségre van szüksége, és ezt a segítséget a hivatalos cionista fórumtól kéri. A Makkabi Világszövetség beletartozik a Cionista Világszervezetbe, tehát alá van rendelve a cionista szervezet fegyelmének. Erre való tekintettel, valamint különös tekintettel arra, hogy a zsidóság megújodási mozgalmában első helyen éppen a zsidó ifjúság szellemi és fizikai nevelése áll, tehát a Makkabi működése elsőrangú fontosságú, a Transzszilvániai Makkabi Szövetség a cionista konferenciától annak a határozatnak a megvalósítását kéri, amelyet már a Târgu-Mureșen megtartott múlt évi 14. ZSNSZ konferencia magáévá tett és határozatilag ki is mondta. Ez a határozat pedig a következő volt:

1. Ott, ahol zsidó sportegyesület működik, a ZSNSZ helyi csoport delegáljon ki egy tagot a vezetőségbe, aki a legszigorúbban ügyeljen fel az illető zsidó sportegyesület 100 százalékos Makkabi, tehát cionista működésére. Ez a működés a tömegsportok, elsősorban torna, atlétika, turisztika, majd ökölvívás, valamint tudatosító és felvilágosító kultúrelőadások tartásából áll. A zsidó sportegyesületek kötelesek a Kfar Hamakkabi alapra rendezvényeket beszervezni, tagjaikat az alapok gyűjtésére, a különböző akciók lefolytatására rendelkezésre bocsátani, illetve kötelezni.

2. Ott, ahol zsidó sportegyesület működik, az ifjúsági szervezetek tiltassanak el a testneveléssel kapcsolatos működéstől és tagjaik köteleztessenek a zsidó sportegyesületben való sportolásra.

3. Ott, ahol még nem működik zsidó sportegyesület, a helyi csoport alakítson szervező bizottságot, amely vegye fel az érintkezést a Transzszilvániai Makkabi Szövetséggel a Makkabi sürgős megalakítása céljából.

4. A Transzszilvániai Makkabi Szövetség, mint cionista intézmény, hogy a hivatalos cionista fórumokkal kontaktusban legyen, kapjon helyet az EZSNSZ vezetőségében.

A Târgu-Mureșen megtartott konferencia elfogadta ugyan indítványainkat és határozatilag kimondta ennek gyakorlati keresztülvitelét, azonban ennek dacára jóformán semmi sem történt. Ennek a zsidó ifjúságra nézve igen kellemetlenül kiható következményei lehetnek, amennyiben az OETR testnevelési törvény kötelez minden 18 éven aluli fiú- és leánygyermeket a sportolásra és pedig az OETR által elismert keretekben. Ha mi idejében nem gondolkodunk arról, hogy ezen fiatalság az elismert zsidó szervezetekben sportoljon, akkor ezek kénytelenek lesznek más és nem zsidó közületekbe belépni és ennek következtében a mi

célkitűzésünk – regenerálni a zsidó ifjúságot – megvalósíthatatlanná válik. Feltevődik tehát a kérdés: mi helyesebb, ha az egyes ifjúsági csoportok vezetői megszüntetik eddigi helytelen magatartásukat és a vezetésük alatt álló fiatalságot bedirigálják a Makkabi szervezetbe, ahol tovább dolgozhatnak, vagy elvesztik ezt az ifjúságot, amelyet vezetnek, de elveszti a zsidóság, főleg a cionista szervezet fiatalabb utánpótlását.

A felelet nem lehet vitás: be kell kapcsolódni a Makkabi munkába!

Az önök segítségével nélkül mi, akik a cionista szervezet tagjai vagyunk, nem tudjuk megvalósítani még azon tervünket sem, hogy kiképezzük erre alkalmas embereinket, mert egyesületeink, éppen az érdeklődés hiánya miatt anyagiak felett nem rendelkeznek, kérjük tehát a konferenciát a Makkabi munka erőteljes támogatására.

A Transzszilvániai Makkabi Szövetség annak a reményének ad kifejezést, hogy a cionista mozgalomba való hivatalos bekapcsolódása révén, a zsidó építőmunka egy lépéssel tovább jutott. Chazak Veematz!¹⁹¹

Új Kelet 1937. május 7. 102.

191 Jelentése: „Mindent bele!” – Bízgatás nehéz feladat előtt.

35.

Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség képviselőtestületének 1938. január 16-ki üléséről

[Zsidóellenes kormányintézkedések,
németországi zsidó menekültek megsegítése és szociális ügyek]
(Részlet) 1938. január 16. Arad

Jegyzőkönyv

Felvétetett az aradi zsidó hitközség képviselőtestületének 1938. évi január hó 16-án tartott közgyűléséről.

Jelen voltak: Lakatos Aladár¹⁹² hitközségi elnök elnöklete alatt, Dr.Fischer Jenő alelnök, Dr.Vágvölgyi Lajos főrabbi, Bornstein Sándor, Engel Gyula, Frankl Géza, Fülöp Viktor, Halász Dezső, Hegedűs Gyula, Dr. Herzog Sándor, Holzer Jenő, Kalmár József,¹⁹³ Dr. Kelemen Gábor, Dr.Keppich Jakab,¹⁹⁴ Kerpel Izsó, Kaufmann Lajos, Koch Dániel, Kornis Ödön, Künstler Andor, Leichter Lipót, Dr. Multas Jenő, Dr. Singer József, Dr. Somló Ármin, Schwarcz Mihály, Dr.Schütz Henrik, Szatmári Rezső, Szenes Henrik, Dr. Székely Ferencz, Dr.Székely Lajos, Szűcs F. Vilmos, Tauszk Jenő, Weisz István, Weisz Mihály és Weisz Samu.

Elnök napirend előtt kegyeletes szavakkal emlékezik meg az Erdély-Bánáti országos izraelita iroda elnökének Dr. Adorján Árminnak elhunytáról, aki egész tudását és egy élet munkáját áldozta a köznek és első sorban a zsidóságnak. A legnehezebb időkben hunyt el és nem tudjuk, miként pótoljuk azt az űrt, amelyet hirtelen távozása hagyott maga után. Javasolja, hogy nemes emlékét jegyzőkönyvünkben örökítsük meg.

33. sz. határozat: A közgyűlés, – amely elnök megemlékezését felállva hallgatta végig, – Dr. Adorján Ármin emlékét jegyzőkönyvében örökíti meg.

Elnök megállapítva azután, hogy a közgyűlés szabályszerű módon lett egybe-hívva és a képviselőtestületi tagok határozatképes számban vannak jelen, üdvözli a megjelenteket, a közgyűlést megnyitja. A jegyzőkönyv hitelesítésére Kalmár József és Kornis Ödön képviselőtestületi tagokat, vezetésére Raab Zoltán főjegyzőt kéri fel.

Elnök azt hitte, hogy a kultúrház megnyitása után csak örömmre gyűlünk össze ebben a díszes helyiségben, de zsidó sorsunk országútján ismét szomorú, talán a

192 *Lakatos Aladár* (sz. 1891) aradi neológ hitközségi elnök. Az aradi Általános Takarékpénztár ügyvezető igazgatója.

193 *Kalmár József* (sz. 1874) aradi közgazdász, lapkiadó. Az *Aradi Hirlap* (1917) és a *Vulkán* nevű téglagyár alapítója (1923).

194 *Keppich Jakab* orvos, aradi neológ hitközségi előljáró, zsidó iskolaszéki elnök. Az aradi Zsidó Poliklinika alapítója.

legszomorúbb állomásoz érkeztünk. Nem a hitközség feladata a politizálás, de lehetetlen nem szólni azokról az eseményekről, amelyek legutóbb történtek. Nem új dolog a zsidóság megsemmisítésére irányuló törekvés. Az egyiptomi rabszolgaság, a babilóniai fogság, az ország pusztulása után bekövetkezett galuth életünkben a spanyol, inkvizíció és sok más szomorú állomás, de talán a spanyol kiűzetés óta legszomorúbb a náciizmus és az árja elmélet, amely mindinkább tovább és tovább terjedt és eljutott hozzánk is. Azok számára, akik zsidó ügyekkel foglalkoztak, nem volt ez meglepetés. Látnok módra figyelmeztettek erre bennünket, de minden hiábavaló volt, a zsidó közönyön megtört. Mi optimisták vagyunk, és csak akkor hiszünk, ha már itt a baj. Akkor a optimizmust pánik váltja fel, pedig mindegyik helyett a higgadt és nyugodt mérlegelésre van szükség. Teljes bizalommal tekintünk a trón felé, bízunk a kormány alkotmánytiszteletében és az emberi jogok tiszteletében és bízunk az Istenben, aki kivezetett bennünket Egyiptomból és a babilóniai fogságból és azóta megszázszorozta a számunkat annyi üldöztetés dacára is.

Az eddigi intézkedések, amelyek bennünket érintenek: Az újságok beszüntetése, az újságírói szabadjegyek bevonása, italmérési engedélyek felülvizsgálása, az állampolgárságok felülvizsgálása, a diplomák felülvizsgálása, a cselédtörvény, amelynek főként indokolása megalázó és arcpirító. Egyelőre ennyi a rendelet, de a fenyegető hírek egész tömege van forgalomban a földbirtokok elvételéről, az ügyvédek kizárásáról, mérnökök és iparosok munkanélkülivé való tételéről, amelyek megannyi zsidó egzisztenciát fenyegetnek.¹⁹⁵

Ezek az intézkedések a huszadik század szelleme ellen irányulnak és minden humánusan gondolkodó embert egyformán érint, de a zsidó sorsközösség alól való kibúvás jelei már is itt vannak és eddig is jó néhány kikeresztelkedést jelentettek be a főrabbi úrnál.

De ezek csak meg kell erősítsenek bennünket és készüljünk fel arra a valószínűen elkövetkező nagy segítő munkára, amelyek ránk várnak az itt átutazó, ide beköltöző és itt helyben kenyértelenné váló testvéreink felsegítésében. Már eddig is történtek erre vonatkozó megbeszélések és intézkedések, amelyeket a költségvetés ismertetése során fog felemlíteni.

Werfelnek egy történetét idézi,¹⁹⁶ amelyből az a tanulság vonható le, hogy mi nem akarunk mások lenni, mint a környező népek, alkalmazkodók, lojálisak és hazaszeretők voltunk mindig, ez helyes is volt, de hitünkől ezzel is egyre jobban eltávolodtunk. Pedig a hithez való ragaszkodás megbecsülést és az attól való eltávolodás és megválás csak megvetést vált ki az emberekből. Adja Isten, hogy minden jóra forduljon és az ijedelem csak arra legyen jó, hogy vissza vezessen bennünket arra az útra, amelyen haladnunk kell.

195 A rendeletekre lásd: Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 257.

196 *Franz Werfel* (1890–1945) zsidó származású német író. Leghíresebb műve a *Musa Dagh negyven napja*, amelyben az örmény népiértésnek állít emléket.

Dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi az elnöki megnyitóhoz szól, amely mindnyájunk szívéből jött és mindnyájunk szívéhez szólt. Felszólalása csak visszhang, visszhangja annak, amit elnök elmondott. Súlyos volt eddig, is a hitközség elöljáróságának és képviselőtestületének a munkája. De ma a szociális feladatok megsokasodtak, kiterjedtek és az anyagiak előteremtése ezt a feladatot még nehezebbé teszi.

Azonban az anyagiak előteremtésén felül talán még fontosabb ma a lelkek fenntartása. Nehéz időben meginognak egyesek, sőt egész népek, nemzetek is. A próféta vigasztalását fűzi elnök szavaihoz, hogy ne csüggedjünk, ne bíráljuk most egymást, de legyünk egyek. Bármit mondanak is, mi ne higgyük el a rágalmakat, a zsidóságnak nincsen szégyellni valója. A zsidó méltóság fenntartása, a zsidó öntudat ébrentartása és az életbe való kivitele a feladata a képviselőtestületnek. A vezetőségben pedig teljes nyugalom és fegyelem legyen. Vihar idején a hajón csak egy parancsnok van. Úgy legyen most nálunk is, bár mi nem vagyunk egy nyájnép, de most egy test egy lélek legyünk, kapcsoljunk ki minden ellentétet közülünk, akár rituális, akár politikai, akár más vonatkozásban és egyrészt legyünk helyünkön önbecsülésben, méltóságban és szeretetben, másrészt pedig tekintsünk továbbra is hűséggel, bizalommal a trón felé. [...]

Elnök ismerteti a hitközség 1938. évi költségelőirányzatát, amelyet nyomtatásban a közgyűlés minden tagja megkapott, tételről tételre.

42. sz. határozat: A közgyűlés az előirányzatot változtatás nélkül elfogadja és a hitközség 1936. évi szükségletét: 4.477.894 lej, bevételeit: 873.120 (lej) adó által fedezendő hiányát: 3.604.774 lejben állapítja meg és felhatalmazza az elöljáróságot, hogy a rendkívüli viszonyokra való tekintettel a szociális és jótékonyági ügyekre előirányzott 1.520.000 lej fölött a felmerülő szükségletek szerint rendelkezék.

Elnök ismerteti az intézmények költségvetését, amelyeket a közgyűlés ugyan csak változtatás nélkül fogad el és a Fiúárvaház 1938. évi szükségletét: 245 500 lejben, fedezetét: 10 400 (lejben), hiányát: 235 100 lejben, az Öregek Otthona szükségletét: 372 000 lejben, fedezetét: 160 180 (lejben), hiányát 211 820 lejben, a Fischer E. alapítvány szükségletét: 1 314 800 lejben, fedezetét: 1 774 000 (lejben), feleslegét: 459 200 lejben állapította meg.¹⁹⁷

Elnök bejelenti, hogy az elöljáróság a szociális és jótékonyági ügyek, valamint a népkonyha vezetésére külön bizottságokat nevezett ki, amelynek tagjai a szociális bizottságban: Dr. Schütz Henrik elnöklete alatt Stern Gyula, Rapaport Miksa, Téthi József a hitközség részéről, Fodor Vilmos és Braun N. Antal, a Chevra

197 Az aradi zsidó Öregek Otthonát 1913-ban alapították és a neológ hitközség Szentegylete működtette. A már 1873-tól fennálló fiúárvaház mellett 1926-ban leányárvaházat is létesítettek Fischer Erzsébet adományából. Zsidó Lexikon... 58.

részéről, Szatmári Rezső és Földes Soma a Jótékony Egylet részéről, Friedmann Gyuláné, Grünstein Árminné és Salgó Lilly. [...]

Raab Zoltán főjegyző s.k.

Lakatos Aladár elnök s.k.

Kalmár József s.k.

Kornis Ödön s.k.

Aradi Zsidó Hitközség Levéltára, 96. dosszié, 339–342. (eredeti gépelt, aláírással)

36.

Jegyzőkönyv az Erdély–Bánati Nyugati Szerartású Izraelita Hitközségek Szövetsége elnöki tanácsának üléséről

1938. január 23., Nagyvárad

Jegyzőkönyv

Amely felvétellett az Ardeal–Banati nyugati szerartású Izr. Hitközségek Szövetstégének (Orsz. Izr. Iroda) elnöki tanácsának 1938. január hó 23-án Oradean tartott ülésén.

Megjelentek: Dr. Schütz Henrik h. elnök (Arad), Lakatos Aladár (Arad), Dr. Konrád Béla, Dr. Kabos Béla, Dr. Faragó Viktor (Oradea), Dr. Fischer József, Lax Salvator (Cluj),¹⁹⁸ Sperling Károly, Dr. Nobel Sándor, Salamon László (Timișoara), Dr. Nébel Ábrahám (Salonta),¹⁹⁹ Schwartz Sándor (Sebiș), Dr. Buck Gábor (Nădlac), Dr. Fekete Samu (Satu-Mare),²⁰⁰ Dr. Löwenstein N. (Târgu-Mureș).

Kimentették magukat: Dr. Lövy Ferenc főrabbi-alelnök, Nyiri Jenő alelnök,²⁰¹ Dr. Rosenthal Mór,²⁰² Dr. Vágvölgyi Lajos, Dr. Drechsler Miksa, Dr. Deutsch Ernő főrabbi, Dr. Lenke Manó, Dr. Kirschner Arnold.

Dr. Schütz Henrik h. elnök megnyitja az ülést, üdvözli a megjelenteket és sajnálkozásának ad kifejezést, hogy a mai elnöki tanácsülésről oly számosan hiányoznak. Elnöki megnyitójában kegyeletes szavakkal emlékezik meg a közel-múltban elhunyt Dr. Adorján Ármin orsz. irodai elnökünkről. Vázolja a megboldogult elnök tevékenységét az Iroda létrehozásától kezdve halála napjáig. 16 éven át dolgozott és fáradozott az ardeali zsidó hitközségek ügyeiért igaz szeretettel és önzetlenséggel és most, amikor a legnagyobb szükségünk lenne bölcs irányítására, tanácsaira és útmutatásaira, a sors kifürkészhetetlen akaratából váratlanul, hirtelen itt hagyott bennünket. Elhunyt elnökünk emlékének méltó megörökítésére, érdemeinek megérdemelt módon való megállapítására a legközelebbi kongresszus lesz hivatva. Mi itt csak végtelen fájdalmunknak és a síron túl is ragaszkodó szeretetünknek adhatunk ma kifejezést, amikor megboldogult vezetőnk érdemeit jegyzőkönyvünkben megörökítjük és megfogadjuk, hogy ezután is az ő szellemében fogjuk folytatni a megkezdett munkát és soha nem múló kegyelettel fogjuk megőrizni áldott emlékét.

198 *Lax A. Salvator* tanár, kolozsvári neológ hitközségi titkár. Az Erdély–Bánati Országos Izraelita Iroda vezetőségi tagja, a szervezet kiadványainak szerkesztője. A Kasztner-csoporttal sikerül megmenekülnie a holokauszt elől. 1945-ben visszatért Kolozsvárra és az újraindult zsidó líceumban tanított. Később Izraelbe vándorolt ki, Beer Shevában hunyt el.

199 *Nébel Ábrahám* (1887–1967) fogarasi, 1925/1926-tól nagyszalontai neológ főrabbi.

200 *Fekete Samu* (1876–1944) szemorvos, szatmári hitközségi előljáró. Az 1930-as évek második felében a status-quo ante alapon álló hitközség alelnöke.

201 *Nyiri Jenő* Temesvár-gyárvárosi hitközségi előljáró, a hitközség elnöke.

202 *Rosenthal Mór* Temesvár-gyárvárosi hitközségi előljáró.

Az elnöki tanács mélyen meghatódottan hallgatja elnök kegyeletes megemlékezését és az elhunyt elnök Dr. Adorján Ármin érdemeit és emlékét jegyzőkönyvében örökíti meg. Erről az elhunyt családját jegyzőkönyvi kivonatban értesíti.

Ezután Dr. Schütz Henrik elnök bejelenti, hogy az elnöki teendők végzésére az elnöki tanács kérje fel valamelyik tagját, mert a kongresszus választásáig sem szabad betöltetlenül hagyni ezt a fontos posztot, különösképpen a mai rendkívüli súlyos időkben. A maga részéről kijelenti, hogy bár 16 éven át együtt dolgozott az elhunyt elnökkel és őt helyettesítette, most előrehaladott korára és megrendült egészségi állapotára való tekintettel nem képes az elnöki teendőket ellátni és egy fiatalabb és az ügyeinkben kellő jártassággal bíró tagot kellene az elnöki teendők végzésére felkérni. A maga részéről Dr. Fischer József irodai alelnök, cluji hitk. elnökre gondol, mint aki eddig is számtalan esetben bebizonyította rátermettségét és hozzáértését az ügyek vezetésében és mint aki illetékes hivatalos körökben is számos esetben eljár és képviselte a Szövetség ügyeit. Javasolja, hogy az elnöki tanács mai ülésében kérje fel Dr. Fischer József alelnök urat, hogy az elhunyt Dr. Adorján Ármin elnöki tisztségét vállalja el a legközelebbi kongresszus választásáig, amely hivatta lesz az elnöki tisztség végleges betöltéséről gondoskodni.

Dr. Konrád Béla elnök, Oradea: az elhunyt elnök hű és lelkes munkatársa Dr. Schütz Henrik volt a megalakulás óta és mi sem volna természetesebb, mint, hogy ő végezze továbbra is az elnöki munkát. Mégis azonban diferálnunk kell a felhozott indokoknak és kiváló egyéniségének és kvalitásainak elismerése mellett teljes bizalommal és teljes megelégedéssel kell tudomásul vegyük elhatározását és a maga részéről is a legmelegebben javasolja, hogy az elnöki tanács kérje fel Dr. Fischer József alelnök urat, hogy a kongresszusig az elnöki tiszteletet vállalja el és vegye át a vezetést annál is inkább, mert a mai nehéz időkben egyetlen pillanatig sem szabad nélkülöznünk a vezetőjét Szövetségünknek. Reméli, hogy Dr. Fischer József vezetése és irányítása mellett az Iroda a mai nehéz időkben is eredményesen fog működni és nem fog letérni az oda kijelölt útról a felekezeti ügyek vezetése terén. – Dr. Schütz Henrik h. elnök úrnak eddigi eredményes és buzgó munkájáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz meg és bizalommal tekint Dr. Fischer József működése elé.

Az Elnöki Tanács egyhangúlag elfogadja az elhangzott indítványt: Felkéri Dr. Fischer József alelnök urat, hogy a kongresszus választásáig az elnöki teendőket vegye át és teljesítse legjobb tudásával és igyekezetével, hogy az Iroda ügyei a mai nehéz időkben haladhassanak a megkezdett úton. Biztosítja elnököt hathatós és lelkes támogatásáról további munkája során.

Dr. Schütz Henrik: Hálásan köszöni Dr. Konrád B. elismerő szavait és kijelenti, hogy továbbra is lelkes munkása lesz szervezetünknek, csak előrehaladott korára és sok egyéb körülményre való tekintettel nem vállalhatja a vezetést. Örömmel jelenti ki, hogy az Elnöki Tanács egyhangúlag Dr. Fischer Józsefet bízta meg az elnöki teendők végzésével a kongresszus választásáig és bíz benne, hogy munkája eredményes lesz. Felkéri, hogy most már vegye át az ülés további vezetését.

Dr. Fischer József: Dr. Schütz Henrik elnöktársának megindító szavai mellyel Dr. Adorján Ármin emlékének áldozott, mélyen meghatották és azokhoz mindenben csatlakozik. Méltók kell legyünk nagy halottunkhoz, mert csak így őrizhetjük meg annak igazi emlékét az utókor számára. Az ő általa kijelölt úton, számolva a mindenkori helyzettel, kell haladjunk továbbra is, hogy Szövetségünk munkaképes legyen, hogy hitközségeink és azon intézményeit fenntarthassuk, megvédhessük, támogathassuk és tovább fejleszthessük: A maga részéről is csatlakozik Dr. Schütz M. azon javaslatához, mely az elhunyt elnökünk emlékének méltó módon való kifejezésre juttatását és megörökítését a legközelebbi kongresszusnak tartja fenn.

Köszönetét fejezi ki Dr. Schütz Henrik elnöktársának eddigi odaadó és értékes munkájáért, mellyel az elhunyt elnökünket életében támogatta. A megtisztelő megbízatást elvállalja, mert úgy érzi, hogy annak vállalása elől a mai rendkívüli időkben nem térhet ki és igyekezni fog minden erejével, tudásával és legjobb igyekezetével dolgozni a Szövetségért, hogy fennakadás ne álljon be. Szükségesnek tartja a kongresszusnak mielőbbi egybehívását, ahogy azt a körülmények megengedik.

A szövetséget egy valóban élő szervvé kell tenni, hogy az tényleg a hitközségek szövetsége legyen, egy magasabb egybefogó szerv, amely minden tagjának létéért és fenntartásáért dolgozzék. El kell készülni legyünk, hogy egyes hitközségek nem fognak tudni megállni ebben a nehéz helyzetben, de nekünk nem szabad engednünk egyetlen hitközséget sem elbukni, hanem inkább újakat kell életre hívjunk. Összefogó intézményes intézkedésekkel olyan alapokat kell létrehozunk a most bekövetkezendő nehéz idők elviselésére és a hitközségek speciális alapokat kell majd létesítsenek erre a célra. Ezt már mostantól kezdve kell figyelembe venni és a hitközségek költségvetéseinek összeállításánál ezt már bele kell illeszteni az új költségvetés kereteibe és ezért úgy a hitközségeknek, mint az egyes tagoknak áldozatokat kell majd hozni. E tárgyban konkrét javaslatokkal fog az Elnöki Tanács elé jönni, de már most felhatalmazást kér, hogy fontosabb és halasztást nem tűrő intézkedések megtételére az Elnökség feljogosíttassék.

Ezek után ismételten megköszöni a beléje helyezett bizalmat és igyekezni fog annak mindenben meg is felelni.

Dr. Fischer József: beszámol bucurești útjáról és eljárásairól. Bejelenti, hogy a változott helyzet következtében elhunyt elnökünktől kapott megbízatása alapján kapcsolatot keresett illetékes tényezőkkel, hogy megismerje álláspontjukat hitfelekezetünkkel szemben. Ugyancsak kapcsolatot teremtett a regáti és bukaresti hitk. szervezetekkel, hogy egységes alapon dolgozzunk hitközségeink érdekében. Sikerült is a kapcsolatot létrehozni és minden remény megvan, hogy további eljárásaink úgy a kormányhatalom felé, mint hitközségeink és intézményeink irányában egységesek lesznek. Konkrét eredményekről még most nem számolhat be, hiszen ezen első tárgyalások inkább informatív jellegűek voltak, de bizonyos, hogy az elkövetkezendő legközelebbi időkben már konkrétumok is lesznek

melyekről majd ezután fog beszámolni. Felhatalmazást kér, hogy a tárgyalásokat folytathassa és szükség esetén e célból Bucureștibe utazzék.

Lakatos Aladár elnök, Arad: Köszönetét fejezi ki Dr. Fischer Józsefnek, hogy ebben a nehéz időben a terhes tisztséget vállalta és reméli, hogy a pártpolitikán felülemelkedve fogja a hitközségek ügyeit intézni. Hitközségeinkért feltétlenül kell tennünk valamit, hogy azokat a nehéz időkre megerősítsük, ellenállókká tehessük. Az aradi hitközség már megtette a szükséges előre való gondoskodást és kellene, hogy a többi hitközségek is kövessék példáját. Elsősorban meg kell teremteni a kongresszus által is elhatározott országos Segély Alapot, ahogy azt annakidején javasolták és a kongresszus el is fogadott. Természetesen ebbe az általános segélyakcióba az ortodoxiát is belevonjuk, mert őket éppen úgy érinti a mai helyzet, mint bennünket.

A Consiliul Central²⁰³ is munkaképesé kell tenni, hogy szükség esetén akcióba léphessen, de ez csak akkor lehetséges, ha a zsidó tömegek mögötte állnak. Talán szükséges volna Ardeal–Banat részére egy helyi szerv létesítése a helyi viszonyoknak megfelelően, természetesen a központi szerv irányítása mellett.

Végül kéri elnököt, hogy tekintélyével hasson oda, hogy a lelkek békéje megszülessen és a hitközségi életben, a pártpolitikai harcok szűnjenek meg.

Dr. Konrád Béla: ismerteti az oradeai hitközségek tevékenységét e téren melyet beindított ebben az irányban. Aktív munkával kell megkezdeni az akciót és a közösségi érzést kell kifejleszteni az emberekben. Mi is, mint felekezeti szerv hassunk oda, hogy létrejöjjön a közös munka, mert csak így lehet valamit tenni érdekeink védelmében.

Dr. Kabos Béla, Oradea: a zsidó erők egyesítéséről szól. Minden megyeszékhelyen alakuljon egy ilyen központi szerv, mely magában foglalja az összes zsidó árnyalatok és intézmények delegátusait és együttesen dolgoznak a zsidó érdekek védelmében. ezen megyei szervek az Iroda égisze alatt működnének, és kívánatos lenne, hogy az orth. Iroda is bekapcsolódjék ebbe a munkába.

Dr. Nobel Sándor, Timișoara: A zsidó egzisztenciák védelméről szól és a romániai zsidóság egységes képviselőjét tartja szükségesnek. Ma a változott viszonyok között egy egységes zsidóságra van szükségünk. Minden áron meg kell teremteni a zsidó egységet. A megyeszékhelyenként szervezendő bizottságokat helyesnek tartja, mert ezeknek kell fenntartani az összeköttetést a hatságokkal.

Dr. Fischer József elnök: az elhangzottakra reflektálva, kijelenti, hogy már felvette a kapcsolatot az Orth. Központi Irodával, illetőleg annak elnökével, aki kijelentette, hogy bizonyos kérdésekben hajlandók lesznek velünk együtt haladni. Üdvösnek tartja továbbá Dr. Kabos B. tervét és felhatalmazást kér, hogy ezek megvalósítása ügyében eljár hasson az ort. irodánál, továbbá felhatalmazást kér további szükséges lépések megtételére e tárgyban.

Az Elnöki Tanács a kért felhatalmazásokat elnöknek megadja.

203 Központi Tanács

Dr. Fischer József elnök kéri a hitközségeket, hogy küldjék be az Irodának az előljárásaik és képviselőtestületeik által hozott határozatokat, megtett intézkedésekről szóló jelentéseiket és általában lehetőleg havonta informálják az Irodát a hitközség belső életéről, működéséről. Mert csak így lesz abban a helyzetben, hogy megismerhesse az egyes hitközségek belső életét, munkáját, szükségleteit és kívánalmait, amire pedig a mai időkben nagy súlyt helyez. Kéri a megjelent delegátusokat, hogy ezt a kérését otthon és illetékes helyeken továbbítsák, hogy a kért adatok mielőbb beküldessenek az Irodának.

Egyhangúlag elfogadják.

Dr. Fekete Samu, Satu-Mare: kéri, hogy a hitközségek intenzíven kapcsoltsanak bele a Szövetség munkájába, mert csak így lehet majd egységes és eredményes munkát produkálni.

Dr. Fischer József elnök: sajnálattal kell megállapítsa, hogy a hitközségek nem mutatnak kellő megértést és érdeklődést a Szövetséggel szemben. Ezt minden áron meg kell szüntetni, mert minden hitközség érdeke, hogy a Szövetséget támogassa, hogy a hitközségekért eredményesen dolgozhasson. Miután az idő nagyon előrehaladt, de a napirenden lévő anyag nem tárgyalatott le teljes egészében, elnök kéri az elnöki tanácsot, hogy a mai ülést az elvégzett anyaggal kimerítettnek tekintse, míg a fel nem dolgozott ügyek elintézését az elnökség elé utalja.

Egyhangúlag elfogadják.

Dr. Fischer József elnök javasolja, hogy miután az elnöki teendőkkel történt megbízása folytán az egyik alelnöki állás megürült, az elnökség egészítessék ki a legközelebbi kongresszusi választásig akként, hogy az alelnöki teendők elvégzésével Dr. Konrád Béla oradeai hitközségi elnök úr bízatik meg.

Az elnöki tanács a javaslatot egyhangúlag elfogadja és az alelnöki teendőkkel Dr. Konrád Béla hitk. elnök urat a legközelebbi kongresszusi választásokig megbízza azzal, hogy akadályoztatása esetén jogában van magát Dr. Kabos Béla elnöki tanácstaggal helyettesíteni.

Elnök megköszöni a megjelentek szíves közreműködését és az ülést befejezettnek nyilvánítja.

Kelt mint fent.

Lax A. Salvator titkár s.k.

Dr. Fischer József elnök s.k.

Arad Hitközségi Levéltár, 97. dosszié, 36–39. (eredeti gépelt, aláírással)

37.

Az Erdély–Bánáti Nyugati Szerartású Hitközségek Szövetségének jelentése az 1937–1938 közötti működéséről

1938. május 31., Kolozsvár

Jelentés

az Ardeal–Banati Országos Izraelita Iroda (nyugati szerartású Hitközségek Szövetsége) 1937. évi május hó 1-től 1938. évi május hó 31-ig terjedő időre szóló működéséről.

Mélyen tisztelt Főrabbi Urak!

Mélyen tisztelt DelegátusUrak!

Irodánk működésének ama idejéről szóló működéséről kell most beszámolnunk, melyet legutolsó kongresszusa óta végzett. Oradean gyűltünk egybe legutóbb egy évvel ezelőtt, jubiláris nagygyűlésre, mert akkor ünnepelte Szervezetünk fennállásának 15 éves fordulóját.

Azóta Szervezetünket fájdalmas megpróbáltatás érte: elvesztettük volt Elnökünket, Szervezetünk egyik megalapítóját és alapításától kezdve aktív vezetőjét és irányítóját. Dr. Adorján Ármin január hó 4-én váratlanul elhunyt. Túl jó szíve, amely minden szépért és nemesért, főként pedig a szegények és elesettek ügyéért dobogott, nem bírta tovább a küzdelmet. Nehéz időkben hagyott el bennünket, amikor leginkább szükségünk volt és van a tetterős, higgadt és irányítani tudó elmékre. Fájdalmas veszteségünk pótolhatatlan volt. Szövetségünk vezetőségnek részvételével tartott temetésén a megjelentek tömege igazolta a kiváló ember iránti szeretetet és kegyeletos érzés megnyilvánulását. Az 1938. évi január hó 23-án Oradean összeült Elnöki Tanács méltó módon hódolt e nagy férfiú emlékének,²⁰⁴ az ez évi kongresszusnak pedig az a feladata, hogy intézményesen örökítse meg szervezetünk volt elnökének nevét és tetteinek emlékét.

Súlyos veszteség érte az elmúlt év nyarán zsidó tanítói karunkat Groszmann Dezső aradi zsidó iskola igazgató-tanítójának tragikus elhunytával. Hivatásának teljesítése közben, a nyári szünetben rendezett zsidó gyermeknyaraltatási akció alkalmával a telepen szerzett járványos betegség áldozata lett e derék férfiú és ami még tragikusabbá tette e szerencsétlenséget, együtt halt meg vele szintén ott tartózkodott kis fiacskája is. Az egész zsidó társadalom őszinte részvételt fordult árván maradt családja felé.

Az oradeai jubiláris kongresszust megörökítendő, kiadtuk 8. sz. közleményünkben a kongresszus teljes lefolyását, az ott elhangzott beszédekkel, a kongr.

204 Lásd a 36. sz. iratot.

jegyzőkönyvével, a hozott határozatokkal, ismertette a Szervezet 15 éves történetét is.²⁰⁵ Ezen kiadványunk megjelenése után pedig a nyár folyamán kiadtuk Zsidó Naptárunk III. évfolyamát, talán az eddiginél is szebb erkölcsi sikerrel. Közel ezer példány fogyott el ebből az évfolyamból, mely a szokásos naptári és zsinagógai tudnivalókon kívül román, német és magyar nyelvű gazdag irodalmat nyújtott olvasóinak, legjobb íróink tollából.

Az államsegély ügye, mint ismeretes, nagy változásokon ment át az utóbbi 2 év alatt. Az eredeti összegnek, ma már csak 9%-át utalják ki részünkre, amely oly csekély összeg, hogy azt már nem is lehet havonként, hanem egyszer évente kiutalni és akkor is csak a kisebb községek között évi 1000–2000 lejnyi összegben. Állandóan interveniáltunk, illetékes helyeken közösen jártunk el a Federația vezetőségével és az ország többi Uniuniáival [egyesületeivel]: eredményt sajnos elérni nem tudtunk.²⁰⁶ Ígéretünk van, hogy ez év folyamán egy rendkívüli segély címén 4 milliót fog kapni a zsidó kultusz és mi mindent elkövetünk, hogy az ígéret valóra is váltsassék.

Sikerült megszereznünk az elmúlt év folyamán az 1935. év február haváról elmaradt államsegélyt, melyet azután ki is fizettünk a községeinknek.²⁰⁷

Az elmúlt évre kiutalt csekély összegű államsegély feletti diszponálás jogát a kongresszus az Elnökségre ruházta, hogy abból a minimálisra redukált összegből a legszűkösebb viszonyok között élő hitközségeknek nyújtson támogatást.²⁰⁸ A felosztást elkészítettük, azt a minisztériumhoz jóváhagyásra felterjesztettük, és amikor az aprobáció megérkezett, az államsegélyt a kis községek között felosztottuk. Egyenlőre újabb államsegélyről, mármint jelentősebb összegről, szó nincsen, tehát minden hitközség ennek figyelembe vétele mellett kell költségvetését elkészítse.

Az Elnöki Tanács 1938. január hó 23-án tartott ülést Oradean, mely gyűlés kegyelettel emlékezett meg az elhunyt elnökről és intézkedéseket tett az ügyek továbbvitele tárgyában. Az elnöki tanács a kongresszus választásáig egyhangúlag Dr. Fischer József iroda alelnökét bízta meg az elnöki teendők ellátásával, míg az így megüresedett alelnöki tisztségre Dr. Konrád Béla elnöki tanácstagot kérte fel azzal, hogy esetleges akadályoztatása esetén Dr. Kabos Béla tanácsstaggal helyettesíthesse magát. Ez az elnöki tanácsülés behatóan foglalkozott az Iroda munkájának intenzívebbé tételével, hogy szervezetünk valóban élő szerv legyen, amely egybefoglalja a hozzá tartozó községeket és azok létéért és fenntartásáért dolgozzék. Összefogó intézményes intézkedésekkel olyan alapokat kell létrehozni

205 *Jegyzőkönyv az Oradeán 1937. évi május hó 2. és 3. napjain megtartott XIII-ik és egyben jubiláris kongresszusról Lővy Ferenc ünnepi templomi beszédével, Adorján Ármin megnyitó beszédével, Fischer József előadásával, Vágvölgyi Lajos, Dr. Kecskeméti Lipót beszédével, a kongresszuson hozott határozatokkal és elfogadott jelentésekkel.* Tip. Franklin, Oradea, 1937.

206 *A Nyugati Szertartású és Egységes Zsidó Hitközségek Föderációja* 1936-ban jött létre és az országgrészek hitközségi szervezeteit foglalta magába.

207 1935–1936-ra a kormány összesen 6 millió lejt utalt ki az izraelita felekezetnek. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 121.

208 1937–1937-re csupán 1 millió lejt juttatott a román állam az izraelita felekezetnek. Uo.

a mai súlyos időkben, hogy minden egyes hitközség megtudja állni majd a helyét és még a leggyengébbnek sem szabad elbuknia. Az elnöki tanács elhatározta a bukaresti központtal való együttműködés szorosabbá tételét és általában nagy súlyt helyez arra, hogy egyesült erővel dolgozzanak az összes Uniuneák és azok központja a Federația.

A Federația 1938. március 14–15. napjain Bucureștiben tartott ülésén Szervezetünk is képviselve volt és ott is elhatároztatott az egységes eljárás és közös erőteljes munkakifejtés hitközségeink és azok intézményeinek érdekében. Ugyancsak a hozott határozatok alapján a Federația delegációja március hó 17-én tisztelegő látogatást tett az akkori kultuszminiszter úrnál és ezen alkalommal több kérés lett előterjesztve, melyek elintézését a miniszter úr megígérte.

A vágatási tilalom bevezetésének terve érthetően óriási megdöbbenést váltott ki az egész ország zsidóságából, mert részben a rituális életet teszi lehetetlenné, részben pedig létalapjaiban rendíti meg a hitközségeket, melyek egyedüli fix jövedelme ma a gabella. Természetesen minden erőinket latba vetettük, hogy a vágatási tilalom terve valósággá ne váljék és hála a többi vallásos szervezetekkel együtt végzett eredményes eljárásainknak, a vágatási tilalom nem lépett életbe.

A kultuszadók behajtásának ügye éppen a változott viszonyok miatt nem jutott előnyösebb helyzetbe. Van miniszteri rendelet, amely lehetővé teszi a kultuszadó-hátralékoknak közsadók módjára való behajtását: mégis lehetetlenségbe ütközik ma ennek egyöntetű keresztülvitele. A helyi pénzügyi hatóságok értelmezésétől és jóindulatától függ, mennyiben tudnak és akarnak segítséget nyújtani a zsidó hitközségeknek e téren. A Federația egyik legfontosabb problémáját képezi ez a kérdés, melyet állandóan napirenden tart.

A szombati írás és rajzolás alól való felmentés ügyében szintén nem lehetett konkrét eredményt elérni. Ez irányú számos közbenjárásunk sikertelensége ellenére reméljük, hogy sikerülni fog az illetékes hatóságokat e vallásaitikai szempontból annyira fontos kérdésben kedvező elhatározásra bírni.

A Dr. Eisler és Dr. Vértess alapok kamataira kiírt pályázatok még az elmúlt évben lejártak. A változott helyzet következtében nem volt alkalmunk és módunk behatóan foglalkozni ezekkel és a mai kongresszus lesz hivatva a beérkezett bírálatok alapján a kiadandó jutalmak felől határozni.

A Dr. Kecskeméti Alap első évi kamatait az oradeai líceum legjobb hittanuló növendékei kapták. Ez fog történni a f. évi kamatokkal is és amennyiben a kamatok szaporodni fognak, úgy a timișoarai zsidó líceum hasonló elbírálású növendékei közül is részesednek majd a jutalmazásban.

Az Iroda és a hitközségek közötti kontaktus mind szorosabbá válik. Az az akció, melyet e téren bld. Adorján Ármint elnökünk beindított amikor minden egyes hitközség elnökét külön-külön felkérte az együttműködésre, Dr. Fischer József elnök továbbfejlesztette és azzal, hogy az elnökség tagjait, valamint az egyes hitközségek elnökeit állandóan tájékoztatta a hitközségeket érintő problémákról, igyekezett szorosabbá tenni a kapcsolatot. Sőt, még itt sem állhatunk meg, mert

foglalkoznunk kell a kis hitközségek helyzetével és ezeket belmissziós munkával kell bekapcsolni a közös munkába. A t. rabbikar értékes közreműködése és támogatása révén reméljük, hogy ez az akciónk is mielőbb meg fog indulni és szép eredményeket fog tudni felmutatni. Hitközségeink is éppen elég munkával látnak el bennünket, amit mi mindig a legjobb igyekezettel igyekszünk teljesíteni. Azonban ehhez nem elegendő a mi jóakaratumk, kell hozzá az erőteljes és hathatós támogatás minden irányból, minden egyes hitközség részéről. El kell intézzük és meg kell szüntessük azokat a viszályokat és nézeteltéréseket, melyek még mindig fennállnak néhány hitközségünknel, akár személyi, akár más okból kifolyólag is keletkeztek azok. Meg akarjuk és meg is fogjuk védeni az Iroda presztízsét, de nem engedünk csorbát ejteni a hitközségek méltóságán sem, hanem mindig keresni fogjuk a békés és megértő megoldás felé vezető utat és reméljük, hogy közös jóakarattal és megértéssel sikerülni is fog minden viszályt, minden nézeteltérést kiküszöbölni, hogy hitközségünk energiájukat csak az intézményeik fejlesztésére fordíthassák.

Itt említjük meg, hogy a járulékok befizetése, az államsegély elmaradása, ill. redukciója sok esetben nagyon nehezen megy. Sok felszólítás, sürgetés után tudja csak megszerezni az Iroda a fenntartásához szükséges anyagi erőket és amikor elismerésünket fejezzük ki azon hitközségeinknek, amelyek mindig pontosan küldik el járulékaikat, kérnünk kell a többieket is, hogy a jövőben fokozottabb áldozatkészséggel teljesítsék ez irányú kötelezettségeiket. A hitközségek méltányolják azt a felelősségteljes munkát amit a Szervezetünk érdekében kifejt és ennek részbeni dokumentálásra tegyenek eleget járulékbefizetési kötelezettségeiknek és ne várják, hogy az Iroda állandóan kérje, sürgesse a hátralékos összegek beküldését.

Az egyes minisztériumoktól hozzánk érkezett rendelkezéseket végrehajtottuk, ill. végrehajtás és tudomásul vétel céljából közöltük községeinkkel, iskoláinkkal. Az összeköttetés a levelezésen kívül a körlevelek útján történt, amelyek mindig azokat a tudnivalókat, intézkedéseket és rendelkezéseket tartalmazták, amelyek a hitközségekre vonatkoztak. Míg külön sajtónk nem lesz, addig ezek a körlevelek a mi összekötő kapcsunk.

Bukaresti eljárásainkról állandóan tájékoztattuk községeinket. Az elmúlt évben is több ízben voltunk lent, a költségek kímélése érdekében azonban csökkentettük utazásainkat, bár az nem vált előnyére Szervezetünk munkájának. Be kell valljuk, hogy minél ritkábban megyünk le, annál kevesebb eredményre számíthatunk, mert mégis csak többet tudunk elérni, ha gyakrabban vagyunk a forrásnál és ha magunk intézzük a magunk ügyes-bajos dolgait, mint ha azokat másokra bízva akarjuk elintéztetni.

Külföldön tanuló rabbijelölt növendékeink szám szerint heten, mind megfelelnek a várankozásoknak, mert a kapott jelentések szerint, komolyan végzik stúdiu-maikat és kettő közülük a f. évben már be is fejezi tanulmányait. Reméljük, hogy minden általunk támogatott jelöltből értékes tagja lesz az ardeali rabbikarnak.

A târgu-mureși hitközségi funkcionáriusokat képző tanfolyam ez évben is szép munkát végzett. Növendékeit mind úgy képezi ki, hogy kisebb hitközségeknek kultusz-funkcióit el tudják látni. A tanfolyam vezetője Dr. Lövy Ferenc főrabbi úr, aki páratlan energiával és hozzáértéssel vezeti a tanfolyamot több lelkes és képzett oktató közreműködése mellett. Kár, hogy anyagi eszközeink fogyatékosága miatt nem tudjuk ezt a tanfolyamot oly mértékben támogatni, amint az szükséges volna, mert nagyobb támogatás mellett több növendéket képezhetni ki erre a fontos szolgálatra. A tanfolyamot a jövőben a lehető legnagyobb erkölcsi és anyagi támogatásban kell részesíteni, hogy szép és nemes feladatát maradéktalanul végezhesse.

Irodánk az elmúlt polgári évben ezernél több ügyiratot iktatott és intézett el. Fenntartotta a hitközségekkel a kapcsolatot, elvégezte a széleskörű levelezést, elkészítette a szükséges felterjesztéseket az egyes minisztériumokhoz és végrehajtotta az egyes szakminisztériumok által küldött leiratokat, rendelkezéseket. Eljárt a zsidó katonák pészachi és főünnepi szabadságolása ügyében, a pászkalisztnak adómentesítése tárgyában és több hasonló természetű ügyben, rendszerint a kellő eredménnyel.

Szervezetünk anyagi helyzetét ismertetve, rá kell mutassunk arra, hogy sokszor az anyagi nehézségek gátolnak meg abban, hogy erőteljesebb akciókat fejtsünk ki. A két évvel ezelőtti kongresszus által megszavazott és a tavalyi kongresszus által is meghagyott pótvjárulékok is alig-alig fedezik szükségleteinket. Ha minden hitközség száz százalékosan és idejében fizetné be a járulékait, akkor is nehezen, de mégis nyugodtabb biztonságérzettel tudjuk feladatainkat végezni. Hiszen ha megnézzük az Iroda költségvetését, rögtön megállapíthatjuk, hogy egy kicsiny hitközség is nagyobb költségvetéssel dolgozik mint a mi nagy szervezetünk, amelynek saját adminisztratív és reprezentatív feladatain kívül támogatásban kell részesíteni rabbijelöltjeinket, tanfolyamunkat, zsidó célokat és intézményeket. Mindezt azonban csak nagyon redukált mértékben teljesítheti, mert nincsen meg a fedezet. A bevételnél 230 000 lej van előirányozva, mégpedig a járulékokból 160 000 lej és vegyes bevételekből (államsegély, pászka-akció és rendezvények) 70 000 lej. Ezzel szemben a tényleges bevétel az elmúlt évben járulékokból 135 217 lej, és vegyesekből 4 809 lej. Ezzel szemben a kiadások, melyeket a bevételek arányához kellett leszorítani: rabbijelöltek segélye 20 500, tanfolyam 19 500, menza, kórház, egyéb segélyek 7 600. Összesen tehát: 47 600 lej szubvenciókra. Költségekre, portó, nyomtatványok, kiadványok stb. költségére 33 089 lej fordítatott. Útiköltségekre, bucurești eljárásokra 20 935 lej, és iroda fenntartására 48 000 lej fordítatott. Tehát végösszegben, 140 016 lej bevétellel szemben az elmúlt év kiadásai 149 622 lejt tettek ki, mely többletet az év végi egyenlegből fedeztük, miáltal az idei nyitó egyenleg 88 811 lejre csökkent. Hogy az 1938-as év költségvetése, mely ugyanolyan alapokra van fektetve, biztosítsa, nagyobb áldozatkészségre és pontosabb járulékbefizetésekre lesz szükségünk, nehogy kénytelenek legyünk olyan redukciókat alkalmazni a költségvetésen, amelyek,

azután az ügy kárára lennének és munkánk eredményét komolyan veszélyeztetnék. Hisszük és reméljük, hogy a mélyen tisztelt kongresszus minden egyes tagja mélyen át van hatva attól a tudattól, hogy az Irodára szükség van, komoly és eredményes munkát kell végezzen, a hitközségek és azok intézményei érdekeit kell védje és képviselje és éppen ezért, hogy ennek a hivatásának megfelelhessen, gondoskodni fog Szervezetünk anyagi bázisának biztosításáról és megerősítéséről.

Kérjük jelentésünk elfogadását, a számadások tudomásul vételét és az új költségvetés jóváhagyását.

Cluj, 1938. május 31.

Az Ardeal–Banati Országos Izraelita Iroda Elnöksége:

Lax A. Salvator főtitkár s.k.

Dr. Fischer József elnök s.k.

Aradi Hitközség Levéltára. Arad, 97. dosszié, 125–129. (gépielt másolat)

Jegyzőkönyv az Erdély–Bánáti Nyugati Szerartású Izraelita Hitközségek Szövetsége elnöki tanácsának üléséről

(Részlet) 1938. július 5., Nagyvárad

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett az Ardeal–Bánáti nyugati szerartású Izr. Hitközségek Szövet-sége Elnöki Tanácsának 1938. évi július 5-én Oradean megtartott tanácsülésén.

Megjelentek: Dr. Fischer József elnök, Dr. Lövy Ferenc főrabbi és dr. Konrád Béla, alelnökök, dr. Scüthz Henrik elnök, Lakatos Aladár (Arad), Dr. Kabos Béla (Oradea), Dr. Deutsch Ernő főrabbi (Braşov), Dr. Lenke Manó főrabbi (Lugoj), Dr. Nébel Ávram főrabbi (Salonta), Dr. Faragó Viktor főtitkár (Oradea), Salamon László főtitkár (Timișoara) és Lax A. Salvator főtitkár (Cluj) mint jegyző.

Kimentették magukat: Dr. Vágvölgyi Lajos főrabbi (Arad) Sennensieb Béla elnök (Tg. Mureş), Nyiri Jenő elnök (Timișoara), Dr. Rosenthal Mór (Timișoara), Princz Árminin (Satmar),²¹⁰ Dr. Drechsler Miksa főrabbi (Timișoara).

Dr. Fischer József elnök üdvözli a megjelenteket és bejelenti, hogy a mai ülés egybehívását az tette szükségessé, hogy miután a kongresszust technikai okokból nem tarthattuk meg, több fontos és sürgős ügyet kell az elnökségnek letárgyalni, hogy a munka folytonossága fennakadást ne szenvedjen.

Salamon László timișoarai főtitkár ismerteti a kongresszus elmaradásának okait, majd az elnöki tanács a kongresszusnak későbbi megtartásáról tanácskozik és úgy határoz, hogy a kongresszust f. év november hó 6–7. napjain fogja megtartani ugyancsak Timișoarán. A szükséges engedélyt a Központi Iroda fogja majd kellő időben és illetékes helyről beszerezni. Tudomásul vétetik.

Dr. Lövy Ferenc főrabbi: Ismerteti a június hó 29-iki bucureşti Federația ülésének lefolyását és az ott hozott határozatokat.²¹¹ Az ülésen a schechita ügye és egyéb rendkívül fontos tárgyak képezték a tanácskozások anyagát. Az ülésről felvett jegyzőkönyvet a hozott határozatokkal a Federația főtitkársága meg fogja küldeni Elnökségünknek, tudomásul vétel és további eljárás végett.

Az Elnöki Tanács elismeréssel és köszönettel veszi Dr. Lövy Ferenc főrabbi úr jelentését és köszönetét fejezi ki, hogy az értekezleten képviseletünkben megjelent.

Fischer József elnök: Bemutatja a Federația szervezeti és működési szabályza-tát, melyet tanulmányozás és hozzászólás végett már előzőleg megküldött az Iroda az Elnökség összes tagjainak. A beérkezett hozzászólások mind megállapítják, hogy keretnek megfelel, melyet azonban még jobban ki kell domborítani. Különöské-

²¹⁰ Princz Ármin, a szatmári status-quo ante alapon álló hitközség elnöke 1930 után.

²¹¹ 1936 elején megalakult Nyugati Szerartású és Egységes Zsidó Hitközségek Föderációjához Erdélyből az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda csatlakozott.

pen az egyes reszortok hatáskörét és munkaterületét, valamint a vezetőségben és adminisztrációban való aránylagos képviselét az egyes Uniuneáknak.

A Federația célja, hogy összefogja az összes Uniuneákat és éppen ezért olyannak kell lennie a működési szabályzatnak, hogy az mindenkit kielégítsen. Javasolja, hogy a beérkezett javaslatokkal együtt a szabályzatot adjuk ki egy szűkebb körű jogi bizottságok, amely készítse el véleményes jelentését és különösképpen legyen figyelemmel azon körülményre, hogy úgy az elnökségben, mint a titkárságban megfelelő képviselte legyen az Uniuneáknak. Amellett figyelemmel kell lenni arra is, hogy az Uniuneák autonómiája sértetlen megmaradjon. Felkéri Dr. Kabos Béla urat, hogy maga mellé véve még két jogászt, foglalkozzék az ügyel, tegye meg részletes jelentését és javaslatát, melyet azután végleges formába való öntés céljából a jogi bizottság elnökéhez fogunk átutalni.

Elnöki Tanács a javaslatot egyhangúan elfogadja és fölkéri Dr. Kabos Béla tanácsstag urat, hogy a munkát vállalja el.

Lakatos Aladár (Arad): Előterjeszti javaslatát a szociális ügyosztály létesítése tárgyában. A javaslatot az Iroda megküldte előzőleg tanulmányozás és hozzászólás céljából az Elnökség tagjainak.

A szociális ügyosztály feladata lenne megoldani mindazon feladatokat, melyek az összzsidóság érdekeit szolgálják. A szociográfiai felvételek összegyűjtése, az Országos sekélyalap ügye, az átrétegződés kérdése, a különféle jótékonyági akciók egybefogása és egy kézbe való összpontosítása, a szociális munkák racionalizálása, a diákszegélyezés ügye. Az aradi hitközség kebelén belül működne ez az ügyosztály, az Iroda elnökségének irányítása és ellenőrzése mellett. Kéri az elnöki tanácsot, hogy fogadják el a javaslatot, járuljanak hozzá az ügyosztálynak Aradon való létesítéséhez és állapítsanak meg az alkalmazandó tisztviselő részére havi 2000 lej illetményt és a felmerülő dologi és útiköltségek fedezését.

Dr. Lővy Ferenc főrabbi: Tisztelettel és szeretettel fogadja a javaslatot, csak aggályai vannak az iránt, hogy miképpen tudjuk megcsinálni az adatgyűjtést, átrétegződést, szociális és jótékonyági problémák egybefogását az ortodoxok nélkül? Hiszen ők képezik egy nagy hányadát Ardeal zsidóságának és önelkülük hiányos és nem teljes az adatgyűjtés.

Dr. Konrád Béla (Oradea): Csakis az összzsidóságról felvett szociográfiai adatokra lehet szükségünk. Fontosnak tartja az átrétegződés ügyét is, de ezt sem tudjuk egyedül megcsinálni.

Az ügyosztály létesítése decentralizációt jelent, melyet nem tart lehetségesnek és célravezetőnek. Ellenkezőleg: a cluji központot kell megerősíteni, hogy hathatósabban és eredményesebben tudjon dolgozni. A különféle jótékonyági intézményekhez sem szabad hozzányúlni, azokat meg kell hagyni eredeti mivoltukban. A diákszegélyezést lehet csak egybekapcsolni, hogy a különféle helyeken létesített diákszegélyzők egy kézből nyerjék irányításukat és a vezetést.

Dr. Kabos Béla (Oradea): Nem lehet egységesen rendezni a dolgokat, mert minden városban más és más a helyzet. Ezért van szükség a decentralizációra.

Az aradi indítványt lelkesen üdvözli, azt megvalósíthatónak tartja és azt a magáévá teszi. Állandó intézményekre van szükségünk és e tekintetben ezen szociális ügyosztály felállítására és a decentralizációra szükség van.

Dr. Fischer József elnök: A Szövetséget élő szervvé kell tenni, tartalmat kell neki adni. Új munkaterületekre kell lépünk, ha életképes munkát akarunk folytatni. Az aradi javaslat ilyen új munkaterületet nyit meg a szövetség számára. Most a szociális ügyosztály létesítéséről van szó és majd utána következik egy kulturális-tanügyi ügyosztály, egy vallásügyi ügyosztály létesítésének kérdése is. Az aradi javaslatban az első lépést látja a munkabővítés terén. Az elnöki tanács csak ideiglenes javaslatot hozhat a kérdésben, a végső döntés a kongresszusé. –A maga részéről nagyra értékeli a javaslatot és új lüktető élet létrejöttét várja tőle.

Dr. Deutsch Ernő főrabbi (Braşov): A javaslatot örömmel fogadja és arra hívja fel a figyelmet, hogy az új ügyosztály létesítése ne legyen ellentétben a hivatalosan megválasztott szociál-gazdasági ügyosztály működésével, melynek Nyiri Jenő irodai alelnök úr az elnöke és szóló az alelnöke.

Dr. Lenke Manó főrabbi (Lugoj): A javaslatot elfogadja.

Dr. Kabos Béla (Oradea): Az átrétegződéssel kapcsolatban kijelenti, hogy azt a szociális ügyosztály kell végezze a Központi Iroda egységes irányítása mellett.

Salamon László (Timișoara): Előadja, hogy a timișoarai hitközség álláspontja azonos a javaslattal és reméli, hogy eredményes munka igazolni fogja az ügyosztály szükségességét. Tisztára zsidó szempontból kell megoldani a kérdéseket, és ha e szempontok figyelembe vétele mellett fog dolgozni az ügyosztály, akkor igazolva lesz szükségessége.

Dr. Deutsch Ernő főrabbi (Braşov) Rendkívül fontosnak tartja, hogy legyen egy ügyosztály amely a zsidóság múltjára vonatkozó adatok felkutatásával és feldolgozásával foglalkozzék. Vállalja ezen munkának a beindítását és irányítását, miután már dolgozott a munkaterületen.

Dr. Fischer József elnök: Készséggel és örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy Dr. Deutsch Ernő főrabbi urat felkérje ezen munkaterület megmunkálására és kéri, hogy erre vonatkozó előmunkálatokat és vonatkozó előterjesztéseit majd tegye meg. –Majd pedig összegezve az elhangzottakat, javasolja az elnöki tanácsnak, hogy döntsön az aradi javaslat ügyében.

Az Elnöki Tanács határozatilag kimondja a Szociális Ügyosztály megalakítását az aradi hitközség kebelén belül, az Elnökség irányítása és vezetése mellett. Végleges döntés e kérdésben a kongresszusnak tartatik fenn.

Dr. Schütz Henrik elnök: A határozat kimondása után felhívja egybegyűlteket figyelmét arra a fontos körülményre, hogy nekünk nem szociális problémákkal kell foglalkozni, hanem szociális problémákat kell megoldani. Ehhez nem elég egy ügyosztály ú. n. megszervezése, hanem tisztában kell legyünk azzal is, hogy eredményes munkához nagy összegekre van szükség. Honnan vesszük a fedezetet minden szükségletre, [ha a] Segélyalapot alig egy-két hitközség vette be költségvetésébe és egyetlen egy sem küldte be a központnak? Felhívja a jelenlevőket,

hogy figyelmeztessék hitközségeiket, hogy ha nem fognak sokkal nagyobb összegeket a Központ rendelkezésére bocsátani, nem lesz képes fenntartani magát, nem hogy még ügyosztályokkal kibővülten dolgozhasson.

Dr. Fischer József elnök: A költségvetésünk oly minimális, hogy alig telik a legszükségesebbekre. Feltétlenül fel kell emelni a tavalyi költségvetést és kéri az Elnöki Tanácsot, hogy a munka zavartalan menetének biztosítása céljából készítsék most el a költségvetést, melyet a kongresszus utólag fog approbálni. –Arra kell figyelemmel legyünk, hogy szükségleteink megnagyobbodtak és annak fedezetéről gondoskodnunk kell. Fel kell világosítani hitközségeinket, hogy nagyobb áldozatra van szükség, hogy az iroda megfelelhessen feladatainak, és munkakörét, melyet most kibővíteni szándékozunk, teljességében elláthassa. A pénztárkezelésre vonatkozólag pedig szükséges a pénztári ellenőrök közreműködése és egy pénztáros megbízatása, aki Clujon legyen.

Dr. Lővy Ferenc főrabbi: Indítványozza, hogy egy egyházi és egy világi vezetőből álló bizottság látogassa sorra meg a hitközségeket és ott gyűjtse egybe a szükséges összegeket.

[...]

Kelt, mint fenn

Lax A. Salvator főtitkár s.k.

Dr. Fischer József elnök s. .k.

Aradi Zsidó Hitközség Levéltára, 97. dosszié, 135–142. (gévelt másolat, hitelesítés nélkül)

39.
Jegyzőkönyv az aradi zsidó hitközség
1938. december 18-ki üléséről.

[Politikai helyzet, szociális kérdések]
(Részlet) 1938. december 18., Arad

Jegyzőkönyv

Felvétetett az aradi zsidó hitközség képviselőtestületének 1938. évi december hó 18-án tartott évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak Lakatos Aladár hitközségi elnök elnöklete alatt, Dr. Fischer Jenő alelnök, Bornstein Sándor, Engel Gyula, Flam Róbert, Fülöp Viktor, Hegedűs Gyula, Kalmár József, Dr. Kelemen Gábor, Kerpl Izsó, Kaufmann Lajos, Leichter Lipót, Dr. Multas Jenő, Dr. Singer Jenő, Dr. Singer József, Dr. Somló Ármin, Schwarcz Mihály, Dr. Schütz Henrik, Szatmári Rezső, Szenes Henrik, Dr. Székely Ferencz, Dr. Székely László, Szűcs F. Vilmos, Tauszk Jenő, Weisz Mihály és Weisz Samu.

Elnök üdvözli a megjelenteket, megállapítja, hogy a közgyűlésre a hatósági engedély megvan, szabályszerű időben hivatott egybe, a képviselőtestületi tagok határozatképes számban vannak jelen, a közgyűlést megnyitja.

A jegyzőkönyv vezetésére Raab Zoltán főjegyzőt, hitelesítésére Szatmári Rezső és Weisz Mihály képviselőtestületi tagokat kéri fel.

Elnök visszaemlékezve a múlt évben, a Goga kormány idején tartott közgyűlésen általa elmondottakra, hogy nincsen ok a kétségbeesett pesszimizmusra, de azért az optimizmus sem volna indokolt, hivatkozhat az eseményekre, amelyek őt igazolták. A mi helyzetünk itt Romániában javult ahhoz képest, de a világ zsidóságának helyzete rosszabbodott. A zsidó jelen nehezebbé, a zsidó jövő bizonytalanabbá vált. Az emigránskérdés súlyosan nehezedik ránk. Az egész világon, zsidók, nem zsidók gyűtenek hatalmas összegeket hozva fel, csak itt nem történik semmi, nem is annyira a hatóságok engedélye miatt, mint inkább a gazdag zsidók közönyéből. A kivándorlás kérdése is rendszertelen. Azok mennek, akiknek nem kellene, akiknek állampolgárságuk rendben van és itt is megélnék valahogyan, míg azok kérdése, akik valóban kénytelenek lennének, nyitva marad. Szociális téren igen sok a tennivaló. Éppen azért létesítette az országos iroda timişoarai kongresszusa a szociális ügyosztályt Arad székhellyel, amelynek feladata lesz az átrétegeződés, szociális felvételek, Gemiluth Cheszed kasszák problémáival foglalkozni. A helyi szegénykérdés nehéz problémánk. Az előre nem látott kiadásokat mind a szegények fizetik meg, mert a jómódúak azt hiszik, hogy a mérsékeltlen felemelt adóval minden jótékony kötelezettségeknek eleget tettek. Pedig akkor eléggé kihangsúlyoztuk, hogy az az intézményeink fenntartásának és a templomi

adományozás megváltásának céljaira szolgál és a magán jótékonytságot a jövőben sem nélkülözhetjük.

Ez az utolsó közgyűlésünk a jelen összetételben, mert 24 képviselőnek a mandátuma lejár és a tavasszal új választások lesznek. Bevallja, hogy amíg az előjáróság minden tagja lelkiismeretesen teljesítette kötelességét és minden egyes gyűlésen teljes számmal megjelent, addig a képviselők a bizottsági ülésekre sem jöttek el, sőt még a két közgyűlésre sem. Nincs módja a választásokat befolyásolni, nem is akarja, de a jövőben olyan képviselőket szeretne, akik valóban részt vesznek a munkában, dolgozni akarnak és nem csak éppen a „choved” miatt vállalják a képviselőtestületi tagságot. A kultúrházban igen szép kultúrmunka folyik, az előadások nívósak és a helyiség mindig szűknek bizonyul, a karnagyunk, Schaten Igo élénk zsidó zenei életet teremtett és a zsidó orchester már be is mutatkozott volna, ha a viszonyok nem alakultak volna így, hogy nem rendezünk összejöveteleket. Ezenkívül a nyelvkurzusok működnek és csak az angol nyelvkurzusnak egyedül több mint 60 hallgatója van.

Itt jelenti be, hogy egy ismeretlen emberbarát évi 30 000 lejt ajánlott fel arra a célra, hogy egy szociális nővért és rendszeres iskolai orvost alkalmazunk, akiket már fel is vettünk és akiknek fizetése összesen 18 000 lejjel terheli költségvetésünket és már eddig is igen szép és eredményes munkát végeztek. Jelenti, hogy az Öregek Otthona szociálisabbá tételét határozta el a gondnokság és a jövőben két személyt veszünk fel egy szobába. Legutóbb már a felvételnél ez az elv volt és két ingyen helyre özv. Zeiner Mátyásné és Weisz Félixné, míg fizetőnek Deák Zsigmondot és nejét vettük fel, akik havi 3000 lejt fizetnek.

A Fodor Vilmos hagyaték lebonyolítást nyert és másfélmillió ház már a hitközség nevére íratott a végrendeletben megjelölt célokra, míg a készpénzből az összes kiadások levonása után 350 000 lejt maradt.

Stern Gyula és neje az Öregek Otthonánál 100 000 lejes adományt tettek, amely összeg fölött haláluk után szabadon rendelkezik az Öregek Otthona.

Leányotthonunk Schwarcz Mihály úr vezetése alatt kitűnően működik és fenntartása valóban jelentéktelen összegbe kerül.

Dr. Keppich Jakab főorvos úr lemondott a hitközségi intézményeknél viselt orvosi állásáról. Köszönet és elismerés illeti meg évtizedeken át buzgalommal és lelkesedéssel betöltött munkájáért. Ezzel kapcsolatban bejelenti, hogy az orvosi állások betöltése körül egyelőre zavarok vannak, miért is kéri, hogy a napirendre tűzött főorvosi állás betöltését, amely ezzel összefüggésben áll, vegyük le a napirendről.

Dr. Multas Jenő felvilágosítást kér, hogy miért nem töltötték be az orvosi állásokat az intézményeknél.

Dr. Keppich Jakab szól a kérdéshez és magyarázza, mi volt az oka, hogy az orvosok beavatkoztak abba kérdésbe, hogy az intézmények orvosai kik legyenek. Az ambulatóriumnál már 11 év óta végeznek ingyen munkát, elvárták volna, hogy a hitközség is megkérdezi a véleményüket, kiket ajánl az orvosi állásokra.

Hangsúlyozza, hogy ebben a kérdésben személyi tekintetek nem voltak, csak az orvosi etika szerint kívánták, hogy véleményük kikéressék. Az ambulatorium részére is kisebb összeg lett a hitközség költségvetésébe felvéve és elhangzott illetékes helyről olyan kijelentés, hogy az ambulatóriumi orvosok pénzszerzésre használták fel az ambulatóriumi munkájukat. Ezt a kijelentést határozottan visszautasítja és kéri, hogy az ambulatóriumi orvosok jelöljék ki, kiket ajánlanak, az intézmények orvosainak.

Elnök sajnálja, hogy a mai vérzivataros időkben ilyen csekélységekkel kell foglalkoznunk. Elmondja, hogy amikor Dr. Keppich Jakab úr bejelentette visszavonulását, igyekezett a vezetőséggel minden személyi tekintet nélkül megállapodni abban, hogy a gondnokságoknak, akiknek hatáskörébe az orvos választása tartozik, kiket ajánlanának. Többféle variáció merült fel, amelynek a vége az lett, hogy olyan nevű orvosokat kell választásra ajánlani, akiket mi is elhívunk gyermekeinkhez, illetve szüleinkhez. Hála Istennek, igen sok jó nevű zsidó orvosunk van, akikre büszkék lehetünk Aradon, de az állásra természetesen csak egyet választhatunk meg. Így állapotodott meg az előjáróság a leányárvaháznál: Dr. Goldschmidt Lipót, a fiúárvaháznál: Dr. Dohány Sándor és az Öregek Otthonánál: Dr. Thau Ernő személyében. Mindannyian, kivétel nélkül elsőrendű orvosok hírében állnak, elfoglalt emberek, de felkérésünkre szívvel és szívesen vállalták az emberbaráti munkát. És ekkor komoly orvosok, érthetetlen okokból, valósággal leterrorizálták az orvosokat, akik vállalták az intézmények orvosi állását és az állítólagos orvosi etika nevében a legcsúnyább eszközökkel dolgozva, kényszerítették őket, hogy ne vállalják árvaink és Öregeink gyógykezelését. Egyébként az ambulatorium a Chevra intézménye, a hitközségnek külön orvosa van, akit díjazunk és a hitközség, mint olyan, soha ingyen orvosi munkát nem kért. Nem lehet tűrni, hogy a hitközség dolgaiba bármilyen testület beszólást nyerjen. Ezért azt határoztuk, hogy a Szeretetháznál, amely a Chevra intézménye, jelöljön az ambulatóriumi orvosi testületet négy orvost és abból válasszon a Szeretetház gondnoksága, ha akar, mi azonban az orvosi állásokat egyelőre nem töltjük be és ha betegünk lesz, majd hívunk orvost. Megállapítja még, hogy az orvosok, akik nem vállalták az állást, illetve a vállalás után lemondtak, csak egy ismeretlen csúnya terrornak engedtek.

Szenes Henrik megállapítja, hogy az egész dolog elintézése az előjáróság hatáskörébe tartozik, amelyet a hitközség képviselőtestületének bizalma az alapszabályszerű jogokkal felruházott. Ha egy egyénnek megvan a joga, akkor az előjáróságnak is megvan, hogy azt választja meg orvosának, akit akar, illetve akihez bizalma van. A kiszemelt orvosok mind jónevű orvosok és orvost csak az egészségünk szempontjából lehet elbírálni. Ebbe sem másnak, sem az orvosi testületnek beleszólása nincs és nem lehet.

Dr. Multas nem is sejtette, hogy amikor felvilágosítást kért, ilyen megdöbbenő dolgokat fog hallani. Az orvosok után majd jönnek az ügyvédek, akik az állampolgárság körül óriási munkát végeztek és beleszólni kívánnak, hogy ki legyen

a hitközség ügyvédje és esetleg más testületek is jöhetnek. Az előjáróság járjon el minden befolyásolástól mentesen, legjobb belátása szerint.

56. sz. határozat: a közgyűlés elnök összes bejelentését tudomásul veszi.

[...]

60. sz. határozat: A közgyűlés kimondja, hogy az Öregek Otthona tulajdonában levő agrárkötvényeket napi áron adják el, illetve a hitközség tulajdonába engedjék át.

Bornstein Sándor javasolja, hogy az iskola felsőbb osztályaiba a héber nyelvoktatást vezessük be. Eddig nem igen volt rá lehetőség, mert az a hitoktatás hátrányára ment volna. Most a főrabbi úr is hozzájárult és így az a vasárnapi délelőttökön, amikor nem is lehet világi tárgyakat tanítani, tanítható lesz. Itt említi meg, hogy legutóbb az iskolában a timșoarai inspectoratus részéről történt vizsgálat alkalmával az inspector úgy véleményezte, illetve azt írta be az iskola vizsgálati könyvébe, hogy az iskolára büszke lehet a fenntartó testület.

61. sz. határozat: A közgyűlés kimondja, hogy az iskola V–VII. osztályaiban a héber nyelvoktatást 1939. január 1-től bevezeti.

[...]

Raab Zoltán főjegyző s.k.

Lakatos Aladár s.k.

Olvastuk és hitelesítettük:

Szatmári Rezső s.k.

Weisz Mihály s.k.

Aradi Zsidó Hitközség Levéltára, Arad, 96. dosszié, 347–350. (eredeti gépelt, aláírással)

II. VITAANYAGOK, ELMÉLETI ÍRÁSOK

40.

Az ortodoxia és a zsidó nemzeti gondolat. Glasner Mózes kolozsvári ortodox főrabbi nyilatkozata a cionista mozgalomról

1918. december 18., Kolozsvár

A zsidóság immár 2000 éve várja türelmetlenül, hogy a gólusz véget érjen és ne csak fizikailag térjen vissza ősei honába, de a vallás szellemében is egységes legyen. Nem csak egy pusztá vágy a szent földre való visszatérés, de megtestesítője annak a célnak is, hogy a zsidóság a tórai törvények szellemében éljen. Mert hangsúlyozni kívánom, a tóra egy nép törvénye a saját otthonában. Így adatott a zsidóságnak, s hogy a góluszban is megtartja, ez annak a bizonyítéka, hogy soha se szűnt meg hinni és remélni, hogy a tóra újra a szent föld zsidóságának törvénye lesz. Jól tudjuk, – sajnos – hogy milyen nehézségekkel jár a góluszban a törvények megtartása s ez egyik fő oka annak, hogy hittestvéreink egy része nem tartja a tóra törvényeit. Elég csak a szombat megtartásának nehézségeire rámutassak, amely által a vallásos zsidó a hét napjaiból a kötelező vasárnapi munkaszünet folytán két napot veszít. Erec Jiszróélba való visszatérés tehát számunkra azt s jelenti, hogy ezáltal minden zsidó a tóra szellemében élhet.

Sokan felvetik azt az érvet, hogy az ortodoxia nem láthatja biztosítva Erec Jiszróél szigorúan vallásos jellegét, mivel a mozgalom élén olyanok állnak, kik a vallástól eltávolodtak. Erre ez a válaszom:

Bizonyos az, hogy a zsidók országában a zsidók sokkal könnyebben élhetnek a tóra törvényei szerint, mint a góluszban. Elég újra a szombat megtartására rámutatnom. A „Trennungs theorie”, a vallási meghasonulás, melynek a gólusz szülőanyja, lehetetlenné válik Palesztinában, ahol *egy nép* egyesül a tóra szellemében s *a nép szuverenitása* követeli a vallás szigorú megtartását. Ennek alapvető biztosítéka természetesen, hogy az ortodoxia tegye magáévá a cionizmust, amelynek szükségessége a tóra szelleméből folyik.

De a nemzeti gondolatnak az ortodoxia szempontjából még egy különös jelentősége van: visszatéríti azokat az „eltévedt bárányokat”, kiket éppen a gólusz térített le az ősi útról. A nemzeti gondolat a zsidóság egységét jelenti a tóra szellemében s ezzel új erőt ad a zsidóságnak a független, szabad Erec Jiszróélban való életéhez.

Épp ezért, szívvel-lélekkel csatlakozom ahhoz a mozgalomhoz, mely a nemzeti gondolat a minden zsidó számára szent „Cion” jegyében nem csupán két ezredév álmát valósítja meg, de a tórának szellemét és rendeltetését is: hogy egy országgal bíró nép törvénye legyen.

Új Kelet 1918. december 19. 1.

(Részlet) 1921. április 23., Nagyvárad

Haza, haza, a szent földre, az ígért földjére; el innen, az embertelenségeknek ezekből az országaiból... vége a zsidó szenvedésnek: eljött a messiás... Kétszázötven évvel ezelőtti a történet, akkori a teljes kifejlése, első kezdetei másfél évszázaddal előbből valók. A zsidóság lelke addig gyűrődött, gyötrődött a messiásvárásban, amíg betegje lett annak a hitnek, betegje szívében, agyában, félelmetesen boldog és beszámíthatatlan. Voltak, sokan is voltak, akik megmaradtak a régiben, de az idő azé az újé lett, az örületé, hogy a beteg rászólt az egészségesre: beteg vagy, bűnös vagy.

A messiás eljöttének az az akkori hite: belerázkódunk és megértjük. „A szenvedés kezdett rajta dolgozni, aztán társa lett a munkában a tudatlanság; ha összefog a kettő, mit is nem teremthet az a két hatalom, a szenvedés meg a tudatlanság. Szegény zsidó fájdalom. Nem az, hogy még ma sincs vége, hanem hogy akkor az egyszer úgy neki tudta magát engedni a reménynek. A tudatban, hogy neki szenvednie kell, a zsidóság halhatatlanságának az eleme; a percek reményébe belepusztulhat – az akkori kabbalai tudatlanság elvette az eszét, hogy elfelejtette a prófétai szót, hogy a messiás ideje az idők végéé. Persze az emberiség szelleme el is hitethette a zsidó fájdalommal, hogy eljött az idők vége, hogy rosszabb már nem lehet”.

Messiások egyik a másik után, és nyomukban az egyre szélesebben gyűrűző őrjöngés: mit Lämmlein Áser az ő „vezeklő esztendejével”, hogy készülődhetnek is, kezdek a holmik eladogatását, mennek haza; mit Reúbéni Dávid, akit fejedelmek is fogadtak mint velük egyenrangú fejedelmet, hogy zsidó birodalomnak volt a királya, birodalomé, amely nem létezett; és mit az alvajáró Molchó Salamon, akit megigazoltak mindenféle jóslatai is, hogy egy világvallás legfőbb papja is hinni kezdett benne – az igazi messiás csak ő utánuk jött el: az Sabbatáj Czebi volt.¹ Szmirnában folyt le a messiássá nyilatkoztatás; és szállt a hír, és Jeruzsálem gyanakodva és reménykedve várta az érkezését, az igazi lesz-e? Az volt; és hamar úgy fordult, hogy a műveltség is nem tudott, és a józanság is nem mert kételkedni: a hamburgi templomban egymást váltják föl a messiási örömmel tóra-ölelő táncos csoportjai; és az amsterdami könyvpiar és kereskedelem megajándékozta a zsidóságot új sziddúrral, hogy benne Sabbatáj imádságok meg Sabbatáj képek. Egy ima darab nem hiányozhatott az imádságos könyvekből, a szombati istentiszteleti rendbe beleillesztett új הנוֹתֵן az az uralkodóért fölszálló könyörgés, amely ezúttal őt ajánlotta az isteni gondviselésbe, אֲדוֹנוּ הַמֶּלֶךְ שׁ"צ מֹשִׁיָּה בֶן דָּוִד מֹשִׁיָּה מֶלֶךְ קַיִים, a mi urunkat, Sabbatáj Czebi királyt, a messiást, aki Dávid fia, a messiást, aki örök király, a messiást,

1 Sabbataj Cvi (1626–1627) 17. századi zsidó álmissiás, a sabbatkeanos mozgalom elindítója.

aki a megváltó, a messiást, aki az üdvösségünk, a messiást, aki megszerzi jogunkat, Jákob Istenének azt a messiását... Hát még az a machzór, az ünnepi imakönyv, az az egészen új, az addig nem volt hatodik főünnepé: hogy a régieket megtoldották eggyel, a messiás napjával; neve a *חג הנהמור* volt, a Megvigasztalás ünnepe; a kiddús úgy köszöntötte a napot, és az áldás úgy áldotta érte Istent: *וַתֵּן לָנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ* és adtad nekünk, örökkévaló Istenünk, az ünnepeket szeretetből örömmre és vígságra, adtad a Megvigasztalásnak ezt az ünnepét, a szentségre szólításnak ezt a napját, amely nap ő született, a mi királyunk, a mi messiásunk, Sabbatáj Czebi, a te szolgád, a te elsőszülött fiad... Az nem volt baj, vagy éppen mély jelentőségű ajánló volt, hogy az a születés épen gyásznapi esett, áb kilencedikére; semmi semmi, éppen csak, hogy a prófétai jóslat vált valóra: eljött a messiás, vége volt minden zsidó gyásznak... És világgá mehetett a kiáltvány: Isten elsőszülött fia, az ő egyetlenje, Sabbatáj Czebi, a zsidó nép megváltója és messiása, üdvözlét küldi Izrael valamennyi gyermekének. Minekutána az üdvösség lett a részetek, hogy az Egyistennek a próféták által ígért szava megteljesült a ti napjaitokban, gyászatokat örömmé, böjtötöket vígsággá kell változtatnotok, hiszen nem lesz többé okotok a sírásra. Örvendezetek dallal, tánccal, és változtassátok a napot, amelyet eddig szomorúságban és gyászban töltöttetek, változtassátok ujjongás napjává, mert én megjelentem köztetek... Hát igen, Isten elsőszülött fia, akiben testté lett Isten, aki más ugyan, mint Isten, valahogy mégis egy vele, hogy rendelkezéseinek záró formája a szó is lehetett: *אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַתִּי צְרִי* Én, az örökkévaló, a ti Istenetek, Sabbatáj Czebbi... Dehogyan fogadta be minden zsidó lelke, de azok aztán nem is voltak „igaz” zsidók. Kevés község volt, ahol a vezetés a régieknek maradt a kezében; és jaj volt nekik, a kóferimnek, a hitetleneknek, az istentagadóknak: mint annak a szegény budai zsidónak, akinek majdnem életébe került, hogy nem mondta el Sabbatájra az áldást. Hittek benne. Kitért a messiás, csak hittek benne. Már nem is Sabbatáj Czebi volt, hanem Mehmed efendi, de Hamburgban az engesztelés napján ötször is elimádkozták még a Sabbatáj-áldást.² Kitért, meghalt, csak nem hitték, hogy nem a messiás: elment a tíz törzs birodalmába, majd visszatér; visszavárták. Három-négy évtized, és még mindig van hitele a prófétáinak, némely templomokban még mindig körülhordozták a faragott képét; visszavárták, útra készen: hogy eljön és viszi őket az ígért földjére...

I.

Elébetek állítottam a múltnak ezt a képét, a képen a messiasság hitének hideg-forró lázában reszkető, verejtékező zsidóság; de nem magáért idéztem meg, hanem a jelenért, a megértésért: hogy annak a képnek egynémely színe egészen a máé. Vagy ti nem úgy látjátok? Megint lázban a zsidóság; nem abban az őrzőgömbben, de hiába, nem az a csöndes, rendes a szíve verése, amilyen volt;

² Sabbataj Cri 1666-ban áttért az iszlám vallásra.

lázban a zsidóság: hogy ami elfogta a lelkeket, ahogyan az a nemzeti akarat megkapta és viszi a lelkeket, bizony betegség az. Talán kellemetlenül hat a szó, de, természetesen, nincs benne semmi bántó, megbélyegző, semmi éle nincs a szónak: a szokásosságukból kiszakadt ezrek, milliók lelki állapotát úgy hívják, hogy tömeg-betegség. Sokféle a fajtájuk: veszedelmesek és szelídek, irtózatosságok és szentek. Látnunk adott az időnk minden változataiból: látnunk adott olyanokat is, וּכְמִסְתֵּר פְּנִים מִמֶּנּוּ amelyeknek az emlékétől is elfordítjuk a fejünket; ez, zsidó lelkeknek ez a mostani tömegbetegsége, mintha betegség se lenne, annyira nem csúnya; dehogy csúnya, inkább fönséges is, de csak betegség. Fönséges meg szent is, erkölcsi szentség, mert eszményért való, a legnagyobb zsidó eszményért való, a zsidóság életéért; mégis betegség, mert az eszménynek, mert a szentségnek beteges beidegzése. Akik érzik, nem az igaznak a megérzői, nem annak, ami a zsidó népléleknek is az akarata; de megtévedtségükben is igazak, mert érzésük igazának a hitében élnek; és az is a megigazolójuk, כִּי הוֹלֵת אֶהְבֵּד אֲנִי hogy azok a betegek, betegségüknek végső elemzésében, mégiscsak a nagy mély szeretetnek a betegjei.

Igaz zsidó érzés, de beteg; láznak a betegje: hogy ami viszi, az akarat, mintha idegen akarat lenne, és fölérezéseiben a túlfűtöttségnek hirtelen kitörései. Idegen akarat: a legjobbnak a hite, a legjobbnak a szerelme, és a rossznak, a legrosszabbnak az igézete. Igézet az, אֲשֶׁר אֵין לָהֶם לַחֵשׁ amelyet föl nem old semmi ráolvasás; és benne nemcsak a félműveltség rajongása a maga fény-homályának káprázó meglátásaival, hanem a kritika is, a vallásos, a hitetlen, a zsidó egyéni, az egyetemes emberi; a legélesebb kritika is: ahogy nem maguk dolgozták belé magukat az igazságukba, hanem a tömeg-betegségből kapott beléjük; és látón-hallón is, se látnak se hallanak, nincs más zsidó valóság, csak ami az igazságukat megigazolja. Betegség, de oly szent, annyira azért az eszményért, a zsidóság életéért való, hogy akit megszállt, ihletnek is érezheti, hogy ami megszállta, az maga a רֹחַ ה' Izrael Istenének a szelleme. Az is az, ihlet, zsidó ihlet, Izrael Istenének az ihlete, és mégsem az igazi: akárcsak vaktában esett volna, félbe maradt, félre siklott ihlet. Isten szelleme zsidó embereken: ahogy legegyszerűbb emberek is sokszor milyen mélységes lelkek, erős zsidók és az erkölcsi-embernek mily szépségesen szép fajtája. Olyanok mind, וְנָחָה עֲלֵיו רֹחַ ה' akikre vallásos megérzésben, szelíden, bánatban és mosolyban bocsátkozott alá az az Isten szelleme: רֹחַ חֲכָמָה וְיִנְיָהּ annyi közöttük, aki bölcsé az életnek, megértője az embernek, aki elébe érez a jövőnek és állja a zsidó csalódást, aki tudásokba vitte és világlátása csupa vallásos hangulat; וְהָרִיחוּ בִּירְאָתָהּ az Egyisten félelmében, az Egyisten megérzésében lélegzik: hogy történeti ítélete nem jár a percek színére, és nem igazodik a véletlen idő hangjaihoz, hangulataihoz. Másképp azok a másíká; ők is erős zsidók, valahogy szépnek is az ihletettjei, de az az ihlet mégsem a maga tisztaságában való zsidó szépé: szépség, amiben valami oda nem való torz vonás is; és legsimább megjelenésében is szépség, amilyen némely arcon a betegség föllehelte, a szenvedés belevéste szépség. Rajtuk is az az Isten szelleme; de nem ahogy lassan, lágyan aláereszkedik, וְצִלָּהָהּ עֲלֵיךְ רֹחַ ה' hanem

ahogy az a szellem rászökik, ráugrik az emberre. Semmi abból a percekbe belelátó megértésből, a perceken túlra néző bölcsességből; csupa hirtelenségek: *והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר* hogy akire rászökik, ráugrik az az Isten szelleme, egyszeriben átváltozik más emberré, hivatás nélkül is a próféták közé való prófétának érzi magát. Milyen meglepetések körülöttünk, új próféták nyüzsgése: „nemzet a zsidóság, nemzet a zsidóság”; meg azok a váratlanságok: ahogy zsidó lett, aki már-már nem volt zsidó; ahogy rajongó zsidó lett, akiben már-már megalvadt a zsidó vér; és ahogy Sámsonja lett a zsidó történeti akaratoknak akibe már csak hálni járt a zsidó lélek.

Ihlet, ihlet, de mégsem az igazi. Zsidók karján, lelkén azok a kötelek, régiék meg újak és régiék, amelyek mindig újak; kötelek, amelyekkel magunk kötöttük le magunkat, meg amelyeket a gyűlölet csomózott ránk ... *ופלשתים הריעו לקראתו* és ahogy a filiszteusok felénk rikoltanak, ők, akire rájuk szökött, rájuk ugrott az az Isten szelleme, akárcsak tűz égette len szálak lennének azok a kötelek, a rájuk csomózták is, maguk kötötték is, a fájók is, a szentek is, úgy olvadnak le kezükről, lelkükről a kötelékek; semmi közösségük a múlttal, semmi a zsidósággal, ami voltak.

II.

Ki, ki a nyugat varázslatából *קדימה מגמת פניהם* keletnek szegzik az elepedő arc, hazafelé, ott a haza: onnan árad világgá, oda tér meg erőért a zsidó nemzeti jog. Betegség az; ami ily nagyot fordított zsidó lelkeken: ami jó kerül az akaratokban, mert kerül, azt is bele kell majd ápolni az egészségbe; de van, ami nem is arra való, hogy megéljen. Mentsen isten, dehogy is úgy, hogy zsidók zsidó államának, a zsidó otthonnak, megteremtése beteg ideál; hanem hogy százszor tízezrek lelke a nemzeti zsidóság eszméjének csak úgy lett fogékony, hogy régi természetükből kibetegesedtek, és hogy az eszményre, legszebb szépségeiben is, ahogy értik, ahogy élnek, betegesen éreznek rá. Hiába mind az az igaz zsidó érzés, a legigazabbja is egészséges mag beteg földben: *ואנכי נטעתך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה* elnézheti Izrael géniusza, a fejét csóválja rá, hogy ami nemes venyigéül, csupa tiszta magúl került a lelkekbe, hogyan átváltozott idegen szőlőtő vadhajtásaivá. Legyen, jaj, legyen hazája minden zsidónak; lehessenek zsidók, akiknek a szentség ama földje a hazájuk; de a zsidóság egészének nincs, és ne is legyen közös egy hazája. És a nemzeti egy-zsidóság? Nem kell a zsidó népléleknek, és az idegenben veszedelme is a zsidóságnak; hát veszedelmei nélkül is nem kell, mert zsidótlan. Kóros akaratok, de nem az eszményben a betegség, hanem a lelkekben.

Halljuk a hangokat, a tudatosokat és tudattalanokat; látjuk a mozdulatokat, az akartakat és a nem akartakat, és minden csupa törvényesség, a zsidó tömeg-betegségnek a törvényessége. A betegség valami atrophia-fajta, kultúrtörténeti atrophia: a hiányosan táplált, az éltető elemektől megfosztott meg lassú elmérgezésre is fogott léleknek a szenvedő állapota; és legelső tünetei: nagy-nagy

erkölcsi fájdalmak a szív tájékán. De az nem maga a baj, nem a mostani: a zsidó lélek megszokta, edzettje neki – egy kis levegőváltozás a kultúrában, és el is felejtette. Persze akit a kelleténél jobban megfogott a baj, azon megjelenik az atrophia hatása s a léleknek valami lefogyása, a zsidó léleknek kihúzódása az egyetemesből, a végtelenből az egyénibe, a csak zsidóba. Tömegbetegséggé a telítetten romlott levegőben fajul a baj, mert olyankor láz is kísérheti, amely kieszi a zsidó akaratot – a kórság közvetlen okozója pedig: a léleknek külső megbántalmazása, azt az atrophias zsidó lelket, a harmonikus életlátásért úgylis túlfeszített zsidó érzést hirtelen ért kegyetlen ütés, és a nyomában járó idegmegrázkódás. Így jött; és minden olyan szomorú és minden olyan természetes.

Így jött: megindult zsidó lelkek kisorvadása az egyetemesből az egyénibe; de ha így jött is, a régin is maradtak zsidó lelkek, hogy nem hagyják a zsidó végtelenséget. Látjuk mindkettőket. Keressük, keressük a harmonikus elhelyezkedést, ahová elkerültünk, más népek, más vallások világában; lelkünkben, Izrael minden igazainak lelkében a zsidóság megértésének, Izrael Istenének a szava: *האדם* *כל משפחות האדמה* hogy a zsidó akkor is áldása legyen azoknak a más-más nemzetségeknek, ha ők nem kérik is, meg el is lökik vele. Visz bennünket a zsidóság megértésének, Izrael Istenének az a szava; és százszor tízezernyi zsidó lelkek némán élnek azt az egyszer-egyszer hangba is jajduló örök zsidó elégiát, amelynek első megélője Jeremiás próféta volt: *ואפת* *פתייתי ה'* Csak mindig ráveszel engem, Istenem, meg magam is hagyom rávenni magamat; csak mindig újra erőt veszel rajtam és lebírsz: ha neveltségül vagyok is egész nap és mind a világ gúnyolódik is rajtam; *מדי אדבר אזעק חמס* beszélni is ha akarnék, kiáltoznom kellene, panaszba tennem erőszakosságot, meg elnyomást, hogy az Egy isten ígéje, az Egy Isten vallása, nekem gyalázásomra van és megcsúfolásomra egész-egész nap; *ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עור בשמו* és amikor ott tartok, hogy mondanám, nem gondolok többé órá, nem beszélek többé az ő nevében, akkor úgy van szívemben, akárcsak égő tűz lenne az a csontjaimba zárt velő, hogy el nem viselhetem, nem bírom ki; *כי שמעתי דבת* és jaj, amikor meg kell hallanom nagyoknak is az összesűgését, micsoda rémület szakad rám köröskörűről, hogy „ugyan vádoljátok, vádoljuk hát meg”; minden meghitt emberem is csak lesben volt oldalamon: rajta kell kapnunk, le kell bírunk, bosszúnkat meg kell vennünk rajta... És ha úgy van is, hogy nem volt még az időknek az a zsidó csalódása, amelyet, sokakban-kevesekben, meg nem bírt a zsidó lélek energiája, hogy minden legörnyedtségekből vissza tudtak egyenesedni, *וה' אותי כגבור עריץ* hogy mindahányuk Isten megérezésének egy-egy hőse, ahogy hiszik tovább a hitüket, hogy üldözőiknek végül csak el kell bukniuk, nem győzhetnek, nem boldogulhatnak, hogy végül meg kell szégyenülniük örök szégyennel, amelyet maguk sem fognak elfelejteni; ha úgy van is, de lehet, jöhet másképen is: hogy az időnek nagy-nagy zsidó csalódása, kevesekben sokakban, megrendíti, más akaratokba rázza át a zsidó lélek energiáját; nem várja azt a megszegyenülést, a másikat, csak érzi a megszegyenülést, a magáét; érzi és nem hagyja, tudatába fogja, beléveszi magát, kimélyíti kiélvezi. Kiélvezi; nem is a fájdalomban, szenvedésben dúskáló beteges gyönyörűséggel, hanem

mint új zsidó akaratok ihletét: hogy amint a természet háztartásában a fájdalom, a történet műhelyében a szenvedés az egyéninek figyelmeztetője, hogy vigyázzon, elpusztulhat. Új zsidó akaratok ihlete, betegségben fogant ihlet, betegségből ki vergődő akaratok: hogy a zsidó senki másé ne legyen, senki más nemzeté, ne akár Istené se, csak a magáé legyen, csak zsidó legyen.

III.

És a régin is maradtak zsidó lelkek, hogy nem hagyják a zsidó végtelenséget; és a zsidó élet szidalomtól hangos; átokmondásra is talán mégsem kell majd ijednie: egy szerencséje, hogy a chéremnek kihullottak a fogai. Különös betegség az a tömegpszichózis: hogy csak magát érzi egészségesnek; a másik, hacsak ő meg nem menti, veszendő beteg. Sajnálja magát, a régit, ami maga is volt, hogyan is lehetett oly beteg, hogyan is nem érezte akkor, hogy beteg amazt pedig, aki nem úgy egészséges, amint ő, aki a régin maradt, azt nem hogy sajnálja, hanem gyűlöli, megveti: ולא נחלו על שבר יוסף לכן עתה יגלו. *בראש גולים* hogy annak nem fáj a zsidóság romlása, hogy annak még most is csak a gólusz [diaszpóra] kell, a gólusz zsidóságának a feje árán is. Nincs megértés, megérttetés: a szentség lázának betegjei között, akin nem fog a láz, az romlott lélek; és nincs mit sopánkodnunk, nincs mit veszekednünk: nem az embereken múlik, hanem a betegségen; ez a törvénye. Akit ma bánt a hangja, holnapra maga is abból a hangból fújhat. Úgy terjed mint a ragályok: vannak született hajlamosai, és hamar benne azok a sorvadás már kikezdte, az ellenállásból már kigyöngült, atrophias zsidó lelkek; van, aki immúnisnak érzi magát, rá se gondol, *כחו והוא לא ידע* és egyszerre azok a testének-lelkének idegen elemek eszik az erejét, nem is érti, hogy eshetett; és őbenne is a szent harag a harmadikra, hogy rászól: *על כן לא חלית* neked elég, ami a testet elteti, azért nem érzel betegségiglen.

Hogy kikopott a szentségből a régi, ami szent volt, és mennyi új szentség, ami nem szent, hogy nem bibliai Emberek hogyan szembekerültek önön magukkal. A zsidóság megváltásának azok az imádságosai, a száz meg száz esztendőök óta valók, a szelíd, a bánatos, a beesett, az álmodozó szeműek, a csak nagy elvértve tűzben égő nézésűek, akiknek élő imádságuk volt az ősi haza meg a templom fölépülte: hát ők boldogjai voltak a megváltás hitének, igazán oda szállt a lelkük az ősi hazába, igazán elébe váraкоztak a templom fölépültének, de semmi végig gondoltság, semmi kipróbált tudatosság abban, amit vártak; soha számot nem adtak maguknak, nem is adhattak számot róla, mit is várnak. Álomvilág volt, mesevilág volt; ami mégis kialakult akarat volt benne, valami mindig hiába akart lehetetlenség volt, a gólusznak az az ellenképe, hogy errefelé a zsidó élet az országon kívül; az otthon meg, ahogy az ő váraкозásokban élt, a zsidó ország, az lett volna: ország az életen kívül. És jött a láz, és a lázban milyen világosságra nyíltak a szemek; *העם ההולכים בחשך* és akik addig sötétségben jártak, nagy fényt pillantottak meg, a vakhomály földjén lakozóknak fény sugárzott föl: *הגדולת השמחה* a

nemzetet látták, ahogy ura lett a történetének, csak őt, a nemzetet, ahogy végre örülhetett is az életének; és a nemzeti elv fényénél rájuk jött a nagy meglátás, hogy nemzet a zsidóság. Soha nem gondoltak rá, de persze hogy nemzet. Nem látják, mi az; megijednek majd tőle, ami lesz, ha csakugyan nemzet lesz – de hát aki igaz zsidó, nem láthatja másnak, csak nemzetnek; nincs a lelkükben, sokuknak, a legtöbbjüknek nincs a lelkében „ennyi” sem, semmi nincs, ami nemzeti... de amaz, aki nem vallja a nemzeti dogmát: ארור מונע חרבו מדם hát átkozott, aki nem nemzeti, nem kardos zsidó, hogy megtagadta a véré.

És járta a zsidóság a maga útjait, járták zsidó emberek azokat a mindenféle utakat; בארצות החיים és אתהלך לפני ה' és végtelen idők úgy látták a zsidót, hogy együtt voltak ketten, az Egyisten meg a zsidó ember, együtt, ahol csak volt a zsidó, szinte minden országokban, amelyeket látott az élet; בארצות החיים együtt az élet országaiban, a nemesebb kultúra népeinek földjén, ahol élet volt az élet, élet a zsidóé is; זה מקום שווקים és együtt a helyeken, ahol az embertelenség „Gasszékba” szorította a zsidót, gettóba szegényítette; a helyeken, ahol alig lehetett más a zsidó, csak fáradt utcajáró. Gettó-zsidó meg idegen kultúrák zsidója: לפני ה' אתהלך mind a kettő egyformán az Egyisten előtt járó; nem is hogy talán zsidóbb volt a gettó zsidója. Jött a szabadság: ki a gettóból; jött a modernség: ki a zsidó gondolkozásból; megjelent az asszimiláns zsidó. Nem mindenki szabad lélek, aki a gettóból szabadult, ahogy akárhányszor nem a szabad zsidó az, aki éles szóra veszi a gettószellemet; és nem asszimiláns sem mindenki, aki idegen kultúrákkal szívta tele a lelkét, ahogy mennyi vadidegenje a zsidó kultúrának köztük, akik a „csak zsidó kultúra” elvének a fanatikusai. Sokféleségek, kiszínesedések a zsidóság megérzésében: csupa élő szépségek; aztán föltűnt és terjedt és elharapódzott a nem szép is, a zsidóság nem ismerése, a zsidóság meg nem értése, a zsidó érzéstelenség. És akkor jöttek a csodák, a tűz csodái, a kémiai a laboratóriumi csodák. Hagyjuk most, vad természeti erők krátere volt-e az, vagy emberek tudatos munkájának a műhelye, ahol azok a nagy tüzek égtek, a zsidó szenvedés tüzei. Elpusztultak bennük lelkek de, meg is éltek lelkek, és kik megacélosodtak, kik egészen más lettek, mint voltak: hogy a tüzek zsidó elemeket, vallásiakat, nemzetieket, váltottak ki lelkekből, akik csak sejtették magukban a zsidót. És a nemzetiek csupa láz, csupa lárma, nagyon-nagyon hangosak: csak nemzeti zsidó, csak a nemzeti zsidó zsidó; akárhányuk azt se tudja, mi a zsidóság, de aki nem nemzeti zsidó, mint ők – רמיה - מלאכת ה' átkozott az, mért lanyhán végzi az Egyisten munkáját.

Volt már ilyen állapotban a zsidóság. A messiási megváltásnak az az akkori hite, meg ez a mostani, a nemzeti megváltás hite: lázas betegség volt az, és ez is csak az. Mindkettő ugyanegy okon való: a zsidó lélek kimerültségének az okán; és hogy a betegség kitörésében más-más hangok és akaratok, azt a más-más történeti levegő teszi: hogy akkor, a múltban, a népek lelkét a legerősebben a vallás kérdése, a messiasság kérdése kapta meg, annyira, hogy akkor nem-zsidó lelkek följedtek, mi lesz, ha csakugyan messiás az a messiás;

mostanság pedig az egyéni-nemzeti került fölébe minden más elveknek: hát szinte fizikai jelenség, hogy az ösztönös fölérezésben nemzetül érzett föl a zsidó. Egy betegség, más-más akaratok, de a különbözőségben megint közösség is: Palesztina eszméje; természetes: ahogy a zsidó lélek visszaomlik magamagába, arra kell ráéreznie.

Lázak, lázak; a nem nemzeti zsidóság elvén élők félreállhatnak, se meggyőzés, se védekezés. Hiába a szó: a láz betegje nem érti meg az egészség szavát; neki az igaza, neki a valósága a maga lehetetlenségei. Mit, hogy az betegség? De neki ő az egészséges és a másik beteg; a mindennapi élet nyelvén: ő az igaz zsidó, a lelkes, a megértő; a másik hűtlenje a zsidóságnak, közönyöse, vagy a némiképpen mentegető ítéletben, tudatlanja a zsidóság akaratainak. És most is majdnem úgy van, mint akkor volt, a múltban: hogy jaj nekik, a kóferimnak, jaj a hitetleneknek, az istentagadóknak. És nincs mit beszélnünk: az övék a szó. A szó az övék, nem az igazság is: az a mienk. De hiába az igazságunk. Ránk is ránk kerülhetnek azok a bélyegek, de megbírjuk őket: megbírjuk a tudatban, hogy nem igazság bélyegzi ránk, hanem az a betegség.

En állom; állom a kimondottam szót is, azt az én vakmerőségemet: hogy a tömegek lelkét elfogott nemzeti zsidó érzés betegség, zsidó tömegek lelki betegsége; hogy ami zsidó érzés viszi őket, az beteges hangulatokra került zsidó érzés. Nem a zsidó otthon eszméje: az nem nemzeti kérdés, az a zsidó emberségesség ügye; hanem az a bizonykodás, hogy a zsidóság is nemzeti alakulat, és errefelé is nem lehet más, csak nemzet; meg az az erőlködés, ahogy az az új zsidó érzés beleáztatja magát a nemzeti húségbe, hogy neki a héber a nemzeti nyelve; meg az a mulatságosan szánni való körforgás, az a kerengés a kérdéssel; igaz volt-e, nem igaz-e az eddigi nemzeti érzése? És ez a mostani igaza, az igazi, rásüti-e, hogy akkor tévedett? És nekiváge magának, annak, ami volt: hogy akkor nem volt zsidó?

Betegség; de olyan, amelynek megvannak a maga nagy-nagy szépségei is; hanem hogy így is, szépségestül is, csak betegség az. A másik pedig, az eddig volt zsidóság, meg az ezután is tovább való? Bizony száraz zsidó lélek az, aki abban a zsidóságban rá nem lágyul szépségekre; de szépségek nélkül is vállalja a zsidó érzés, a zsidó hűség, vállalja mint a zsidó néplélek történeti ideálját: hogy neki a maga tökéletességéhez épen az nem kell, ami más népek történeti eszményének a lelke, a nemzeti elem. És ha ezerszer igaza lenne is annak a máj nemzeti törekvésnek, ezer igaza sem ér föl az eggyel, a védtelennel, hogy eddig volt legigazabbjainak eszményére valón nem nemzet a zsidóság.

Nem nemzet: nép, akinek nem az a történeti akarata, hogy nemzet legyen; nép: az Egyisten népe, az emberiség népe. Hogy a népet nem lehet különböztetni az élő perceknek élő gyermekeitől? Hogy a néplélek éppen a százazrek, a milliók lelkének az akaratai: hát hogy volt, ami volt, de innen túl, a nemzeti érzés százazreinek, millióinak akaratára valón, nemzet a zsidóság? Hanem hogy más milliók, vagy csak százazrek is, arra a más zsidóságra esküsznek, aki eddig volt, aki máiglan bírta a mostani nemzetieknek is a lelkét, a nem

nemzeti zsidóságra. Melyik az igazi? Döntsetek: a nem nemzeti zsidóság eszmény volt, próféták és bölcsek eszménye, ott is a zsidó nemzet világában; emez, a mának nemzeti zsidósága, szakít az eszménnyel – szabad joga neki, de látjuk a támadtát: hogy nyomorúságok dolgoztak rajta, bentről a fáradtság, kintről az embertelenség.

Volt már ilyen állapotban a zsidóság: lázas betegség volt az, és ez is csak az; az elmúlt: ez is el fog múlni. A betegséggel szemben tehetetlenek vagyunk, de magától megjön majd a gyógyulás. Egy év-e, tíz-e? És a lelkekben megint nem lesz zsidó nemzet; csak zsidó nép lesz, az Egyisten népe, az emberiség népe. Ámen.

1921. április 23.

Kecskeméti Lipót: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság. Templomi beszédek. Kosmos, Nagyvárad, 1922. 82–94.

42.

Weiss Sándor: Igazi kereszténység, zsidóság és erdélyi magyar politika

1922. január 15. Kolozsvár

Már mintegy egy év előtt is Apponyi Albert mutatkozott Magyarországon annak a józan államférfiúnak, aki a kereszténység monopolizálói ellen éppen a kereszténység lényege védelmében heves kritikát mondott. Nyíltan szólott azok ellen, akik üzletet csinálnak a kereszténységből, és akik ezt nemcsak hogy nem keresztényi szellemben teszik, de a világ semmilyen erkölcsével sem összeegyeztethetően. Az elmúlt egy év alatt Apponyi még sok mindent láthatott, mert felfogásában a mai magyarországi hivatalos állásponttal összehasonlítva, most, egy év után, robbanó nyíltság és szenvedélyes igazságszeretet tüze ég. Egy év előtt Apponyi még az ún. keresztény Magyarország mellett szólott. Keresztény Magyarország azt jelentette nála is, másnál is, hogy Magyarországon az állam polgárait és munkásait vallásuk szerint osztályozták és elsőrendű állampolgár csak az lehetett, akinek vallása keresztény volt. Zsidók nemcsak, hogy nem elsőrendű állampolgárok, de idegenek voltak. A hivatalos- és a néphangulat is ezzel a harcias keresztény jelszóval fertőzte önmagát és ez a mesterséges köd elállta a napot, akadályozta a tisztánlátást. A magyarországi keresztény társadalom a magyarországi zsidó társadalommal szembekeült. A keresztény társadalom látta, hogy a nyugati államok kifejlesztette modern ipari, bank és kereskedelmi életet Magyarországon a zsidóság egy része túlnyomó részben uralja. Ez a korszerű közgazdasági hatalom a zsidóság egy részének nagy tekintélyt, politikai és kulturális erőt biztosított, ez a keresztény társadalom ezen a ponton elmaradottabb rétegeinek hatalomföltését teljes erejével magára vonta. És még egy évvel ezelőtt is úgy gondolkodtak, hogy őket ezzel a helyzettel a zsidók megtevesztették és nem kell egyebet tenni, mint egyszerűen kivenni a gazdasági eszközöket a zsidók kezéből és úgy megcsinálni a keresztény Magyarországot.

Arra senki sem gondolt, hogy a zsidó munka, amellyel közgazdasági erőre kapott, a munka és erőkifejtések természetének megfelelő becsületességgel is lehetett elvégezve. Vagy, hogy sok egyéb mellett talán a magyarországi keresztény társadalom nevelése és felfogása a gazdasági életről és az életpályákról is okozhatta e részbeni elmaradását és, hogy ezen okos és erkölcsös politikával változtatni is lehet. Vagy, ha egyesek gondoltak is, a tömegek, a keresztény közhangulat nem keresett eléggé higgadtan az okok és módok között. A közhangulatot a jelszó megrontotta és amennyire könnyű egy lényegében igaz indokból (egy zsidó réteg nagy gazdasági és ebből folyó más természetű ereje) tömeghangulatot kelteni a lényeg ellen anélkül, hogy a hangulatkeltésnek a lényegét megváltoztatni is tudó becsületes célkitűzése és ereje volna, annál nehezebb egy már hamis céllal felszított közvéleményt újra megváltoztatni. Az egyes embernek könnyű érvelni, a tömegnek

azonban, hogy úgy mondjuk, monstruózus ellenbizonyítékok kellenek. Természeti erők roppant arányaival jelentkező eredmények, vagy katasztrófák ezek. Azután a közvéleményt felszítók is nehezen csinálnak visszakozt. A gazdasági és erkölcsi belovaltság és álszemérem stb. akadályozzák ezt. Ezekért van még ma is, hogy a közhangulat nincsen a magyarországi gazdasági erők eloszlásának okai felől tájékozódva és naivul, de nyilván jóhiszeműen bűncselekményről, valami zsidó gazságról képzelődik ma is. A tömegeknek megrendítő ellenbizonyítékok kellenek. Magyarország gazdasági és kulturális helyzete, nemzetközi erőmérlege az ún. keresztény kurzus alatt, dacára annak, hogy a kapitalista jogrendet helyreállították, nem javult. A polgárok és munkások életviszonyai viszonylag is gyöngék. A tömeg már sok mindent lát és észreveszi, hogy a keresztény kurzus az életet bizony nem javította meg. Inkább ellenkezőleg. A jó miniszterelnök olvas a közvélemény mozduló türelmetlenségéből és legutóbb Bethlen István – a korszerű közgazdaság fontos szerepét tudva – már bátorságot vesz annak a kimondására, hogy a zsidósággal szívélyes viszonyt tart szükségesnek.³ Amihez a tömegek nehezen jutnak el, azt a becsületes és meggyőződéses egyes ember, ha a természet ehhez szükséges zsenivel áldotta meg, hamarább és magától értetődően látja meg és mondja meg. Apponyi Albert a jezsuiták neveltje és hívó arisztokrata ma már azt vallja, hogy a zsidókérdésben Bethlen Istvánnal szemben, nem szívélyes viszonyt tart szükségesnek, hanem politikai, jogi és erkölcsi egyenjogúságot. Ezt követeli – mondja – a pozitív kereszténység és az ország gazdasági érdeke. A szikrázóan bátor szókimondás itt az egyenjogúságon van. Apponyi politikai, jogi és erkölcsi egyenjogúságot említ. Ha az értelmében metafizikus erkölcsi szó helyébe a társadalmi és érzelmi egyenjogúságot tesszük, úgy az eredmény az emberi természettől elvárható teljes egyenlőség. Apponyi Albert tehát azt követeli, hogy Magyarországon mindenki, akár keresztény, akár zsidó legyen az, egyenlően vétessék emberszámba és egyenlően legyen részese mindazon jogoknak, amelyeket az állam és társadalom, mint összesség életfeltételekben csak nyújthat. Ez a nagy ésszel és nagy szívvel való kéznyújtás a magyarországi zsidóság felé, – ha Apponyi Albertnek az államhatalmat gyakorlóknál és a társadalmak tömegeiben követői volnának, – az egymás mellett és egymás ellen ezernyi összevisszaságban harcoló emberek megfélemlített, bizalmatlan és türelmetlen csoportjaiban a jobb jövőnek biztató és útmutató új csillaga lehetne. Mert mit tagadjuk: sok sok ellentét van ember és ember között, amely megbízó összeműködésüket zavarja, de ezek között évezredes és már-már megrögzött átok az a megfoghatatlan, de sátáni erővel élő ellentét, amely keresztényt zsidótól, zsidót kereszténytől eltávolít. Ez alkalommal nem kutatjuk, miért van ez? Érezzük az emberi erő méretei közé határolt gyengeségét a megrögzöttséggel szemben, mégis lámpalázás idegével bár, de feltesszük a kérdést inkább: nem lehetne ezt megszüntetni?

3 Bethlen zsidókérdésben elfoglalt álláspontjára lásd: Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 123–125.

Apponyi Albertnek nem lesz sok spontán követője. Ha fognak, úgy lassan és ritkásan fogak hitet tenni prófétás lángszava mellett az emberek. Az antiszemitizmus ellenbizonyítékai ma nem katasztrofálisak és ezért a tömegek forradalmi hirtelenségű változása szintén nem várható. És az egyenjogúsítás, a zsidóság teljes jogi és érzelmi befogadása is, ha a mindennapi ember megfélemlített és bizalmatlan lelkiületével tapogatjuk körül, akkor valahogy úgy fest, hogy hiszen azok a zsidók, akik anélkül is az egyik zsíros fazék körül ülnek, most még a mi igazságunkból és szeretetünkéből is kapjanak? Pedig erről van szó. A zsidókat teljesen ugyanazonos életkörülmények közé kell helyezni, mint amilyenben az állam más polgárai vannak, hazát kell nekik adni. Ezt kívánja az igazi morál, a pozitív kereszténység, amely az embertárs megbecsülésére és szeretésére tanít, és ezt kívánja, ezt kényszeríti ki a politikai okosság, ahogy Apponyi mondja, Magyarország gazdasági érdeke. Az azonos életfeltételek között majd a zsidóság sem fog – mint vak a zenében – egyoldalúan kifejlődni. A háború utáni egynehány esztendő az imperializmus szelleméé volt. Állam a másikon, nép a másik népen, egyes a másik ember felett ok és termékeny cél nélkül, de uralkodni akart. Csak magáért az uralomért, elragadtatva a győzelemmel jött attól a mármorgóztól, amely a háború után mindenre ráfeküdt és az agyakba is beférközött. Olyan szövevényes termelési rend és olyan magas átlagos műveltség mellett, amilyen Európában van, az imperializmus hosszú életű nem lehet. Tények szólnak mellette, hogy az európai hatalmi szellem változóban van. Ha csak az írek felszabadulását és Magyarország derengő új tájékozódását fogadjuk is el ilyen tényekként, ezek európai jelenségek, amelyek a szabadságharcok nemzetközi természeténél fogva, hatásukat általánosan éreztetni fogják.

Fegyvertelen szabadságharc ma Európa-szerte van, ahol valamely kollektív jellemű embertömeg (nép vagy nemzet) az államhatalmat gyakorló és ugyancsak egységes karakterű néppel szemben alárendelt helyzetben van. Az alárendeltség foka szerint természetesen más és más a harc erőfeszítése. Azonban minden szabadságharc egyező abban, hogy erkölcsi és gyakorlati fegyverekkel harcol. Pozitív kereszténység, igazság, egyenlőség, az önrendelkezés természetéből származó joga és sok más, az emberiség örök harcában nagy szerepet vitt erkölcsi bálvány az eszményi fegyverek. Gyakorlati fegyver: az érdek parancsa, az ön- és népfenntartás kényszere, amely ha elég erős, a hatalom birtokosait felszabadításra, az egyenjogúsításra készíti.

Az erdélyi magyar politikának is van zsidókérdése, ha félig-meddig úgy kezelték is, mint ha nem volna. Az itteni magyar politika legjobbjai is, akik a szabadság-eszmék erkölcsi erejétől és érvényre jutásuk hatalmas gyakorlati értékétől vannak áthatva, nem látják, hogy mi a tennivaló a zsidókérdésben. Minden igyekezet abban merült ki eddig, hogy elgáncsolják a zsidóság cionista csoportjait és azokkal, akik nem cionisták, valamilyen csendes társként az itteni magyarság számarányát növeljék, mondván, hogy ezek a magyar zsidók. Ilyen formán az eredmény is természetesen csak formális, több-kevesebb számösszegben jelentkező anélkül,

hogy lélekből jövő energiakifejtések is járnának vele. Annak az erdélyi kisebbségi politikának, amelyik a zsidóság munkáját is az egyetemes erdélyi érdekek lelkes szolgálatába akarja állítani, bátran szemébe kell néznie a kérdésnek és azon kell kezdenie, hogy a zsidók pedig zsidók, akár cionisták, akár nem azok és ezen az alapon ki kell dolgoznia a maga politikai és társadalmi feladatait az itteni zsidóság mindkét részével szemben. Szabadságmozgalomnak nincs erkölcsi jogosultsága és nincs egészséges gyökérzete akként, ha már fogantatásában szabadságjogot mérgez meg.

Erdély felvilágosult politikusai mélyedjenek kissé magukba és vizsgálgassák saját lelküket és törekvéseiket. Rá kell jönniük a magunk itteni viszonyaira alkalmazva arra, aminek Apponyi Albert Magyarországon tudatára ébredt. Nem csendes társként kell a zsidókat kezelni, hanem jóban-rosszban egyenjogos embertársként. Az igazi szabadságharcos minden szabadságmozgalomért csak lelkesedni tud, mert tudja, ahogy Paál Árpád írja, „az elhatalmasodások lázasságokat és belső vívódásokat idéznek elő.”

Tudjuk, hogy az itteni lelki berendezettség miatt nehéz a problémát így, egyszerre és nyíltan kézbe fogni. De akik a nehézségektől félnek és féltik a maguk lassan és nehezen épülő politikai váraikat, azok gondolkozzanak hosszan és mélyen az Apponyi Albert keresztény erkölctől és politikai éleslátástól átítatott szavain. Hiszen mindig azt kell hallanunk tőlük, hogy Erdély a szabadságeszmék megértő földje.

Napkelet 1922. 1. 6–9.

43.

Weissburg Chaim: Magyar, román, jiddis vagy héber?

1922. május 14., Kolozsvár

A román impérium átvétele óta letelt négy év alatt gyakran ért bennünket az a gyanúsítás, hogy a hatalom kegyeltjei vagyunk. Mi nem tiltakoztunk volna ellene, ha így is lett volna. Természetesnek tartottuk volna, hogy a román nép, amelynek alkalma volt megtanulnia, mit jelent nemzeti ideálokért küzdeni, most, amikor az ideálok teljesedésbe mentek, ne csak jóakaró semlegességgel nézze a nemzeti megújódások legnemesebbjét: a zsidó megújódást, hanem – módjában lévén – minden lehető eszközzel támogassa is azt.

Román részről azonban erre soha nem gondoltak, vagy ha gondoltak, soha nem komolyan. Ezt mutatják az utolsó nyelvrendeletek, amelyek – mindegy, milyen ürüggyel – alapjaiban rendítik meg nemzeti újjászületésünket. Egyszerre kapjuk az értesítést Bukovinából, Besszarábiából és Erdély minden iskolafenntartó községéből azokról a teljesíthetetlen feltételekről, amely elé a kormányrendelet máról holnapra a zsidóságot állította.

Beszéljünk nyíltan: itt nem is alternatíváról van szó. Nem arról, hogy választhatunk egyik vagy másik nyelv között, – hanem ellentétben minden ígérettel, mely a rendelet esetleges végre nem hajtását helyezi kilátásba – a zsidóság kérlelhetetlen elrománosításáról. Ezzel most már tisztába kell jönnünk.

Tragikusan érdekes és jellemző: nem szeretnek bennünket, – mert hiszen ez nyilvánvaló! – de azért minden ellenszenv ellenére be akarnak kebelezni bennünket. A mi véleményünkkel nem sokat törődnek. Res nullius vagyunk. Mindenkinék joga van hozzánk. Mert versengenek érettünk. Most például a magyarok és románok követelnek át maguknak és mind a ketten szentül meg vannak győződve a maguk megrendíthetetlen igazáról.

Sömarja Gorelik bájos útleírása jut eszembe.⁴ Konstantinápolyból utazott Berlinbe. Az úton nagyon összebarátkozott egy bolgárral és egy magyarral. Mind a kettő nagyon sokat beszélt nemzeti hőseiről, nemzeti reményeiről, de Gorelik zsidó nemzeti hősei és nemzeti reményei iránt nem igen érdeklődtek. Amikor a bolgártól Belgrádban elvált, az nem nyugodott addig, míg meg nem engedte, hogy egy bolgár nemzeti hős képével ellátott kokárdát tűzzön emlékül a gomblyukába. Ugyanígy el kellett fogadnia a magyartól is a Kossuth jelvényt, mikor az Budapesten kiszállott. És akkor ott állott ő, a zsidó intellektuel, két nemzet jelvényével a gomblyukában. A maga esetében látta szimbolizálva az egész zsidó intellektuális osztály sorsát. Tabula rasanak⁵ tekintenek bennünket; azt hiszik, hogy oda karcollhatnak mindent, amit akarnak.

⁴ Shemarja Gorelik (1877–1942) zsidó költő.

⁵ Jelentése: „Fehér lap”

És a tévedés épen itt van. Optikai csalódás. Nagyon erős és eredeti anyagból készült a mi táblánk és évezredek hozzászoktatták a mi kezünk karcolásához! Bajosan karcolhat ott már más valaki. Ne áltassák tehát magukat azzal, hogy minket asszimilálni lehet. Évezredek óta élünk külön kultúréletet, fejlődünk egészen másképp, mint a más népek.

Eddig még mindig megbánta minden nép, ha asszimilálni akart bennünket. Megbánta, mert csak a külsőségekben, azokban, amik levethetők és felvehetők, asszimilálódtunk, háromezer éves kultúránkban kialakult pszichénkben nem; az nem változott parancsszóra, az megmarad zsidónak, bármilyen nyelven nyilatkozzék is meg a lényeg. S ez a fontos! Három évezred kultúrája finomította, alakította és formálta a mi pszichénket. Ezért tudtuk, amikor fiatal népek közé kerültünk, rányomni egész kultúrájukra a mi bélyegünket. Íme, a magyar példa!

Mennyi zsidó vért és könnyet mentettek volna meg, ha naiv, a gettó szenvedéseiben és megaláztatásaiban belefáradt atyáink ezelőtt ötven évvel úgy gondolkoztak volna, mint mi. Nem így történt. Kellettünk számnak. Felállították a teóriát: a világ legrégebbi kultúrnépe tulajdonképpen nem is nép, hanem vallás.

Hogyan gondolják erdélyi magyar testvéreink? Odaát bunkóval verik belénk, hogy nem vagyunk magyarok, itt pedig pereatot⁶ kiáltanak ránk, mert mi a regenerálódás útjára léptünk, mint ők is ezelőtt százötven évvel. Mert mi is új életre akarjuk kelteni ősi nemzeti nyelvünket, mint ők is Berzsenyi, Kazinczy idejében. Nem látják-e erdélyi magyarjaink itt az ellentétet? Ők mást akarnak és mást akarnak magyarországi testvéreik! Talán állapodjanak meg először határon túli testvéreikkel. Vagy teljes értékű magyaroknak tekintik a zsidót odaát is, vagy itt sem tekintik annak. Tertium non datur.⁷

Még egy körülményre hívjuk fel magyar testvéreink figyelmét. Mindig megállapítják, hogy mi a zsidóságnak csekély, de uralmon levő töredéke vagyunk, a többség testestül-lelkestül magyar. Hát igen! Vannak még izraelita magyarok. De tudják meg, hogy ezek lesznek a legeslegelsők, kik a magyar tannyelvet minden különösebb emóció nélkül sutba fogják dobni, hogy felcseréljék a románnal. Példákkal tudunk szolgálni, ha parancsolják! Az erdélyi magyarságnak, mint nemzeti kisebbségnek, közös sorsa van velünk, vállalva kellene velünk dolgoznia.

A románság most ugyanazt kezdi, amit a határon túli magyarság most hagyott abba. Romanizálni, asszimilálni akarnak bennünket. Őszinte szívvel figyelmeztetjük az uralkodó nemzetet: káros ballépést követ el! Emlékezzenek vissza a múlt időkre, amikor még maguk is idegen uralom alatt éltek, amikor őket is asszimilálni akarták. Akkor mondta Goga, a magyarság nem tudja asszimilálni a románságot, mert magyar kultúra tulajdonképpen nincs. Ami kultúra Magyarországon van, az sémi kultúra, Budapest „Zsidó nemzeti kultúrcentrum.” Nem volt igaza Gogának! A magyar tudott volna asszimilálni, magyar kultúra is volt, de a rásúlyosodó hatalmas zsidó népegyéniség nem engedte kifejlődni. Miért nem gondolkodnak erre?

6 Jelentése: „Halált”

7 Jelentése: „Harmadik lehetőség nincs”

Nem gondolják, hogy ugyanez megtörténhet a románsághoz való asszimilálódásunknál is? Mi nem tudunk és most, hogy bekapcsolódhattunk az általános zsidó vérkeringésbe, nem is akarunk asszimilálódni. Elvehetik, romanizálhatják az iskoláinkat, de a megindult folyamatot megállítani nem tudják.

Nézzék meg ifjúságunkat! Legyenek az apák román, vagy magyar asszimilánsok, avagy vallásos fanatizmusból ellenségeink: az ifjúság, a jövő generáció, a miénk! Ifjúság még nem rajongott úgy nemzeti ideálokért, mint ez a mi ifjúságunk. És ez az ifjúság megcselekszi azt, amit akar. Ha az iskoláktól megfosztanak, akkor az iskolán kívül. Nem lehet az állam érdeke, hogy elkeseredést neveljen polgárai szívébe. Mi igenis meg akarjuk tanulni az állam nyelvét. Meg akarjuk tanulni az itt élő testvérnépek nyelvét. De ragaszkodunk a mi héber nyelvünkhöz.

Itt különben is más viszonyok vannak, mint a régi Magyarországon. Itt még csak a nagyvárosokban és a déli részeken indult meg az asszimiláció. A nép, az igazi nép minden cionista agitáció nélkül sem asszimilációs hajlandóságú. Nagy tömegeink vannak, amelyek saját népviseletükben járnak és a zsidó népnyelv az anyanyelvük. Ezeket még a magyar idők sem tudták elmagyarosítani.

A román nyelvet olyan intenzíven kell tanítani iskoláinkban, hogy azt minden zsidó tanuló tökéletesen elsajátítsa, de általános tannyelv kizárólag a mi nyelvünk: – a héber lehet. Ezt a jogunkat biztosítani az államnak is érdeke és kötelessége. És jogunk mellett ki fogunk tartani mindvégig.

Más kérdés és teljesen a mi belső ügyünk (ezt különben senki sem vonja kétségbe), hogy a két zsidó nyelv közül melyiket válasszuk: a jiddist vagy a hébert?

Szerencsétlen történelmünk legszerencsétlenebb jelensége, hogy amióta Nebukadnecár király Babilóniába hurcolt bennünket, ahol az arameus nyelvből arameus–héber zsargont teremtettünk magunknak, egészen a legutolsó időkig sohasem tudtuk a hébert újra anyanyelvünké tenni.⁸ De azért a legerélyesebben meg kell cáfolnunk azt a megállapítást, hogy a héber nyelv holt nyelv. Nemcsak a liturgia és az ima nyelve volt a héber, hanem az irodalom nyelve is, a tudományé is: így állandóan fejlődhetett. Nálunk pedig az irodalom és a tudomány nem azt jelenti, amit a többi népnél. Nálunk nemcsak a felső réteg, hanem a nép legszélesebb rétege évszázadok óta ismeri és foglalkozik a héber irodalommal és tudománnyal. Annyira ismeri és tudja ma is a nép a héber nyelvet, hogy az egymás közötti levelezést majdnem kizárólag héberül végzik. És természetes, a legtökéletesebben érti az élő nyelvet is. Majdnem ugyanaz a helyzet tehát, mint a más nyelvek: például a cseh, a magyar, a litván nyelv újjászületésénél, ahol szintén a nép tartotta fenn a nyelvet. És sokkal kedvezőbb a helyzet, mint az íreknél, ahol még a nép is csak angolul tud egyelőre. Ennek az intenzív nyelvtudásnak köszönhetjük, hogy Kolozsvárt már két ízben rendeztünk teljesen héber színélőadást és mind a két ízben zsúfolásig megtöltötte a termet az ilyen előadást élvező

8 *II. Nabú-kudurri-uszur* (Nabukadneccár, Nabukodonozor) (i.e. 630–561) újbabiloni király. Elfoglalta Jeruzsálemet és Júdea zsidó elitjét Babilóniába hurcolta.

közönség. Az ilyen intenzív nyelvtudás mellett is minduntalan zsargon a családi élet nyelve. De azért tény: a zsidó sohasem tekintette a zsargonokat nyelvének. Bármennyire is zsidóvá formálta azonban a legelterjedtebb zsargont, a jiddist, sohasem találtak visszhangra a széles néprétegekben azok a legújabb időkben keletkezett törekvések, melyek a jiddisből akartak zsidó nemzeti nyelvet csinálni. A keleti országokban és Amerikában elkeseredett harcot vívtak egymással a jiddis és a héber, de teljes objektivitással meg lehet állapítani, hogy e harcban a győztes a héber maradt.

A hebraizálás szívós kitartással nyomul előre. Hogy Palesztináról ne is beszéljünk, héber gimnáziumok, elemi iskolák sokasága működik minden keleti országban. Csak magában Litvániában tizenöt gimnáziumot állítottak fel az utolsó négy év alatt. És ez a tendencia feltartóztathatatlanul halad Nyugat felé. Héber gimnázium és tanítóképezde van Bécsben, most állítanak fel gimnáziumot Berlinben, héber óvodák működnek Londonban, New Yorkban. A jiddis nem tud ellenállni az országos nyelveknek, mindenütt talaját veszti, míg a héber fanatizálni tudja híveit. Minekünk nem szabad szembehelyezkednünk a biztosan látható jövővel és a zsidóság egységes megnyilatkozásával. Ne tévesszük szem elől azt a gyakorlati szempontot sem, hogy a zsidóság eddigi összekötő nyelve, a német, mindinkább elveszti ezt a szerepét. Mi vagyunk az utolsó nemzedéke a világ zsidóságának, amely úgy, ahogy németül megérti egymást! A következő nemzedéket már csak a héber kapcsolhatja össze. És hogy egységes nyelvre okvetlenül szükségünk van, mely összekapcsoljon bennünket, megmutatják a háború utáni események. Egzisztenciánk, egyedeink létfeltételei vannak veszélyeztetve, ha össze nem fogunk, ha nem járunk el egységesen az egész világon. Létfeltételünk tehát a hebraizálás.

Természetes, hogy a keresztülvitel rendkívüli nehézségekbe ütközik, és hogy igen súlyos áldozatokat követel tőlünk. De éppen ezért minden kívülállónak, az egyénnek, a népnek és az államnak szeretettel kell támogatnia bennünket a nehéz munkában. Ezt kívánjuk különösen a román államtól, melynek népe csak nem régen igen súlyos harcot vívott nyelvéért, kultúrájáért s éppen ezért különös megértéssel kell viselkednie a mi fáradozásaink iránt. Ennek a megértésnek érdekében követeljük az államtól a legutóbbi nyelvrendelet visszavonását.

Új Kelet 1922. május 14. 104.

44.

Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben

(Részlet) 1922, Kolozsvár

Ez az írás nem tart igényt rá, hogy történelemnek tekintsék. Történelmet írni most zajló és kifejlése zenitjén álló eseményről nem lehet, nem is szabad. Mi, akik tettekkel élünk a ma eseményeiben és holnapok küzdelmei elé megyünk, nekünk minden, ami az erdélyi zsidósággal és benne történik, szubjektív élmény, melyet nem tudunk és nem akarunk kutató, hideg szemekkel nézni. Mi az eseményekkel szemben még állást foglalunk, küzdünk, ellenük, vagy értük. Mi tehát nem lehetünk ezeknek az eseményeknek objektív bírái, de még csak elfogulatlan megfigyelői sem. Történelmet írni e nélkül nem lehet. Amit mi tehetünk, de amit tennünk kötelesség is: visszapillantás az eltelt időre, számvetés, nem is annyira a már történetekkel, mint önmagunkkal s a még általunk elkövetkezendőkkel. Ez nem történetírás, de nem is pusztá regisztrálása az eseményeknek. Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom hároméves küzdelmes útján eljutottunk végre egy magaslatra, ahonnan ha visszavezetjük vizsgáló tekintetünket, már nemcsak összefüggés nélküli eseményeket látunk, a maguk újságizú napi aktualitásában, de meglátjuk az összefüggéseket is a történelmi rugókat, amelyekről az események lepattannak. Látjuk az út fel, vagy lefelé hajló ívét és az úton küzdő magunkat. Erről a pontról számvetésünk magaslatáról már látjuk, hogy ezt az utat nem az oktan véletlen vágta jövőnk szédítő perspektíváiba, nem egyedül és társtalanul halad ez az út vak végzetek felé, de ezer látható és láthatatlan híd köti össze más utakkal és ezek az utak mind egy nagy széles országúiba torkolnak, az egész zsidó nép útjába. Az a jelenség, amely az erdélyi zsidóság életének utolsó három esztendejét különösképpen karakterizálta, nem elszigetelt és nem speciális erdélyi jelenség. Sőt mondhatnánk, hogy elkésett reflexe volt a megújulás lázának, amely végigfutott a zsidó nép kétezzer éves fájának egész világra szétterpesztett ágain. De nem *csak* reflex, nem *csak* a világ-zsidóság megmozdulásának kölcsönhatása ez a mozgalom; a magaslatról látjuk azt is, hogy régen erjedő belső erők törtek itt felszínre, hogy az indulás perce nem akkor volt, amikor mozgalmunk mai tudatos formáját nyerte, (tehát 1918 novemberében.) Csak akkor vettük észre, hogy megyünk. Az indulás a messze múltban van, a mozgalom gyökerei a nép mélységeiben s a ködlő századokban fogantak. [...]

A megújulás útja

1918. november 20-án tulajdonképpen nem történt egyéb: az erdélyi zsidóság ismét felvette történelmének fonalát, melyet ötven évvel ezelőtt elejtett. Visszatért a múltjához. De nem tért üres kézzel vissza, a szenvedés és tapasztalatok gazdag terhét vitte magával. Az asszimiláció az élet nagy iskolája volt, melyben vérével fizette a tandíjat a zsidóság, de amelyben sokat is tanult. Asszimiláció nélkül talán

el sem juthatott volna nemzeti életének új formáihoz, vagy legalább is nem olyan rohamosan és forradalmi bensőséggel. Vannak, akik tudományos meggyőződéssel állítják, hogy az asszimiláció egyenesen történelmi szükségesség volt, amely ha nem következik be, talán teljesen elhanyagolják a zsidóság a gettó homályos, levegőtlen börtönében. Én nem megyek ilyen messzire, de felismerem és vallom, hogy az asszimiláció sok új értékkel gazdagította a zsidóságot. A nyugati kultúra és az európai műveltség – amely minden eredendő bűne és hibája mellett, hallatlan emberi értékeit képvisel – az asszimiláció éveiben lett a zsidóság sajátjává. Elméletileg talán kimutathatom, hogy ehhez nem volt föltétlenül szükséges az asszimiláció, de csak ma mutathatom ki, amikor az asszimiláció valóságos anakronizmus. A történelem ritkán logikátlan és vakság, vagy elfogultság volna mondani, hogy a zsidóságnak ez a korszaka kiesik a történelmi fejlődés egyeneséből. Ma az asszimiláció bukása után, egyszerűen hangzik az igazság, hogy csak saját nemzeti talajunkba gyökerezve érhetjük el az egyetemes emberi kultúra magasságait, de problematikus, vajon egy évszázaddal ezelőtt a gettó elzárkózottságában élő zsidóság eljuthatott volna egyáltalán a modern kultúrához, ha nem rombolja le előbb a gettó falait. A baj csak ott történt, hogy a rombolásban a zsidóság sokkal messzebb ment mint a történelmi szükség kívánta és lerombolta a gettóból nemcsak azt, ami bénító és megalázó, de azt is, ami szép és örök és eredendően zsidó. Ez, a flagelláns perverz gyönyörűségéhez hasonló rombolás már az élet humuszába fogózó utolsó gyökerekre emelte fejszáját, amikor a halálosan elgyöngült szervezet fellázadt a halál gondolata ellen. És az új életbe már mint új ember tért vissza a zsidóság.

Az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom belső eszmei fejlődésében három periódust különböztetünk meg. A periódusokat nem jelzik élesen elválasztható határvonalak, sem meghatározott naptári dátumok, mint minden evolúciónál, itt is észrevétlenül következett be az átalakulás. Lesznek sokan, akik fejszoválvá fogják kérdezni: az egész mozgalom alig három éves és máris három fejlődési korszakot élt át? Valóban, az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom megindulása óta nagy utat tett meg szinte sietve akarta pótolni az évtizedes mulasztásokat. A kényszerű önvédelem diktálta szervezkedéstől eljutott az igazi zsidó nemzeti gondolat felismeréséhez. Más szóval a cionizmushoz. A három periódust a következőkben jelölhetem meg:

1. Az *önvédelem* periódusa, amikor a mozgalom túlnyomó részt önvédelmi jellegű, belső tartalmában az összetartás önző karaktere dominál. A magára maradt zsidóság testvéreikhez menekül s a nemzet szerves részének deklarálja magát.

2. A *formai nacionalizmus* periódusa, amikor a riadt önvédelem büszkeséggé dagad, külső formákat és jelszavakat vesz fel, ugyanolyanokat, amelyeneket a környező nacionalizmusok is használnak. Emancipálja önmagát, mint a nép, de csak külsőleg és azt mondja, ugyanolyan nemzetiség vagyok, mint a többiek. Ennek a nacionalizmusnak súlypontja a külsőségekben formákban és jelszavakban van. A mélyebb népi tartalom még hiányzik belőle.

3. *A cionista nacionalizmus* periódusa, amely most van keletkezében, amikor az üres formákba lassanként tartalom költözik, a mozgalom elmélyül, a súlypont a nemzeti kultúrára s a belső népi életre terelődik. Előtérbe lépnek az egyetemes, nagy zsidó célok, elsősorban Palesztina.

Az Önvédelem

Ezek a periódusok nem úgy értelmezendők, hogy mindenki átélte azokat. Vannak, akik még ma is az elsőben élnek, akiknek szemében a mozgalom ma sem jelent többet, pusztá védekezésnél a fizikai támadások ellen és vannak, akik már a megindulásnál a harmadik periódus nagy gondolatát hordozták magukban. Azoknak száma pedig, akik a formai nacionalizmusban keresték a mozgalom célját, éppen nagy. Az eszmei tartalomnak ez a sematizálása tulajdonképpen nem az egyénekre, hanem a mozgalomra vonatkozik. Maga a mozgalom, mint az erdélyi zsidóság kollektív megnyilatkozása, élte át ezeket az átváltozásokat.

Az első periódus csak bevezetése a mozgalomnak, még nem mozgalom. Lényegében a következő: a forradalom lázas zűrzavarában az erdélyi zsidók közös sorsuk tudatára ébrednek és a közös veszedelem ellen közösen akarnak védekezni. Szervezkednek az önvédelemre. Már egymagában a belé nem törődés gondolata forradalmi jelentőségű az asszimiláció magaeltagadásával szemben. A frontokról visszatérő zsidó ifjúság, amely a harctereken közelebb jutott a zsidó népi gondolathoz, látva az egyre fenyegetőbb helyzetet, karhatalmi csoportokba tömörül, hogy fegyverrel védje meg a zsidó életet és vagyont. Majd minden nagyobb erdélyi zsidó centrumban alakulnak ilyen karhatalmi csoportok, amelyek csakugyan eredményes munkát végeznek. Máramarosban és a Szilágyságban heteken keresztül úgyszólván az egyetlen fegyveres hatalom, a szervezett zsidó ifjúság.⁹ Az önvédelem nem volt egységesen szervezve, helyi megnyilatkozás volt, de egyazon időben majdnem mindenütt megnyilatkozott. A zsidóság, amely eddig csak a megaláztatásokba való beletörődést ismerte, de sohasem mert nyíltan lázadni sorsa ellen, egyszerre azt látta, hogy lehet másként is, hogy van ereje szembenézni a veszedelmekkel, de csak úgy, ha megszervezkedik és bízik önmagában.

Ez a megismerés volt az alapja és kiindulópontja Erdélyben az ötven év óta egyre hanyatló nemzeti öntudat feltámadásának.

Most már csak tovább kellett szőni a gondolatot, végig kellett vezetni a következtetést és önként adódott az egész erdélyi zsidóság egységes szervezkedésének szüksége. Mindenki természetesnek tartotta – kivéve néhány hivatalos asszimilánst – hogy az önvédelmi szervezkedés a nemzeti eszme zászlaja alatt történik. Még a magyarság komolyabb vezérei sem ütköztek meg rajta, aminek illusztrálására a következő példát említem meg. A Zsidó Nemzeti Szövetség nyomában megalakulása után erőteljes akciót indított a forradalmi károk összeírására, hogy ezek alapján kártérítést kérjen az államtól. Annak idején felkerestem

9 Glück: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania... 107.

Grandpierre Emilt,¹⁰ Kolozs megye kormánybiztosát és meginterjúvoltam ebben a kérdésben. Az interjú az Új Kelet első számában, 1918. december 19-én jelent meg és többek között így szól:

– Igen helyesnek tartom – mondotta Grandpierre – hogy programjukba vették a forradalmi károk összeírását már azért is, mert az ilyen szervezet sokkal mozgékonyabb és hatásosabb eszközökkel rendelkezik, mint a közigazgatás. Üdvös volna – és erre fel is kérem – *ha a Zsidó Nemzeti Szövetség nem csupán a zsidó károkat írná össze, hanem figyelmet fordítana a magyar károkra is*, mert mint látja, az általunk beindított összeírás igen nehezen halad előre.¹¹

Az akkori magyar kormánybiztos annyira nem ütközött meg a Zsidó Nemzeti Szövetség létezésén, hogy még bizonyos közigazgatási természetű szívésségre is felkérte. Jászi Oszkár nemzetiségi miniszter pedig 1919 novemberében hivatalos hozzájárulását adta a máramarosi Zsidó Nemzeti Tanács megalakításához. Az idők szellemével teljes harmóniában volt az új alakulás. Csak azok kapálóztak ellene, akik nem értették, vagy nem akarták megérteni a rohanó események intését.

Formai nacionalizmus

A zsidóság szervezkedése az egész országban teljes erővel megindult. Még a kolozsvári nagygyűlést megelőzőleg alakult meg Marmorek professzor közreműködésével a temesvári „Zsidó Nemzeti Bizottság”, amelynek indító motívuma ugyancsak az önvédelem volt.¹² Ám a tisztán önvédelmi periódus igen rövid ideig tartott, a mozgalom, mielőtt a forradalmi feszültség enyhült, csakhamar átcsapott a formai nacionalizmus mezsgyéjére. Ez elsősorban abban leli magyarázatát, hogy a szervezés aktív munkásai túlnyomó részt cionisták, főleg cionista egyetemi hallgatók voltak (a budapesti „Makkabea” és a kolozsvári „Ezra” neveltjei), akik a nemzeti jelszó segítségével szerencsés kompromisszumot kötöttek az erdélyi zsidóság lelki felkészületlenség, (amelyhez csak egy minimális zsidó program férköztethet közel) és a maximalista cionizmus között.¹³ Ebben az időben a mozgalomból teljesen száműzve van a cionista elnevezés, mert ez a név, az asszimiláns sajtó évtizedes denunciáló munkájának jóvoltából, vörös posztó lett volna, vagy legalább is feszélyező momentum a tömegek szemében. A mozgalom szervezői jól tudták, hogy a zsidó nemzeti eszme szükségszerűen magában foglalja a cionizmus gondolatát is, de kimondott hangsúlyozása nem lett volna célravezető.

„Wilsoni elvek” – „Kisebbségi védelem” – „Önrendelkezési jog” – ezek voltak a jelszavak, amelyekkel az erdélyi zsidóság ébredező öntudatához (a primer alapmotívum talán a hiúság legyezgetése volt) közel lehetett férközni. Valóban a zsidóság szinte megmámorosodott ezektől a jelszavaktól, nemcsak itt, de egész

10 Grandpierre Emil (1887–1938) író, politikus, francia hugenotta család leszármazottja. 1918. december 1-től Kolozsvár és Kolozs megye főispán-kormánybiztosa, 1922-től az Országos Magyar Párt alelnöke.

11 Lásd: ÚK 1918. december 19. 1.

12 A temesvári Zsidó Nemzeti Bizottság 1918. november 1-én alakult meg, november 10-én pedig nagygyűlésen mondták ki a Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozását. Neumann: Istoria evreilor din Banat... 113., Glück: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania... 108.

13 A Makkabea (1903) és az Ezra zsidó főiskolák szervezetek voltak. Zsidó Lexikon... 570.

Kelet-Európában. Erre az időre esik a cionista szervezet képviselőinek megjelenése a párizsi békekonferencia tizes tanácsa előtt (1919. február 27.). Amikor a zsidó nép képviselői kétezer év után először állottak szemben az államokkal, mint tárgyaló, sőt egyenrangú felek és ugyancsak ebben az időben alakult meg Párizsban az amerikai zsidók hathatós támogatásával a békekonferencia mellett működő Delegation Juif, amely a diaszpóra-országok zsidó nemzeti-kisebbségi jogainak megvédését, illetőleg elismertetését tűzte ki célul. A világ hangos volt ezektől a követelésektől s a zsidóság egy jobb, igazabb korszak hajnalhasadását vélte látni bennük. Minden bizalmát, minden reménységét ezekbe, a mondhatni divatos jelszavakba helyezte. Szervezkedését tisztán politikai, vagy precízebben: külpolitikai természetűnek tekintette és meg volt győződve róla, hogy e diplomáciai tárgyalások révén nemzeti jogainak birtokába jutva, automatikusan be fog következni a nemzeti újjászületés állapota is, amelyről egyébként még csak ködös fogalmai voltak.

Ez a formai nacionalizmus periódusa. Az erdélyi zsidóság világosan érzi, hogy eddigi életében és berendezkedésében gyökeres változásoknak kell történniük, de ezeket a változásokat kívülről várja, papír-szerződésektől, melyekre politikai jogok és a nemzeti elismerés vannak felírva. Csak kifelé támaszt követeléseket, a népektől várja új életének feltételeit, de nem ad még programot önmagának, nem állít követeléseket önmagával szemben, nem látja a még, hogy mindaz, amit másoktól követel, csak keret, amelyet tartalommal neki kell megtöltenie, s hogy a megújulás csak belülről jöhet. Naiv lelkesedés és fantasztikus elképzelések jelzik ezt a periódust.

Ekkor következett be az impériumváltozás is Erdélyben. A hatalmi viszonyokban megrendítő eltolódások történnek, a forradalmi összeomlás még teljesebbé lesz, hitek és meggyőzések zúzódnak össze és hullnak porba s az örvény fölött szédülő zsidó lelkek ösztönösen kapaszkodnak egyre erősebben a zsidó nemzeti gondolatba, amely a háborgó események között az egyedüli szilárd pontnak látszik. Sokan, akik azelőtt rideg közönnyel vagy éppen palástolatlan ellenszenvvel nézték a mozgalmat, most lelkendezve jöttek át a zsidó nemzetiséget vallók táborába, nyugalmasabb elhelyezkedési lehetőséget remélve benne. Az erdélyi román politikusok ugyanis nyílt szimpátiával üdvözölték a zsidóság új orientálódását. A nemzeti mozgalom tábora szinte fantasztikusan megnövekedett és észrevehető volt, hogy sokan nem a belső meggyőződéstől hajtva vallják az új ígét és csak a számító opportunizmus vezeti őket. A konjunktúra íz veszedelme fenyegette a mozgalmat. Jellemző erre az állapotra az Új Kelet egy cikke („Nem aratásra hívunk”), amely 1919. február 13-án jelent meg.

„Azokhoz szólunk most – írta a cikk – akiknek a zsidó nemzeti eszme nem elvet, hanem elvfeladást jelent, akik csak megalkudtak nem pedig megtértek, akik újra kompromisszumot kötöttek önmagukkal és a világgal, hogy egy új paradicsom kapuin kopogtathassanak. Ezekhez küldjük riasztó üzenetünket: mi nem aratásra hívunk. Előttünk a verejtékes munka hegye áll”.

Akik a mozgalmat irányították, észrevették azt a kilengést és igyekeztek megőrizni a célok tisztaságát. De hosszú időnek kellett még eltelnie, míg a mozgalom kinőhetett a formák és jelszavak bilincseiből. Maguk a vezetők sem látták még világosan a fogalmak forrongó zűrzavarából kivezető utat. A cél adva volt: meg kell szervezni a nemzetté aktiválódott erdélyi zsidóságot. De hogyan, milyen eszközökkel? Amíg a nemzeti gondolat csak forma és jelszó volt, a nemzeti szervezkedés kiépítése tekintetében mélyreható felfogásbeli különbségek mutatkoztak, amelyeknek kiegyensúlyozása csak akkor vált lehetővé, amikor végre nyíltan a cionisztikus irányú nemzeti szervezkedés sodrába került a mozgalom, amely imperatívuszabta meg a fejlődés irányát. A formai nacionalizmus periódusa azonban az erdélyi mozgalomban a tévelygés és az igazságkeresés ideje volt. A vezetők, akiknek legtöbbjét ugyan csak a forradalmi megrázkódtatás avatta a zsidó-ügy harcosává, abból a feltevésből indultak ki, hogy a nemzeti szervezkedés minden zsidóra nézve egyforma szükségesség, ennél fogva a szervezetben is minden erdélyi zsidónak helyet kell foglalnia. A koncepció tehát az egységes, összefoglaló zsidó nemzeti szervezet volt, amelynek minden zsidó tagja lehet, sőt automatikusan tagja is (születésénél fogva) tekintet nélkül belső meggyőződésére és politikai felfogására. A Zsidó Nemzeti Szövetség első szervezeti szabálytervezete ebben a szellemben is készült el.¹⁴ Amíg a zsidó nacionalizmusban nem láttak egyebet mint bázist bizonyos politikai, gazdasági és kulturális jogok kiküzdésére, tehát amíg a mozgalom nem volt egyéb kifelé támasztott követeléseknél, addig ennek a koncepciónak megvalósítása nem látszott utópisztikusnak. Aminthogy a politikai önvédelem szempontjából nem is utópisztikus, sőt előbb-utóbb kényszerítő valóság lesz. De a mozgalom nem állhatott meg a csupán kifelé irányított követeléseknél (amelyeknek teljesítése egyre késett), nem kövesedhetett bele a pillanat önző érdekei szülte formákba, hanem mint élő organizmus, tovább fejlődött és elérkezett ahhoz a periódushoz, amikor hangoztatni kezdte a zsidósággal szemben támasztott követeléseit is, amikor egyre jobban kikristályosodott a befelé irányított program, amely nem a másoktól nyert jogokban keresi a megújulás eszközeit, hanem magából a zsidóságból akarja kitermelni a regeneráló erőket. A közeli, egoisztikus célokat távolabbi, egyetemes célok váltották fel. A Palesztina-követelés, amelyet az első időkben kényszerű ballasztnak néztek és meggyőződés nélküli frázisként puffogtatták, a program élére kerül és lassanként kezd helyreállni az egyensúly a gálutbeli és palesztinai célok között.

Mihelyt a mozgalom tartalmat kezdett önteni az üres formákba és megnövekedett a belső követelések drága terhével, az egységes szervezet kiépítése is egyre valószínűtlenebb lett. Az egységes szervezetnek ugyanis, amelyben minden zsidó helyet foglalhasson, leglényegesebb feltétele, hogy minimális programja legyen, vagyis olyan, amelybe még a legzsidótlanabb zsidó is beilleszkedhessen. A fejlődő mozgalom ezzel szemben olyan követeléseket állított, amelyeket csak azok

14 Vö.: 4. sz. irat

vállalhattak, akik a zsidó öntudatra eszmélés útján eljutottak már egy bizonyos fejlődési pontig. A mozgalom vezérei ehhez a megismeréshez csak számos eredménytelen kísérlet és keserű tapasztalat árán jutottak. De végre észre kellett venniük, hogy az egységes szervezetet csak úgy lehetne megteremteni, ha a programból minden igazi nemzeti tartalmat törölnének és a nacionalizmust valóban csak mint cégért és jelszót alkalmaznák. Vagyis fel kellene áldozni az eddig elért eredményeket egy bizonytalan értékű kísérletért. A helyzet ugyanis ekkor már az volt, hogy minden igazi nemzeti erő és áldozatkészség a mozgalomban koncentrálódott, komoly, céltudatos munka csak a Zsidó Nemzeti Szövetségben folyt. A mozgalmon kívül álló zsidóság pedig vagy annyira eltávolodott már a zsidóságtól, hogy mint aktív tényező számba sem jöhetett, vagy a túlzásba vitt vallási fanatizmus és egyéb elfogultságok miatt még a harcias tagadás álláspontjára helyezkedett. Az egységes szervezet tehát legfeljebb számbeli gyarapodást jelentett volna és egyedül az aktuális politikai célszerűség tette kívánatossá megvalósítását. Egészen bizonyos, ha majd elérkezik a parancsoló szükség ideje, aminthogy előbb utóbb elérkezik, létre is fog jönni az erdélyi zsidóság egységes politikai és gazdasági szervezete. De ez a szervezet, bár organikus kisarjadzása és logikus következménye lesz a zsidó nemzeti mozgalomnak, nem lesz maga a mozgalom, amely belső tartalmában messze túlnőtte már az ilyen szervezet teherbírását, hanem csak egy mellékága, amely szintén a közös nagy törzsből, az ősi zsidó gondolatból meríti nedveit.

A cionista nacionalizmus

Ez a felismerés megszabadította a mozgalmat a lidércként ránehezedő kísértésektől, a zavaró mellékszempontoktól és eljuttatta kifejlésének harmadik periódusához, a cionizmushoz. Nyílt deklarálása ennek a döntő jelentőségű átalakulásnak az első országrészi cionista konferencia volt. (Kolozsvár, 1920. november)¹⁵ A mozgalom szakított az első időben helyes taktikának bizonyult, de hovatovább demoralizáló kompromisszumos politikával, egyrészt mert a háború és forradalmak viharában gyökeréből felkavart erdélyi zsidóságban végbement már az új kikristályosodás folyamata, másrészt az egyetemes zsidó mozgalmakhoz való viszonyunk is szükségessé tette a határozott színvallást. Tisztázni kellett a kérdést, milyen viszonyban van az erdélyi zsidó mozgalom a cionista szervezettel. Bizonyos összeköttetés már a megindulás percétől fogva fennállott, de ez rendszertelen, fakultatív és inkább egyes személyeken nyugvó volt. Az első országrészi konferencia végre hivatalosan kimondta, hogy az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség szerves része a Cionista Világszervezetnek s mint ilyen a tagsági feltételt a sékelfizetéshez köti. Ezzel a ténnyel a mozgalom kilépett a célkeresés és tapogatózás kaotikus állapotából és felvette az új zsidó nacionalizmus egyetemes és a népek által is elismert formáját. Ezzel a ténnyel vált csak valósággá az 1918. novemberi

15 ÚK 1920. november 25. 110.

deklaráció leglényegesebb pontja, vagyis az erdélyi zsidóság ismét szervesen bekapcsolódott a tizenötmilliós zsidó nép életébe.

A harmadik periódus, amely sokkal előbb kezdődött, mint annak nyílt deklarálása, az alkotások ideje a mozgalomban. Beköszöntése óta történelmi értékelés szempontjából nevetségesen rövid idő telt el és mégis az alkotások, a maradandó intézmények egész sora van mögötte. Minden, ami történt, és ami nem csak jelszó és frázis, ebben az időben és a cionizmus jegyében történt. A cionizmus aktiváló ereje adta meg a dolgozó akaratot a ködös, tétovázó erdélyi zsidó nemzeti mozgalomnak. A hebraizálás lendületes kezdetei a nemzeti irányra terelt és újonnan létesített elemi és középiskolák, a zsidó sportegyesületek, a kulturális intézmények, az egyre fokozódó komoly érdeklődés Palesztina iránt – mind, mind ennek a rövid korszaknak gazdag eredményei. Túl közel vagyunk hozzá, hogysem ebben az írásban, a mely bár nem történelem, de nem is hírlapi riportcikk, kritikáját adhatnánk a mozgalom legelső megnyilatkozásainak, hiszen minden még csak a levés, a kibontakozás forrongó állapotában van, amelynek kritikája valóban a napi eseményekhez tartozik. Amit megállapíthatunk, a következő: a mozgalom, az egoista aláfestésű önvédelem, az ébredő nemzeti öntudat első gyermekes megnyilatkozásai és a hiúság alapérzéséből fakadó jelszavak és formák összevisszaja után eljutott a lényeghez, a történelmi zsidó nemzetgondolat kikristályosodott mai formájához: a cionizmushoz. Ezzel befejezte a vesszőfutást, amely ötven évvel ezelőtt kezdődött, amikor letért nemzeti életének útjáról. Most visszatért hozzá.

Ennek az írásnak leglényegesebb célja tulajdonképpen nem is volt más, mint egy nagy ívvel összekötni és a szerves élet folytonosságába iktatni két időpontot, amelyek között az asszimiláció ötven esztendejének szakadéka áll. Érzékeltetni akarta, hogy a zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben nem új, nemzetként élt itt a zsidóság évszázadokon át és nemzetként akarja élni elkövetkező századait is.

Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. Kadima RT. Kiadása, Cluj, 1922. 3–4. és 33–47.

45.

Ligeti Ernő: A zsidó kérdés Erdélyben?!

1922, Kolozsvár

Cikksorozatunk teljességéhez hozzátartozik, hogy kellő vizsgálat alá vegyük a problémát, melyet az erdélyi zsidóságnak a mai erdélyi magyar politikába való bekapcsolódása nyújt számunkra.¹⁶ Úgy gondoltuk, hogy ceruzarajzaink ne csak a vezető egyéniségeket rögzítsék papírra, de a közéletnek háttérét is, amely megmozgatja ezeket, magát az anyagot is éreztetve, amelyből a porondon ágáló vezetők arcai is reliefszerűen elődomborodnak. Zsidóságról, külön zsidó utakról és törekvésekről nem volt szó, nem is lehetett – 1918 őszéig.¹⁷ Az erdélyi magyar társadalomnak integráns része volt a zsidóság, a *nemzet* szempontjából pedig faji, vagy vallási, vagy népi különbözősége harmadrendű jelentőségű. Tényezői mivolta a még külön osztálytagoltság gyanánt sem volt észlelhető, és ha a magyarság életében mégis tényező volt, ez csak annyit jelentett, hogy részt vett a magyar munkában, hozzájárult a nemzeti életet kitevő tevékenységhez.

1918 óta azonban az erdélyi zsidóság helyzete változásokon ment keresztül. Amint, hogy azóta minden megváltozott. Az országhatárok eltolódása következtében az erdélyi zsidóság megszűnt a magyar nemzetnek része lenni, hasonlatosan a romániai magyarság is nemzeti mivoltából népi sorba, kisebbségi különállásba került. A zsidóság együtt a magyarsággal a történelem e színrészletén, körletén, mint egymás sorsát osztó kisebbség jelent meg. De megjelent, mint egymás sorsát nem osztó kisebbség is. Megjelent, mint nyelvében, törekvéseiben külön nép, mely ugyan talált más kisebbségekkel közös érintkező pontokat, de külön utat is szabott magának és e különút, szemben a régi állapotokkal, primer jelentőségű lett, és más minden út: csatlakozási állomás.

Az erdélyi magyarság kémiai összetétele bomlott fel. Sokan azt mondhatnák: ez a természetes. A magyar nemzetből nagy részek váltak le és a kívül maradt részek nem nevezhetik magukat nemzetnek többé. De a történelem az erdélyi magyar nemzetnek csak fizikai szétDarabolását követelte meg. E részek atomjainak széthullására nem volt feltétlen szükség. El tudtuk volna képzelni úgy is, hogy e részek megmaradjanak olyannak, mint amilyenek voltak. Nem történt. E részek – legalább itt Erdélyben – kémiai bomlásokon mentek keresztül és a már alig fel nem ismerhető elemek, – magyar, zsidó – feloldva egymástól, megváltoztatták ez országrész egész vegyi képletét.

16 Ligeti Ernő 1922 folyamán egy biográfiai jellegű cikksorozatot közölt erdélyi magyar személyiségekről a *Napkeletben*. A cikksorozat részeként, külön írásban foglalkozott az 1918 utáni erdélyi zsidóság helyzetével, politikai, ideológiai tagolódásával. Ligeti, az egybegyűjtött írásait könyv alakban is megjelentette 1922-ben, Kolozsváron. Az erdélyi zsidósággal foglalkozó rész képezte a könyv utolsó fejezetét (A zsidó kérdés Erdélyben?!). Ligeti Ernő: *Erdély vallatása*. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj-Kolozsvár, 1922.

17 1918 előtti erdélyi zsidó különútnak Rónai János balázsfalvi ügyvéd mozgalma tekinthető, amely cionista eszmék terjesztését célozta.

A mai helyzet az, hogy az erdélyi zsidóság nagy és számarány tekintetében le nem becsülhető része, zsidó nemzetiségűnek vallja magát, holott a múltban magyarnak. Ez a helyzet. Tehát számolni kell vele. És minden kísérlet helyett, amely e tényt vissza akarja csinálni, sokkal praktikusabb azon gondolkodni, hogy miért történt ez így, milyen erők játszottak közre e vegyi képlet szétfeszítésénél?

1918 óta az erdélyi magyar társadalomban sok minden megváltozott. Elgondolom, hogy annyira megváltozott minden, hogy magam is radikálisnak, felforgatónak tűnök fel sokak szemében, holott közelebb vagyok – legalább is e kérdést illetően – azon eszmekörhöz, amely mint konzervatív él a köztudatban. Mert mi a konzervativizmus? A meglevőhöz való ragaszkodás, a fennálló helyzetnek alapgyanánt való tekintése. Nos, én minden továbbfejlesztés alapjául a társadalomnak azt a struktúráját tekintem, amelyen felnöttem, ami adva volt számomra, és amelyet kortársaim elértek. Ezt visszacsinálni, retrográd valami. Ezen túlmenni, itt kezdődik a liberalizmus. Az 1918-as társadalom, vagy mondjuk a háború előtti, nem olyan volt Erdélyben, mint a mai. A gondolat egymás tetteinek a megkritizálásában nagyobb szabadságnak örvendett. Ha elmondtuk egymásról véleményeinket, nem szisszentek úgy fel az emberek. Több bizalommal voltak egymás iránt, a szerves rész több hozzátartozásával. Nem bélyegeztek meg egy-kettőre valakit, mert elütő volt a felfogása a dolgokról. Azt mondják, ennek oka az „elnyomatás”. De hiszen az elnyomatás növeli az egymásra utaltak ellenálló erejét a közös akadályokkal szemben. Nálunk pedig az elnyomás alatt a kohézió ereje csappant meg. Semmi szolidaritás azon részek között, amelyek eddig szolidárisak voltak egymással. Mindenki kiépíti a maga kis klikkjét. *My house is my castle*.¹⁸ De az angol bizonyára nem kalibára gondol, hanem szellős szép házra, amelyben a jó emberek mind megférnek. Ma mindenki indokolatlanul ideges, bizalmatlan, gyanakodó. Egymást tapodja le a sok ember, mint egy átizzadt bálteremben. Nem ez a baj, hogy a nagy tolongásban lehetetlen egyiknek nem lépni a másik lábára. A baj az, hogy nem szűk hely és új helyzet káosza okozta természetes szorongást veszik észre az emberek, hanem személyes inzultust sejtene és az egyik nyomban provokálja a másikat.

Ez anorganikusan megbomlott, különböző világáramlatoktól agyonirritált, elfásult, frissesség nélküli, megértés nélküli és anyagi leromlása után szellemileg is leromlott magyar társadalomban több összhangot, több életet szeretnénk látni. Visszakövetelni a régi mentalitást és a szellemi erők szabad kifejtésének a lehetőségét, ebben sokan destrukciót látnak. Ez épp olyan destrukció, mintha a pénz papírfedezete helyébe a régi aranyfedezetet sírnánk vissza.

Hogy kapcsolódik be ide az erdélyi zsidókérdés? Úgy, hogy a centrum nélküli erdélyi magyar közelet ki hagyta hullani magából a zsidóság jelentékeny részét. Géniusza gyengébb és távolabb eső köröket már nem tudott besugározni. Ellenállásra nem képes rétegek kiestek vonzóköréből és könnyebben kapcsolódtak

18 Jelentése: „Az én házam az én váram.”

be más vonzóerejű bolygó körzetébe. S az elidegenedés atmoszféráját a kurzus beszivárgás még fokozta is.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy a dilemmába került zsidóságnak, melyet más részről a román állam is vagy-vagy elé állított, eltávolodását a mai magyar közszellem is erősítette. A zsidóságot Románia el akarja választani a magyarságtól. Ez egy politikai sakkhúzás, melyet minden utódállam megtesz, amely a maga poliglottságán úgy akar segíteni, hogy még poliglottabbá teszi államát és népét szétaprózza a végletekig és egyben legyöngítve, így tartja egyensúlyban egymással. Te nem vagy magyar – mondták az erdélyi zsidónak – neked SanRemód van, miért erősíted hát a magyar kisebbséget? Légy őszinte, ha nem akarsz máról holnapra román lenni, akkor légy zsidó. Ha ilyen alapokon helyezkedsz nálunk, kiváltságos helyzetbe kerülsz. Megmentheted magad és szabadon élheted ki nemzeti ambícióidat.

Sokan a zsidók közül Jákob kesztyűjében nyomban kiéreztek az ézsau kezét, de ezek így gondolkodtak.¹⁹ Magyar valóban aligha maradok. Magyarországon olyan állapotok vannak, hogy ha én nem is akarnám, történeti kényszer sodrana bele a zsidó reneszánszba. Az erdélyi magyarok nem tudnak segíteni a mi bizonytalan helyzetünkön. Mit lehet tenni? Legyünk zsidók. De igazán legyünk zsidók. Ne essünk egyik asszimilációból a másikba, hiszen éppen a magyarországi példa mutatja, hogy az asszimiláció megbukott. Lehet, hogy ti, hatalmi tényezők Bukarestben, nem komolyan gondoltátok a mi zsidó öntudatra ébredésünket. De ha így gondolnátok, verebet fogtatok, mert mi igen is komolyan gondoljuk. Mi zsidók leszünk, azok is akarunk maradni!

SanRemo, Orgovány és Dunántúl,²⁰ numerus clausus és az utódállamok hivatalos politikája, Európa mai sovinizmus-kultusza, a nemzeti létbe minden áron való beleélésnek túlhajtott ópiumszívása: ezek működtek hatóerőként, hogy az erdélyi zsidóság egy része külön nemzeti alapon szervezkedett. Ám mi következik ebből? Szabad volna-e a magyarságnak most harcot üzeni a cionista zsidóságnak? Szabad-e sajtókampányokon és kaszinói sercentéseken keresztül mélyebbé tenni a szakadékot? Szabad-e kölcsönös szemrehányásokkal odáig vinni a dolgot, hogy az erdélyi ág egyazon két hajtása ellenségként álljon szemben egymással? Szabad-e, kérdem, véres jeleket oda rajzolni a húsvéti küszöbre és kapufélfára?²¹

Nem. A mi nézetünk szerint az erdélyi zsidó nemzeti mozgalmat a magyar politikának meg kell nyernie társként a kisebbségek közös parlamenti küzdelmében. Ez önmagában véve is színes fluktuációnak anyagi és erkölcsi felszivárgásait be kell vezetni az erdélyi talajvízbe. A Nemzeti szövetségnek – majd újjászervezendő formájában, mert a mai egy pipa dohányt is alig ér meg – fő kötelessége úgy venni a zsidóságot, amint az van, követve Paál Árpád lucidus felfogását. Ez a demokratikus felfogás ugyanis nem mond le minden nemzeti elkülönülés dacára sem arról, hogy

19 Utalás Ézsau és Jákob bibliai történetére.

20 Utalás a fehérterror időszaka alatt a Dunántúlon (Dunaföldvár, Enying, Lepsény, Diszel, Csurgó) bekövetkezett antiszemita atrocitásokra. Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 113.

21 Az első világháborút követő antiszemita megnyilvánulásokra utal. Lásd az *A társadalmi antiszemitizmus kérdése* c. fejezetet.

a cionista tábor jó akarattal, segítő társaként álljon oda az erdélyi magyar mozgalmakhoz és minden kisebbségi és romániai demokratikus mozgalomhoz egyaránt.²²

Eddig a zsidóság azon részéről beszéltünk, mely, ha lehet e szóval kifejeznünk magunkat, nem csak Magyarország fájáról hullott le, de a Romániába áthajlott ággallyakról is. Ám eddig is mindig a zsidóság egy részéről beszéltünk csak, sohasem egységes zsidó megnyilatkozásról. Már maga az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom is, homogenitásán belül tág teret nyújt az osztály- és a világnézeti tagoltság sokoldalú ágának. Az agudista világnézettől, amely annyira vallásos tartalommal telített, hogy cionista sem tud lenni, egészen a poale cedekig, a zsidó proletariátusig nem egy árnyalatát viszi harcba a zsidó spiritualizmus. Ezen felül ott az erdélyi zsidóság egy másik része, amely minden zsidó nemzeti mozgalom, cionista jelszó és takarodó dacára is magyarnak tartja magát. Ez a minoritás, ha részt vesz a magyarság együttélésében, magyar alapon teszi azt, és minden kívülről jövő külső megkülönböztetés ellenére sem lát cselekvési korlátozottságot református, vagy katolikus polgártársával szemben. Mondjátok nekem – zsidó vagyok. Mert, ahogy a te Grandpierre, Haller Gusztáv, ²³ Grois László, ²⁴ Hinléder, ²⁵ Willer, ²⁶ Hofbauer, ²⁷ minden kétség nélkül magyarok, külön faji származásuk mellett is, úgy épp olyan hajszálnyival sem rosszabb magyar a Bürger Albert, ²⁸ a Szana Zsigmond, ²⁹ a Farkas Mózes és mindazok a zsidó férfiak, akik a maguk magyar felneveltségük erőforrását a magyar kultúrában szemlélik. Csak újabban tesznek megkülönböztetéseket a liberálisabb magyar részről is – e férfiakkal szemben. De bezzeg Sümegi Vilmos ³⁰ annak idején jó volt nekik vezérnek és

22 Az 1920-as évek elején, későbbi felfogásával és tevékenységével ellentétben, Paál Árpád határozottan támogatta a magyar ajkú zsidóság bekapcsolását a magyar politikai életbe, a magyar közéletbe. Paál zsidókkal szemben képviselt álláspontjára lásd: Horváth Sz. Ferenc: Utak, tévutak, zsákutak. Paál Árpád két világháború közti politikai nézeteiről. Ablonczy Balázs–Fedinecz Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 117–160.

23 Haller Gusztáv szász származású ügyvéd 1913–1918 között volt Kolozsvár polgármestere, később, 1922-ben a Magyar Szövetség ügyvezető alelnökének, majd az Országos Magyar Párt alelnökének választották.

24 Grois László (szül. 1890) 1921–1925 és 1935–1938 között szerkesztette a kolozsvári *Ellenzék* napilapot. 1939-ben a Romániai Magyar Népközség központi adminisztrációját vezette.

25 Hinléder Fels Ákos (szül. 1879) székelyudvarhelyi ügyvéd az Országos Magyar Párt Intéző Bizottságának volt a tagja a két világháború között. A Katolikus Népszövetség székelyföldi vezetői közé tartozott.

26 Willer József (1884–1972) 1919-ben Lugos polgármester-helyettesi tisztségét töltötte be. 1922-ben részt vett Jakabffy Elemér és Sulyok István mellett a *Magyar Kisebbség* megalapításában. 1926-ban az Országos Magyar Párt színeiben parlamenti képviselőnek választották.

27 Hofbauer Aurél (1867–1928) közíró, városi tisztviselő, Bernády Györgyöt követően Marosvásárhely polgármestere.

28 Bürger Albert (1861–1937) marosvásárhelyi zsidó nagyiparos, sörgyáros, 1922–1924 között Nemzeti Liberális Párt színeiben tagja volt a román szenátusnak és hosszú ideig az Erdélyi gyáriparosok alelnöki funkcióját is ellátta. 1927-ig elnöke, majd 1937-ig díszelnöke a vásárhelyi status-quo ante alapon álló hitközségnek.

29 Szana Zsigmond (szül. 1870) angol királyi konzul, a Temesvári Gyufagyár és a Temesvári Kereskedelmi Rt. alapítója. 1908-tól a Bánáti Gyáriparosok Szövetségének elnöke, közgazdasági tanulmányok szerzője.

30 Sümegi Vilmos (1864–1938) zsidó újságíró, politikus 1904–1918 között Gyergyószentmiklós országgyűlési képviselője volt, a függetlenségi párt egyik irányítója. Budapesten halt meg.

Szterényi József is jól jött a Barcaságnak és a Brassói Lapoknak,³¹ de aki ma is ugyanazt hangoztatja, arra rámondják: „radikális”.

Valamelyes néphez való tartozás egyetlen kritériuma az általános emberi felé való nivellálódás korszakában csak a kultúra lehet. A zsidó asszimiláns, aki beleszületett a magyar kultúrába, s csak magyar nyelven tudja kifejezni magát, nevelése, visszaemlékezése a közösen átélt eseményekre, magyar, és akarat ellenére sem tud más lenni, mint amivé múltja formálta. Százszor szemébe vágthatják: te idegen vagy a mi testünkben, nem vagy magyar, mégis az. Százszor meggyőzhetik zsidó nemzeti öntudatra ébredt testvérei, hogy gyávaság, csökönyösség, szentimentalizmus részéről ragaszkodni egy olyan kocsihoz, amely nem akarja felvenni őket, mégsem követheti ma azok útját, ő már lekéssett annak megváltoztatásáról, ami a lényege. S ha józan esze, öntudatos belátása és sokszor morális felháborodottsága és egyéni becsületérzéke oda viszik, hogy tagadásba vegye múltját és predesztináltságát, az utolsó pillanatban visszaesik a magyar földre, mert nem tehet másként. Bizonyára vannak olyan lelki diszpozíciói, amelyek egy ős, nagy zsidóságra emlékeztetik; van lelki világának egy lappangó, nosztalgias rétege, amely a keletet öleli át; vannak mozdulatai az ükapák alázatosságából; gondolatmenete egy századokig foglalkoztatott judaizmus zezzugos idegpályáját követi; van egy-egy megnyilatkozása, amely visszaüt minden külső rétegen, amely örök zsidó és van egy-egy rálátása, trouvailléje, amelyből kristályosan az őshéber mentalizmus forrása csillog meg. Vannak dolgok, amelyeket nem tud letagadni és nem is akar. Egy pillanatig sem vonja kétségbe, hogy valamiben eltér a szomszédjától. Miért is tenné? Nem kell az embernek tagadásba venni olyasmit, amire büszke is lehet. D’israelitől tudta egész Európa, hogy ősapja nem volt Grál lovag és nem ült Arthur király asztalánál; zsidó volt a szefárdok nem kevert fajtájából, de mégis felhasználták az angol lordok vezérének, a legharcosabb torynak és tetszelegették a brit földbirtok-imperializmus megalapítójának.³²

– Nem köphetek bele abba a kútba, melynek vizéből egy életen keresztül ittam – mondta a nagyváradi zsidó főrabbi, Kecskeméti Lipót, és ha e fejezethez is írói arcképet rajzolnék meg, úgy a Kecskeméti Lipót nemes alakját és páratlanul meleg magyarságát vinném papírra. Sokszor elmosolyodom, amikor vidéki piccsi-pacsik után elkezdik osztályozni, hogy kinek van több köze az erdélyi földhöz. A földművesnek – mondják ők – a parasztnak. Ők hagyják el legkésőbb hajdani szállásaikat. Leghamarabb pedig a zsidó igyekszik meglőgni onnan, ahol nincsen jó dolga. Ha ilyesmit hallok, mindig Kecskeméti Lipót jut eszembe, akit Budapesten néhány hónappal ezelőtt megválasztottak főrabbinak.³³ Ez olyan méltóság, mint

31 Szterényi József (1861–1941) báró, államférfi, apja újpesti rabbi volt (Stern Albert). 1918-ban kereskedelmi miniszter, majd a Károlyi-kormány internálja. 1883-ban megalapította a *Brassó* című politikai lapot (a Brassó és a Brassói Magyar Újság füzőjéből jött létre 1895-ben a *Brassói Lapok*). Szterényi az I világháború után Budapesten élt, 1927-től felsőházi tag volt.

32 Benjamin Disraeli (1804–1881) zsidó származású angol politikus, miniszterelnök.

33 Kecskeméti Lipótot 1921-ben választották meg budapesti rabbinak. Kecskeméti a választást előbb elfogadta, de végül visszalépett és Nagyváradon maradt. *Erdélyi Monográfia*. (szerk. Várady Aladár és Berey Géza) Gloria, Satu Mare, 1934. 225.

amikor Kolozsvárról egy református esperest hívnak fel Budapestre püspöknek. Amikor máról-holnapra Ravasz László utazik a magyar fővárosba, s mint püspök tovább építi a karrierjét.³⁴ Ha a provinciális elméletekben volna egy szemernyi igazság, akkor Kecskemétinek vállalnia kellett volna a budapesti főrabbitságot, mert ott nagyobb szükség van személyére és egyéniségének kisugárzó erejére, mint Nagyváradon. És Ravasz Lászlónak Kolozsváron kellett volna maradnia, mert rá viszont itt nagyobb szükség van, mint Magyarországon. Ha nem tévedek ugyanis, éppen az erdélyi magyar sovén lapok adták ki a jelszót, hogy itt maradni! Nem menni el, kitartani stb. stb. Ők csináltak elméletet abból, hogy a magyar ragaszkodik a földhöz, a zsidó meg internacionalista. Ez elmélet példatárához tartozik, hogy Ravasz László hagyta itt a nyáját. Kecskeméti pedig nem hagyta itt. Kecskeméti nem hagyta el, mert szeretet köti Váradhoz, talán egy sír a Rulikovszky temetőben. De az erdélyi emberek, a Barabás Samuk,³⁵ a Kolosváry Bálintok,³⁶ a Bíró Balázsok, a Szacsvey Józsefek, a Ravasz Lászlók csak a távolból biztosítják a szeretetet a maroknyi magyarság számára. De hagyjuk ezt a témát.

Kecskeméti Lipótban én az erdélyi magyar zsidóság legértékesebb jelenségét látom. Tipikus hordozóját a tragikus zsidó karakternek, amely a fejszecsapások alatt is egyenesen áll, és ha megdől, törzsének töretlen egyenességével omlik alá. Kecskemétiben a vallás népének e ragyogó példányában mély istenhit buzog. A zsidó tudományok bő kohója, a zsidó géniusznak ez az irodalomtörténeti megnyilatkozása. És mindez egy szintiszta, alföldiesen magyar edényben. Ha bemész hozzá, mintha Tömörkényi egy magyar alakja ülne pipával az ámbituson [tornácon]. Nyelve a legzengzetesebb magyar nyelv, szófordulatai a magyar falu nyelvcsináló szelleméből fakadnak. Kecskeméti Lipót klasszikus ábrája annak, hogy miként lehet egybeolvasztani a zsidóságot a magyarsággal, anélkül, hogy zökkenés állna be a lélek harmóniájában. Nem beszélék arról, hogy gerincessége éppen a magyar érzésének szempontjából mennyire imponáló még a románság előtt is. Gondoljunk csak vissza arra a beszélgetésre, mely Take Ionescu, és Kecskeméti között zajlott le, amikor is az ex-külgügyminiszter meghajlott a főrabbi előtt és neki adott igazat.

És most a hivatalos magyar tényezőknek álláspontja az olyan zsidókkal szemben, melyek eszményi példáját Kecskemétiben látjuk megtestesítve? Mondanom sem kell, hogy ez tetszik a hivatalos tényezőknek. De csak addig tetszik, amíg „Mitlauferjei”³⁷ az ő reakciós irányzatuknak. Amíg az ő külön útjaikat egyengetik a szövetség³⁸ vezetőségének létszámában és azon kívül. De ha szembeszáll velük

34 Ravasz László 1921-ben hagyta el Erdélyt, amikor a Dunamelléki Egyházkerület püspökévé választották. 1921-től Budapesten élt.

35 *Barabás Samu* (1855–1940) papolci történétíró, könyvtáros. Dolgozott a budapesti Egyetemi könyvtárban, az Országos Levéltárban. Történétírói munkássága úttörő jellegű, főként a kora-középkorral és az Erdélyi Fejedelemség történetével foglalkozott. Nyugdíjaztatását követően haza költözött Erdélybe.

36 *Kolosváry Bálint* (1875–1954) kolozsvári származású jogász, egyetemi tanár. A kolozsvári egyetem első világháborút követő Szegedre költözésével Kolosváry is Magyarországra távozik. 1928-ban a budapesti egyetem professzora lesz.

37 Jelentése: „szimpatizánsai, támogatói”

38 Magyar Szövetség

zsidó-magyarok más világnézete, akkor a magyar újra „zsidóvá” vedlik. Az erdélyi „Karakán” magyar-„zsidók” e pillanatban szívesen látott vendégei a Magyar Szövetségnek, de csak addig, amíg a bugyellárisukat nyitják ki és nem a szájukat. A magyarság hivatalos szerve, amikor a városi életnek a Szövetségből való kikapcsolását hangsúlyozza, akkor főképpen a magyar alapon álló demokratikus és érvényesülést, alkotó munkát kereső zsidók kirekesztésére gondol. Ez az én tapasztalatom. Ez az én meggyőződése. Ezt ledisputálni nem hagyom. Ezt a tanúk, a jó és hasonlóképpen gondolkodó zsidók százával tanúsítom. Állítom, hogy az erdélyi magyar közélet le akar számolni azzal, hogy szellemi hadseregében a zsidók, bármennyire is magyarnak vallják magukat, mint tiszték szolgálhassanak. Legfeljebb, mint élmezőnyi tiszték.

A zsidóság e részével szemben a Magyar Szövetség jelenlegi averziójának, ha csak nem akarjuk, hogy e réteg teljesen kikapcsoltassék a magyar politikából és izoláltassék a magyar közéletben, véget kell vetni. Tessék a Magyar Szövetséget a demokrácia követelményeinek restaurálni. Mi nem százalék szerinti zsidó képviselőt akarunk, mert a magát minden tekintetben magyarnak valló zsidó nem megy bele abba, amint most van, hogy ő, mint zsidó nyerjen szerepet az ügyek látszólagos és látszólagos ügyek intézésében. Ha őt jelölik, ha őt mozgatják, mint magyart mozgassák, amint hogy Haller Gusztávot sem mint száaszt gömbölyítik be a Baba Novac utcába, Pap József volt főispánt sem örmény alapon, dacára egy létező örmény nemzeti öntudatnak. Reményik Sándort sem, mint a tót szellem egyik reprezentatív manjét. Ha a Nemzeti Szövetség demokratikus átfestése megtörténik, amit sajnos programszerűen megcsinálni nem lehet, csak a szellemi büröknek és nadragulyának rendszeres kiirtásával, az erdélyi zsidó kérdés is enyhülni fog. A magát zsidónak valló rétegeknek pedig annál könnyebb lesz elhelyezkedniük mint magyaroknak, anélkül, hogy vallási rendszerüket feláldozni volnának kénytelenek. Úgy vélem ugyanis, hogy a „keresztény” jelszó, mely történetileg csak a farizeizmusnak üzent hadat, morális világnézetet jelent, nem pedig egyházi dogmát. Persze e jelszó csak idealistáknak jelenti ezt, a gyakorlatban kisikkasztást, elkülönítést céloz, tehát keresztény ellenes valamit. Összefoglalva, első és fő követelmény: zárjuk le az erdélyi határt, ne engedjük visszacsempészni Kolozsvárra s Sípós Kamillók bolondériáit és teljes szellemi arzenálunkat arra fordítsuk, hogy hassunk jó példával a magyarországi mentalitás megváltoztatására.³⁹ Nem oly módon, hogy mi tárgyaljunk, tanácskozzunk az ottaniakkal, de önmagunkból termeljük ki újra a hagyományos erdélyi közszellemet, a szabadságnak, összefogásnak és megértésnek derűs transzszilvanizmusát és tiporjuk le azt az árnyalakat, amely ennek köntösében ágaskodik. Ez csak karikatúrája, torzója, paprikajancsija annak, amelyre ők politikai kortesfogásból oly szívesen szeretnek hivatkozni.

Ligeti Ernő: Erdély vallatása. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj-Kolozsvár, 1922. 75–87.

39 Sípós Kamilló hírlapíró

46.

Gombos Benő: A zsidóságról

1923. január, Kolozsvár

Több román lap, különösen regátbeli és liberális, epés hangon, mondhatni ellenséges indulattal tárgyalja és panaszolja a Magyar Párt megalakulása alkalmából az erdélyi és a többi volt magyar területeken lakó román állampolgárokká vált zsidók magatartását.

Ez a panasz a lapok részéről nem eléggé tárgyilagos. A zsidóságnak nem kis része az, amely a román többségű vidékeken lakik és már a múltban, a magyar uralom alatt is, a román néppel testvéri megértésben élt és most természetesen politikailag is csatlakozott a románsághoz. Más része, részben opportunusból, ezek között a minden jogalap nélkül, magyar anyanyelvük és kultúrájuk dacára zsidó nemzeti álláspontra helyezkedők, részben pedig azok, akik nem magyar földben gyökereztek, mint a ragaszték leváltak a magyarság testéről. A zsidóság többi részének magatartása történeti igazságokban leli magyarázatát.

Ezek megértéséhez előre kell bocsátanom, hogy a Regátban a zsidóság fakultatív egyenjogúsítása csak néhány éves és a most készülő alkotmánytörvényben fog tökéletesítve befejezést nyerni. A Regátban tehát a polgári jogokat nélkülöző zsidóság ennek előtte mint politikai tényező ismeretlen volt, de az új jogegyenlőség dacára is a zsidóság, a városokat kivéve, falvakban és kisebb községekben is még ma sem bír letelepedési joggal, minélfogva érthető, hogy a Regát szemüvegén látó kormánypárti és más ottani lapok előtt az itteni zsidóságnak politikai szabadsága nóvum és egyelőre még ellenszenves.

Erre mutat az alkotmány-törvényalkotás azon módja is, hogy a zsidóságot éppúgy, mint a Románia többi nem román lakosait faji, nemzeti és felekezeti különbség nélkül névtelenül akarja egyenjogú polgároknak elismerni és csak a törvényes felekezetek között sorolja fel a Mózes vallásúakat. Az alkotmány-törvényben a Romániában élő népfajok, népek és nemzetek taxatív nem soroltatnak fel, holott az ily rendkívüli kortörténelmi okmány és törvény kell, hogy Romániának új – eddig még sohasem létezett – nagyságáról és alakulatáról a jövő történelme részére is az alapvető megállapítások között az államfenntartó népelemek felsorolását tartalmazza.

Az átkapcsolt területek zsidóságának nagy zöme, amely a legtökéletesebb magyar polgárjogok birtokában volt, nem csupán magyar mentalitása, hanem magyar anyanyelve és kultúrája, a magyar politikai és társadalmi életbe ezer százzal való bekapcsolódása folytán csatlakozott most a magyar kisebbség politikájához, az új román állampolgársággal reáharult mindennemű kötelezettséget és az avval kapcsolatos nyelvi, kultúrai, közgazdasági, társadalmi stb. új orientációkat emellett készségesen vállalja.

Hogy a zsidóságnak magyar polgárjogi helyzete milyen volt, azt a legmarkánsabbul illusztrálják az 1920 tavaszán a béketárgyalások, a neuilly tárgyalások alatt a magyar államkormányzat részéről képviselőre jogosított kiküldöttek Apponyi Albert, Bethlen István, Teleki Pál és Csáki Imre grófok által előterjesztett okmányok. Ezek szerint: „A zsidó bevándorlás emelte a gyors asszimiláció útján a magyarság arányszámát”. „A magyar zsidók fajilag már nem zsidók, hanem magyarok”. „Az erdélyi 15 vármegyében az izraelita felekezet a róm. katolikus, a református és az unitáriussal együtt magyar jellegű felekezetnek számít”. „A zsidó felekezet a magyar nemzetiséggel azonos fogalmú.” Azonban a magyar zsidóságról a győzők ítélőszéke elé vitt ilyen bizonyítványok nem csupán a magyar nemzet részéről, hanem a föld minden oly kultúrnemzete részéről prezentáltak, ahol a zsidóság az állam egyenjogú polgárságaként minden képességét és szolgálatát a saját állama, nemzete és a világ emberisége javára szabadon kifejthette. A faji beolvadásról tett magyar nyilatkozat nem helytálló, mert a népelvegyülés csak bizonyos fokig idézhet elő a fajtisztaság rovására hatásokat, azonban a zsidóság évezredek óta és a saját hazájából kétezer év óta tartó száműzetése, illetve szétszóródása óta, különleges vallási és népi életet élve más nép fajiságára igényt nem tartott, nem kívánta a saját fájába más fajnak beolvasztását, de viszont nem óhajtott más fajba sem beolvadni. Tisztán csak a nemzeti bekapcsolódás jogát kívánta a népközösségben teljesített szolgálatai elismerésül.

Miután ezt a magyarság részéről elnyerte, ez most a magyarsággal közös kisebbségi sorba utalja őt. Az új állampolgári életben az államnemzetet alkotó románsággal szemben a magyarsággal egyformán tapasztalt kisebbségisége pedig ezt még természetszerűbbé teszi. Igaz, a miniszter úr a parlamentben szépen mondotta és nagyarázta, hogy a román állam keretein belül a román polgárok fajra, nemzetre és felekezetre tekintet nélkül a legdemokratikusabb értelemben vett egyenjogúságot élvezik, de sajnos ki kell jelentenem, hogy a miniszteri magyarázat őszinteséghiányát, sőt megbízhatatlanságát látom abban, hogy az alkotmánytörvényben látható szándékossággal mellőztetik a Romániát alkotó és lakó népfajok, népek és nemzetiségeknek precíz megállapítása, – a nem román népfajokkal szemben pedig halálosan komoly konkrét esetekben csupán szójátékká válhat az az értelmezés, hogy a polgári egyenjogúság csak a román (fajú, nemzetű és vallású) polgárokat illeti meg.

Hogy a Regátban mindezeket nehezen értik meg, hagyjám. Kevésbé értem a volt magyar területek románságának elfogultságát a zsidósággal szemben ezen állásfoglalásáért. Ez feltétlenül ismeri e kérdés etikáját és a zsidóság polgári életének alakulását.

Közvetlen meggyőződésből tudja, hogy a román vidékeken lakó zsidóság a román néppel teljes egyetértésben élt magyar polgári életet; a gyermekeit is a naszódi, belényesi, balázsfalvi és más román tannyelvű iskolákba járatta. Sohasem hallhatta, hogy a magyar hatóságok valamelyes intézkedéssel megakadályozták volna a gyermekeknek a román nyelvű iskolákba járását. E tekintetben a

legideálisabb polgári és tanszabadság érvényesült úgy a románság, mint a zsidóság részére.

Őszintén megvallom, a zsidósággal szemben naponként fokozottan megnyilvánuló felekezeti türelmetlenség helyett az itteni románság részéről több jóindulatot és őszinte támogatást vártam és várok azon okból, mert szemmel látható a zsidóságnak komoly törekvése, hogy iskoláiban és a napi életben a román nyelvet elsajátítsa és a kialakuló román közélethez mindinkább alkalmazkodjék. De mindez nem innoválhatja a zsidóságnak a magyar életből való kiválását. Ez máról holnapra nem várható. Ez kultúrállamban a normális fejlődésnek feladata.

Minél liberálisabb szelleműek a módok és a lehetőségek, annál hatékonyabbak és gyorsabbak az alkalmazkodás eredményei.

Úgy vélem, amidőn a magyar politikai meggyőződésű zsidóság állampolgári hivatását lojálisán, becsületesen és komolyan teljesíti, akkor vele szemben a felekezeti izgatás és a türelmetlenség cselekvései a legteljesebb mértékben jogosulatlanok, igazságtalanok és ez okból tűrhetetlenek. Ezeket leküzdeni és lehetetlenné tenni a kormánynak az állam presztízse, az itteni románságnak pedig a nép becsület érdekében legsürgősebb feladata, annál is inkább, mert az egzisztenciájában fenyegetett zsidóságnak ez a rétege is minden gravitációtól – még a palesztinaitól is – menten, ha magyar kulturáltsággal is, itt kizárólag a hazája és otthona politikáját kívánja szolgálni.

Kolozsvár, 1923. január hó

Magyar Kisebbség 1923. 2., 58–61.

47.

Konrád Bélának a nagyváradai neológ hitközség tisztújító közgyűlésén elhangzott székfoglaló beszéde

1923. február 4., Nagyvárad

Tisztelt Képviselőtestület! Hálásan köszönöm a megtisztelő és kitüntető bizalmat, mellyel engem az elnöki székébe ültetni méltóztattak ennek a régi tradíciójú, nagy tekintélyű hitközségnek.

Bevallom, nagy belső kétségek, nagy belső küzdelmek forrtak bennem és forrtak most is, mikor e helyet elfoglalom. A hivatásom, amelyhez lelkemet oly szoros kötelek fűzik, melyhez szinte szent lelkesedéssel ragaszkodom, annyira igénybe veszik csaknem minden időmet, hogy komoly kétségeim vannak, vajon szentelhetek-e emellett annyi időt új kötelességeimnek, amennyit szívem szerint óhajtanék.

A hivatásommal jár az is, hogy a vallásos életben nem vehettem, nem vehetek oly tevékeny, buzgó részt, mint ahogy talán e helyen példaadásként is kellene; ez is egyik forrása volt belső kétségeimnek.

Ha mégis ezeket tudva, – mert hisz ezek szerény személyemről az Önök körében ismeretesek voltak – a mélyen tisztelt Képviselőtestület engem bizalmára méltatva, e helyre elhívott és e helyet belső kétségeim között is elfoglalom, úgy érzem, hogy valamit fogok tudni adni cserébe ezért a rendkívüli nagy megtiszteltetésért, ezért a nagy bizalomért az én megbízóimnak, az igen tisztelt Képviselőtestületnek és ennek a hitközségnek: ez az én abszolút jóakaratom, nagy lelkesedésem, lelkes készségem, mellyel energiámat, munkakedvemet a hitközség rendelkezésére bocsátom, hogy a rövid idő alatt is amely rendelkezésemre fog állani, egész lelkemmel szolgáljam a hitközség ügyeit, melyek iránt eddig is őszinte, mély érdeklődés, lelkes szeretet volt bennem. Ha nem is éltem és élhetek intenzív vallási életet, de él bennem a zsidó vallásnak, a zsidó egyház tradícióinak nagy szeretete, megbecsülése és hűsége.

Én, mélyen tisztelt Képviselőtestület, a zsidóságot felekezeti, egyházi szempontból fogom fel. A zsidóság, a mi szent ősi vallásunk, amelyhez ragaszkodunk, bár világi kultúránk egészen más gyökérből nőtt ki. A zsidó egyház, a zsidó felekezet még több mint vallás. Az utóbbi, a viszonyunk nekünk véges embereknek Istenhez, az Örökkévalóhoz. A felekezet hordozója évezredes tradícióknak, melyek szentek nekünk, ezek adják meg a felekezeti öntudatot, a felekezeti összetartást, ez teremti meg a nagy humanitárius munkásságot és eredményeit, ez a tradíció és a zsidó valláserkölcsei felfogás teremti meg azt a nagy ideálját a zsidóságnak, amelyért nem csak lelkesednünk, dolgoznunk és küzdenünk, sőt szenvednünk is kell.

A felekezeti életet fejlesztendőnek tartom. A zsidóknak vannak speciális vonásai, nem osztom a fajelméletet, de a közös gondolkodás, közös élet, az izoláltság, kétségtelen, hogy karakterisztikus tulajdonságra vezetett, vannak speciális zsidó erények és bűnök is: a zsidó erények, a zsidó áldozatkészség, a

zsidó szív megnyilatkozásai, az árvák, özvegyek, szegények, nyomorultak iránt, a zsidó jótékonyosság, a tudásvágy, munkakedv, agilitás, a zsidó lélek virágai ezek, ezek teremtték meg a hitközség kebelében is a nagy humanitárius és kulturális intézményeket. Zsidó bűnök is vannak, de elfogultság nélkül merném a zsidóra fordítani Madách szavait: „A jó sajátja, míg bűne a koré, mely szülte őt.”

A felekezeti élet kell, hogy fejlessze, ápolja a zsidó lélek e csodás pompázó virágait, a zsidó erényeket, a zsidó bűnök majd kevesbedni fognak, ha az elnyomás, üldözés, megszorítások eltűnnek körülöttünk.

Súlyos politikai probléma fenyegeti iskolánkat gyermekeink anyanyelvének a tanításból való kiszorításával. Ez nem csak elvi sérelme a kisebbségi jogainknak, de súlyos megterhelése a versenyben, tanuló ifjúságunknak, mely az előtte még ismeretlen nyelven tanulva, sem igazi tudásra nem tehet szert, sem intelligenciáját, képességeit e nyelven kellően ki nem fejtheti. E téren is a legközelebbi jövőben nagy küzdelmek várnak ránk, de reméljük, hogy igaz ügyünk iránt sikerülni fog a kormányhatalom megértését is elérnünk.

Bár érzem, tehetségem, erőm szerény méreteit, mégis úgy érzem, hogy a kitűnő vezetőséget és ezt a lelkes táborot, a kitűnő Képviselőtestületet magam mellett tudva, közös akarattal, közös erővel és az Úristen segedelmével elérjük célunkat.

Midőn újonnan megköszönöm az igen tisztelt Képviselőtestület megtisztelő bizalmát, a munkánkra Isten áldását kívánva, kérem szíves jóindulatukat és támogatásukat.

Hitközségi Értesítő 5701 Sevat–1941. február. Megemlékezés Dr. Konrád Béla hitközségi elnök elmúlásáról. Kiadja a Nagyváradi Kongr. Ny. Szert. Izr. Hitközség, Nagyvárad, 1941. 4–5.

48.

Gombos Benő, id. Neumann Miksa: Antiszemizmus és numerus clausus

1923. február, Lugos, Kolozsvár

Amikor a iasi egyetem nagyhírű tanára Cuza, lelkes ifjúságát harcba viszi a numerus claususért és amikor tiltakozik az ellen, hogy az alkotmányban bármely kisebbségvédő szakasz fölvetessék, úgy gondoljuk nekünk is foglalkoznunk kell ezekkel a problémákkal s ha magunk egyelőre állást nem is foglalunk, alkalmat adunk a különböző és különösen a zsidó vallású polgártársaink felfogásának megnyilatkozására.⁴⁰

Ezért kértük föl szemlénk két lelkes barátját, hogy e kérdésekről gondolataiknak kifejezést adjanak.

Íme megnyilatkozásaik:

Tizenkettedik éve, hogy földrészünk rossz csillagzat alá került. Azóta csapás csapásra ér bennünket és ahelyett, hogy a példabeszéd szerint a borúra következő derűnek valamelyes előjeleit láthatnánk, egyre borúsabbá válik fejünk fölött a horizont, egyre sötétebb, vészterhes felhők tolulnak a láthatárra.

1911 őszén kezdődött nálunk a legsúlyosabb pénzkrízis és ebbe kapcsolódott a világtörténelemnek legnagyobb és legrettenetesebb háborúja, amely a földtekén hol itt, hol amott még folyton tart. Sehol a világon nem tértek még a világdúlás fölött napirendre, mert a vészterhes sötét felhők egy még szörnyűsebb vihar kitörésével fenyegetnek. Minden perc az emberiségre zúdíthatja a világháború szörnyű élményeinél még rémesebb világkatasztrófát, amely már nem a szervezett államhatalmak rendszeres katonai háborúja lesz, hanem harc, melyben az eldurvult, lezüllesztett és elállatiasodott emberiség, fajok, népek és nemzetek hihetetlen gyűlölködése fog egymásra rontani, egymást marcangolva pusztítani.

Ennek a túlterhelt atmoszférának a részletei azok a hátborzongató jelenségek, amelyekről naponta újabb híreket hallunk. Oroszországban a cárizmus ledöntésével a szovjeturalom sok millió emberéletet, mérhetetlen állami, köz- és magánvagyonot pusztított el. A törökök létharca, az örmény, görög, kurd és más keresztényellenes mészárlásokkal, viszont a görögöknek török mészárlásai, az angol birodalomnak Ír szigeti, indiai, egyiptomi, arabiai stb., küzdelmei a legsúlyosabb áldozatokat igénylők. A német–lengyel, német–francia és az Antant közötti – ezúttal még főleg diplomáciai – rendkívül súlyos harcok, az egész világnak közgazdasági életét már két év óta állandó krízisben tartják. Ausztria halódása,

40 Alexandru C. Cuza (1857–1947) két világháború közötti antiszemita ideológus, politikus, iasi egyetemi tanár. A román antiszemizmus előretörésében játszott szerepére lásd: Iancu: *Evreii din România...* 154–159.

Magyarország önmarcangolása, Francia- és Olaszország, Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Lengyel- és Németország reakciós irányzatokkal súlyosított belharcai, Görögország forradalmi állapota, Palesztina, Perzsia, Kína és a Távol-Kelet ezernyi állandó zavargása, sőt a béke földjén, Amerikában is egyre szaporodó felforgató törekvések, orgyilkos szervezetek a társadalom egyes rétegei ellen; ezek mind bizonyítékai egy világerupció közelgésének. E körülmények az alig múlt világdúlás után, egy szörnyű világpusztulás bekövetkezését sejtetik, mert emberi számítás szerint a felsorolt, a világ minden sarkába elnyúló érdekellentéteknek és összeütközéseknek békés kiegyenlítése teljes lehetetlenségé vált. Erre vall talán az is, hogy a világot jelentő föld- és víz-egységekben a bomlási processzus tünetei szintén mutatkoznak. Szigetek merülnek el a tengerekben, hegyek megindulnak, virágzó földrészek, falvak és községek elsüllyednek és más rendkívüli jelenségek mind a föld és vizek mélyében működő nyugtalanság kifejezői. Nem lehetetlen, hogy a föld mágnes elmélete alapján ragad a népekre a fizikai nyugtalanság, idegesség, az emberek szervrendszerének az eldurvulása, a rablás és gyilkolásban megnyilvánuló tömeg hajlam, – a nemrég még békés polgártársakkal szemben kitörő és az önkívületig fokozódó, a gyűlölködésben, az üldözésben és a barbár gyilkolásban megnyilvánuló tömegszenvedély.

Nincs gátja és féke az emberiség vad szenvedélyeinek, barbár cselekvéseinek. Ez az egész világon végig száguldó, szörnyű következményekkel járó epidémia a legkulturáltabb embereken éppúgy, mint a műveletlen elemeken és csőcseléken erőt vesz és végzetes tettekben nyilvánul meg a különféle fajok, népek és nemzetek között egymással szemben, de nagy általánosságban szinte koncentrikusan, mondhatni egységesen és a legintenzívebben a népek között szétszórtan élő zsidó nép és faj ellen. Antiszemitizmus mindenütt van.

Az a meggyőződésem azonban, hogy az utóbbi években a zsidók ellen elkövetett rémséges cselekményeket ez a kifejezés nem fedi. A zsidó élet- és vagyonpusztítás már-már nem antiszemitizmus, hanem az őrjöngés beszámíthatatlanságában állattá süllyedt emberek cselekedete, mely hasonló cselekvésű ellenféllel szemben indokolt lehet, de szinte érthetetlen egy békés, fegyvertelen és így önvédelemre képtelen, valláserkölcseben élő nép és faj ellen.

Jól tudjuk, hogy az emberi humanitás örökéletű igazságainak szempontjából a háborús időkben ellenséges területen lakó békés lakosságnak a gyilkolása, pusztítása és kirablása sincs megengedve. Mivel indokolhatók, vagy menthetők tehát most a zsidósággal szemben elkövetett rémtettek?

Az antiszemitizmus az élet minden vonatkozásaiban megnyilvánul. Ennek egyik fattyúhajtását az új történelem: „*numerus clausus*”-nak nevezte el. Mi ez? Megmagyarázom.

A biblia szerint az Isten az embert saját képmására és szervi összetételében egyformára teremtette. Az Isten azért adta az emberi lénynek a szellemi tehetséget, hogy azzal éljen minél inkább és minél jobban. Amelyik ember ezt az isteni adományt nem értékesíti, azt nem ambicionálja, az nem érdemli meg az

emberi nevet, az csak állatias sorban él. Az ilyen ember azonban vissza is él az isteni adománnyal. De visszaél azzal az ember is, aki Istenadta tehetségeit akár az egyesek, akár az emberiség, akár az élet ellen hátrányos, kártevő, rosszindulatú, vagy bűnös cselekedetekre használja. Visszaélés ez az élet jogaival, mert az Isten az embert a tovább teremtő, fejlesztő hivatásra, nem pedig a pusztításra rendelte.

Nos, a numerus claususszal emberek meg akarják akadályozni gyengébb, vagy kisebb számú embertársak Istenadta tehetségeinek a kiképzését, szellemi tényezővé válását, érvényesülését. Minden emberi intézmény, mely az emberiség szabad fejlődését bármily vonatkozásban korlátozni vagy megakadályozni akarja: „numerus clausus”. Gonosz, kárhozatos törekvés az individuum isteni rendeltetés szerinti fejlődésének megghiúsítására.

A zsidóság saját hazájából kiűzetése óta a földtekén szétszóródva a bolygó zsidó monda terheltségével kétezer éven át szenved már a népek között a numerus clausus balsorsot, a cenzúrázott életet. Emberi elmével fel nem érhető, hogy a zsidóság – amely a világ népeinek az Egyistenhittel, a felebaráti szeretet emberi eszméjét hozta, amely jámbor, békés életű, mindenütt hűséget és ragaszkodást tanúsító, kiváló tehetséget és szorgalmat bizonyító, az állami, társadalmi és minden rendű közösséget mindig csak előnyösen szolgáló nép – miért egyaránt üldöztette és minden bántásra kiszolgáltatottja a világ népeinek?

A história utolsó éveinek szomorú eseményeiben Magyarországon válik valósággá először a numerus clausus. Ez a kórság elharapódzott azután Lengyelországra, ahol azonban a legerélyesebben visszautasításra talált. Átterjedt Ausztriára és volt tartományaira, Porosz-, Bajor-, legutóbb pedig a mi országunkra, Nagyromániára is. A iaşii és bukaresti egyetemek példáit követte városunk egyeteme is, és ennek nyomdokait követik a többi belföldi főiskolák.⁴¹ A kolozsvári egyetem fennállása óta az ország minden részéből tanulni vágyók gyűlhelye volt. A háborúból kialakult események még inkább ide tömörítették a hallgatókat és különösen nagy számban a zsidó hallgatókat, akik Erdély szabad levegőjében bízva, a másutt már felburjánzott fokozott antiszemitizmus miatt itt remélték életpályájuk részére a szükséges magasabb tanulmányokat zavartalanul elsajátítani. A zsidó sors itt is elérte őket.

Túl sokan vannak, ez a vád. Emlékeztet ez a Madách mondására „Az ember tragédiájá”-ban: „Sok az eszkimó, kevés a foka”. – Odaát a lecsontított Magyarországon a kulturáltabb terület és lakói maradtak meg, ahol a repatriálók inváziójától terhelve e barbár értelmű mondás valósága még érthető, – de itt nálunk, a tegnap létesült Nagyrománia még csak a kezdetén áll e megnagyobbodott területe, népessége és gazdasága részére szükséges kultúrfejlődésnek. Vajon itt túlprodukciónak van-e intellektuelekben, hogy a numerus clausus rendszerével ma a zsidókat, holnap talán más kisebbségeket akarják a magasabb tudományosság megszerzésétől erőszakos módon megfosztani?

41 Nastasă: Imposibila alteritate... 346.

Kultúrállamban méltó lehet-e a kultúra terjesztésének bármily értelemben gátat vetni? Lehet-e vagy szabad-e kultúrállamban erőszakos eszközökkel szabályozni, hogy faj, nemzet vagy felekezetenként ki, vagy hány ember képeztesse ki kultúrtényezővé? Vagy vitatható-e, hogy a faj, nemzet és felekezeti különbség nélküli kultúrtényezők összműködése teremti meg az államok kultúrfokát és az ebből eredő belső termelő képesség az államok közgazdasági értékét.

Az antiszemitizmus történelme azt bizonyítja, hogy mindig valótlan ténybeállítások, vagy ritkán jelentéktelen körülmények voltak a zsidók ellen elkövetett súlyosabb cselekedetek indítóokai. Áll ez a mi helybeli esetünkben is. Az igazság érdekében meg akarom ezeket világítani:

Nagyrománia lakossága most kb. 17 millió, ezek között kb. 900 ezer a zsidó, azaz $5\frac{1}{2}\%$. A volt magyar területeken átjött népesség között $4\frac{1}{2}\%$ a zsidóság.⁴² A zsidóság nagyobb aránya Besszarábia, Bukovina és Moldova területére esik. Ott a tanulás éveken át akadályozva lévén, a iaşii egyetemen elkövetett brutalitások miatt, a kolozsvári egyetemre tódult az ottani zsidó ifjúság is. Emberileg kifogásolható-e, hogy a zsidó ifjúság nagyobb arányokban törekszik a magasabb fokú műveltség elnyerésével a magasabb tudományú életpályákra? Az államnak, a társadalomnak, a tudománynak és általában az emberiségnek nem kívánatos-e, hogy minél jobb minőségű és kultúrfokú tényezők termeltesse a tudományosság szabad versenye útján? Vajon – ha a zsidók teljesen kizártatnának a tudományos kiképzésből – azáltal magasabb fokú tudást, zsenialitást, teremtő vagy termelő képességet szerezhetnek-e a keresztény vetélytársak? E kérdésekre csak emberi módon lehet válaszolni.

A mostani zavargások másik okaként a bonctan részére a zsidó hullák hiánya állítottatott.⁴³ Ezt a hiénaszagú okot és jogcímet már régóta használja az antiszemitizmus. A bonctan részére sem faji, sem felekezeti a holttest. Valószínűleg igaz, hogy jelenleg kevés zsidó hullá akad az egyetem részére, de miért? Mert a zsidóság valláserkölcsei kötelességből törődik a kórházakban, vagy bárhol elhaló hittestvérekkel, még ha azok útszéli csavargókként haltak is el. Aránytalanul kis hányad az ilyen gazdátlan zsidó hullá, amelyeket hozzátartozók hiányában a szentegyletek temetnek el. A törvény értelmében csak a teljesen gazdátlan hullák kerülhetnek a tanulmányi bonckés alá és ennélfogva csakis ezekről lehet szó.

Azonban a hullák hiánya nem e kérdés köré tartozik. A magyar közigazgatás részére országos törvény volt, hogy az ország összes kórházaiból, valamint minden községből a gazdátlan hullák az egyetemi klinikák részére beszállíttassanak. E célból a vasutak a hullák szállítására, a polgárság pedig közmunkában a fuvarozására volt kötelezve. A közigazgatás óraszerkezet pontosságával működve fölös számú hullanyagot szolgáltatott tanulmányi célokra; sőt ismeretes, hogy a

42 Gombos túlbecsüli a zsidók számát. Az 1930-as népszámlálás szerint 756 930 izraelita élt Romániában. Recensământ 1930, 2. XXIV.

43 Lásd a kolozsvári esetet. Irina Livezeanu: *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*. Editura Humanitas, Bucureşti, 1998. 317.

hullafölöslegből üzlet is lett. Ma ezek a szervek a kellő felkészültség hiánya, az óriási drágaság és a közmunka megszűnése miatt nem működnek és így a helybeli hullaanyag időnként annyira megcsappan, hogy a tanulmányi célokra nem elegendők. Az antiszemita agitáció rögtön felhasználta ezt a helyzetet, hogy az itt aránytalanul nagyszámú zsidó orvosnövendékek gyakorlati tanulását lehetetlenné tegye. Kiadatott a jelszó, hogy zsidó orvostanhallgatók csak zsidó hullákat boncolhassanak. Ehhez már csak egy gondolat és egy lépés kell, hogy ha nincs zsidó hulla, majd csinálnak.

Vajon a zsidó orvosok faji, felekezeti, vagy nemzeti megkülönböztetéssel gyógyítják a gyógykezelésre szoruló szegényeket és gazdagokat egyaránt? E napokban temettek épen egy zsidó orvost, akinek elhunytát egyformán siratták a keresztény szegények, munkások és polgárok a zsidósággal együtt. Mily csekély jóakarát és megértés kell a súlyosnak látszó ellentétek eliminálásához.

Megértés és jóakarát, ezek a felebaráti szeretetnek az alkotóelemei. Mily távollevőknek, vagy tán nem is létezőknek látszanak ezek a mai eldurvult, felbomlott agyrendszerű és megbomlott idegzetű emberiség részére! Uram Isten! Elég volt már a bűn, a büntetés, a bűnhődés és a kárhozatból. Könyörülj meg rajtunk, bűnös embereken.

Kolozsvár, 1923. február hó,
Gombos Benő

Szívesen vettem a „Magyar Kisebbség” szerkesztőinek felhívását, hogy Gombos Benő fejtegetéseihez a magam gondolatait is fűzzem. Teszem ezt annál nagyobb készséggel, mert úgy érzem, hogy e tárgyban a Gombosétól némiképp eltérő szempontokat is mutathatok be, melyek ugyancsak figyelmet igényelhetnek. Az embertömegek vad szenvedélyeinek és barbár cselekvéseinek megnyilatkozásaiban én nagyrészt oly küzdelem folytatását látom, melyet mit sem kockáztató, de a feltétlen hatalmat gyakorolni vágyó egynéhány egyén rendez.

Nemzetiségi és felekezeti szimbólumok jegyében egymásra uszítják a népeket, melyeket nagyon is kitanítottak, miképpen kell az emberi testet cafatokká tépni és a követ féktelen dühvel porrá zúzni.

Mindenkor az izzó gyűlölet fejlesztése és fenntartása volt ezen egyesek legfontosabb feladata, a ma jelensége pedig nagyrészt ennek eredménye.

Ilyen egyesek működésére vezethető vissza részben az antiszemitizmus is. Ennek története bizonyítja, hogy erősebb megnyilatkozásainak indítóokai igen gyakran kizárólag valótlan tények beállítása, ami egyesek műve. Bizonyíték erre a 80-as években Magyarországon nagy port felvert tiszaszlári per; a 90-es években Franciaországban a Dreyfus-ügy, később az orosz vérvád stb.⁴⁴

44 A problémák hátteréhez lásd: Kövér György: Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítélet az 1880-as évek Magyarországon. *Századvég* 2004. 1. 37–58., Nathaniel Katzburg: *Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport–Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 129–138., Szász János:

Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a zsidók elleni gyűlölet az ókortól a mai napig sokszor és sokféleképpen általánosan is megnyilvánult, különösen azon országokban, ahol a zsidók nagyobb számmal laktak, gazdasági uralomhoz és politikai befolyáshoz jutottak.

Ez a gyűlölet régebben kizárólag gazdasági, később természetesen politikai téren is érvényesült.

A XX. század elején a zsidóellenes agitáció valamivel alábbhagyott. A világháború alatt és utána azonban, intenzívitásában ismét erősödött olyannyira, hogy tényleg ma már antiszemitizmus mindenütt általánosan van.

Ez az általános antiszemitizmus részben úgynevezett meggyőződésből fakadó, részben üzleti jelleggel bír. Míg az előbbi inkább az intellektuelekben él, addig az utóbbi a kereskedelmi körökben felszaporodott unintelligencia vívmánya és nem egyéb mint a konkurencia lejárt trükkje.

Ahol az antiszemitizmusnak ez a két faja párosulva lép föl, annak kilengései könnyen veszélyessé válnak, sőt anarchiához is vezetnek.

Külön kell szólnom e kétféle antiszemitizmusról.

Az elsővel szemben felfogásom és meggyőződésem sziklaerős megállapítása az, hogy „*mea maxima culpa*”-t kell mondanunk. Kijelentem, hogy ezen antiszemitizmus megerősödéséhez részben hozzájárult maga a zsidóság is.

Mindenesetre egy nézetem vagyok Gombos Benővel abban, hogy felebaráti szeretet, kis jóakarat, feltétlen megértés megszüntetné a faji és felekezeti torzskodásokat és az igazi kereszténységnek ezen alapokon kellene állania, de ha ezek hiányában a létező tényeket boncolás alá vesszük, akkor reá kell eszmélnünk arra, hogy a zsidóság magatartása is elősegíti ezt az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmust.

A zsidóságnak egy kis hányada már tudatára ébredt, hogy a termelő produktív munka ma inkább előnyére szolgálna, mint az intellektuális pályák özönvízszerű ellepése. Sajnos, még mindég csak egy kis hányadrész tudja ezt. Ha a zsidóság nagyobb részét hatná át ez a gondolat és ifjúságát a termelő produktív pályára készítené elő, ha a zsidó szülő gyermekét a kalapács és eke nagy értékéről győzné meg, bizonyára rohamosan fejlődne vissza magától is az antiszemitizmus és a numerus clausus gondolata sem látna napvilágot.

Igaz, az eke és kalapács értékelése csak úgy válhatna a zsidóságban köztudattá, ha a zsidóságot a mezőgazdasági és ipari termelő pályákon az államhatalom is kellőképpen támogatná.

Jól tudom, hogy a zsidóság ezen belátásával sem szünnék meg az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmus, mert hisz azáltal, hogy a zsidó ifjainak egy jelentékeny része mégis csak intellektuális pályákra jutna, ott komoly versenytársa maradna annak az intellektuális elemnek, mely a létért való küzdelmet a maga részére mentől könnyebbé tenni óhajtja.

Vihar Franciaországban. Egy régi ügy időszerűsége. Kriterion, Bukarest, 1996., Albert S. Lindemann: *Evreul acuzat. Trei procese antisemite: Dreyfus, Beilis, Frank 1894–1915.* Editura Hasefer, București, 2002.

A meggyőződéses antiszemitizmusnak tehát csak gyengítéséről lehet szó, mert arra a kérdésre, hogy emberileg kifogásolható-e a zsidó ifjúságnak nagyobb arányokban a magasabb fokú műveltség elnyerésére való törekvése, nyugodt lelkiismerettel nemmel válaszolhatunk.

De az itt már régen megtelepedett zsidóság feladata az, hogy örködjék azon, hogy az itt élő többségi és kisebbségi nemzetek tagjait súlyos helyzetbe ne hozza a zsidóságnak más oldalról való beözönlése és az intellektuális helyek túlságos elfoglalása.

Az idegen zsidó elem beözönlése elsősorban zsidó ügy, a beözönlés lehető meggátlása elsősorban az idevaló zsidó ifjúság létérdeke, mert ez a beözönlés hoz létre olyan helyzetet, hogy a mi zsidó ifjúságunk azután kultúrszomjas vágyát kielégíteni nem tudja. Ebből a szempontból a partikuláris felfogásnak is indokoltan helye van.

Ha a iaşii egyetemen a zsidó hallgatók akár brutalitások, akár más okok miatt tanulmányaikat nem folytathatják, ez nekünk nagyon fájhat és minden igyekvéssel és szolidaritással neki láthatunk, hogy e szegény megpróbáltatott páriák ott Cuza egyetemén folytathassák tanulmányaikat, de azt hiszem az erdélyi zsidóságnak szolgálatot teljesítek azzal, ha állást foglalok az ellen, hogy ez az onnan kiszorult zsidó ifjúság az erdélyi főiskolákat lepje el.

Aminthogy mi itt a Bánátban és Erdélyben faji és felekezeti különbség nélkül arra törekszünk, hogy hivatalaink és intézményeink élére a magunk emberei jussanak, úgy jelszavunk kell hogy az is legyen, hogy az erdélyi főiskolákba lehetőleg csak azok a zsidó ifjak jussanak, akik ezt a légkört már régen ismerik, az idevaló társadalmi és erkölcsi felfogásokkal régen megbarátkoztak.

Az úgynevezett meggyőződéses antiszemitizmusnak a zsidóság egy másik hibája is erős tápot ad. Ez az, hogy minden egyéni sérelmes akcióból általános zsidó ügyet csinál.

Szép és nemes, ha egy faj, egy nemzet összetart, de elfogultságnak kell neveznem azt a jelenséget, hogyha például egy zsidónak provokáló magaviselete miatt fejét beverik, azt mindjárt olyan színben tüntetik fel, hogy ezt a zsidót csak azért verték meg, mert zsidó.

Nem is olyan régen történt, a kolozsvári egyetemi zavargások egyik estéjén, amikor az itteni színház előtt valaki elkiáltotta „le a zsidókkal!” Midőn ezt a virguncot, aki egyetemi sipkát viselt, öklömmel közelebbi érintkezésbe akartam hozni kísült, hogy zsidó fiatalemberrel állok szemben.

Ha az én helyemben talán egy polgári rendzavarást utáló keresztény kerül oda és ezt az ifjuncot ő fenyíti meg, biztos, hogy másnap zsidóügy lett volna belőle.

Az antiszemitizmus megszüntetése nem áll módunkban, de annak csökkentéséhez mi is hozzájárulhatunk, ha az ilyen elszórt eseteket belátással és jóakarattal intézzük el. Az elfogultság csak növeli a gyűlölködést. Az igaz felebaráti szeretet alkotó eleme, a megértés és jóakarát is, de ezek csak ott foglalhatnak helyet ahol

az egyének szerénytelenségtől, elbizakodottságtól és magukat minden körülmények között előretolni akarástól mentesek.

Az antiszemitizmus másik fajával, az úgynevezett üzleti antiszemitizmussal is foglalkoznom kell. Az antiszemitizmus ezen fajtája leginkább a középosztályban nyer nagyobb támogatást. Ezt nem nagyon csodálhatjuk, hiszen, fájdalom, legmagasabb hivatalnokainktól az utolsó hivatalszolgáig, mindenütt nagymérvű anti-merkantilista elveket találunk.

Ez az elv hirdeti, hogy a kereskedők s miután ezek legnagyobb része zsidó, tehát a zsidó kereskedők házukat az ő bőrükön építették, vagyonukat az ő vérükön szerezték.

Igaz, ennek az úgynevezett lateiner elemnek a változott viszonyok nagy csalódást hoztak, ráeszmélve arra, hogy a nyomorúságos fizetésből megélni nem tud, ennek a nagy része is kereskedelmi pályára lépett, és most egyszerre be kellett látnia, hogy ezen csak tisztességes és energikus munkával tud jólétet és jövőt biztosítani. Ennek a résznek tagjai most már más felfogással vannak a kereskedelemről, belátták, mily tortúrákat kell járnia a kereskedőnek, hogy megélhetését biztosítsa, legyen az bármilyen nemzethez, fajhoz vagy valláshoz tartozó.

Ezek bizonyára már meggyőződtek arról, hogy a sült galambok senkinek sem repülnek szájába, de legkevésbé a zsidó kereskedőknek. A lateiner elem másik része, vagy az, mely a kereskedői pályán sem boldogult, azt hangoztatja, hogy csak zsidó tud kereskedő lenni, csak ő van predesztinálva e pályára. Ezt határozottan tagadom.

Aki ezt állítja, ép oly jól tudja mint én, hogy ez nem igaz, ámbár kétségtelen, hogy a zsidó mint kereskedő rugékonyabb és fogékonyabb mint sok más faj tagjai.

Az üzleti antiszemitizmus szítói nem azok a kereskedők, akik ugyancsak fáradsággal, küzdéssel igyekszenek boldogulni. Ezt az antiszemitizmust azok a keresztény üzletemberek terjesztik, akik a valóban erős konkurenciát könnyűszerrel lerázni igyekszenek.

Az üzleti antiszemitizmus az általános drágaságot is kizárólag a zsidóságnak rója föl. Jelszó itt: „minden zsidó uzsorás.” Amíg ennek szemében a keresztény kereskedőnél a drágaság, a vasúti forgalom, a posta és távírda válságos helyzetének, az áruekallódásnak, a vámok horribilis tarifáinak eredménye, addig a zsidó kereskedő drágasága semmi más mint egyszerű uzsora.

Ez az antiszemitizmus még arra is képes, hogyha valahol egy faluban leég a templom vagy iskola és megindul a nagyon divatját járó hatóságilag engedélyezett koldulás, a gyűjtőket egyszerűen lerázza azzal: „Menj a zsidóhoz, adjon ő, eleget nyúzza a mi bőrünket.” Sok esetben akadt kezembe olyan gyűjtőív, amelyen keresztény célokra 50 aláíró között 45 zsidó akadt. Ezt természetesen az antiszemitizmus magától értetődőnek tartja, ehhez szava nincs.

Ez az antiszemitizmus arra is képes, hogy oly színbe állítsa a zsidóságot, mintha az minden kereskedelmi vállalatot, minden üzletet kizárólag a maga számára kívánna lefoglalni, az olyan esethez azonban szava nincs, mint ami nemrégiben

itt történt, hogy egy kimondottan keresztény vállalat zsidó kézbe került csak azért, mert a zsidó vállalkozó pár ezer lejjel több lemondási díjat adott, holott a vállalatot tartó keresztény család két erős ivadékkal büszkélkedhetett.

Végső konklúziónk az, hogy az antiszemitizmus létezéséért és az ebből fakadó károkért felelős az a keresztény elem, amely komoly munka helyett, könnyű boldogulást keres, de felelős az a zsidóság is, amely a főnt vázolt szempontokat figyelmen kívül hagyja.

Gombos Benő Madách „Ember tragédiájából” idéz: „sok az eszkimó és kevés a foka”. Én is forgatom e remekmű lapjait és reátalálok ott a nagy küzdelemre, mely egy i betűért folyik: „Homousion” és „homoiusion” ez volt a két jelszó, mely szétválasztotta a táborokat és a harc vége egy nagy csapás volt, melyet elkerülhettek volna, ha az emberek megértik az Írás szent szavait: „szeresd felebarátodat mint tennenmagadat.”

Lugos, 1923. február havában

id. Neumann Miksa

Magyar Kisebbség 1923. 5. 160–170.

49.

Egységes nép.

Vértés Adolf beszéde a bántási zsidóság 1923. május 27-én Temesváron tartott nagygyűlésén

(Részlet) 1923. május 27., Temesvár

Néhány esztendő óta szembetűnően megélnékült és egészen új irányokba terelődött a zsidóság megnyilvánulása Erdélyben és a Bánságban is. Míg ezelőtt kollektív tevékenységünk csaknem kizárólag a felekezeti terén játszódtott le, és jóformán kimerült az egyébként is meglehetősen lagymatag kultuszközségi szereplésben, mostanában a népi közösség problémái kötik le érdeklődésünket, s foglalkoztatják tettvágyunkat és áldozatkészségünket. Közép- és elsőfokú iskolákat és gyermekkerteket, ifjúsági, sport- és más egyesületeket létesítünk, kulturünnepeket rendezünk zsidó irodalmi és más témákkal, általános zsidó érdekű kérdéseket vizsgálunk meg a sajtóban, összejöveteleken és felhívásokon; gyűjtéseket rendszeresítünk egyetemes zsidó alkotásokra és tömörülési kísérleteinkkel polgári és politikai viszonylatainkban is népi mivoltunk kidomborítására kezdünk törekedni.

Mindeme sokféle megmozdulásainkban azonban, eddigelé nem alakult ki valamely egységes, céltudatos és összefoglaló rendszer, sőt úgy látszik, hogy ez a hevület és élni akarás inkább az összeütközést, semmint az érintkezési pontokat szaporította a zsidóság három fő pártáryalata: az ortodoxia, a neológia és a cionizmus, illetve Nemzeti Szövetség között.

Elérkezettnek véltük tehát az időt arra, hogy a bántási és erdélyi hitközségeket és a nemzeti zsidóság küldötteit a mai nagygyűlésre egybehívjuk, amely annak a fennkölt gondolatnak legyen szentelve, hogy a pártáryalatokba szétforgácsolt erőinket a zsidóság egyetemes feladataira egyesítsük és megszervezzük.

Előttünk, temesváriak előtt nem új ez a gondolat és a törekvés sem, hogy azt valóra váltsuk. Lokális kereteink között megkíséreltük mi már két évvel ezelőtt, bár összefüggésben hitközségeink adminisztratív egyesítésével, amit azonban most a nagygyűlés programjából teljesen kikapcsolunk, mert ebben a kérdésben a törvénykezés fog intézkedni és kísérletünknek annyiban volt is eredménye, hogy azóta helyi zsidóságunk egy közös feladatának megoldásán, – szervezeti keretek nélkül ugyan, de együtt, vállvetve fáradozunk. Az egyesülés eszméje azonban akkor még csak bátorítalanul bújt elő a lelkünkéből, egy korai rügyfakadás, amelyet a meg nem értésnek, a közönynek vagy a rivalizálásnak hívös szelétől is féltünk és óvnunk kellett, nehogy kezdetében megakasztassék.

[...]

Annak, hogy a dolgok idáig fejlődtek, szükségszerűen be kellett következnie, mert a fejlődésnek ugyanazon törvényei uralkodnak az eszmék világában is, mint a természetben; mint az életerős magnak, az életerős eszmének is – a zsidóság népi együvé tartozása gondolatának – ki kellett kelnie, bármily sokáig szuny-
a

dozott is az elnyomatás századaiban a lelkek mélyében, s ha egyszer életre kelt, s mint a korszellem követelménye jelentkezik, be kell következnie népünk életében is annak a korszakos átalakulásnak, mely a történet és a szociológia tanulságai szerint minden korszelem erejű eszmének a nyomában jár.

S vajon kételkedhetünk-e még abban, hogy ez a korszellem is már megszületett, látva, hogy ugyanaz a közszellem, amely nálunk most van csak kialakulóban, a nyugati zsidóságnak, az amerikai, a keleti és a dél-afrikai zsidóságnak nagy tömegeit már csaknem teljesen áthatotta és az egyetemes zsidóság közös nagy feladatainak tudatos megvalósítására ösztönzi?! Világszerte egy és ugyanazon eszme, a népi szolidaritás eszméje lebeg immár hit- és fajtestvéreink lelki szemei előtt, mint új és legmagasabb életeszmenyünk, amelyet hódító útjában többé semmiféle szeparatizmus fel nem tartóztathat s amely ellenállhatatlanul fogja varázskörébe, vonni mindazoknak az egyre ritkuló sorait is, akik még aggodalmaskodók, közönyösek vagy érzéketlenek.

Be kell ennek következnie, a gravitációnak, a nagy tömegek vonzásának kozmikus törvényénél fogva. Mert miként az égitestek rendszerében a nap az az erőközpont, amely a bolygók mozgását irányítja és amelynek fény- és hőforrásából táplálkozik a földön lüktető minden élet, azonképpen a népek társadalmában is a korszellemből kialakuló életeszmeny a forrása és az irányítója minden haladásnak és szervezkedésnek és minden feltörő új igazságnak is.

Ősi állami létünk idejében az egyisten-eszme és kinyilatkoztatott tana uralkodott, mint koreszmény történetünk égboltozatán; minden állami berendezésünk és minden kultúránk ennek a jegyében állott és szétszóratusunk és elnyomatásunk kétezer esztendő korszakában is ennek az eszmének a kisugárzása kölcsönzött népünknek annyi meleget, hogy életét a környező világ gyűlöletének dermesztő hidegében is áttengethette.

Százados sínylődésünk között azonban népi öntudatunk a feledés homályába borult. Nagy eseményeknek kellett közbejönniük, hogy Izraelnek tetszhalott népe fölocsúdjék hosszú, nehéz aléltságából.

Két hatalmas szózat riasztott fel bennünket halálos vergődésünkből: az egyik a népirtó pogromok vérlázító kegyetlenségein túldörgő ama prófétai kiáltás, mely a világ lelkiismeretétől nemzeti otthont követelt sokhelyütt hontalanná vált népünk számára, a másik a nagy világmészárlásnak véget vető békekötés parancsa a kisebbségi népek önrendelkezési jogának elismeréséről. Az elsőtől datálódik a zsidóság magára eszmélése, összetartozásunk tudatra jutása, a másodiktól kollektív megmozdulásunk és erőnk kifejtése új életműködésre.

Vaksággal volnánk azonban verve testvéreim és megtagadnánk a történet és a tudomány minden tanulságait, ha azzal ámítanánk magunkat, hogy reneszánsz életünk is az ősi állam uralkodó csillagának jegyében folyhat le. A történet nem ismétli meg önmagát; a történetnek az örök változás a törvénye, haladás vagy visszaesés, de sohasem a megállás, az elért evolúció egy bizonyos pontján; nincs államalkotó eszme, amely ha kiélte magát, uralkodó polcáról le ne hanyatlanék.

Az egyisten eszme is betöltötte nagy szociális misszióját a kinyilatkoztatás és a tóra tanításaival együtt; ezek a tanítások a vérünkben vannak, apáról fiúra szállva beidegződtek a szervezetünkbe, értelmünknek és érületünknek elválaszthatatlan, kiirthatatlan alkatrészei, de éppen ezért, megszokottak, természetesek és mint ilyenek, a szociális életeszmény vonzerejét már nélkülözik. Varázslatos bűverő lakozik ellenben és egyszersmind az értelmi és erkölcsi energiáknak megmérhetetlen tömege abban az eszményben, amely a föld kerekiségén elszórtan élő tizenhatmillió zsidónak szolidaritását, népi összetartozását ragyogtatja felénk és egyszersmind elébünk tükrözteti megvalósulásának a kezdetleges alakzatait is olyanformán, hogy az új alakulás kristályodási centrumát odahelyezi az őshaza szent földjére, hogy ott mint a népi egységnek egyelőre csak szimbóluma, majdan a fokozatos fejlődés rendjén nemzeti állammá erősödjek, a világ egyéb részein élő zsidóságot pedig – lelki kapcsolatban a központtal – öntudatos etnikai kisebbségekké teszi meg az illető államokban.

Ez az az eszmény, amely számunkra az új igazságok és az új élettörekvések beláthatatlan perspektíváit nyitja meg, egy korszellemerejű új kinyilatkoztatást amelyért élni és küzdeni érdemes. Küzdeni a kivívásáért a környező világgal, de nem önmagunk között és nem saját véreinkkel. Erre nincs is szükség, mert ebben az eszményben minden pártárnyalat, ha érdekeit a közös nagy céloknak alárendeli, szabadon érvényesítheti jellegzetes törekvéseit, az ortodoxia háborítatlanul elmélyedhet konzervatív hithűségében, a neológia reformálhat és keresheti az összhangot a haladással – és a cionistát sem zavarja senki abban, hogy meggyőződéséért a nemzeti eszme mind a két irányában, akár Palesztina felé, akár az itthoni kisebbségi rendezkedés felé síkra szálljon, csak ne akarja azt türelmetlenséggel és túlzásokkal feloktrojálni. Mert nem abban áll a feladat, hogy bárkit is arra erőszakoljunk, hogy saját pártjának a zászlójához hűtlen legyen és a mienk alá szegődjék, hanem abban, hogy legmagasabbban közös lobogónkat, népi összetartozásunk zászlaját lobogtassuk, ennek a becsületéért és diadaláért harcoljunk, ha azt akarjuk, hogy népünk és kultúránk éljen és viruljon.

E körül a közös lobogó körül akarunk itt ma sorakozni, amely nem az ortodoxiának, nem a neológiának és nem a cionizmusnak a lobogója, hanem a zsidóságé, valamennyiünké, közös kincsünk, amelyből mindannyiunkat egyforma rész illet. Szervezkedésünk főszabálya is az kell, hogy legyen tehát, hogy népi kisebbségünk kontemplált központi szerve mind a három frakciónak egyenlő számú képviselőiből alakuljon.

Amidőn tehát az összehívó hitközségek nevében legmélyebb köszönetemet nyilvánítom tömeges megjelenésükért és a nagygyűlést megnyitottnak nyilvánítom, mélyen tisztelt elnöktársaim és a magam nevében is meleg szeretettel üdvözlöm önöket az ősrégi zsidó köszöntéssel, *baruch haba*, áldassék aki eljött közibénk, lelkében az egyesülés felemelő érzésével, áldassék aki otthon maradt, de gondolataival itt időzik közöttünk és áldassanak mindazok, akik szívüket az egyetemes zsidóság nemes törekvései számára megnyitják.

Új Kelet 1923. május 30., 1.

50.

Gombos Benő: A zsidó egység és a zsidó iskolák

1923. július, Kolozsvár

A zsidóság iskoláit sújtó legújabb közoktatásügyi rendeletek folytán előállott helyzet teszi megokolttá a következő megállapításaimat.

Főleg a zsidó nacionalista és cionista akciók, folyományaként szétszakadozott zsidóság ma az egység után törekszik. Nem látom azonban a folytonos kongresszusozásokból kiemelkedni azt a vezető szellemet, azokat a vezető egyéneket, akik köré a zsidóság osztatlan bizalommal csoportosulni hajlandó. A kongresszusokon történt megnyilatkozásokból nem tudom megállapítani azt az erkölcsi álláspontot, amely minden egyes zsidót felvillanyozni és egységes gondolkozásra és cselekvésre inspirálni képes.

A zsidóság kellő vezetés híján az önvédelemre képtelen teljes meghunyászkodás siralmas képét mutatja, létezésének annyiféle súlyos megtámadtatása után sehol nem látom a határozott és céltudatos védekezés tényeit; különösen nem a zsidó gyermekek iskoláztatásának ügyében.

A zsidó hitközségek és zsidó testületek által fenntartott felekezeti iskolákra zúdított rendeletek halmazából ama rendeletek ellen – amelyek az iskolafenntartók autonóm, jogait sértik – vajon hol, mikor és kik által történtek tiltakozások és jogvédelmi intézkedések? Tudtommal 1922. július havában ankéteztek a zsidó iskolafenntartók, *egységes határozatot is hoztak*, amely azonban intrikák folytán elgáncsoltatott és végre nem hajtatott.⁴⁵ A peticionálás ténye maga nem lehet azonos azzal, hogy az átkapcsolt volt magyar területeken tételes törvényeken alapuló jogokat sértő rendeletek ellen ne éljünk megfelelő érélyes tiltakozással, sőt, a törvényes jogvédelem igénybevételével. A nevelés és az iskoláztatás ügye életünknek az Achilles-sarka. A nagyhatalmak a békeszerződésekben ezeknek a biztosítékait és a jogvédelmét tartották szükségesnek a legjobban körülbástyázni, amidőn az elkapcsolásra ítélt területek lakosságának a népfaji, vallási és nyelvi kisebbséggé devalválódás jogait sérthetetlen és megingathatatlan jogbázisnak szögezték le, írták körül és minden érdekelt állam részére alaptörvény kötelezettségével és a nemzetközi felelősség biztosítékaival kötötték meg. Ekként akarván az új államkeretek közé áttolt körülbelül 30–40 millió lélek nyugalmas életéről és mindenféle zaklatástól való mentesítéséről gondoskodni.

Abból a körülményből, hogy a Trianon-párizsi békeszerződés az erdélyi székely és szász közsületeknek a vallási és tanügyi önkormányzatot; a faji, vallási és nyelvi

45 A kolozsvári ún. *Directoratul General* 1922-ben arra kötelezte a zsidó tanintézményeket, hogy az 1922/1923-as tanévtől kezdődően álljanak át a román nyelvű oktatásra vagy a héberre illetve jiddisre. A nagy elégedetlenséget kiváltó rendelet arra készítette az erdélyi iskolafenntartó hitközségeket, hogy június 12-re értekezletet hívnak egybe Kolozsvárra. Az értekezleten tiltakoztak az oktatásügyi sérelmek ellen. ÜK 1922. június 13. 126.

kisebbségek gyűjtőfogalma alá tömörített többi lakosságnak pedig a saját nyelve szabadon használatával a vallási, a tanügyi, a jótékonyági és a szociális intézmények létesítését és ezzel az emberi szabad fejlődés jogait biztosították, azt vélem, hogy a nagyhatalmak a békeműben a mindig sűrűlődsra provokáló többségi és kisebbségi nemzetekre való tagozódást a leggondosabban elkerülni törekedtek. E szempontból a faji, vallási és nyelvi kisebbség terminológiája mondhatni a legszerencsésebb. *Mert a nyelvi kisebbség gyűjtőneve alá tartozhatnak és itt nálunk a valóságban tartoznak is a különböző fajú és a mindenféle vallású egynyelvű egyének. Ezzel megteremtettek az államok földrajzi határai és a háború előtti nemzeti ideológia határainak mellőzésével a nyelvi egységek történelmi jogalanyisága.* Ennélfogva, az új terminológia szerint az állam földrajzi keretén belül élő különféle faji, vallási és nyelvi egységeknek kell egy állampolitikai egységet alkotni.

Nem tudom, hogy az új román alkotmánytörvény megszerkesztőinek ez a vezérgondolat sugallta-e Nagy-Románia összes népeinek egységesen románá minősítését. Sajnosan megállapítható tény azonban, hogy a faji, vallási és nyelvi egységekből álló államegység sem az alkotmánytörvény megszerkesztésekor, sem pedig a megalkotásakor becsületesen nem honoráltatott. Mert a legtökéletesebben egyenjogúsított és román államfenntartókká vált faji, vallási és nyelvi egységek a történelem parancsoló követelménye dacára az alkotmánytörvényben fel nem soroltatván és így el nem ismertettek, azok létezése kézzelfogható rosszhiszeműséggel a jövő részére letagadtatott és ezáltal a kormányzat tendenciái az állam jövőjének kiépítésére vonatkozólag nyilvánvalóvá tettek.

E tény az új világtörténelemnek oly rabulisztikája, amelyhez az új világtörténelmet csináló nagyhatalmaknak nemcsak, hogy köze van, hanem azért a 30–40 milliónyi kisebbség érdekében teljes hatalmi súllyal erkölcsi kötelezettségben állnak. Ezt látszik igazolni a népszövetséget alkotó hatalmak részéről tett az a nyilatkozat: „a kisebbségek sorsára vonatkozó szerződéseknak betartása és betartatása nélkül az érdekelt államok konszolidációja be nem következhet, és ettől függ Európának a nyugalma is”. Ennélfogva, a legilletékesebb megállapítás szerint is a népközjogi alannyá vált kisebbségekkel szemben tanúsított elnyomó és jogfosztó eljárással konszolidációt teremteni nem lehet.

A konszolidációt teremtő kérdések egyik legfontosabbja és egyik legsúlyosabbja a nyelv szabad használatával kapcsolatosan az iskola és a kultúra ügye. Ezekre vonatkozóan, a Trianon-párizsi szerződés 8., 9., 10. és 11. cikkei oly pregnáns rendelkezéseket tartalmaznak, hogy a faji, vallási és nyelvi kisebbségek sérelmére az azokban foglalt rendelkezésekkel szemben kibocsátott tanügyi kormányrendeletek egész légiója törvényellenesek, azért, *mert e békeszerződés első cikke értelmében Románia azt alaptörvényként fogadta el, amelynek tartalmával ellentétes törvény és rendelet sem nem hozható, sem nem érvényesíthető.* Ennélfogva, ezekkel szemben a jogvédelem törvényes eszközei jogosan vehetők igénybe és a kisebbségeknek azokat jövőjük biztosítása érdekében most még idejekorán – nehogy túlhaladott helyzetbe

jussanak – igénybe kell venniük, hacsak gyáva meghunyászkodással eddigi közjogi helyzetükről és eddig bírt mindennemű szabadságaikról önként le nem mondanak.

E fejtegetések után le akarom szögezni, hogy a zsidóság egy szerencsétlen zsidó nemzeti és cionista (mert a kettő nem egy) politikai akció által megszedítve oly útra tereltette magát, amellyel a neki biztosított önvédelmi bázisról egy teljesen lehetetlen levegőben lógó helyzetbe került. Még mindig nem ébredt a zsidóság annak tudatára, hogy a ZSNSz.⁴⁶ című valami egy frazeológia csupán, amelynek a fennebb vázolt közjogi helyzet szerint még csak a cím jogosultsága sincs meg, annál kevésbé pedig a létezési és működési jogosultsága. Még mindig nem ismerte fel a zsidóság azt a valóságot, hogy nem azok a súlyos pénzébe került agitációk, hanem a 2000 év óta elmondott mindennapi imái öntötték belé az ősi Cionban felépülő új nemzeti gondolatot. Még mindig nem értette meg a zsidóság, hogy a diaszpórán mindenütt az anyanyelve a joga, a héber nyelv csak a kötelessége. Hogyha tehát a zsidóság nem becsüli meg a nem csupán alaptörvény jogerejével, hanem nemzetközi jogként is biztosított anyanyelvek jogát és jogalap nélküli fikciók követelésére fekteti a világ népei között lakó és azokkal együtt egységekben élő zsidóság nyelvi és kulturális egzisztenciáját, akkor ezek a zsidóságot a szilárd jogalapról a legbizonytalanabb sorsra juttatják és az egyéni önkényes elbánás esélyeinek teszik ki.

Így jutott az itteni zsidóság odáig, hogy a törvényerőre emelt gyulafehérvári határozatok és az állami alaptörvénnyé vált Trianon-párizsi szerződés pontozatai alapján az emberi és polgári jogokba – a lelkiismereti, a tan- és kultúraszabadság jogaiba kapcsolódó anyanyelv jogának természetes követelése helyett – tehát ahelyett, hogy a feltétlen törvényesség jogalapján küzdjön, – meghunyászkodással a legsúlyosabb erkölcsi értékeken átsiklik és bizonytalan sorsú új zsidó középiskolák létesítését tervezi.

Úgy látom, nincs senki, aki a zsidóságot feleszméltetné, hogy e tervek megvalósítása oly súlyos teherrel fogja sújtani, hogy abból a legnagyobb bajok származnak majd. Nem elég tanulságos a keresztény felekezeti középiskolák kétségbeejtően küzdelmes léte, dacára a sokszorosan nagyobb számú hallgatóiknak? Ezek az intézetek is az aránylag nagyszámú zsidó növendékek kiválása folytán még súlyosabb helyzetbe fognak jutni. Az eddigi zsidó középiskolák a tandíjakból eddig sem tudták magukat fenntartani és külön társadalmi segélyre vannak utalva. Minél több zsidó iskola létesíttetik, annál inkább gyengül – mert megoszlik – a társadalmi támogatás. A speciálisan zsidószellemű nevelés hathatósan és nem kevésbé eredményesen megoldható a jelenleg meglevő tanintézetek status-quo-jával az új középiskoláknak anyagi és erkölcsi felelősséggel terhelt felépítése nélkül is.

Ma egyedül jogos és helyes álláspont – amelyre a zsidóságnak okszerűségből helyezkednie szükséges, – hogy a felsorolt jogalapon a magyar impérium alatt bírt jogoknak érintetlen fenntartását követelje. Nevezetesen, hogy minden szülő joga

46 Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség

gyermekét abba az iskolába járatni, amelyikbe akarja; olyan nyelven taníttatni, amelyet gyermeke érdekében jónak tart, mert minden nyelvű iskola az egyetemes kultúrát szolgálja. E tekintetben bárminemű kényszer az emberi jog és a szabad polgári akarat gúzsba kötése. Ezzel szemben az államé az a vitathatatlan jog, hogy az államnyelv megfelelő tanítását és a tanrend jóváhagyását megkövetelje, a közoktatásügy szempontjából pedig a megfelelő ellenőrzést gyakorolja. Mindez eddig az összes kisebbségi és felekezeti iskolák részéről kifogástalanul teljesített.

Az anyanyelv jogait úgy az általános használatban, mint az oktatásban a zsidóknál éppúgy, mint a más fajhoz és valláshoz tartozóknál, semmiféle földi hatalom el nem vitathatja, sem meg nem szüntetheti.

Kolozsvárt, 1923. július havában

Magyar Kisebbség 1923. 15–16. 584–588.

51.

Kasztner Rezső:

A sport a zsidó nép reneszánszának szolgálatában

1924, Kolozsvár

Zsidó testvérem a galutban, úgy-e, sokszor kiáltották már neked oda ezt a mondást: Gyáva zsidó!

Fájt neked, szívedbe markoló volt e szomorú vád és te talán csüggedten hajtottad le fejed. Reszkető ajkaid nem nyílhattak meg, hogy büszkén utasítsd vissza a sértést, mely téged, népedet és annak ezredéves tradícióit érte oly durván, mert azt érezhetted, hogy a vád – igaz.

Pedig testvérem, szent hagyományaink és történelmünk egyöntetűen tanúskodnak arról, hogy a zsidó nép, míg szétszórátása el nem következett, dolgos, földjét túró, bátor és a nélkülözésektől vissza nem riadó nép volt. A testi erő érvényesülési terén semmiben sem maradtak el őseink a velük érintkezésben levő népektől és a test harmonikus nevelését már a bibliai zsidóság korában versenyzés, célbanyilazás és bajnoki vívás izomfejlesztő sportjainak gyakorlatával mozdították elő! A sorok közt is kicsillanó kedvteléssel írja le a Biblia, miképpen emelte ki Jákob patriarcha a mezopotámiai sivatag egyik kútját elzáró nehéz követ, amit egyébként a pásztorok csak egyesült erővel tudtak megmozdítani.

Nem tudták megtörni a nép életrealitását az egyiptomi rabság robotja, sem pedig a 40 éves pusztai vándorlás viszontagságai. És a nehéz küzdelmekben edzett maroknyi nép győzedelmesen tudta felvenni a harcot a honfoglalás sorsdöntő idejében hatalmas számbeli túlsúlyban lévő ellenfeleivel szemben.

Országában életre hivatott szabadságban, a Tóra szelleme szerint élte dolgos életét népünk. A Tóra szellemének útmutatása mellett, mely – miképpen Maimoni mondja – az ő összes törvényeivel az ember tökéletes harmóniáját akarja elérni, nemcsak a lélek ápolását kívánja, hanem a „selémüt háguť”, a tett tökéletesítését is célunkul tűzi.⁴⁷ A „mens sana in corpore sano”⁴⁸ gyönyörű eszméje világlik elő a Tóra néhány örökéletű törvényéből. Észrevette a Biblia a szépet az Erőben, azt isteni sugalmazásnak tartotta és midőn a zsidó történelem félelmetes erejű atlétája, Sámson rettentő erejét népe fenyegetett szabadságának szolgálatába állította, így ír a Bírák könyve: „Isten szelleme kezdte nyugtalanítani őt”.

De eklatánsan kifejezésre jut a testi ügyesség szeretetének szellem abban is, hogy kiváló bölcselőink nem röstelltek bravúrjaikkal hozzájárulni egy-egy nemzeti, vagy vallási ünnep fényének emeléséhez. Az ifjú korában oroszánokkal viaskodó Dávid a „bét hamikdas” ünnepélyén táncot lejt s követőiről nem egy helyen számol be a Talmud.

47 *Moses Maimonidész* (Moses ben Maimon) (1135–1204) zsidó filozófus, orvos. Spanyolországban született, de 13 éves korában menekülniük kellett. Főbb munkáit (pl. *A tévelygők útmutatója*) Egyiptomban írta.

48 Jelentése: „Ép testben ép lélek”

A hellenisztikus korban a fejlett hellén testkultusz népünk soraiban is tért hódított, az izmok rendszeres fejlesztését vezetve be. A zsidó tömegeket azonban a szabad görög erkölcsök elidegenítették és távol tartották a gimnáziumtól, egészen elrettentette azonban őket a legfejlettebb testű rómaiak magatartása, akik felgyülemlett energiájukat vad tivornyák rendezésével, vagy egymást gyilkoló gladiátorok és vadállatok küzdelmein hajrázva vezették le.

A sportot azonban, mint a testi erő és szépség előfeltételét, még a rossz példák dacára is, megbecsülte a zsidó hagyomány. Amidőn például szó esik az atya kötelességeiről fia iránt, Rabbi Akiba különös nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az atya köteles fiát úszni megtanítani.

A testi kultúra ápolásának gyökerei mélyen belenyúlnek tehát elődeink életfelfogásába és hagyományába. Mi játszhatott hát akkor oly végzetszerűen közre, hogy a zsidó nép tradícióitól oly messze eltávolodott s karakterében annyira más lett?

A zsidó nép legnagyobb tragédiája volt ennek okozója. Országát elvesztette. Beteljesedett a biblia szava: „És betöltitek majd az egész földet”. Elszóródtak a zsidó nép fiai a szélrózsa minden irányába és a különféle országok nem fogadták a legszívesebben a bebocsátást esdeklő jövevényeket. Azokban az országokban pedig, amelyek hont adtak a hontalanoknak, a legelemibb polgári jogoktól megfosztottan kellett életüket tengetniük.

Az egész középkoron át a zsidó népet elkülönítették a környező társadalmaktól, üldözésekkel lehetetlenné tették életét, elzárták a fénytől, a nap melegétől, be a gettók nyirkos és egészségtelen cellái közé. Ilyen szomorú körülmények mellett nem volt népünknek a test kultúrájának lehetősége megadva. Történeti válságok, évezredek, szorították ki a zsidó népet onnan, ahol izomba pattant az erő, ahol a díszkosz röpült, ahol szilaj paripák tomboltak és ahol a kard pengett.

Kiszorították a zsidó népet az egyéni és vallási élet szűk keretei közé s ezek szomorú következménye volt azután a testi degenerálódás és az elnyomottság, üldözöttség érzetéből eredő félszegség, félenkség, vagy ahogyan ellenségeink mondják: gyávaság.

De, ha a múltak véreinek, könnyének párázata el is homályosította a zsidó szemet, a szellem megingathatatlanul tovább élt a lelkekben.

A gettó sötét iskoláiban, ahova talán véletlenül sem tévedt be soha a napsugár, a Tóra fennkölt tanainak szelleme honolt. Sárguló fóliánsok a zsidó világnézetre tanították a fölējük görnyedőket. Zsidó mentalitásra, amely optimisztikus és amely az embertől azt kívánja, hogy az élet örömeit a tórai törvények keretében élvezze ki. Tanították azt is, hogy a testi életben is megnyilatkozik az isteni bölcsesség és Simson, Gideon. Dávid, Bar-Kochba diadalmas harcainak olvasásakor kigyúltak a szemekben a remény örömtüzei.⁴⁹

49 Sámson, Gedeon, Dávid, Bar-Kochba zsidó bibliai és történelmi személyiségek.

A középkori izoláltság lassan engedett merevségéből, de a gettó kapuin kilépőket az asszimiláció kivetőztette zsidó múltjukból és a jólétért cserébe az évezredek tradíciók és vallás feladását, teljes megtagadását követelték a gettó légköréből szabadulni akaróktól. Újjászületést tehát, ez nem hozhatott és béklyóitól meg nem szabadította a népet, de az idegenbe szakadtaknak hamarosan alkalmuk nyílt a sportra természetességüket bebizonyítani.

Az angol-zsidó enciklopédia szolgáltat erről értékes dokumentumokat. 1792-ben Dániel Mendoza⁵⁰ Angliában a boksztversenyek verhetetlen sampionjaként szerepel és bizonyára kevesen tudják, hogy ma az egész világon oly páratlan népszerűsége szert tett futball egyik úttörője, *Rafael*, a cambridge-i egyetem növendéke szintén zsidó volt.

Lassanként mindenütt akadtak zsidók, akik idegen zászlók színeit vitték nagy erőpróbákon diadalra, de zsidó mivoltukat, győzelmeik ellenére is, evidenciában tartották honfitársaik.

Fuchs Jenő dr. Magyarország színeiben indulva, kétszer is megnyerte a kardvívás egyéni világbajnokságát, de mindez a Magyar Vívó Szövetség döntése szerint, nem kvalifikálta őt az 1924. évi párizsi olimpiászra való kiküldetésre.⁵¹

Zsidó atléták bizonyíthatták tehát népünknek izommunkára való rátermettségét, de a zsidó *tömegeknek* nem volt a sportolás lehetősége megadva. S ha a gettó keretei szélesbültek is, az eke szarvához visszatérés nem volt lehetséges s megélhetést, boldogulást csak szellemi pályákon tudott magának találni a zsidóság. Így lettek aztán a pusztát járó, robusztus termetű, napbarnított ősök utódai sápadtak, meggörnyedtek és félénkek.

Ez a szomorú helyzet azonban nem tarthatott soká. El kellett jönni az időnek, midőn a szenvedések könnypárája eltűnik a szem elől, hogy az tisztán lásson. És jöttek az új Mózesek, az újjászületés apostolai, akik felrázták a népet fásult beletörődöttségéből. Ezek az apostolok tudták, hogy a zsidó nép újjáteremtésének főfeltétele a teljes testi regenerálódás.

És két évtized előtt Max Nordau, a híres író és államférfi kiadta a jelszót: Izomzsidóság (Muskel-Judentum) nevelésére van szükség! Munkás, acélos izmú karokra van a zsidó népnek szüksége, akik ismét tejjel és mézzel folyó Kánaánná varázsolják vissza a történelmi hivatottságú nép kopárrá lett ősi honát. Az eszköz, mely a grandiózus célt a megvalósítás stádiumába juttathatta, az újkor immár tudománnyá fejlett testnevelési eszköze, a *sport* volt. Max Nordau gyűjtő szavainak megértő visszhangjaképpen nagy elánnal indult meg a világ minden részében a zsidó sportegyesületek szervezésére irányuló munka. A kék-fehér zászlók alá tömörülők előtt a cél világos volt: *a testi munka fontosságának tudatát bevinni a zsidó nép szélesebb rétegeibe, hogy kifejlődjön egy egészségesebb, minden akadállyal és ellenséggel bátran szembeszállni merő és tudó zsidó típus: Az ifjú zsidó típusa.*

50 *Daniel Mendoza* (1764–1836) zsidó származású angol bokszoló.

51 *Fuchs Jenő* (1882–1955) budapesti zsidó kardvívó, négyszeres olimpiai bajnok.

Most 5685-öt [1925] írunk és ma már nem csak szellemi produktumok hirdetik világgá a zsidó géniusz nagyságát: mindenütt működnek már a zsidó sportegyesületek, melyek közül nem egy világraszóló sikerekkel adta és adja az emberiségnek a zsidó akarat izomba-lendülését tudtul. A bécsi „Hakoah” az elmúlt évben, Londonban, a futball hazájában aratott megsemmisítő fölényes győzelmet egy angol professzionista futballcsapat fölött, a budapesti VAC tornászcsapata Magyarország bajnokcsapata s nehéz helyzetük ellenére is dicséretreméltóan szerepelnek Erdély zsidó sportegyesületei is.

A nemzetek ez évi, Párizsban megtartott nagy erőpróbáján, sajnos, a kék-fehér színek még nem voltak képviselve és a zsidó atléták, tornászok és futballisták más nemzetek színeinek szereztek hírnevet és babérokat. Az épülőfélben lévő Palesztinának még nem állott módjában a zsidó sportot ez idén Parisban méltóan reprezentálni. De 1928-ban az amszterdami stadionban Zsidóország olimpikonjai is jelen lesznek, hogy a világ színe előtt tettekkel adjanak tanúbizonyságot az újjáépülő ország kultúrfejltségéről. A zsidó lelkesedés és szent akarási a föld összes nemzeteinek kiválasztottjaival szemben is győzelemre fogja vinni Erec Jisráel színeit és a győzelmi árbocra felröppent kék-fehér zászlót diadalmasan lobogtatja majd meg a szél az egész világ előtt...

AFCER, II. fond, 183. dosszié, 4–7. (Eredeti megjelenési helye: Zsidó Családi Naptár az 5685. évre (1924–1925) I. évf. (Fürst Oszkár és Szilágyi Adolf szerk.), Kadima, Cluj, 1924–5684. 86–90.)

52.

Fischer Tivadar és Fischer József nyilatkozata az Országos Magyar Párt brassói nagygyűléséről

1924. december 15., Kolozsvár

Az Új Kelet munkatársa felkereste dr. Fischer Tivadart a Zsidó Nemzeti Szövetség díszelnökét, aki a Magyar Párt brassói nagygyűlésének határozatáról így nyilatkozott:

– Úgy vélem, hogy ezek az urak kellő megfontolás nélkül hozták szőnyegre azt a nézetem szerint már régen nem aktuális kérdést, vajon helye van-e az erdélyi zsidóságnak egy olyan pártban, amelynek szervezeti alapját egy másik etnikai kisebbséghez való tartozás képezi. Az a tény, hogy az erdélyi zsidóságnak egy rétege magyar anyanyelvű és a magyar kultúráért ma is lelkesedik és áldozatokat hoz, nem teszi indokolttá azt a felfogást, hogy ezen zsidók egy a magyar kisebbséget reprezentáló politikai párt tagjai legyenek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy még ezen zsidó rétegnek is vannak zsidóságukból folyó olyan nagyfontosságú gazdasági és kulturális problémái, amelyeket politikai küzdésük céljai között az élre kell helyezniük s így semmi esetre sem lehet rájuk nézve célszerű az olyan politikai pártban való elhelyezkedés, mely a dolog természeténél fogva a szóban forgó problémák megoldását nem szorgalmazhatja. Ettől eltekintve, úgy hiszem, nincsen a zsidóság közügyeivel bármilyen vonatkozásban behatóan foglalkozó egyén, aki nem tartaná kíváncsúnak, hogy az egész romániai zsidóság mielőbb külön politikai pártba tömörüljön, amely ezen etnikai kisebbségnek éppen olyan instrumentuma legyen, mint a magyar kisebbségnek a Magyar Párt.

– Bizonyos az, hogy a Magyar Pártnak midőn annyi különböző nehézséggel kell megküzdenie, csak hátrányára lehet, ha ismét napirendre hozza az erdélyi zsidóság politikai elhelyezkedésének kérdését, s ezzel szaporítja azokat a tényeket, amelyek a kormánynak, illetve a román pártoknak ürügyül szolgálhatnak arra, hogy kárhóztassák a Magyar Párt velleitársait. Mindenesetre ildomos lett volna, ha azok az urak, akik az erdélyi zsidóságnak a Magyar Pártban való elhelyezkedését a brassói nagygyűlésen szőnyegre hozták, előbb alaposan tájékozódnak abban a tekintetben, vajon ezzel jó szolgálatot tesznek-e az erdélyi zsidóságnak és a Magyar Pártnak. Én ugyanis azt hiszem, hogy egyiknek sem használtak felszólalásukkal.

– Meg kell jegyezmem még azt is, hogy a szóban forgó felszólalásokból az a felfogás tükröződik vissza, mintha a Magyar Párt az antiszemita mozgalom és annak kilengései elleni állásfoglalásáért tarthatna igényt a zsidóságnak hozzávaló csatlakozására, illetve hogy ezen erkölcsi támogatásra csak az esetben véli magát kötelezettnek, ha zsidók is vannak tagjai között. Ezzel szemben, nézetem szerint nem lehet kétséges, hogy bármely kisebbségi párt annál a programnál fogva, melyet képvisel, és amely program csak az igazi demokrácia légkörében érhet meg a megvalósulásra, föltétlenül kötelezve van, hogy szembeszálljon minden olyan mozgalommal, amely a demokráciával össze nem egyeztethető. Vagyis nem lehet

kérdés, hogy a Magyar Párt erkölcsi kötelessége felemelni szavát a zsidóüldözés ellen, *tekintet nélkül arra, hogy vannak-e zsidók tagjai között, vagy sem.*

Dr. Fischer József, a Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke munkatársunk kérdésére így nyilatkozott:

- Mindaz, amit a Magyar Párt brassói nagygyűlése után a zsidókérdésről Barabás Béla és mások, akik e kérdéshez hozzászóltak, elmondtak, a nacionalista zsidóság éles kritikáját és tiltakozását kell, hogy maga után vonja.

- Joggal. Mert hiszen, vezessék bármily lelkes szempontok Arad ősz delegátusát, úgy érezzük és ezt ő magának is éreznie kell, hogy indítványának megtételével súlyos politikai hibát követett el úgy a magyarsággal, mint az itt élő zsidósággal szemben.

- Régi harcos Barabás Béla és – úgy látszik – e harcos szellem áttöri a lemenő nap sápadt ragyogását is, de ne essék zokon; több e megnyilatkozásban a romantika, mint a gyakorlati politika reális meglátása.

- Ugyan mi eredmény várható ilyen és hasonló megnyilatkozásoktól? A magyarság küzdő sorainak megerősödése?

- Az utolsó öt esztendő megváltoztatta a világ képét és keresztülgazolt a történelem az asszimilációs politika mentalitásán is. Az itt élő zsidóság megcáfolhatatlan tényekkel demonstrálta, hogy visszatért a maga népiségéhez, nem vallja magát sem magyar, sem román nemzetiségűnek, csakis zsidónak, és mint ilyen vívja az ország alkotmányának keretein belül a maga kisebbségi küzdelmét.

- Vannak kivételek. Minden tömegmegmozdulás kivált ellenzékét is, de a zsidóság nagy újjászületése oly erővel ragadta meg a lelkeket, hogy elenyészően csekély azoknak a száma, akik ezzel a hatalmas népmozgalommal szemben a régi asszimilációs ideológia vesszőparipáját futják még ma is.

- A brassói nagygyűlésen megnyilatkozott zsidó delegátusok, lett légyen bármily meggyőződéses is a felszólalásuk, vajmi kevés érintkezési pontot tartanak fenn a zsidósággal és így legfeljebb a saját nevükben és nem a zsidóság nevében beszélhettek. A zsidóság nevében csakis az ő saját képviselői jogosultak szót emelni és ezért a zsidóság nyíltan el kell hárítsa a politikai közösséget azokkal, akik Brassóban a zsidóság nevében beszéltek: semmi felelősségünk érte.

- El vagyunk rá készülve, hogy a brassói nagygyűlés ez eseményét, ez egyetlen eseményt fenéig igyekeznek kiaknázni azok, akik az itt élő zsidóságot állandóan a magyarság felé való orientálódással és irredentizmussal vádolják; bizonyos az is, hogy ismét hatalmas fegyverrel gyarapodtak azok a harci eszközök, amelyekkel az e területen élő zsidóságot rendszeresen a román asszimiláció felé igyekeznek terelni.

- Íme, ez az egyetlen, amit a brassói magyar nagygyűlésnek a zsidókérdésben hozott határozata eredményeképpen elérhet. Amíg tehát egyfelől a magyarság sorainak megerősítése ettől a lépéstől nem várható, hiszen oly elenyészően csekély az úgynevezett magyar zsidóság száma, hogy azoknak sorompóba való állításával

a magyarságért küzdő front számottevő erőt alig nyerhet, másfelől helyre nem hozható hiba ez impolitikus határozat az itt élő zsidósággal szemben, mert megnehezíti helyzetét, gáncsot vet becsületes kisebbségi harcainak, bátorítja a román asszimiláció felé orientálódó törekvéseket, oktan meggyanúsításoknak teszi ki a zsidóságot a román közvélemény előtt, mélyíti a zsidóság nacionalista tábora és az asszimilációs gondolkodásúak között már-már kiegyenlítődő ellentétet, tehát nagyon is kártékonyan rombol mindenütt és minden vonatkozásban, anélkül, hogy csak egy téglával is erősítené a kisebbségi jogok oly nehezen épülő várait. Nem használ a magyarságnak és árt a kisebbségi népi alapon dolgozó zsidóságnak és ezzel közvetve árt a népkisebbségi jogokért folyó elvi küzdelemnek.

– Valóban, ily körülmények között, itt az ideje, – bármennyire óvakodom is beleszólni a Magyar Párt belső ügyeibe, – hogy nyomatékosan figyelmeztessen az itt élő magyarság vezetőit arra, hogy a zsidóság saját maga akar sorsának ura lenni, egyedül akarja és fogja az állam törvényeinek keretében jogait megvédeni és ha a testvéri jobbot, amit a magyarság a küzdelemhez segítségül nyújt, szívesen fogadja és testvéri szolidaritással viszonzni hajlandó is azt a kézszorítást, amely védelmet ígér, és egyúttal népi törekvéseink megfojtását is jelenti, lefejtjük az izmosodó zsidó népi öntudat testéről és ezzel a baráti jobbal szemben, ha kell, minden erőnkől, védekezni is fogunk.

Egymás mellett, de nem egy táborban.

– Mi érezzük és mindig is hangoztatjuk, hogy az új államalakulatban a sorsközösség számos oly közös problémát vetett fel, amelyet úgy a magyar, mint a német kisebbségekkel együtt kell megoldanunk. Politikai, kulturális és gazdasági téren egyaránt, nap-nap után vetődnek fel olyan feladatok, amelyeket a kisebbségek vállalva, egymás mellett haladva, közös erővel eredményesebben tudnának megoldani és, hogy a kisebbségek összeműködése mindezek ellenére a mai napig sem fejlődhetett ki, annak egyik fő oka éppen a magyarság vezetőinek az a meg nem értő magatartása, amelyet a külön népi alapon álló zsidósággal szemben kezdettől fogva mutat és amely önkéntelenül is elsorvasztja a kisebbségek szolidaritásában rejlő energiákat, egy tetszetős, de politikailag értéktelen látszat, néhány zsidónak a magyarsághoz való tartozásának a látszata kedvéért.

– A Magyar Párt vezetősége akkor cselekszik helyesen, és a kisebbségi érdekeknek is akkor tesz szolgálatot, ha elveti végre ezt a rég lejárt ideológiát, mivel elvetette azt maga a zsidóság is, és együtt haladva az itt élő zsidó népkisebbségekkel, közös erővel vívja meg a küzdelmet a népkisebbségi jogok teljességéért.

– A brassói magyar nagygyűlés határozatának szelleme pedig, ne kísértsen többé.

Új Kelet 1924. december 16. 281.

1925. január, Déva

A szegény emberek természetrajzához tartozik, hogy gazdag rokonaikat gyakran emlegetik és azokkal dicsekszenek. Ha a távoli Amerikában valaki jó módon él, vagy – ami még jobb – jó módon elhunyt, a névrokonok egész raja rokon-felfedezési körútra indul. Mi is ilyen felfedezési utat teszünk meg alábbi fejtegetéseinkkel, de már eleve is elhárítjuk magunktól az anyagi előnyök elnyerésének gyanúját, mert a felfedezendő rokon bizony földhöz ragadt, szegény. Ki fogjuk mutatni, hogy a magyar és zsidó nép csak azért forrhatott össze oly szorosan, mert rokonságban van egymással. Tehetnők ezt a fajelemzési módszerrel is, mivel történetileg beigazolt tény, hogy a honfoglalás nehéz munkájában a magyarokhoz csatlakozott Kazár törzs is részt vett, amely törzs tudvalévőleg a zsidó vallást követte.

Tehetnők ezt továbbá filológiai módszerrel is, mivel kimutatható, hogy a héber és magyar nyelvek rendszerük kiépítésében, egyes szavaikban és kifejezéseikben e rokonságot árulják el.

Csupán az érdekesség kedvéért említünk meg e helyütt néhányat.

Az előttünk ismert nyelvek közül csupán a magyar és héber nyelv látja el a főnévi igenevet személyi ragokkal (mennem, menned, mennie). Csupán e két nyelvben fordul elő az a szabály, hogy birtokviszonynál nem a birtokost, hanem a birtokot jelölő főnév esik változás alá. Mindkét nyelvben az „i” képzővel mellékneveket alkotnak tulajdon főnevekből. Számos szó ugyanazt a fogalmat jelöli a két nyelvben, sőt a kuriózum kedvéért megemlítjük, hogy a „Kis” és az „Árpád” neveket a héberek is ismerték.

Mutatóul ebből ennyi elég.

A mi feladatunk annak kimutatása, hogy a föld kerekségén sehol nem simult annyira egymáshoz önálló faji jellegének megtartása mellett két nép mint a magyar és zsidó.

Mielőtt a feladat megoldásához fognánk, egy előzetes kérdést kell tisztáznunk.

A zsidóság védelmében és kolonizálásában a cionizmus gyűjtő neve alatt működő zsidóság anatómiájával sújtja mindazon fajtestvéreit, akik magyar anyanyelvűkhöz és kultúrájukhoz továbbra is ragaszkodnak. Úgy tünteti fel azokat, mint akik Jákob törzséről leszakadtak. A jelszó ez: az asszimilánsok nem zsidók.

E hamis jelszóval dolgozók megfelelnek arról, hogy a zsidóság legnagyobb vezérei, akiket eddig még senki sem gyanúsított anticionizmussal, szintén ilyen asszimilánsok (?) voltak. A zsidóság egyik vezéralakja volt Mózes Maimonides, akiről a hagyomány azt tartja, hogy az első Mózesztől a második Mózesig ilyen Mózes több nem volt. Vallási kódexe és filozófiai munkái mai napig első helyet foglalnak el a zsidó irodalomban. És ez a Maimoni munkáinak javarészét

anyanyelvén írta: arabsul. Ott van Szádiá, aki a zsidó tudósok legnagyobb címét érdemelte ki: a fejedelem.⁵² Ő is anyanyelvén írta munkáit: spanyolul. Miért volnánk tehát mi asszimilánsok és szakadárok, akik anyanyelvünkön írunk: magyarul? Hiszen őszintén szólva maguk a cionisták is e nyelven írnak és beszélnek. Hogy ők a héber nyelv elsajátítására is törekszenek, csak dicsőségükre válik, de mi, asszimilánsok, ezt már akkor végeztük el, amikor a mai cionista irányzat még ismeretlen fogalom volt.

Ha már mások nem respektálják a gyulafehérvári határozatoknak az anyanyelv szabad használatára vonatkozó rendelkezéseit, legalább ők tegyék meg. Eszter könyvének hősére, Perzsia Artaxerxes nevű királyára, még rágalmazói sem foghatták rá, hogy Wilson 14 pontja alapján gyakorolta uralmát és mégis azt a rendeletet adta ki, hogy: „Ki-ki úr legyen a saját házában és beszéljen anyanyelvén.”

A saját házainknak már régen nem vagyunk urai. Hagyják meg nekünk legalább anyanyelvünket! Ez az anyanyelv a magyar nyelv, amelyet a magyar zsidóság nem titokban és szégyenkezve, hanem becsületes nyíltsággal kíván kultiválni.

Ezzel eljutottunk témánk voltaképpeni részéhez.

Oroszországban például laktak zsidók, a Svájcban is, de azért tudományos értelemben nem beszélhetünk sem orosz zsidóról, sem pedig svájciról, mert Oroszországban laktak zsidók, akik nem voltak oroszok, Svájcban pedig laktak svájciak, akik nem voltak zsidók. Egyedül Magyarország az, ahol olyan zsidók laktak, akik zsidó tudományokat és vallási intézményeket intenzíven ápoltak és műveltek és mégis magyarok voltak. Ezeket nevezhetjük tudományosan is magyar zsidóknak. Felállított tételünk illusztrálására szolgáljanak a következő esetek:

A Morvaországból Szegedre szakadt híres rabbi, Löw Lipót a 48-as szabadságharcban lángoló szónoklatokkal buzdította és lelkesítette a zsidó katonákat.⁵³

A szabadságharc kitörése alkalmából a Talmudiskolákból tódultak az ifjak a harctérre.⁵⁴ Ilyen talmudista indult el a makói iskolából és Hefi Ignác névvel fejezte be puritán politikai pályáját „Kossuth Lajos palatínusa” címmel.⁵⁵ A mostani tordai rabbi⁵⁶ nagybátyja, Diósi mint Kossuth Lajos titkára emigrált vele együtt.

A zsidó faji öntudat és az erős magyar érzés egyesülésének legfényesebb példáját találjuk Horn Edében, aki pesti rabbi létére államtitkárja volt a 48-as minisztériumnak.⁵⁷

52 *Joszeif ben Szaadia* (882–942) zsidó tudós, filozófus. 928-tól a szurai (Babilónia) talmudiskola igazgatója. Arab nyelvre fordította és magyarázatokkal látta el az Ószövetség nagy részét.

53 *Lőw Lipót* (1811–1875) szegedi rabbi. Az 1848-as szabadságharcban tábori lelkészként vett részt.

54 A zsidóság 1848-as szerepére lásd: Moshe Carmilly–Weinberger: Adatok az erdélyi zsidóság történetéhez. Dr. Löwinger Sámuel (szerk.): *Tanulmányok a Zsidó Tudomány köréből. Dr. Guttmann Mihály emlékére.* k.n., Budapest, 1946. 287–292., Katzburg: Fejezetek az újkori zsidó történelemből... 47–52.

55 *Hefi Ignác* (1830–1897) forradalmár, politikus, Kossuth Lajos barátja.

56 *Wesel Albert* (1863–1938) tordai rabbi. Az Ortodox Központi Iroda 1932–1938 közötti elnöke.

57 *Horn Ede* (1825–1875) publicista, politikus, a szabadságharc alatt izraelita tábori lelkész.

Ezekből és számos más példából tisztán kiviláglik, hogy a magyar zsidóság minden beolvadás nélkül egynek érezte magát a magyar nemzettel, amelynek érzéseivel, törekvéseivel és céljaival magát azonosította. Ez az egyesülés bámulatos eredményeket produkált. A kiegyezés utáni korszakban a zsidóság olyan mértékben vette ki részét az építés és felvirágoztatás munkájában, mint sehol a világon. Meghaladná e munka terjedelmét, ha erről kimerítő névsort közölnénk, azért csak a legszűkebbre szorítkozunk.

Kiss József,⁵⁸ Makai Emil a költők,⁵⁹ Ambrus Zoltán,⁶⁰ Ágai Adolf,⁶¹ Bródi Sándor⁶² és Dóczi Lajos írók,⁶³ Goldmark,⁶⁴ Reményi Ede⁶⁵ és Major zeneszerzők,⁶⁶ Korányi,⁶⁷ Herzl, Stiller,⁶⁸ Grosz Emil,⁶⁹ Libermann⁷⁰ és Báron⁷¹ orvosprofesszorok, König műegyetemi rektor,⁷² Fridmann műegyetemi professzor híres matematikusok, Kármán Mór híres pedagógus,⁷³ Vámbéri Ármin,⁷⁴ Goldziher Ignác⁷⁵ és Kunos Ignác⁷⁶ világhírű orientalisták, Falk Miksa,⁷⁷ Silberstein (Ötvös) Adolf,⁷⁸ Feigelsberg Leó,⁷⁹ Balduin Groller,⁸⁰ Herzl Tivadar, Nordau Miksa, Mezei

58 Kiss József (1843–1921) költő, lapszerkesztő. 1890-ben Budapesten megindítja *A Hét* c. folyóiratot.

59 Makai Emil (1870–1901) költő, újságíró. A *Pesti Napló*, *Fővárosi Lapok*, *A Hét* munkatársa.

60 Ambrus Zoltán (1861–1832) író, műfordító. A *Fővárosi Lapok*, *A Hét* és a *Nyugat* munkatársa. Szerkesztője az *Új Magyar Szemlének* és a *Jövendőnek*.

61 Ágai Adolf (1836–1916) író, újságíró. Szépirodalmi és gyermeklapok szerkesztője. A kor jeles humoristája.

62 Bródy Sándor (1836–1924) író, drámaíró. 1888–1890 között Kolozsváron élt, ahol több lapnál is dolgozott. Ezt követően visszaköltözött Budapestre és a *Magyar Hírlap*nál dolgozott. A századforduló kiemelkedő polgári írója.

63 Dóczi Lajos (1845–1919) publicista, költő. 1879-től miniszteri osztálytanácsos, hosszú ideig az Osztrák-Magyar Monarchia sajtófőnöke.

64 Goldmark Károly (1830–1915) zeneszerző. Fő művét, a *Sába királynőjét* 1865–1871 között komponálta. Bécsben élt.

65 Reményi Ede (1828–1898) zeneszerző, Görgy Artúr kedvenc hegedűse. A szabadságharcot követően, 1849-ben kénytelen elhagyni Magyarországot. Amerikában telepedik le.

66 Major J. Gyula (1858–1925) zeneszerző, zongoraművész. Hosszú ideig a budapesti Izraelita Tanítóképző Intézet tanára. Műveinek többsége kéziratban maradt.

67 Korányi Frigyes (1828–1913) belgyógyász, egyetemi tanár. Az 1848/1849-es szabadságharcban honvédfőorvos. 1884-ben nemességet, 1908-ban bárói címet kapott. A tuberkolózis elleni mozgalom kezdeményezője Magyarországon.

68 Stiller Bertalan (1837–1922) belgyógyász, a budapesti izraelita kórház főorvosa. A konstitúciós patológia úttörője.

69 Grosz Emil (1865–1941) szemész, budapesti egyetemi tanár.

70 Libermann Leó (1852–1926) orvos, vegyész, egyetemi tanár. Mezőgazdasági, élelmiszerkémiai, kémiai és közegészségügyi közlemények szerzője.

71 Báron Jónás (1845–1911) sebész, a pesti izraelita kórház főorvosa.

72 König Gyula (1849–1913) világhírű matematikus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

73 Kármán Mór (1843–1915) pedagógus, egyetemi tanár. A magyar Országos Köznevelési Tanács titkára.

74 Vámbéry Ármin (1832–1913) orientalista, egyetemi tanár. A török filológia, Közép-Ázsia földrajza és néprajza területén ért el jelentős eredményeket.

75 Goldziher Ignác (1850–1921) orientalista, egyetemi tanár, sémi filológus.

76 Kunos Ignác (1860–1945) turkológus, egyetemi tanár.

77 Falk Miksa (1828–1908) publicista, politikus. A kiegyezés után a *Pester Lloyd* főszerkesztője. Képviselőházi tag.

78 Silberstein Adolf (Ötvös) (1845–1899) újságíró. A *Temesvarer Zeitung*, a *Pester Lloyd*, az *Ungarischer Lloyd* és a *Pester Journal* munkatársa.

79 Veigelsberg Leó (1846–1907) újságíró, Ignótus apja. A Budapesti Újságírók Egyesületének alelnöke.

80 Groller Balduin (Goldscheider Béla) (1848–1916) író, újságíró. Aradon született, de korán Bécsbe került. Itt több rangos lap munkatársa.

Mór⁸¹ és Vészi József⁸² publicisták, Horovitz⁸³ és Balta festőművészek, Csemegi Károly (a magy. büntető törv. könyv kodifikátora),⁸⁴ Baumgarten Izidor⁸⁵ és Nándor kúriai bírák,⁸⁶ Schwarcz Gusztáv⁸⁷ és Fayer⁸⁸ egyetemi professzorok, híres jogászok, Vármán Mór⁸⁹ és Teleszky⁹⁰ pénzügyi szakemberek, Lévy Henrik az Első magyar ált. bizt. társaság megalapítója,⁹¹ Láncki Leó⁹² és Kornfeld Adolf az ország két legnagyobb pénzügyi intézetének vezetői, Alexander Bernát⁹³ és Bánóczi József⁹⁴ filozófusok és esztétikusok, Simonyi⁹⁵ és Ballagi Mór⁹⁶ híres nyelvészek, Molnár Ferenc,⁹⁷ Bíró Lajos,⁹⁸ Lengyel Menyhért,⁹⁹ Ignotus¹⁰⁰ és Földes Imre¹⁰¹ színműírók, valamennyien messze a határon túl ismert nevek. És ki sorolhatná fel azokat a zsidókat, akik mint orvosok, mérnökök, ügyvédek, műiparosok, gyárosok, vállalkozók és más szabad pályán működők hangyák módjára hordozgatták a porszemeket Magyarország kiépítéséhez. Bámulatos volt a magyar levegő hatása. Galíciából ereszkedett le egy-egy zsidó család az országba. Első állomása Máramarosziget volt, ahol néhány évig tapogatózott és szemlélődött. Miután a helyi viszonyok ismeretének birtokába jutott és a magyar nyelvet is beszélte úgy-ahogy, már Sátoraljaújhelyre telepedett át. Itt kezdődött a magyarosodás processzusa. A gyermekek magyar iskolát látogattak és magyar szokásokat honosítottak meg a családi körben. A nevelés befejeztével a gyermekek rendszerint Hajdú, Szabolcs, Szatmár és Bihar megyékbe kerültek. Ennél a második generá-

-
- 81 Mezei Mór (1836–1925) publicista, az Országos Izraelita Magyar Egyesület elnöke.
 82 Vészi József (1858–1940) író, újságíró. A *Pesti Napló* főszerkesztője, a *Budapesti Napló* alapítója. 1905-től a miniszterelnökségi sajtóiroda vezetője.
 83 Horovitz Lipót (1838–1917) festőművész. Bécsi és párizsi tanulmányait követően Varsóban telepedett le. 1890-től Bécsben élt, ahol arcképfestészetből tartotta el magát.
 84 Csemegi Károly (1826–1899) büntetőjogász. A szabadságharcban való részvételéért börtönbüntetést kapott. Ezt követően besorozták az osztrák hadseregbe, majd Aradon ügyvéd. 1878-ban megalapította a Magyar Jogászegyletet. 1879–1893 között kúriai tanácselnök.
 85 Baumgarten Izidor (1850–1914) jogász, kúriai tanácselnök. A legkiválóbb Magyar büntetőjogászok egyike.
 86 Baumgarten Nándor (1875–1935) jogász, a Magyar Jogászegylet titkára.
 87 Szász-Schwarz Gusztáv (1858–1920) jogász, budapesti egyetemi tanár.
 88 Fayer László (1842–1906) jogász, budapesti egyetemi tanár. A Magyar Jogászegylet alapító tagja.
 89 Wahrman Mór (1832–1892) nagykereskedő, politikus. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke.
 90 Teleszky János (1868–1939) pénzügyi szakember, 1912–1917 között magyar pénzügyminiszter.
 91 Lévy Henrik (1826–1901) biztosításügyi szakértő.
 92 Láncki Leó (1852–1921) nagyvállalkozó, 1893-tól a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke.
 93 Alexander Bernát (1850–1927) filozófus.
 94 Bánóczi József (1849–1926) irodalomtörténész, filozófus. A *Magyar Zsidó Szemle* szerkesztője.
 95 Simonyi Zsigmond (1853–1919) nyelvész, egyetemi tanár, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. Német-magyar szótár szerkesztője Balassa Józseffel.
 96 Ballagi Mór (1815–1891) nyelvész. A budapesti Református Teológia tanára.
 97 Molnár Ferenc (1878–1952) író. Budapesti lapok munkatársa, 1930-ban Svájcba, majd az Amerikai Egyesült Államokba költözik. Legismertebb műve az 1907-ben írt *Pál utcai fiúk*.
 98 Bíró Lajos (1880–1948) író. Előbb nagyváradi, majd budapesti lapoknak dolgozik. A Tanácsköztársaság idején az Írói Szakszervezet elnöke. A Tanácsköztársaság után emigrál.
 99 Lengyel Menyhért (1880–1974) drámaíró.
 100 Ignotus (Veigelsberg Hugó) (1869–1949) kritikus, költő, író. A *Nyugat* alapítója. 1938-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrál.
 101 Földes Imre (1881–1958) színműíró.

ciónál is alig lehetett a tarnopoli származás nyomait észrevenni, a harmadik generáció pedig magyarság tekintetében bármelyik kuruccal felvette a versenyt.

Ezen jelenséget sokan a zsidó faj célszerűségi okokból való alkalmazkodásából szeretik megfejtetni. A zsidó – mondják – hódol annak az elvnek, hogy ubi bene, ibi patria.¹⁰² A boldogulhatása kedvéért gyorsan és szívesen kivetkőzik régi szokásaiból, nyelvéből és hagyományaiból. Ennek a téves felfogásnak azonban ellentmond az a tapasztalati tény, hogy a magyar zsidó akkor is magyar zsidó marad, ha más országokba kerül. Reményi Ede, aki egy emberöltőn át élt Amerikában, művészi körútjaiban magyar dalokkal, szólaltatta meg hegedűjét és holta napjáig a „Repülj fecském” nótáját – amelyet ő maga komponált és maga muzsikált a 48-as szabadságharcban – húzta a legnagyobb lelkesedéssel.

A Lovasberényben született Saphir, az elmúlt század legnagyobb humoristája, ifjú korában külföldre került. Hosszú ideig élt Bécsben, Prágában, Berlinben, Münchenben és Párizsban. Külföldön is halt el. Közismert dolog, hogy összes művei tele vannak a fonákságok szellemes ostorlásával és maró gúnnyal. Mindent és mindenkit szúrt és harapott. Csak egy prózai munkája van, ahol gondolatai és stílusa komoly, szinte a fenségesig emelkedik. Olvassák el „*Ungarn*” című dolgozatát. Ennél fenségesebb ódát egy országról még senki sem írt prózában.

Folytathatnók itt is a példákat, amelyek mind azt mutatják, hogy a hazájától elszakadt magyar zsidó továbbra is annak maradt.

Ide vág a Spanyolországból kiűzött zsidók körében észlelhető tapasztalat. A zsidóság eme raja mai napig fenntartotta különállóságát, amely abból áll, hogy külön rítus szerinti templomokban végzi istentiszteletét és társalgási nyelvül mai napig az ó-spanyol nyelvet használja, amelynek vulgáris neve Spanyolis. A keleten nagy tömegekben élnek, de Európában is találhatók. Ilyen spanyol hitközségek vannak például Bécsben, Belgrádban és Szarajevóban.

A török hódoltság idejében Magyarországon is voltak ilyenek. Így például Budán, Temesvárt és Gyulaféhevárt, de ezek csakhamar beleolvadtak a magyar zsidóságba. Ma már csak a Baruch, Amigó és Morénó családi nevekben maradt meg a gyulaféhevári spanyol zsidóság emléke.¹⁰³

Mit bizonyít ez?

Azt, hogy még a spanyol zsidóság is, amely szívéen ragaszkodik mindenütt spanyol anyanyelvéhez és kultúrájához, szívesen felcserélte azt a magyarral.

Ha már most azt kérdezzük, hogy mi az oka e jelenségnek, könnyen felelhetünk reá, ha e két nép jellemvonásait figyeljük meg. Józan életmód, nyíltság, a haladás iránti vágy, a családi tisztaság és mindenekfelett a szabadság rajongó szeretete jellemzi e két népet egyaránt. Kilengések mindenütt fordulnak elő és az újabb időben – sajnos – a kelleténél is több. Peccatur intra muros et extra.¹⁰⁴

102 Jelentése: „Ahol jó, ott a haza.”

103 A gyulaféhevári szefárdokra lásd: Ana-Maria Caloianu: *Istoria comunității evreiești din Alba Iulia (sec. XVII–1948)*. Editura Hasefer, București, 2006. 17–85.

104 Jelentése: „Falakon kívül és belül is vétkeznek.”

Gyors léptekben végigkísértük a zsidó népet fellépésétől a mai korig. Hű vonásokkal igyekeztünk megrajzolni a zsidóság lényegét, hivatását és küzdelmeinek végcéljait. Minden elfogulatlan olvasó tiszta képet nyerhet e bonyolult kérdésről és ennek jövőbeli fejleményeiről. Sajnos, hogy a háború következtében erőre kapott materialisztikus irányzat sok embernek szemére vastag hályogot vont és ezeken, vagy a saját céljaikra készített külön szemüvegeken keresztül csak ferdén látnak. Magyarországon például a legszélsőbb kommunista irányzattal vádolják fajunkat. Az utódállamokban pedig irredentistáknak kiáltják ki tagjait. Két szélsőséges és romboló irányzat, amelytől egyformán távol áll a zsidóság. Ismét látjuk, hogy az éhes farkasoknak csak akkor ízlik a bárányhús, ha pikáns ürügyekkel garnírozzák.

Nem tartozik szorosan a tudományos bűvárkodás körébe, de elmondunk néhány tapasztalati epizódot, amelyek mégis elég tanulságosak.

Régen történt, hogy a budapesti egyetem egyik katolikus vallású bölcsészeti hallgatója kétségbeesett amiatt, hogy tandíj hiányában egy szemesztert elveszít. Volt ennek a filozofia tanárnak egy zsidó vallású joghallgató barátja, aki kitűnő kollokviumai alapján tandíjmentességet élvezhetett volna, de önértetből ezt addig nem vette igénybe. Látván azonban barátja szorult helyzetét, felajánlotta neki 32 forintját és ő maga tandíjmentességért jelentkezett a rektornál. A rektor végigfutott a jeles kollokválásokat tartalmazó indexen és tekintettel arra, hogy a jogi fakultás alapjai már ki voltak merülve, kiutalta a zsidó joghallgató részére a félévi tandíjat a katolikus teológiai fakultás alapjaiból. A rektort Belezna Bélának hívták, aki a teológiai fakultás érdemes tanára és mint ilyen a budapesti egyetem az évi rektora volt. A kiutalási záradékkal ellátott indexet mai napig ereklyeként őrizzük és kegyelettel gondolunk Krisztus ama felkent és nemeslelkű papjára, aki magasatos hivatása magaslátán állva, jól tudta, hogy a szeretet gyakorlása másokat is szeretetre serkent.

Egy másik epizód.

Évtizeddel ezelőtt egy vidéki lap gyűlöletet lihegő hangon tárgyalta a román kérdést és végső konklúzióként azt a tételt állította fel, hogy – *ipsissimis verbis*¹⁰⁵ – „*E fajjal másként nem lehet végezni, mint egyik részét a Dunába, a másikat pedig a saját piszkába kell fojtani.*”

Erre egy zsidó lapszerkesztő – mellékes, hogy ki volt – „Hol van a királyi ügyész?” című vezércikkében erős támadást intézett a nemzetiséggyalázó cikk ellen, kifejtve, hogy rossz szolgálatot tesz a magyarságnak az, aki embertársaink ellen ily galádul uszít.

Fordult a kocka.

Jött a román impérium. A hajdani románfaló egy állami kultúrintézet vezetője lett és ilyen minőségében a választmánynak előterjesztett jelentésében azt a merész állítást kockáztatta, *hogy a magyaroknak nem állott érdekében, hogy itt kultúrát*

105 Jelentése: „szó szerint”

teremtsenek, de most, hogy a románok vették át az impériumot, alapos reményünk lehet arra, hogy kulturális intézményünk is szépen fog fejlődni. Ekkor szólásra jelentkezett a választmány legrégibb tagjaként egy magyar zsidó, aki élénken tiltakozott a nagy érdemeket szerzett elődök emlékének sárba tiprása ellen, mondván, hogy rossz szolgálatot tesz a román kultúrának az, aki egy másik kultúra lekicsinylésével kívánja azt emelni.

A sors különös játéka, hogy a magyar kultúra védelmezője egy és ugyanazon személy volt, aki a románok iránti hiperlojalitástól olvadozó vezető tisztviselőt annakidején nemzetiséggyalázás miatt kérdőre vonta. Elégtételünkre szolgált, hogy társadalmunk egyik kiváló egyénisége román létére is megbotránkozásának adott kifejezést az évi jelentésben foglalt ízléstelen támadás miatt.

Ebből a két epizódból leszűrődik az az igazság, hogy az állam legszilárdabb pillérei nem a tömegszédítőkből, hanem a szilárd jellemű, nyíltan elvet valló, jellemes emberek táborában keresendő. A magyar zsidóság is a Beleznai Bélák és Costa-Foruk¹⁰⁶ táborában küzd és éppen oly kevés köze van a Kun Bélákhoz,¹⁰⁷ mint az igazi keresztényeknek az Ulainokhoz.¹⁰⁸ Szigorúan ragaszkodik Jeremiás próféta ama parancsához, amelyet a babilóniai fogságba hurcolt zsidósághoz intézett: „Legyetek hű alattvalói azon országoknak, amelyeket a sors új hazátokul rendelt. Tartsátok be törvényeit és tiszteljétek királyait!”

Déva, 1925. január havában

Magyar Kisebbség 1925. február 15., 4. sz., 134–140.

106 *Costa-Foru* a Román Újságírók egyesületének volt az elnöke a két világháború közötti időszakban.

107 *Kun Béla* (1886–1939) politikus. Kolozsváron végezte tanulmányait, az első világháború alatt az orosz fronton harcolt. 1918-ban hazatért Magyarországra. 1919. március 21-én a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosa. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd a Szovjetunióba menekült.

108 *Ulain Ferenc* (1881–?) ügyvéd. 1924-ben Gömbös Gyulával együtt fajvédő pártot alapít (Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt).

54.

Marton Ernő: Anyanyelv, nemzeti nyelv és államnyelv

1925. május 21., Kolozsvár

Annyit írtak, beszéltek, vitatkoztak erről a kérdésről, hogy sikerült végre csakugyan teljes káoszt teremteni. A kormány céltudatos következetességgel mozdította elő a lelki zűrzavar bekövetkezését, mert az elnyomás politikájának ez felel meg a legjobban. Nekünk, azonban, akiknek a nyelvkérdés nem politikai játék, hanem életünk vérző problémája, rendet kell teremtenünk az összegabalyított fogalmak között. Alábbiakban megkísérlem, lehetőleg objektíven és minden szenvedélytől mentesen megvilágítani és rendszerbe foglalni az anyanyelv, nemzeti nyelv és államnyelv problémájának egészen sajátos komplexumát és megállapítani e három fogalom egymáshoz való viszonyát.

A saját országukban élő népeknél a három fogalom egyet jelent. A franciaországi franciának az anyanyelve, a nemzeti nyelve és az államnyelve is francia. Ez az egészséges, normális népi állapot.

Vannak azonban népek, amelyeknél a három fogalom nem esik egy egyenesbe. Így például az Erdélyben élő kisebbségi magyarságnak anyanyelve és nemzeti nyelve azonos ugyan, államnyelve már a román.

A harmadik és legsúlyosabb kategóriába tartozunk mi, új államkeretek közé került zsidók, akiknél e három fogalom csakugyan három különböző nyelvet jelent, mert ennek a generációnak más az anyanyelve, más a nemzeti nyelve és más az államnyelve. Nem egészséges és nem természetes állapot ez, de megfellebbezhetetlenül reális valóság, amelyhez ésszerűen alkalmazkodnunk kell. Mind a három nyelv megköveteli a maga jogát s a mi feladatunk, hogy előrelátó nevelési és kultúrpolitikával egyensúlyba tartsuk őket mindaddig, amíg egy természetesebb helyzet automatikusan be nem következik.

Sorra veszem a fogalmakat, hogy közelebbi vizsgálat segítségével állapíthassuk meg a szerepüket:

1. Az anyanyelv. Az erdélyi zsidóság túlnyomó részének anyanyelve a magyar. Ezt letagadni, vagy jelentőségét elhomályosítani hasztalan és kultúrellenes cselekedet volna, amint hogy fölösleges annak kihangsúlyozása is, hogy az anyanyelvnek milyen döntő szerepe van az ifjúság nevelésében. Az anyanyelv a legtermészetesebb közvetítője minden kultúrértéknek s a tanítás a legkevesebb energiapazarlással e nyelv segítségével történik. Az erdélyi zsidóságnak azonban már az impériumváltozás első percétől kezdve számítani kellett azzal, hogy ifjúságának nem maradhat tartósan magyar az anyanyelve. Ezt egyrészt a román állam nem engedi, másrészt a zsidóság belső regenerálódási törekvése is új nyelvi orientálódást sürget. Éppen ezért, amikor az Erdélyi Zsidó Szövetség a kolozsvári zsidó gimnázium felállítása kapcsán tárgyalásokat folytatott annak idején a Consiliul Dirigenttel, egyik legfontosabb követelése az volt, hogy lehetőleg hosszú átmeneti

idő adassék, amíg az iskola a magyar tanítási nyelvről a héber vagy a román nyelvre térhet át. Nagyon jól tudtuk, hogy jogfolytonosságnak nemcsak a gazdasági és társadalmi életben van döntő szerepe, de még fokozottabb mértékben a kultúra terén. Sikert is elérnünk egy hétéves átmeneti időt, és biztatott a remény, hogy ha annak leteltéig nem következik be minden erőszakos sürgetés nélkül a nyelvi átcsoportosulás, az átmeneti időt meg fogják hosszabbítani. A román kormánykörök bizalommal voltak irántunk, mert a magyar tanítási nyelvet csupán az anyanyelv jogán és csak átmeneti időre követeltük.

Az erdélyi zsidóság egy része azonban akkor még nem értette meg a mi politikánk mélyen gyökerező realitását és minden fenntartás nélkül lándzsát tört a magyar tanítási nyelv mellett, tudni sem akart átmeneti időről, mert azt hirdette, hogy az erdélyi zsidóságnak a nemzeti nyelve is a magyar, amelynek semmiféle korlátozását el nem ismeri. Ma már – *post festum* – higgadtan beszélhetünk erről és megállapíthatjuk, hogy meggondolatlan érzelmi politika volt. A román kormányzat a zsidóságnak ebben a követelésében nemzeti veszedelmet látott, bizalmatlan és ingerlékeny lett velünk szemben. Nemcsak hogy állandó tannyelvként nem ismerte el a magyart, de még az átmenetként adott hét esztendő is megrövidítette és a legbrutálisabb eszközökkel siettetette az iskolák romanizálását. A cionista politikával talán, sikerült volna az anyanyelv jogát addig épségben tartani, amíg a felnövekvő generációnak egy új természetes anyanyelvet adhatunk s ezzel megkímélhettük volna ifjúságunkat azoktól a leírhatatlan gyötrelmekről, amelyeket ma az iskolában el kell szenvedniük, de főként elejét vehettük volna annak, hogy iskoláinkból zavaros lelkivilágú, félművelt emberek kerüljenek ki, akik egyetlen nyelvet sem bírnak tökéletesen. A magyar zsidók rövidlátó politikája azonban halomra döntötte ezt az egyedül reális és tiszta, kultúrcélokat szolgáló törekvést. És nagyon jellemző, hogy a liberális kormány nyomására legelőször ezek az „intranszigenst” magyar szellemű zsidó iskolák adták be a derekukat és tértek át a román tanítási nyelvre. Amikor pedig a kormány látta, hogy egyes zsidó iskolák milyen lelki nyugalommal vetik alá magukat a teljes romanizálásnak, szorított még egyet az archimedesi csavaron és a zsidó nemzeti iskolákban betiltotta a héber nyelven való tanítást. Ha az egyik zsidó iskolában lehet románul tanítani, gondolta Anghelescu, miért ne lehessen a másikon is. Így gáncsolta el a rövidlátás politikája nemcsak a magyar nyelvet, de a hébert is.¹⁰⁹

El kellett mondanom mindezt, főként abból az apropóból, hogy éppen mai számunkban közöljük a kongresszusi és status-quo hitközségek memorandumát a miniszterhez, amelyből úgy látom, hogy bizonyos körökben még mindig nem érkezett el a józan jövőbelátás ideje. Igenis vallom, hogy síkra kell szállni az anyanyelv jogáért, nem szabad engednünk, hogy kicsavarják ifjúságunk kezéből a

109 Utalás az 1923–1924 között meghozott különböző megszorító rendelkezésekre és az 1925 májusában közzétett magánoktatási törvényjavaslatra, amelynek 35. paragrafusa a zsidók anyanyelveként az ország hivatalos nyelvét, tehát a románt jelölte meg. Ez a javaslat a törvény végleges szövegében „zsidó nyelvre” módosult. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 127–130., MO nr. 283 din 22 decembrie 1925. 14412.

kultúra megszerzésének legerősebb fegyverét, de óvakodjunk tőle, hogy politikumot lássanak követelésünkben, harcoljunk nyíltan, mint zsidók az anyanyelvért, mindig kihangsúlyozva, hogy azt csak kultúreszköznek tekintjük, amelyet előbb, utóbb – de csak a természetes fejlődés útján – egy másik nyelv fog felváltani: a zsidó anyanyelv.

2. A nemzeti nyelv. Azt hiszem, ma a héber egyetem felavatása után nem lehet már vitatkozni afölött, hogy a zsidóság nemzeti nyelve: a héber.¹¹⁰ Mint előttünk a történelemben annyi más nemzet, a zsidóság nagy része is elvesztette az idők folyamán nemzeti nyelvét, ami, legmélyebb meggyőződéseim szerint, hosszú tragédiájának egyik legfőbb okozója lett. A világ zsidósága az utóbbi évtizedek során felismerte ezt a végzetes fogyatékoságát és a halott Zsidóország feltámasztásával párhuzamosan a héber nyelv is feltámadt poraiból. Mindenütt, ahol zsidó tömegek élnek, egyes nyugati államok kivételével, erős hebraizálódási folyamat észlelhető. A zsidóság vissza akarja szerezni elvesztett nyelvét. És vissza fogja szerezni. Ebbe a nagyszerű regenerálódási folyamatba bele kell kapcsolódnia minden zsidónak, aki még nem szakadt el teljesen Jisráel évezredes törzsétől. Erdély zsidósága, de különösen a felnövekvő ifjúság, végtelen komolysággal és idealizmussal igyekszik magáévá tenni a hébert és egész bizonyos, hogy el fog jönni az idő, amikor a héber nyelv ezen a területen is élő lesz. A Palesztinában napról-napra izmosodó héber kultúra meg fogja gyorsítani ezt a folyamatot.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy ez a boldog állapot nem fog máról holnapra bekövetkezni, látjuk a szinte leküzdhetetlen akadályokat, amelyeket iskoláinkban a héber nyelv tanítása elé gördítenek és mégis hisszük, hogy előbb-utóbb, a diaszpórában élő zsidóság is eljut a kulturális nyugalomnak ahhoz a fokához, amelyben a többi kisebbségek élnek, hogy anyanyelve és nemzeti nyelve azonos lesz.

3. Az államnyelv. Tagadom, hogy tisztára utilitárius és aprópénzre váltható szempontok azok, amelyek a zsidóságot arra készítetnék, hogy minden külső kényszer nélkül is a lehető legrövidebb idő alatt elsajátítsa az állam nyelvét. Mert mi a románban nemcsak az állam nyelvét látjuk, hanem a körülöttünk élő néptöbbség kultúrájának közvetítő eszközét, amelyet meg akarunk ismerni és érteni, s amelynek segítségével, úgy véljük, könnyebben egyengethetjük a megértés és a béke útját. Ha a kormány belátna lelkeinkbe, minden bizonnyal visszavonná azokat az erőszakos rendelkezéseket, amelyekkel iskoláinkat romanizálni akarja, mert rájönne arra, hogy sokkal hamarabb érheti el célját, ha a mi józan ösztöneinket a szelídség és béke atmoszférájában engedné kifejezésre juttatni.

Ám soha sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az államnyelv nem a mi nemzeti nyelvünk, hanem a románoké és soha sem szabad majd e nyelv segítségével olyan területeket és pozíciókat elárasztanunk, amelyekhez való birtokunkat valaha is vitássá tehetik. Mert, hogy vitássá teszik, az bizonyos. Soha

110 Az 1925-ben megnyitott jeruzsálemi Héber Egyetemre utal.

sem szabad elfelejtenünk, hogy kisebbség vagyunk s az emberiség mai mentalitása mellett (amely belátható időn belül nem fog megváltozni), a kisebbségnek bizonyos vonatkozásokban szerénynek és tartózkodónak kell lennie. Tökéletes társadalmi és kulturális, kiélési lehetőségeit keresse és találja meg saját népe körében, amelyet éppen ezért a legmagasabb szellemi és gazdasági nivóra kell emelni.

Nagy vonásokban ez a mi háromágú nyelvproblémánk keresztmetszete. Az erdélyi zsidó iskolapolitikának oda kell törekednie, hogy mindaddig, amíg e háromnyelvűség fennáll, azok kulturális értéküknek megfelelő egyensúlyban tartassanak. De főként vigyázni kell arra, hogy minden nyelv értékké váljon az ifjúság lelkében és ne teherré. Ennek az írásnak célja éppen az, hogy felhívja a zsidóság, figyelmét a mi nyelvproblémánk sokrétűségére, és impulzust adjon arra, hogy az eddig megosztott erővel folytatott gerillaharc helyett egységesen szálljunk síkra iskolánk és kultúránk jogaiért, mert ha ezekben a súlyos időkben nem találunk egymásra, akkor az ügyünk hosszú időkre elveszett.

Új Kelet 1925. május 21. 113.

Klein Miksa: Az erdélyi ortodoxia vajúdo problémái

1925. július 25., Kolozsvár

Adler József segesvári főrabbi úr egy hosszabb levélben védelmébe veszi a beszercei Ortodox Központi Irodát az én támadásaimmal (?) szemben és kiterjeszkedik arra is, hogy a jogvédelem terén a vezetésem alatt álló iroda semmi eredményt sem ért el, mert ami eddig történt, azt a Központi Iroda és az Uniunea végezte.

Mindenekelőtt leszögezni kívánom, hogy én a Központi Iroda ellen direkt támadást nem intéztem. Nem mintha nem lett volna okom, vagy bátorságom, hanem mert az utolsó hat év politikai küzdelmeiben mindig az a gondolat vezérelt, hogy az erdélyi zsidóság az új államalakulatban régi jogállását csak úgy tudja biztosítani, ha *egységesen* lép fel a kormányhatóságok előtt. Ezt az egységet a zsidóság egész egyeteme mindig is követelte; hogy létre nem jött, annak a túl nagyra nőtt, túltengő rabbinikus hatalom az oka, amely a presztízse miatti félelmében az ilyen egységes organizációnak létrejöttét mindig megakadályozta.

Mindig leszögeztem, hogy *vallási téren* rabbijaink szuverenitását el kell ismerünk, de a zsidóság és a zsidó hitközségek gazdasági, szociális és kulturális életét, jövőjét a világi elemek kell irányítsák.

Soha nem vártam elismerést azért a sokévi munkáért, amit különböző zsidó jogok védelme érdekében kifejtettem, de érdeklődjék Főtisztelendő úr Erdély különböző zsidó köreiből, s mindenhol fog találni szegény, kicsiny zsidó egzisztenciákat, akiknek életét mentette meg az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, melynek megbízásából és cionista, kötelességtudásból kellett a jogvédelmet ellátnom. A beszercei iroda ezt a munkát nem végezhetette, mert nincs sem tudása hozzá, sem nem él Erdély centrumában. Elvonulni Beszerceire és onnan elnökölni könnyű dolog, de szaladni Bukarestbe, szigurancára, rendőrségre, hadbíróshoz és annak börtöneibe ismeretlen emberekért, csak azért mert sorsüldözött, földhözragadt zsidók, ezt nem az Iroda, hanem mi végeztük.

Az állampolgársági ügy fontosságát is mi ismertettük, – mi álltunk a közönség rendelkezésére – mi oktattuk ki a zsidó szervezeteket a jogi személyiség fontosságára, – mi jártuk el az állampolgárságukról lemondott ezrek ügyét a hadügyminisztériumnál s tettük lehetővé, hogy újra emberi életet élhessenek.

A gabella adózás messze kiható *elvi jelentőségét* mi ismertük fel, – s e tekintetben tanúim a dési hitközség akkori elnöksége – én jártam el megbízásukból két ízben is Bukarestben, s e helyen készséggel ismerem el, hogy az Uniunea Evreilor Români *most is minden esetben értékes támogatást nyújtott*. Ha csak egy parányival is hozzájárultam ahhoz, hogy ez a kérdés kedvező elintézészt nyert, úgy ezt az öröm érzésével könyvelem el.

Az iskolaügyben a Központi Iroda csak akkor szánta el magát arra, hogy deputációba megy a közoktatásügyi miniszterhez, amikor már az összes kisebbségi egyházak a sérelmes iskolajavaslattal szembeszálltak, amikor a Zsidó Nemzeti Szövetség tiltakozó javaslata nemcsak Erdély, de az egész romániai zsidóság szívében helyeslést talált. De kértem Önt, Főrabbi Úr, letárgyalták ezt a javaslatot, ismertették azt, összehívtak-e e tárgyban egy értekezletet? Nem, hanem egy ad hoc bizottság leszaladt Bukarestbe, ott a miniszter úr tényleg *szóval* megígérte kérésük támogatását s utasította arra, hogy adjanak be egy memorandumot, amit ott hamar össze is ütöttek. *Ezt az ígéretet* közli a Főtisztelendő úr, mint oly eredményt, amely igazolja az iroda érdemdús működését. Engem igazi öröm töltött el, midőn hallottam, hogy legalább *szóbeli ígéretet* kaptak, de emlékeztetem Önt, Főtisztelendő Úr, hogy nekünk már két miniszter is megígérte, hogy az állami iskolába járó gyermekeink a *szombati írás alól fel lesznek mentve* s mégis ki lett adva a hírhedt 88-as számú inspektori körrendelet, amely szerint kényszeríteni kell a zsidó gyermekeket a szombat szentségének a megszegésére!

Írja meg a Főtisztelendő úr nekem, hogy az új egyházi javaslatot ismertették-e az ortodox hitközségekkel? Elkészítették és megvitatták-e a „belső szervezeti” pragmatikát és tettek-e lépéseket aziránt, hogy a vallásügyi miniszter ezt elismerje?

Letárgyalták-e a zsidó tanító- és tanítónőképző ügyét Anghelescuval, hiszen maholnap nincsen zsidó képesített tanító és tisztán csak „melámedokkal” mégsem lehet *népiskolákat* fenntartani?

Letárgyalták-e a vallásügyi miniszterrel a rabbiképzés ügyét, hiszen az 1921. évi április 30-án kelt rendelet rendkívül sérelmes intézkedéseket tartalmaz.

Letárgyalták-e a kongrua kérdését? Letárgyalták-e a földművelésügyi miniszterrel a zsidó hitközségek azon sérelmét, hogy a *kantoriális* 32 holdat nem kaptak meg?

Tárgyalták-e a pénzügyminiszterrel a szesz törvény rendelkezéseit, amelyik a zsidóság egész osztályait juttatja koldusbotra?

Tárgyaltak-e az iparügyi miniszterrel, hogy a vasárnapi munkaszüneti törvény azon sérelmes részeit módosítsa, amely a zsidóságot egzisztenciájában támadta meg?

- Mit tettek az egyre súlyosabban terjedő hivatalos antiszemitizmus leküzdése végett?

Ezernyi kérdések ezek és nyomában ezernyi seb a zsidóság testén. Nem vádolom én a Központi Irodát azzal, hogy nem gyógyította meg ezeket a sebeket. Hanem vádolom azzal, hogy még szamaritánusi érdeklődést sem tanúsított a szenvedő zsidóság iránt. Könnyű dolog a papi palást tiszteletet parancsoló köpenyébe beburkolózni s könyörgő imával kérni az Úr segítségét, mint küzdeni és cselekedni a szenvedőért. Nézzenek körül mint küzdenek a többi nemzeti kisebbségi egyházak elkobzott jogaikért. Az első csatavonalban vannak népükért, de - tisztelet a kevés kivételnek - Önök távol vannak ettől a küzdelemtől.

Midőn először, habár törvénytelenül, Oradea Maren az Ortodox Iroda megalakult, kimondta, hogy a *zsidóság nemzeti alapon áll*, s ma hol vannak Önök attól a nagy nemzeti meggondolástól, amelyben a galuth zsidósága oly csodás tanújelét adja áldozatkészségének a Nemzeti Otthon felépítése iránt? Miért nem vesznek részt ebben a zsidó munkában. Ha nem elég vallásos eredményű e nemes munka, jöjjenek tanítani, dolgozni, útmutatást adni, hogyan kellene jobban és Istennek tetszőbben elvégezni e munkát? Mutassanak Önök önzetlenséget, áldozatkészséget, cselekvő részvételt és a zsidó nép boldogan fogja követni Önöket, de mert a vérző, szenvedő zsidó nép nem lát egyebet, mint „isszurt” és „hetert”, mert csak az tölti ki az Önök működését, hogy kinek a fia, veje legyen rabbi vagy dajen itt vagy amott, ezért már rég elfordult a nép Önöktől s elérkezett az ideje annak, hogy összefogva szent akarattal, önmaga igyekezzék sorsát intézni. Pedig mily szép volna, ha Önök mindegyike egy Mózes idealizmusával küzdene a zsidó népért. Mózes szembeszállt az Úr akaratával is, míg Önök mindig csak *egymással szállnak szembe és egymásért*.

Végül Főtisztelendő Úr, engedje meg, hogy egy őszinte, jó tanácsot adjak Önöknek, a rabbiknak. Rázzák le a terrort, amely extrém körökből fojtogatja Önöket,¹¹¹ jöjjenek a zsidó nép közé, hallgassák meg a panaszait, lássanak Önök is, érezzenek együtt a szenvedőkkel s akkor újra igazi vezéreink lehetnek, s mi örömmel fogjuk támogatni minden mozgalmukat. Nem akarjuk mi az Önök rosszat, sőt ellenkezőleg, az Önök vezérlete alatt széppé és naggyá akarjuk tenni összes intézményeinket Isten dicsőségére és népünk javára.

Vagyok Főtisztelendő úrnak
Cion üdvözlétével testvére:

Dr. Klein Miksa

Új Kelet 1925. július 15. 160.

111 Az erdélyi haszid körökre utal.

id. Neumann Miksa:
Mostoha gyermek a kisebbségek között is

1926. február, Lugos

Azt hiszem, a cím után minden olvasó tudhatja, hogy az alábbiakban a zsidóságról lesz szó.

Hogy az egyetemes zsidóságot ért sérelmekkel e helyen külön foglalkozom, teszem azért, mert úgy érzem, a zsidókat ért kultúrsérelmek főleg azért éreztetik megsemmisítő hatásukat, mert ezen sérelmek intenzivításához maga a zsidóság is sokban hozzájárult. Amíg ugyanis a más kisebbségekhez tartozó egyének áthatottan azon gondolattól, hogy küzdeniük elsősorban anyanyelvükért kell, addig a zsidóság még folyton azon vitázik, vajon kisebbség-e vagy sem és mi az anyanyelve.

Ennek a vitának káros volta legjobban akkor mutatkozott, amikor a közoktatásügyi miniszter engedményeket ígérő beharangozása után nyilvánosságra hozta minden kisebbséget lealázó döntését.

Világosan láthatja ezt mindenki, aki a zsidóságnak legnagyobb romániai lapját a *Curierul Israelit* számait figyelemmel kíséri, amely az „Uniunea Evreilor Români” szócsöve. Ennek minden egyes száma súlyos bírálatokat tartalmaz az antikulturális, a kisebbségeket mélyen sértő és a nemzeti türelmetlenségtől sziporkázó tanügyi törvény és rendeletszakaszok ellen.

Múlt év december 13-iki szambában az UER által december 1-én a miniszterelnöknek átadott terjedelmes memorandumot is szószerinti szövegében megtaláljuk hasábjain, amely a legtökéletesebben bizonyítja, hogy a nemrég elfogadott iskolatörvény a zsidóságot még az egyéb kisebbségekkel szemben is súlyos hátrányokban részesíti.¹¹² De hát, amit az egyenetlenség, a belső vitatkozások elrontottak, azon már nem javíthattak sem ez a memorandum, sem a gyérszámú zsidó képviselők nagyszerű parlamenti beszédei, amelyek a békeszerződésben biztosított „jogoknak” akartak érvényt szerezni és amelyek tapintatból Alba-Iuliáról nem is szóltak.

A beszédek eredményei csak a csípős megjegyzések és az elemi iskolás ízű gúnyos kifakadások voltak.

Hiába kérték, hogy a zsidóknak is mint iskolafenntartóknak legyen meg az a legprimitívebb joguk, hogy iskoláikban azt a tanítási nyelvet használják, mely nekik legjobban megfelel. Az eredmény, hogy a zsidók iskoláiban vagy a román, vagy a héber nyelv használandó.

¹¹² A Román Zsidók Szövetsége által benyújtott memorandum a következő fontosabb kérdésekre tért ki: a zsidó iskolák tanítási nyelve, az évvégi vizsgák kérdése, a tanulók által fizetett vizsgadíjak, iskolai bizonyítványok kiadásának joga, tanítók és tanárok helyzete, tanítási szünetek a zsidó iskolákban. Iancu: *Evreii din România 1919-1938...* 135.

Az egyetlen engedmény a 112-ik §-ban mutatkozott, amely elképzelhetően nehezebbre esett a miniszternek, hogy ti. a „populațiunea” szó helyreigazított „minoritatea respectivă”-ra.¹¹³

Úgy érzem, az impérium kezdetén a zsidók többet tudtak volna elérni. Hisz akkor a kormány direkt dédelgette őket, támogatva kisebbségi törekvéseiket, mert szerinte állami érdeket szolgált: gyöngíteni a más kisebbségeket. Ma azonban erre már nincs szükség, „a mór megtette kötelességét, a mór mehet” és így a kormány, ha nem is nyíltan, de tényleg támogatja az antiszemitizmust azzal, hogy megtorlatlanul hagy mindennemű zsidógyalázást.

Romániában közel egy millió zsidó él. Hazafias kötelességeiknek a zsidók legmesszebbmenően eleget tesznek. Minden kultúrintézményhez anyagilag hozzájárulnak és mégis a kisebbségek között is a mostohagyermek sorsára jutottak. A zsidókkal szemben érvényesül legtökéletesebben a föltétlenül romanizáló célzat. Amíg minden más kisebbséghez tartozó egyén a maga anyanyelvén is taníttathatja gyermekét, addig azt a zsidók meg nem tehetik. A törvény lehetetlenné tette létező iskoláink fenntartását a jövőben, mert hiszen zsidó tanítóképezde föllállítását meg nem engedi. Középiskoláink is halálra vannak ítélve azáltal, hogy megtagadták nyilvánossági jogukat.

Ámde a célzott romanizálást maga a kormány hiúsítja meg, amennyiben megtorlatlanul engedi, hogy a román iskolákból és az egyetemről a zsidókat kiverjék és meggyalázzák. Sehol a világon nem hódított olyan teret a vallási gyűlölet és politika, mint épen a mi román iskoláinkban.

Az „Uniunea Evreilor Români” a zsidóság helyzetén azzal igyekszik segíteni, hogy megalakította az első zsidó ipariskolát „Ciocanul” (Kalapács) néven és ezen iskola fokozottabb látogatására hívja fel a zsidó ifjakat. Ennek az iskolának hivatása a zsidó ifjakat a produktív munkára előkészíteni és Romániának a zsidó intellektuelek csökkentésével jól kiképzett iparosokat adni.

Örömmel olvastam a lapok hasábjain a felhívást „La meserii Evrei!” (Az iparhoz zsidók!) Jómagam már évekkel ezelőtt utaltam ennek szükségességére, de ma úgy látom, ez a jelszó sem hozhat kedvező jövőt.

Az iparhoz szegődő zsidóság reméli, hogy az antiszemitizmus egyik érvét gyöngíti azzal, ha produktív munkához fog. A tapasztalatok után azt hiszem, az eredmény csak az lesz, hogy az iparos antiszemitizmus erősödik meg a maga intenzitásában. És aligha csodálkozhatunk majd, ha a „Ciocanul” ablakait, sőt tanulóinak fejét saját szimbólumával verik majd be.

Ábránd volna mást remélni, mert ameddig e rongyos golyón csak egy zsidó él, ez mindig így lesz.

Ezeknek a rapszodikus gondolataimnak végén egy jobb politikussal folytatott párbeszédem jut eszembe a zsidókérdést illetőleg. Ez a politikus sem szerette a zsidókat. Én a vita hevében már azt is mondtam: a zsidókérdés megoldásának

113 „Populație” – népesség, lakosság. „Minoritate respectivă” – az illető kisebbség. Lásd: MO nr. 283 din 22 decembrie 1925. 14418.

legegyszerűbb módja az volna, ha minden zsidó felakasztaná magát; ha nincs zsidó nincsen zsidókérdés.

Habár ezt a módot az én politikusom nagyon radikálisnak tartotta, azon kérdésekre, ha nem lesz zsidó már, úgy kit fognak ütni és gyalázni, egykedvűen azt válaszolta: majd keresünk akkor más valakit.

Azt halljuk minden oldalról, nemsokára kormányváltozás lesz. De hogy a kormányváltozással a mi helyzetünk is megváltozik, az még nagyon is kérdéses.

Én azt hiszem, ameddig – és itt Jakabffy doktor szavait idézem – „közéletünkben valóságos államellenes büntettnek minősítik, ha egy párt némiképp tiszteletben tartani hajlandó azt a nemzetközi ígéretet, amelyhez a román állam nemcsak jogilag, de erkölcsileg is kötve van,” addig mi irredenták, bolsevisták és csak „jidan”-ok maradunk.

Lugos, 1926. február hó

Magyar Kisebbség 1926. 4. 133–135.

1926. november 11., Nagyvárad

Ha az Országos Zsidó Párt megalakulna, nem lépnék be ebbe a pártba, mert az eszme nem jó, nem praktikus és nem is vihető keresztül.

A zsidó-párt nem tudja összefogni az ország zsidóságát, hanem még mélyebb szakadékot vág közte. Harcot fog indítani azok ellen a zsidók ellen, akik nincsenek benne. A viszály magvát hinti el.

Különösen nem léphetnék be a Zsidó Pártba azok után, hogy elolvastam dr. Fischer József elnöki megnyitóját, amit a Zsidó Nemzeti Szövetség kongresszusán tartott vasárnap.

Dr. Fischer József kikéri magának, hogy a Magyar Párt zsidó ügyekben interveniáljon a kormánynál.¹¹⁴

Szerencsétlen kijelentés. Nem előrelátó, nem diplomatikus, nem is szolgál zsidó érdekeket.

Eszembe jut egy lakástárgyalás, amelyen véletlenül jelen voltam és ahol egy cionista zsidó szobáját rekvirálták el egy tisztviselő számára. A cionista zsidó sírva jött el a tárgyalásról és keservesen fakadt ki, hogy nem értette a vitát, nem tudott sikeresen védekezni és meggyőződése, hogyha a bizottság tagjai az ő magyar nyelvű panaszát megértették volna: a szobáját nem rekvirálják el. Az ő siránkozását azonban csak pár hevenyészett szóban fordították le a regátbeli elnöknek és így érvei hatástalanok maradtak.

Ha a Magyar Párt beleszól zsidó ügyekbe: az a magyar anyanyelvű zsidóság érdeke. A magyar anyanyelv az erdélyi zsidóság adottsága, amely felett sem román, sem nacionalista szempontból napirendre térni nem lehet. A cionista szövetség elveinél fogva nem harcolhat amellett, hogy az ártatlan zsidó gyermekek, akik csak magyarul értenek, magyarul tanulhassanak, hogy a magyar munkás, kereskedő, iparos, akinek ma drága pénzt kell román fordításokra pazarolnia, magyar nyelvű beadványokat intézhessen a hatóságokhoz, hogy a bíróság élet és vagyon felett ne ítélkezessen anélkül, hogy ez a zsidó magát magyar anyanyelvén védeni ne tudná, a cionista szövetségnek tehát, legalább is hallgatólag kellene – jó

114 Fischer József, az EZSNSZ elnöke a következő kijelentést tette a VII. erdélyi cionista konferencián: „[...] az utóbbi időben mind sűrűbben jelentkezik az erdélyi zsidóság negotium gestoraként a magyar párt parlamenti képvisellete, mely úgy véli, hogy amiért a ráeső mandátumokból egy úgynevezett magyar zsidónak is juttatott egyet, jogcímet szerzett arra, hogy az erdélyi zsidóság legitím képviselőjének tekintessék. Hol gyermekeink iskoláztatásának kérdésében interveniál a magyar párt, hol más tisztán zsidó ügyek iránt mutat meleg érdeklődést, ami annak a látszatnak ad teret, mintha ez a zsidóság tudtával és akaratával történne.

Éppen ezért, minden félreértés elkerülése végett, szükségesnek tartom ezúttal leszögezni, hogy az erdélyi zsidóság nem tekinti a magyar pártot a maga képviselétére jogosítottnak és, hogy a magyar párt részéről zsidó kérdésekben történő minden intervenció, bármily jóindulattól vezéreltessenek is azok, a zsidóság nagy többségének akaratára ellen való.” UK 1926. november 9. 246.

diplomata módjára – tudomásul vennie, hogy a Magyar Párt ezt a feladatot elvégzi. Semmi esetre sem volna szabad ezért a Magyar Pártot még megrónia.

Zsidó egzisztenciális érdek, gazdasági érdek, hogy a zsidónak is joga legyen használni anyanyelvét. A légüres térben mozgó hebraizálási törekvés kedvéért nem lehet dolgozni zsidó érdekek ellen.

Ha nagyon abszurdumig akarnám vinni dr. Fischer József koncepcióját, feltehetném a kérdést: meg volna-e elégedve a cionista szövetség elnöke, ha héber- és románnyelvű beszédét saját maga magyarul is nem mondhatta volna el? Sőt: ha éppen egyenesen tilos volna neki, hogy magyarul elmondja, mint ahogy gyermekeinknek sem szabad a matematikát magyarul tanulniuk? A zsidó iskolai professzor riadtan szokott végignézni a tanteremben, mikor román magyarázatára értelmetlen arcok bámulnak felé. Dr. Fischer József: a szónok, hogyan érezné magát, ha azzal a tudattal hajolna meg a publikuma előtt héber és román szónoklatának elmondása után, hogy senki sem értette az ő magasröptű fejtegetéseit és lelkesedés helyett kérdező bámészkodás tekintene felé a hallgatóság szemeiből? Pedig gyermekeinket kell annyira szeretnünk, mint önmagunkat.

Sem politikus, sem praktikus nem volt tehát a tiltakozás a Magyar Párt harcai ellen, amiket a magyar anyanyelvű zsidók jogaiért folytat.

Jogfosztás, hogy engem kizárjanak annak a nyelvnek a használatából, amelyen magamat legjobban ki tudom fejezni, amelyen az irodalmat, színházat legközvetlenebbül élvezhetem, amelyen gyermekem a művelődést magának a legkönnyebben, a legkevesebb fáradsággal, a legkisebb idegmunkával szerezheti meg. Anyanyelv-gettónak nevezhetném a mai rendszert. A középkorban mindenkinek szabad volt a város bármilyen utcájában lakni, csak a zsidónak nem. Mindenkinek szabad ma azon a nyelven tanítani gyermekét, amelyet a gyermek otthon is beszél, csak a zsidónak nem. Külön nyelv-gettót kreáltak számunkra. Meggondolatlanság, hogy a zsidóknak ebben a jogfosztásában a kormányt zsidók is támogassák.

Dr. Fischer József beszéde tehát különösképpen nem csábít engem a zsidó-pártba.

De alig hiszem, hogy a regáti zsidóság túlnyomó része is bevonuljon ebbe a zsidó-pártba, amely a zsidóság anyanyelvét csak a hébert ismeri el. Nem hiszem, hogy a besszarábiai orosz zsidók ez alá a zászló alá tömörülnének, bár Mayer Ebner bukovinai képviselő szerint a besszarábiai zsidóság is megadta már hozzájárulását a zsidó-párt megalakulásához. De vajon megadta-e ahhoz, hogy a kisenevi zsidó gyermek ne tanulhasson zsargon, vagy orosz anyanyelvén, hanem csak románul, vagy héberül? Kételkedem benne tehát, hogy a zsidó-párt a romániai zsidók egyetemét összefogja. A Zsidó Párt sikerében nem bízom. Félek, hogy ez a párt úgy járna, mint a csehszlovákiai zsidó-párt, amely szomorú vereséget szenvedett a választásokon és ezzel a zsidóságra egy felesleges kudarcot és ódiumot zúdított.

De én mégis szeretnék együtt dolgozni Románia valamennyi zsidójával.

Mert vannak speciális zsidó érdekek, amelyek mindenféle kisebbségi kérdés felett állnak. Az antiszemitizmus számtalan megnyilatkozása csakis a zsidókat érdekli. A zsidók gazdasági boldogulása ellen intézett rohamok hidegen hagyják a többi kisebbségeket. Megeshetik, hogy a Magyar Párt minden nyelvi kívánságát teljesítik, tehát a magyar-párti zsidóét is és azért a magyar nyelvű zsidóknak mégis száz fájdalmuk marad. Megtörténhetik, hogy a regáti liberális zsidók pártprogramja megvalósul, de azért mint zsidónak, beverik az üzlet-kirakatát. Lehet, hogy megváltoztatják az iskolatörvényt és Zierelsohn besszarábiai főrabbi hívei zsargonban tanulhatnak, de azért a zsidók korcsma jogát seregestül bevonják Besszarábiában. Cuza egész programja csakis a zsidók bőrére megy minden szelekció nélkül. Blank Móríc multimilliomos bukaresti asszimiláns román zsidó ellen épp úgy, mint Kohn Mór nagyváradi magyar zsidó, vagy cionista háztulajdonos ellen.

Vannak tehát egyetemes zsidó érdekek, amelyek csakis és kizárólag a zsidók húsába vágnak, még pedig minden zsidóba, legyen az cionista, asszimiláns román zsidó, vagy erdélyi magyar anyanyelvű zsidó, nevezzék azt a zsidót nemzeti, faji, vagy vallási kisebbségnek.

Kell tehát egy testület, amelyben minden romániai zsidó kivétel nélkül helyet foglalhasson.

De ez nem lehet Zsidó Párt, mert két pártnak nem lehet senki a tagja. Én például a Magyar Párt tagja vagyok és így a Zsidó Pártba nem léphetek be. De nem szerepelhet az „Uniunea Evreilor Români” nevű bukaresti alakulat sem, mert ez tisztára regáti politikai szövetkezés.

Alakítani kell tehát Romániában egy Egyetemes Zsidó Szövetséget, amely felette álljon politikai, hitközségi, nyelvi, világnézeti különbségeknek. Amely csakis olyan zsidó ügyekkel foglalkozzék, amelyek minden zsidót érdekelnek. Ahol a zsidók testvérként egymásra találhatnak, anélkül, hogy anyanyelvük, szertartási árnyalataik, párthoz való tartozandóságuk elválasztaná őket. Amelynek tevékenységét nem korlátozza és nem irányítja az, hogy milyen párti kormány van uralmon. Amely azonban egyformán jajdul fel, ha hallja, hogy: üsd a zsidót.

Egyetlen politikai pártba a zsidókat nem lehet tömöríteni. De egy közös szövetségbe igen. Lengyelországban ötféle zsidó politikai párt van, de az egyetemes zsidó érdekek harcmezején egységesen lép fel valamennyi.

Egy ilyen romániai zsidó szövetségben Zierelsohn besszarábiai szenátor, Mayer Ebner bukovinai, Weiss Sándor erdélyi és Wurmbbrand¹¹⁵ regáti zsidó képviselők egyaránt benne lehetnek. Mert azon felül, hogy az egyik zsargon, a másik német, a harmadik magyar, a negyedik román nyelven beszél, mindnyájan zsidók.

Lehetetlen ez? Nagyon is lehetséges. Avagy nem alakítják-e meg most Erdélyben mindenütt a „Ben Bris” nevű zsidó páholyokat, amelyekben minden zsidó helyet foglalhat.¹¹⁶

115 Marcu Wurmbbrand regáti zsidó képviselő, 1926–1927 között a román Képviselőház tagja.

116 Az erdélyi Bnai Brith szabadkőműves páholyokra utal.

Tudom az ellenvetést: ma minden politikum és minden a politikai pártokon keresztül érvényesülhet.

De hiszen én nem mondom, hogy a politikai pártokat egy ilyen egyetemes zsidó szövetség ne vegye igénybe.

Éppen a napokban írtam ezen a helyen a francia munkaszövetségről, a Confederation Générale du Travail-ról, amely tisztára szindikalista alakulat. Garami Ernő, – aki jelenleg Párizsban él – írja, hogy ez a C. G. T. nem akar politikai színezetet ölteni, de minden ügyben mégis a politikai pártoktól kér segítséget, támogatást és intervenciót.¹¹⁷ Nagyon helyes. Semmi sem tiltaná meg a zsidók egyetemes szövetségének, hogy kívánságainak támogatását ne követelje meg a különböző politikai pártoktól. A liberális-párttól is. Az Averescu-párttól is. A Magyar Párttól is.

Évek óta hangoztatták, hogy a Palesztina-munkát el kell választani a belpolitikától. E sorok írója is kívánta ezt. A cionisták ennek sokáig ellenálltak, és íme, vasárnap mégis ki kellett ezt mondani. Mert belátták, hogy Palesztina szeretete és szolgálata nem függhet attól, hogy valaki nemzeti zsidó-e, vagy magyar zsidó, vagy haszid zsidó, hanem csakis attól, hogy zsidó-e? Nos: az egyetemes romániai zsidó érdekekért való működésből sem lehet senkit kizárni azon a címen, hogy tagja lesz-e a Zsidó Pártnak, vagy sem? Nem lehet osztracizmussal zsidókat a zsidó közösségből kitagadni, amint Fischer József úr leszi, amikor kimondja vasárnapi megnyitó beszédében, hogy Erdély zsidósága ma is parlamenti képviselet nélkül áll. Ez pedig nem igaz. Amiért dr. Weiss Sándor és a cionisták között nincs kellemes, meghitt viszony, még nem jelenti azt, hogy Erdély zsidó iskolái, zsidó közgazdasági érdekei ne tekintsék Weiss Sándorban képviselőjüket és, hogy tiltakozzanak ellene, ha ez a magyar párti zsidó képviselő az ő érdekükben hadakozik.

A zsidó türelmetlenség – majdnem azt mondtam: zsidó fajvédelem – nem használ nekünk, nem méltó hozzánk. A zsidókat egyesek szeretik a románságból, mások a magyarságból kirekeszteni, nem volna-e tragikus, ha odáig fajulna a bolygó zsidó sorsa, hogy a zsidóságból is kizárják?

Mindenkinek joga van olyan pártot alakítani, amelyet akar. A nemzeti zsidónak tehát elismerem természetesen azt a jogát, hogy zsidó nemzeti pártot alakítson. De nem fogadhatom el azt az axiómát, hogy ez a párt most már minden zsidó pártja és, hogy aki ennek a pártnak nem tagja, az már nem is zsidó. Mivel pedig még meg sem alakult a zsidó párt és máris agresszív, máris támadó, máris vagdalkozik, mégpedig a zsidókkal is, azért tartok tőle. Az én legjobb meggyőződéseim szerint a Zsidó Párt alakítása nem vezet jóra és nem éri el azt a célt, amit lelkes és jóhiszemű alapítói és propagálói akarnak. Nekünk nem olyan útra kell lépnünk, amely éket ver zsidó és zsidó közé, amely eltérít a zsidó szolidaritás mezsgyéjéről, hogy azután keserves csalódások után ismét előlről kezdjük a

117 Garami Ernő (1876–1935) műszerész, szociáldemokrata vezető. A *Népszava* főszerkesztője 1919-ig. A magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása után Svájcba emigrált.

próbálkozásokat. A Palesztina-akció revíziójához hasonló átformálódás fog – megjósoljuk – megismétlődni pár év múlva, ha a Zsidó Pártot forszírozzák. Mert küldetésünk az, hogy ne az elválasztódás, hanem az egymásra találás után orientálódjunk. Ha tétovázunk, ha imbolygunk, ha elbujdokolunk egymás elől, elnyel bennünket az antiszemita áradat, mint a cethal Jónást, aki nem követte az Isten parancsát, amely őt Ninivébe rendelte.

Nagyvárad, 1926. november 11. 254.

Három nyilatkozat a „zsidók útjáról”

1927. szeptember, Temesvár

A *Temesvarer Zeitung* című temesvári német napilapban „Zsidók útja” címen cikk jelent meg, amelyet Hajdú Frigyes dr. ügyvéd és a régi negyvennyolcas párt volt facseti képviselője írt, felállítván benne azt a horoszkópot, hogy a ma még kisebbségi kultúrájú és magát magyarnak, németnek, orosznak stb-nek valló zsidók asszimilálódni fognak és csupán vallásukat tartván meg, feladják nemzetiségű [sic!] meggyőződésüket és felolvadnak a többségi nemzetben.¹¹⁸

A cikk, mikor magyar körök figyelmét reá irányítottuk, azt a benyomást keltette, hogy tisztán egyéni megnyilvánulás, amely mögött nem állnak azok az érvek, amelyek az ilyen prognosztikon felállításához szükségesek.

Ezzel a cikkel kapcsolatban kérdést intéztünk Ungár Adolf dr-hoz, a temesvári Magyar Párt belvárosi tagozatának elnökéhez, aki a következőket mondta:

- A jövőbe látni nem lehet. Az bizonyos, hogy tömegek, amelyek évszázados fejlődés folytán lettek angolok, franciák, olaszok, magyarok stb. és ilyen tömegek az Erdélyben és Bánságban élő magyar zsidók is – máról holnapra nem vetkőzhetik le nemzetiségüket, nyelvüket és kultúrájukat, amint a ruhát leveti magáról az ember. Már pedig néhány évtized ebből a szempontból a máról holnapra való időt jelenti.

Kabos Ármin

- Élvezettel szoktam olvasni Hajdú Frigyes dr. cikkeit, mert írása rendszerint szellemes, ötletes és mélyen járó gondolatai még akkor is kiváltják belőlem a rokonszenv érzését, ha meggyőződésem szerint annak az ellenkezőjét valloam és hirdetem, mint amit ő állít és bizonyítani igyekszik. Őszintén bevallom, hogy Hajdú dr. vasárnapi vezércikke a *Temesvarer Zeitung*-ban nagyon meglepett, mert nem tudom megérteni logikáját, hogy miért éppen a zsidó vallású magyar vagy német ajkú román állampolgár fogja mielőbb feladni vagy odadobni anyanyelvét és kultúráját, és miért nem fogja ugyanazt az Anghelescu-féle szigorú iskolatörvények alkalmazása mellett – megcselekedni a más vallású magyar, székely, német vagy más nemzetiségű polgár? Talán azért, mert a zsidók könnyebben tanulnak idegen nyelveket?

Azzal semmit sem bizonyít Hajdú dr., hogy fölemeli a zsidó Disraelit,¹¹⁹ aki angol volt, Cremieuxt,¹²⁰ aki francia, Sonninót,¹²¹ aki olasz, Rathenaut,¹²² aki

118 *Temesvarer Zeitung* 1927. szeptember 18. 210.

119 *Benjamin Disraeli* (1804–1881) britt államférfi. 1868-ban és 1874–1880 között miniszterelnök.

120 *Adolphe Crémieux* (1796–1880) francia államférfi, igazságügyi miniszter. Az *Alliance Israélite Universelle* alapító tagja és elnöke 1880-ig.

121 *Sidney Sonnino* (1847–1922) olasz államférfi, külügyminiszter, 1906-ban és 1909–1910 között miniszterelnök.

122 *Walther Rathenau* (1867–1922) német államférfi, nagyiparos, külügyminiszter 1922-ben.

német és Vázsonyit,¹²³ aki magyar volt és valamennyien zsidó létükre nemzetük kiváló államférfiai voltak.

Ez csak természetes és éppen az ellenkezőjét bizonyítja annak, amit Hajdú dr. állít. Elképzelhető-e az, hogy a fönt felsorolt zsidó vallású államférfiak közül a közvetlen utódokat is beleértve, bármelyik is feladta volna anyanyelvét, angol, olasz, német vagy francia nemzetiségét, ha véletlenül más országban kellett volna leélniük, illetve folytatniuk mint új állampolgároknak életüket? Nagyon igaz, hogy a zsidókból is lesznek vagy lehetnek idővel románajkú írók, művészek, sőt talán – ha a fórumra engedik őket – kiváló román államférfiak is, de miért éppen a zsidókról lehet ezt feltételezni, remélni és megjósolni?

A zsidó vallású magyarajkú román sem jobb, sem rosszabb, mint a többi kisebbségi állampolgár és józan ész szerint a jövőt illetően teljesen egyformán bírálható el.

Annyi bizonyos, hogy ha a román államhatalom lojálisan, okosan fog viselkedni a kisebbségi állampolgárokkal szemben, akkor az új generáció már termelni fog románajkú írókat, költőket, művészeket és kiváló politikusokat is és ezek között a lélekszám arányában lesz zsidó, magyar, sváb, bolgár stb. nemzetiségű egyformán és vegyesen. A kisebbségi kérdésben sem lehet külön választani a nemzeti-ségeket. Bármelyikből lehet idővel akár román miniszter is – még talán a zsidókból is.

Ez az igazság.

A cionista zsidóság véleménye

is érdekes e cikkkel kapcsolatban. Nobel Sándor dr., a [temesvári] Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke a következőket mondja:

– Hajdú dr. cikke kétségkívül jóindulatú objektivitásra törekszik. Konklúziói azonban végtől végig tévesek. Abból, hogy a zsidóság nagy hazafiakat adott más nemzeteknek s a „Kultur-dünger” szerep révén nagy írókat és tudósokat, még távolról sem következtethető, hogy az a nép fel fogja adni népi és nemzeti öntudatát.

Volt idő, amikor a zsidóság mindenütt maga is akarta az asszimilációt. Nem sikerült! Egy fél ezredév alatt lélekszámban is tízszeresére gyarapodott népünk és egyik gazdanép sem tudta, de ami még fontosabb, nem is akarta megemésztetni. Az asszimiláció nem csak a zsidó népi öntudaton, amely az utolsó ötven év óta hatalmas fejlődésnek indult, törött meg, hanem a gazdanépek akaratán is. A számtalan példa közül, hogy csak egyet említsek, az 1498 óta törökké asszimilált spanyol zsidókról mindenki azt hihette, hogy a török népbe való beolvadásuk teljes.

Ők adták az ifjútörök mozgalom legsovinisztább vezéreit is, Dzsavid beyt, Talaat pasát stb. Mégis ezeknek a mohamedánokká is lett zsidóknak a négyszáz éves „dönmé” gúnynevet kiáltotta oda a konzervatív török felfogás.

123 Vázsonyi Vilmos (1868–1926) magyar államférfi, ügyvéd. 1917–1918 között igazságügyi miniszter. Jelentős a recepció érdekében kifejtett publicisztikai tevékenysége.

Egy fél ezredév után is zsidóknak csúfolták őket.

Másutt is, hol azt hittük teljes a beolvadás már, egyszerre felütötte fejét a zsidók összességével szemben az elkülönítő antipátia. a Disraelik, Cremieux-k semmit sem jelentenek, mint horoszkóp-adatok. A zsidó népi öntudat angol hirdetőiről: Sir Alfred Mondról,¹²⁴ Sir Herbert Samuelról¹²⁵ (mind aktív miniszterek voltak még nemrég) senki sem vonja kétségbe az angol hazafiságot, pedig ízig-vérig a zsidó nemzethez tartozónak vallják magukat. Az alig egy ezrelék zsidót magába foglaló Olaszországban is a florencei Pacific dr.,¹²⁶ de Róma nagy rabbija is, Sacerdote dr.,¹²⁷ a zsidó népi öntudatról tett hitvallást. Romániában egymillió zsidó van. Lesz ebből kiváló román író is, lesz, aki leszakad teljesen, lesz politikus és tudós; ez még nem jelenti, hogy ez az egymillió népiségét feladja és vallását tartva meg halvány nyomokban, mint külön nemzetiség eltűnik. Az én véleményem inkább az: jó állampolgárok lesznek a zsidók, mint mindenütt, de folyton fejlődő öntudattal és kisebbségi jogaiért mindinkább egységesen küzdő közület. A szakadároktól eltekintve, a nagy zsidó tömeg nem akar asszimilálódni, de ami még fontosabb, a román nép nem is akarja beolvasztani.

Temesvári Hírlap, 1927. szeptember 21. 213.

124 Sir Alfred Mond (1868–1930) angol államférfi, nagyiparos. Cionista vezető, a Britt Cionista Szövetség elnöke, az 1920-as évek végén a palesztinai zsidó kolonizáció irányítója.

125 Sir Herbert Samuel (1870–1963) brit politikus, cionista vezető. Postaügyi, majd belügyminiszter. Jelentős szerepet töltött be az 1917-es Balfour-deklaráció kidolgozásánál. 1920–1925 között Palesztina kormányzója.

126 Alfonso Pacifici (szül. 1887-ben) olasz ügyvéd, publicista.

127 Angelo Sacerdote (1886–1935) római főrabbi, olaszországi cionista vezető.

59.

Weiss Sándor: Miért adakozom Palesztinára?

1928. október 10., Kolozsvár

Úgy is kezdhethném, hogy a romániai cionisták a belpolitikát, ha az zsidó politikát jelent, maguknak igénylik, az főlegesen az ő helyzeti joguk, de nem így vannak a Palesztina-kérdéssel, az új ország építési költségeihez való hozzájárulással. Ezekhez a költségekhez mi is hozzájárulhatunk. Ennek így, egymás után, kétségtelenül van valamilyen gunyoros rezonanciája, de nem torzíttja cseppet sem azt a barátságtalan viszonyt, ahogy ma még szemben állunk egymással. Nem szeretjük egymást, féltékenyek is vagyunk egymásra, kikezdzük a másikat, bántjuk és bizony sokszor meg is rágalmazzuk.

És mégis hiszem, ezekhez a költségekhez mi is hozzájárulhatunk. Mi zsidók, akik nem vagyunk cionisták. Hogy romantikus-e az új ország felépítésének gondolata, vagy nem az, hogy innen, vagy Oroszországból mennek-e ma oda nagy számmal a zsidók, s így a reális szüksége Palesztina felépítésének parancsoló-e vagy sem, ezeknek a megválaszolása másoknak a feladata, akik e lapokon az elmúlt napokban meg is adták a válaszokat. Palesztina nem csak érzelmi kérdés, Palesztina felépíthető és szükséges, hogy felépüljön – írták.

Hiszek ezeknek az írásoknak az őszinteségében. Hiszem a realitást és a szükségességet, bár vallom, hogy ez a realitás sem a közeli ötven, sem a távolabbi száz év alatt sem foghat testté valósodni, és, hogy ez a szükségesség, mely a román és az orosz zsidókra terjed ki, a jövőben, ha megmarad is, inkább csappan, mint nőni fog.

Palesztina a zsidó számára a jelen realitása és a ma szükségszerűsége. A jelen valósága a nagy zsidó tömegek számára, akiknek szemében jelképpé, a zsidó alkotó erő szimbólumává magasodott, és szükségesség a világ keresztényei, Európa és Amerika nem zsidó politikai és kultúr-közvéleménye, mint akiknek idegrendszer és képzelete megszokta a mai zsidóságot úgy érzékelni és elgondolni, hogy Palesztina a nap, amelybe a zsidó energia és áldozatkészség meleg sugarai gyűlnek egybe és onnan ömlenek szét a hideg gólusok minden tájaira.

Ha Palesztina nem volna valóságos lehetőség, csak ábránd, légvár, amelynek gondolatával a felnőtt zsidók játszanak, akkor is építenünk kellene e várnak falait, mert vannak légvárak, amelyeknek összeomlásával tetemek maradnak a földön. Kell tehát Palesztina akkor is, ha csupán szimbólum volna a zsidó tömegek számára, mert erre a szimbólumra sok milliók lelke támaszkodik ma már és szívesen hozza az áldozatot, amellyel nem látott és nem ismert zsidó tömegekkel kerül szolidaritásba és erősíti, ellenállóbbá teszi a lelket, a tudatot, hogy építeni és adni tud a nép közösségnek a tagja. A népek közötti sok bajunk egyike, hogy talajtalantul és többé-kevésbé mindenütt kiközösítve élve, az évezredek alatt lelkünk csak megnyomorítva bontakozhatott, levegőnk, napunk más volt, mint a másoké

és ma is még úgy lézengünk megfélemlített lelkünkkel, mint a pincéből a napra tett növény, fázóan és meg-megremegve. Palesztina az összetartozás, a lét szimbóluma és pásztortüzek melegét érezzük onnan áradni és ez kell nekünk, hogy a környező népek közönye és bizony, ellenségeskedése között is mindig napot érezzünk a fejünk felett, és örvideni tudjunk annak, hogy ha szimbolikusan is, de nagyunkkal, Einsteinnel, Monddal, Freuddal és a többiekkel is egy országnak, az anyaországnak, Palesztinának vagyunk az állampolgárai, a gyermekei és, hogy a mindennapi élet kis harcain túl magasrendű közösségünk van egymással cionistáknak és nem cionistáknak, és ezért remélhetjük, hogy egyszer itt találkozni fogunk féltékenységgel, haraggal.

A keresztény társadalmak nagyjában nem féltékenyek ránk és nem állják el azt a palesztinai hajót, amelyet nem ők adtak nekünk. Amíg Palesztina van, a keresztény minden él és hangsúly nélkül, tehát rosszindulat és lekicsinylés nélkül mondhatja a zsidónak, hogy zsidó, mert *Palesztina az élő és gigászi manifesztáció a keresztény számára, hogy a zsidó vállalja a zsidóságot* és a népek színes internacionalizmusába nem büszkén és nem fennhéjázóan a zsidósággal, de egy természetes és szerény színnel, a maga színével akar szerepelni. Palesztina óriási ténye mellett anakronizmus, ha pl. a magyar vagy francia zsidó csak izraelitának, csak vallásnak tekinti és mondja magát, másrészt ezért változik szemünk előtt a keresztény felfogás is úgy, hogy anakronizmusnak tekinti, ha a zsidó a magyar, román, vagy más fajiság alá helyezi magát. És végül e folyamat tartósságával Palesztinán keresztül megszokják a keresztények tisztelni a zsidót. Ezt a végelemzésben sokágú lelki folyamatot nem szabad zavarni, ezt támogatni kell, mert a zsidó problémájának egy döntő részét, a társadalmi részt, azt hogy a népek között természetes helyzetünk alakuljon ki, hogy szemünk ne süssük le, hangunk nem rekedt, de tisztán csengő legyen, hátunk kiegyenesedjék, és kitaszítottságunk is megszűnjék, ezt a részt is Palesztinán keresztül tudjuk megoldás felé juttatni.

ÚK, 1928. október 10. 215.

60.

Fischer Tivadar román nyelvű felszólalása a Zsidó Parlamenti Klub nevében az új parlamenti ciklust megnyitó trónbeszédhez¹²⁸

(Részlet) 1928. december 28., Bukarest

Elnök úr, képviselő urak, engedjék meg, hogy a Zsidó Parlamenti Klub nevében, amely az ország [zsidó] etnikai kisebbségét képviseli, felolvassam a következő nyilatkozatot:

Nagy-Románia zsidó népének életében ünnepélyes pillanat ez, amikor első alkalommal nyílik lehetősége arra, hogy a példásan törvényes keretek között lezajló szabad választásokon bejutott képviselői révén (hosszú taps a többség padsoraiban) a Parlament emelvényéről szólhasson a román nemzethez és az ország közvéleményéhez.

Nagy-Románia zsidó lakosságának többsége ezen a szabad választáson azt a politikai meggyőződését nyilvánította ki, hogy egy olyan néphez tartozik, amely több ezer éve őrzi nemzeti jellegét. Az elkövetkezendőkben pedig nem csak nemzeti mivoltának kinyilvánítását, hanem nemzeti ideáljainak megvalósítását is követni fogja, és a román állam lakosságának keretén belül különálló etnikai kisebbséget képez majd.

A fenti törekvés mutatkozott meg teljes lényében akkor, amikor azon politikusait küldte a zsidó lakosság érdekei képviseletére az ország törvényhozásába, akik mindig is a zsidó nemzeti mozgalom vezetőiként tevékenykedtek.

A zsidó parlamenti képviselők csoportjára, amely a Regát vezető zsidó személyiségeivel egyetértésben alakult meg, úgy kell tekinteni, mint egy országos zsidó párt parlamenti frakciójára. A zsidó képviselők csoportja a többi kisebbségeket tömörítő politikai pártok frakcióihoz hasonlóan működik. Ennek megfelelően, a Zsidó Parlamenti Klubnak az a rendeltetése, hogy a nagy-romániai zsidó kisebbség egyéni és kollektív jogainak érvényesítéséért és védelmezéséért harcoljon.

A Zsidó Parlamenti Klub programjában első helyen szerepel Nagy-Románia zsidó lakosságának a román állami eszmébe vetett megingathatatlan hite, a Trónnal és az Uralkodóházzal szemben viselt odaadó alázata, a nagy román hazánk iránti határtalan szeretete és a román nemzettel való lelki egyesülése. (Taps a többség padsoraiban)

A nagy-romániai zsidó kisebbség nemzeti érzelmeiben és törekvéseiben egyetlen atom sem létezik, amely a legtisztább hazafiságnak és az állampolgári kötelességek teljes és öntudatos teljesítése követelményének ellentmondana. Ellenkezőleg: a zsidó etnikai kisebbség arra törekszik, hogy nemzeti örökségét ápoló közösségként éljen a román állam keretein belül. Mindez nem a román nép

128 Román nyelven megjelent: Parlamentarii evrei... 192-195.

lelki és szellemi kincseinek legteljesebb mértékben való megismerését, megértését és megbecsülését zárja ki, hanem a hozzá való csatlakozást segíti elő.

Ki szeretném továbbá emelni a zsidó népnek a román nemzet iránt érzett háláját, amiért Nagy-Románia eddig hatalmon lévő összes kormánya rokonszenvvel viszonyult a palesztinai zsidó otthon felépítését célzó nagy műhöz és teljes támogatásáról biztosította azt.

A Zsidó Parlamenti Klub legfontosabb feladatai között tartja számon csatlakozását azokhoz a román parlamenti csoportosulásokhoz, amelyek politikai hitvallásokban az ország fejlődését és gazdasági virágzását kizárólag a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméire épített demokratikus kormányzási rendszer keretében képzelik el. (Taps) Egy ehhez hasonló kormányzási rendszertől a Zsidó Parlamenti Klub az állampolgári szabadságjogok és különösképpen a vallásszabadság, gondolat- és sajtószabadság, az oktatás, a szabad iskola- és tanítási nyelv megválasztásának, valamint a szabad gazdasági tevékenység biztosítását várja el. Egy ehhez hasonló rendszertől a Zsidó Parlamenti Klub azt reméli, hogy az alkotmányosság szellemében valósítja meg az állampolgárok törvény- és kormányrendeletek előtti egyenlőségét, valamint kíméletlenül visszaszorítja azokat a mozgalmakat, amelyek a testvériesülés ellen tevékenykednek és teljesen kiírtja Nagy-Románia politikai életéből az antiszemita izgatást.

A Zsidó Parlamenti Klub annak tudatában, hogy a zsidó nép legfontosabb nemzeti java a vallásában és a nemzeti létét megőrizni segítő hagyományiban rejlik, határozottan támogat minden olyan nagy-romániai zsidó törekvést, amely a zsidó vallás előírásainak szabad és zavartalan betartásával áll kapcsolatban.

[...]

A Zsidó Parlamenti Klub hiszi, hogy a Nemzeti Parasztpárt nagyvonalakban ismert programjában saját programjának fentebb felsorolt legfontosabb elemei is megtalálhatóak. Következésképpen mindaddig támogatja a kormányt, ameddig az hű marad programjához.¹²⁹

A jelenlegi parlamenti ülésszakot megnyitó trónbeszéd a Nemzeti Parasztpárt programja jelentős részének megvalósítását ígéri. Ezen okból kifolyólag, a trónbeszédet a legnagyobb meglepetéssel fogadták a Zsidó Parlamenti Klub tagjai.

[...]

Monitorul Oficial no. 4. din 89–90. 12 ianuarie 1929. (román nyelven)

129 Az 1928. decemberi választásokat a Nemzeti Parasztpárt nyerte meg, amely a csatolt részek zsidó szervezeteinek támogatását is élvezte. A parasztpárti kormányzás alatt viszont egyre világosabbá vált a zsidó képviselők számára, hogy politikai szövetségesük nem váltja be a hozzá fűzött reményeket. 1930. november 28-i felszólalásában Fischer Tivadar élesen bírálta a parasztpárti kormányt a máramarosi és moldvai zsidóellenes incidensek kapcsán, amiért az nem tett kellő intézkedéseket az antiszemitizmus megfékezésére. Uo. 270–277.

61.

Marton Ernő: Országos Zsidó Párt – országos zsidó lista.

(Részlet) 1931. május 3., Kolozsvár

Tizenkét mozgalmas esztendő keserű tanulságai után végre elérkezett Románia zsidósága a kényszerítő felismeréshez, hogy emberi és népi jogait csak úgy biztosíthatja, ha megbonthatatlan egységbe tömörülve, mint önálló politikai csoport lép fel a közélet küzdőterén, és mint ilyen fogja kiharcolni az élethez való jogát. Maga a felismerés nem mai keletű, hiszen Nagy-Románia megalakulásának első percétől kezdve megszakítás nélkül történtek újabb és újabb kísérletek a zsidóság politikai egységének megteremtésére, de tizenkét esztendőnek kellett eltelnie, amíg az elméleti felismerésből cselekvő és alkotó energia lett. Az első években túl nagyok voltak még a történelmi múltból áthozott érzelmi és kulturális különbségek Románia egyes országrészeinek zsidósága között, semhogy közös nevezőre lehetett volna hozni őket. A szenvedések, a fájdalmas és kiábrándító tapasztalatok özönének kellett elviharzania fölöttünk, amíg a szintézis létrejött.

Nagymértékben gátolta a zsidó egységfront megteremtését a már meglévő zsidó szervezetek partikularizmusa és féltékenysége, valamint a zsidóság galutbeli elhelyezkedéséről vallott különböző felfogása. Ám az egymásra torló események és az antiszemita front egyre szűkebben körénk fonódó gyűrűje minden elméleti érvnél beszédesebben bizonyították, hogy a szétszakítottságnak ez az állapota előbb-utóbb katasztrofális következményekhez kell, hogy vezessen, s a romániai zsidóság számára az egyetlen kivezető út, ha erőit összegyűjtve, ugyancsak közös fronton igyekszik kivédeni az ellene irányuló támadásokat.

Így jutottunk el hosszas erőfeszítések után a régóta várt pillanathoz, amikor leterszik az alapkövét az Országos Zsidó Párt nagyra hivatott épületének, amelynek rendeltetése, hogy oltalmat nyújtó fedelét kiterjessze Románia egész zsidósága fölé, vallási és pártárnyalatra való tekintet nélkül.

Egy történelmi szükségesség válik valóra május 4-én, hétfőn, amikor az ország fővárosában összegyűlt delegátusok ki fogják mondani a romániai Zsidó Párt megalakulását. Sajnos a párt kezdeti formájában még nem fogja maradék nélkül képviselhetni az ország egész zsidóságát, mert a régi királyságban működő Uniunea Evreilor Români ismételt felhívás ellenére sem volt hajlandó a pártalakítási munkában részt venni. Annál nagyobb egységgel vonul azonban fel a csatolt országrészek zsidósága, ahol az előjelek szerint, egészen jelentéktelen töredékektől eltekintve, a zsidóság egyeteme azonosítja magát szívvel, lélekkel a Zsidó Párt gondolatával és célkitűzéseivel.

Ezek a célkitűzések akként vannak megformulázva, hogy a lehetőség szerint kielégíthessék a zsidóság sokrétű igényeit. Minthogy a Zsidó Párt, mint egy népkisebbség politikai orgánuma, különböző osztályrétegződésű és világnézetű

tagokat foglal magában, belpolitikai programja sem alkothat zárt és mereven körülhatárolt szisztémát, hanem a dolog természete szerint olyan elasztikus kell, hogy legyen, hogy felöllehesse a benne tömörült kisebbség politikai, gazdasági és kulturális érdekeinek minél szélesebb skáláját. Speciális zsidó vonatkozásban kettős hivatása lesz a megalakuló Zsidó Pártnak. Egyrészt *örködni* kell azon, hogy *zsidó mivolta miatt senkinek emberi jogai ne korlátoztassanak semmiféle irányban*, vagyis biztosítani kell Románia minden zsidó lakosának az állampolgári jogok teljességét. Másrészt küzdenie kell a Zsidó Pártnak mindazon jogosítványokért, amelyek a népi és vallási kisebbségeket a békeszerződések, a gyulafehérvári határozatok és a modern, nemzetközi jog szellemében *mint kollektívumot megilletik*.

Az indulás biztató jelei jogossá teszik azt a reményt, hogy az Országos Zsidó Párt meg is fog tudni felelni ennek a súlyos és magas hivatásnak. Nem szabad természetesen megfélemlenünk a minden kezdéssel velejáró nehézségekről, amelyek a Zsidó Párt útját is göröngyössé fogják tenni. Tisztában kell lennünk vele, hogy ez a párt nem teljesen homogén gondolkodású és világnézetű emberek összefogása, hanem ellenkezőleg, egy erősen széttagolt és politikai felfogásában differenciált népkisebbség megnyilatkozási formája. Éppen ezért minden egyes párttagnak, de főként azoknak, akiket a vezetésre szemelnek ki, elsőrangú kötelességük, hogy *kellő türelmet, tapintatot és önmérsékletet tanúsítsanak egymással szemben és a döntésre eléjük kerülő kérdésekben*, mert csakis ez a kölcsönös megértés és türelmesség képezheti az alapját a Zsidó Párt nyugodt és eredményes működésének. A párt maga nem öncél ugyan, de elengedhetetlenül szükséges eszköz a zsidó célok eléréséhez. Ezért kell mindenkinek, aki szívén viseli a zsidó ügyet, féltékenyen ügyelnie arra, hogy a most megalakítandó párt leküzdhesse a kezdet nehézségeit és kivívhatta magának az ország közéletében azt a pozíciót, amely a zsidóságot számaránya és kulturális kapacitása révén joggal megilleti.

Az egymásra torlódó események hozzák magukkal, hogy a Zsidó Pártnak már megalakulása első napjaiban át kell esnie a legsúlyosabb tűzpróbán. A választások hirtelen kiírása nem teszi lehetővé a párt számára, hogy aprólékos szervező munkába kezdjen és városról városra, faluról falura, embertől emberhez járva igyekezzék népszerűsíteni a Zsidó Párt gondolatát. Azt hisszük azonban, hogy erre nem is lesz szükség. Minden értelmes és jó szándékú zsidó ember, aki a zsidó népközösséghez tartozónak vallja magát, tisztában van azzal, hogy mit akar a Zsidó Párt, s ha elérkezik a döntő pillanat, amikor a szavazó urnák előtt hitet kell tennie politikai meggyőződése mellett, teljesíteni fogja kötelességét.

Valószínűleg ez lesz az első alkalom, amikor *a romániai zsidóság önálló listákkal fog részt venni a választásokon*. Hatalmas erőpróbája lesz ez a zsidóságpolitikai érettségének és kettőzött erőfeszítésre lesz szükség az érvényben lévő választási törvény igazságtalan és a kisebbségi pártokra oly hátrányos rendelkezései miatt. A zsidó lista már elkerülhetetlen szükségesség, mert egyetlen mód, amely hozzásegíthet bennünket politikai jogaink kiharcolásához. Az a paktumpolitika, amelyet eddig folytattunk, csak igen kis részben vált be, de annál keservesebb

csalódásokat hozott számunkra. A pártok, amelyekkel a különböző országrészek zsidósága választási megállapodásokat létesített, nem teljesítették a zsidóságnak tett ígéreteiket, s ez által népszerűtlenné tették magát a paktumpolitikát is. Elérkezett a pillanat, amikor a zsidóságnak a maga erejéből kell kiharcolnia, hogy képviselői ott legyenek, ahol az ő sorsát intézik. Sorsdöntő pillanat ez, mert a mostani választások eredménye hosszú időre fogja megpecsételni a zsidóság politikai helyzetét Romániában. [...]

Új Kelet 1931. május 3. 97.

**Weiss Sándor: Magyar–zsidók a vádlottak padján.
Válasz Spectator cikkére az Országos Zsidó Pártról¹³⁰**

1931. május 15., Kolozsvár

Az Ellenzék minapi számában Krenner Miklós dr., a Spectator néven ismert kitűnő magyar publicista vezércikket írt a most megalakult Zsidó Pártról.¹³¹ A cikk súlyos szavú és égő fájdalomtól izzik. Árulás, írja Spectator, ha a „zsidó vallású magyar”, aki mindenét, tehát nyelvét éppúgy, mint kultúráját vagy gazdasági létezését a magyar liberalizmusnak, sőt kiteljesedett magyar protekcionizmusnak köszönheti, most tüntető módon kiszakad a magyar közösségből. Áruló és párttűtő az a magyar zsidó, aki a Zsidó Pártba belép, mert ez a lépése nyilvánvalóan azért történik, hogy a magyarság politikai hatóerejét meggyöngítse, megrendítse s ugyanakkor nyilvánvalóan azért, mert – zsidóról lévén szó, ezt abban a reményben teszi, hogy a gazdaságos hidakat ezzel nem égeti el és két nyeregben lehet tovább is lovagolnia. Szóval egzisztenciálisan, pénzszerzési értelemben reméli a zsidó továbbra is magyar kapcsolatait fenntartani. Erről a magyarsággal kapcsolatos gazdasági lehetőségről, ami – zsidóról lévén szó – mindent jelent, a zsidó-párti magyar nem mond le s ezért írja Krenner Miklós, hogy becstelenség a zsidópártinak ez a lépése, aki így mindent megtartván „semmiről sem mond le” és a nyílt cionizmust csakis azért nem vállalja a maga életfelfogásának. Tehát, zsidópárti lévén, de cionista mégsem lévén, magyar is maradhat egy kissé, legalább is olyan mértékben, amíg ezt érdekei így kívánják. Áruló, párttűtő, becstelen és hűtlen zsidó lesz az ilyen zsidó, mert magyarsága eddig nyilvánvalóan csak álarc volt és nyilván áruló, párttűtő, becstelen és hűtlen zsidó lesz az ilyen magyar, mert új zsidósága hitelt nem érdemel.

Ez a gerinc-gondolata Spectator keserűségben fogant cikkének. „Még ilyen fájdalommal, keserűséggel, megcsalatkozással nem kezdtem támadást” – írja. „Látnom kell, hogy szívemhez nőtt zsidók leszakadnak szívemről. Életem egy darabját hiába éltem.”¹³²

Wagneri melódia fájlik ki Spectatornak, ennek a páratlan műveltségű, nagynevű férfinak ezekből a felhorkanó soraiból. Szavak nehezen éreztetnek érzéseket, zene kell a fájdalom gondolatainak érzékeltetéséhez és mégis ennek a cikknek egymásra torlódó szavai, mondatainak mérgesen habzó sötét hullámai, amelyek az előző bekezdésben idézett mondatok drámai fináléjában enyhülnek el, inkább érzelmi, mint gondolati munkának a kifejezői.

130 Weiss Sándor ügyvéd, a Keleti Újság korábbi tulajdonosa az Országos Magyar Pártnak volt a tagja (reform csoport), amelynek színeiben 1926–1927 között parlamenti mandátumot is betöltött. A Magyar Párt 1927-ben megvásárolta a Keleti Újságot Weisstől. Horváth: Elutasítás és alkalmazkodás között... 64.

131 Lásd Krenner *Keserítő fattyúhajítások* című írását. *Ellenzék* 1931. május 13. 107.

132 Uo.

Spectator magát a cionizmust jogosultnak és a kisebbségi eszme természetes folyományának tartja. Amikor közvetlenül a háború után – írja – a kisebbség fogalmát életbe iktatták, természetessé vált, hogy mindenki szabadon és gátlás nélkül állapíthassa meg valamely nyelvi, vallási vagy érzésszerű kisebbséghez való tartozását és így előző nemzetiségi hovatartozását revízió alá vehette. Tehát magyar nemzetiségéből zsidó (cionista) nemzetiségű lehetett bárki, aki zsidó öntudatra ébredt. Ezt a kisebbségi eszmény elvi tisztasága teszi kötelezővé. (Ezt az elvi magaslaton tartott álláspontot minden esetre tudomásul vehetik és nyilván felhasználhatják a cionisták, mert eddig ilyen nemesen sem a hivatalos magyarság, sem a magyar sajtó részéről szerény tudomásommal ilyen tiszta állásfoglalás velük szemben nem történt.)

Elismeri Krenner Miklós az utólagos revízió jogát is, ha valaki zsidó a békeszerződések utáni időkben később, esetleg most ébred zsidó öntudatra. De ezeknek is, akik most fedezték fel magukban a zsidót, ennek a magyartól különböző öntudatnak – írja – minden következményét becsületesen le kell vonniuk. Nyilvánvalóan tehát cionistáknak kell lenniük.

De az a zsidó, aki 12 évig magyarnak érezte és vallotta itt Romániában magát és a Magyarországból átmentett minden állományával jóban és rosszban magyarként osztozott a keresztény magyarsággal, az nem lehet most magyarból öntudatos „zsidópárti”. Az ilyen magyar, az ilyen zsidó csak azért „zsidópárti” és nem cionista, hogy megtarthassa az érdekeinek még megfelelő magyar lehetőségeit, „aki semmiről sem mond le” s így áruló, párttűző stb.

Tehát zsidó: vagy légy cionista, vagy zsidó vallású magyar, mert a harmadik út, amelyet a cikk szerint volt magyar műszaki főtanácsos, dédelgetett ügyvéd, magyar nemességgel kitüntetett milliomos is választott – a harmadik út a vádlottak padjára visz.

Spectator többször említi, hogy a magyar zsidóknak a Zsidó Párthoz csatlakozása tüntető módon, a magyarságnak ártani vágyó célzattal és haragosan történt. Nos, ezzel szemben tény, hogy az Országos Zsidó Párt két vezető tagja, akik ugyancsak mint nem cionisták tagjai a pártnak, mindjárt a megalakulás után tisztelgő és barátsági látogatást tettek a magyar párt országos vezetésénél és biztosították a magyarpárti vezetőséget róla, hogy a Zsidó Párt nem fog a magyar párt egyetlen zsidó tagjára sem lelkiismereti kényszert gyakorolni, hogy a Zsidó Pártba átlépjen. (Hogy ez a gyakorlatban is így van, arra mindjárt bizonyosság szerény személyem, aki most is a magyar pártnak és nem a Zsidó Pártnak vagyok tagja, és akivel szemben a Zsidó Párt vezetői hosszas és meggyőzésre menő tárgyalások után tudomásul vették, hogy zsidóságot és magyarságot összeegyeztető összműködési alapot nem sikerült találnunk és pártjukba nem lépek be.) A magyar párt vezetői a zsidópárti látogatást barátságosan viszonzták. Ez béke és nem hadiállapot a pártok között.

A cionisták, akik zsidó nemzeti alapon állnak, akik számára magyarságuk csak nyelvükben és emlékeikben él és akik az ősi héber nyelv és kultúra itteni

előharcosainak tekintik magukat, örömmel veszik, ha magyarpárti zsidó (cionista) úgy csatlakozik most az ő pártjukhoz, hogy teljes lélekkel magáévá teszi az ő zsidó nemzeti reneszánsz mozgalmukat. De azok a zsidók, akik még elevenen érzik kétlelkűségük fatális diszharmóniáját, most is csak „zsidópárti” és nem cionista mozgalomhoz tudnak csatlakozni, mert *magyarságuk feladására nem képesek*. Becstelenség ez, vagy lelkiismeretesség? Számító üzletesség, vagy szemérmes hűség? Ki lát minden egyes ember lelkébe, hogy erre a kérdésre bizonyossággal felelni tudjon. A lélek kényes és rejtett problémái ezek, amelyekre egyénenként és helyzetenként más-más felelet találó.

Egy bizonyosságot azonban nem vesz figyelembe Spectator. Szerte a világon ma már alig van olyan „zsidó vallású” zsidó, aki csak vallására zsidó, különben fajára, vagy, ha úgy tetszik, nemzetiségére nézve magyar, német román, vagy más államalkotó néphez tartozik. Öröklött vérlakaturunk és egész testiségünk öröklött társadalmi és gazdasági helyzetünk, nemcsak vallásilag különböztet meg bennünket a keresztény magyartól, de külön fajtává is determinál. És bár külön fajta vagyunk, mi ezer örömmel olvadnánk fel a különböző népek nagy tengerében úgy, hogy akár cionizmus, akár zsidópárt nélkül élhessünk zsidó és magyar tradícióink és a jövőre vonatkozó álmaink egészséges kölcsönhatása és eredőjeként, de a mát nem alapíthatni illúziókra és nyilván a rideg realitások sodornak magyar zsidót is olyan párt keretei közé, amelyek között a *ma politikai feladataival inkább remél megküzdzeni*, tömeg életét, fajtájának kollektív szükségleteit inkább gondolja kielégíteni.

Tartózkodni kívánok a magyar párt kritizálásától. Évek óta levontam a magam számára azt az idők diktálta konzekvenciát hogy nincs teljes illetékességem a magyar párt olyan ügyeibe való bárminő beleavatkozáshoz, amelyek nem zsidó tárgyúak, vagy nem annyira egyetemesek, hogy magyarra, zsidókra egyformán vonatkozzanak. De hiszem, hogy a zsidó probléma, az itteni politikai tennivalók olyan súlyosak és számosak, hogy azok vállalása elszántságot és kemény munkát igényel a hűtlenség látszata nélkül is, hát még egy ilyen váddal terhelten. Bizonyos számú szavazattal és esetleg egy-két képviselővel kevesebb pedig a magyar pártban – nem sorsdöntő változás a zsidó ügyektől való megfelelő tehermentesülés mellett.

Új Kelet 1931. május 15. 107.

63.

Marton Ernő: A kétezer éves párt

1931. május 24., Kolozsvár

Május 4-én alakult meg Bukarestben az Országos Zsidó Párt és május 19-ig ötvenegy vármegyében helyezte le az önálló zsidó listát.¹³³ Ugyanennyi megyében alakult meg a Zsidó Párt helyi tagozata. A laikus számára talán szürke, semmitmondó adatok ezek, de aki csak kissé járatos a politika mesterségében és ismeri a választási eljárás komplikált mechanizmusát, bizonyára álmélkoldva csapja össze kezeit és illő respektussal fog feltekinteni erre a teljesítményre. Bátran állíthatjuk, hogy a romániai politikai élet „mitzenleistungja”¹³⁴ volt az, amit a Zsidó Párt ezalatt a két hét alatt produkált. Még imponálőbb arányokban bontakozik ki a teljesítmény értéke, ha meggondoljuk, milyen akadályokat kellett leküzdeni a listák letételénél. A rosszindulat, a közöny és az irigység állottak mindenütt a Zsidó Párt útjában. Voltak megyék, különösen Besszarábiában és a Regátban, ahol a törvényszéki elnökök háromszor is visszautasították a legkicsinyesebb formai okok miatt a zsidó listát, míg végre negyedszer kénytelenek voltak elfogadni, mert már mikroszkóppal sem tudtak hibát találni benne.

Csak az a fiatalos, ünnepi és szinte forradalmi lendület és lelkesedés tudta leküzdeni ezeket az akadályokat, amellyel az ország egész zsidósága fogadta a Zsidó Párt megalakulását. Csodálatos és felemelő élmény volt azok számára, akik részt vettek a párt szervezésének munkájában, látni, amint mintegy láthatatlan érintésre megmozdulnak a zsidó szívek az ország sarkában és napok alatt, órák alatt szinte a földből nőttek ki a segítő kezek, az együttérző lelkek, hogy felkínálják munkájukat, áldozatukat a nagy ügy érdekében. Lázás, izgalmakkal és küzdelmekkel teljes napok voltak ezek, méltók a történelmi eseményhez, amellyel a romániai zsidóság új korszakának alapkövét tették le.

Ma tehát a mi pártunk az ország legfiatalabb pártja és érthető, hogy úgy zsidó, mint nemzsidó részről megkülönböztetett érdeklődéssel tekintenek a párt első tűzpróbája elé. De vajon csakugyan a legfiatalabb párt vagyunk-e? Formailag talán igen, de az események mélyére nézve, hamar rájövünk, hogy mi vagyunk a világ legrégebbi kisebbségi pártja. Amióta a zsidó nép elvesztette állami függetlenségét és mint üldözött, elnyomott kisebbség volt kénytelen vándorolni országról országra, azóta létezik ez a párt, azóta küzd változó szerencsével a politikai élet fórumán. A párt programja is adva van immár kétezer esztendeje, a mi feladatunk legfeljebb az volt, hogy új formába öltöztessük azt. Ez a program röviden így foglalható össze: a zsidóság élni akar, emberhez méltó életet, s a Zsidó Párt célja ezeknek a jobb létfeltételeknek a kiharcolása. Megvan ez a párt már kétezer esztendeje, a

133 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 220.

134 Jelentése: „középteljesítménye”

lelkekben elevenen élt a vágy utána, csak nem volt megszervezve, nem ölthetett konkrét alakot.

Ezért volt olyan spontán és szinte eruptív jellege a mostani pártalakulásnak, ezért csatlakoztak hozzá fenntartás nélkül a zsidó tömegek, mert egy ősrégi gondolat öltött benne testet, egy eszme, melynek szikrája minden zsidó lelkében ott szunnyadt s csak egy kis légáramlatra volt szükség, hogy lángra gyulladjon.

Többször megírtuk már ezen a helyen, hogy a Zsidó Pártnak senkivel szemben nincsenek offenzív szándékai, mert ez a párt a béke, a munka és a megértés pártja. Szinte mondani is fölösleges, hogy az állammal szemben a Zsidó Párt a legnemesebb értelemben vett lojalitás alapján áll s ugyanilyen érzelmekkel viseltetik a többségi nép minden becsületes törekvése iránt. Mégis fájdalommal és megdöbbenéssel kell konstatálnunk, hogy a kormány hivatalos közegei számos helyen a legellenségesebb magtartást tanúsítják a Zsidó Párttal szemben s nem riadnak vissza a legbrutálisabb eszközöktől sem, mikor arról van szó, hogy a zsidó választókat megfélemlítsék. Balți megyében karhatalommal akadályozták meg, hogy a zsidó listát letegyék, Máramarosban pedig a prefektus kiáltványban fenyegeti meg a zsidóságot arra az esetre, ha a Zsidó Pártot támogatja.¹³⁵

Történik pedig ez ugyanakkor, amikor az ország belügyminisztere ismételten kijelenti, hogy biztosítani kívánja a legtokéletesebb választási szabadságot és ígéretet tesz, hogy minden választási atrocitást és erőszakosságot megtorol. Meg kell tudnunk végre, melyik ennek a kormánynak az igazi arca. Mert a Janus-arcú kormányokból már elég volt. Sürgős intézkedéseket követelünk Iorga miniszterelnöktől és Argetoianu belügyminisztertől, annál is inkább, mert ha ezek az intézkedések nyomban meg nem történnek, úgy nemcsak az ország, de az egész külföld közvéleménye előtt is önmagát leplezi le a kormány, mely már születési hibájánál fogva sem élvezte túlságosan a külföld bizalmát. Nem akarjuk hinni, hogy *Iorga professzor, a román, szellemi életnek ez a kimagasló alakja, ilyen kicsinyes és alantas eszközökkel akarja a maga hatalmát biztosítani s hogy ezzel a hatalommal éppen a legfiatalabb és leggyöngébb párttal kapcsolatban éljen vissza. Egész tudományos múltját és európai tekintélyét bemocskolná ezzel a lovagiatlan magatartással.*

A másik oldal, ahonnan a támadások pergőtüze ért bennünket, a magyar testvérkisebbség. El voltunk készülve rá, hogy a többségi pártok, amelyek a zsidóságot saját patrimoniumuknak tekintették eddig, féltékeny szemekkel fogják nézni a mi pártalakulásunkat. A kisebbségek, különösen pedig a magyar kisebbség részéről azonban egészen más fogadtatást reméltünk. Az elmúlt napokban több cikk keretében világítottuk meg a magyarság és zsidóság viszonyát és mutattuk ki, hogy a magyarság szempontjából is csak előnyös lehet, ha Romániában egy jól megszervezett zsidó párt lép a kisebbségi jogokért küzdők sorába.

Egy fontos szempont azonban nem lett eddig kellőképpen kihangsúlyozva. Ez pedig a gazdasági szempont, mely minden politikának az alapja. *A magyarság és*

135 A választási visszaélésekre lásd: ÚK 1931. június 2. 120.

zsidóság szociális struktúrája olyan feltűnő eltéréseket mutat, hogy ez önmagában is involválja a külön politikai utak szükségességét. Az erdélyi magyarság, amely az utolsó évben elvesztette tisztviselő rétegét és városi elemeinek legszámtöbb részét, ma már par excellence agrárius érdekeket védő párt kell, hogy legyen, ha hivatását teljesíthetni akarja. A zsidóság ezzel szemben szinte kizárólag kereskedelmi és ipari foglalkozást űző városi lakosság, amely még azt a vékony mezőgazdasági rétegét is elvesztette, amellyel a háború előtt rendelkezett. Eltekintve tehát minden más érzelmi és politikai momentumtól, amely a Zsidó Párt megalakítását determinálja, ez a szempont egymagában is olyan kategorikus imperatívusz, amely elől kitérni nem lehet, s legfeljebb azon kell csodálkozni, hogy nem tíz évvel ezelőtt alakult meg a párt.

A mi utunk egyenes és céljaink tisztán állnak előttünk. Sem kicsinyes gáncsoskodások, sem brutális hatósági visszaélések nem tarthatnak vissza bennünket ezen az úton, amelyen az életösztön és az igazság ereje hajt bennünket előre.

Új Kelet 1931. május 24. 113.

B. J.: Az ortodox zsidóság és a parlamenti választások

1933. november 24., Torda

Megint választások előtt áll Románia népe, megint az urnák elé hívnak bennünket december 20-ra, hogy megválasszuk törvényhozóinkat, sorsunk intézőit és a zsidóság, ennek az országnak szívvel-lélekkel sorstársai, választút előtt áll, hogy szavazatát kikre, milyen pártokra adja.¹³⁶

Sajátos választói törvényeink nem igen nyújtanak nekünk arra alkalmat, hogy kerületenként, személyenként megválogassuk azokat, akiket méltóknak találunk arra, hogy nevünkben, akaratunk folytán, rólunk intézkedjenek. A mi választói törvényünk a listás és prémiumos rendszer folytán csak a pártoknak ad esélyeket, a személyi kérdéseket jóval a választások előtt maguk a pártok döntenek el, a választókra csak az tartozik, hogy melyik listát szankcionálják szavazataikkal. Melyik tehát, és milyen legyen az a lista, amelyet az ortodox zsidóság magáévá tehet és a szavazófülkében egyedül, saját lelkiismeretével számolva, pecsétjével elláthat?!

Annak a zsidónak, akit a zsidósághoz csak születése fűz, akinek a zsidóság csak egy állapot, melybe saját akaratán kívül belecseppent, annál a zsidónál, akit magánéletében a zsidóság törvényeinek negligálása karakterizál, egészen másféle érzések, érdekek diktálják a feleletet, mint a hitének, vallása törvényeinek és szokásainak élő ortodox zsidónak. Az előbbieket egy része a román nemzeti pártok között oszlik meg szavazataival; vannak – kevesen, vagy sokan, a titkosság miatt nem lehet megállapítani – akik a szélsőséges pártokat tisztelik meg szimpátiájukkal (remélni akarjuk a zsidóság érdekében, hogy inkább kevesen mint sokan) és végül, különösen az úgynevezett csatolt területeken, a zsidóság igen jelentékeny része egy önálló zsidó listában találja a zsidóság egyetlen, helyes útját.

Ismételjük, mindez csak azok számára probléma, akik a zsidó hitet, a vallásosságot nem tartják a zsidó lét okvetlen velejárójának. Ezeknek az irányzatoknak lényegükhöz tartozik a speciális állásfoglalás, a politikai szereplés, amit az ortodoxia a világért sem akar elítélni, de éppen ortodox zsidó voltánál fogva semmiképp sem tehet magáévá.

Az ortodoxia hitét egyetlen, mindenekfölött álló, megcáfolhatatlan igazságnak tartja, amelyért vagyonát, életét, mindenét kockára tenni, feláldozni képes és ezt a szentséget választási harcban nem viszi, szavazás alá nem bocsátja, mert függetlenül a szavazatoktól, mindenképp szuverén úr felette a hite, még akkor is, ha az egész világ mást vall. A kétszerkettő fölött nem szokás szavazni, az mindig négy marad, még ha a félrevezetett tömeg „ötöt” is kiabál. Ez az álláspontunk

136 Az 1933-as parlamenti választásokon induló Zsidó Párt sikertelenségének okai között (1,29%-ot ért el) a választási terror mellett a szigorúan vallásos zsidó rétegek, a haszidok ellenállása is szerepel.

szabja meg teendőnket a mostani választásnál és mindenféle választásnál. Mi mint hitfelekezet, nem csinálunk országos, vagy városi zsidó politikát; a mi politikánkat szent vallásunk sarkalatos törvényei irányítják: odaadó hűség az iránt az ország iránt, az iránt a nép iránt, amelyben, amellyel együtt élünk a Mindenható akarata folytán. Elsőrangú vallási törvény diktálja nekünk a hűséget az ország – a mi hazánk – összes intézményei iránt, tehát az uralkodó felséges személyénél és az általa kinevezett kormánynál elkezdve egészen a legkisebb hatáskörű közfunkcionáriusig és ez a kötelességtudás, amely a hithű zsidóságot mindenkor jellemezte, fogja megmutatni a mi szavazóink számára a szavazó cédulának azt a kockáját, amelyikre a pecsétjét ráüti. Az ortodoxia hithűsége egyrészt, államhűsége másrészt, kezességei annak, hogy a mi vótumunk nem segít elő államellenes, kormányellenes szélsőséges irányzatokat, sehol és semmiképpen. És a mi tömegeink az általunk is megválasztott képviselőktől most is csak azt igénylik, amit a múltban akartak elérni: hitünk szabad gyakorlását, szerény egzisztenciánk biztosítását, védelmet mindenféle szélsőség, mindenféle kilengés ellen, elsősorban azok részéről, akiket a mi szavazataink is hozzásegítenek a mandátumhoz, a hatalomhoz.

Hoemesz 1933. november 24. 10.

1934. március 9., Torda

A világ zsidósága legsúlyosabb és legsürgősebben megoldásra váró problémáinak homlokterében kétségtelenül a palesztinai kolonizáció áll. Ha a vélemények meg is oszlanak az országépítés módozatait illetően, abban ma már az egész zsidóság egyetért, hogy a mai kaotikus helyzetben egyik legjelentékenyebb fénysugarat éppen Palesztina jelenti a kivándorlásra kényszerített zsidó tömegek számára.

Sajnos, a zsidóság nagyon tekintélyes rétege van azon szomorú dilemma elé állítva, hogy vagy a biztos pusztulást, sorvadást jelentő jelenlegi tartózkodási helyén marad, vagy pedig kezébe veszi a vándorbotot és nekivág a bizonytalanságot jelentő nagyvilágnak. Kétségtelenül, nem nélkülöz minden alapot azon álláspont sem, hogy Palesztina, tekintetbe véve óriási arab többségét, nagy vallási jelentőségét a többi egyházak részére, de elsősorban a környező nagy arab világ ragaszkodását és szolidaritását palesztinai arab testvéreikhez, valóban nem tekinthető ideális területnek egy nyugodt zsidó kolonizáció részére. Állandóan Damoklész kardjaként lebeg felettünk az arabok sorozatos zavargásainak lehetősége, megakadályozva minden nyugodt alkotómunkát. Hiszen sohasem tudjuk, hogy az angol kormányzat, mely mindenkor – érthetően – elsősorban saját világuralmi érdekeit tartja szem előtt, mikor fog a teljes passzivitás álláspontjára helyezkedni az országépítés érdekében kifejtett zsidó erőfeszítésekkel szemben. Arról már nem is beszélve, hogy már most számolnunk kell az angol birodalom történetében gyakran megismétlődő nyílt pálfordulással is, ami egyet jelentene az eddig elért eredmények kiszolgáltatásával az állandóan bosszúra éhes, túlsúlyban lévő arab tömegeknek; a biztos pusztulással. Tény, hogy az állandóan változó brit gyarmatpolitika folytán részünkre bizonytalan értékű angol szuronyok nem képezhetnek szilárd fundamentumot az országépítés grandiózus művében.

A jövőt illetően felépítendő „Zsidó Állam” szempontjából az előbb vázolt megfontolásokat csak súlyosabbá teszi nagyjaink azon határozott állítása, hogy a zsidó állam tradicionális nagysága csakis a messiási időkben lesz gyakorlatilag megvalósítható. Minden ez irányú előbbi erőfeszítés tehát a már is jelentkező, de még csak kifejlődés stádiumában lévő nehézségek folytán teljesen illuzórikussá válhat. Az ortodoxia éppen ezért sohasem állította úgy be a palesztinai kolonizáció kérdését, mintha ezzel a végcél, vagyis a hajdani zsidó állam restaurálása érdekében akarná az első lépéseket megtenni. Mi hisszük teljes hittel, mint azt minden reggeli imánkban elmondjuk, hogy elkövetkeznek azok a messiási idők, melyek egyik tartozéka Erec Jiszróél régi fényében való visszaállítása lesz. Addig részünkre Palesztina csak annyiban bír értékkel, amennyiben a bizonytalan „jelennel” bolyongó kiüldözött testvéreinket egy, ha mindjárt csak bizonytalan

„jövőjű” otthonhoz juttatja. Nem beszélve a Jisuv Erec Jiszróél vallási jelentőségéről. Sajnos, ma a helyzet az, hogy jelenlegi kétségbeesett helyzetében a német stb. zsidóság nem engedheti meg magának azon legelemibb követelményt sem, hogy tartózkodási helyének megválasztásánál, akárcsak a közeljövő perspektíváit is mérlegelje, és esdeklő tekintettel néz zsidó testvérei felé, hogy ha már biztos „jövőt” nem is tud, legalább viszonylagosan nyugodt „mát” nyújtson számára. És ebből a szempontból nézve az eseményeket, az ortodoxia sem maradhat meg eddigi elzárkózottságában, hanem kénytelen azonnal segítségére sietni szerencsétlen hittestvéreinek, hogy, akárcsak a középkori zsidóüldözések idejében, részükre legalább pillanatnyilag nyugalmat jelentő otthont biztosítson. És ebből a szempontból kétségtelenül jelentőséggel bír Palesztina. Ezen elgondolás készítette az ortodox világ egyik legnagyobb és legtekintélyesebb szervezetének, az Agudasz Jiszróélnak vezetőit arra, hogy miután a Palesztina-építést teljesen vallástalan szellemben favorizáló cionista szervezettel minden néven nevezendő közelebbi nexust kerülni óhajt, külön szervet alakítson az országépítés előmozdítása érdekében. Hogy eddigi álláspontja mennyire bölcs és alapos meggondoláson alapult, azt a Mizrachi legutóbbi időben világosan kialakult tragikomikus helyzete igazolja legjobban.

Mindaddig, míg a cionista alakulatok a Keren Kajemeth, Keren Hajeszod stb. anyagi támogatására kellett őket felhasználni, látszólag komolyan vették őket, sőt, ezen respektus már odáig terjedt, hogy egy-egy agitátor hajlandó volt jom-kippuri étkezéseit a nyilvánosság kizárásával végezni. Midőn azonban a Mizrachi félénken megkísérelte, hogy programját legalább azon mértékig érvényesítse, hogy az általa felhozott anyagi eszközökkel szerzett területen a szombat „nyilvános” megszegése ne engedessék meg, a cionista vezetőség ezen maximálisnak igazán nem nevezhető követelést még válaszra sem méltatta, azaz egyik harmadrangú irodafőnök aláírásával ellátott válaszában elfogadhatatlannak minősítette. Csak nagyon természetes, hogy egy ilyen „Erec Jiszroel” feltámasztásához az Aguda nem akart a múltban és még kevésbé szándékszik a jövőben kezet nyújtani. Az ortodoxia mentalitásával u. i. sehogy sem hozható összhangba azon cionista álláspont, mely szerint egyazon fajhoz tartozó egyedek, ha mindjárt különböző felekezetűek is, közösen alkotják az illető nemzetet. Ezen logika logikátlansága folytán állhatott azon komikus, de az ortodoxiánk szempontjából rendkívül fájdalmas és elszomorító helyzet elő, hogy Erec Jiszroelban hittestvéreink által önmegtagadással felajánlott összegekből a németországi kikeresztelkedettek részére „Zsidó” falvakat létesítettek. Érvényesül pedig ilyen formában a hivatalos nemzeti politika akkor, midőn vallásos zsidó testvéreink ezrei a kiadásra kerülő certifikátok korlátozott számára való tekintettel kétségbeesett helyzetük dacára a kivándorlásra csak elérhetetlen utópiaként gondolhatnak. Az Agudasz Jiszroel miután minden oda irányuló törekvése, hogy a Mizrachit rábírja a cionista világszervezet keretein belül eddig „élvezett” megalázó helyzetének feladására, meddő maradt, egyedül volt kénytelen segítségére sietni azon szerencsétlen kivándorlásra kényszerített hittestvéreinek,

kiknek kétségbeesve kellett, különösen a mai hivatalos zsidó szervezetek nyíltan hirdetett ateista tanaival megfertőzött atmoszférában új egzisztenciájukat megalapozni. Nem hagyhatta őket sorsukra, hanem sürgősen cselekednie kellett, ha mindjárt csak saját erejére is volt utalva. Az Aguda Világszervezetnek kitartó és céltudatos munkája végül is meghozta a gyümölcsét és az elmúlt hónapban létrejött megállapodás szerint sikerült a kiadásra kerülő certifikátok tekintélyes részét szervezete tagjai részére biztosítani. Most megvan már tehát a lehetősége annak, hogy az ortodox elemek tömeges bevándorlása folytán Palesztinában, a hamisítatlan zsidó szellem biztosításával Erec Jisroel lényegileg is zsidó karaktert öltön. Az ortodox zsidó tömegeken múlik tehát most már, hogy erkölcsi és anyagi támogatását a 100 százalékos ortodox szervezetek szolgálatába állítsa, ezzel lehetővé tegye, hogy ha nem is a nemzeti „zsidó államot”, de I-ten segítségével szerencsétlen hittestvéreink számára a szükséges előfeltételeket biztosíthassák, hogy régi tradicionális életüket élhessék őseink megszentelt földjén.

Hoemesz 1934. március 9. 10.

1934. április–május, Kolozsvár¹³⁷

Kultúrmunkánk irányvonalainak megállapításánál nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Rendünk legfontosabb célkitűzései közzé tartozik „népünk szellemi és erkölcsi nivójának emelése.” Nem elégedhetünk meg tehát önmagunk művelésével és saját ismereteink bővítésével, hanem ezt csak lépcsőnek kell tekintenünk, amely magasabb célunkhoz vezet: a nép szellemi nivójának emeléséhez.

Minden nagyobb centrumban zsidó szabadegyetemeket kell létesítenünk, ahol a zsidóság mai nagy problémáit és kulturális értékeit a tudományos emelkedettség s elfogulatlanság szemszögéből fogjuk ismertetni. Az előadókat és az előadásokat az a belső kultúrmunka fogja kitermelni, amelyről előadásom első felében beszéltem. A páholyvezetőség a páholyon belül feldolgozott témakörök közül ki fogja választani azokat, amelyeket nyilvános előadás számára alkalmasnak és szükségesnek tart s ezek fogják képezni a szabad egyetemi előadások anyagát.

Ilyenformán már eleve biztosítani tudjuk ezeknek a szabadegyetemeknek bőséges anyagellátását, valamint az előadások nivóját és Rendünk szellemének megfelelő irányát. Minden nagyobb zsidó centrumban havonként legalább egy, de lehetőleg két ilyen szabadegyetemi előadás volna megrendezendő.

Az előadások érdekesebbé és változatosabbá tétele céljából, a Munkaközösség figyelemmel fogja kísérni az egyes páholyokban elvégzett belső kultúrmunkát és a sikerültebb előadásokat, illetve előadókat kicseréli a páholyok között.¹³⁸ Minden előadótestvért kötelezni kell, hogy az MK [Munkaközösség] kijelölése alapján évenként legalább két testvérpáholy szabadegyetemének meglátogatására vállalkozzék. Az ilyen vendégelőadások programjának koordinálása az MK titkárságának feladatát fogja képezni.

Zsidó népkönyvtárak

Elsőrendű páholyfeladatnak tartom zsidó népkönyvtárak felállítását, melyek egyrészt nélkülözhetetlenek a páholy belső kultúrmunkájának elvégzésénél, másrészt alkalmat adnak a páholyon kívülállóknak, de főként a zsidó ifjúságnak a zsidó irodalomban és tudományban való kiképzésükre.

Mindenekelőtt beszerzendők azok az alapvető standard művek, melyek drágaságuk miatt az egyesek számára nehezen hozzáférhetők. Ilyenek pl. az Encyclo-

137 Marton Ernő cikke egy korábbi írásának a folytatása, amely a zsidó szabadkőműves páholyok belső kultúrmunkájával, belső szerveződésével foglalkozott. Lásd: Marton Ernő: A páholyélet szellemi megújítása. *B'nai B'rith Szemle* 1934. február–március, 37–46.

138 A Munkaközösség az erdélyi zsidó szabadkőműves páholyok vezetőiből tevődött össze és az egyes csoportok tevékenységének koordinálását látta el. 1929–1930 közötti jegyzőkönyveiket nyomtatásban is kiadták a *B'nai B'rith Közleményekben*.

pedia Judaica, a Jüdisches Lexikon, a nagy Graetz,¹³⁹ a nagy Dubnov történelmi kiadások,¹⁴⁰ stb... Ezeknek a műveknek egyetlen páholykönyvtárból sem szabad hiányozniuk.

A páholykönyvtárak alapjainak megvetéséhez kedvező alkalomul szolgálhat a belső kultúrprogram elvégzése. E kultúrprogram során minden egyes testvér kötelességévé, tétetik bizonyos, a számukra kijelölt témakörnek megfelelő könyvek elolvasása és feldolgozása. Nem jelent nagy anyagi megterhelést, ha arra fogjuk kérni a testvéreket, hogy ezeket a könyveket saját költségükre rendeljék meg. Minden egyes testvérnél legfeljebb 2–3 könyvről lehet szó. Az ilyenformán beszerzett könyveket a testvérek feldolgozás után a páholy könyvtárának fogják adományként beszolgáltatni. Ha az általam felvázolt belső kultúrprogramot következetesen végrehajthatjuk, minden páholy csakhamar igen használható és értékes könyvtár birtokában lesz, amelyet kis áldozatokkal lehet majd továbbfejleszteni.

Az egyes páholyvezetőségek következetességén és energiáján múlik ezeknek a könyvtáraknak mielőbbi megteremtése.

Az erdélyi zsidóság történelmének megírása

Erdély zsidóságának nagy mulasztásai és nagy adósságai vannak a zsidó tudománnyal szemben. Az utolsó 15 év alatt, amióta a magyar zsidóság tudományos intézményeitől elszakadtunk, úgyszólván semmi alkotás, de még kezdeményezés sem történt ezen a téren, s még csak nyomai sem találhatók az alkotó zsidó szellemi életnek.

Más intézmény hiányában a páholyoknak, illetve a MK-nek kell vállalnia ezt a nehéz, de annál előkelőbb feladatot is.

A legsürgősebb adósságunk nemcsak az egyetemes zsidó tudománnyal, de elsősorban önmagunkkal szemben az erdélyi zsidóság történetének megírása. Ennek az adósságnak megfizetése úgyszólván már halasztást sem tűr.

Az itt élő körülbelül 300 000 lelket számláló zsidóságnak múltja és történelmi útja valóságos terra incognita, amely még felfedezésre és feltárára vár.¹⁴¹ Kisebb monográfiáktól: és ötletszerű publikációktól eltekintve még csak kísérlet sem történt eddig e történet megírására. Néhai Dr. Eisler Mátyás kolozsvári főrabbi igen értékes, de ugyancsak fölöttébb hézagos tanulmányain kívül nincs is számottevőbb megnyilatkozás ezen a téren.¹⁴²

A történelmi írás azonban igen bonyolult és hosszadalmas dolog. Egy ember nem is tudja elvégezni, mert ahhoz, hogy történelmet lehessen írni, előbb fel kell tárni az emlékeket és dokumentumokat, melyek a történelem alapjául szolgálnak.

139 *Heinrich Graetz* (1817–1891) a 19. század legnagyobb zsidó történésze. Boroszlóban (Breslau, Wroclaw) tanított. 11 kötetes egyetemes zsidóság-története a legteljesebb összefoglalónak számított a korszakban.

140 *Simon Dubnov* (1860–1941) oroszországi zsidó történész, ideológus. A kultúrcionizmus képviselője. Legjelentősebb művét magyarra is lefordították: *Dubnov: A zsidóság története...*

141 Marton az erdélyi zsidóság számát illetően túloz. 1930-ban a népszámlálások alkalmával 192 833 izraelita személyt mutattak ki. Varga: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege... 178–181.

142 Lásd Eisler: Az erdélyi zsidók múltjából...

Erdély különböző levéltáraiban az elsárgult akták és levelek között az értékesnél értékesebb dokumentumok vannak eltemetve, melyek talán nem is sejtett új adatokat rejtenek magukban az erdélyi zsidóság múltjára vonatkozólag.

Ezeket a dokumentumokat kell mindenekelőtt kiásni poros sírjukból, ha egyáltalán akarjuk, hogy az erdélyi zsidóság történelme valaha is megíródjék. A páholyoknak, illetve a MK-nek anyagi és erkölcsi ösztönzést kell nyújtaniuk mindazok számára, akik hajlandónak nyilatkoznak e körülményes kutatómunka elvégzésére.

Csehszlovákiai testvérpáholyaink már 10 év óta végzik a kitűnő Prof. Steinherz tv. vezetése alatt ezt a történelmi gyűjtőmunkát s eddig 5 vaskos kötet jelent meg a Csehszlovákiai zsidóság történelmi dokumentumairól.¹⁴³ Ugyanilyen irányú tevékenységet folytatnak a jugoszláviai és lengyelországi páholy szervezetek is.

A MK-nek tehát a lehető legsürgősebben pályázatot kell kiírnia, amelyben felszólítja a zsidó történelem iránt érdeklődő s megfelelő tudományos előképzettséggel rendelkező embereket ezen dokumentumok összegyűjtésére. A pályázatnak magas anyagi jutalmakat kell kilátásba helyeznie mindazok számára, akik a munka elvégzésére vállalkoznak. A történelmi adatgyűjtés – hosszadalmas, fáradságos és költséges munka, heteket, sőt hónapokat kell eltöltenie a kutatónak régi megyei, városi és hitközségi levéltárakban, múzeumokban és könyvtárakban, amíg kibányássza a dokumentumokat.

A MK-nek erre a célra évenként bizonyos meghatározott összeget kell felhoznia, véleményem szerint legalább 50–60 ezer lejt, hogy ennek a tudományos kutató munkának anyagi feltételei legalább minimális mértékben adva legyenek.

Az egész zsidó tudományos világ elismeréssel fog adózni az erdélyi páholyoknak, ha magukra vállalják e fontos feladat elvégzését.

Erdélyi zsidó folklór

A történelmi anyaggyűjtéssel párhuzamosan haladhat az erdélyi zsidóság sajátságos népszokásainak, népművészetének és irodalmi emlékeinek összegyűjtése. Erdély különböző területein kompakt tömegekben éltek és élnek ma is zsidók, amelyek a sajátos környezet és geográfiai viszonyok hatása alatt a többi zsidó csoportoktól eltérő sajátos mentalitást termeltek, ki. Ennek a mentalitásnak és életformának irodalmi, művészeti, zenei és népszokásbeli lecsapódásai az egyetemes zsidóság kultúrkincsei közé tartoznak, összegyűjtésük és megőrzésük egyetemes kultúrérdek s elvégre a páholyok legszebb feladatai közé tartozik. Ebből a munkából fog majd kisarjadni az erdélyi zsidó múzeum, gyűjtőhelye mindezen feltárt népi emlékeknek.

143 Samuel Steinherz (1857–1942) prágai történész alapító tagja volt az 1928-ban létrehozott *Csehszlovákiai Zsidó Történelmi Társaságnak*. Több zsidó tárgyú írása jelent meg. Vezetésével 1929–1938 között kilenc kötetet ért meg a csehszlovákiai zsidó történelmi évkönyv (*Jahrbuch der Gesellschaft für Geschichte der Juden in der Cechoslovakischen Republik*), amely a forrásközléseket és tanulmányokat is tartalmazott. *The Jews of Czechoslovakia...* 6., Encyclopaedia Judaica... 19. köt., 195–196.

Az erdélyi zsidóság szociológiája

Végezetül pedig egy olyan páholyfeladatról akarok megemlékezni, amely a zsidó ma és holnap szempontjából felmérhetetlen fontossággal bír. Ezzel a problémával már hosszabb idő óta foglalkozik a cluji Salom Páholy és a MK vezetősége. Az erdélyi zsidóság szociográfiájának megírásáról illetve felvételezéséről van szó. Ahhoz, hogy az erdélyi zsidóság gazdasági és szociális helyzetét fenyegető veszedelmekkel szemben védekezni tudjunk, ahhoz, hogy ifjúságunk gazdasági jövőjének kontúrait megláthassuk, mindenekelőtt pontosan kell ismerjünk a zsidóság jelenlegi gazdasági és szociális struktúráját, elhelyezkedését és mozgásirányait. Ebből a célból kell elkészítenünk az egész erdélyi zsidóságra kiterjedő szociográfiai felvételeket. Ez a munka szintén rendkívüli türelmet, alaposágot és anyagi áldozatot követel. Az önkéntes munkatársak százaira lesz szükség, hogy megközelítő precizitással készülhessenek el az adatfelvételek.

Minden egyes páholynak és testvérnek elsőrangú kötelessége aktív módon kivennie részét ebből a munkából, amely mélyen belevág mindennapi életünkbe és felbecsülhetetlen szolgálatokat tehet jövő gazdasági boldogulásunk kialakításában.

B'nai B'rith Szemle 1934. április-május, 69–72.

Hídverés a négy országrész zsidósága között

[A *Népünk* vezércikke]

1934. március 9., Nagyvárad

Lapunk múlt évi egyik decemberi számában cikket írtunk, amelyben fájdalommal állapítjuk meg, hogy az új impérium óta a négyféle mentalitású romániai zsidóság nem találta még meg azt az utat, amely oda vezetne, hogy úgy kifelé, mint befelé egységet mutasson. Akár arról volt szó, hogy politikai útjai ne váljanak többfelé, akár arról, hogy az iskolák, hitközségek állami támogatását kiharcolja, mindenkor azzal a régi zsidó átokkal kellett előbb megküzdenie, hogy a belső egyenetlenkedést legyőzze. Ez pedig annyi erőt, energiát emésztett fel, hogy mikorra nagy nehézségek árán, valamiképpen megtalálták volna a közös fronton való harchoz szükséges belső kohéziót, akkorra elmúlt az a pszichológiai, vagy fizikai pillanat, amely lehetővé tette volna, hogy valóban a zsidóság javát célzó eredményt ki lehetett volna vívni. Így volt ez tizenöt esztendőn át. Amikor a bukovinai zsidóság akart valamit, akkor nem értette meg az erdélyi zsidóság és a három új impérium együttesen nem értette meg az ókiráltságbeli zsidóság mentalitását és vice versa.

Többször rámutattunk erre a furcsa tényre és fájdalommal állapítottuk meg, hogy bár megértjük, hogy teljesen más szellemben, más ideológiai lehetőségek és adottságok közepette évszázadokig élő különböző nyelvterületű zsidóság összehangolása nem mehet egyik napról a másikra, de egyszer el kell következni már annak az időnek, amikor a zsidó lelkek közelebb kell hangolódjanak egymáshoz.

Tizenöt év telt el és az aránylag rövid idő megmutatta az egymilliónyi romániai zsidóságnak, hogyha a négyféle mentalitású zsidóság továbbra is külön utakon halad, akkor soha sem fogja tudni megakadályozni vagy ellensúlyozni a folyton erősödő antiszemitizmus elhatalmasodását. Olyan defenzív állásban lévő sereg, amelyet egységesen támadnak és ő mégis négyfelé húz, nem tudja még ezeket a védekező állásokat sem tartani. Nem tudjuk azokat a jogokat sem kiverelkedni magunknak, amelyek bennünket, mint e haza hű és lojális állampolgárait jogosan megilletnék. Mi nem az alkotmány írott törvényeire támaszkodunk, amikor jogainkért harcolunk, hanem a befogadó nép lelkületében akarjuk a változást előidézni. Mi belső lelki harmóniát szeretnénk és, hogy ezt elérhessük, előbb egymást kell százpercentesen megértenünk. Egymást, mi négy impériumból egybe összekerült zsidóság.

Lapunk hivatása magaslátán áll akkor, amidőn célul tűzte ki magának, hogy a megértésnek útjait egyengetni fogja az ókiráltságbeil zsidóság és a többi országrészek zsidósága között. Ez a cél a legszebb, a legmagasztosabb, amit egy ország határain belül és kívül is ismert és elterjedt orgánus célul tűzhet ki maga elé.

Értsük meg egymást erdélyi, ókirályságbeli, bukovinai és besszarábiai zsidó testvérek. Ez a legfőbb és legelsőrangúbb cél! Nehogy bekövetkezzék az a sokszor megtörtént szomorú tény, hogy amikor egységesen kellett volna fellépni a hivatalos köröknél, amikor a zsidóság politikai útján egységesen kellett volna masírozni, az egymillió romániai zsidóságnak.¹⁴⁴ akkor bénultan és ügyefogyottan állottunk a válaszüton, egymás között nem tudtuk megérteni egymást és mert azt hittük, hogy a különböző mentalitásunk, különféle neveltségünk és kultúránk folytán sohasem érthetjük meg egymást és ami nekünk fájhat itt Erdélyben, azt nem érti meg az ókirályságbeli zsidó az ő más szempontjaival és céljaival. Ma már be kell látnia minden egyes romániai zsidó testvérünknek, hogy ez így nem mehet tovább. A román impérium alá került zsidóság, bárhonnan is került legyen ez ország határai közé, tudomásul kell vegye, hogy az a nyomás, amely világszerte megnyilvánuló atmoszférában ránk is súlyosan nehezedik, csak egyféle képpen védhető ki. Ha előbb mi zsidók megértjük egymást. – És ennek jegyében és ennek jelében azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy kiadunk havonta egyszer egy-egy román nyelvű számot is, hogy ókirályságbeli testvéreink ismerhessék a mi célkitűzéseinket, hogy megszeressenek bennünket és lenyessük azokat a különbözőségeket, amely tőlük bennünket elválaszt. Viszont célunkat képezi az is, hogy ókirályságbeli testvéreink véleményét felfogását, ideológiáját közelebb hozzuk erdélyi zsidó testvéreinkhez. Célunk természetesen az is, hogy ezáltal a bukovinai és besszarábiai zsidóság is jobban megismerjen bennünket és mi is megismerjük őket.

Lesznek talán olyanok, akik az első pillanatban nem értenek meg bennünket. Lesznek talán olyanok, akik készakarva félreértik intenciónkat. Azoknak csak annyit mondhatunk: hogy nem lehet a sors kerekét kényünk kedvünk szerint forгатni. Tizenöt év tapasztalata azt mutatja, hogy a romániai zsidóság valósággal öngyilkosságot követ el, ha nem egyesül bizonyos közös célok és eszmék kivívására. Mi minden erőnkkel azon vagyunk, hogy azt a rengeteg vitalitást, energiát és tehetséget, amellyel a négy országrész zsidósága rendelkezik, a zsidóság kátyúba jutott szekerébe fogjuk, hogy egyesült erővel húzza ki a kátyúból, amelyben ma leledzik. Mi élni akarunk, dolgozni éa rendes polgárok módjára boldogulni. És hogy ezt elérhessük, össze kell fognunk, egyesült erővel kell kiharcolni politikai, kulturális és gazdasági jogainkat. Ennek szolgálatába állítottuk lapunkat, amikor elhatároztuk, hogy román nyelvű mellékletet is fogunk ezentúl adni. Ez a megértés első és legbiztosabb záloga. Hisszük, hogy zsidó testvéreink megértik, méltányolják és elismerik majd önzetlen munkánkat!

Népünk, 1934. március 9. 12.

144 Túlzott adat: Az 1930-as román népszámlálások szerint 756 930 izraelita lakosa volt az országnak. Recensământ 1930, 2. XXIV.

Klein Miksa: Hídverés a négy országrész zsidósága között

(Részlet) 1934. június–július, Nagyvárad

I. Hídverés a négy országrész zsidósága között

Jóleső érzéssel olvasom a „Népünk” célkitűzését: *hidat verni* a romániai zsidóság különböző tartományai között; közelebb hozni egymáshoz a ma még *tartományi* életet élő zsidóságot és közös összefogással megoldani a súlyos belső problémáinkat.

A „Népünk” nyíltan és becsületesen vágott bele a romániai zsidóság legkényesebb kérdésébe, mert a célkitűzés helyes megjelölése mellett felvetette a nagy kérdést: *kik akadályozzák meg a romániai zsidóság összefogását?*

Mivel az általános választást megelőzőleg már visszavonultam a zsidó közélet terén való szerepléstől – nem akartam a kérdéshez hozzászólni, s ha most mégis eleget teszek direkt felhívásuknak, úgy ezzel kifejezést akarok adni őszinte nagyrabecsülésemnek a „Népünk” iránt, mert értékelni kívánom azt az erős idealizmust, amellyel hétről hétre a zsidó érdekekért küzdeni akar és küzdeni tud. Nem kívánok vitába szállani senkivel, de elmondom a magam egyéni nézetét a kérdésről, – bár jól tudom, hogy igazmondásomért újra támadásban lesz részem.

Tény az, hogy a romániai zsidóság az egyesülést követő 15 év alatt sem tudott egységesen összeforrni egy egységes szervezetbe és tartományi különállása teljes élességgel áll fenn ma is. Minden olyan jóakarató kísérlet, – amely ezt az átkos helyzetet meg akarta változtatni teljes hajótörést szenvedett. Csodálattal adózom a „Népünknek”, hogy ennyi sikertelenség tudatában is újra meg újra megkísérli a lehetetlent: *Egységet teremteni a zsidóság kebelében.*

A romániai zsidóság tartományi különállása történelmi adottság volt. De mert új impérium alá kerültünk, – adva volt a feladat: *hidat verni* a tartományi zsidóság között.

Természetes adottság volt az is, hogy más szellemben nőtt fel az erdélyi, – másban a regáti, – másban a bukovinai és másban a regáti zsidóság. Mindegyik tartománynak mások voltak az egyházi, iskolai, szociális intézményei, és más-más fejlődési, vagy visszafejlődési szerkezetet mutattak. Egy kérdésben azonban egységesek kellett legyünk: az állampolgársági jogegyenlőséget követeltük mindnyájan. Egyházi, iskolai autonómiánkat továbbra is biztosítani kívántuk, mert mi az állammal szemben mint lojális és hűséges alattvalók, minden vonalon száz százalékban teljesítettük a kötelességünket.

Az állampolgársági kérdésben már 1922-ben, – a regáti zsidóság a maga szervezeti útján testvéri szívvel keresett fel minket, a tartományi zsidóságot. Figyelmeztetett a veszélyre, mely abból származhatott, ha az új román alkotmány

kereteiben nem lesz biztosítva eddigi állampolgársági jogállásunk. „Idegenek” leszünk, mint ők, és ez keserves helyzetbe fog minket sodorni. Ők hívták életre a jogvédő irodákat, ők készítették el a parlamenthez intézett memorandumokat és sikerült is az új román alkotmányban biztosítani részünkre is az állampolgárságot. Ezt a román nemzet demokratikus lelke követelte elsősorban, erre tett esküt a román nép az alba-iuliai síkságon, de kétségtelen, hogy a regáti zsidóságnak is nagy érdemei vannak a körül, hogy a román alkotmány ezt a kérdést így oldotta meg. Ennek a testvéri munkának a méltatását máskor fogom megírni. Kell, hogy az egyes tartományok zsidósága megismerje ennek a fejezetnek történetét, – az UER-nek és elnökének, dr. Fildermannak és e sorok írójának is a szerepét. Hiszen hajszálon múlt, hogy eddigi állampolgársági jogállásunkat el nem veszítettük s nem sülyedtünk le az *egyénenkénti* kérések sülyesztőibe. De még így is tízezzével vannak olyan igényjogosultak, akik kimaradtak a listából és hontalanok lettek.

A regáti zsidóság testvéri közeledését azonban mi bizalmatlansággal fogadtuk – bizalmatlansággal háláltuk meg. Pedig ők nem kértek tőlünk semmit.

1922-ben már a hitközségek jogállásának a kérdése került tárgyalás alá. Újból a regáti testvérek voltak a kezdeményezők és Banu kultuszminisztersége alatt megtörtént az első kongresszusi összehívás. A regátiak a legteljesebb mértékben támogattak minket abban a törekvésben, hogy az erdélyi zsidó hitközségek (ortodox és neológ) autonóm jogait biztosíthassuk.¹⁴⁵

Ki kell emelnem, hogy dr. Fischer Tivadar elaborátuma, néhai dr. Eisler clujji főrabbi memorandumja, dr. Mark cernăuți főrabbi, dr. Filderman és dr. Klein Miksa előterjesztései nem csak, hogy változatlanul biztosították az erdélyi ortodoxia különleges autonómiáját, de hangsúlyozottan kiemelték, hogy a hitközségek szervezeti jogállásának külső és belső intézményes szabályozása nélkül a lelkiismereti szabadság nem biztosítható.

Hogy azután 15 esztendő alatt sem sikerült azt az autonómiát kiépíteni, hogy ma is csak „schein” autonómiánk van – az a mi bűnünk, a mi mulasztásunk. Hiányzott az az egységes szervezet, amely a hitközségek nevében és képviselőjében (indifferens, hogy ortodox, neológ, vagy más árnyalatú hitközségről volt szó) a váltakozó kormányok előtt eljárhasson és jogainkra hivatkozzék. Az erdélyi ortodox és neológ hitközségek öt évtizedes múlta tekinthettek akkor már vissza. Ma pedig csak romjai vannak meg az autonóm különállásnak, hiszen nap nap után kapunk interimár bizottságokat a hitközségek nyakára – nap nap után adnak ki engedélyeket új *hitközségek* létesítésére, mintha kocsmai jog volna a hitközség. Mindez pedig azért lehetséges, mert a hitközségek jogállásának intézményes biztosítását elmulasztottuk. Van kultusztörvényünk (1928. évi április 12. óta), amelynek nincsen regulamentje,¹⁴⁶ – tehát nem lépett életbe.¹⁴⁷ A harc pedig szabadon

145 Lásd: Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 112–113.

146 Jelentése: „szabályzata”

147 A törvényt április 12-én hirdették kis és 22-én jelent meg a Hivatalos Közlönyben. MO nr. 89. din 22 aprilie 1928. 3607–3613.

folyik, ma Satu Mare-n, holnap Dejen és holnapután Oradeán és így tovább, új és újabb hitközségek létesítése céljából.

Az agrárreform rendjén hitközségeink nem kapták meg sehol az őket megillető cantoriális földjeiket, még temetőhelyet sem kaptunk. Ezt is azért lehetett velünk megtenni, mert nem volt az egyházaknak egy olyan közös szervezetük, mely ezt a nagyon fontos anyagi alapot biztosította volna az agrárreform eljárása rendjén, holott ha a hitközségeink minden egyes esetben megfellebbezték volna a legfőbb bírósághoz az egyes kisajátításokat, igazságot kaptunk volna és ma minden egyes hitközségünk vagyoni státusza jobb volna. Ez a kérdés nem volt vallási, hanem egy gazdasági – és el lett lazítva, mert az új impérium alatt sehol egy átfogó szervezet nem volt. Birtokomban van néhai Ullmann főrabbi úrral e tárgyban folytatott levelezésem és tényként kell leszögezsem, hogy ebben a kérdésben rabbijaink nem mertek megmozdulni a kormányokkal szemben, nem merték a megbízást sem adni az akkori vezetésem alatt álló Jogvédő Irodának sem, azzal, hogy nem lehet és nem szabad a kormánnyal „kikezdeni”. Ezzel szemben, a többségi egyházak, de a kisebbségi egyházak papi főhatóságai is mindenhol óriási küzdelmet folytattak az agrárreform rendjén őket ért sérelmek miatt, vagy az őket megillető részesedés megadása miatt. Mi zsidók pedig, semmit sem tettünk ebben az irányban, valósággal elhallgattuk, hogy a törvény nekünk is szól, minket is megillet. De aki a jogokért küzdeni nem tud, az a jogokat meg sem érdemli.

Rabbijaink kongruája, iskoláink állami és községi segélye elveszett.

Kultuszsegélyeinket is csak 1927-ben vették fel először, 10 millió lej összegben az állami költségvetésbe.¹⁴⁸

Ennek érdeme az UER-é, mert akkor kötött dr. Filderman választási kartellt a liberális párttal, *tárgyi alapon*, s a velem folytatott megbeszélés alapján a kartell egyik pontja volt a zsidó egyházat megillető államsegély beiktatása az állami költségvetésbe.¹⁴⁹ – Óriási jelentősége volt ennek, ha figyelembe vesszük, hogy az új román alkotmány akkor csak négy éves volt és az ott biztosított vallásegyenlőségi elvet illetően módon kellett gyakorlatilag is kifejezésre juttassuk.

Ez az összeg is kevés volt, mert ha összehasonlítjuk ezt a 300 000 lélekszámú muzulmánoknak, vagy unitáriusoknak juttatott kultikus segéllyel, úgy a szűgyen kell előntönn bennünket, hogy a jog szerint legalább 52 millió lejt kitevő egyházi segély helyett, csak 10 millió lejt lett felvéve.¹⁵⁰ – Mindez pedig azért, mert nincs egységes képviselőnk, mert szét vagyunk osztva, soraink felbontva, sehol egy *központi irányítás*, amely ezeket a kéréseket tárgyalja a kormánynál, – amely ezeket napirenden tartsa.

Iskolakérdéseink megoldatlanok.

148 Iancu: Evreii din România 1919–1938... 121.

149 Uo.

150 A 756 ezres zsidó felekezet 1931-ben is közel 10 millió lejt (9 146 000) kapott, szemben a muzulmánok 12 500 000 lejével. Klein a muzulmánok számát illetően egyébként túloz. Az 1930-as népszámlálás szerint ugyanis csak 185 486-an (az össznépességhez viszonyítva 1%) voltak. Iancu: Evreii din România 1919–1938... 121., Recensământ 1930, 2. XXIV.

Felserdült, és már végzett ifjúságunk pedig képtelen álláshoz jutni. – És most „nemzeti védelem” címén még szűkebb körre akarták szorítani a zsidók életlehetőségeit.

Ezeknek a problémáknak lépésről lépésre haladó orvoslásának egyetlen orvossága: *az egység megteremtése bármi áron.*

Az antiszemita ideológián felnevelt román frakció nem tesz különbséget a pártokra és frakciókra szakadt zsidóság között. – Egységesek abban a kérdésben, hogy a zsidót el kell nyomni az élet minden vonalán. Ennek az elnyomó törekvésnek ellensúlyozására nekünk is egységbe kell tömörülnünk. – Ha ezt az egységes irányító szervezetet nem tudjuk életbe hívni, – úgy el kell pusztulnunk.

Csodákban nem bízhatunk. Előttünk a német példa a maga egész szörnyűségével és nekünk tanulnunk kell a történelem példáiból.

Felvetődik a kérdés, hát *miért nem csináltuk meg az egységet?*

Hol vannak vezető embereink, akiknek kötelességük és feladatuk volt az egység megteremtése a zsidóság körében, miért nem csinálták meg?

Vagy nem tudták, vagy nem akarták megcsinálni!

Adjanak nyíltan számot erről a kérdésről:

1. A hitközségek központi szervezeteinek vezetőségei.

2. A Zsidó Nemzeti Szövetség vezetősége.

3. Az UER vezetősége.

4. A Zsidó Párt vezetősége.

5. És végül: A többségi párt vagy más kisebbségi pártokba beiratkozott zsidó vezetők. (!?)

Elvégre is a zsidó tömegeknek tudomást kell szerezni arról, mik voltak és kik voltak azok, akik miatt az egységes szervezet megteremtése megghiúsult, még olyan vitális kérdésben is, mint aminő volt az antiszemitizmus leküzdésére irányuló szervezet megteremtése.

A zsidóság csak annyit lát ebből, hogy gazdaságilag, erkölcsileg elvesztettük a pozícióinkat, az életlehetőség minden útja elzárva ifjúságunk elől és nem történik sehol semmi ennek a helyzetnek megjavítása végett.

Le kell tárgyaljuk ezt a kérdést nyíltan, tárgyilagosan, minden érzékenykedés nélkül és vizsgáljuk meg a fent felsorolt zsidó organizációk szerepét az erdélyi zsidó közélet kialakítása és egységes irányítása körül; különösen, hogy minő szerepet játszottak a romániai zsidóság egységének megteremtése végett.

Nem szabad és nem lehet kitérni a kérdés tárgyalása elől a zsidó tömegek felvilágosítása végett, mert a zsidó közvélemény tisztán akar látni ebben a kérdésben és nem lehet lezülleszteni a romániai zsidóságot oda, hogy csak *választások rendjén forduljunk szavazataink végett*, mert ez visszaélés a zsidóság bizalmával.

Anélkül, hogy vitába akarnék szállni bárkivel is, egy következő cikkben rövid kritikai méltatását fogom adni a fent felsorolt és átfogó zsidó szervezeteknek működésükről és előre bocsátom, hogy nem kívánok bántani senkit, de hiszem,

hogy őszinte és tárgyilagos kritikám előbbre fogja vinni azt a törekvést, hogy végre 15 esztendő után ki lehessen építeni a romániai zsidóság egységes szervezetét.

II. Az orth. izr. Központi Iroda súlyos mulasztásai az egységes zsidó front megteremtésével szemben

A romániai zsidóság, mint a többi országokban élő zsidóság is, állampolitikai szempontból a hitközség intézményében van megszervezve és ugyanazon vallásfelekezethez tartozóknak tekintetnek.

Az izraelita hitfelekezet tagjai tehát minden jogállamban engedélyt nyertek arra, hogy szabályzataik szerint hitközségeiket megszervezhessék. Így történt Romániában is ez a szervezkedés, bár 1918. december 1-ét megelőzőleg *intézményesen* megszervezett hitközséget csak Erdélyben és Bukovinában láttunk, mert a Regátban csak 1918 után kezdődik meg az addigi zsinagógáknak hitközséggé való átszervezése, míg Besszarábiában a cári türelmi rendelet biztosította a zsidóknak vallásgyakorlati szabadságát.

Az erdélyi ortodox egyházak jogi alapja ma is még az 1888. évi június hó 21-én kiadott 1191. eln. sz. alatti magyar vallásügyi miniszteri rendelet. Már megelőzőleg az 1867. évi 17-ik törvénycikk mondotta ki a zsidóság egyenjogúsítását polgári és politikai jogok tekintetében és 1868. december 10-én szabályoztattak a magyar izraeliták egyetemes gyűlése által hozott határozatok alapján, a magyar hitfelekezet tagjainak helyzete, amelyet az ortodox zsidóság nem fogadván el, kimondatott a különválás és 1871. évi november 15-én lett kidolgozva az új szervező alapszabályzat az „*autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezet*” számára.¹⁵¹ Az erdélyi ortodoxia ezt az autonóm különállását kívánta biztosítani az új impérium alatt, ennek keresztülvitele végett szervezte meg Központi Irodáját, amely felsőbb *felügyeleti hatósága* kell legyen az összes romániai ortodox hitközségeknek. Ugyancsak ilyen autonóm alapon szervezkedtek meg a neológ hitközségek is a maguk központi irodája által vezetettve.

Ezt a jogi helyzetet a román kultusztörvények is elvileg elfogadták, így legutóbb az 1928. évi április 12-én kihirdetett kultusztörvény 21-ik § a G. pontjában a zsidó vallást a többi vallásokkal egyformán a vallásegynylőség elve alapján ismeri el.¹⁵² A többi tartományokban 1921-ben az Uniunea Comunităților din Vechiul Regat¹⁵³ néven szerveztettek meg a hitközségek és Besszarábiában központi vezetés nélkül ugyan, de a kultusztörvény keretén belül az egy típusú hitközségek létesültek

Amidón tehát hitközségeink elnyerték jogi személyiségüket, „*persoana juridică de drept public*”, adva volt a lehetősége annak, hogy, úgy külső jogviszonyát az államhoz és a többi elismert vallásfelekezetekhez, – mint belső jogviszonyát tagjaihoz és a többi testvérhitközségeikhez viszonyítva, a készítendő Regulament-

151 A magyarországi zsidóság 1918 előtti szervezetére lásd: Gyurgyák: A zsidókérdés Magyarországon... 65–75.

152 Lásd: MO nr. 89. din 22 aprilie 1928. 3609.

153 Regāti Hitközségek Szövetsége

ben [Alapszabályzatban] biztosítsa és ezzel megvesse az alapját a hitközségnek, valamint az általa fenntartandó vallási, kulturális, szociális intézményeknek.

Ez a Regulament nem készült el mind a mai napig, s innen ered, hogy *nekünk nincs valódi „autonómiánk”, csak „schein” autonómiával bírunk.*

A Központi Iroda vezetőségében a rabbitanács döntő súllyal bír minden eléje kerülő kérdésben és a világi tagoknak egészen jelentéktelen szerepük van. A megválasztott tagok is, nem demokratikus alapon lefolytatott választás eredményében kapták meg a megbízatást, – hanem ki lettek inkább választva a régi vezetőség által, így a május 23-án tartott rendes ülésen is, – három új tag nyert megbízatást minden választás nélkül, sőt még az érdekelt hitközségek megkérdése nélkül.

Mivel a Központi Iroda jelentősége épp abban csúcsosodik ki, hogy féltő gonddal kell megőrizze és megőriztesse a Sulchan Aruch parancsait, egészen logikus, hogy rabbijainknak *döntő súlyt* kell biztosítani a határozatok meghozatalában. Ezt senki sem vonhatja kétségbe, mert a *felmerülő vallási kérdésekben* ők kell döntsenek *szuverén módon.*

A *Központi Iroda* azonban nem tudta megoldani a gazdasági, kulturális kérdéseket, mert bár elismerem, hogy ezen kérdéseket sem lehet kivonni a vallási kérdések anyagi köréből, hiszen ezek is lényegükben vallási kérdések, de ezeknek a külső és belső szabályozása nem annyira a rabbinikus, mint a világi tagoknak lett volna a feladatuk és rabbijainknak inkább a *kontroll* szerep jutott volna.

A nagy hitközségek sürgették is a Központi Iroda átszervezését ilyen irányban, – de ez eredményre nem vezetett, s ma is ott vagyunk, ahol 1920-ban voltunk, – mert a Központi Iroda nem tudott igazi fennhatósága lenni az alája tartozó hitközségeknek.

Nem lettek hitközségeink arra szorítva, hogy összes statisztikai adataikat évente beterjesszék és az Iroda pedig nem dolgozta fel az alája tartozó hitközségek helyzetét. Jelenleg 153 hitközség tartozik az Orth. Iroda alá, de egy összesítő táblás kimutatás sehol sem található fel. Pedig erre szükség van, enélkül pedig nem tudjuk felfektetni azt a táblázatot, amelyből kitűnne, hogy melyik hitközség minő budgettel dolgozik, mennyi személyzete van, hogyan fizeti alkalmazottait, minő intézményeket tart fenn, egy szóval a hitközség egész működését feltüntető táblázatot mindez ideig nem készített.

Amidőn 1928-ban a felvett tíz millió lej kultuszsegély felosztása végett tárgyaltak az egyes országrészek központi szervezetei és megállapodásra is jutottak nagy veszekedések után, egyedül a regáti központnak voltak statisztikai adatai, s ezért történt, hogy a felosztási kulcs is aproximatív, a tartomány zsidó lakosságának számarányaihoz viszonyítva lett megállapítva.

De ugyanekkor elvetették Dr. Fildermannak azt a javaslatát, hogy alkottassék meg egy közös szervezet, amely a hitközségek az államhoz való jogi helyzetének a szabályozását kisürgesse és elintézzé, mert a hitközségek jogi helyzetének intézményes biztosítása nélkül az autonómia kérdése sose fog nyugvópontra jutni.

Leszögeztetett ugyanekkor, hogy ez a szervezet pedig csak azon ügyekben járhatna el az összszidóság nevében, – helyesebben az összhitközségek nevében, – amelyeket a bizottság egyhangúlag olyannak fog találni. Ha tehát bármelyik tagja ennek a bizottságnak ellenezné az előterjesztés megtételét, vagy ellenezné az eljárást úgy abban ez a szervezet nem interveniálhatna.

Már akkor megjósoltam, hogy végzetes hibának tartom a Központi Iroda részéről, hogy ellene volt egy ilyen fajtájú központi szerv létesítésének. Mivel Dr. Filderman és Ely Berkovits¹⁵⁴ minden biztosítékot megadtak arra vonatkozólag, hogy az Iroda vallási aggályait eloszlassák, – meg kellett volna csinálni ezt a szervezetet, mert ennek segítségével sok olyan kérdést tudtunk volna intézményesen szabályozni, – amelyek a nyugodt fejlődést biztosíthatták volna. Boldog emlékezetű Ullmann főrabbi azonban fázott a gondolatától is annak, hogy a nem ortodoxokkal együttesen egy szervezetbe lépjen. Bár meg volt győződve arról, hogy jót akarunk, de a régi gyakorlatra, a tradícióra stb. való hivatkozással nem tudott hozzájárulni a felvetett javaslat realizálásához. De ezen felül nem akart támadási felületet adni a minálunk egyre erősödő haszideus csoportnak, akik amúgy is sok kifogásolni valót találtak conchiliáris magatartásában és akik mind élesebb harcmódot vettek fel az összes erdélyi hitközségekben, mert céljuk volt, hogy a haszidoknak ugyancsak autonóm jogot biztosítsanak önálló hitközségek létesítésére.

Mivel pedig a haszideus csoportok támadása nem csak, hogy nem szűnt meg, hanem mindenhol megbontotta az ortodoxia zárt egységét s egyben veszélyeztette az eddigi hitközségek anyagi bázisát, mert hisz a cél a szétválasztáson kívül az önálló gabella-jövedelem jogának elnyerése is volt, – ez a belső harc teljesen lekötötte az Iroda egész működését.

Kisebb és nagyobb veszekedések lecsillapításában merült ki az egész aktivitás, – és csak az utolsó évek mutatnak egy kis fejlődést, mint a szombati írás alóli felmentésnek egyéni kérelemre leendő megadása, postai (portó) kedvezmény, az idegenből való húsbehozatali eltiltás a gabelladíj lefizetése nélkül, stb. – de a nagyvonalú munka felvétele a hitközségi jogok külső és belső biztosítása tárgyában bizony nem kezdődött meg.

Kétségtelen az, hogy az Iroda elnökeiben minden jóakarat és igyekezet, rátermettség is megvan ahhoz, hogy egy ily irányú – nagyvonalú munkát megkezdhessen, – de eddig ez a munka nem kezdődött meg és nem történt semmi kísérlet sem arra, hogy az Iroda közvetlen kapcsolatot teremtsen egy ilyen átfogó egységes szervezet létesítése tárgyában.

Alkalmam volt betekinteni az egész levelezésbe, amely az Iroda és az UER között e tárgyban lefolyhatott, magam is részt vettem e levelezésben és ezért állítom, hogy mulasztás terheli az Irodát, hogy a múlt évben e tárgyban történt meghívásnak nem tett eleget. Annyira nincsen semmi kapcsolat az Iroda és a

154 Ely Berkovits bukaresti zsidó bankár, hitközségi vezető. A bukaresti Coral-templom (zsinagóga) köré szervezőtő reformhitközség vezető személyisége.

többi tartományi rész zsidó lakossága között, mintha nem is egy impérium alá tartoznának. Ez olyan nagy mulasztás, hogy fel sem mérhető. Ennek kell megszűnnie és ezért az Iroda vezetőségének nem szabad továbbra is ezt az elzárkózási politikái folytatnia.

Külön kell tárgyaljam az Iroda viszonyát a Zsidó Párthoz és érintenem kell azt a kérdést is, hogy szabad-e politizálni a hitközségeknek és a rabbiknak.

III. Szabad-e a hitközségeknek részt venni a napi politikában és szabad-e a rabbinak részt venni a politikában?

Fel kell vetnem mind a két kérdést, mert a legutóbbi országos választáson és az azt megelőző választásokon is e két kérdés körül súlyos viszálykodás tört ki a hitközségek állásfoglalása, a rabbik magatartása és zsidó politikai pártok között. Sőt, a hitközségek központjai és a zsidó politikai pártok vezetősége között teljes elhidegülés állott be.

Az összes európai országokban az emancipációt megelőző időkben a zsidóság sorsát a hitközségek intézték. A hitközségek vezetői voltak az igazi vezérek és ők irányították a zsidó nép sorsát.

Az emancipáció után is a hitközség volt az a szervezet, amely a zsidóság természetes centrumául szolgált. Vallási, kulturális és szociális intézményei szoros összefüggésben maradtak a hitközséggel. Természetes tehát, hogy a zsidóság sorsának kialakulásában a hitközségek döntő szerepet játszottak.

Egyedül Magyarországon mutatott eltérést ettől a szabálytól a zsidóság fejlődési vonala, mert itt 1848 után a zsidóság olyan erős asszimilációs áramlatba került bele, hogy a hitközség irányító szerepe csakis a vallási téren maradt meg.

De például a Regátban és Besszarábiában még 1918. év végén is a hitközség, illetve a zsinagóga az a szervezet, amely teljes mértékben irányítja a zsidóság sorsát.

Hogy pedig a politika kihat az egyén egész életére, az elvitathatatlan. Hiszen, a politika tulajdonképpen azt jelenti, hogy az egyén milyen viszonyban áll a közösséghez. A közösség pedig minő követelményeket támaszt vele szemben. Mária Terézia mondotta egyszer, hogy az iskola is politika. Ki meri vitatni, hogy még a vallás is a politika körébe tartozik, hiszen a vallásszabadság, a gondolat-szabadság, – vallásgyakorlás szabadsága, – intézményeinek organizálása stb. – szintén politikai küzdelmek eredménye. A politika tehát belevág az egyén húsába. Minden politika, de különösen nálunk Romániában, ahol a pártok programjai között nincs is differencia, hiszen mind demokratizmust prédikál és mind hatalomra tör. Tény az is, hogy a háború utáni időben az embereket az utálat fogta el minden politikával szemben. Annyi csalódás érte az embereket, hogy megcsömöröltek tőle. Annyi csúnya személyeskedés és üzleties önzés csalánja verte fel a politika arénáját, hogy minden jóérzésű embernek a gyomra háborgott tőle. De mégis foglalkozni kell a politikával, mert a politika belevág a mindennapi életünkbe, a húsunkba, a családi életünkbe, a gyermekeink jövőjébe, az üzletünkbe

stb. Boldog emlékezetű jó barátom, Perecz Hirsch Chajes wieni főrabbi mondta egyszer: „*Politisch Lied ist nur ein garstig Lied, – wenn man nicht singen kann, – wenn man keine gute Stimme hat. Wenn man politik mit reinen Händen betreibt, so ist sie kein schmutziges Geschäft. Est gibt nichts, was man nicht beschmutzen und nichts, – was man nicht heiligen kann.*”¹⁵⁵

Ha tehát a politikát irányítók egyénisége, rátermettsége, képtelensége, célkitűzése, akarata a „klal”-t szolgálni akarja, ha azt tiszta kézzel űzik, akkor piszkos üzlet lesz csak belőle.

A hitközség vallási alapon álló zsidó közösség, tehát erkölcsi szervezet és így vezetőivé is rendszerint azok választatnak meg, akiket erős erkölcsi érzésük, jellemük, áldozatkészségük a közösség előtt népszerűvé tett. Tehát nem lehet azt állítani, hogy a hitközségek ne politizáljanak, hiszen vezetőik tisztas szándékú, egészséges erkölcsi érzékkel bíró, áldozatkész emberek, akik a közösség részére az elérhető legjobb jót akarják elérni. Joguk van tehát döntőleg beleszólni a zsidó politika irányításába és nem lehet elzárni a hitközségek akaratát kifejezésre juttató vezetőséget és ezek központi szervezeteit attól, hogy a zsidó politika célkitűzéseinél mellőzzék, mert a morális értékük sokkalta több, mint azoké, akik kezükbe kaparintották a zsidó politika irányítását és ma a fórumon ugrálnak.

A zsidó politika ma itt Romániában csak akkor fog tudni eredményt elérni és helyes úton haladni, ha a zsidó hitközségek vezetősége és központi szervezetei belső lelki kontaktust fognak tartani a Zsidó Párt vezetőségével. E nélkül zsidó politikát csinálni nem lehet, hiszen választóink jelentékeny tömege az ortodox hitközségek kötelékébe tartozik és mert a politika belevág mindenbe, tehát a hitközségek életébe is, nem lehet szétválasztani a kettőt és ezért állítom, hogy a zsidó politika irányításába a hitközségek vezetésének jelentékeny szerepet kell biztosítani.

Ma általános divat, hogy úton-útfélen hangoztassák, miszerint *a rabbi ne politizáljon*. Hogy miért ne politizáljon, azt nem lehet megokolni, hiszen ha minden állampolgárnak joga van a maga nézetét elmondani a politikáról, miért ne legyen meg ez az emberi joga a rabbinak is, arra nem lehet magyarázatot adni. Hiszen a rabbinak épp úgy, vagy talán még inkább megvan a maga ideális elgondolása, a maga erkölcsi célkitűzése, világnézete, és főleg erkölcsi rátermettsége arra, hogy szavát hallassa a politikában.

[...]

Ha minden embernek meg van adva a joga ahhoz, hogy meggyőződését követve, szolgálja embertársai javát, akkor nem lehet elvitatni ezt a jogot a mi rabbijainktól, akik tiszta jó szándékú meggyőződéstől vezéreltetve igyekeznek a zsidóság érdekeit szolgálni.

155 Az idézet jelentése: „A politikai ének csak egy csúnya dal, ha valaki nem tud énekelni, ha valakinek nincs hangja. Ha valaki viszont tiszta kézzel űzi a politikát, akkor az nem piszkos üzlet. Nem létezik semmi, amit valaki ne tudna bemocskolni, és semmi, amit valaki nem tudna szentesíteni.”

Amidőn a múltkori választáson sikerült a zsidó pártnak néhány nagy tiszteletben álló rabbit megnyerni ahhoz, hogy jelöltséget is vállaljon az önálló listán, akkor öröm töltötte el az erdélyi zsidóságot, mert jelentékeny morális erőt és biztosítékot nyert a párt támogatásukkal. Így is kellene legyen, hogy a zsidó közelet vezetőségében rabbijaink legyenek az első helyeken, mert ez kifele is kifejezésre juttatná a zsidóság egységét. Példát kell vegyünk Mózes életéből, aki mindent feláldozott népéért. Nem szabad rabbijainknak folytatni azt az ide átplántált és teljesen idejét múlt tradíciót, hogy a rabbiknak és a hitközségek vezetőinek a mindenkori kormányokat kell kiszolgálniuk. A saját népének vezetői kell legyenek rabbijaink nem csak vallási téren, hanem az igazi értelemben vett politikai küzdőtéren is.

Ezért keltett nagy visszatetszést a legutóbbi választáson, amidőn a központi irodák vezetősége nem a zsidó párttal tartott, hanem a kormánnyal. Bármilyen elgondolás is vezette az ortodox központi irodát ezen lépésének megtételénél, hiba volt, hogy megtette. Ártott vele a pártnak, de ő maga nem nyert vele semmit. A kormányok jönnek és mennek, de a zsidó közösség érdeke változatlanul megmarad és mi nem járhatunk kétféle úton. A párt külön, és a zsidó vallásos élet szellemi irányítója és a vallási szervezetek vezetőségei külön.

Helyre kell tehát állítani a jó viszonyt a zsidó párt és a központi irodák vezetőségei között. Meg kell találni az együttműködés feltételeit és szorosra kell fűzni a zsidó párt és az irodák közötti kapcsolatot, hogy egymást erősítve és támogatva igyekezzenek megteremteni azt az egységes szervezetet, amely valóban kifejezője lehessen az egységes zsidóságnak és képviselhesse teljes erővel a zsidóság szent érdekeit.

A központi irodáknak is le kell vetniük azt a mentalitást, hogy kiszolgálója legyenek a mindenkori kormányok óhajának. Példát kell vegyen az itt élő többi kisebbségi és többségi egyházak vezetőségétől, akik a legélesebb harcot folytatják népük egyházi, kulturális és szociális jogaiért, mert látniuk kel végre, hogy itt ebben az országban csak céltudatos és kitartó küzdelemmel lehet biztosítani intézményesen azon jogainkat, amelyekre felépíthetjük biztonsággal a magunk vallási, iskolai és szociális intézményeit.

A zsidóság fokozottabb erőfeszítéssel fog tanúbizonyságot tenni cselekvő áldozatkészségéről, ha azt fogja látni, hogy e küzdelmekben a mi papjaink járnak elől és a világi vezetők zárt sorokban fognak felsorakozni az elvek küzdelmében és én hiszem, hogy a tiszta szándékú emberek számot fognak vetni eddigi magatartásukkal és be kell lássák, hogy csakis az egységes szervezet megteremtésével lehet e küzdelmet tovább vinni és nem külön-külön utakon járva, erőinket szétforgácsolva és egymást marva haladhatunk.

Vegyen tehát részt a zsidó politikában a rabbi is, a hitközség vezetősége is, de az a politika legyen bátor, tiszta szándékú és ne fulladjon bele a személyes érdekek és önzések mocsarába.

IV. Az Országos Izraelita Iroda és a zsidó egység

Ha lélekszámról nézve kevesen is vannak Erdélyben a kongresszusi illetve status-quo, vagy szefárd hitközségekhez tartozók, mert összesen alig 40 000 zsidó lélek tartozik e hitközségek keretébe, – mégis jelentős tényezői voltak és maradnak az erdélyi zsidó közéletnek, mert olyan értékes áldozatkész és felvilágosult rétegei a zsidóságnak tartoznak körükbe, akiknek állásfoglalásával mindig számot kellett vetni.¹⁵⁶ Ha elolvassuk az izraelita iroda főtítkárának, Lax Salvatornak az 1932. május 29. és 30. napján Brassóban tartott nagygyűlésen felolvasott jelentését, úgy le kell vonjunk bizonyos objektív ténymegállapításokat, az iroda 10 éves munkásságáról.¹⁵⁷ – Anélkül, hogy bele akarnánk avatkozni az iroda működésébe, vagy működésének jövő irányvonalába, a romániai zsidó egység szempontjából néhány kritikai megjegyzést kell tegyünk. Nem mehetünk el némán az Izraelita Iroda központi szervezetének működése mellett, mert a neológ, status-quo és szefárd hitközségek szövetsége hivatva lett volna az impériumváltozás után egy új, átfogó irány képviselőjére bizonyos új iskolai és szociális tartalmú intézmények megvalósítására, amelynek hatása Erdély egész zsidóságára kellett volna kiterjedjen.

Különös hivatás és feladat várt az Országos iroda vezetőire az *impériumváltozás után*, mert kulturális és politikai felkészültségüknél fogva, ők kellett volna irányt szabjanak Erdély zsidóságának, ők kellett volna megkeressék a kapcsolatot a többi tartományok zsidóságával és úgy miként azt 1868-ban az alkotmány helyreállítása utáni időben tették, ők kellett volna kezdeményezzék a hitközségek szervezetének a régi törvény alapján leendő intézményes biztosítását vallásügyi minisztérium előtt és mivel a Bukovinában és a Regátban a zsidóság árnyalati megoszlása (neológ, ortodox) ismeretlen volt és mert vallási felfogásra nézve is hozzájuk állottak legközelebb ezek a zsidó vallási kerületek, egészen természetes lett volna, hogy Bucurestiben kellett volna megtalálják és kialakítsák a centrumokat, vagy legalább is az együttműködés lehetőségét kellett volna megkísérleljük.

Az első évek (1919–1923) az *ájulás* esztendői voltak. Semmi sem történt az egység érdekében, de még saját érdekeik védelmére sem tettek semmit. Egyedül néhai *Dr. Eisler Máttyás* cluji főrabbi értette meg az idő parancsoló szavát, – fogta fel a történeti hivatását, amidőn kilépett a passzivitásból és néhai *Dr. Vértés Adolffal* együtt megkezdték az Iroda megszervezését, amely azóta ténylegesen létezik. – Működési köre azonban csakis Erdély és Bánát területére terjed ki és az Iroda féltő aggodalommal őrködik afelett, nehogy Isten ments, működése körében kapcsolatot nyerjen a többi tartományok zsidó szervezeteinek központjaival.

156 Az 1929-es Zsidó Lexikon adatai szerint Erdélyben 1928/1929-ben a 23 neológ és 8 status quo hitközségnek összesen 46 000 tagja volt. Az 80 ortodox hitközséghez mintegy 135 000 zsidó tartozott. Zsidó Lexikon... 232.

157 A jelentés nyomtatásban is megjelent: *Jelentés az Erdély–Bánati Országos Izraelita Iroda működéséről az 1922–1932. évtizedben. Az 1932. május hó 29. és 30. napjain Brassóban tartandó jubiláris nagygyűlés számára.* Tip. Franklin, Oradea–Cluj, 1932.

Ha érdeme az irodának, hogy a hozzá tartozó hitközségek közötti érintkezést megszilárdította, ha érdeme is, hogy a hitközségek autonóm jogainak védelmében a kormányhatóságok előtt több ízben eljár és memorandumokat szerkesztett, ha érdeme, hogy az elemi iskolák és a két középiskola fennmaradása érdekében mindig cselekvőleg és áldozatkészséggel is szállt síkra, nem szabad elhallgatnunk a hibáit sem.

Az összzsidósággal szemben az iroda vezetősége egy teljesen exkluzív álláspont-ra helyezkedett. Nem érdekelte a romániai zsidóság lelki megmozdulása, mint aminő volt a cionista tömegmozgalom, amely Erdély zsidóságának óriási többségét magával ragadta. Nem csak, hogy idegenül állt félre, de különösen kihangsúlyozta, hogy semmi közösséget nem kíván vele fenntartani. (Dr. Schütz nyilatkozata)

Az önálló zsidó kisebbség lelki megmozdulását ellenséges aktusnak tekintette. Ők megmaradtak az izraelita felekezet síkján és magukat a magyar kisebbséghez tartozóknak vallották.

Nem akarok szemrehányást tenni ezen állásfoglalásuk miatt, mert magam voltam az, aki 1924-ben az aradi hitközség által engedélyezett nagygyűlésen először hívtam fel a neológ zsidóság figyelmét arra a történelmi hivatásra, amely rájuk várt, hogy találják meg a kiegyenlítés lehetőségét a romániai zsidóság között, – hogy csak egységes összefogással fogjuk tudni megvédeni egyházi különállásunkat és kulturális, szociális intézményeinket. Ugyancsak a timişoara-i nagygyűlésen fejtettem ki az egység megteremtésének szükségességét, amely gyűlésen néhai Vértess Adolf hitközségi elnök elnökölt és amelyen dr. Schütz Henrik aradi hitközségi elnök is részt vett, de ezek a gyűlések nem tudták eltéríteni a neológ hitközségek vezetőségeit eddigi merev állásfoglalásuktól és csak annyit voltak hajlandók koncedálni, hogy az antiszemitizmus leküzdése végett, valamint az iskolák védelme érdekében készek egységesen haladni velünk. Minden más zsidó kérdésben mereven elzárkóztak a többi zsidó közületektől.

A román közvélemény felé pedig súlyos visszatetszést keltett a neológ hitközségnek állásfoglalása az anyanyelv szabadsága érdekében.

Elismertem akkor is, és ma is teljes meggyőződéssel hirdetem, miszerint az iskolafenntartó hitközségek teljes szabadsággal állapíthatják meg az előadás nyelvét.

Elismerem, hogy dr. Kecskeméti Lipót beszéde az anyanyelv szabadsága érdekében bátor és férfias megnyilatkozás volt, de nem használt az ügynek semmit. A magyar nyelven való szabad tanítás érdekében folytattak meddő küzdelmet. Ez a küzdelem nem szolgálhatta az új zsidó generáció céljait, mert ugyanakkor a Tarbutban és az elemi iskolákban már mindenhol az előadási nyelv a román, illetve a héber volt.

A román nyelv tudása elengedhetetlen feltétele volt a zsidó nevelésnek, mert csak így készülhetnek fel gyermekeink az életre.

Emellett a héber nyelv megtanulása lelki szükség volt. Bele kellett vigyük az új generációt abba a szellemi áramlatba, amely az öntudatra ébredt zsidóság lelki

követelése volt, és nem hagyhattuk, hogy a zsidó ifjúság szentimentális érzésektől vezettetve továbbvivője legyen egy lezárt szép múltnak, amelyben mi, az idősebb generációk felnőtünk. Nem nekünk kellettek az új iskolák, hanem az új generációnak.

Bármilyen fájdalmas is volt annak idején az az elhatározásunk, hogy iskoláinkban célszerűségi okokból át kell térjünk máról holnapra az előadási nyelv megváltoztatására; bárminő támadásoknak is voltunk kitéve még a szülők részéről is, hogy utólag bizonyos távlatból megítélve állásfoglalásunkat, joggal állapítom meg, hogy a mi állásfoglalásunk volt a helyes, mi szolgáltuk jobban a zsidó generációk érdekeit, mert nem hagytuk magunkat befolyásolni egy egészen helytelen szentimentális érzéstől, nem törődtünk azzal, hogyan fognak megítélni bennünket mások, *mi nem kuruckodtunk*, hanem becsületes őszinteséggel és reális célkitűzéssel jelöltük meg azt az utat, amelyre 10 esztendő után a neológ hitközségek vezetőségének is rá kellene jönnie.

Ez a különködő állásfoglalása a neológ hitközségek vezetőinek akadályozta meg azt, hogy az Országos Iroda felvegye az összeköttetés kapcsolatait a többi tartományok vezetőségeivel.

Ez a különködő álláspont akadályozta meg azt is, hogy az erdélyi zsidóság egy táborba tömörüljön a Zsidó Párt birtokállományában, – hiszen ezek a vezetők még ma is a Magyar Párt állományába tartozóknak vallják magukat. – Nem lehet vitás senki előtt, hogy különösen nálunk, az önálló nemzeti kisebbségi pártélet kiépítése nélkül nem fog lehetni biztosítani egyházi, kulturális és szociális intézményeinket, azzal a mindent eltipró neo-soviniszta üldözéssel szemben, amely az egymást felváltó kormányokból kiindul. – A többi nemzeti kisebbségek is nyögnek a demokratikus kezelés alatt, csak az antiszemitizmus áldásaiban még nem részesültek. – Ők csak irredentaként kezeltetnek, de az új nemzetvédelmi törvény alóluk is kihúzza az egzisztenciális lehetőséget.

Nincs különbség az egymást felváltó kormányok között a tekintetben, hogy a nemzeti kisebbségi életet el kell nyomni. – Egy centrális beolvasztó politika folyik, különösen iskolai téren és ezért a zsidó generáció megmentése önmagunk és egyházunk részére csak úgy lehetséges, ha mi függetlenítjük magunkat az idegen kisebbségi vagy többségi jellegtől és a zsidó ifjúságot egy olyan erős, öntudatos zsidó szellemben neveljük fel, amely egyrészt felvértezi őket az élet harcára, másrészt olyan erős zsidó érzéssel töltjük meg fogékony lelküket, hogy valóban továbbvivői legyenek a mi zsidó tradíciónknak.

Ezért nem volt célszerű a neológ hitközségek vezetőségének eddigi működése, sem a romániai zsidó egység szempontjából és nem volt hasznos önmaguk részére sem.

Nem tehetnek azonban szolgálatot vele az itt élő magyar nemzeti kisebbségi életnek sem, mert csak megterhelést jelentenek részükre.

Meg tudom érteni, hogy az anyanyelv és kultúra közössége, egy együttesen eltöltött szép múltnak emléke hálára kell kötelezze a zsidóságot a magyarsággal

szemben és nem lehet valakinek a szíves vendéglátását élvezni s aztán elfordulni tőle, ha válságba jutott.

De a politikai életben nem ez az irányadó. Ezért hibás ideológiai elgondolás és téves szentimentalizmus vezette dr. Kecskeméti főrabbit és társait akik minden kísérletünket azzal utasították vissza: „mi így nőttünk fel, ilyenek vagyunk és maradunk.”

Az én anyanyelvem és kultúráim éppen úgy magyar, mint az övék. De a nemzetiségi hovatartozásomat nem az együtt eltöltött múlt determinálta, hanem más okok. Az erdélyi magyar kisebbség sikere kihat a többi itt élő nemzeti kisebbségekre. Az egyik kisebbségnek fájdalma vagy elnyomása pedig feltétlenül ki fog hatni a többire, mert: „hodie mihi cras tibi.”¹⁵⁸ Ezért csakis a nemzeti kisebbségek összefogása, együttműködése fogja lehetővé tenni, hogy a Romániában cca. 5 millió lélekszámú nemzeti kisebbség ténylegesen és nem csak papíron elnyerje az állampolgári jogegyenlőséget. Egyrészt, egymáshoz koordinált viszonyban, de az őszinte barátság érzésével egymás iránt, fog kelleni megvívni a magunk létérti küzdelmét, nemzeti kisebbségi jogaink érvényesítéséért és ezért küzdünk és így haladunk a cél felé.

Ezért az Országos Iroda vezetősége is meg kell találja az együttműködés lehetőségét az Ortodox Központi Iroda és a Zsidó Párt vezetőségével, valamint a többi tartományok zsidó központi organizációival mindazon kérdésekben, amelyekben a romániai zsidóság egységesen van érdekelve. Fel kell vennie az érintkezést a többi tartományrészek hitközségeinek vezetőségeivel, amelyektől eddig teljesen elzárkózott. Részt kell vegyen a zsidóság nagy munkájában, a palesztinai munkában és általában tettekkel kell megcáfolja azt az elterjedt felfogást, amelyet a múltból hozott át, hogy a világ zsidóságának leghervadtabb ága a magyar anyanyelvű zsidóság volt.

Előttünk a német példa a maga rettenetes tanulságával, hogy az asszimiláció útján nem lehet a zsidó kérdéseket megoldani és ezért új utakat kell keresni.

Nem szabad csökönyös makacssággal ragaszkodni egy téves ideológiához, amely csődbe jutott a háború után, hanem az önálló zsidó nemzeti kisebbségi célokat kell szolgálják, hogy ezen keresztül szolgálják az egész haladó emberiség célját.

Annyi értékes, felvilágosult, nagynevű zsidó férfiú tartozik az országos iroda körébe, annyi nagy tradíciójú zsidó iskolai intézmény vár felfrissülésre és olyan nagy múltú hitközségek tartoznak az iroda körébe, hogy ezekkel szemben a kötelességteljesítés nem csak abban áll, hogy jól-rosszul fenntartassanak, hanem, hogy tovább fejlesztve szolgálják a romániai összzsidóság érdekeit.

A múlt kötelez ugyan, de a jövőt csak úgy szolgálhatjuk, hogy a múlt tapasztalatait a jövő kiépítésére fogjuk értékesíteni. Én hiszem, hogy az Országos Iroda a 10 éves tapasztalatot a zsidó érdekek védelmében fogja értékesíteni.

158 Jelentése: „Ma nekem, holnap neked.”

V. A Zsidó Nemzeti Szövetség és a zsidó egység

A világháború befejezése után a felszabadulás vágya tört fel a lelkekből és a Wilson által hangoztatott önrendelkezési elv alapján óhajtották rendezni az európai nemzetiségek jövő sorsukat. A világon szétszórta élő zsidóság lelkét reményteljes várakozás tartotta fogva. A háborúban teljesített kötelesség ellenében joggal várta el a zsidóság, hogy a népek történelmi ítélőszéke előtt el fogják ismerni jogát az élethez, az ősi történelmi földhöz, Palesztinához és az állampolgári jogegyenlőségét rendezni fogják mindazon országokban, ahol ettől meg voltak fosztva.

Mámorek lelkesedéssel ismerte fel az önálló kisebbség útját az erdélyi zsidóság is a maga útjának és fenntartás nélkül tette magáévá a cionista ideológiát; vette fel célkitűzései közé az áldozathozatalt Palesztina felépítésére és az új generációnak héber nyelven való oktatásával igyekezett új utat jelölni a zsidó ifjúság számára.

Tényként kell megállapítanom, hogy 1919-től egészen 1925-ig a Zsidó Nemzeti Szövetség lelki irányítója volt az erdélyi zsidóság igen nagy részének és csak igen kis része a zsidóságnak állott távol e mozgalmától, vagy állott félre csodálkozással ettől a lelki megmozdulástól, vagy tekintett értetlenül a cionista megmozdulás felé.

Nem volt Erdélyben olyan helység, amelynek zsidóságát a cionista eszme ereje magával ne ragadta volna, és mint a földből eső után a gomba, szakadt fel mindenfelé a helyi csoport és lett úttörője, továbbvivője, érlelője a cionista gondolatnak.

Az évi konferenciákra Erdély minden részéből szeretettel gyűltek össze a delegátusok és úgy érezték magukat, mintha egy családnak volnának tagjai valamennyien és a cionista eszmének igazsága ünneppé avatta ezeket a konferenciákat. Az ott elhangzott beszédek, amelyeket dr. *Fischer Tivadar* és boldog emlékezetű *Glasner Móse*, a Nemzeti Szövetség díszelnöke tartottak, élményei voltak a konferenciáknak és a delegátusok mindegyike úgy érezte a konferencia végén, hogy missziója van odahaza, az ő szűk kis körében, hogy terjessze az eszmét, hogy továbbvivője legyen a cionista gondolatnak, új híveket szerezzen neki, hogy ne legyen zsidó Erdélyben, aki ne legyen áldozatkész tagja Palesztina felépítésének grandiózus munkájában.

Egységes zsidóságnak igazán csakis a Nemzeti Szövetségnek egyre növekvő táborát lehetett tekinteni, mert egyazon célkitűzéstől és eszmétől áthatva ténylegesen egy egységes táborat alkottak. A Nemzeti Szövetségnek azonban igazi feladata nem a belpolitika, hanem a cionista eszme propagálása volt. Kénytelenségből azonban, a belpolitikai állásfoglalását is fel kellett vegye működési körébe, annál is inkább mivel semmiféle más szervezet a zsidó politikának irányításával nem foglalkozhatott és ilyen nem is akadt. Az Ó-királyságban a belpolitikát az UER irányította függetlenül a cionista szervezettől, amely ott már évtizedek óta jelentékeny munkát végzett. Abból a tényből pedig, hogy a Zsidó Nemzeti Szövetség elsőnek hirdette itt Erdélyben, miszerint a zsidóság önálló nemzeti

kisebbséget képez, természetsszerűleg vele járt, hogy a zsidóság belső politikai elhelyezkedésével is foglalkoznia kellett.

Ez a körülmény azonban sok zavart keltett a cionista feladatok teljesítése körül. Egy része az erdélyi zsidóságnak, különösen a neológ hitközségek keretébe tartozók, múltjukra, nyelvi és kultúrközösségükre való tekintettel nem fogadták el azt a tételt, hogy a zsidóság is önálló nemzeti kisebbséget képez, ők magukat csak izraelita felekezetűeknek vallották és ezért teljesen félreálltak, úgy a cionista mozgalomtól, mint visszautasították a Zsidó Nemzeti Szövetséget mint belpolitikai instrumentumot.

Ebből sűrűlódások származtak és a cionista sajtónak kíméletlen, rámenős, személyeskedő, igen sokszor durva hangú támadása, - széles árkot ásva a zsidóságnak ezen rétege és a cionista tábor között.

Egy másik jelentékeny rétege a zsidóságnak, az úgynevezett haszid és túlzó ortodox irányzat, szintén nem fogadta el a Zsidó Nemzeti Szövetségnek, mint belpolitikai fórumnak illetékességét, mert Palesztina felépítését illetőleg más felfogást vallott. Ezek a csodavárók voltak, akik rabbijaik befolyása alatt nem csatlakoztak hozzájuk, bár meg kell állapítanunk, hogy igen nagy részük meleg szeretettel és szimpátiával kísérte a cionisták munkáját. Ezek azonban belpolitikailag soha sem számítottak, nem jelentettek egy pozitívumot.

A Nemzeti Szövetségnek, mint belpolitikai instrumentumnak, rövid időn belül súlyos zavarai támadtak. Nem a cionista ideológia miatt támadták, hanem mint politikai pártnak működését. Így a brassói helyi csoport, már jóval a temesvári konferencia előtt követeli, hogy a Nemzeti Szövetség ne foglalkozzék belpolitikával, mert ez ártalmára van a cionista eszme terjedésének és ezért arról mondjon le.¹⁵⁹ A vezetők közül, így jómagam is, aki a Szövetségnek négy évig ügyvezető alelnöke voltam, erős küzdelmet folytattak avégett, hogy a belpolitikát elválasszuk a Szövetség működésétől. Nem lehetett keresztülvinni, mert ekkor már a cionista szövetség egész vezetését *egy kicsiny, de annál rámenősebb klikk kaparította kezei közé*. Már a timişoarai konferencián érezhető volt ennek a klikknek a keze, de a vezetőség erélyes állásfoglalása miatt akkor még nem tudták maguk alá gyűrni a szövetséget. Weiszbürg Chaim már ekkor terjesztette be a Cur Salom tervét, amelyet hajnalig tartó obstrukció után sem engedtem napirendre hozni és akkor nem is lett belőle semmi.¹⁶⁰ Dr. Fischer Tivadar 4 évi elnöksége alatt igyekezett a cionista eszmét megőrizni a maga elvi tisztaságában. Amidőn pedig 4 év után az elnökség dr. *Fischer József* kezébe került, a cionista közvélemény biztosra vette, hogy ismert erélyével le fogja törni a klikk uralmát. Úgy látom, hogy ez neki sem sikerült, vagy azért, mert lebecsülte a klikk erejét, vagy azért, mert nem tulajdonított különleges jelentőséget működésüknek. Ezért a marosvásárhelyi

159 Az 1923. augusztus 27–28. között megtartott temesvári EZSNSZ-konferencia határozott a fokozottabb Palesztina-munkáról. ÚK 1923. szeptember 1. 160.

160 A Czur Salom Szövetkezeti Társaság 1924-ben jött létre egy Palesztinában felépítendő erdélyi város terveinek megvalósítására. A társaság földvásárlási akcióit az 1926-os palesztinai gazdasági válság, majd a világgazdasági válság kerékbe törték. Hartman: Zionism in Transylvania... 209.

konferencián jó néhányan már kiváltunk a Nemzeti Szövetségből.¹⁶¹ Hogy azóta hogyan fejlődtek a dolgok, csak egy jellemző momentumot kívánok leszögezni. A napokban olvasom, hogy az egyik jelentékeny és tehetséges cionista vezető azt írja, hogy: „*a cionista mozgalom többé nem tömegmozgalom, hanem klikk-mozgalom*”. Ennél lesújtóbb kritikát nem mondtak még a Nemzeti Szövetségről. Az eszme vámszedőinek működése oda juttatta tehát ezt a szép lelki mozgalmát a zsidóságnak, hogy ők maguk klikk mozgalommá degradálták. Nem tartozik e cikk keretébe annak kivizsgálása, hogyan és miért süllyedt ennyire a Nemzeti Szövetség, de ha objektíve, távolról nézzük a működését, reá kell jönnünk arra, hogy az 1923-ban már működő klikk juttatta ennyire a tönk szélére a Szövetséget és csakis a WIZO működése fogja újra visszaállítani a cionista eszmét arra az elvi magaslatra, amelyen volt, és amelyen az eszmét tartani kell. Nem lehet eltérni, hogy egyes klikkek privilegizált és kisajátított eszméje a palesztinai gondolat, mert ez az összzsidóság problémájává kell legyen, hívévé kell szegődjék minden zsidó, de ugyanakkor meg kell tisztítani a vámszedőktől, akik önző célokból úgy átölelve tartják, annyira szeretik, hogy maholnap megfojtják.

A Cionista Szövetség vezetősége kompakt tömegként támogatta a zsidóságot abban a törekvésében, hogy egy egységes belpolitikai instrumentumot kitermeljen. Igaz az, hogy a helyi csoportok nyomása alatt mondott le arról a szerepéről, hogy továbbra is a belpolitika kifejezője legyen az erdélyi zsidóság akaratának, de tény, hogy a Zsidó Párt megalkotásánál a cionista tábor kompakt egységként állott a Zsidó Párt mögött. E tekintetben dicséretre méltó fegyelmet és áldozatkészséget is tanúsítottak. Egyről azonban nem tudtak lemondani és úgy látom, nem is akarnak lemondani és ez az *a szélsőséges harc, amely kezdettől fogva folyik a ZSNSZ és az UER között. Versengés a hatalomért (?), vagy még inkább az elérhető politikai mandátumokért, – a magva ennek az ellenségeskedésnek a két nagy zsidó szervezet között* és csak másodrendű az az ideológiai differencia, amely ténylegesen is fennáll a két szervezet felfogása között a zsidó nép útját illetően. Jóllehet, a cél közös a belpolitikai kérdésekben. Mindkettő erős és nagy küzdelmet folytatott az állampolgári jogegyenlőségért és a zsidóság sérelmeinek orvoslásáért. De viszont a gyűlölet és a versengés oly erős a kettő között, hogy minden olyan kísérlet amely arra törekedett, hogy kiegyenlítést teremtsen, mindezidáig nem sikerült és nem is fog sikerülni ezután sem, aminek oka részben a zsidó sajtó.

Nálunk a zsidó sajtó – tisztelet a kivételnek – nem a zsidó szervezetek célkitűzéseit szolgálja. *Őnálló lett mindegyik, egy-egy kis csoport kezében, itt is és túl is, sőt Bukovinában is, és olyan zsidótlan módon folyik a harc a zsidó sajtóban a frakciók között, hogy ez tűrhetetlen. Nem elvek harca ez, hanem ellenségek marakodása.*

A legutóbbi választások előtt *Dr. Fischer Tivadar* és *Dr. W. Fildermann* között a B.B. [B’nai B’rith] rend közvetítése folytán már oly közel jutott a megbékélés a

161 Az Erdélyi Zsidó Nemzeti szövetség marosvásárhelyi konferenciája 1925. november 23-án nyílt meg. A fő napirendi pontok egyike a Román Zsidók Szövetségéhez fűződő viszony volt. UK 1925. november 24. 268.

felállított minimális program alapján, hogy azt hittük, hogy végre keserves kísérletezések után eljutottunk a kibéküléshez.

De újra közbevetették magukat a vámszedők, felvetették a presztízs kérdését és jöttek mindazok, akiknek nem volt érdeke a békés kibontakozás, hogy diadalmaskodva rúgják szét a megegyezés lehetőségét. *Inkább a harc, a zsidóság bőrére, mintsem békét teremteni a zsidó frakciók között, mert a legfontosabb a saját presztízsük és nem az össz-zsidóság szenvedésének csökkentése.* Az egyes frakciók vezetői pedig némán túrték ezt a hazardírozást.

A klikkek ezen kíméletlen önzése az, amelyik lezüllesztette a Zsidó Nemzeti Szövetséget, az UER klikkje pedig akadályozza meg a regátiak előtt a tartományok zsidóságával való testvéri szövetségést és áll a harc az egész fronton és nem lehet megteremteni az egységet még olyan kicsiny kérdésben sem, mint amilyen a velünk szemben falként felmeredő antiszemita mozgalom leküzdésére, a felvilágosítás terjesztésére hivatott szervezet felállítása sem.

Ma amidőn a *nemzeti munka védelmében egy szisztematikus hadjárat indult meg a zsidó egzisztenciák ellen*, még ma sem érkezett el az idő a közös védelmi front kiépítésére, mert a Serețeanu, Singer és Kasztner (bukovinai) csoportok továbbra fenik késeiket egymás ellen. Az egységes törekvés pedig elnémul és visszariad a további kísérletezéstől, mert nem áll rendelkezésére az a zsidó sajtó, amely békés jóindulattal össze akarja fogni az összes zsidó erőket a közös célok védelmében. Sajtó nélkül pedig akciót kezdeni, vezetni, nem lehet.

Összes zsidó karitatív, szociális, sőt hitközségi intézményeink is romokban hevernek.

Iskoláink az elnéptelenedés veszélye előtt állnak. Az összes zsidó kategóriák alól maholnap kihúzták a gyékényt. Ifjúságunk a kilátástalan jövőbeni elhelyezkedés rémsége miatt kénytelen baloldarra távolodni. Még ilyen szörnyű helyzet közepette sem lehet az egységre törekvést folytatni, mert a klikkek nem hajlandók jottányit sem engedni a maguk kalóz zsákmányából. Mindegyik hirdeti a maga egyedüli üdvözítő kizárólagosságát és a többi lebunkózását.

A napokban a szászrégeni zsidó hitközség elnökével, egy idősebb jó barátommal találkoztam és beszélgettünk az elmúlt cionista konferenciák lélekemelő ünnepegeiről, a zsidóság mai szomorú helyzetéről stb., s kérdezem tőle, hogy miért nem vett részt ő sem az aradi konferencián. Azt válaszolta, hogy a tárgul-mureși (marosvásárhelyi) konferencián (1925-ben) már elbúcsúzott a Szövetségtől. Fájó lélekkel és nem az eszmétől távolodott el, de látnia kellett, hogy a „jinglik” vették át az uralmat és ez a cionizmus nem neki való. Tőle hallottam azt is, hogy dr. Fischer József eleinte mindent meg is kísérelt a regenerációra, de mert közben a belpolitikai kérdések minden idejét felemésztették, – nem törődött a dolgokkal és ezért is kellett elhelyezni a székhelyt Clujról Timișoarára.

Ilyen fájdalmas rezignációval hagyták el a Szövetséget mindazok, akik a Zsidó Nemzeti Szövetség célkitűzésében egy eszmei regenerátort láttak maguk előtt. De ott maradtak a vámszedők és az a *néhány lelkes, siring kitartó kis csoport*, amelyet semmiféle klikk sem tudott eltántorítani a Szövetségtől.

A ZSNSZ meg kell kezdje a purifikációt a saját berkeiben. Vissza kell állítsa a cionista fegyelmet. *Élettel kell megtöltse a helyi csoportok holt kereteit, hogy mozgalmá ne legyen többé a klikkek uralma, – amint azt egyik vezető tagja írja, – hanem olyan lelki tömegmozgalom, mint aminő volt az első időkben és meg kell keresse közvetlenül a kibékülést az UER-el és a többi zsidó szervezetekkel, hogy szolgálhassa az egységre törekvő romániai zsidóság igazi érdekeit, – a maga szociális célkitűzése mellett.*

Vissza kell kapja a cionista sajtó feletti irányító hatalmát, mert ez a sajtó az övé volt. Ő hozott érette áldozatot! Ő hívta életre. Ő tartja fenn és ezért nem maradhat külön irányítás alatt a cionista zsidó sajtó egy kicsiny klikk kezében.

Nincs ma már ellensége a cionista gondolatnak az erdélyi zsidóság körében. Vannak még közönyösök, akiket fel kell rázni. Vannak még távolállók, akiket meg lehet és meg kell nyerni. Végül vannak az önző cionisták, akiket le kell törni és akkor a cionista Szövetség újra azzá az instrumentummá lesz, ami volt 1924-ig: *lelki és tömegmozgalma a romániai zsidóságnak.*

Népünk 1934. június 1. 22., június 8. 23., június 13. 24., június 22. 25., július 13. 28.

Fried József: Hozzászólás az ifjúsági problémához

1934. július–augusztus, Nagyvárad

A zsidóságot mai veszélyeztetett helyzetében nemcsak a saját generációjának szomorú jelenje és fenyegető közeljövője izgatja, hanem azon aggodalmas és kiút nélküli helyzet is, amelyben a mai zsidó ifjúság van, amely a szomorú zsidó jelennek olyan sivár jövőjében való folytatását mutatja. Valamennyien érezzük azonban, hogy cselekednünk kell, hogy a zsidó jövő, a zsidó ifjúság ne szenvedje végig azon bajokat, amelyekben a mai zsidóság egészségtelen társadalmi elhelyezkedése folytán szenved.

Mindenkinek, aki az ifjúság és különösen a zsidó ifjúság problémáival, ha csak felületesen is, foglalkozik, be kell látnia, hogy a bajok javítására az egyedüli kivezető út a zsidó ifjúság átrétegzése produktív, a technika és a szociális rend progresszióját tekintetbe vevő, gyakorlati szükségletű – és nem időleges, átmeneti megélhetést szerző – pályákra.

Az elv megvan, a gyakorlati végrehajtás azonban igen nehezen valósítható meg. Az átrétegzés folyamata olyan nagy anyagi eszközöket igényel, hogy az erdélyi zsidóság mai helyzete erre a valóban szükséges áldozatkészségre nem igen alkalmas. Ennek dacára a lehetetlent is meg kell próbálni a zsidó ifjúság egészségesebb jövője érdekében. Az átrétegzés két fő irányban folyik. Az egyik a mezőgazdasági, a másik az ipari. A mezőgazdasági átrétegzéssel kapcsolatban Dr. Hamburg J. cluji tv. nagyobb szabású elaborátumot dolgozott ki, amelynek egyes pontjai, ha az anyagiak ezt megengedik, rövid időn belül realizálódnak. A mezőgazdasági átrétegzés módja felett, – ahogy azt Dr. Hamburg tv. elképzei, – számos aggály lehet, mert 40–50 fiatalembernek a mezőgazdaságba való bevezetése nem áll arányban a befektetett horribilis kiadásokkal és az ifjúság kicsiny rétegének még kisebb tört része nyert csupán egészségesebb elhelyezkedést. A mezőgazdasági átrétegzéssel azonban nem kívánok foglalkozni e helyen. Az ifjúság jövőbeni gazdasági elhelyezkedésének másik életrevaló formája, az ipari pályákon való elhelyezkedés.

Az ipari átrétegzésnek zsidó szempontból három fő akadály van. Ezek: 1. kevés hely, főképpen a nagyiparban és a speciális szakmákban, ahol a zsidó ifjú kiképzést és elhelyezkedést nyerhetne; 2. a zsidóságnak eddigi gazdasági elhelyezkedése következtében belegyökerezett idegenkedése a nehéz testi erőt kívánó és lenézett ipari munkától; végül 3. hiányzó dexteritás, ügyesség az ipari munkához, amely az ilyen munkától való kényszer-távoltartás folytán hosszú évszázadokon át mind fokozottabb mértékben való sajátosságot lett.

A leglényegesebb akadály, az elsőnek említett kiképzési és elhelyezkedési lehetőség. Ezen a téren igen sokat lehetne elérni, ha egy ankét keretében megbeszélhetők volnának a módzatok, amelyek segítségével az ipari üzemekben

minél több zsidó ifjú nyerhetne kiképzést és majdan elhelyezkedést. De a fennálló nagy nehézségek dacára is minden eszközzel meg kell ezen kívül kísérelni, hogy ezen elhelyezkedés nemcsak a kisszámú zsidó ipari üzemekben, hanem nem zsidó és főképpen állami kézben levő gyárakban is lehetővé váljék.

Rendszeres és alapos propaganda szükséges, mely a zsidóságot az ipari munkáról való előítélet helytelenségéről meggyőzze és az ipari átrétegzés szükségességét hangsúlyozza. A BB-páholyok ezen a téren igen nagy mértékben és igen eredményesen működhetnének közre. Az alábbiakban egy kis összeállítást kívánok nyújtani, hogy bemutassam azon ipari pályákat, amelyeken a zsidó ifjúság elhelyezkedése kívánatos, vagy amely ipari pályákon eddig egyáltalán nem működtek.

Ipari nagyüzemek:

Vasgyárak; gépgyárak; vasúti-, villamos-, autó-, repülőgép-karosszéria gyár; gyapjúipari gyárak; papírgyárak; bútor- és famegmunkáló gyárak; üveggyár; cementcső és cementipari gyár; cserép-, téglá-, chamotte-, agyagipari gyárak; sodrony és drótkészítő üzemek; vízvezeték-, gázcső, petróleum-, olajcső gyárak; olajciszternák, tankok-, nagy kapacitású tartályok gyára; gyufagyár; brikettgyár; celluloidgyár; hajókészítő gyárak; ruhaipari nagyüzemek (posztó-, szövet-, fehérnemű-, cipőgyárak); kémiai ipari üzemek; cukorgyárak; reszelő-, ipari szerszámok gyára; étkezési ipar (mészáros, húsfelvágó, konzerv stb. üzemek).

A kisipar üzemek és foglalkozások között a mai mechanizálódó technika idejében is igen sok van még, amely legalább egy generációig állandó megélhetést fog nyújtani. Ilyenek:

Építész-kőműves ipar; tejgazdaságok; kertgazdaságok, méhészet; cégfestő, mázoló és szobafestő ipar; fűrészgépek; péküzemek, kenyérgyárak; nyomdai ipar (nyomdászat-, litográfia, könyvkötészet stb.); ágynemű ipar (vaságy-, sodrony-, paplankészítés stb.); bányászati hordók és nagykapacitású fatartályok készítése; műmechanika; üvegfestés; esztergályos-, műasztalos szakma; vasúti technikai szakmunka; elektrotechnikus; repülőgép készítési szakmunka; chemigráfia; halászat; tengerészet, erdészet; gáz- és villanygyári szakmunka; cserzés; üvegfűvés, üvegmechanika, üvegtörszűrő; kályhakészítés; olvasztókemence-előállítás; kocsik, kis kapacitású járművek előállítása; szűcsipar; hangszerkészítés; műlakatoság; bőrfeldolgozó és bőripari cikkek üze; optika; kéményseprés; gyárkémény-építés; kovácsmesterség; xylográfia (faszobrászat); egészségügyi ipar stb.

Természetes, hogy ezen összeállítás nem mutatja sem rendszeresen, sem hiánytalanul azokat az ipari lehetőségeket, amelyek már napság a munkanélküliség korszaka dacára mind nagyobb és változatosabb formában fellépnek, ezen hevenyészve alkotott összeállítás csupán vázát akarja képezni azon ipari ágakról szóló kimutatásnak, amelyekben való elhelyezkedés a zsidó ifjúság szempontjából kívánatos lehetne.

Mint már említettem, a zsidóság sajátos helyzetéből származó okok miatt a zsidó fiatalokban gyakran hiányzik a megfelelő manuitás és dexteritás, a kézügyesség és azon ösztönszerű, ügyesség, amely az egyes iparágakban nem tanulható meg tökéletesen, megfelelő rátermettség nélkül.

E tekintetben is cselekedni kell, és a zsidó fiatalság ilyenemű defektusát szintén szisztematikusan javítani és megszüntetni szükséges. A romániai tantervben úgyis megfelelő számú tanóra van felvéve az iskolai növendékek kézügyességének fejlesztésére. A román tanterv ezen rendelkezését valamennyi zsidó iskolánál, az elemi iskola első osztályától a középiskola nyolcadik osztályáig fokozatosan, bővebb és behatóbb mértékben realizálni kellene. Megfelelő felső szakipari iskolai tanárok, állástalan zsidó mérnökök, kiválóan intelligens zsidó szakmunkások alkalmazásával minden iskola mellett ú.n. mintaműhely vagy mintaműhelyek alakulnának ahol az iskolai tanulók kizárólag gyakorlati jellegű és valamennyiüket foglalkoztató ú. n. mintaipari kiképzésben részesülnének, amelynek fő célja csak a kézügyesség fejlesztése lenne. A mintaműhely munkája két részből állana: az egyik a kézügyességnek fejlesztése minden irányú ipari munka elemi fogásainak oktatása alapján, míg a mintaműhely fejlettebb fokai bizonyos irányban feltűnő hajlamot mutató növendékeknek úgynevezett szakcsoportban való oktatása volna. A foglalkoztatás a legminimálisabb mértékben elméleti és túlnyomó mértékben gyakorlati jellegű lenne. Lehetőleg minél több időt kellene ezen ipari előkészítő oktatásnak szentelni, felhasználván külön a nyári nagy vakáció egy részét és a kisebb szünidőket is.

Természetesen ilyen irányú ipari mintaműhelyek felállítása a zsidó iskolák amúgy is nehéz büdzsáját még jobban megterhelné. Azonban oly excesszív nagy összegek, mint amilyenek a mezőgazdasági átrétegzéssel kapcsolatban felmerülnek, itt nem szükségesek, mert a felállítandó mintaműhelyek költségeihez az egyes városok, vagy falvak zsidósága járulna külön-külön hozzá, sőt több zsidó iskola egy közös mintaműhelyt állíthatna fel anyagi nehézségek esetén. A BB-páholynak lenne a feladata ezen mintaműhelyek felállítását az egyes hitközségeknél mielőbb megvalósítani és az anyagi eszközök előteremtését minden módon való propagandával és befolyással lehetővé tenni.

Maguk a mintaműhelyek is hasznót hozhatnának az őket fenntartó iskoláknak, mert az iskola körül szükséges minden fajta reparációt (apróbb javítási munkáktól iskolai melléképületek építéséig) a növendékek végezhetnék megfelelő vezetés mellett.

Ilyen módon a kézügyességhez nem szokott zsidó fiatalok a korai évektől kezdve lassanként megfelelő manuitásra tennének szert úgy, hogy tanoncoknak való felvételük esetén nemzsidó tanonctársaikkal szemben – amint az mostanig nagyon gyakran előfordult – nem lennének hátrányban, az ipari pályáktól való idegenkedés megszűnnék és esetleg megfelelő anyagi eszközök segítségével a zsidó iparos ifjak kiképzése céljaira – a gyárakban és üzemekben való elhelyezkedési nehézsé-

gek esetén – később egyik-másik ilyen mintaműhelyből zsidó ipari szakiskola fejlődhetnék ki.

Egy igen fontos körülményt kívánok kihangsúlyozni ezen mintaműhelyekkel kapcsolatban. A zsidó fiataloknak nemcsak manuális ügyességre kell szert tenniük ezen ipari előkészítő tanfolyamon, hanem az oktatás szellemi részének oly értelemben kell történnie, hogy az ifjak lássák és érezzék az ipari pályán való elhelyezkedés szükségszerűségét és minden propaganda nélkül kedvet kell kapniuk az ipari pályákra. Ezen pályák felé való fordulás olyan természetes kell, hogy legyen, amint nemrég minden zsidó miliőben felnevelkedett fiatalember csak az egyedüli kereskedelmi pályán vélte látni az elhelyezkedés minden lehetőségét és természetességét.

E tekintetben a protektor testületek magatartása játszana döntő szerepet. Ha a protektor testületek ellenőrző közegei minden manifesztációjukkal a mintaműhelyek fontosságát fogják kidomborítani és a mintaműhelyek munkáját a legnagyobb komolysággal fogják ellenőrizni és állandóan ébren tartani, ha a növendékek nem azt fogják érezni, hogy a sok tanóra mellé még egy új felesleges valami jött, ami őket csak annyiban érdekli, hogy az itt élőirt kötelességüket mihamarabb elvégezzék, – akkor nem játéknak fogják felfogni az itt töltött időt, hanem tudni fogják, hogy az életbe való kilépéshez nyertek erős eszközt ezen előkészítő ipari munkákkal, – ily módon lelki átrétegzést is nyerve az ipari pályákra, – ami van olyan fontos, mint a manuális ügyesség megszerzése.

A fentiekben természetesen csak vázát kívántam nyújtani az ipari átrétegzést előkészítő mintaműhelyek elvének. Ennek gyakorlati kidolgozása már szakember feladata.

Természetes, hogy ezzel a nyers és alaposan kidolgozandó javaslatommal a zsidó ifjúság – különösen a már most 16–18 éves fiatalok – átrétegzésének kérdését nem oldottam meg. Ez még nehezebb és még bonyolultabb probléma, amely rendkívüli nagy munkát kíván, hogy minimális javulás is kimutatható legyen ezen a téren. Ha azonban a probléma nehezebb részét különböző okok miatt oly gyorsan megoldani nem lehet, a problémának legalább könnyebb részét az általam javasolt módon aránylag rövid idő alatt és kevés anyagi eszközzel meg lehetne oldani, és meg volna adva a lehetőség, hogy a zsidó ifjúság átrétegzésének alapmunkáját, ha kezdetleges módon is, – de mégis tettel – szavak helyett – meg lehetne végre egyszer indítani...

B'nei B'rith Szemle, 1934. július–augusztus, 155–158.

Szirmai István:¹⁶² Az intellektuális zsidó ifjúság problémái

1934. július–augusztus, Kolozsvár

A zsidó közélet vezetői úgy látják, hogy az ifjúsági probléma gerince az átrétegeződés. Az ifjúsági probléma meg van oldva, ha ifjúságunkat sikerült produktivizálni és bekapcsolni a termelésbe. Az intellektuális ifjúságot is olyan pályák felé kell irányítani, amelyek a produktivitáshoz, a társadalmi termeléshez a legközelebb állnak. Ez a zsidó „ifjúsági probléma.”

A nevelés vonala adva van, elméletben. Az elméletet azonban nem fedi a gyakorlat. Bele akarunk kapcsolódni a termelésbe, értékeket akarunk nyújtani, de ennél a társadalmi erővonalnál hatalmasabb számos európai állam vezetőinek céltudatos és hatalmi eszközökkel keresztülvitt politikája, mely az elsővel ellentétes: megakadályozni a zsidóságnak a termelésbe való bekapcsolódását, sőt kidobni a termelésben már résztvevő zsidókat is. Az ilyen gazdasági és társadalmi ellentmondások teszik a gyakorlati keresztülvitelt nehézzé és fokozzák a megoldhatatlanságig az ifjúsági kérdést.

Az intellektuális pályákra készülő zsidó ifjúság problémáit nagy általánossággal négy pontban csoportosíthatom:

1. pályaválasztás,
2. elhelyezkedés,
3. politikai, társadalmi hová tartozandóság,
4. gazdasági bajok.

A pályaválasztásnál az egyetemre készülő ifjút az úgynevezett intellektuális túltermeléssel ijesztgetik. Ennek a közhelynek az ürességéről azonban hamar meggyőzik őt a hivatalos statisztikák. Íme:

Erdélyben falun csak minden 12 500 emberre jut egy orvos. A Regátban csak minden 30 000-re. A kórházi ágyak száma az egész országban alig 29 775, de ugyanakkor nálunk van a legnagyobb gyermekhalandóság, igen nagy arányokat ölt a vérbaj, egyre jobban terjed a tüdővész és a pellagra.

Romániában ma a tanítók cca. 20 százaléka állás nélküli (37 416 tanító közül több mint 6 000-nek nincs állása), de ugyanakkor az ország lakosainak cca. 60 százaléka analfabéta. A középiskolai tanerők száma 12 338, ami – 902 középiskolát számítva – igen kevés. Alig 13 tanár jut átlagban egy középiskolára.

Az állapotok új intellektuel tömegek után kiáltanak. Az állapotokat nézve nincs tehát intellektuális túltermelés, ellenkezőleg, nagy a szükséglet. A politikai és társadalmi helyzetet nézve azonban, a meglévő intellektuelek nagy százaléka is munkanélküli. Rettenetes ellentmondás ez, amit az ifjú lát, és határoz: intellektu-

¹⁶² Szirmai István (1906–1969) az 1932-ben alapított Erdélyi Zsidó Diákszegélyzőnek volt a titkára. 1929-től a Kommunista Párt tagja. 1941-ig az erdélyi tartományi vezetőségben dolgozott, majd a magyar rendőrség elől Budapestre menekült.

ális pályára lép, mert ennek az ellentmondásnak meg kell szűnnie, vagy meg kell azt változtatni.

A pályát választó diákunk számolni kíván a zsidó népi adottságokkal is és a fenti elmélet vonalában technikát, vagy más a termeléshez közel álló vagy ténylegesen termelő tudományt szeretne kiválasztani.

De sem a temesvári, sem a bukaresti technikumra nem képes bejutni. Külföldi tanulmányhoz nincs pénze, mert ifjúságunk 90 százaléka a mesterségesen pauperizált középosztályhoz tartozik.

A cluji mezőgazdasági akadémián hasonló a helyzet. Egyetlen zsidó hallgatója sincs, mert aki „bemeréskedik”, azt kiszorítja az antiszemitizmus és a nem hivatalos, de létező fasizmus.

Milyen intellektuális pályák maradnak tehát nyitva a zsidó ifjúság előtt? A jog, az orvostudomány, a filozófia és a gyógyszerészet. Ezek közül a legértékesebbnek látszik (gyakorlati, megélhetési értéket érve) az orvosi. Az orvosi fakultáson felvételi vizsgák vannak, amelyek a numerus clausus-szal azonosak. A jelentkező zsidó diákok igen kis százaléka jut csak be. A visszavetettek újabb probléma előtt állnak. Választaniuk kell a jog, gyógyszerészet és a tanárság között. A jog nyújt a legtöbb lehetőséget és az egyetemi évek alatt is munkalehetőséget. A legtöbb diák erre a pályára menekül tehát. Jól értsük meg, menekülés ez, mert ide van kényszerítve, ez az egyetlen kiút.

Ezek után meg kell értenünk a zsidó diákok fakultásonkénti megoszlásának alábbi százalékos táblázatát.¹⁶³

	százalék
jogi pályán van - - - - -	48,01
orvosin - - - - -	30,46
gyógyszerészetin - - - - -	10,60
irodalmi és filozófiain - - - - -	8,61
természettudományin - - - - -	2,32
összesen: 100.—	

A pályát választó ifjú még azt is látja, hogy az egyetem különböző fakultásain megnyilatkozó antiszemitizmus csak átmenet az elhelyezkedés során tapasztalt még fokozottabb nemzeti elnyomáshoz és ezt is kalkulációba veszi. Olyan pályát választ, amellyel a zsidóságra támaszkodhat, és amely pályán a zsidóságnak módjában van őt munkával ellátni.

Miután a zsidóság nagy hányada városi polgár, kiskereskedő, iparos, tisztviselő stb., érthetően sok jogászra van szüksége. A városlakta zsidóság közvetlen támogatását élvezi még az orvos és a gyógyszerész, de nincsenek zsidó középiskoláink és zsidó tanárnak az államnál való elhelyezkedési lehetősége minimális, ezért készül összesen csak 11 százaléka diákságunknak tanári pályára.

163 Vö: Pálffy: *Nemzetállam és felsőoktatási piac...* 173.

Az elhelyezkedés kérdése, melyet második pontnak vettem, természetesen összenőtt az elsővel. Mégis rá kell mutatnom itt azokra az állapotokra, amelyekre a pályáját végzett ifjú talál, már csak azért is, hogy lássuk be végre, mennyire lehetetlenség a zsidó ifjúság szükség szerinti átrétegeződése ebben a társadalomban.

Ha van külföldön végzett mezőgazdasági, elektro-, gépész-, stb. mérnökünk, nem vagyunk képesek elhelyezni őket. Agronómusokra csak az államnak, megyéknek, városoknak és a román bojároknak van szükségük. A kisebbségi nagybirtokokat kisajátították. Ugyanez a helyzet az állatorvosoknál.

Út- és hídépítő mérnököket is csak az állam és a megyék alkalmaznak. A CFR nyújt még mérnököknek kenyeret és a resicai, kudgiri, buhusi és a többi nagyüzemek.

A zsidóság elnyomásának gazdasági volta itt ütközik ki. Ugyanis sem az állam, sem a megyék, sem a városok, sem az autonóm pénztárak (CFR, CAM stb.), de sem a nagyüzemek nem alkalmaznak zsidó mérnököt. És a nemzeti elnyomás ezen a téren állandóan fokozódik. Van már egy a „nemzeti munka fokozottabb védelméről szóló törvényünk” is, amelyet kisebbség-ellenesen alkalmaznak.¹⁶⁴

Orvosi pályán: a klinikákon, kórházakban zsidó orvosnak alig van elhelyezkedési és tanulási lehetősége. Kört nagyon nehezen kap a zsidó orvos és a legrosszabbat kapja. Ezt is minden pillanatban elvehetik. Városnál, megyénél, nagyüzemnél, az autonóm-pénztáraknál nem kaphat állást.

Ugyanez a helyzet a jogi pályán. A magisztrátusban nincs zsidó, de még a tisztviselők között is alig egynéhány.

Zsidó tanár állami iskolákban ma már nem kaphat állást.

Az elhelyezkedési lehetőségnek ezt a szomorú képét kapja útmutatóul az egyetemre beiratkozott zsidó ifjú. De beiratkozik és tanul, komolyan veszi tanulmányait és kikerülve az egyetemről, érti a mesterségét. Beiratkozik, intellektuális pályára megy, mert minden más pályán hasonló és azonos nehézségekre talál, a legtöbb vonalon még súlyosabbakra és sokat tanul, mert tudja, hogy csak nagy képzettsége, az átlagon felülemelkedő tudása emelheti a kenyérkeresők közé.

A gazdasági problémák konkrétebben megmutathatók. A pauperizált zsidó középosztály nem képes eltartani fiait az egyetemi évek során. A fenti problémákhoz csatlakozik tehát egy a fentieket is elsötétítő súlyos kérdés, az anyagi gond, a megélhetéshez szükséges létminimum előteremtése az egyetemi évek alatt. Az egyetemi taxák 4000 lej körül forognak, és ehhez jönnek még a vizsgadíjak. Az utolsó tanévben már a beiratkozással egyidejűleg le kell fizetni 2500 lejt, amely csak súlyosbította a helyzetet. A zsidó diák nem kap ösztöndíjat és tandíjmentességet is igen ritkán.

Ügyvédi irodákban nem lehet elhelyezkedni. Tanítványt nehezen lehet kapni és a korrepetitor fizetése minimális.

164 Az 1934. július 24-én meghozott román személyzet foglalkoztatását szabályozó törvényre utal, amely százalékokban szabta meg a vállalatoknál felvehető kisebbségi alkalmazottak arányát. Iancu: *Evreii din România 1919–1938...* 239.

A zsidó diákság gazdasági helyzetét legjobban a diákmenza tükrözi vissza, hol évről-évre mind többen és többen étkeznek, fokozódó kedvezményi kategóriákban!

A kenyérgondok még inkább elhomályosítják a jövőtlenség amúgy is fekete képét. Nincs honnan előteremteni a tandíjat, vizsgadíjat, nincs lakás és sokszor nincs meg az a minimális összeg sem, amit a menzán kell fizetni.

Felörlődnek az ifjúság energiái a kenyérgondokban, a lakás, mosás és ellátás mizériáiban.

Az egyetemre bekerült zsidó ifjú társadalmi és politikai harcok passzív, sokszor szenvedő részesévé válik: lezsidózzák, megverik. Akaratlanul is belép tehát a társadalmi, és politikai harcokba és kénytelen állást foglalni. Ez az állásfoglalás a legtöbbször spontán módon jön, és természetesen reakciója az antiszemitizmusnak. A spontán megnyilatkozás lassanként tudatosává válik, és határozott irányt vesz jobbra vagy balra.

A nemzeti elnyomásnak, az antiszemitizmusnak azok a termékei, amelyeket a pályaválasztás és az elhelyezkedési lehetőségek tárgyalásánál felhoztam, és amelyekbe minden egyetemre beiratkozott zsidó ifjú beleütközik és konkrét, gyakorlati sérelmét képezik, kiváltanak egy erős harci készséget az antiszemitizmus ellen. A zsidó diák felismeri az antiszemitizmus és fasizmus azonosságát és így a spontaneizmusból lassanként tudatos antifasizmus lesz.

Természetesen ez nem megy simán. Lelki megrázkódtatások, heves viták tarkítják ezt az utat. A spontán reagálás egyik neve a nemzeti öntudatra ébredés és a cionizmus felé való orientálódás. Ez azonban igen gyakran nem elégíti ki az ifjút, mert a Palesztina-centrizmus kikerüli az egyetemi és társadalmi élet sérelmeit és a cionizmus nem jelent harcot az adott társadalmi ellentmondások megszüntetéséért.

A zsidó egyetemi ifjúság tehát, melyet állandóan támad, üt a mai társadalom, nem tud elhelyezkedni. Nem tudja járni apái útját. A gazdasági és társadalmi élet realitásai azt az utat ma járhatatlanná, tették számára. Az elhelyezkedni képtelen ifjúság szemben találja magát az elhelyezkedettek féltékeny társadalmával. Generációk harca ez. („Helyet az ifjúságnak!”)

Röviden, mert a fentiekből már világosan adódik:

a zsidó egyetemi ifjúság politikailag, társadalmilag és gazdaságilag elnyomott. Ebből természetesen következik politikai hitvallása: harc a felszabadulásért.

A teendő: támogatni a zsidó egyetemi ifjúságot:

anyagilag az eddigieknél is fokozottabb mértékben, mert intellektuális túlterhelés nincs, utánpótlásra szükség van, fokozottabb elhelyezkedési lehetőségre pedig a többi pályákon sem talál az ifjúság, ez tehát nem lehet szempont,

erkölcsileg az ifjúság mögé állni, mert az elnyomás alóli felszabadulásért való küzdelem a zsidóság létért való harca, önvédelme és a zsidóság tragédiájának egyetlen helyes kivezető útja.

1935. január–február, Kolozsvár

Mint minden megújódás, a zsidó reneszánsz is száz százalékos. A közelmúltból, amely után éles változásként közvetlenül következik, mindent elvet, a távoli múltból, amelynek emlékképei már tradíciószámba mennek, mindent megragad és követendő példaként állít fel.

A most folyó és elkülönülő zsidó népi, mondjuk nemzeti mozgalom az évszázados beolvadó, asszimilációs kurzussal szemben túlzás nélkül is reneszánsznak nevezhető. A történelem számtalan változata mutatja, hogy nem csak az egyénnek, de egy népnek élete is csak úgy tud a pusztá létezésből, a céltalan vegetálásból egy praktikus és etikusan is magasabb szférába emelkedni, ha életének eszmei tartalma is van.

A zsidóság, a mai zsidó többség életének eszmei tartalmát Palesztina ad. Palesztina nemcsak azt jelenti, hogy ultima ratioja a teljesen hontalanná vált és máshol már letelepedni sem tudó zsidónak, nemcsak a vágyat jelenti a saját otthon, a nemzeti otthon iránt, de szimbolizálja a szöges elfordulást is a közelmúlttól és az irányvételt a távoli múlt, a tradíciók felé. A szimbolikus jellegre, a tradicionalizmus lázas áhítására elég, ha az egyik bázeli cionista kongresszus eseményeit említjük. Ismeretes, hogy a profetikus magasságig emelt és emelkedett Herzl Tivadar az antiszemita mozgalmak hatása alatt szentelte és áldozta is fel életét egy zsidó otthon létesítéséért. Gyors segítséget akart, és mert a Palesztináért folyó diplomáciai tárgyalások lassan haladtak előre, a zsidó telepítést, az otthon építését Afrikában akarta azonnal megkezdeni. A kongresszust azonban az eszme fanatizálta és nem annyira a gyakorlati és azonnal lehetséges letelepítés. Palesztina volt az eszme, csak Palesztina kellett a kongresszusnak. Ha jóval később is, ha akkor még szinte utópisztikusan is, de a zsidó fantázia már csak ettől volt mámoros. Herzlnek engednie kellett. Esküdnie kellett, hogy Palesztina mellett más tervét el is ejti.¹⁶⁵

Thomas Mann mondotta a minap Budapesten, hogy egy művészi alkotás nagyvonalúságát a fantáziának az erkölccsel való szerves kapcsolata adja. Ha egy nép életében van alkotó poézis, a Palesztina-eszme valóban az, valóban poétikus. És ha van etikája egy nép honfoglalásának, ez a honfoglalás valóban telve van erkölcsi tartalommal. A nagyvonalúságot tehát Thomas Mann értelmezése szerint sem lehet tőle elvitatni. Kétségtelen előttünk az is, hogy a mindennapi élet kézzelfogható realitásai mellett van más realitás is. Hinnünk kell a fantázia valóságosságában is, ha a képzelet ez? Nem a rossz hiszem ingerli, ha a gondolat

165 A különböző zsidó-haza elképzelésekre (Uganda-terv) lásd: Jehuda Reinharz–Anita Shapira (szerk.): *Essential Papers on Zionism*. New York University Press, New York–London, 1996. 119–131.

nem posványból szárnyal fel, hanem morális alapon indul és marad meg. Ha nem így volna, igazi nagyjainkat kellene megtagadnunk, akiket mind képzelőerejük és annak erkölcsössége emelt a magasba.

Az eszmék is az időben virágzanak. Lesznek, hatnak, tette tarkállanak. De egyszer elhalnak. Utánuk azután mások jönnek. Észrevétlenül, sokszor egyidejűleg, de kevésbé virulensen egy eszme már hat a másik életében is.

Az asszimiláció ma többé-kevésbé a múlté. Elvirult, fonnyadó eszme. A történelemírók majd megállapítják, hogy a zsidó nép életében milyen volt a szerepe.

A palesztinizmus virul ma és jelenti a zsidó tradíciók vállalását is. Mint Palesztina-propaganda, mint visszafordulás mindahhoz, ami az ősi zsidó múltat jelenti, hatásos is. Tömegmozgató erejénél fogva eredményes is. – Számunkra, Rendünk számára, önként felvetődik a kérdés: a tradíciókhoz való szenvedélyes visszafordulás, a múltnak fenntartások nélküli, majdnem pszichikus vállalása egyezik-e a mi sajátos gondolkodásunkkal, egyezik-e a mi saját tradícióink szellemével? Rövidesen száz éve lesz annak, hogy Amerikában az első BB-páholy megalakult. A BB-Rend ma tízezrek rítusa és szellemi világa. Ez a szellem mindenekelőtt szabadságot, világosságot, emelkedettséget, az egyéni és társadalmi élet jelenségeivel szemben tehát magas kultúrfokot jelent.

Mi a kultúra a mai civilizációban? Egyéni, vagy tömegjelensége-e? Fanatizmust, vagy egyéni önmérsékletet jelent-e?

A kultúra nyilván az őseMBERI vadságok lefaragását, kiművelését jelenti. Ha van – és akadémikusan kétségtelenül van – maximuma a kultúrának, akkor ez a maximum az a fok, amely az embert alkalmassá teszi a többi emberrel való olyan együttélésre, amely önkéntes, civilizációs csend- és rendszabály nélkül is fennállni tudó. Erről a legmagasabb kultúrfokról lejjebb szállva a kulturáltság valóságos és nem akadémikus egyéni mértékét is az a mód jelöli, ahogy valaki mást, a többi embert elviseli, azok életét, erőfeszítéseit tudomásul veszi. Ez a kör az ismeretek nagyságával együtt bővül, vagy szűkül. A szabad szellemű ember szociális köre nagyobb, a zártabb, korlátozottabb szellemű emberé kisebb. A megismerés, az ismeretszerzés pedig, melytől a szellem kisebb, vagy nagyobb szabadsága, vagy kötöttsége függ, csak egyéni lehet és nem tömeges. Rendünk tagjainak is tradicionálisan és praktikusán is, csak ez lehet a feladata: szabad szellemű, kötetlen gondolkodású egyéneket kinevelni. A Palesztina tradicionalizmussal szemben tehát mi az egyéni kultúrára való törekvést állítjuk céljaink közé, mert az egyetemes célkitűzésünknek ez a megfelelő, mert a fanatikus tradíció-imádat helyett ez a mód a kritikus tradíciótiszteletre tesz majd bennünket alkalmassá.

Jelenti ez valójában a múlt megtagadását? Semmiképpen sem. Mindennek van fényes és árnyas oldala, a jó karöltve jár a rosszal. Egy szellemi, tradicionális örökségben is van jó és rossz elem. Aktiválni, pozitív értéké tenni úgy fogjuk ezt az örökséget, ha kétoldalú mérleget állítunk fel és szerető kritikával tudatosítjuk a magunk számára az értéket és elválasztjuk az értéktelentől. Röviden: nemcsak

a szívünkkel hódolunk a múlt előtt, de agyunk szabad mérlegével is. Így eljárva Rendünk magas kultúrájú tradícióinak is eleget teszünk és meglátjuk azt az univerzális horizontot, amely megóv bennünket egy szellemi gettó szűkös kínai falaitól is.

B'nai B'rith Szemle, 1935. január-február, 3-5.

Balkányi Kohn Jicchák:
A zsidó nemzeti gondolat és a hagyomány szintézise

Zárószó. 1936, Bánffyhunrad

A gazdasági újjáépítés Erec Jiszráel-ben nemcsak, hogy vallás nélkül ment végbe, hanem nagyon sokszor magán viselte a vallásellenesség karakterét. Mindazonáltal, minél tovább folyik és fejlődik az újjáépítés, minél jobban konszolidálódik az ország, annál jobban érlelődik a fürkésző agyakban az a felismerés, hogy a belső szilárdság legfontosabb tényezőjét a szellemi alap képezi.

Az ország a nacionalizmus számára rendkívüli fontossága ellenére is csak külsőséget jelent. Emellett nagy szükség van a szellemi tényezőkre.

A nemzeti eszme csak ott nyilatkozik meg, ahol szellemi momentumok érvényesülnek. Az ország az a színhely, ahol a nép szellemi élete kibontakozik. És a haza hegyei és vizei iránti szeretet is csak akkor válik a nemzeti érzés egy részévé, amidőn az a népdalban, vagy a költők és írók műveiben mintegy szellemi táplálék megtalálható.

Egy nemzet történeti nagyságának nem az ország földrajzi nagysága a zsinórmértéke, hanem inkább az, hogy milyen erős és befolyásos annak szellemi (vallásos) és nemzeti élete. Senki sem fogja a babilóniaiakat, vagy a rómaiakat – mint nemzetet – magasabbra emelni, mint a görögöket, akik egy kicsiny országban éltek.

A zsidó nép jelentősége és befolyása az emberiség kultúrájára túlnyomóan a vallás terén mutatkozik. Kétségtelen, hogy a zsidók, amikor még önálló nemzeti életet éltek, más téren is elérték eredményeket, de leginkább az vált maradandóvá és tartós befolyással az emberiség kultúrájára, amit a vallásos eszmék terén hozott létre és termelt ki. Ez a befolyás nemcsak a kereszténység keletkezése idején, hanem később, a vallásos mozgalmak idején is megnyilatkozott.

A vallás a legfontosabb eszköze volt a zsidóság fennmaradásának; a zsidó nép a vallásából merítette az erőt, amely egy hallatlan mártíriumban minden gyötrelmet és üldöztetést elviselhetővé tett és a nép életképességét megőrizte.

A cionizmus is, annak ellenére, hogy a modern nacionalizmushoz csatlakozott, erejét főképpen a messianizmus vallásos eszméjéből merítette. Ezt bizonyítja már a neve is. Nem nevezték a mozgalmat „judaizmus”, vagy „hebraizmusnak”, hanem „cionizmusnak”, mert a „Cion” szónak már egy különös varázslatos csengése van a zsidó lélekben. Nemcsak politikai és hatalmi emlékek azok, amelyeket ez a név bennünk felelevenít, hanem inkább vallásos természetűek. „Cionból indul ki a Tan...” Cion a Szentély színhelye, Izrael törzseinek a közös istentiszteletre kijelölt egyesülési helye. Cion neve visszhangzik minden imánkban: „Könyörülj Örökkévaló Istenünk Izrael népeden és Jeruzsálem városodon és Cionon, ahol dicsőséged lakozik és Dávid házának királyságán a felkenteden és a nagy és szent házon,

mely Nevedről neveztetik”. A cioni reményt újítja meg a zsidó a lakodalomnál; a gyászolókat is „Cion és Jerusálajim többi gyászolóival” vigasztalja. És hogy Herzl felhívása a keleten olyan nagy visszhangra talált, annak is az az oka, hogy ott a zsidó vallásos érzés sokkal erősebb volt, mint a nyugati asszimilált zsidókban.

Úgy tűnik azonban, hogy az idő egyengeti az „önmeggondolás” útját. Mindinkább nő az a felismerés, hogy a zsidó nemzetiség kizárólag vallásos alapon lehetséges. Mindenesetre kísérleteket kell tenni a megértés felfokozásának irányában. Főképpen pedig őrizkedni kell egy új tévedéstől, ugyanis attól, mintha a nép alkotóereje egyedül képes lehetne a vallást megújítani. A zsidó vallás nem a népszellem terméke. Bizonyos, hogy a zsidó népben vallásalkotó erők is vannak. Azonban nem szabad elhiggyük, hogy a népből egy új vallás fakadhatna. Az, csak a hagyományból éledhet újjá és csak a tradíció alapján emelkedhetik az építés. Ezzel ne legyen mondva, hogy a vallásalkotó szellem nem fog kibontakozni és érvényesülni, (csak nem lesz olyan spirituális-ideális – mert nem hiába élt a zsidóság kétezer évig Európában...) hiszen Jóél próféta is azt mondja: „akkor kiöntöm lelkemet minden testre és a ti fiaitok és leányaitok profétálni fognak” (Jóél 2:28). És amidőn bölcseink a „Minhág Jiszráél Tóra” jelszavát kiadták, amidőn a zsidó törzsre azt mondják: „ha ők maguk nem is proféták, mégis profétaivadékok ők...”, úgy minden bizonnyal erre a vallásalkotó erőre gondoltak.

A vallásos élet alapja csak a Tóra – az írásbeli és a szóbeli Tan lehet.

Aki a zsidó nép reneszánszát előmozdítani és siettetni akarja, annak dolgoznia és közreműködnie kell, hogy a nemzeti újjáéledés, történetünk földjén (a történeti határok között) az ősi hagyomány szellemében menjen végbe.

Zárószó

Komoly és nehéz idők járnak felettünk. Az idők nagyon komolyak és válságosak minden államnak és népnek, de különösen kritikusak és nehezek a zsidóságnak általában és a zsidóknak külön-külön. Jobban, mint bármikor a meggyőződés hűségét és becsületességét kell tanúsítanunk úgy a minden oldalról ostromló támadásokkal, mint a vallástalanság bomlasztó befolyásai, a vallásgyűlölet, az ateizmus és a materializmussal szemben.

A zsidóság belső megerősítése és vallásos életének megtermékenyítése, intézményeinek fejlesztése és a nemzeti újjáéledés számára való meghódítása képezi célunkat és feladatunkat.

A judaizmus van hivatva arra, hogy az egész emberiséget meghódítsa. A történeti fejlődés azoknak az eszméknek a magaslatára fogja emelni, amelyek a judaizmusban jutottak kifejezésre. Ezért igyekeznünk kell, hogy vallásunk minél nemesebb alakot öltjön, hogy magában a zsidóságban tartalmának, kútforrásainak, történeti pályafutásának ismerete által a hozzá való szeretet megerősödjék és, hogy a zsidók mindenütt abba a polgári és társadalmi helyzetbe jussanak, amely emberi jogaiknál és emberi méltóságuknál fogva, de az egész emberiség egyetemes céljait szolgáló vallásos hivatásuk folytán megilleti őket. Erre minde-

nekelőtt azok fáradhatatlan tevékenységére és erőfeszítésére van szükség, akik a judaizmus tanítására és annak a zsidóságban való megerősítésére és megszilárdítására vannak hivatva.

Az utóbbi idők eseményei sajnos beigazolták, hogy az úgynevezett európai haladásnak semmi szerepe nincs a zsidósággal szemben. Az asszimilációs ideológia felfogása – miszerint az emberiség előrehaladása kényszerűen megoldja a zsidókérdést – önmagában összeomlott, minekutána a zsidó nép egyetlen reménysége: Erec Jisráél. Ebben az országban látjuk nagy reménységünk megvalósulását.

De a diaszpóra országaiban is el fog ülni a vihar, amint kétezer esztendő alatt nagyon sokszor elült. Mi, zsidók specialisták vagyunk ezen a téren. Már a pészachi Hággádában is van egy kitétel, amelyet különös ünnepiességgel szoktunk recitálni: „Minden időben felkelnek ők ellenünk, hogy elpusztítsanak...” És tényleg, történetünk minden lapja e felkiáltást igazolja.

A mostani viharos hullámok is – ha még olyan fenyegetően is csapkodják a zsidó partokat, ha még olyan magasan is csaponganak – el fognak simulni s a zsidó nép most is épen fog kikerülni. Mert a zsidó nép egészséges ösztönével most is meg fogja találni az igazi utat, az önmeg gondolás útját.

Nem a fatalizmus, nem az idegen eszmékben és idegen segítségben való bizakodás fogja népünket megmenteni, hanem egyedül és kizárólag a zsidósághoz és azon keresztül a Zsidó Államhoz való visszatérés.

Balkányi Kohn Jicchák: A judaizmus lényege. Tipografia Diamantstein, Huedin, 1936. 106–110. és 111–113.

Landó Jenő: A transzszilvániai zsidóság feladatai

(Részlet) 1937, Kolozsvár

Könnyű volna megrajzolni az ardeali zsidóság problémájának eszményi megoldását. Könnyű volna maximális munkatervet felvázolni és a zsidóság teljes alkati átszervezését, egészséges népi életének megteremtését, a hitközségek népközséggé való átalakítását, egy ideális iskolahálózat és általában a kulturális önkormányzat megvalósítását célul kitűzni. A transzszilvániai zsidóság fejlődésének lehetőségét azonban szigorú külső és belső adottságok korlátozzák, amelyek még elméletileg sem bírják el a maximális célkitűzéseket. A diaszpórában nincsenek és nem is lehetnek teljes megoldások, és aki a zsidókérdés gyakorlati megoldására akar konkrét programot adni, annak meg kell elégednie a lehetőségek adta félmegoldásokkal, amelyek a jelenlegi helyzetnél fejlettebb és elviselhetőbb állapotot teremtenek.

A zsidókérdés és az antiszemitizmus a zsidóság egészségtelen struktúrájú elrendeződésének a vetülete. Eltűnni csak akkor fog, ha sikerül a zsidó népnek világméretekben való átrétegeződése. Ma már a cionizmus egykori ellenfelei is tudják, hogy nagyszabású átrétegezés csak területi koncentráció és önálló kultúra megteremtése révén lehetséges.

Ám, ha a cionizmus végső célkitűzéseiben nem is számol örök diaszpórával, kétségtelen, hogy Palesztina felépítése nemzedékek munkája. A gálut-probléma megoldása tehát még nemzedékeket foglalkoztat majd. Az itteni zsidóságnak gálut-programra szüksége van öncélúságból, hogy a zsidó tömegek gazdasági és lelki életét elviselhetőbbé tegye, de szüksége van céltudatos gálut-politikára a cionista mozgalomnak is, mert egy anyagilag és erkölcsileg tönkrement gálut nem tudná szolgáltatni a palesztinai építéshez szükséges lelki és anyagi energiákat.

A közép- és kelet-európai zsidóktól sűrűn lakott országokban a zsidóság gazdasági és politikai helyzete nagyjában azonos. Ami az itteni zsidóság helyzetében sajátos, az e nép különleges történelmi fejlődéséből következik. A régi uralom alatt az ország sajátos nemzetiségi és gazdasági viszonyainak következtében a zsidóság csaknem maradék nélkül az államalkotó többséghez tartozott. Csak az uralomváltozás után váltotta fel a beolvadási törekvést a nemzeti versenyből folyó elkülönülési törekvés, amellyel szembeni védekezésre a múltban az itteni zsidóság se szervezetileg, se lelkileg kellőképpen felkészülve nem volt és így új népi életének megteremtése csak lassan és félig-meddig sikerült. A zsidó élet egészséges átépítésének egyik akadálya az a hitközségi szakadás, amely csak egykori magyar területeken ment végbe s amely egyetlen kollektív zsidó vagyont és a zsidó népi jövedelem legfőbb forrását kettéosztotta és a hitközségek jövedelmeit kulturális és szociális célok helyett főleg hitéleti viszályok pénzelésére pazarolta.

Csak e sajátos momentumok figyelembevételével vázolhatunk fel olyan programot, amely hivatva van kijelölni az ardeali zsidóság fejlődésének útját.

Az itteni zsidó közélet újjászervezési munkája főképp három területen kell, hogy végbemenjen:

1. Gazdasági,
2. kulturális és
3. politikai-közéleti téren.

Az építő program kitűzésének s megvalósításának van azonban egy elengedhetetlen feltétele és pedig: a zsidó egység és tömegbázis megteremtése. Olyan zsidó egység nélkül, amely egy minimális program köré egyesíti az itteni zsidóság többségét, nem képzelhető el nagyobb szabású belső, vagy külső zsidó munka. Csak a széles tömegekre támaszkodó zsidó egység jelent komoly erőt az antiszemitizmus elleni védelmi harcban és segítheti elő a belső regenerálódást. E tömegbázis megteremtése azonban egyben az itteni zsidóság legnehezebb feladata is. Az itteni zsidóság társadalmi, hitéleti és ideológiai differenciálódásai olyan mély szakadékokat ásnak a különböző csoportok közé, hogy egy tisztán belülről jövő egység megteremtése alig képzelhető el. Az eddigi egység kísérletek (a Központi Bizottság, mely a Zsidó Pártot és az UER-t fogja egybe és bizonyos fokig az ortodoxia hozzájárulását is bírja és a világkongresszusi keret) külső nyomásra történtek.¹⁶⁶ Formai egységből építő egység azonban csak akkor lesz, ha lassú, céltudatos nevelő munkával sikerül a külső veszélyt tudatosítani és felébreszteni egy belülről jövő egység vágyát. Ennek érdekében meg kell változnia az itteni zsidó közélet egész mentalitásának. Néhány zsidó közéleti vezetőnek exkluzív politizálgatását és hitközségi monopóliumát fel kell, hogy váltsa a tömegszervezet, amely a különböző hitéleti és közéleti sovinizmusok kiélezése helyett, hozzálát az itteni zsidóság megszervezéséhez. A genfi Zsidó Világkongresszus felismerve a zsidóság mai súlyos helyzetét, kiadta a jelszót a zsidó népközösségnek széles demokratikus alapon való megszervezésére. Ez nálunk is az eddig elmulasztott nagy összefogásnak, az összes aktív zsidó erők egységesítésének a kiindulópontja kell, hogy legyen. Még fontosabb feladat az itteni zsidóság érzelmi átnevelése.

Politikai, gazdasági és kulturális harc nem képzelhető el megfelelő lelki előkészítés nélkül s azok a rétegek, amelyek a zsidóságtól való menekülésükben akár a polgári, akár a baloldali asszimilációba vetették magukat, zsidó kisebbségi jogaikért eredményesen csak akkor harcolhatnak, ha lelkileg is visszatérnek a zsidósághoz, s ha a zsidó állásfoglalás számukra nemcsak politikum, hanem komoly lelki magatartás is.

A tökéletes zsidó egység és az itteni zsidóság érzelmi átnevelése azonban éppoly távoli ideál, mint az egészséges társadalmi élet, vagy az antiszemitizmustól mentes társadalom és ezért az egység hiányára való hivatkozásával nem halaszthatók el

166 Lándó Jenő valószínűleg az 1936 elején létrehozott *Romániai Központi Zsidó Tanácsra* utal. A szervezetet a Zsidó Párt és a Román Zsidók Szövetsége hozta létre, élére Wilhelm Fildermant, az RZSSZ elnökét választották meg. Ancel: *Contribuții la istoria României...* 84.

azok a teendők, amelyeket az itteni zsidóság jelenlegi helyzete sürgősen megkövetel. A meglévő és rendelkezésünkre álló erővel kell megindítanunk a zsidó utca gazdasági, kulturális és közeleti területén az újjászervezés munkáját.

Gazdasági program

A transzszilvániai zsidó tömegek deklasszálódásának és rohamos elszegényedésének két oka van. Az egyik az általános gazdasági válság, amely azzal, hogy a középosztályú egzisztenciákat is felmorzsolja, fokozottabban hat a zsidó tömegekre, a másik az államalkotó többség kiszorító tendenciája: a gazdasági antiszemitizmus, vagyis az a politika, amely a feltörekvő többségi középosztályt a meglévő zsidó egzisztenciák rovására is igyekszik kenyérhez juttatni. Az itteni zsidóság kollektív gazdasági tevékenységének tehát két irányban kell haladnia:

1. A meglévő gazdasági pozíciók megvédése,
2. Új gazdasági pozíciók teremtése.

A gazdasági teendők felvázolásánál őrizkednünk kell az illúzióktól. Az általános gazdasági krízis világszerte erősen megviseli a középosztályt. A zsidóság és így az itteni zsidóság is nagy tömegeiben a pusztuló középosztályhoz tartozik, nagy többsége szabadfoglalkozású, kereskedő, kisiparos, általában a termelés és a fogyasztás közé ékelt középréteg. A süllyedő középosztály megmentésére irányuló általános akciók nagyrészt a fasizmus vonalába esnek, amelynek egyik fő jellegzetessége az uralkodó többség nemzeti versenye és a politikailag megrövidített kisebbségek, jelen esetben a zsidóságnak a versenyből való kiküszöbölése. Ebből következik, hogy minden olyan törekvés, amely a középosztály általános megerősítését célozza, egyszersmind új zsidó középosztályú tömegeket tesz kenyértelessé. e tétel igazolásául csak egy példát hozunk fel, a nemzeti munka védelméről szóló törvényt, amely a többségi középosztály megerősítését nyilvánvalóan a kisebbségi egzisztenciák rovására képzei.

Kulturális feladatok

Ilyen körülmények között az a gazdasági program, amelyet felvázolunk, nem lehet sem teljes, sem pedig maradék nélkül kielégítő és csak arra szorítkozhat, hogy a körülmények adta lehetőségeket maximálisan kihasználja:

Határozzuk meg közelebbről a fentebb említett tennivalókat:

1. A meglévő gazdasági pozíciók megvédése.

Az e téren kifejtendő aktivitás elsősorban politikai természetű kell, hogy legyen, a zsidó közösségnek a demokratikus törekvésekbe való bekapcsolódása, mert csak a demokratikus rendszer biztosítja mindenkinek, nemzeti és faji különbség nélkül, a munkához és kenyérhez való jogát.

Gazdasági téren első teendő a jelenlegi altruista hitelkeretek kiszélesítése, a kiskereskedő és kisiparos, a tengődő falusi zsidó rétegek olcsóbb hitellel való ellátása, végül gazdasági és társadalmi harc a zsidó munkaadóknál alkalmazott zsidó tisztviselők és munkások kiszorítása ellen.

E programhoz szükséges anyagi feltételeket csak a zsidó hitközségek népközségekké való átalakítása révén tudnók előteremteni, mert ez az egyetlen lehetősége annak, hogy a hitközségek bevételeit szociális célokra fordítsuk.

2. Új gazdasági pozíciók teremtése.

Még a mai gazdasági körülmények között is komoly eredményeket érhetnénk el új gazdasági pozíciók teremtése révén. A felnövekvő zsidó ifjúság nagyszabású átrétegezésének szolgálatába kell állítani az egész itteni zsidó közéletet. A meglévő zsidó tanoncotthonok, amelyek eddig is eredményesen folytatták ezt a munkát, jelentős gócai lehetnek az átrétegezési mozgalomnak. Tevékenységüket azonban sokkal szélesebb alapokra kell fektetni. Mindenekelőtt tudományos előkészítő munkára van szüksége az átrétegezési akciónak. Szociográfiai felvételekkel pontosan meg kell állapítani az itteni zsidóság rétegződését és egzisztencia-kutató intézet felállításával meg kell állapítani, hogy a jelenlegi helyzetben, melyek azok a termelési ágak, amelyek a felnövő zsidó generáció számára megélhetést nyújtanak. E tudományos kutatások alapján kell elosztani a zsidó ifjúságot a különböző pályákon. Csak a módszeres kutatás adhat pontos feleletet arra, hogy hány orvos, mérnök, ügyvéd, kereskedő, iparos, munkás s az ország melyik vidékén, városban-e, vagy falun helyezkedhet el a jelenlegi viszonyok közt.

Ilyen tanulmányi körök megszervezésére nálunk a kezdeményező lépések megtörténtek, mindaddig azonban, míg gyakorlatilag is ki nem épülnek, komoly gazdasági tevékenységről beszélni nem lehet.

A transzszilvániai zsidóság gazdasági elszegényedésével párhuzamosan jár kulturális nyomora is. Az itteni zsidó tömegek kulturális szegénysége sokkal nagyobb, mint az aránytalanul súlyosabb gazdasági helyzetben élő kelet-európai zsidó medencéké. ennek elsősorban az az oka, hogy az itt élő zsidóság a régi rezsim idején egyáltalán nem érdeklődött a zsidó kultúra iránt, amit nyelvi nehézségek is indokolnak. A régi zsidó nemzedék nyelve jiddis vagy magyar, az új zsidó generáció jiddisül már nem tud, hebraizálva nincsen, kultúráját a magyar és a román nyelv határozza meg.

A zsidó kultúrához való hozzáférésnek nyelvi eszköze a jiddis, vagy a héber és e két nyelv szempontjából az itteni zsidó ifjúság egyformán felkészületlen.

A zsidó népi reneszánsz mozgalma azt a célt tűzte maga elé, hogy a zsidó tömegeket visszavezetni a zsidó kultúrához. Ebből a szempontból a herzli tanítás volt a programja a mozgalomnak. Herzl szerint a cionizmus visszatérés a zsidósághoz még a zsidóországba való visszatérés előtt. A maximális és ideális elképzelés az volt, hogy az itteni zsidóság egy-két generáció után hébernyelvű kultúrközösséggé váljék, amely éppen úgy élje a maga önálló kulturális létét, mint pl. az itt élő német kisebbségek.

Már az első években kiderült, hogy ez a maximális célkitűzés megvalósíthatatlan. Egész iskolahálózat kellett volna keletkezzék minden zsidólakta centrumban, óvodától középiskoláig, amely élővé tette volna itt a héber nyelvet. Részben külső körülmények hatása alatt (az állam támogatta azt a törekvést, amely a

magyar asszimilációból való kikapcsolódást célozta, ugyanakkor azonban a hebraizációt nem csak hogy nem segítette, hanem egyenesen el is gáncsolta), még inkább belső okok miatt: teljesen hiányzott az iskoláért való áldozatkészség, a hitközségek pedig a maguk ideológiai és szervezeti struktúrája miatt minden középiskola gondolata elől mereven elzárkóztak. az itteni zsidóság iskolái így rendkívül siralmas képet mutattak, néhány elemi iskola, ahol pár héber szót tanul a gyermek, amit a középiskolában rohamosan elfelejt, és középiskola, amelynek zsidó jellegét főképpen a szombat megtartása és az iskola nevében a zsidó jelző adja meg. Ilyen iskolaviszonyok között a néptömegek hebraizálásáról komolyan beszélni nem is lehet. Viszont minimális célkitűzést nehéz megfogalmazni és gyakorlatba ültetni.

A jiddis nyelvvel szemben való ellenállás nálunk nem csak cionista elvi kérdés. Az igazság az, hogy a zsidóság nagy részétől éppen olyan távoli a jiddis nyelv, mint a héber, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a körülmény, hogy Transzszilvániában képtelen egy jiddis hetilap, vagy irodalmi folyóirat gyökeret verni, (az ortodoxia hetilapja is magyarul jelenik meg),¹⁶⁷ jiddis színház nem tud komoly talajra találni.¹⁶⁸ Ha Lengyelországban, az Ókirályságban, Besszarábiában cionisták és nem cionisták jiddis nyelven találják meg a kapcsolatot a zsidó kultúrával, úgy nálunk a jiddis ugyanolyan távoli ideál, mint a héber.¹⁶⁹ Ha a jiddis általános nyelve volna az itteni zsidóságnak, úgy annak konzerválása elsőrendű feladat volna, ennek hiányában azonban az ideális célkitűzés csak a hebraizáció lehet. Vannak ennek indító okai is, nevezetesen: a zsidó jövővel és az új zsidó kultúrával való kapcsolatot a héber nyelv jelenti.

A maximális célkitűzések megvalósításának nehézségei miatt kulturális téren ugyanúgy félmegoldásokkal kell beérnünk, mint gazdasági és politikai téren. Mindenekelőtt szanálni kell zsidó szempontból a meglévő iskoláinkat, amelyeknek tantervében a zsidó múlt és jelen nem, mint holt anyag, hanem mint a jövő bázisa szerepeljen. Meg kell szüntetni azt a rendszert, hogy a héber nyelvet úgy tanítsák, mint pl. a görögöt a régi középiskolákban; a hébert élő nyelvvé kell tenni, amelynek segítségével az új héber irodalmat is nyomon követhesse a diák. A biblia tanításának is ki kell szélesednie abban a mértékben, hogy a biblia olvasásával Palesztina földrajza, természetrajza, egykori gazdasági és politikai viszonyai is kidomborodjanak. A zsidó iskola általában kaput kell, hogy tárjon a zsidó kultúrának és a zsidó jövőnek.

Új zsidó iskolákat kell teremtenünk a meglévők mellé, aminek két anyagi lehetősége van: 1. az egyéni áldozatkészség, amelytől tapasztalataink alapján, nem

167 A *Hoemesz* hetilapra utal.

168 Erdélyben a két világháború között hosszabb-rövidebb ideig működtek jiddis színekedelő társaságok, de a zsidó színjátszás főként a külföldi jiddis társulatok vendégszerepléseiből állott.

169 A jiddis nyelv ismerete a Magyarországtól Romániához került területen régiókként változott. Máramarosban 1930-ban a zsidók 97,5%-a, 1941-ben 82,8%-a vallotta magát jiddis anyanyelvűnek. Ezzel szemben Biharban 26,9%, illetve 6,9% volt ez az arány. Recensământ 1930, 2. XXXII-XXXV., LVIII-LXI., LXXXIV-LXXXVII., 1941. évi népszámlálás... 6-8. (4. sz. melléklet)

sokat várhatunk és 2. a hitközségek népközségekké való átszervezése, amely lehetőséget teremt arra, hogy a népi vagyon egy részét kulturális célokra fordítsák.

Az iskolán kívül a nagy tömegek kulturális szükségleteinek kielégítésére népegyetemet, állandó ismeretterjesztő tanfolyamokat kell szervezni. A zsidó intellektuelek egyik reális munkaterülete Transzszilvániában a zsidó tömegek nevelése és tanítása kell, hogy legyen.

A kulturális munka megszervezése érdekében legelső feladat megteremteni egy zsidó tudományos intézetet, amely a maga irodalmi, szociológiai, történelmi, gazdaságpolitikai és Palesztina-tanulmányaival egyrészt Önálló kutató munkát végezne, másrészt, mint tanintézet szolgálná a zsidó tanerők továbbképzését és megszervezné az iskolán kívüli kulturális munkát.

Politikai teendők

Politikai harc nélkül sem gazdasági, sem kulturális tevékenység nem képzelhető el. Csak a kisebbségi jogok fokozatos kiküzdése teremthet lehetőséget az itteni zsidóság számára a gazdasági és kulturális tevékenységre. Az itteni zsidó politikának tizenöt éves tradíciója van, de még ma is a kezdeti nehézségekkel küzd. Három súlyos hiányosság jellemzi az itteni zsidóság politikai tevékenységét:

1. Az ifjúsági kérdés elhanyagolása,
2. a tömegbázis hiánya,
3. a közélet stagnálása.

A transzszilvániai zsidóság önálló politikai tevékenységét a cionista mozgalom térhódítása szabta meg. Nálunk az önálló zsidó belpolitikának szükségessége együtt jelentkezett a cionista mozgalommal és az első években a belpolitikát az Ardeali Zsidó Nemzeti Szövetség, vagyis a cionista szervezet vezette a Palesztina-munkával együttesen. Csak amikor kiderült, hogy a cionista szervezet, amelynek beállítottsága évről évre inkább Palesztina-centrikus lett és amely az ifjúságot nem a gálut-munkára, hanem a palesztinai kolonizációra készítette elő, nem vállalhatja tovább a galut-politika irányítását, alakult meg előbb a Zsidó Választási Blokk, majd a Zsidó Párt, amely átvette a gálut-politika irányítását. Születési hibája volt a Zsidó Pártnak, hogy vezetése kizárólag a cionista mozgalom vezetőinek kezébe került, akik továbbra is a Palesztina-munkára fordították a legtöbb figyelmet. Nem egy kísérlet történt a Zsidó Párt kereteinek kiszélesítésére, mindaddig azonban, amíg a párt keretei valódi tömegbázisra nem épülnek, komoly és eredményes politikai tevékenység nem képzelhető el.

A pártélet jelenlegi vezetői nem is alkalmasok a tömegbázis megteremtésére, mert abban a korszakban gyökereznek, amelyben a zsidó politika a tömegek kizárásával néhány vezető ember egyéni tevékenysége volt és ez az oka annak, hogy az itteni zsidó politikát inkább a képviselői mandátum, mint a tömegek széles aktivizálása jellemzi.

A politikai tevékenység elsősorban az ifjúságot érdekli. A transzszilvániai zsidó politikai élet átszervezésével módot kell adni a közvetlenül érdekelt ifjúságnak az

aktív politikai életbe való bekapcsolódásra. A zsidó ifjúság súlyos egzisztenciális kérdéseiben teljesen magára van hagyva. A zsidó közéletnek egyformán támogatnia kell azt az ifjúságot, amely a chaluci utat vállalja és azt az ifjúságot, amelyik itt akarja egzisztenciájának alapjait biztosítani.

A tömegbázis megteremtésének alapfeltétele a zsidó közélet teljes demokratizálása. A hitközségtől kezdve a politikai pártig, minden zsidó fórumon az eddigi személyi politika helyett a valóban demokratikus választások révén új, megfelelő erők aktivizálása.

E két feltétel megvalósulása önmagától valósítja meg a harmadikat is. Megszünteti a transzszilvániai zsidó közélet stagnálását és az eddigi szegényes politikai tevékenységet bátor, új politikával váltja fel.

Megkíséreltük a fentiekben röviden összefoglalni a transzszilvániai zsidóság gálut-politikájának alapvonalait. Ez a gálut-munka sohasem kerülhet ellentétbe a cionista mozgalommal. A cionizmus a világ zsidóságának történelmi alkotása, amely a zsidó nép évezredes egészségtelen állapotát hivatott megszüntetni. A gálut-munka életünk folytatását akarja biztosítani. Nincsen eredményes építőmunka Palesztinában, anyagilag és erkölcsileg egészséges galut nélkül, de a galutban sem építhetjük fel népi életünket a palesztinai zsidó központ nélkül, amelynek népi kisugárzása kell, hogy kijelölje az elkövetkezendő nemzedékek számára a galuti zsidóság életének fejlődését.

Lándó Jenő: A transzszilvániai zsidóság feladatai. Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája. A Zsidó Diáksegélyző Kiadása, Cluj, 1937. 73–80.

74.

Weimann Jenő: Zsidó szociográfiai kutatást!

1937, Kolozsvár

Ifjúsági körökben és az idősebb nemzedék részéről egyre gyakoribbá válik egy követelmény hangoztatása: közelebb férkőzni a zsidó hétköznapi valóságához, adatszerűen megismerni a zsidó létküzdelem sokoldalú formáit és változásainak görbéit, egyszóval, zsidó szociográfiai kutatást megindítani.

A szociográfia fogalma nem egészen pontosan ismert a széles tömegek előtt. Ezért, e tanulmány bevezetéseként elengedhetetlen ennek a tudományágnak szabatos körülírása, céljainak és munkamódszereinek ismertetése, valamint annak felvázolása, hogyan viszonylik ez egyéb tudományágakhoz, főleg a szociológiához.

A szociográfia, amit magyarul társadalomrajznak lehetne nevezni, a társadalmi jelenségeket nem a maguk nagyvonalúságában vizsgálja, nem elégszik meg általános tendenciák megállapításával és nem dolgozik hosszú évfolyamokkal vagy pláne évtizedekkel, amint az a szociológiában szokásos, hanem felbontja a folyamatokat a maguk legelemibb összetevőire, a legparányibb mozgásaira és mindent meg akar rögzíteni, ami a társadalmi folyamatban egymásra következik.

Egy példa világos képet fog nyújtani arról, mit jelent ez a módszer. (Az egyszerűség kedvéért mindvégig csak a zsidó vonatkozásokról kívánunk beszélni.) Szociológiai szempontból, ha a zsidóság gazdasági fejlődésének irányáról beszélünk, elegendő annak a kimutatása, hogy a folyamat a fokozódó elszegényedés jeleit mutatja, a gazdasági pozíciók lassú elvesztését. Az okok megjelölésénél elegendő utalni az általános krízisre, a vele járó antiszemitizmus megerősödésére, az állami intervencióra, stb. A szociográfus ezt nem elégíti ki. Ő a nagy vonalak mögött az eleven életet is kutatja és kíváncsi arra, mit jelent ez a folyamat például egy család életében, a családi és egyéni élet minden egyes mozzanatában. Őt egészen közletről érdeklik olyan kicsiségek, hogy ez a lejtőre került család hogyan él át egy napot, egy hetet, s a kicsi, jelentéktelen egység, ebben a nagy világkavarodásban mennyiből kell ellássa egy öttagú család háztartását, hányszor futja húsrá és hogyan neveli gyermekeit. Tudni akarja, milyen társadalmi rétegből kerülnek elő a zsidó intellektuelek. A szociográfus tehát nem országos viszonylatokban dolgozik, hanem helységenként, utcánként és házanként. Városokról és falvakról táblázatokot készít, hogy hány tagúak a zsidó családok, milyen az iskolázottságuk és hány éves korukban házasodnak. Grafikonokat rajzol arról, hány családban szorulnak össze öten egy egyablakos szobában és összeírja a tüdőbajosok számát, meg hogy hányan közülük szabók és hányan kereskedők. Még arra is kiterjed a figyelme, mivel játszanak a kisgyermekek, mert a játék egyik legbiztosabb eszköz a szakértő kezében bizonyos lelki alakulatok kielemezésére és kulcsjelensége a társadalmi környezet lélektani hatásainak. Az ilyen aprólékos

részletek leírása után az eredmények összegezése következik, majd az országszerte párhuzamosan végzett kutatások egységes elrendezése, hogy végül megkapjuk egy bizonyos országrész zsidóságának eleven keresztmetszetét. Az egyszeri leírás azonban még nem elégíti ki a szociográfust; ő évről-évre, vagy legalább is 2–3 évenként, megismétli ugyanezt az eljárást, hogy a változások sebességét is nyomon tudja követni. Mi történt 1933-tól 1936-ig, mennyivel nőtt a zsidó proletariátus száma és mennyivel csökkent a korcsmárosoké ebben a három évben? A szociográfia tehát eleven dinamizmussal tölti ki azokat az üresket, amelyeket a szociológia a nagy általánosságok tárgyalása közben hagy.

Szükséges-e ez, és mi célt szolgál, mi a tudományos és mi a gyakorlati értéke?

A szociográfia mindenekelőtt a szociológia egyik fontos segédtudománya. Ez utóbbi ugyanis főleg absztrakciókkal dolgozik, elvont analízisekkel, a statisztikai adatokat használva kiindulási pontul és egy analízis utólagos alátámasztásával, de éppen, mert csak az erdőt nézi, nem pedig a fákat, a társadalmi változások előttünk álló fázisaira csak általános válaszokat ad és az események előrelátásában esetleg téved.

Gyakorlati, társadalmi munka szempontjából a szociográfia egyenesen előfeltétele minden komoly kezdeményezésnek. A szociográfia nélkülözhetetlen előmunkálata minden komoly társadalmi tevékenységnek. – Vegyük sorra azokat a kérdéseket, amelyek zsidó közéletünket ma foglalkoztatják, hogy ebből a szempontból világíthassuk meg őket.

Gazdasági téren gyakori jelszó az átrétegesítés. Vannak zsidó kultur-problémáink. Van egy általános zsidó ifjúsági kérdésünk. Naponta szembekerülünk a politikai állásfoglalás kényszerűségével. Ilyenkor mindig fent kezdjük: a zsidóság így, a zsidóság amúgy, de melyik zsidóság? Melyik részét érdekli az átrétegesítés? Mik a probléma méretei? Hányan vannak? Hol vannak? Lehet, hogy eltörpítjük, lehet, hogy eltúlozzuk a jelentőséget. Csak a feladat méreteinek ismerete után lehet a megoldás részleteiről beszélni. Csak ennek alapján lehet reális munkát végezni, ha egyszer tisztáztuk: ez a feladat, ebből ennyit tudunk megvalósítani, ilyen és ilyen részletekben és ennyi marad megoldhatatlanul. Ha nem így van megfogalmazva, akkor felelőtlenségnek, esetleg tudatos megtévesztésnek számíthat a jelszó állandó hangoztatása.

Kulturális feladatok megfogalmazásánál ugyanez a helyzet. Kulturális program. Kinek? A négy elemiseknek vagy az érettségizetteknek? A kereskedősegédnek vagy a gyári munkásnak? Az éhezőnek vagy a jóllakottnak? Nyilvánvaló, nem mindenkinek lehet Bialikot szavalni, viszont van, aki a természettudományok alapfogalmaival szeretne megismerkedni, (bár ez nem speciális zsidó művelődési kör), mert annak idején nem tellett iskolára. Kulturális program vidékenként és osztályonként változik, egységességről beszélni azon az alapon, hogy zsidók vagyunk, nem lehet. Tehát itt is előzetes feladat, kulturális zónák szociográfiai feldolgozása, sőt a kulturális program helységeként és csoportonként való felvázolása.

Politikai magatartás, a zsidó szervezkedés szükségességének a tudata, a fokozódó antiszemitizmus nyomása alatt egyre mélyebben hatja át a tömegeket. A zsidó egység követelése ma egyöntetűen hangzik föl minden oldalról. Az egység jegyében való szervezkedés ma már technikai fázisánál tart. De hogyan fog egy központi bizottság vagy valamilyen szerv munkához, ha semmi adat nem áll rendelkezésére, amit a szervezésnél felhasználhatna? Meg tudja-e ma valaki mondani, hogy a zsidó település többsége nagyvárosra esik-e vagy pedig kisvárosra és falura? A szervezési technika szempontjából ez elsőrangú fontosságú. De a jelszavak szempontjából is. Mert ha például kiadhatjuk a szervezett önvédelem jelszavát a városi, illetve sűrű településekben, nem tehetjük a vidéken. Továbbá, a helyzet tüzetes ismerete kell ahhoz, hogy egységbe foglalhassuk a maramureși favágót a cluji nagykereskedővel, hogy áthidalhassuk mindazt, ami elválasztja őket és alapot teremthessünk, amelyen találkozhatnak. Egyéb részletekkel is megvilágíthatjuk a szociográfiai előmunkálat nélkülözhetetlen voltát egy átfogó politikai szervezési akció megindításánál.

Nálunk még nem létezik ilyen zsidó szociográfia. Ebben a tekintetben elmaradtunk vagyunk a román és magyar körökkel szemben, ahol már évek óta folyik hasonló szervezett tevékenység. A román körzetben az ún. *Echipele Regale*, a magyarok körében pedig a *Falu-munkások* és egyéb csoportok dolgoznak.¹⁷⁰ Az előbbinek munkája érdemel különös említést, elsősorban azért, mert teljes állami támogatással dolgozik, államilag dotált intellektuelek, köztük egyetemi tanárok aktív segédletével, sőt irányításával. Egy-egy diákosztag teljes nyári szabadságát egyetlen falú kizárólagos tanulmányozásának szenteli, összeszámálja hány disznóól van közvetlenül a lakás mellett, hány órát alszanak a parasztok, milyen mértékben pusztít a sertésvész, sőt filmfelvételeket készít jellemzőbb népi szokásokról és ünnepélyekről, népdalokat vesz fel lemezre és így a paraszti életet a maga teljességében tárja föl. Tervük az, hogy kb. 10 év leforgása alatt az ország túlnyomó többségét fog sikerülni ilyenformán feldolgozni. Munkájuk nyomán a legváltozatosabb helyi és általános kezdeményezések születnek meg. Maguk az osztagok, kutató munkájuk mellett, általános felvilágosító munkát is végeznek, főleg egészségügyi téren és ezek nyomán sokszor egy egész falu képe változik meg. Mindez egy központi szerv irányítása mellett történik, *Dimitrie Gusti* tanár vezetésével, aki az országszerte dolgozó osztagokat központilag ellenőrzi.

Ilyen munkásságnak a lehetőségét a zsidóság – sok egyéb mellett – teljesen elhanyagolta. Ez nagy mulasztás, de nem olyan, hogy pótolni ne lehetne. Gárda, amely ilyen irányban dolgozhatna, nálunk is van. Nemcsak a nagyobb városokban, ahol széles intellektuális réteggel rendelkezünk, hanem vidéken is. A szociográfiai munkálatok végrehajtásánál elsősorban az ifjúsági szervezetek, illetve rétegek, jönnek számításban, mint olyanok, amelyek a leghasznosabb egyéneket adhatják

170 A román és magyar szociológiai iskolákra lásd: Mircea Vulcănescu: *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*. Editura Eminescu, București, 1998., Balázs Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret*. Politikai Kiadó, Bukarest, 1979.

a technikai munkáknál. Az ifjúságnak e munkába való bevonására éppen ma nyílik kedvező lehetőség. Nyomban megmagyarázzuk.

A transzsylvaniai zsidó ifjúsági mozgalom a cionizmus jegyében jött létre és egész működését ennek égisze alatt folytatta. Elvben minden alakuló ifjúsági szervezet kimondta, hogy bár fő tevékenységét a Palesztina-munkára koncentrálja, a galut-munkát is programjába veszi. Ezt az elvi álláspontot vallotta egyébként az egész hivatalos cionista közvélemény. Ennek a fogalomnak: „galut-munka” konkrét rendszeres és teljes távlatú kidolgozása hiányzott, üres szó maradt, amelynek a tartalmával senki sem volt tisztában. És így a galuti célkitűzések nem kerültek megvalósításra. Ennek megfelelően az ifjúsági szervezetekben is a Palesztina-munka sajátított ki minden erőt, a szervezetek, gyakorlatilag, mind a chaluc-nevelésre tértek át, elhanyagolva minden egyebet. Ez a fejlődés kettészakította a zsidó ifjúságot. Széles rétegek, akiket a chaluci út nem elégíthetett ki, és akik általában nem találták meg a helyüket a cionizmus keretében, kiestek a zsidó ifjúsági mozgalomból és vagy a zsidóságtól idegen téren kerestek működési lehetőséget, vagy teljes passzivitásba merültek.

Időközben az antiszemitizmus rendkívül kiéleződött. A zsidóságnak minden vonalon való háttérbeszorítása egyre érezhetőbbé vált és ez a folyamat sokkal rohamosabban fejlődött, mint amennyire azt a Palesztina-munka a maga eredményeivel kárpótolni tudta. A galuti pozíciókért folytatandó harc egyszerre csak mint a legsürgősebb szükségszerűség merült fel. A zsidó szervezkedés, a zsidó szolidaritás elmélyítésének gondolata kezdett behatolni a zsidó közvéleménybe és az első réteg, amely érzékenyen reagált ezekre az új követelményekre, éppen az ifjúság volt. Ebből a körből indult ki a cionista és nem cionista tábor egységesítésének a gondolata és ma az atmoszféra már olyan, hogy ennek gyakorlati megvalósítására rövidesen sor kerülhet.¹⁷¹ Az elvi platform, amelyen találkozni fognak, a zsidó tömegek helyi érdekeiért folytatandó harc lesz. A harc fogalmát azonban nem csak úgy kell érteni, hogy állandóan külső ellenség ellen fognak hadakozni. Vannak nekünk problémáink, amelyeket a magunk belső keretében kell megoldanunk. Ezek a zsidó hétköznapi szürke feladatai, amelyeket a maguk apró részleteiben kell ismerni, amelyeket nem lehet vezércikkkel megoldani, amelyekhez le kell szállni egészen a dohos pincelakásokig. Mennyi részletmunkát követel csak egyetlen feladat is, mint például a zsidó tömegek szociális egészségügyeinek a feljavítása, amely sok helyen elképesztően alacsony fokú, sokkal alacsonyabb, mint amennyire az anyagi helyzetükből következne. A nagyvonalú tájékozottság mellett ismerni kell életünk részletvalóságait, mert a gyakorlati munka csak ezekre épül. Ez az első feladat, amelyet vállvetve kell megvalósítani. Az ilyen irányú ifjúsági tevékenység, amely nem ellentétes a cionizmussal, sőt kiegészíti azt, lehetőséget nyújt ifjúsági mozgalmunk újjászervezésére és kereteinek kibővítésére.

171 A tervezett Zsidó Értelmiségi Találkozóra utal. (Lásd még: 77. sz. irat)

Rá kell még mutatnunk egy másik összefüggésre is. Nagyon gyakori követelmény: a zsidó közélet demokratizálása. Ami azt jelenti, hogy be kell vonni a széles zsidó tömegeket saját ügyeik intézésébe, fel kell ébreszteni érdeklődésüket, lehetőséget kell nyújtani arra, hogy befolyást gyakoroljanak közéletünk központi szerveire, hogy szokássá váljék a tömegek előzetes megkérdezése és a nekik való utólagos számadás.

De ha kísérletképp megkérdeznők ma a zsidó tömegek jóhiszemű képviselőit, mit és hogyan kellene cselekedni, országos és helyi viszonylatban, csak elvétve kapnánk tiszta és világos feleletet. Miért? Mert nem ismerik saját érdek- és életkörüket, nem látják saját erőviszonyaikat, nem tudják, mi veszi őket körül, túlbecsülnek, vagy lekicsinyelnek lehetőségeket. Egészséges zsidó közélet nem lehetséges tömegérdeklődés és tömegismeret nélkül. Ha az eddigi eszmény az volt, hogy minél többen ismerjék chalucaink hősi teljesítményét, jövőbeli rendezvényeinken egyre gyakrabban kell, hogy szerepeljenek olyan műsorszámok, mint pl. a cluji várospolitikai ránk vonatkozó intézkedései; mik voltak a mulasztásai és hol; lehet-e ezeknek a jövőben elébe vágni és hogyan? Mindez természetesen megköveteli, hogy érdeklődésünk tengelyét erős szögben fordítsuk a helyi kérdések felé, azzal a tudattal, hogy bármilyen reményeket is táplálunk a palesztinai építőmunka iránt, néptömegünk zömének itt a hazája. Ez nem jelenti a cionizmus megtagadását, csak nemzetkisebbségi magatartásunk határozottságát.

Nem zárhatjuk sorainkat anélkül, hogy rá ne mutatnánk a szükséges fejlődés már meglévő kezdeteire. Clujon már alakulóban van egy komoly tanulmányi kör, amely a vázolt munka előkészítését tűzte ki egyik feladatául.¹⁷² Egyik feladatául, mert törekvése túlmegegy a szociográfián, amennyiben szélesebb alapokon kívánja tanulmányozni a romániai zsidóság szociális és kulturális kérdéseit.

E biztató kezdettől várjuk és méltán várhatjuk is a romániai zsidó társadalmi és kulturális élet megújulását.

Weimann Jenő: Zsidó szociográfiai kutatást! Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája. A Zsidó Diáksegélyező Kiadása, Cluj, 1937. 105–110.

172 A kolozsvári Zsidó Tanulmányi Kör feltehetően 1937 júniusában, vagy azt megelőzően alakult meg. Tevékenységi körébe a zsidóság szociográfiai vizsgálata, történelmének vizsgálata tartozott. ÚK 1937. július 4. 148.

75.

Márton Lajos–Weimann Jenő: Milyen legyen az erdélyi zsidó értelmiség találkozója?

1937. július 4., Kolozsvár

Június 17-én jelent meg az Új Keletben Vida Ferenc cikke, amelyben felhívást intéz a zsidó értelmiséghez, hogy egy találkozó keretében vitassa meg és szögezze le további szellemi és társadalmi orientálódásunk irányait.¹⁷³

Ez a felhívás Erdély minden vidékén, a zsidóság minden rétegében nagy visszhangot keltett. Nem véletlen ez a visszhang, aminthogy nem véletlen és nem egyéni ötlet csupán Vida Ferenc indító cikke sem.

Erdély zsidó értelmisége már régen érthetetlennek és nyomasztónak tartja azt a pangást, amely társadalmi és kulturális életünket uralja. Nem csak a közösséggel szembeni felelősségérzet az, amely ezen körökben ösztönző tényezőként hat, hanem az intellektuelnek az a mélyen gyökerező törekvése is, hogy állandóan fejlődjék, hogy szellemi és társadalmi mozgásban élje ki magát. Egyre megújuló kísérletek történtek és történnek ennek a tétlenségi halmaznak az áttörésére, kísérletek, amelyek azonban a maguk helyi elszigeteltségükben eleve kudarcra vannak ítélve. Ezeknek az erőknak az összegyűjtése, széles folyammá való duzzasztása: íme a tervezett találkozó célkitűzése.

A feladat komolyságából következik, hogy ilyen találkozó gondolata, előkészítése, levezetése és szerves folytatása túlhaladja az egyéni kezdeményezés lehetőségét és csak összefogó munkát végző csoport vagy kör alapos és lelkiismeretes irányítása alatt képzelhető el. Ez a kör – szellemi atyja lesz ezen találkozó gondolatának – valóban létezik és ezért be kell ezt röviden mutatnunk Erdély zsidósága előtt.

Szerényen zsidó tanulmányi körnek nevezi magát, még csak nem is várja el, hogy nagy betűvel írják, nincs sem elnöke, sem titkára, s nem zavarják munkáját vezetőségi válságok. S mégis dolgozik itt, Kolozsváron, egyenletesen és nagyon komoly tartalommal. Fiatalok és kevésbé fiatalok tömörültek kereteibe egyetlen szempont: az egyéni érték szempontja szerint. Egyetlen programpontjuk volt: szembenézni a zsidó problémákkal s ezen a becsületes síkon baráti kézfogással találkoztak az összes árnyalatok képviselői, cionisták és nem cionisták, akiket összehozott a galuti lét küzdelmeinek és harcainak a vállalása. Lehozták a jelszavak magaslatából és valósággá kovácsolták a *zsidó egység* gondolatát.

Az első tett, amellyel ezt az idő parancsolta egységet a széles közvélemény előtt is dokumentálták egy közös gyűjteményes munkának a kiadása volt. „Kelet és Nyugat között” volt szimbolikus neve ennek a műnek, amelynek minden egyes

173 ÚK 1937. június 17. 133.

írója vállalta a dr. Hamburg József bevezetésében végigvonuló szoros összefogás szellemét.¹⁷⁴

Elég egyelőre ennyi erről a körről, amelynek további munkálataiból pattant ki a zsidó értelmiségek találkozójának a gondolata, mint az Vida Ferenc cikkében kifejezésre jutott. Ez a kör fogja a találkozó előkészítésével és lefolytatásával járó munkálatokat összpontosítani és mindent el fog követni az irányban, hogy a találkozó valóban eredményes jövőbeni munkának az alapvetése legyen. Mint ezen kör egyszerű tagjai kívánjuk a következőkben kifejezni nézetünket arról, hogy mivé kell ezen találkozóznak válnia.

Az értelmiség szerepe az, hogy felkészültségével, széles horizontjával, világos áttekintésével biztosítsa minden mozgalomnak helyes vonalvezetését, óvja kapkodó görbéktől és legyen annak eleven, lüktető pulzusa. Az értelmiségnek kell hoznia a távlati értékelést, ismeretének túl kell terjednie a közvetlen környezetén és a pillanatnyi adottságokon, rendelkeznie kell a múlt felhalmozott tapasztalati anyagával, látna kell azt is ami tőle távolabb megy végbe és amelynek csak közvetett hatásai érvényesülnek az ő körére, hogy így felszerelve, tiszta szemmel nézzen a jövőbe. Egy olyan értelmiségi réteg, amelynek csak felületes sajtókultúráján keresztül van a kor eseményeihez kapcsolata, amely tájékozottságát csak a napi híryanagból meríti és nem jut el az összefüggések mélyebb, szintetikusabb felismeréséhez – nem jelenthet gazdagodást semmilyen mozgalom részére, mert alig nyújthat nagyképszerűségnél többet. Egy ilyen értelmiség nem válhat társadalmi és kulturális mozgalomnak dinamikus tényezőjévé, mert állásfoglalása ötletszerűségből fakad, nem pedig a helyes felismerés nyomán járó meggyőződésből.

Ezen a találkozón meg kell tehát vetni az alapját egy olyan szellemi mozgalomnak és egy olyan keretnek, amely közel vigyen a széles horizont követelésének a megvalósításához, hogy ebből a mozgalmóból kinőhessen az a gárda, illetve az az utánpótlás, amely hivatottan szabjon irányt a zsidó közéletben.

Konkrétan megfogalmazva: szükségesnek tartjuk egy Erdélyi Zsidó Tanulmányi Kör megalakítását, de olyat, amely tanulmányi irányaival és anyagával organikusán egybefonódik a mi mai küzdelmünkkel, amely hivatva van ezt a harcot a tudomány eszközeivel is alátámasztani és hatékonyságát növelni.¹⁷⁵ Nem kívánunk itt végleges megfogalmazást adni és egy minden részletében kidolgozott programot lefektetni. A következő hozzászólások bizonyára ki fognak terjedni az általunk meg nem rajzolt munkaterületekre is. Négy pontot kívánunk a magunk részéről

174 Hamburg József: Előszó. Kelet és Nyugat között... 12.

175 1937 szeptemberének első napjaiban az Értelmiségi Találkozó kezdeményezői, köztük Márton Lajos, Weimann Jenő és Hamburg József Nagybányán tanácskoztak. Ezen az előértekezleten körvonalazták a leendő Találkozó munkaprogramját és határoztak a Zsidó Tanulmányi Körök megalakításáról. 1937. november 15-ig, a Találkozót előkészítő második előértekezletig (Kolozsvár) négy nagyobb városban alakultak Tanulmányi Körök (Arad, Temesvár, Nagyvárad és Marosvásárhely) és további kisebb településeken ún. Tanulmányi Csoportok (Gyulafehérvár, Déva, Nagybánya, Torda, stb.) A találkozóra, feltehetően a Goga-Cuza kormány hatalomra kerülése valamint a királyi diktatúra bevezetése következtében, nem került sor. UK 1937. szeptember 10. 204. és 1937. november 17. 261. (lásd: 77. sz. írat)

kiemelni, mint olyanokat, amelyek irányába nagyon sok erőt kell az első etapban koncentrálnia egy megalakulandó Tanulmányi Körnek.

1. Románia általános gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai viszonyainak a vizsgálata és elemzése speciálisan zsidó szempontból.

A zsidó lét nem önálló egység, hanem függvénye azon ország általános fejlődésének, amelyben él. Azon események és alakulások, amelyek a zsidóságon kívül, de körülötte zajlanak, épp oly döntőek, mint a mi belső helyzetváltozásaink. A román parasztságon belüli eltolódások például nem hagynak érintetlenül széles zsidó rétegeket, – a román középosztály fejlődésének ismerete bizonyára közelebb visz a mai antiszemitizmus megértéséhez és így tovább.

2. A zsidóságra vonatkozó adatgyűjtés és belső helyzetkutatás.

Az általános távlati áttekintés mellett roppant jelentősége van a közvetlen környezet ismeretének, mert hiszen végső sorban a saját környezet az, amelyben a tanulmányt követő, illetve a vele párhuzamosan haladó cselekvés lecsapódik.

3. A többi országokban élő zsidóságnak szervezettségi formái.

Köztünk és az európai zsidóság többi csoportjai között a kapcsolatok nagyon lazák, holott nagyon sokat tudnánk hasznosítani a mindenfelé felgyülemlett tapasztalatokból, látóköreink bővítése érdekében ki kell mélyítenünk ezeket a kapcsolatokat.

4. Feldolgozandó Erdély zsidóságának elmúlt húsz esztendeje.

Leltározzuk egyszer fel saját történelmünket, amelynek mi magunk voltunk a szereplői. Rögzítsük le, ami érték és azt, ami salak volt és próbáljunk önmagunk múltján továbbfejlődni.

Ezek a mi, a találkozóval szemben felállított igényeink. Nem fogunk azonban a követelmény hangoztatásánál megállani, hanem reméljük, hogy magunkkal fogunk tudni vinni erre az erdélyi zsidó értelmiség első erőpróbájára komoly dokumentáris anyagot és a találkozón nemcsak terveket, hanem részleteredményeket is módunkban lesz körünk együttműködésével bemutatni.

Bizalommal nézünk a találkozó elé és a magunk részéről is csatlakozásra hívjuk fel Erdély minden árnyalatú értelmiségét.

Új Kelet 1937. július 4. 148.

Arató András: A magyar–zsidó kérdés és az erdélyi magyar ifjúság parlamentje

1937. szeptember 4., Kolozsvár

1. Nem lehet abban szándékosság, hogy a „Vásárhelyi Találkozó”-ra – Erdély magyar fiatalságának nagy parlamentjére mindezidáig nem hívták meg a magyar érzelmű zsidó fiatalság képviselőit. Az ifjúsági találkozó előkészítőinek személye, politikai és világnézeti hitvallása eleve kizár ilyen feltételezést és ezért bizonyosra vesszük, hogy technikai akadályokon múlt ez a bekapcsolás, illetve ez a meghívás.

Az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalságnak hivatalos szerve, szövetsége, egyesülete nincs, láthatóan senki sem képviseli vagy vezeti ezt a csoportot és a szétszórtság, a szervezetlenség már eleve magyarázza, a „Vásárhelyi találkozó” előkészítő bizottságának eddigi magatartását. A „Független Újság” ankétján sem történt ilyen irányú kezdeményezés és így – *pillanatnyi helyzet az, hogy Erdély magyar fiatalságának ez a rétege képviselet nélkül marad és a vásárhelyi találkozón álláspontját, felfogását és elképzeléseit nem fejtheti ki.*¹⁷⁶

Kiszivárgott hírek szerint, az erdélyi fiatalság egyik árnyalata tiltakozott is az ellen, hogy a magyar érzelmű zsidóságot meghívják az értekezletre s ez alapos, vagy alaptalan híresztelés is sokban hozzájárult ahhoz, hogy a zsidó fiatalság nem jelentkezett. Viszont, így mégis visszas a helyzet, értelmetlen és ha a „Vásárhelyi találkozó” hiányozni fognak a magyar érzelmű zsidó fiatalság képviselői pontosabban e fiatalság egyes tagjai, úgy ez indokolatlan és felesleges űrt és hiányt hagy Erdélyben a magyar zsidóság körül, amely mindég a „kínos” kérdések közé tartozott, sem itt, sem ott nem szívesen bolygatták, s ez a megnevezhetetlen halmazállapot, úgy látszik minden irányú megalkuvást és langy oportunitást kielégített. A „*vásárhelyi találkozó jó alkalom arra, hogy megvilágítsuk ezt a kérdést, nem a régi, hanem az új generáció szempontjából.*” Lényegbevágó elvi és felfogásbeli különbség van a két nemzedék szempontjai között, de magatartásuk rugóit is más eredendők szabályozzák.

2. Nem számol az a tényezőkkel, aki az erdélyi magyar–zsidó fiatalság érzelmi és világnézeti áthangolódásánál nem veszi figyelembe a zsidó kérdést és a zsidó össznépeség problémáját. Keresztények – a jóhiszeműség bármilyen fokán is állnak, nem tudják elképzelni, hogy a mai európai és romániai légkörben van egy különleges zsidó pszichózis, mely néha már súrolja a patológia tételes tüneteit. A bizonytalanság, a naponta erősödő ellenséges áramlat, a félelem és a tehetetlenség egyre erősödő nehéz tudata még a legvilágosabb elméket, és a legtisztább szíveket is megriasztja. A kényszerképzetek melegágya ma az európai zsidó lelkiület.

176 A Független Újság ankétjához lásd: *Független Újság* 1937. március 27. 3–4.

Elferdülések, habozások, szinte szakadatlanul kapkodó magatartás jellemzi a zsidókat Erdélyben, Volhíniában és Krakkóban, Stájerországban és mindenütt.

Vegye valaki a kezébe egy nap a Porunca Vremii, az Universul, a Buna Vestire, a Țara Noastră, a Curentul, az Apărarea Națională, a Cuvântul Argeșului, a România Creștină, Inseamnă Sociologice, vagy a százszámra megjelenő napi és hetilapok bármelyikét és egy héten át olvassa az újságokat azzal, a tudattal, hogy *ő most zsidó* és nem keresztény és a lap minden sora reá, közvetlenül *ő reá* és csakis *ő reá* vonatkozik. Naponta *öt percig zsidó kellene legyen minden zsidógyűlölő* és akkor éreznék majd ezt a lerögzíthetetlen lelki traumát, amit ez az állapot, vagy Heine szerint szerencsétlenség jelent.

Miért mondtam ezt el? Azért mert az erdélyi magyar zsidóság állásfoglalásának mérlegeléséből egy pillanatig sem szabad kifejeíteni ezt az állandóan korbácsolódó lelki feszültséget, mely nagyon is alkalmas arra, hogy a józan mérlegelést és a higgadt, szenvtelen ítélőképességét pozdorjává zúzza. Ismerek zsidókat, akik idegesek lesznek, ha egy horogkeresztes újság plakátját meglátnak, s ha valaki előttük feltartott kézzel köszön, aznap nem ebédelnek. Az üldözés és üldözöttség kitermelte a lelki kényszereket és téved az, aki azt hiszi, hogy ilyen atmoszférában a cselekedeteket az ész és a logika diktatúrája irányítja.

A féktelenül üvöltő jobboldali izgatások fergetegében a menekülés gondolata az egyetlen elfogadható megoldásnak látszik, és amikor százezres példányszámban megjelenő lapok ontják a gyűlöletet, senki sem csodálkozhat azon, ha akadnak, akik Palesztinába, vagy Ugandába, vagy akár Madagaszkárba is kimennének már.

Azért mennének, mert cionisták? Mert zsidóknak érzik magukat? Nem, hanem azért, mert zsidó mivoltukban üldözik őket, mert zsidó minőségükben zúdulnak rájuk a csapások.

3. Reformátusnak és magyarnak lenni – természetes és magától értetődő állapot. Zsidó vallással magyarnak lenni Erdélyben, (de sajnos Magyarországon is) bonyolultabb valami. „Magyar vagyok” mondja öntudatosan és meggyőződésének hitében az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalember s még ki sem mondta ezt a mondatot, amikor „jos jidanii” [le a zsidókkal G. A.] kiáltással lerepítik a kalapját. Magyarnak vallja és érzi magát, de zsidó minőségben üt ki a szájából a cigarettát és emelik fel az adóját. Nyilván, ha keresztény lenne és magyar, sem volna enyhébb bánásmódban része, de azért ez a magyarázat nem osztatja el a visszas helyzet felett érzett zavarát.

Mindenképpen nehéz helyzetben van, s ha aztán nyilaskeresztről, 40 ezer holdas nyilas grófokról, vérvadás költőkről, láthatatlan frontról és látható izgatókról olvas és komoly erdélyi ifjúsági folyóiratokban arról értesül, hogy „az erdélyi fiatalság ma antiszemita”, akkor még jobban megzavarodik és belép a „Makkabeába” vagy megrendel egy cionista hetilapot.

Valljuk be őszintén, hogy nehéz, roppant nehéz az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalság helyzete *s minden oldalról igyekezzenek ezt a nehézséget fokozni*. Az általánosítás szenvedő hősei, a zsidók maguk is beleesnek az általánosítás hibájába,

érzékenységük a szakadatlan félelmekben betegessé vált és ebben az állapotban megszületik a disszimulációs hajlam, mely azonban egész bizarr és tragikomikus eseteket termel.

4. Mintegy háromnegyed évvel ezelőtt jelent meg „Kelet és Nyugat között” címmel az erdélyi zsidó fiatalság antológiája. Az igen dicséretreméltó buzgalommal összeállított munka zsidó kultúrszempontok figyelembe vételével indult és *persze magyar nyelven jelent meg*. Az antológiában szereplők közül páran bátran kitergették a kérdéseket és figyelemreméltó következtetésekre jutottak. Így például Csehi Gyula „Zsidók Európában” c. roppant érdekes tanulmányában őszintén bevallja, hogy *nem tud és nem is akar elszakadni a magyarságtól*, mert köti a nyelv és köti a mindenekfelett álló kultúra.¹⁷⁷ Egészen természetes volt, hogy Csehi erre a következtetésre jutott és azok az antológiában szereplő írók, akik mellőzték a nyelven keresztül áramló kultúra kizárólagosságát, bizony furcsa termékekkel vonultak ki a nagyközönség elé. Az antológia költői is zengzetes magyar nyelven léptek ki a könyv lapjaiból s ha a fedőlapon nem áll, hogy „zsidó antológia” valóban nehezen akadunk volna rá erre a kritériumra.

És most végre elérkeztünk a kérdés lényegéhez és rávilágíthatunk arra, hogy a „Vásárhelyi találkozóról” miért nem hiányozhat az erdélyi magyar érzelmű zsidó fiatalság, vagy távolmaradása miért lenne hiba és mulasztás.

5. Az erdélyi zsidó fiatalság döntő többsége még magyar kultúra emlőin nőtt fel. Ez a kultúra – akarva nem akarva – végzetesen, egy életre szólón köt és az anyanyelv édes zamata a sírig kíséri.

Való igaz, e nemzedéknek – nekünk, már nincsenek öccseink, vagy ha vannak is, ezek valami korcs, bicsakló magyar nyelvet beszélnek, ugyanazt a nyelvet, amit sajnos ma minden erdélyi kisebbségi magyar gyerek beszél. Viszont mi erről nem tehetünk, mi *kizárólag csak önmagunkért felelünk* és felelhetünk.

Magyar anyanyelvünk és magyar kultúránk megszabja és lerögzíti hovatartozandóságunkat. Kultúra és anyanyelv nélkül nincs, mert nem lehet nemzeti közösség és éppen ezért a *zsidósággal csak erkölcsi törvények kapcsolnak össze bennünket*. Zsidók vagyunk ott és akkor, amikor a zsidók érdemtelen és méltatlan szenvedéseiből ki kell venni a részünket, mert gyávaság és hitványság lenne ma

177 Arató félreértelmezi Csehi kijelentését: „Magamról beszélek, magunkról. Azokról a zsidókról, akik a zsidó népiségből, amely kétségtelenül létezik, csupán a többé-kevésbé vallásos nevelés maradványát, a háború utáni zsidó nacionalizmus hitét, vagy az oly gyakori kiábrándultság keserű szájaizét, az elnyomottság érzetét s a szenvedőkkel való szolidaritást tartották meg. Rólunk, akiknek anyanyelve nem a héber és nem is a zsidó, akik azonban ma már nem mondhatjuk magunkról, hogy ahhoz a néphez tartozunk, amelynek a nyelvét anyánk ajkáról hallottuk, nem csak azért, mert hatalmi szó tiltja, hanem azért is, mivel a történelmi változások megakadályozták a különben feltartóztatatlannak látszó asszimilációs folyamatát, s az új »gazdanéphez« való hozzá hasonulás nem kezdődött még meg, nem csak azért, mert mi még nem tudjuk s nem is akarjuk megkezdni, hanem azért is, mert ő nem kér belőle. [...] Sokkal inkább tudatában vagyunk annak, hogy emberi fejlődésünkben mit köszönhetünk annak a népnek, amelynek nyelvén közeledtünk az emberi kultúrához, ahhoz a kincshez, amelynek mi is részesei lettünk, amelyet meg akarunk őrizni, semmint, hogy idegennek éreznénk magunkat vele szemben.” Csehi Gyula: Zsidók Európában. Kelet és nyugat között... 45–58.

és most, vagy bármikor máskor, nem közösséget vállalni az üldözött zsidó tömegekkel és a zsidó szenvedőkkel.

Zsidóságunk tehát etikai kötelesség, de a kultúra, anyanyelv s az ezzel járó természetes érzelmi túlsúly a magyarsághoz kapcsol bennünket. *Nem úgy vagyunk magyarok, hogy csárdást táncolunk, karikás ostort pattogtatunk és „ihaj-csuhaj”-t üvöltünk reggel, este, mert a csárdást táncoló zsidó éppúgy túloz, mint az, amelyik bricseszbe öltözik és parforce vadászatra megy.*

Természetesen és egyszerűen, zsidó vallású erdélyi magyaroknak érezzük magunkat, és ha a zsidóságunknak kijáró pofonokat el is könyveljük, dühből és szenvedélyből nem tudunk cionisták lenni és Palesztináért rajongani.

Apáink még jól fizetett stallumokban ültek, jegyzők és állomásfőnökök, adótisztviselők és esetleg miniszterek voltak. *Nekünk a magyarság nem jelent anyagi hasznot, mi nem kérni, csak adni akarunk s adunk is, mindaddig, amíg kinyújtott kezünkre rá nem ütnek. Ekkor is csak visszahúzzuk a kezünket, de máshova fordulni, vagy másnak adni nem tudunk, mert ez hamis, mert ez erőltetett, mert ez hazug dolog lenne.*

Senki ellen, de önmagunk lelkiismerete mellett mi is hallatni akarjuk szavunkat Vásárhelyen, többek között azért is, hogy a magyarság és a zsidóság viszonyát végre a maga való medrébe tereljük. Az új nemzedék nyíltságát hozzuk és nem leereszkedő jóindulatot, hanem hasonló nyíltságot és testvéri együttérzést várunk.

Független Újság 1937. szeptember 4. 3.

77.

Megvalósításhoz közeledik az erdélyi zsidó értelmiségi találkozó

1937. szeptember 10., Kolozsvár

A zsidó értelmiségi találkozó közeledik megvalósítása felé. A különböző városokkal létesült kapcsolatok és az érdeklődőknek széleskörű bevonása időszerrévé tette a találkozó munkaprogramjának kidolgozását. A találkozó napirendje a következő programot öleli fel úgy, ahogyan azt a nagybányai előértekezlet kidolgozta:

Első nap. Délelőtt. Megnyitó

1. Az értelmiségi találkozó célkitűzéseinek általános körvonalazása.
2. Felszólalások.

Délután. Számbavevés

A zsidóság helyzetrajza, problémái és a ma eseményeivel szembeni magatartása a különböző országokban.

1. A kelet- és közép-európai zsidóság mai helyzete, a sorsát alakító külső gazdasági és társadalmi tényezők. Ezen zsidóság önvédelme gazdasági, szervezeti és kulturális síkon.

2. Palesztina felépítésének mai állapota és jelentősége a zsidó sors alakulásában.

3. A zsidóság helyzete és szervezeti állapota a nyugati és amerikai államokban.

4. A romániai, különösen az erdélyi zsidóság helyzete és belső problémái.

5. A romániai kisebbségi kérdés alakulása az utolsó húsz évben. A kisebbségeknek a többséghez és egymáshoz való viszonya.

Második nap. Állásfoglalás

1. Mi az értelmiségünk szerepe a zsidóság helyzetének feltárásánál, tudatosításánál és egységes megszervezésénél.

2. A zsidó egység szükségessége és megteremtésének útja.

Célkitűzések

1. A zsidó tanulmányi körök programja és működése.

- a) A helyi és országos jellegű kutatómunka.

- b) A népnevelés és annak eszközei.

- c) Zsidó tanulmányi intézet és szabadegyetem.

2. A zsidó társadalmi segítőmunka.

- a) Gazdaságilag: intézményes hitelnyújtás, átrétegesítés lehetőségei, pályaválasztási tanácsadás, szövetkezetek, szakmai szervezkedés, kivándorlás.

- b) Társadalmilag: intézményeink megerősítése és összehangolása. Szociálhigiénia megszervezése. Zsidó szolidaritás.

- c) Kulturálisan: iskolakérdés. Könyvkiadás és sajtó. Színház, képzőművészet és zene ügye.
- d) Szervezetileg: az antiszemitizmus elleni küzdelem.

Összefoglalások és záróelőadások.

Három részre oszlik tehát a találkozó anyaga.

A számba vevéssel kezdődik. A vonatkozó referátumok pontos rajzot fognak nyújtani a zsidóság mai helyzetéről és a sorsát befolyásoló tényezőkről, a zsidóság önvédelmének a különböző országokban való megszervezettségéről, gazdasági, társadalmi és politikai téren. A tünetek számbavétele lesz tehát a kiindulási pont és ezen számbavételnek alapossága, tudományos realizmusa lesz az az alap, amelyre a találkozó szellemi épületének felsőbb tagozata: az állásfoglalás és a helyes gyakorlati célkitűzés felépülhetnek. A referátumok módot fognak nyújtani a saját sorsunknak a más országbeli zsidóság sorsával való összehasonlítására is és szemléltetően fogják kidomborítani a különbséget aközött, ahogyan mi erdélyi, illetve romániai zsidók az eseményekre reagálunk és ahogyan ez más országokban történik.

Állásfoglalás a második csoport címe. Nemcsak a diagnózis és szemlélet, hanem a folyamatokkal szembeni magatartás kérdései is tisztázást kívánnak. Nem elég feltárni a helyzetet és a hallgatóra bízni a konklúziókat. A sorsközösségről nem elég beszélni, hanem jegyében síkra is kel szállni, nyíltan munkát és áldozatot vállalva. Utat fog keresni a találkozó, azt az utat, amelyen az értelmiség maga is haladni akar, az összes zsidó társadalmi rétegekkel együttesen.

Célkitűzések – a harmadik csoport összefoglaló címe. Nem állhat meg a találkozó elvi kijelentéseknél az állásfoglalás kérdésében, hanem meg kell rajzolnia a gyakorlati módokat és eszközöket, amelyek a találkozóból fakadó lendületet átviszik a hétköznapiakra, hogy ott eredményes teljesítményekre vezessenek.

Ez a tervezet az október közepén megtartandó második előértekezleten még megbeszélés tárgyát fogja képezni. Az előkészítő bizottság addig is felhív minden komoly érdeklődőt, hogy a fenti napirenden tartalmilag körvonalazott értelmiségi találkozó kérdéséhez hozzászólását és észrevételeit eljuttassa a következő levelezési címre: Dr. Márton Lajos, Cluj, str. Vlahuță 3, et. II, ușa 11.

Minden hozzánk eljuttatott új szempont és fontos gyakorlati utalás az Új Keletben tovább folytatandó ankét során leközlésre is fog kerülni, ha ehhez a beküldő hozzájárul. De olyan hozzászólásokat is szívesen vesz az előkészítő bizottság, amelyek nincsenek a sajtónak szánva és ezekre levélben készséggel fog válaszolni.

Új Kelet 1937. szeptember 10. 204.

78.

Sebestyén József tervezete a zsidó társadalom megszervezésére.

(Részlet) 1938. január 10., Arad

Az „Aradi Zsidó Hitközség” tekintetes Előjáróságának
Arad

Az új nemzeti kormányzat részéről bevezetett példátlan mérvű nyílt zsidó ellenes irányzat kell, hogy a zsidóságot megfelelő védekezésre készítse.

A védekezésnek olyan mérvűnek kell lenni, amely alkalmas legyen a támadás kivédésére.

Erre vonatkozólag bátorkodom a mellékletben részletesen kifejtett elgondolást azon kéressel átnyújtani, méltóztassék azt megfontolás tárgyává tenni és amennyiben a megvalósításra alkalmasnak találják, úgy hasonló védekezési intézmények bevezetésére az ország többi hitközségeit is felhívni azzal, hogy mindezek egy Bucureștiben felállítandó központi szerv létesítéséhez hozzájáruljanak.

Arad, 1938. január 10.

Mély tisztelettel:
Sebestyén József s.k.

Memorandum

A kormányzat részéről bevezetett kifejezetten zsidóság ellenes agresszív irányzat kell, hogy a zsidóságot megfelelően szervezett védekezésre készítse.

Ezen védekezésnek higgadtnak, megfontoltnak és célirányosnak kell lenni.

Ezen védekezés nem lehet egyes emberek különálló akciója, hanem az érdekelt zsidóság egymást szorosan támogató, vállvetett tömör falanxa, amelyen a megtörik a gyűlölet szülte jogtalanság és visszapattan az embertelen támadás.

Egyesült erővel védelmi várat kell kiépíteni minden vonalon és minden exponált helyre a megfelelő védelmi készségsű egyéneket kell állítani.

Ezen védelmi rendszert jogi, társadalmi, szellemi és gazdasági téren kell kiépíteni.

Az utolsó féreg is védi nyomorult életét, és csupán a zsidóság túrné ölbe tett kezekkel miként igyekeznek eltiporni, megsemmisíteni bennünket?

Ne hagyjuk fejünk felé nőni az ellenséges áradatot, fogjunk össze, amíg nem késő.

Ebben az összefogásban nagy erő rejtik, mindenki bocsássa a közös védelem rendelkezésére a benne szunnyadó erőket és képességet, az eredmény nem maradhat el.

Minden zsidónak a gáton kell lenni!

Olyan idők elkövetkezése vetik előre árnyakukat, amelyben a vagyonosabb, kényelemhez, jóléthez, biztonsághoz szokott zsidó többet veszíthet, mint az amúgy is nélkülözéshez szokott, vagyontalan, szegény zsidó.

Senki se ringassa tehát csalóka ábrándokkal önmagát, mert a veszedelem minden zsidót fenyeget.

A zsidóságnak nincsen kellően kiépített szervezete, amely az ilyen védekezési akció vezetését átvehetné, egyedül a hitközség az egyetlen törvényesen is elismert szervezet, amely a fenyegetett vallás és követőinek védelmére a szervezkedést elvégezheti.

Ezért fordulok tehát a Hitközség vezetőségéhez következő javaslatommal: A hitközség már fenntart egy zsidó poliklinikát a szegény betegek részére, most ennek mintájára állítson fel egy:

1. Jogvédő irodát az alatt külön részletezett szervezettel és meghatározott irányú működési célból.

A mai nehéz időkben a jogvédelem talán még az egészség védelménél is fontosabb, mert a jogtalanság, kitesztottság elleni védekezés igen sokszor megelőzi a biztosan bekövetkező, – ebből keletkező – betegségeket.

Továbbá állítson fel egy:

2. Munkaközvetítő irodát a zsidó munkanélküliek részére, amely megkönnyítené a munkakereső zsidók elhelyezkedését. Erre vonatkozó tervezetemet a mellékletben részletezem.

3. Szereljen fel egy műhelyt, cipész, varró eszközökkel, ahol a munkanélküliek a számukra szükséges ruházati cikkeket önmaguknak és egymásnak, kijavíthassák, elkészíthessék. Tervezetemet a mellékletben részletezem.

4. A középiskolai vallásoktatás korszerűbb tankönyveire írjon ki nyilvános versenypályázatot a mellékletben kifejtett elgondolásom szerint.

A felfokozott zsidóság ellenes irányzat a zsidó ifjúság fokozott lelki és szellemi támogatását feltétlenül szükségessé teszi. Szükséges, hogy nagyobb szellemi felkészültséggel felvértezve készüljön fel a zsidó fiatalság is a megfelelő hathatós védekezésre, hogy felemelt fővel, nem lankadó energiával szálljon szembe az alaptalan támadásokkal.

Mindezen intézmények aligha szaporítanak a Hitközség kiadásait. Mindenik önmagát tudná fenntartani.

[...]

Jogvédő iroda

Feladata, hogy az egyeseket ért jogi sérelmeket orvosolja, illetékes helyeken szóvá teszi, interveniál és

tanácsokat ad az előzetes védekezésre. Ezen célból barátságos érintkezést keres és fenntart a helybeli hatóságokkal, többi vallásfelekezet vezetőivel és a többi kisebbségekkel.

[...]

A zsidóság és ezen jogvédő iroda között olyan légkört kell megteremteni, hogy az üldözött zsidó érezze, hogy nem áll egyedül, bárhol is van, és nem kell elvesztenie fejét, higgadtságát, hanem öntudatos állampolgárként kell viselkednie az alantas túlbuzgó közegekkel szemben. Éreznie kell, hogy van egy szerv, amely jogait megvédi az illetékes fórumok előtt.

Ne engedje magát sem megfélemlíteni, sem megszarolni.

Ezen iroda működése következőképpen volna megszervezendő: Az aradi zsidó ügyvédek és jelöltek felváltva végeznének kettesével 2–2 órai napi irodai szolgálatot a jogvédő irodában a panaszok felvételével és a szükséges írásbeli jogorvoslat elkészítésével.

Ezenkívül, szervezendő volna egy „deputációs” szolgálat, a szükséges közbenjárások és hatóságoknál való eljárások ellátására. Ezen deputációs szolgálatra hetenként 3–3 ügyvéd volna beosztandó és azonkívül egyéb foglalkozásúak is.

Aradon annyi zsidó ügyvéd és jelölt van, hogy három hónaponként kerülne sor egy-egy ügyvédre az állandó permanens irodai szolgálatra, míg a deputációs szolgálatra talán félvényként. Ezen irodának szakterőkkel való ellátása tehát aligha okozna különösebb nehézséget, ha még azt is hozzá vesszük, hogy bármely abban az időben elfoglalt ügyvéd bármelyik más ügyvéddel is helyettesíthetné magát.

Ezen iroda személyzete 2–3 irodai erőből állana, kiknek fizetését a jogorvoslatért odafordult személyek bizonyos előre megállapított arányban fedeznék.

Az ügyvédek fizetést nem kapnának. (Az orvosok sem kapnak a poliklinikán.)

A közreműködő ügyvédek sorshúzás útján állapítanak meg és a hitközség kérné fel őket.

Ugyanezen iroda hivatása lehetne az állandó jogtalan pumpolások megszüntetése és pedig a következő módon:

Zsidó csakis azon lapoknak adhatna ezentúl szubvenciót, támogatást, hirdetési átalányt stb. vagy úgynevezett jótékonyági akcióra anyagi segítséget, ha azokkal a jogvédő iroda előzetesen megállapodik. Ez pedig kiköti, hogy az illető lapokban bizonyos zsidókat védő és támogató cikkek kell, hogy megjelenjenek, melyeket ezen iroda szerkeszt és közzététel végett átad. Ha ezentúl tehát, ilyen célokra zsidókat adakozásra hívják fel, mindenkor nyugodtan azt válaszolhatná, hogy csakis olyan célokra adományozhat, amelyre a hitközség előzetes beleegyezéssel hozzájárult. Ezen hozzájárulást pedig előzetes megegyezéssel lehet megszerezni. Éppen elég támogatást kell adnia a kenyerrüktől megfosztott zsidóknak. Másoknak nem telik.

Ezentúl félre kell tenni a gyávaságot, nyíltan kell megmondani, nem adhatunk csakis zsidóknak, mert a kormány mindent elakar venni tőlünk.

Ezen Jogvédő iroda érintkezést tart fent a Bucureștiben felállítandó országos központi hasonló irodával és amit nem tud helyben elintézni, azt oda küldi fel minden halogatás nélkül.

Munkaközvetítő iroda

Feladata: a munkanélküli zsidók elhelyezése, számukra munkaalkalom teremtése.

Ezen célból állandóan nyilván tartja a munkakeresőket és a kínálkozó munkaalkalmi lehetőségeket.

Állandó kontaktust tart a zsidó munkaadókkal, igyekezik rábírní őket, hogy a nem kötelezett román munkásokon kívül lehetőleg zsidókat foglalkoztassanak.

Érintkezést tart fenn a többi megyék hitközségeivel és azokat is rábírní hasonló közvetítői iroda létesítésére és a munkakeresőket azokkal leközli.

Azon zsidó munkaadók, akik a felhívás dacára sem alkalmaznak zsidókat, pedig azt megtehetnék, magasabb hitközségi adóval terhelendők meg. Viszont a zsidókat foglalkoztatók hitközségi adója aránylagosan leszállítandó.

Az állam, a város, vagy egyéb közhatalóság (munkakamara stb.) által a munkanélküliek számára kiosztandó segélyben való részvétel kieszközlése. Alkalmi munkák szerzése egyes vállalatoknál.

Mivel a földművelésnél még nincsen bevezetve a numerus valachicus, az arra jelentkezőknek kisebb földbirtokokat kellene bérbe szerezni, ahol elsajátítanak megfelelő vezetés és útbaigazítás mellett a földművelést és függetlenítenék magukat és megélhetésüket a munkakínálattól.

Az ezen célra szükséges pénzt talán a Kishitelbanktól lehetne megszerezni.¹⁷⁸

Amennyiben életbe lép a kormány által beharangozott tilalom a 40 évnél fiatalabb keresztény női alkalmazottak tartására, azon esetben sok új munkaalkalom fog megnyílni az ezen munkát elvállaló zsidó fiatalság számára. Ezen munkát a jövőben három részre lehetne osztani. Lakástakarítás, főzés és bevásárlás részekre.

3–4 személy (férfi vagy nő) társulhatna lakások takarítására és rendbetoatalára. Megfelelő segédeszközökkel, szerszámokkal, esetleg gépekkel felszerelve vállalhatná 5–8 lakás rendszeres napi rendbetoazását, parketta takarítást, stb. A szükséges segédeszközöket kölcsön vennék bizonyos használati díj ellenében.

A főzésre is külön személyek vállalkoznának, míg a bevásárlásokat az idősebbek végeznék.

Mindezen munkálatok ellátására vállalkozók részére ezen hivatal megfelelő szakemberektől tanfolyamokat tartana, ahol a szükséges tudnivalókat elsajátítaná. Úgy, hogy azok, akik ezen személyeket alkalmaznák, nem járnának rosszul.

Ezen hivatal teendőit részben maguk a munkanélküliek látnák el, részben néhány nyugdíjazott hitközségi alkalmazottra bíznák.

¹⁷⁸ Erdély több településén működtek zsidó Kishitelbankok, melyek főként a kis- és középvállalkozókat látták el kedvezményes hitelekkel. Szabó: Erdély zsidói... 175.

Hogy a munkanélküliek kitartását ébren tartsuk, életkedvüket elveszni ne engedjük, különböző előnyöket kellene számunkra szerezni.

Pl. Olcsó élelmiszereket, olcsó ruházati cikkeket, a felállítandó műhelyek ingyenes használatát ruházatuk rendiben tartására. Ingyenes fürdő használatot az ortodox rituális fürdőben.

Ingóságaik lekötése mellett olcsó kisebb összegű hiteleket szerezni.

Továbbképzésükre, esetleg idegen nyelvek elsajátítására különböző tanfolyamokat tartatni számukra.

Könyvtárak, színházak, mozik ingyenes használatát esetről esetre.

Javító műhelyek felállítása.

Igen sok boldog ember van, akik nem tudják elképzelni, hogy van egy egész társadalmi osztály, ahol egy kilyukadt cipő megtalpalása megoldhatatlan probléma, ahol a tiszta ruha, a fehérnemű meleg vízben, szappannal való kimosása elérhetetlen álom, legközségesebb szappannal való mosakodás az elérhető vágyakozás legmagasabb fokát képezi.

Pedig sok, igen sok zsidó család tartozik ezen társadalmi osztályba. Azok nem jönnek ki az utcára koldulni, nem kiabálnak és nem mutatkoznak a jobb sorsú zsidók előtt.

Az ilyen zsidók száma – legyünk elkészülve reá – ezentúl lényegesen szaporodni fog.

Az ilyen zsidók számára, akik hibájukon kívül kerültek ebbe a szomorú társadalmi osztályba, javasolom, hogy állítson fel a hitközség egy műhelyt, mégpedig egy cipőjavító műhelyt és egy férfi és női ruhajavító műhelyt.

Ehhez kellene egy megfelelő helyiség, amely jól fűthető, talán egy szuterén, ahol néhány olcsó felszereléssel, géppel, megfelelő eszközökkel nem sokból felállítható volna az egész intézmény.

Ezt rábíznák egy öreg cipészre meg egy öreg férfi és női szabóra.

Az a szegény ember, aki cipőjét, ruháját önmaga akarja kijavítani, itt azt megtehesse.

A suszter kijavítja a szabó cipőjét, a szabó kijavítja a suszter ruháját. A munkanélküli pár baniért kijavítja bárkinek a ruházatát. Az a munkanélküli, aki néhány banit akar keresni, majd eljön ide rövid időre dolgozni, hogy az ebédjét megkérése.

Az a munkanélküli, aki itt dolgozik, kapjon egy csésze meleg tejet, vagy egy tányér meleg levest, meg egy darab kenyeret.

Bizonyára lesz majd egy jószívű intézmény, amely ezeket kiszolgáltatja.

Ugyanezen intézmény majd gondoskodni fog arról is, hogy az a szegény ember, akinek nem telik ruhára, vagy cipőfoltra, itt azt olcsón vagy ingyen megkaphassa.

Abból az anyagból, amit eddigelé a Textilgyár igen olcsón bocsátott a zsidó jótékony intézmények céljaira, nagyon erős, házi és dolgozó női és nyári férfiruhák volnának készíthetők. Ezeket is lehetne ezen műhelyekben igen olcsón előállítani.

Ezentúl nagy kelendősége lesz ennek a tartós strapabíró ruházatnak!

A középiskolai vallásoktatás reformja

Gondos szülők előtt eddig sem volt titok, nem volt ismeretlen a nyilvános iskolába járók zsidó gyermekeik lépten-nyomon megnyilvánuló lealázó helyzete, mely hol sértő szavakkal, hol lealacsonyító verésekkel igyekezett a „Minderwertigkeitsgefühl” [kisebbségi érzést] a védtelen, szegény gyermekekbe beoltani és beléjük nevelni.

Ez ellen az iskolai hatóságok által, hol nyíltan, hol titokban támogatott szomorú helyzet ellen, az önérzetükben és emberi mivoltukban megtámadott szegény zsidó gyerekek, sehol sem találtak sem védelmet, sem segítséget.

Szerintem a megfelelő irányban céltudatosan vezetett vallásoktatás nagyon is alkalmas volna ezen lélekre ható káros befolyás ellensúlyozására.

Aki figyelemmel kíséri a zsidó iskolás gyermekek vallásoktatását, annak nem kell bizonyítani, hogy az nem felel meg a mai idők fokozott követelményeinek.

Minden vallásfelekezeti igyekezik serdülő ifjúságát olyan irányban nevelni, amely megerősíti abban a hitében, hogy az ő vallása, hite a legkülönb és védői, oszlopai legyenek hitüknek.

Ezt a törekvést, ezt a magyarázatot sajnos hiába keresnők a zsidó vallásoktatásban.

Pedig a céltudatos hitoktatás nagyon is alkalmas volna a zsidó ifjúság önérzetének emelésére, a zsidó vallás tanainak és követőinek alaposabb ismerete pedig felvértené az őt ért személyi támadások kivédésére.

Tudással, a történelmi tények ismeretével felfegyverkezve, nem állana olyan védtelenül, olyan gyámoltalanul a minden oldalról rázúduló kíméletlen és igazságtalan támadások tüzeiben.

A zsidó ifjúság a vallásoktatásból kell, hogy azon megingathatatlan meggyőződést szerezze, hogy zsidónak lenni nem megalázó, nem szégyen és nem sorscsapás, hanem büszke önérzettel vallhassa magát zsidónak, akár vallásnak, akár nemzetnek, akár fajnak tekintsék is azt.

Szerezze meg az ifjúság az alapismereteket és tájékozottságot legalább annyira, hogy kellően legyen vértézve a zsidóságot érő támadások ellen s bármelyik nemzet, faj, nép, vagy vallással szemben is – önmagára utalva is – ki tudja mutatni, hogy nem volt, és még ma sincs, olyan nemzet – számbelileg bárminő túlsúlyban lenne is, amelynek annyit köszönhetne az emberiség, mint a csekély számú, szanaszét szórt zsidóságnak.

Az iskolában belekényszerített, beleszoktatott, belenevelt „Minderwertigkeitsgefühl” ellensúlyozni kell, mert különben az kiöli belőle az önérzetet, a bátorságot, az önállóságra való törekvést.

A vallást oktató tankönyveknek ezen célt kell szem előtt tartaniuk és éppen ezért élénk, színes könnyű stílusban kellene íródniuk, amely felkeltse a figyelmet és lekösse a fiatalság érdeklődését.

Elgondolásom, javaslatom tehát az volna: Az Aradi Zsidó Hitközség hirdessen nyilvános versenypályázatot, megfelelő díjak kitűzésével a középiskolai zsidó vallásoktatás tankönyveire és pedig 8 évfolyamra külön-külön.

Írja elő az irányelveket és tananyagot. Erre vonatkozó elgondolásomat alant ismertetem.

A pályázaton nyertes tankönyvekre igyekezzen a hitközség min. engedélyt szerezni, hogy azok a nyilvános iskolákban rendes tankönyvek gyanánt használhatók legyenek. De ha ezt nem sikerülne elnyerni, akkor is ajánlhatja az ország többi hitközségeinek, hogy segédtankönyv gyanánt használják azokat.

Ezen tankönyvek kiadása végeredményében a hitközségre semmi újabb terhet nem róna, mert azokat több ezer példányban hozván forgalomba, a befektetés busásan megtérül, sőt bizonyára tetemes bevételi többletet is eredményezne.

Hogy pedig ezen pályázatban komoly szakemberek is részt vegyenek, azt azáltal érhetné el, hogy már a pályázatban kijelentené, hogy a forgalomba hozott könyvek eladási árából bizonyos rész az írók illetné.

A pályanyertes művek más nyelvekre is lefordíthatók volnának, hogy azokat más országokban is forgalomba hozhassák.

A tankönyvek elgondolásom szerint következő tárgyakkal foglalkoznának:

I. évfolyam. A zsidó vallás lényege. Vallási törvények, hitelvek, vallási hagyományok, szokások, szertartások. A vallás alapját nem képező hagyományok és ceremóniák élesen külön választandók a hitelvektől.

II. évfolyam. Összehasonlítás a többi vallás alapelveivel, szertartásaival, hagyományaival. Mi a hasonlóság, mi a különbség.

III. évfolyam. A zsidó vallás eredete elterjedése, küzdelme fennmaradásáért. Az antiszemitizmus eredete, elterjedése, okai.

IV. évfolyam. A zsidó vallást követő népek ismertetése, rövid történetük. Szétszóródásuk a különböző országokban, ottani életük és küzdelmük.

V. évfolyam. A zsidóság szerepe és közreműködése az emberi haladás, kultúra, tudomány, művészet, felfedezések, közgazdaság terén, az emberi szabadság és jogegyenlőségért, szociális igazságért folytatott küzdelemben.

Felsorolása, életrajza, műveik ismertetése azon ismert kiváló zsidóknak, aki dicsőséget szereztek a zsidóságnak. Nobel-díjas zsidók ismertetése.

VI. évfolyam. Zsidó származású férfiak és nők ismertetése és szerepe, akik a világtörténelemben szerepet játszottak. A zsidók közreműködése a legutóbbi világháborúban.

VII. évfolyam. Zsidó írók szerepe és működése a különböző nemzetek nemzeti irodalmában.

VIII. évfolyam. A zsidó irodalom ismertetése, története. Biblia magyarázat. Bölcsélet.

79. Danzig Hillél: Húsz év távlatából

1939, Kolozsvár

1.

A Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája az erdélyi cionista mozgalom huszadik évfordulójával esik egybe.¹⁷⁹ A világtörténelem és a zsidó történelem dübörgő zajában ül össze ez a konferencia és mint ilyen bőséges okot nyújt arra, hogy visszanézzünk arra az útra, amelyet az elmúlt húsz esztendő alatt tett meg a cionizmus Erdélyben, hogy e visszapillantásból tanulságokat vonhassunk le az előttünk álló nagy történelmi feladatokra nézve.

A zsidó népi megújulás egyetemes és átfogó hordozójaként indult meg húsz évvel ezelőtt a zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. A Zsidó Nemzeti Szövetség egyidejűleg vállalta az itteni zsidó élet újjáformálását és a cionista országépítést. Abból a reális felismerésből indult ki, hogy a cionizmus az egész zsidó életet átfogó szemlélet és az egész zsidó népközösség fejlődésére kell irányítólag hasson. A nép nevelése és az ország építése volt az a kettős, szintetikus feladat, amely a ZsNSz programjának gerincét alkotta. A programban nem volt hiba. Ezen a téren példaadó volt az erdélyi cionista zászlóbontás a cionista külvilág számára is. Erdély egyike volt azon kevés területeknek, ahol a népi megújulásnak ez a kettőssége lendítette magasba a mozgalom fejlődését. A gyakorlati megvalósítás folyamatába viszont sok hiba csúszott be és ezeknek a hibáknak a felderítése egyike a cionista konferencia legfontosabb feladatainak.

Az erdélyi cionizmus legnagyobb fogyatékosága talán éppen abban rejlik, hogy a cionista küldetésnek ezt a kettőségét – a galuti zsidó népközösség nevelését és az országépítő megvalósítást – nem tudta egyensúlyba tartani, életerős szintézissé kiegyenlíteni.

2.

Két periódust különböztethetünk meg az erdélyi cionista mozgalom húszéves történetében. Az első korszak 1918-tól 1929-ig tart, a második 1929-től napjainkig.

Az első periódus ekként jellemezhető: A cionista mozgalom népi öntudatra ébresztette az erdélyi zsidókat. Hozzásegítette ezzel őket ahhoz, hogy be tudjanak illeszkedni az új történelmi helyzetbe. Tartalmat adott a népi önrendelkezési jog elvének és a népi reneszánsz gondolatával itatta át azt a történelmi átalakulást, amelyen az erdélyi zsidóság keresztülment. Forradalmi feladatot teljesített ezáltal a cionizmus Erdélyben. Forradalmi lendület és szellem hatotta át magát a mozgalmat is. Új zsidó életformát, új zsidó élettartalmat hirdetett az erdélyi, zsidóknak. Megteremtette a szervezeti zsidóságot. Forradalmi lendülettel szállott

¹⁷⁹ A konferencia 1939. december 24–26. között zajlott le Temesváron.

harcba minden ellenséges erővel, amely a regenerálódásnak és szervezésnek útját állta. És forradalmi lendülettel hívta életre az intézmények és szervek egész sorát, amelyeket a népi megújulás folyamatának szolgálatába állíthatott. A zsidó nemzeti tanácsok, majd később a Zsidó Választási Blokk, mint a nemzeti kisebbségi politika instrumentumai; a zsidó politikai napisajtó, mint a zsidó kisebbség öntudatát szöcsöve; a héber gimnázium és elemi iskolák, az ifjúsági szervezetek, valamint a zsidó sportegyesületek egész sora, mint az ifjúság szellemi és fizikai regenerálódásának intézményei: a Joint, Árvagondozó és Kishitelbankok, mint a szociális önségély szervei, – íme azok az alkotások, amelyek rövid néhány év alatt elhatározó és gyors ütemben teremődtek cionista kezdeményezésből és cionista elhatározásból.

Ebben a forradalmi időszakban és még jóval azután is a cionizmus valóban nevelője és irányítója volt az erdélyi zsidóságnak. Áthatotta az egész erdélyi zsidó közéletet és közszellemet. A legnagyobb dinamikus erő volt az erdélyi zsidóságban. Az egyetlen alkotó és teremtő erő.

De mit alkotott ugyanebben az időben az erdélyi cionista mozgalom Palesztina irányában?

Cur Salom, Kfar Gideon, Kvucat Tal – ez a három név a fémjelzője a Palesztina-centrikus erőfeszítéseknek.¹⁸⁰

Az egyik városalapítás akart lenni. Kis tőkékkel, amelyeknek birtokosai nem nagyon gondoltak arra, amire az idealista kezdeményezők, nevezetesen, hogy likvidálják itteni „biztos” egzisztenciájukat és kimenjenek várost alapítani. A legtöbben nem annyira a városra, mint a tőke gyarapítására gondoltak. Ezért áll ma is üresen Cur Salom földje, virágzó zsidó telepítések mellett az akkói öbölben.

A másik, erdélyi zsidók falualapítási kísérlete volt. Ezek az emberek már többet akartak és merészebbek voltak. Meglehetősen jólétből mentek el, s bár sok mindenre el voltak szánva, túl kemény volt nekik a palesztinai föld és az akkori ereci viszonyok, túl nagy volt az ellentét az itteni kényelem és az ottani pionír feladat között. Nem állhatták meg helyüket azok mellett, akik a cári rémuralom poklából jöttek és akikben mindent legyőző erővé dagadt a sok keserűség és szenvedés.

A harmadik: erdélyi zsidó ifjúság első chaluci megmozdulása volt. Jól dotált állásokból ugrottak ki ezek a fiatal barissziánusok, nem szükségből és nem reménytelenségből, hanem ideális elhatározásból, a példaadás akarásából, hogy utat mutassanak az erdélyi ifjúságnak.¹⁸¹ Hősies küzdelmet vívtak a kemény és kegyellen palesztinai talajjal, de nem bírták sokáig. A palesztinai gazdasági krízis és az erdélyi zsidóság nemtörődömsége kudarcra ítélte ezt a vállalkozást is. A Kvucat Tal feloszlott, de a csoport nagyobbik része ott maradt a munka és építés frontján és hozzá tartoznak ahhoz a nemzedékhez, amely dacos kitartással segítette át a jisuvot az akkori nehéz válságon. A Kvucat Tal így is megérdemli az „erdélyi

180 Erdélyiek által alapított palesztinai telepek.

181 Barissziánusok – A Barisszia cionista ifjúsági szervezet tagjai.

Bilu” elnevezést, mert ha nem is járt sikerrel, de megmutatta és megkönnyítette (akárcsak a Bilu) a későbbi chaluci nemzedékek útját.

Ebben az időszakban az erdélyi zsidók nem érezték szükségét Palesztinának, mint anyagi valóságnak. A cionizmus politikai, szellemi, lelki szükségszerűség volt az itteni életterben. Gazdaságilag nem volt „időszerű” semmilyen kivándorlás. Palesztinába csak „kivételek” mentek. Azokkal se törődött sokat az erdélyi mozgalom, jóllehet olyanok is voltak e „kivételek” között, akik a mozgalom úttörői, teremtoi közé tartoztak, a legjobbak közül valók, az első nagy idealisták.

A mozgalom nagy lendülete és legfőbb érdeklődése az itteni „forradalomra”, az erdélyi zsidó élet átfarmálására összpontosult. A Palesztina-centrikus erőfeszítésekre kevés dinamizmus maradt, vérszegények kellett, hogy legyenek azok. Már csak ezért sem sikerülhetett Kfar Gideon és Kvucat Tal, nem beszélve Cur Salomról.

A „forradalmi” elképzelés ez volt: az erdélyi zsidó közélet megújodása erdélyi zsidók palesztinai telepítési művével fog együtt járni. A nemzeti kisebbségi ébredés és a palesztinai építés egymásnak éltetője lesz. A két erő együttható lesz.

S mert nem volt, az egyik lehanyaglása sorvasztólag kellett, hogy hasson a másakra is. Nem lehetett életerős az a „galuti” cionizmus, amely nem tudott gyökereket verni Erec Jiszráélben.

Mit ért a Tarbut nagy chaluci mozgalom nélkül? El kellett sorvadnia. Hogyan élhetett volna sokáig az a cionista „forradalom”, amely minden forradalmiságát a galutban élte ki, de semmi maradandót nem tudott átplántálni a palesztinai földre? Fel kellett adnia „forradalmiságát”, a politikai kompromisszumok útjára kellett sodródnia. El kellett jönnie az erdélyi zsidó „várbékének”, amelynek különböző keretei támadtak (Bné Brit, Zsidó Párt), ahol alábbhagyott a cionista meg nem alkuvás, lecsökkentek a differenciák cionisták és nem cionisták között. Nemcsak a nem cionisták mutattak sok közeledést a beigazolódott cionista állásponthez, a cionista álláspont is megenyhült sokkok kérdésben.

1929. év táján már vége volt az erdélyi cionizmus „forradalmi” korszakának. A cionista mozgalom nem volt már többé az erdélyi zsidóság nagy nevelője, formálója és irányítója. A zsidó választási blokk nagy harci lendülete, a cionista sajtó félelmetessége, a Tarbut¹⁸² stb. már a múlté volt. A cionisták által teremtett szociális szervek (Árvagondozó, Kishitelbankok) kihullottak a cionista kezekből, prononszírozott „nem cionista” tényezőkké váltak. A cionizmust különválasztották a „belpolitikától”, ami végső fokon nemcsak a cionizmus, hanem a galutpolitika „tehermentesítését” is szolgálta: mentesítette a zsidó politikát a cionizmustól, a cionizmust pedig megfosztotta a legnagyobb lendítőerejétől, attól a szereptől, ami az erdélyi zsidóság nevelőjévé lette.

182 Tarbut kolozsvári Zsidó Líceum (1920–1927, majd 1940–1944 és 1946–1948)

A letargia évei voltak ezek az erdélyi cionizmus történetében. S mint ahogy minden egészséges mozgalom időleges letargiájának valamilyen „forradalom” szokott véget vetni, az erdélyi cionizmusban is ez történt.

3.

1930–32 a második cionista forradalom évei voltak az erdélyi zsidó nemzeti mozgalomban. Így is mondhatjuk: a második cionista generáció forradalma. Az első nemzedék által teremtett ifjúsági mozgalmakban nagy erjedés indult meg. A Hasomer és a Barisszia, – e két átfogó, párton felüli, galuti-cionista programot valló és a palesztinai valóságtól meglehetősen távolálló két ifjúsági mozgalom – soraiban mutatkoztak a „forradalom” tünetei. A Hasomer kettészakadásával, az egyik résznek a Hasomer Hacairhoz való lecsatlakozásával kezdődött és a Barisszia 1932. októberi „forradalmával” folytatódott, amit a Hasomer megmaradt törzsének a Hanoár Hacioni mozgalomhoz való csatlakozása követett.¹⁸³ Az erdélyi cionista ifjúsági mozgalom levetette „galuti” jellegét és a chaluci megvalósítást írta a zászlajára.

S mindez az első nemzedék akaratával szemben történt. A Hasomerben történt szakadás, a Hasomer Hacair feltűnése, a Barisszia „pálfordulása” a vihar erejével hatott az egész cionista táborra. Új formában tódult napirendre az apák és fiuk harca. S nemcsak egyszerű polgári apák és „lázado” fiúk harcáról volt szó, hanem két cionista nemzedék ellentétbe kerüléséről is. És nemcsak „világnézeti” ellentétéről, hanem a cionista lét felfogásának ellentétességéről is.

Az első cionista nemzedék, amely erdélyi zsidóság nemzetiségi forradalmának volt hordozója, erre a forradalomba és annak szellemében nevelt egy ifjúságot az általa életre hívott két ifjúsági szervezet keretében. Népi önérték, nemzeti kultúra és példás fegyelem, ez volt a nevelés célja és iránya. Ebbe az irányba szövődtek bele a Palesztina-centrikus elemek is, így a héber kultúra és a palesztinai élet idealizálása is.

Az ebben a nevelésben felnőtt és megedzetti második generáció megfordította az irányt: a palesztinai chaluci megvalósítást állította az ifjúsági nevelés és ifjúsági életcél centrumába. Nem az itteni zsidóság, hanem saját életünk „forradalmosítására”, a cionizmus személyes palesztinai tetté váltására neveljük magunkat. Ezt hirdette a második cionista forradalom nemzedéke.

Az egyéni cionista lét beállításának ezen különbözőségéhez szegődött az új életforma világnézeti eleme is. A munkássá válásnak, a közösségi életnek, a nemzeti és szociális felszabadulás együvé tartozásának az ifjúsági nevelés centrumába való állítása – csak fokozta a két generáció ifjúsági és nevelési koncepciója közötti szakadékokat.

Nemcsak arról volt szó tehát, hogy a második generáció más irányt szab önmaga nevelésének, mint amilyent az első jelölt meg számára, hanem el is tér

183 Hartman: Zionism in Transylvania... 205.

annak életútjától és függetleníti magát attól. Az ifjúság maga neveli önmagát a magaválasztotta életformára és jövőre.

Ilyen körülmények között csöppet sem meglepő, sőt nagyon is érthető, ha azokban az években az ifjúsági kérdés dominálta a cionista konferenciákat és szinte napirendben voltak az ifjúság elleni panaszok és kirohanások az öreg cionisták részéről. Különböző indítványok kerültek napirendre, amelyek nem akartak egyebet, mint az ifjúság önrendelkezésének korlátozását, a felnőtt tábortól való függőségének megerősítését.

A harc az ifjúság győzelmével végződött. Az erdélyi cionizmus második korszakának színét, jellegét és irányát az ifjúsági forradalom határozta meg. Az ifjúsági cionizmus lett a mozgalom legfőbb hatóereje. Ez a hatóerő alapján megváltoztatta az erdélyi cionizmus irányát: az országépítő feladatokra összpontosította a mozgalom egész dinamizmusát. A galut-politikai lendület lehanyatlott, helyébe a Palesztina-centrikus munka lépett.

Bizonyos, hogy ebben az átalakulásban és irányváltozásban döntő szerepe volt a galuti zsidó sors alapvető megváltozásának. A világgazdasági válság kimélyülése, az antiszemita áramlatok növekedése, a demokrácia lehanyaglása és a mindennek következtében a zsidó tömegek rohamos deklasszálódása hozta magával a fordulatot. A cionizmus már nemcsak politikai, szellemi, lelki szükségletet jelentett az erdélyi zsidóság számára, hanem „anyagi” szükségletet is. Palesztina komoly valóság lett az erdélyi zsidók számára. Ezt a valóságot legelőször az ifjúság fedezte fel. De hamarosan jöttek a többi néprétegek is. Ez az alija törvényszerűsége: a chaluci alija nyitja meg az utat a nép többi rétegei számára is. A chaluci alija után jön a polgári alija. Erdélyben is így történt: az ifjúsági forradalom a népi alija megindítója volt. Ez volt a második alija az erdélyi cionizmus történetében. S miként az általános cionista történelemben, úgy az erdélyiben is az elsőnek a jóvátétele volt a második alija.¹⁸⁴ Az első alija fogyatékoságán és keserű tanulságain okult a második. Az 1932–1935-ös chaluci nemzedék okult a Kvucac Tal 1925-ös sorsán: már itteni nevelésben megtalálta az egészséges szellemi és lelki kapcsolatot a palesztinai valósággal a különböző chaluci világmozgalmak nevelési értékeinek és gyakorlati tapasztalatainak felvételével.

A polgári elemek viszont eleve lemondtak arról, hogy jóvátégyék Kfar Gideont, a naggyá nőtt városokban aknázták ki a konjunkturális lehetőségeket.

Palesztinában akkor virult a nagy prosperiti, ami kétségtelenül, könnyebbé tette ennek az alijának az útját, mint amilyet az 1924–1925-ös alijának kellett megjárnia a legnagyobb palesztinai krízis közepette. A nagy prosperiti azonban az osztályharcok és pártvillongások nagy konjunktúráját is jelentette a jisuv és a cionista mozgalom számára. (A nemzeti fellendülések tudvalevően a szociális ellentétek felszabadulását és kiéleződéséi hozzák magukkal a népek életében, míg

184 Izrael 1948-as megalapításáig a legális úton történő palesztinai bevándorlások történetében hat szakaszt különböztetünk meg: I. alija 1882–1904, II. alija 1904–1914, III. alija 1919–1923, IV. alija 1924–1931, V. alija 1932–1938 és VI. alija 1939–1948. Bines: Din istoria imigrărilor în Israel... 20–41.

a nemzeti hanyatlások és szorongatottságok a társadalmi harcok letompulását és lefékezését. Palesztinában is hasonló fejlődésnek voltunk a tanúi). A jisuv és a cionista mozgalom belső harcainak egyre fokozódó visszhangja támadt Erdélyben is. Minél erősebbé vált a kapcsolat az erdélyi galut és a palesztinai jisuv között, minél nagyobb volt az erdélyi alija, annál élénkebb volt ez a visszhang, amelynek nyomán indult meg az itteni cionista mozgalomban is a politikai differenciálódás.

Az erdélyi cionista porondon megjelentek a pártok. Eleinte bizonytalanul, sok ingadozással, a nyílt frontok kerülésével. Nem kellene a pártok! – zúgott az ellenállás ugyanabban a szellemben, ahogyan az ifjúság forradalmát fogadták. S éppen az ifjúsági kérdésben történt állásfoglalás volt a későbbi pártállás és politikai orientáció előjele. A pártszerű differenciálódásnak is az ifjúsági forradalom adta meg tehát az első lökést: állásfoglalásra készítette az erdélyi cionistákat azokban a kérdésekben, amelyekből a cionista pártok országépítő elveinek harca adódik. Az állásfoglalást követte a pártszerveződésnek kezdetleges formái, míg végül is kialakultak és megmutatkoztak a világos frontok. Ma már minden számottevő cionista árnyalatnak meg van a maga¹⁸⁵ szabályos pártkerete Erdélyben. Azoknak is, akik tegnap még a pártok elleni hadakozásban látták pártállásukat.

Az erdélyi cionista mozgalom második korszakának karakterét tehát három tényező adja meg:

1. Az ifjúsági mozgalom.
2. A palesztinai megvalósítás.
3. A politikai differenciálódás.

Ezek a pozitív tényezői a fejlődésnek és kétségtelen, hogy ebben az időszakban alkotta a legtöbb maradandót az erdélyi cionizmus. Egy közismert erdélyi zsidó személyiség, aki régóta Palesztinában él már, mondotta a napokban, hogy becslése szerint Palesztinában ma közel 20 000 erdélyi zsidó él.¹⁸⁶ Nyolc erdélyi kibuc, köztük három – Saar Hanegev (Kfar Szold), Givat Hasomer, Lamakor – a végleges letelepedés útján, hirdeti a második cionista nemzedék, a második forradalom művét Erec Jiszráélben. Ha meggondoljuk, hogy egyedül a Barisszia Habonim gederai kibbucának (a többiek pontos adatait nem ismerem) saját vagyona – gépek, állatok, egyéb gazdasági felszerelések – 10–15 ezer font, vagyis húsz millió lej körüli értéket képvisel, sokak számára meglepő kép adódik arról, hogy csupán anyagiakban mit kapott az erdélyi zsidó ifjúság a cionizmustól ebben az időszakban.

185 Danzig Hillel eredeti lábjegyzete: Az első periódusban is léteztek pártok, de sajátos lokális aláfestéssel. Eltekintve a Mizrachitól, amely a vallásos zsidóság természetes kapcsolata a cionizmushoz, az egyetlen komoly tényező az akkori pártharcokban a Hitachdut Ezra csoport volt, amelynek azonban nem voltak gyökeres kapcsolatai a palesztinai valósággal, sem az e valóság által áthatott cionista munkásmozgalommal. Ezért össze is kellett omlania az első súlyosabb csapás alatt, amely ezt a mozgalmat érte.

186 Az adatot nem sikerült leellenőrizni. Saját számításaim szerint a világháborúk között mintegy 4–5 ezer zsidó vándorolhatott ki Palesztinába. A korszakban összesen 17 000 romániai zsidó alijázott. Lásd: Bines: Din istoria imigrărilor în Israel... 91. és 211.

De mennyiben járult mindehhez hozzá az erdélyi zsidó társadalom, sőt maga az erdélyi cionista mozgalom, az első nemzedék mozgalma?

A kérdésre így válaszolhatnánk: míg más országok chaluci ifjúságának kibucit alkotásai az illető országok zsidó társadalmának, vagy legalább is cionista szervezeteinek aktív közreműködésével teremtdtek és fejlődtek, – addig az erdélyi chaluci ifjúság egyedül a saját erejéből teremtette mindazt, amit ma magáénak mondhat Erec Jisráélben. Egyetlen támogatójuk a KKL és a KH volt. Míg más országok zsidó társadalmában és cionista közéletében az ifjúsági telepítéseknek a legélénkebb visszhangjuk van, a cionista propagandának leghatékonyabb elemei, addig az erdélyi köztudatban még ma sincs gyökere a mi ifjúságunk errec-jisráéli küzdelmeinek és alkotásainak. Hány zsidó tudja – a szülőkön és mozgalmi embereken kívül – mi az, hogy Saar Hanegev, Givat Hasomer, Lamakor? Idegen a csengése ezeknek a neveknek az erdélyi fülek számára. Pedig az erdélyi zsidó erő legszebb és legmaradandóbb alkotásai. Hogy mennyi a maradandóság azokban az intézményekben, amelyeket sok-sok millióval teremtett itt az erdélyi zsidóság – senkisem tudná megmondani. De Saar Hanegev, Givat Hasomer, Lamakor és a születőben levő többiek akkor is élni fognak és hirdetni fogják az erdélyi zsidó alkotó erőt, amikor ezen intézmények fölött már eljárt az idő.

A Kvucat Tal óta csak az erdélyi ifjúság változott meg gyökeresen, legalább is annak cionista része. A zsidó társadalom és közszellem alig változott. És ez az érem másik oldala. A cionista mozgalom megszűnt aktív nevelője, irányítója és formálója lenni ennek a társadalomnak és közszellemnek. Ha a zsidók ma aránylag többet is adnak Palesztinára, mint tíz évvel ezelőtt és aktívabban érdeklődnek a palesztinai élet iránt, úgy ez nem magának a cionizmusnak, a mozgalomnak a nevelése, hanem a galuti sorsnak és a palesztinai valóságnak magától adódó hatása.

Az erdélyi cionista mozgalom vezetőinek leg súlyosabb tévedése éppen az volt ebben a második periódusban, hogy abban a hiedelemben éltek, miszerint nincs már szükség cionista nevelésre, cionista propagandára, cionista szellemiségre. Mi maradt meg az első nemzedék nagy forradalmából, az egész zsidó közéletet átfogó mozgalom lendületéből? Egyedül a Szervezet! A mozgalmi erő által felépített falak. A jó és erős vár, amely ma is a zsidó szervezettség példaképe az erdélyi közéletben, sőt kifelé, a cionista világban is. De a nagy alkotó- és lendítőerő, mely új tartalmat, irányt és értelmet adott a zsidó életnek, cionista közszellemet teremtett, Tarbutot épített, nemzeti öntudatot és kultúrát adott, nemzetiségi politikát vezetett országos viszonylatban és a népi megújulás cionista hitét tette a zsidó magatartás és lelkeség formálójává, – hová lett?

Amikor 1936 táján véget ért a palesztinai prosperiti és megállott egy időre az alija, – a zavar és tájékozatlanság aggasztó tünetei bukkantak fel a cionista vezető berkekben. Nem volt sem galut-politika, sem cionizmus!

A válság még ma sem tekinthető teljesen megoldottnak, ha némi javulás jelei mutatkoznak is. S nem is fog megoldódni mindaddig, amíg az erdélyi cionista

tábor nem fogja megtalálni az egyensúlyt azon erők között, amelyeket önmagából kitermelt, a kiegyenlítődést a két cionista forradalom, két cionista nemzedék műve között.

A cionizmus újra tanítómestere kell, hogy legyen az erdélyi zsidóságnak. Tanítani viszont csak az tud, aki maga is tanul. Az első cionista nemzedék szellemi tartaléka kiapadt, újat nem teremtett. Ami cionista kultúra és szellemiség teremtdött Erdélyben 1930 óta, az legnagyobbbrészt az ifjúság műve. Az ifjúság volt az egyetlen nevelő tényező ebben az érában az erdélyi cionizmuson belül. Ez az ifjúság pedig hátat fordított a galutnak, teljességében a palesztinai megvalósításra összpontosította minden erejét és forradalmi lendületét. A galuti zsidó tömegek nevelésére szinte semmi sem maradt.

Így bosszulta meg magát az első nemzedék forradalmának fogyatékosága a második nemzedéknek a forradalmában. A palesztinai megvalósító erő hiánya az első forradalomból megszülte a maga nagy reakcióját a másodikban, amely elfordult az első generáció nagy vívmányaitól, a nagy zsidó tömegek nevelésétől, cionista szellemmel és lelkeséggel való telítésének művétől.

4.

Az erdélyi cionizmus új korszakba lép. Ez lesz a harmadik. Ennek a korszaknak az alapjait és irányát keli leszögeznie a XVI. országrészi cionista konferenciának, amely december 25-én ül össze Temesváron. Ez az alap és irány: e két forradalom vívmányainak egybefogása, kiegyenlítése, egyensúlyba hozása kell, hogy legyen. A palesztinai megvalósító erő fokozása mellett és annak jegyében újra a cionizmus kell, hogy legyen az erdélyi zsidó népközösség formálója, nevelője és irányítója. Csak így készülhet fel azokra a feladatokra, amelyeket a világtörténelem fog majd ráhárítani az eljövendő döntések órájában.

Az erdélyi cionizmus húsz esztendeje. Kiadja a Hitachdut Barisszia-Habonim Nöszitja, Cluj, é. n., 1-9.

80.

**Fischer József román nyelven elmondott beszéde
a XVI. erdélyi cionista konferencián**

1939. december 24., Temesvár

A lélekemelő, lendületes elnöki szavakkal imént megnyitott konferencia, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség életének harmadik évtizedében, annak első jelentős megnyilatkozását képezi az ország közvéleménye előtt.

Önként értetődően kívánatos, hogy a szervezetünk részéről huszadik évének betöltése után bekövetkező ezen megnyilatkozás rendeltetésének lehetőleg világos meglátásából induljon ki.

Ám az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség által két évtizedes útján szerzett tapasztalatok analíziséből értékes tanulságok és direktívák csak úgy lesznek nyerhetők, ha a szóban forgó visszapillantás azon alapeszmétől megvilágítottan megy végbe, melyből az ezen szervezet megteremtésére irányuló akarat sarjadzott.

A tudat, hogy a zsidó nemzet eleven valóság és hogy eltéphetetlen szálak fűzik az erdélyi zsidó lakosságot e nemzeti egyetemességhez, ez az alap gondolat volt forrása annak a proklamációnak, mellyel a Clujon, 1918. évi november 20-án lezajlott népgyűlés az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget életre hívta.

Ezen emlékezetes népgyűlés résztvevőinek elképzelésében az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetségnek az volt a hivatása, hogy az itt élő zsidóknak nemzeti kisebbségként megszervezett közössége legyen.

Abban a felfogásban, melyen az 1918. november 20-iki történelmi aktus alapult, a Cionista Világszervezethez való csatlakozás és az egyetemes zsidó nép palesztina-centrikus törekvéseinek megvalósításában való közreműködés természetszerű velejárója volt bármely oly közösség életigényeinek, melyet áthat a tudat, hogy e nép szerves részét alkotja.

E felfogás értelmében a zsidó nemzet azon legfőbb törekvését, hogy Palesztina földjén létesülő szellemi centrumának segítségével, melyet soha nem szűnt meg mennyei eredetű örökségének tekinteni, elérje emancipálását, a világ civilizált nemzeteivel való egyenjogúságának elismerését, a geulah sölémaht, önként értetődően támogatnia kellett e nemzet Erdélyben élő töredékének is, s így a dolog természete hozta magával, hogy a szóban forgó zsidó népkisebbség életigényeinek érvényesítésére hivatott Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség cionista szervezet jellegét is viselje.

Viszont fordítva ebben a felfogásban elképzelhetetlen volt olyan erdélyi cionizmus, mely ne ölelje fel ezen terület zsidó népkisebbségének összes lét kívánalmait.

Midőn az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség ezen küldetéséről most számot adunk magunknak, elkerülhetetlenül szomorúság érzése fog el azon összehasonlítás következtében, melyet tennünk kell az erdélyi zsidó népkisebbség mai és azon

helyzete között, mely az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létesítésének idejében állott fenn.

Képmutatás lenne, ha az ezen érzés keltette gondolatokat a ma esti ünnepség folyamán elhallgatnánk.

Majdnem két esztendeje annak, hogy Romániát azon válságos helyzetből, melybe egy kihangsúlyozottan antiszemita párt néhány hetes kormányzása alatt jutott, királyának bölcsessége mentette ki.¹⁸⁷

A többi pártokkal együtt felosztatásra került az említett politikai csoport is, melynek programja a román állam határai között élő különböző etnikai kisebbségekkel való bánásmód egyenlőtlenségének elvét domborította ki, egy elvet, mely jogcímül volt felhasználható a zsidó etnikai kisebbség tervszerű elnyomására és üldözésére.

Am életbelépett aztán a népszavazás által ratifikált új alkotmány, mely a közhivatalok tekintetében a román etnikai származású elem elsőbbségét írja elő a más etnikai származásúakkal szemben, de egyetlen oly rendelkezést sem tartalmaz, melyből annak megengedhető volna következnie, hogy törvényhozói és kormányzati intézkedések útján különbség tétessék az ország egyes etnikai kisebbségei között.

Elvárható volt, tehát, hogy az új alkotmánynak a román állampolgárok túlnyomó többsége által történt elfogadására támaszkodó rendszerben ne nyilvánuljon meg többé oly törekvés, mely a zsidó etnikai kisebbségnek a többi etnikai kisebbségekhez viszonyítottan alacsonyabb rendű helyzetbe való szorítására irányul.

Nos, a szomorú igazság az, hogy az új alkotmányos rendszer letelt két esztendeje alatt ez a törekvés nemcsak nem tűnt el, sőt némely vonatkozásban még határozottabb érvényesülésre is jutott!

Ezt példákkal kidomborítani fölösleges. Önök valamennyien tudatában vannak azon fájdalmas diszkriminációknak, melyeknek az utóbbi időben ki volt és jelenleg is ki van téve az ország zsidó etnikai kisebbsége.

Az egyenlőség elve

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nem indíthatja meg harmadik évtizedes tevékenységét anélkül, hogy fel ne emelné hangját az alkotmányellenes egyenlőtlenség ellen, mely az ország zsidó etnikai kisebbségével való bánásmódban megnyilvánul.

Nincs oly ésszerű meggondolás, melyre a román állam ilyeszerű politikájának indoklásául hivatkozni lehetne.

A mi tiszta hazafiságunk és a román nemzettel minden fenntartás nélkül való szolidaritásunk a haza és trón iránti határtalan odaadásban minden kétségen felül áll.

187 Az Octavian Goga és A.C. Cuza szélsőséges pártja által vezetett kormányt 1938. február 10-én királyi diktatúra váltotta fel.

A nemzetgazdaság és az állami pénzügyek szempontjából feltétlenül az ország legértékesebb elemeinek kategóriájába vagyunk sorolandók.

Ami pedig Románia zsidó etnikai kisebbségének történelmi jellegét illeti, képtelenség, hogy azt bárki kétségbe vonni kísérelje meg, mivel számos adat bizonyítja, hogy az ország többi etnikai kisebbségei közül egyik sem hivatkozhat e területeken olyan hosszú múltra, mint néhányan a zsidó települések közül.

Ilyen valóságokra támaszkodik egy jobb közeljövőbe vetett rendíthetetlen hitünk, mikor majd a román alkotmány elveivel összhangban teljesebbé válik azon követelésünk, hogy a többi etnikai kisebbségekével teljesen egyenlő bánásmódban részesüljünk.

Hasznos és szükségszerű ezt a hitet a mai ünnepség keretében kifejezésre juttatni, természetesen azon változhatatlan meggyőződésünk kihangsúlyozása mellett, hogy az egyetlen út mely az egész világ zsidóságának a szó igaz értelmében való egyenjogúsításához vezethet, a cionista akarat, a zsidó nép összes erőinek gigantikus megfeszítése, mely alkalmas, hogy a Herzl-i álom szerint megvalósítsa Erec Izraelt.

Egyén és nemzet

Az „egyéni liberalizmus” gondolatrendszerében, melyből a nagy francia forradalom fakadt, a föld legfőbb, mondhatni bálványozott lényeként az ember, az „egyén” jelentkező, ezen ideológia az egy és ugyanazon etnikai kisebbség kebelében létező egyének egyenlőségének elvét, mint isteni eredetű sarkigazságot proklamálta.

A fejlődés azon fokára azonban még nem jutott el abban az időben a politikai gondolkodás, hogy valamely ország tekintetében elképzelje egy kisebbségben levő etnikai közösségnek a többségben lévő és államalkotó közösséggel való egyenjogúságát.

Az „egyéni liberalizmus”, oly célból, hogy valamely kisebbségi etnikai közösséghez tartozó egyének részére elismerhesse az állampolgári státust, ahhoz a fikcióhoz volt kénytelen folyamodni, hogy ezen egyének „naturalizálódnak”, vagyis megváltoztatják természetüket, beolvadva a többségi és államalkotó etnikai közösségbe, azon etnikai közösség pedig, amelyhez addig tartoztak, eltűnik, holott nyilvánvaló volt, hogy ily folyamat a zsidóságban nem megy végbe.

Éppen tegnap volt 150 esztendeje, hogy ezen ideológia szellemében a francia nemzetgyűlésen a franciaországi zsidó lakosok emancipálására a vonatkozó vita során elhangzottak e nemzetgyűlés egyik leghaladóbb gondolkodású tagjának, Clermont Tonnérre grófnak híressé vált szavai: „A zsidó nemzetnek semmit, a zsidó egyéneknek, mindent!”

Az „egyéni liberalizmus” korszaka régen véget ért. Helyét elfoglalta az emberi történelem jelenlegi korszaka, melynek politikai gondolkodása detronizálta az „egyént” és a legfőbb földi lény jellegével a „nemzetet” ruházta fel, az „egyén” részére csupán az atom szerepét ismerve el a „nemzet” szervezetében.

A zsidó jövő útja

A mai politikai gondolkodás homlokterében olyan kérdések állnak, melyek a kis nemzetek jogait és ezeknek a nagy nemzetekkel való egyenjogúságát tárgyalják.

Lázasan várja az egész emberiség, hogy véget érjen a jelenlegi háború és, hogy ismét összeüljön a béke aeropágja, mely az összes népek részére jobb életet biztosító berendezéseket megteremteni lesz hivatott.

Midőn pedig eljön az emberiségnek ez az új tavasza, – hön óhajtjuk természetesen, hogy ez minél előbb következék be, – a zsidók számára mindenütt a világon „categoricus imperativus” lesz, hogy a többi civilizált nemzetek előtt ők is egy fiainak és leányainak összes energiáival rendelkező, egységes nemzetként jelenhessenek meg, mert csak ez esetben lesz lehetséges, hogy a zsidó nép szava meghallgatására találjon és létkövetelései teljesüljenek.

Ütött tehát csakugyan az óra, hogy megszűnjön a zsidó individualizmus és miképpen az egész földkerekségen, úgy Erdélyben is minden zsidó egyént áthasson a tudat, hogy ő múlt atom csupán halhatatlan népének organizmusában, egy szem az örök zsidó nemzet múlt és jövő nemzedékeinek láncában.

Új Kelet 1939. december 30. 292.

1940. május 3., Kolozsvár

Az emberi egyéniségről már régen tudjuk, hogy nem egyrétű és egységes valóság. Az embert testi és lelki valóságában egyaránt mint a különböző befolyásoktól áthatott egységet értelmezzük, és ebben az esetben nem csak a véletlen jellemképző tényére gondolunk.

Első életéveinktől kezdve a társadalom alakít és formál bennünket intézményes befolyásával – a neveléssel – a maga életeszmenyeinek szellemében. Ebben a perspektívában az iskola és minden nevelői szerv általában, nem egyéb, mint egy meghatározott társadalom beállítottságába való beleilleszkedés előkészítője. Biztos pillér ez, mely hivatva van élő gátat képezni a széthúzó irányokkal szemben, melyekkel az egyén élete során találkozik. Annál is inkább, mert a társadalom nevelőmunkája, sosem szűnik meg. Családon, kultúrán, törvényein és dogmáin keresztül mind jobban és jobban magához láncolja az individuumot.

Egy osztályhoz való tartozás, egy nemzethez való kötöttség e folyamat révén változik különböző sejtésekből biztos, kinyilatkoztatott valósággá.

A zsidó közösség, mely egy külön valóságot jelentő népcsoport igényeivel lépett fel Erdélyben is, nem tudott magának olyan nevelői szervezetet teremteni, amely – a fent említett – biztos alapot képezhesse és egy minden kétséget kizáró együttérzési alapot nyújthatna. Ez természetesen függvénye a talajtalanságnak és az állami élet hiányának, de a kultúra és nyelv jelenthette volna – hozzáértő kezekben – azt az erőt, mely lendületet és alapot ad a népi nevelésnek.

Az új zsidó nevelés irányítói negatív tényezőkkel találták szemben magukat: az asszimiláció megsemmisített egy tarthatatlannak látszó nevelési alapot. De az utána jövő cionista mozgalom sem tett tényleges lépést előre.

Nem pedig azért, mert: A) *A zsidó közösséghez való tartozás ténye, negatívumokban nyilvánul meg.* Hogy valaki Erdélyben zsidónak vallja magát, az legtöbbször egy más népi közösségből való kizárás és a zsidó voltának passzív elviselésére való emlékeztetés eredménye. Még azok között is, akik aktív cionisták, sokan jönnek zavarba, ha arra a kérdésre kellene felelniük: mi hát (túl a politikumon) az a „zsidó lényeg” ami ehhez a közösséghez való tartozásukat eldönti, ami biztos szolidaritási érzést ad a külső momentumokon kívül?

Ahol a zsidó nevelés kezdődik – az elemi iskolákban: olvasás, írás és számtan mellett a vallásóra is. Itt kell a zsidóság alapelemeit megtanulnia a gyermeknek. Ezeknek a száraz, jóakarató, de fölöttébb alkalmatlan hittantanítóknak kezében van az a feladat, hogy a felnövő zsidó gyereke a hovatartozás érzését beoltsák. Egy pár sovány Biblia fejezet, a döntő fontosságú mitikus rész teljes elhanyagolásával, ennyi az egész, amit az elemi iskolában kap. (És a nyolcadik gimnazista

hittanórája sem több). Az elemi iskolából – a zsidó gyermek egyetlen zsidó hős példáját sem viszi magával.

Az utóbbi időkben a héber órákat is bevezették. A szándék maga a legnemesebb inspiráció eredménye, – de a valóságban több ez, mint egy pár szó ködös emléke: sulchan, deiet stb. Sokkal kevesebb, mint a későbbi franciából vagy angolból. Elemi oktatásunkban sehol sem fogjuk megtalálni az *élő zsidó élet* lehetőségét. A román gyermek, mikor az első négy osztályt elhagyja, mikor azt mondja, hogy „Mihai Viteazul” vagy „Ștefan cel Mare” – ezek a nevek csodálatos csengéssel bírnak számára, burkolt sejtéssel érzi, hogy ezek belőle sarjadt hősök is.

De talán a család pótolhatná, amit az elemi iskola elmulasztott? Intellektueljeink anyanyelve a magyar és gyermekeik nevelését még mindig francia vagy német kisasszonyokra bizzák. A zsidó család estéje – a családapa rómi csatája és az anya soiréja [estélye] között oszlik meg. A szegényeknél a nyomor nevel és tudvalevő, hogy ez csak a nyomorral érez szolidaritást. Lényegesen jobb a helyzet a vallásos környezetben, ahol még megmaradt a jiddis nyelv, a templomjárás és a Tóra tradíciója. De itt is hiányzik a valósághoz való kapcsolódás, s ha lehull a vallás, csak negatívumok adják majd a kötöttség tudatát.

Talán a héderek volnának népiségünk éltetői? Valóban: a Tanach és a Talmud kultúránk kincstárai, de a túlhajtott tanítási tempó, a gyermek felfogó képességével ellentétben álló tanítási módszer, oda hatnak, hogy az eredmény a semmivel egyenlő. Vagy korai szellemi kifáradáshoz vezetnek. Innen vagy a zsidóság megtagadói, vagy a zsidóság professzionistái kerülnek ki. Mi adja meg hát a zsidó szolidaritás tudatát a negatívumokon – a zsidózáson – kívül, melyet a gyermek már oly korán hall? A vér? Igen! A vér létezik, de táplálni kell, hogy éltető erőt adjon. És ennek az éltető erőnek hiányában, az utánzás törvénye, (melynek társadalmi jelentőségére Tarde mutatott rá) a külső társadalomhoz való idomuláshoz vezet.¹⁸⁸

A mítosz, amit a zsidó gyermek hall keresztény játszótársaitól (mivel az ő lelke is mítoszvágó és érzi ezt) lassan felszívódik a tudatlanba. Nem szabad elfelejtelnünk azt sem, hogy milyen hatalmas kötöttséget ad az anyanyelv. A közösségnek, melynek nyelvét beszéljük, akaratlanul is tagjává leszünk részben.

Megadatott tehát az első lépés lehetősége – nevelésünk hibájából – egy idegen közösség felé és további hiányok hatványozzák ezt.

B) *A zsidó kultúra ismeretének teljes hiánya.* Az elemi iskola elmulasztotta a kezdetet (ami szinte helyrehozhatatlan) és később – zsidó gimnáziumok hiányában – nem történik semmi a zsidó kultúráért. Hiányzik az erdélyi zsidó életből egy erőteljes héber, vagy jiddis légkör, ami szintézise lenne mindannak, ami a bibliai kultúrától elvezetett a mai zsidó szellemiséghez. Mert csak így találjuk meg a zsidó lélek ellentéteinek feloldását: a hideg racionalista hangba vegyülő keleti titokza-

188 Jean Gabriel de Tarde (1843–1904) francia szociálpszichológus, szociológus.

tosságot, mely az ismeretlenből táplálkozik és mely legvilágiabb témáiban is utal egy elveszett múltra és annak istenére. Külön zsidó kultúrvalóság, amit *elohista típusnak* nevezhetnénk.

Nincsenek fordításaink, ismertető munkák szórványosan és selejtesen látnak napvilágot. *Az ifjúság nem vár zsidó kultúrát, mert nincs kitől várnia. A megkezdett elidegenedési folyamat folytatódik.* Más kultúrvalóságokban fogja keresni önmagát s emellett sokszor aktív cionista is. Ezek a „magyar szellemiségű”, vagy „francia kultúrájú” újjászületők. Nagyobb ellentmondást el sem lehet képzelni.

C) És most nézzük meg, *hogyan viszonylik a zsidó nevelés a jövő kérdéséhez?*

Akik a zsidóság helyzetével komolyan foglalkoznak – tudják, hogy a zsidó közösség mai formáiban nem tartható fenn. Egyrészt az elvándorlás ténye áll fenn, másrészt a gálut likvidálásának lehetetlensége – a közeljövőben.

Azoknak, akik itt maradnak, épp úgy fel kell készülniük, hogy egy tömör népkisebbségi frontot képezzenek – mint azoknak, akik elmennek. A zsidó kultúra összekapcsoló ereje, az átrétegződés, amiről sokat beszéltek az utóbbi időben – és amit nemcsak a kivándorlóknál kell érvényre juttatni, vágyálomból valósággá kell, hogy váljon.

Mert nem lehet egy olyan nevelői dogmát érvényesíteni, hogy a cél a kivándorlás legyen csak és azok, akik nem mehetnek el és „elesettek”, örökké elesetten maradjanak.

A nevelői „Galut Verneinung”¹⁸⁹ – a realitás tükrében egy, a zsidó nép lehetőségei és valósága felé irányított gyilkos fintor. Az itt maradók, meg kell, hogy találják aktív szerepüket – a zsidó életben, mert máskülönben más közösségben keresik meg a helyüket.

Mindezekkel a nevelői kérdésekkel már a serdülő korban találkozunk. A kérdés itt Erdélyben is felmerült, de átfogó népi jellegéből egyrétű politikai kérdéssé süllyesztették.

„Valamit kéne tenni” e fonák nevelői valóság likvidálásáért. Az ifjúsági mozgalom sokat próbált ezen a téren, részleges sikerrel.

A zsidó ifjúság itt saját magának és csakis saját erejéből alkotott nevelői keretet s a komoly munka eredménye: palesztinai zsidó kolóniáinak száma, telepei, amelyek sok száz halucot adtak. De a kultúrmunka itt is csak a felületre korlátozódott, önerejükből tanultak a vezetők és mire már bizonyos ismeretekre és pedagógiai gyakorlatra tettek szert, el kellett menniük. Nagyon hiányos volt a kontinuitás. Ahogy ezt találóan írta egy cionista vezető, minden új vezető Pinskernél kezdte és csak Herzlig jutott el. Az utána jövők ugyanott kezdték újból, hogy ugyanott végezzék. De ez a relatív zsidó kultúrmunka, csak a nagy kultúrcentrumokban volt lehetséges. A kis helységek a kiadványokból éltek. De senki se segítette a bulletinek, kultúrkiadványok megjelenését, így ezek nem

189 Jelentése: „a szórvány, gálut tagadása”

juthattak túl a 10–12-ik számon. Az idősebb cionista generáció csak az ifjúság politikai hitvallását karolta fel és a konferenciákon ezen volt a hangsúly. A zsidó ifjúsági forradalom így egyszerűsödött le politikai hitvallássá és formai átvedléssé. A zsidó kultúra, aminek az ifjúság első háluci generációjában hordozója volt, így lett másodrendű kérdéssé.

És mivel sem itt, sem a mai vezető szervezetekben nem esik szó igaz, önzetlen kultúrmunka-akaratról, azok, akik itt maradnak, lehullnak minden zsidó mozgalom törzséről.

Ha a zsidó nevelés nem akarja tovább folytatni ezt a bűnös öngyilkossági és öncsalási rendszert, úgy mindenekelőtt számot kell vetnie önmagával. A terv felmerült és részben történtek is kezdeményezések. A szisztematikus szociográfiai munka kell, hogy képezze a kezdetet, melynek vissza kell tükröznie népi valóságunkat, egész mélységében.¹⁹⁰

D) A nevelői munkának két lényeges szempontot kell szem előtt tartania. Mindenekelőtt átvinni az erdélyi köztudatba a héber és jiddis irodalmak értékeit, másodsorban egy önálló zsidó tanulmányi közmunkával felmérni erdélyi történelmünket, összegyűjtve mindazt, amit az itt élő zsidók kultúrtéren létrehoztak, visszaadni mindezt a közösségnek.*

E) Végül is a zsidó nevelést szélesebb alapokra kell helyezni és a palesztinai átrétegesítő munka mellett egy biztosabb alapot kell adni a közösségi munkában az itt maradóknak, hogy ezeknek ne kelljen föltétlenül lehullniuk a zsidóság törzséről.

Régi követelmények ezek! E sorok írója, ki se nem nevelő, se nem kodifikátor, csak egy megrettent szemlélője az erdélyi valóságnak, hiszi, hogy ez másképpen is lehetne és, hogy itt az ideje, hogy a zsidó nevelés az idő és a közösség követelményének szellemében legyen, és ennek alapján épüljön újjá.

*Ebben az irányban az EZSNSZ Történelmi Bizottsága tevékenykedik eredményesen.

Új Kelet 1940. május 3. 102.

190 A szociográfiai munka szükségességét hangoztatták 1926-ban a *Salom* kolozsvári szabadkőműves páholy vezetői, 1937-ben a *Kelet és Nyugat között* c. antológia szerzői (Landó Jenő, Weimann Jenő) és 1938-ban az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda is. Hasonlóképpen, 1934-ben, Marton Ernő a zsidó szabadkőműves páholyok külső tevékenységi körébe sorolta be a zsidó szociográfiai felvételek elkészítését. A kezdeményezések tényleges eredményeit nem ismerjük. (Lásd a 22., 38., 66., 73., 74. sz. *iratokat*.)

82.
Dr. Faragó Viktor:¹⁹¹ **Nemzsidó zsidók**

1940., Nagyvárad

Nagy port vert fel 1917. évben, a háború alatt, Dr. Ágoston Péter nagyváradai jogakadémiai tanár, szociológus, későbbi népbiztosnak Nagyváradon „A zsidók útja” címen megjelent könyve.¹⁹²

Erős visszahatást keltett a könyv tartalma zsidó körökben és a válasszal sem maradtak adósok, – egyes körök tudománytalannak, antiszemita pamfletnek deklarálva a tudós írását.

Nem is lehet afelett vitatkozni, hogy a szerző megállapításai a zsidóságról igaztalanok, felfogása a zsidókérdéssel kapcsolatban elfogult, egyoldalú, mégis a kellő távlatból objektíven meg kell állapítanunk, hogy egyes definíciói helyesek voltak a zsidók klasszifikálását illetően és az élet, rövid két évtizeddel utána – kis részben – igazolta is a zsidók osztályozására vonatkozó definíciókat.

Itt van mindjárt a zsidó zsidó és a nemzsidó zsidó meghatározás.

Az asszimiláció problémájának akkori megítélése szerint teljesen túlzott volt az ebből a meghatározásból levont következtetés, míg a mai asszimilációs folyamat ráigazol sokban a szociológus fenti definíciójának helyességére és azt legjobban láthatjuk a mai kikeresztelkedési járvány eseteiben, amikor a kitért zsidók, már nem csak a szociológus megállapítása szerint, de a Közép- és Kelet-Európában alkotott úgynevezett zsidótörvények definíciója szerint is közjogi vonatkozásban és a törvény alkalmazása szempontjából zsidóknak tekintendők.

Ezek az úgynevezett keresztény zsidók, vagy mondjuk nemzsidó zsidók, a két társadalom, a keresztény és zsidó között állva, míg egyrészt a családi és régi társadalmi kapcsolatok nyomasztó keretéből szeretnének szabadulni, másrészről nem találnak befogadást – a templom kivételével – amelyhez pedig kevés közülük és érzékük van, – a keresztény társadalomba.

Ennek következménye az, hogy a hasonló sorskivetettség összekovácsolja a ma már elég számos prozelitát, és kialakul a keresztény, vagy mondjuk nemzsidó zsidó társasélet.

Az asszimiláció békebeli folyamata természetesen nem a hitehagyással kezdődött.

A normális idők asszimilánsa mindenekelőtt külsőségekben igyekezett az őt környező népekhez alkalmazkodni, életszokásait elsajátítani, majd annak életfelfogásához, életformájához igyekezett magát idomítani, lelkében teljesen áthasolulni, annak lelkivilágába magát beleérezni, erkölcsi felfogását a befogadó nép egyazon nemzeti, társadalmi, erkölcsi célkitűzéseibe beleilleszteni, s mindezek

191 Faragó Viktor nagyváradai neológ hitközségi előjáró. Az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda főtítkára.

192 Lásd: Ágoston Péter: *A zsidók útja*. Magyar Könyvnyomda és Kiadványallat, Nagyvárad, 1917.

teljes megvalósulása esetén vallhatta magát a befogadó nemzethez tartozónak. Fennáll ezek után még egy további folyamata az asszimiláció teljes megigénlésének, ha az illető hitében és a befogadó nép uralkodó vallására tér, amelynek lelki hatása azonban csak az utódoknál jelentkezhetik.

A ma asszimilánsa nagyon siet és a renegáthoz hasonlóan, – minden előzmény nélkül – elsősorban hitét hagyja el, fajtáját tagadja meg, népéhez lesz hűtelen, ugyanakkor amikor ahhoz a befogadó valláshoz lelkének egy cseppnyi idegszálával sem tud beidegződni, amikor még a befogadó nép nemzeti, szokásbeli, lelki, erkölcsi tulajdonságaihoz parányi vonatkozásban sem idomult át, – sőt, hogy úgy fejezzük ki magunkat – fájának, népének és nemzetségének általában erényes, de a befogadó népek által egyes hibáiért lenézett, sőt megvetett tulajdonságait egész külső lényén, sőt belső lelkiségében is viseli, de úgy véli, hogy a hitehagyással hirtelen megoldotta a problémát, s azt hiszi, hogy a keresztség kivetkőztette énjéből. A régi hithez kevés közük volt általában ezeknek az embereknek és természetesen a másik oldalon sem jelentenek hitbeli értéket. Csak cégér a vallásváltoztatás a gyors érvényesülés lehetőségére, otthagya sorstársaikat a sorsközösségben.

Természetesen, tisztelet a kevés kivételnek.

Az asszimiláns magyar-zsidó igyekszik levetni magáról mindenekelőtt azokat a hibákat, amelyeket évszázados elnyomatása termelt ki belőle, de ugyanakkor igyekszik azokat az értékeket, amelyeket ugyancsak az elnyomatás évezredei fejlesztettek ki benne, a magyar népi és nemzeti erényekkel összeegyeztetni és így készül fel azokra a nehéz időkre, amelyekkel szembeszállva, – ki fogja harcolni a jövőben őt jogosan megillető méltó helyet.

Ne siessünk tehát hittestvéreim a hitehagyással, mert a csalódás és a sehova se tartozás nem lélekemelő érzés.

Beszámoló az 1939–1940. gazdasági évről. Kiadja a Nyugati Szerz. Congr. Izr. Hitközség Nagyváradon, Nagyvárad (1940). 18–19.

1. Erdély hazatérésével hozzávetőlegesen 140 ezer zsidó tért vissza az anyaországba. Erdély zsidóságának száma román statisztikai adatok szerint 184 000 volt és így Dél-Erdélyben 44 000 zsidó maradt vissza.¹⁹³ Ha tekintetbe vesszük, hogy az elszakított részeknek a kisebbik fele a nekünk juttatott terület, úgy nyilvánvaló, hogy Észak-Erdélyben sokkal nagyobb számban éltek a zsidók, mint Dél-Erdélyben. Valóban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy visszatért a máramarosi zsidóság, egy homogén tömegben élő és sajátos kultúrájú néptöredék, amelynek száma azonban nem több 20–22 000-nél. A zsidóság aránytalan elosztódásának oka Erdélyben és az 1918-ban elszakított részekben az volt, hogy a zsidóság települési iránya felülről lefelé haladt, szembeutó jelleggel a Szamos völgyében öltött, ellenben a Székelyföldön a zsidóság száma aránylag csekély, Dél-Erdélyben pedig, a szászok vidékein a zsidóság sohasem tudott gyökeret verni. A visszatért városok közül Nagyvárad, Szatmárnémeti, Máramarossziget mutatnak ki nagyobb számú zsidóságot.¹⁹⁴ Kolozsvár, Marosvásárhely zsidósága fölszívódik, a székely városok zsidósága pedig a törzslakosság számához viszonyítva igen csekély. Beszivárgás Erdély zsidóságába az utóbbi 22 év alatt nem igen történt, az úgynevezett regáti zsidóság részéről sem. A román állam féltékenyen őrködött, hogy a lengyel zsidóság tömbjéhez tartozó zsidók be ne költözzenek és a pár évvel ezelőtt rendkívüli szigorúsággal keresztülvitt állampolgársági revízió is hozzájárult az erdélyi zsidóság történeti és jogi helyzetének tisztázásához.¹⁹⁵ A statisztikai felvételezések e tekintetben Romániában hiányosak voltak, de megállapítható, hogy az erdélyi zsidóság soraiból a román főváros vonzásánál fogva számosan helyezkedtek el Bukarestben, és azok most is ott maradtak.

Az a zsidóság, amely kisebbségi sorsban egyaránt osztotta a többi kisebbségek szenvedéseit, színében, társadalmi rétegződésében, semmiben sem különbözik a magyarországi zsidóságtól. Minden országnak olyan zsidósága van, mint amilyent megérdemel és mondanunk sem kell, hogy az erdélyi és a magyar életet, emlékeztétét őrző zsidóság színvonalban sokkal magasabb rendű volt, mint Ó-Románia zsidósága. Erdély és Románia zsidósága soha nem tudta egymást megérteni, nem csak anyanyelvük különbözősége miatt, de olyan szemléleti, erkölcsi, társadalmi magatartásbeli különbségek is voltak közöttük, hogy egyazon többségi nyomás kényszerítő hatása alatt sem voltak képesek érintkezési pontokat találni. Nem egyszer próbálták meg az erdélyi zsidóság és a romániai zsidóság vezetői a kapcsolat megteremtését

193 Ligeti adatai pontatlanok. Az 1920-as román népszámláláskor 181 340, 1930-ban pedig 192 833 izraelitát írtak össze. Buletinul Statistic al României 1923. 2. 13., Varga: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege... 178–181.

194 A pontos adatokhoz lásd az 1–2. sz. *mellékletet*.

195 Az állampolgárságok felülvizsgálatának következtében 1938 után 20 000 erdélyi zsidó családfő és egyedülálló veszítette el román állampolgárságát. Iancu: Evreii din România... 263.

karitatív, hitéleti, sőt politikai téren is. Azonban minden egyes kísérlet eredménytelen maradt, mert az erdélyi zsidók arra a megállapításra kényszerültek, hogy számukra a bukaresti zsidó mentalitás éppen olyan idegen, mint a román.

2. Vajon sikerült-e azonban az erdélyi magyar zsidóságnak a közjogi változást követő korszakokban is maradék nélkül a történelmi kapcsolatokat a törzslakó erdélyi magyarsággal fenntartani? Ez olyan kérdés, amely magyarországi körökben nem egyszer heves vitákra adott alkalmat. Miután az erdélyi nemzethű és a magyar étellel magát teljesen azonosító zsidóság üldözött helyzetében nem tudott olyan hatékonyan kiállni érzéseivel, mint azok, akik akár zsidó, akár nem zsidó részről ennek a „magyarkodó” érzésvilágnak a jogosultságát vitatták, nem egyszer az a hamis kép tárult a kívülről szemlélők szeme elé, hogy az erdélyi zsidóság túlnyomó nagy részét a „cionista” zsidók teszik ki, akik „hűtlenek” lettek a magyar hagyományokhoz és magatartásukban ingadozókká váltak. E sorok írója azonban, aki különleges családi hagyományainál, hivatásánál, egész lelki beállítottságánál fogva minden megváltozott és változó körülmények között is számára csak egyetlen felbonthatatlan közösségi köteleket ismer, a magyart, úgy érzi, hogy a zsidóság azon részének problémakörét, amelyet ő nemegyszer bírálat tárgyává is tett, sem szabad olyan szimplista megállapításokkal elintézni, mint ahogyan teszik.

Azok a zsidó vezetők, akik 1918-ban önálló kisebbségi alagra helyezkedtek és ezen az alapon kívánnak lenni ma is, magatartásukat a következőkben indokolják. 1918-ban a közép- és kelet-európai zsidóságot átítatta a nemzeti megújodás gondolata. Az a mozgalom, amely a zsidóságnak a Balfour-deklaráció sugallatára Palesztinában önálló hazát akart, a zsidóságot pedig európai szórványain mint népkisebbségeket kívánta kezeltetni, nem jellegzetesen erdélyi jelenség. Az erdélyi zsidók évről-évre a Genfben összeülő népkisebbségi konferenciákon saját ügyüket mint népkisebbségi ügyet iparkodtak elfogadtatni, azokkal a magyar népkisebbségi vezetőkkel egyetértésben, akik e konferenciákon az utódállamok magyarságát képviselték. A román kormány is már a főhatalmi változás első hónapjaiban törvényes rendelkezésekkel választotta el az erdélyi zsidóságot a magyarságtól. Lehetetlenné tette az erdélyi zsidóság számára, hogy gyermekeit magyar iskolába járassa. Azokat, akikről a hatóságok megsejtették, hogy még mindig magyar érzés lobog bennük, üldözni kezdték, vagy legalább is fokozottabb mértékben nyomták őket foglalkozásaik terén. Ha népszámlálást ejtettek, azokat a zsidókat, akik magyarnak vallották magukat, „megjegyezték”, beírásaikat áthúzták.¹⁹⁶ A román elnyomatás éveiben még magyarnak lenni is a gyötrelmek útja volt, hát még zsidónak, akivel szemben a román állam ősi antiszemitizmusánál fogva állandóan tartózkodóan viselkedett. Azok a változások, amelyeket a román politika a magyarság és a zsidóság útjainak elszakítási kísérletével előidézett, természetesen nem mentek végbe egyéni drámai mozzanatok nélkül. E sorok írója előtt

196 A népszámlálási visszaéléseket 1931-ben Willer József is szóvá tette a képviselőházban. A visszaélésekre lásd: Jakabffy Elemér: Meddő próbálkozások. *Magyar Kisebbség* 1922. 6. 184., Mikó: Huszonkét év... 99–100., György: Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez... 397.

feledhetetlen marad a kép, amikor az egyik kolozsvári zsidó gyárigazgatónak negyedik osztályt végzett gyermeke sírva ült le a beíratás napján az unitárius kollégium küszöbére, mert nem engedték meg neki, hogy tanulmányait az eddigi tanodában végezze. De hát hol végezhetne volna? Zsidó gimnáziumot engedélyeztek ugyan, de amikor a kormányzat arról értesült, hogy ott nem a héber és nem a román nyelveken folyik a tanítás, hanem magyarul, az iskolát bezáratta.¹⁹⁷ Kezdetben a román kormányzat asszimilációra édesgette az erdélyi magyar zsidóságot, sőt a regáti zsidóság ügynökei is megjelentek, hogy romanizáljanak.

Az erdélyi zsidóság vezetői azonban ismerte Románia történelmét, gyanakvással néztek minden ilyen törekvést és önmagukban összeegyeztethetetlennek tartották, hogy ha a jóban kitartottak a magyarsággal, most a rosszban eltávolodjanak tőlük. Azok, akikben oly erős volt a nemzeti öntudat, hogy minden üldözés ellenére is vállalták azt a kettős mártírumságot, amely zsidóságukból és magyarságukból fakadt, dacosan vállaltak minden következményt. De ezek a magatartások a magánemberek önmagukra és családjukra kötelező állásfoglalásai, itt azonban népről van szó, amelynek úgy kell élni, olyan kalózlobogó alatt kell hajóznia, ahogyan lehet. Tömegek, nyomorúságos kisegyzisztenciák boldogulásáról volt szó, vajon ezek sorsának felelősségét vállalhatják-e azok, akik a járható út helyett végzetes zsákutcába terelik a híveiket? Kisebbségi sors mimikrire, önmaga álcázására kényszeríti a népeket. Elmélkedve a múlton azokkal a zsidó vezetőkkel, akikkel e kérdésről vitatkoztam, így felelgetnek nekem: a hazugság útja helyett mi az őszinteség útját kívántuk választani. Kijelentettük, hogy nem vagyunk magyarok, de nem vagyunk románok sem. Zsidók vagyunk és azok is akarunk maradni. Sohasem voltunk opportunisták, legkevésbé ifjúságunk, amely egy lelki forradalomnak volt a hordozója és küzdött a renegátság minden formája ellen. 22 év alatt egy pillanatig sem állottunk a hatalom oldalán, vagy annak védőszárnyai alatt. Soha sem léptünk be a romániai zsidók egyesületébe, román pártok nem kaptak és nem is igényeltek erdélyi zsidóktól szavazatokat.¹⁹⁸ A magyarsággal való kapcsolatainkat azonban nemcsak régi érzelmeinknél fogva, de az új helyzetből kifolyólag is meg akartuk tartani. Az összes kongresszusi zsidó hitközségek végig megőrizték Erdélyben a magyar nyelvet, mint a hitszónoklatok és a hitoktatás nyelvét. Összes zárt és nyilvános gyűléseinken kizárólag magyarul beszéltünk. Természetes szövetségesünk mindig a magyar volt. És, hogy ez a kollektív magatartásunk mennyire nem tetszett a románságnak, mutatja sajtójuk hangja, amely állandóan magyar irredentizmussal gyanúsított bennünket, a

197 A kolozsvári zsidó fiú- és leánygimnáziumot 1927-ben szüntették meg a román hatóságok, azzal az indokkal, hogy nem tesz eleget az oktatási feltételeknek. (tanítási nyelv, megfelelő tantermek és taneszközök hiánya, higiéniai kifogások) Ezt követően 1940-ig Erdélyben csak Temesváron és Nagyváradon működött zsidó középiskola. UK 1925 július 13. 158, Gyémánt: Jewish education in Transylvania... 66–79.

198 Az erdélyi nemzeti alapra helyezkedett zsidóság a két világháború között mindvégig megőrizte politikai különállását. A Román Zsidók Szövetségének csak 1925-ben sikerült Erdélyben is irodát nyitnia, támogatottsága viszont alacsony maradt. UK 1925. október 7. 229.

parlamentari felszólalások egész sora, amikor még a cionista képviselőket is állandóan titkos magyar érzülettel gyanúsították.

3. Jó adagban el lehet fogadni tehát az erdélyi zsidóság zsidó nemzeti alapon álló szárnyának az érvelését és nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ha volt is Erdélyben egy önálló zsidó népkisebbségi mozgalom, az nem ártott a magyarságnak és nem jogosította fel, hogy olyan ellenfélként tekintse az erdélyi zsidóságot, mint akár a többséget, akár más disszimiláló kisebbségeket. A többség nyomása alatt, ha a szellemi és nép-megnyilvánulási téren el is vált a zsidóságnak és a magyarságnak az útja, a gyakorlati életben felbonthatatlanul összefonódott. Az erdélyi magyarság nem helyezkedhetett önállósági területre és az erdélyi zsidóság sem. Gazdasági érdekeik folytonosan egymásba áramlottak, a magyarság mezőgazdaságilag termelt, a zsidóság iparilag és a néprétegek egymás termelvényeit fogyasztották. Egy statisztikus kimutatta, hogy az erdélyi zsidóság csak a magyar cselédeknek kiadott munkabérben évi 200 millió lejt juttatott a magyar háztartási alkalmazottaknak. A tárgyilagos társadalombúvárnak meg kell állapítania, hogy az erdélyi zsidóság nagy része legfeljebb politikailag lehetett indifferens a magyarság szemében, de más téren előnyöket nyújtva, előnyökhöz jutott.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy amikor az impériumváltás után sorra dobták ki a magyar köztisztviselőket, a zsidó vállalatok alkalmazták őket és megtartották állásaikban, mindaddig, amíg lehetett. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ez a magát zsidónak valló nemzeti réteg a magyar kultúra termékeinek a legjobb fogyasztója volt. Helyesen mondotta Krenner Miklós, a ragyogó tollú közíró, egyik magyar párti gyűlésen, hogy nemcsak a magyar párti zsidóknak kell megadni a felmentést, hanem mindazoknak a zsidóknak, akik magyarul beszélnek, mert ezek emelik azoknak a városoknak magyar jellegét és közrehatnak a magyar külskép látzatának megőrzéséhez, amelyeket a románok tüzzel-vassal tízezres román beköltöztetések árán megpróbáltak elrománosítani. A magyar zsidók azonban intranzigensebbek még a keresztényeknél is.

4. Másik kérdés, hogy vajon a zsidóságnak az a része, amely a Magyar Párt keretei között helyezkedett el, vagy pedig visszavonult minden nemzeties zsidó közösségből, csendesesen a magánéletben őrizte meg magyarságát, társadalmi téren is hangoztatva és tettel bizonygatva magyar érzületét, számban valóban kisebb-e a zsidóság másik táboránál? Mint fentebb említettük volt, a zsidóságnak ez az öntudatosítottabb szárnya nem hallathatta úgy hazafias érzését, mint a zsidó nemzeti szövetség. Hiszen ezzel csak a saját baját gyűjtötte volna meg és fölöslegesen súlyosbította volna a Magyar Párt terheit, amelynek amúgy is olyan nagyon nehéz volt ellátni a maga törzsi tömegeinek védelmét. A változó politikai atmoszféra egész Európában úgy befelé, mint kifelé arra kényszerítette az erdélyi magyar zsidóságot, hogy az időkhöz méltó szerénységgel zajtalanul dolgozzék a magyar érdekekért. Ennek a zsidóságnak összmunája a 22 éves Magyar Párttal a lehető legharmonikusabb volt. A Magyar Párt szervezkedési szabályainál fogva mind a mai napig magyarnak tekint mindenkit, aki annak vallja magát és nemcsak

tagjai között látta a magyar zsidókat szívesen, de vezető álláshoz is juttatta. Temesváron, Nagyváradon, Kolozsváron, Szatmáron a Magyar Párt alelnökei között mindig akadt zsidó származású magyar. Déván a Magyar Pártnak ügyvezető elnöke, Leitner Mihály hithű zsidó ügyvéd volt. Az Országos Magyar Párt elnökségének tagjai között is volt zsidó. A párt intézőbizottságának tagjai között, vidéken pedig számos helyen. Egész Erdély magyarsága egyetlen család, amely minden tagjáról tud és mindenki munkáját ellenőrizte. Ez a magyarság hálásan emlékszik meg a Roth Hugók, Hexner Bélák,¹⁹⁹ Fekete Andorok,²⁰⁰ Ungár Adolfok, Lakatos Sándorok²⁰¹ és Konrád Bélák hazafias tevékenységéről. A magyarság parlamenti küzdelmeiben oroszlánrész jutott Hegedűs Nándornak, aki három ízben történt képviselőségének idejében jelentős érdemeket szerzett a magyar nyugdíjasok elismertetésének az érdekében. Voltak magyar zsidók, akik súlyos börtönbüntetéseket szenvedtek el magyarságukért, akik részt vettek irredenta perekben, és akik nem csak anyagi eszközökkel, de testi épségük veszélyeztetésével is hangosan és nyíltan szolgálták a magyarságot. A szellemi élet terén szereplő magyar zsidó írókat és személyiségeket nem kell külön bemutatni, és amikor a magyar zsidó papokról szó esik, elég, ha csak a Kecskeméti Lipót nevére történik utalás. Sok magyar kezdeményezésben, társadalmi és más közéleti munkában vettek részt megnevezhetően is magyar zsidók, akiknek neveit felsorolni már csak azért sem ildomos, mert fölösleges védőíratot szerkeszteni, amikor az erdélyi magyarság, a hagyományos erdélyi közszellem senkit sem vádol, és amikor a sebek feltárása és mutogatása méltatlan is, mert minél mélyebb a hazafiság, annál szemérmesebb, és önmagábanelve feljutalmát, külön jutalmakat nem is igényel.

El kell azonban mondani, hogy kereskedők, magánhivatalnokok, orvosok, ügyvédek és kisemberek ezrei és ezrei várták lelkesen, hogy mikor üt a magyar szabadság órája és hogy foglalkozásuknál, megkötöttségükönél nem vált igaz színük láthatóvá, ez még nem jelenti azt, hogy nem is voltak ott minden magyar ügy szolgálatánál. Az erdélyi magyar anyanyelvű zsidóság, beleértve most már mindazokat a kategóriákat, amelyek a főnnálló törvényes rendelkezések szerint egy kalap alá kerülnek, nyilvánvalóan a magyar államiságnak nem azzal a retentissementjével kerül vissza, mint amilyennel 22 évvel ezelőtt az anyanemzetből kiszakadt. Szájíze kissé kesernyés, mert fölszabadulása úgy lenne teljes, ha mindazokat a jogokat ő is élvezné, amelyeket azok bírnak, akikkel egynek érzi magát.²⁰² De ha számoltak is sokan azzal, hogy megszorítottságok és nélkülözések között kell folytatni életüket, akkor is boldogan vállalják az új sorsot, mert az erdélyi magyar zsidóság számára is ez az a föld, amelyen élni és meghalni kell.

Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv az 1941. évre. Országos Izraelita Leányárvaház, Budapest, 1941. 81–88.

199 Hexner Béla (1885–1940) kolozsvári bányamérnök, az 1930-as években az Országos Magyar Párt vezetőségi tagja.

200 Fekete Andor (sz. 1888) ügyvéd. Az OMP központi bizottságának tagja.

201 Lakatos Sándor (sz. 1886) szakíró, a marosvásárhelyi Gyáriparos Szövetség titkára. Városi tanácsstag a két világháború között.

202 Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolásával itt is érvénybe léptek az 1938-ban és 1939-ben meghozott zsidótörvények, amelyek a zsidóság társadalmi és gazdasági kirekesztését célozták meg.

Az erdélyi zsidóság történeti kronológiája (1918–1940)

1918

- október 28. A kolozsvári ortodox hitközség elöljárósági ülésén – amelyen részt vesznek Eisler Mátyás kolozsvári neológ főrabbi és az *Ezra* zsidó ifjúsági egyesület küldöttei is – Glasner Mózes ortodox főrabbi a zsidó nemzeti mozgalom mellett száll síkra. Az Ezra, a forradalmi események antiszemita megnyilvánulásaira hivatkozva, zsidó őrség felállításához kéri a hitközség támogatását.
- október 31. Budapesten megalakul a *Román Nemzeti Tanács*.
- november 1. A temesvári tiszti kaszinóban Roth Ottó kormánybiztos és Barta katonai parancsnok a tiszteket nemzetiség szerinti tömörülésre szólítja fel. A felszólításra reagálva, Dohány Gyula és Tomaschof Bertalan bejelentik a *Zsidó Nemzeti Bizottság* megalakítását.
- november 3. Az Osztrák-Magyar Monarchia nevében Weber tábornok aláírja a padovai fegyverszüneti megállapodást. A megállapodás értelmében az Osztrák-Magyar Monarchia az 1914-es határokra vonja vissza csapatait.
- november 9. A *Román Nemzeti Tanács* a magyar kormányhoz intézett felszólításában magának követeli a magyarországi románlakta területeket.
- november 10. Temesváron beindul a zsidóság nemzeti alapon való megszervezése. A Városi Vigadóban megrendezett cionista nagygyűlésen megalakítják a *Zsidó Nemzeti Szövetséget*.
- november 20. 1. Kolozsváron, az Uránia kávéházban, a nemzeti alapon álló, cionista zsidóság megalakítja az *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetséget* (EZSNSZ).
2. A Román Nemzeti Tanács kiáltványban foglal állást a magyarországi románlakta területek Nagy-Romániához való csatlakozása mellett.
- novemberben még: Máramarosszigeten *Zsidó Nemzeti Tanács* alakul.
- december 1–2. Az erdélyi románok nemzeti gyűlése Gyulafehérváron kimondja a Romániával való egyesülést. A gyűlés megalakítja az erdélyi Román Kormányzótanácsot Nagyszeben székhellyel.
- december 2. A román hadsereg bevonul Marosvásárhelyre.
- december 7. A dési zsidóság 300 fős nagygyűlésen mondja ki az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség helyi csoportjának megalakítását.
- december 8. A magyar kormány Apáthy István egyetemi tanárt nevezi ki Erdély főkormánybiztosává. A Főkormánybiztosság románokkal való érint-

kezéssel megbízott ügyosztályának élére Kertész Jenő ügyvéd kerül. Kertész a két világháború között közel került a cionista mozgalomhoz, elnöke volt az Erdélyi Zsidó Diáksegélyzőnek, a Zsidó Árvagondozónak és alelnöke a Zsidó Kórház Egyesületnek. Tagja volt a Kasztner-vonat kivételezettjeit kiválogató bizottságnak, Bergen-Belsenben viszont feleségével együtt kiemelték a Kasztner-csoportból és a koncentrációs táborban halt meg 1944-ben.

Kolozsváron megalakul a *Radikális Párt*. Elnöknek Janovics Jenőt, alelnököknek Deák Albertet, Farkas Mózeszt és Körösy Györgyöt választják meg.

december 15. A temesvári nemzeti zsidóság nagygyűlésen követeli kisebbségi jogainak biztosítását és a palesztinai zsidó állam megteremtését.

Vértés Adolf temesvári neológ hitközségi elnököt a temesvári Zsidó Nemzeti Szövetség Intéző Bizottságának tagjává választják. Az IB tagjai között helyet foglal Schück Bernát Temesvár-józsefvárosi rabbi is.

december 19. Kolozsváron Weiszbürg Chaim kezdeményezésére beindul az *Új Kelet* zsidó politikai heti szemle. 1920-tól 1940-es betiltásáig mint napilap jelenik meg. Az *EZSNSZ*, majd a *Zsidó Párt* sajtóorgánuma.

december 24. A román hadsereg bevonul Kolozsvárra.

decemberben még: Erély városaiban egymás után alakulnak cionista irányultságú csoportosulások, bejelentve csatlakozásukat az *EZSNSZ*-hez.

Marosvásárhelyen *Ezra* néven cionista ifjúsági egyesület alakul.

ebben az évben még: Az erdélyi zsidóság 32 magyar tanítási nyelvű hitvallásos elemi- és 2 polgári iskolával rendelkezik.

1919

január 8. Medgyesen az erdélyi *Szász Nemzeti Tanács* helyesli Erdély Romániával való egyesülését.

január 10. 1. Ferenc József unitárius püspök, Hirschler József apátplébános, Barabás Samu református esperes, Eisler Mátyás neológ- és Glasner Mózes ortodox főrabbi, Biró Balázs, báró Horváth Emil, Szádeczky Lajos, Réz Mihály, Apáthy István, Árkossy Gyula, Dózsa Endre, Rusz György, Boér Elek, Barass György valamint Vincze Sándor idézést kapnak a kolozsvári térparancsnokságra. A vád ellenük: bolsevizmus, anarchizmus és Nagy-Románia elleni izgatás.

január 13. A román kormány törvényrendeletet bocsát ki az Ókirályság területén élő idegenek (zsidók) honosítására vonatkozólag. Ezt május 22-én egy újabb törvényrendelet követi, amely viszont még mindig csak az egyéni honosításra ad lehetőséget.

január 18. A román hadsereg bevonul Máramarosszigetre.

- január 24.* A román parlament ünnepélyesen becikkelyezi Bukovina, Besszarábia és Erdély egyesülését Romániával.
- március 18.* A Bukarestben élő erdélyi zsidók gyűlése kimondja csatlakozását az 1918. december 1-i gyulafehérvári programhoz. A határozatot Goldberger Artur olvassa fel.
- március 28.* Kolozsváron megalakul az *Erdélyi Zsidó Kiadó Társaság* 10 000 korona tőkével. Élén Blau Pál, Kohn Hillel és Hamburg József állnak.
- április 20.* A román csapatok bevonulnak Nagyváradra.
- október 19.* Schwartz Jakabot, az EZSNSZ vezetőségi tagját a kolozsvári ortodox hitközség elnökének választják meg. Schwartz megválasztása a kolozsvári ortodox zsidó hitközség cionista irányba való elmozdulását jelzi.
- december 9.* Románia aláírja Párizsban a *Kisebbségi Szerződést*, amelyben kötelezi magát, hogy az ország területén élő minden lakosának biztosítja az élet és szabadság teljes védelmét. A Szerződés 7. cikkelyében Románia elismeri a területén élő összes zsidó román állampolgárságát. A Kisebbségi Szerződés nem hoz változást az ókirályságbeli zsidóság jogi helyzetében: A román kormány továbbra is az 1919 folyamán elfogadott törvényrendeleteken alapuló egyéni honosítási eljárást alkalmazza.
- ebben az évben még:* Temesváron megnyílik a Zsidó Líceum, az első zsidó középiskola Erdély területén.
- Kolozsváron zsidó polgári fiúiskola nyílik.
- Létrehozzák a *Keren Kajemet Lejiszrael* (Zsidó Nemzeti Alap) erdélyi irodáját.
- Az *Ezra* zsidó egyetemi hallgatók egyesülete Kolozsváron Menzát létesít a zsidó egyetemisták részére.
- Az év elején, az Erdélybe bevonuló román csapatok több településen is zsidó lakosokat bántalmaznak, vagy gyilkolnak meg: Április 18/19-én a Szatmár megyei Alsóberegszóról több zsidó lakost elhurcolnak és kivégeznek. A Szilágysági Felsőszilvagy 21 zsidó férfit agyonlővik. Csucsán 1919 januárjában több zsidót bántalmaznak.
- Désen héber nyelvű melléklettel ellátott cionista lap indul *Új Élet* címmel.

1920

- január 6.* Az ortodox zsidóság dési nagygyűlése kijelenti, hogy a zsidóság a román állam keretében nemzeti kisebbségként- és az ilyen minőségben őt megillető jogok birtokában kíván élni.
- március 22.:* Kolozsváron megalakul a *Haggibbor* zsidó sportegyesület.

- április 3.* Kecskeméti Lipót nagyváradai neológ főrabbi templomi beszédében az erdélyi zsidóságot a magyar nemzet részeként értelmezi.
- április 4.* Kolozsváron felosztatják az 1918. december 2. óta Erdély ügyeit intéző *Erdélyi Kormányzótanácsot*.
- június 4.* Magyarország aláírja a Trianoni békeszerződést. A szerződés törvényesíti Nyugat-Magyarország, Felvidék, Erdély (a Bánság egy része, Körös-vidék, Szatmár, Máramaros és a történelmi Erdély), Délvidék és Horvátország Magyarországtól való elcsatolását.
- július 2.* Erdély több településén magyar nyelvű antiszemita röpcédulák jelennek meg, melyekben felszólítják a zsidóságot, hogy ne feledkezzenek meg Magyarországról, mert hamarosan Erdély visszatér az anyaországhoz és az árulókat felelősségre vonják.
- augusztus 10.* Erdély ortodox hitközségei nagyváradai kongresszusukon létrehozzák az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Irodát* (EOIKI) Beszterce székhellyel. Az Iroda élére Ullmann Salamon besztercei ortodox főrabbit választják meg. A szervezet célja, hogy összefogja a Magyarországtól Romániához csatolt területek ortodox hitközségeit.
- szeptember 7.* Kolozsváron megalakul a *Tarbut Országos Zsidó Iskola Egyesület*.
- szeptember 21.* A magyar törvényhozás megszavazza a *numerus clausus* törvényként ismert 1920. évi XXV. törvénycikket, amelyben szabályozza az egyetemekre és főiskolákra felvehető diákok számát. A nemzetiségi arányok alapján megállapított felvételi kritériumokkal kimondatlanul is a zsidó diákok számát kívánták korlátozni. A törvényt 1928-ban módosították és a faji szempontok helyett a szülők foglalkozását vették alapul.
- szeptemberben még:* Désen megjelenik a cionista beállítottságú *Új Élet* című havilap. Kolozsváron, a román diákok kongresszusán, kimondják, hogy a román diákszervezetek és egyesületek nem vesznek fel zsidókat tagjaik sorába.
- október 5.* Az aradi neológ hitközségben kirobban a magyar identitású zsidóság és a cionisták közötti ellentét.
- október 7.* Megnyitják a nagyváradai *Zsidó Líceumot*.
- október 10.* Az ortodox és neológ hitközség által közösen fenntartott zsidó elemi iskola nyílik Brassóban.
- október 17.* Négy osztályos, héber tanítási nyelvű zsidó elemi iskola nyílik Hátszegen. Az iskola mellett Talmud-tóra is működik.
- október 24.* Héber elemi iskola nyílik Gyergyóditróban.
- október 27.* Szatmárnémetiben az EZSNSZ által működtetett héber nyelvű óvoda nyílik.
- október–novemberben még:* Kolozsváron megnyitja kapuit a *Tarbut Zsidó Fiú- és Leánylíceum*.

Négy osztályos zsidó elemi iskola nyílik Maroshévízen.

november 2. Az *Új Kelet* Marosvásárhelyen rendezi meg első irodalmi estjét. A műsoron kortárs erdélyi zsidó írók, költők írásai, zsidó zeneszámok szerepelnek.

november 22–26. Kolozsváron lezajlik az EZSNSZ I. konferenciája, ahol elfogadják a szervezet új alapszabályát. Az alapszabály szerint az EZSNSZ legfőbb szerve a központi ügyvezető elnökség által évenként összehívott cionista konferencia lesz. A konferencia állapítja meg azokat az irányelveket, amelyek alapján a Szövetség működik, ugyanakkor itt választják meg az EZSNSZ irányító testületét is. A konferencia kijelenti, hogy a zsidóság nemzeti kisebbségként akar élni Romániában. A Szövetség elnökéül Fischer Tivadar kolozsvári ügyvédet választják meg.

november 24. A kolozsvári Uránia moziban megkezdik a Herzl Tivadar életéről szóló film vetítését.

december 12. A Temesvár-gyárvárosi hitközségi választások eredményeként jelentős számú cionista kerül a választmányba. Elnöknek az asszimiláns irányzatot követő Deutsch Rezsőt választják meg.

A nagyenyedi ortodox hitközségi választások eredményeként a hitközség élére nemzeti érzelmű, cionista vezetőség kerül.

decemberben még: Temesváron megjelenik a *Neue-Zeit-Új Kor* című cionista irányultságú hetilap.

ebben az évben még. Napirenden vannak Erdélyben a kilakoltatások, amelyek főleg a zsidó és magyar lakosságot sújtják.

A román hatóságok által elvégzett részleges népszámlálás nemzetiségi mutatói alapján 1920-ban 181 340 zsidó élt Erdélyben.

1921

január 9. A kolozsvári ortodox hitközségi választásokon a cionisták elsőprő győzelmet aratnak.

A balázsfalvi zsidó hitközség tisztújításán megválasztott vezetőség teljes egészében a cionista érzelmű tagokból kerül ki.

január 10. A *Magyar Szövetség* kolozsvári alakuló ülésén a magyar zsidóság nevében szólal fel Farkas Mózes gyáros és Gombos Benő tisztviselő, közíró. Mindketten a magyarság mellett kötelezik el magukat.

január 30. A nagyvárad cionista zsidók előértekezletén elhatározzák a *Körös-völgyi Cionista Szervezet* megalakítását.

januárban még: Octavian Goga vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben szabályozza az erdélyi zsidó hitközségek működését.

február 1. Szatmárnémetiben megalakul a *Mizrachi*, a vallásos zsidóság szervezete. A Mizrachi az EZSNSZ égisze alatt működik.

- február 14.* Hazaérkeznek a Paneth Hermann erdélyi zsidó földbirtokos vezetésével Palesztinában járt cionista vezetők. A céljuk egy erdélyiek számára létesítendő palesztinai telep lehetőségének a feltérképezése volt.
- április 23.* A nagyváradai neológ templomban elmondott prédikációjában Kecskeméti Lipót főrabbi a cionizmus ellen foglal állást.
- május 25.* Az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottsága kolozsvári ülésén határozat születik a tervbe vett zsidó tanítóképző 1921-ben való megnyitásáról. A tervzet csak részben valósul meg. 1927-ig, a kolozsvári zsidó középiskolák működéséig a zsidó tanítóképzést a két intézmény próbálja biztosítani. Ezt követően megszűnik a tanítóképzés.
- májusban még:* Temesváron megalakul a *Kadima* zsidó sportegyesület.
- május–júniusban még:* Szórványos antiszemita megnyilvánulások: Margittán egy részeg tiszt több zsidót is súlyosan megsebesít. Piskin több alkalommal is zsidókat rángatnak le a vonatról és vernek meg.
- június 1.* Az EZSNSZ memorandumban kéri a román kormánytól a zsidók szombati munkaszünetével kapcsolatos kérdések rendezését.
- június 6.* Nagyváradon megalakul a *Makkabea* zsidó sportegyesület.
- június 19.* Kolozsváron megalakul a *Geulath Achuza* szövetkezet azzal a céllal, hogy tagjai számára elősegítse a Palesztinába való kivándorlást és ott egy erdélyi telepet létesítsen.
- július 3.* A nagyváradai magyarság bejelenti csatlakozását az országos mozgalomhoz. A magyarság szervezkedő gyűlésének engedélyezését kérő folyamodványt aláírja Kecskeméti Lipót nagyváradai neológ- és Fuchs Benjámin ortodox főrabbi is.
- július 10.* A Magyar Szövetség marosvásárhelyi tagozatának alakuló gyűlésén Sebestyén Miklós, a status-quo hitközség elnöke a magyar zsidóság nevében elkötelezi magát a „magyar ügy” mellett.
- július 17.* A kolozsvári hitközségek és cionista szervezetek küldöttei megalakítják az *Országos Zsidó Kórházegyesületet*.
- július 31.* Temesváron megalakul az EZSNSZ bánsági körzete.
- júliusban még.* Erdély-szerte megemlékezések zajlanak Herzl Tivadar halálának 17. évfordulója alkalmából.
- Brassóban zsidó sportegyesület alakul *Ivria* néven.
- Megkezdí erdélyi turnéját a bécsi Arányi-féle jiddis színház.
- augusztus 29.* A román kormány jóváhagyja az EZSNSZ alapszabályait. Ezzel a Szövetség az Erdélyben és Bánságban élő zsidó nemzeti kisebbség hivatalosan elismert szervezete lett.
- szeptember 1.* Karlsbadban megnyílik a *XII. Cionista Világkongresszus*. A kongresszuson több erdélyi delegátus is részt vesz.
- szeptember 21.* A status-quo és neológ rabbik megalakítják az *Erdély-Bánáti Rabbiegyesületet* Kolozsvár székhellyel.

- december 4.* 1. Erdély zsidó sportszervezetei Kolozsváron megalakítják a *Makkabi* zsidó sportvilágszövetség erdélyi alosztályát. Az alosztály a *Romániai Makkabi Szövetséghez* tartozik, Kolozsvár központtal.
- december 5.* Kolozsváron kezdetét veszi az EZSNSZ II. konferenciája. Ferencz Mendel főtitkári jelentésében beszámol arról, hogy 1921-ben 14 000 sékelfizetője volt az EZSNSZ-nek, ami felülmúlja az 1920-as eredményeket. A december 8-i ülésen elhatározzák az erdélyi *Palesztina Hivatal* felállítását, Kolozsvár székhellyel. Az intézmény tényleges felállítására csak 1924. június 16. után kerül sor.
- ebben az évben még:* Az év első felében, Bihar megyében több zsidó kocsmáros italmérési engedélyét vonják be alaptalanul.
- A gyulafehérvári status-quo ante hitközségből kiváló tagok ortodox szefárd hitközséget hoznak létre, aminek következtében évekig tartó pereskedés kezdődik el a két hitárnyalat között.

1922

- február 14.* Kolozsváron a választások időtartamára megalakul az *Erdélyi Zsidó Néppárt*. Az alakulat a Zsidó Nemzeti Szövetség vezetőinek támogatásával jön létre.
- március 15.* Kolozsváron az egyetemi klinikákon, az anatómiai intézet környékén antiszemita röpiratok jelennek meg. A röpiratok kérik az egyetemi numerus clausus bevezetését, arra hivatkozva, hogy a zsidó származású hallgatók háttérbe szorítják a román diákokat az egyetemen.
- március 18.* A kolozsvári román orvostanhallgatók hivatalos képviselője elhatárolódik a március 15-i antiszemita röpiratoktól.
- március 21.* Lezajlik Kolozsváron a *Kadima Nyomda- és Kiadványllalat Rt.* alakuló közgyűlése.
- április 1.* Megkezdzi kolozsvári vendégszereplését a bécsi Habima zsidó színtársulat.
- április 22.* Kolozsváron megalakul a *Keren Hajeszod* Országos Bizottsága. Elnöknek dr. Farkas Mózes és Szántó Miklóst választják meg.
- május 22.* Constantin Banu liberális vallás- és szépművészeti miniszter összehívására Bukarestben tanácskoznak a romániai zsidó hitközségi vezetők. A cél: Megbeszélni azokat az alapelveket, amelyek révén megteremthető a romániai zsidóság egységes szervezete és az izraelita vallásra vonatkozó törvényjavaslat kidolgozása. Erdélyből dr. Fischer Tivadar (az EZSNSZ elnöke), Glasner Mózes (Nyugalmazott kolozsvári ortodox főrabbi), Ullmann Salamon (besztercei ortodox főrabbi, az EOIKI elnöke), Fuchs Benjámin (nagyváradi ortodox főrabbi), a szatmárnémeti ortodox főrabbi, dr. Eisler Mátyás (kolozsvári neológ főrabbi), Nussbaum Sámuel (nagyváradi ortodox hitközségi elnök), dr. Fischer

József (kolozsvári neológ hitközségi elnök), Sebestyén Dávid és Tischler Mór (kolozsvári ortodox hitközségi előjárók).

június 27–28. Erdély zsidó iskoláinak tanítói Kolozsváron megalakítják az *Erdély-Bánáti Tanítóegyesületet*.

július 1. A *Kadima Kiadóvállalat* átveszi az *Új Kelet* kiadásának jogát.

július 24. Az *Új Kelet* rendkívüli kiadásban tudatja a Balfour deklaráció ratifikálását.

augusztus 31. Megalakul az erdélyi neológ és status-quo hitközségeket tömörítő *Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szervezete* (EBIHSZ) Nagyvárad székhellyel. Központi szerve a Kolozsváron működő *Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda* (EBOII). A hitközségi szervezet élére Adorján Ármin nagyváradai hitközségi elnököt választják meg.

november 27. A zsidó diákokat nem engedik be a kolozsvári egyetemre.

november 28. Antiszemita atrocitások Kolozsváron. A román egyetemi diákság szétrombolja a zsidó menzát, az *Új Kelet* nyomdáját és az EZSNSZ irodahelyiségeit. A rombolások következtében az *Új Kelet* hetekig nem tud megjelenni.

december 10. A romániai egyetemi diákság általános sztrájkot hirdet. A követeléseik között szerepel a numerus clausus bevezetése is az egyetemeken.

decemberben még: Megalakul az *Országos Magyar Párt* temesvári tagozata, amelynek vezetésébe több zsidó származású tagot is beválasztanak (Kabos Ármint, mint alelnököt, valamint 7 főt az Intéző Bizottságba). A kolozsvári tagozat alakuló gyűlésén az izraelita Berkes Salamon alelnöki tisztséget kap. Berkes felszólalásában az erdélyi zsidóság magyarsághoz való hűségéről biztosítja a jelenlevőket.

1923

január 4. A bukaresti, Cernoviți-i, Iași-i, kolozsvári egyetemek rektorai és dékánjai, valamint a román közoktatásügyi miniszter tanácskozásán elhatározzák, hogy január 22-től újra beindulhat az oktatás az ország egyetemein. Ezzel együtt ígéretet tesznek arra, hogy a diákság követeléseinek, a numerus clausus bevezetésén kívül, eleget tesznek (kollégiumok, menzák, stb). A diákszavargások következtében viszont, az egyetemek – rövid megszakításokkal – őszig maradnak zárva.

február 4. A nagyváradai neológ hitközség közgyűlése Konrád Bélát választja hitközségi elnökké. Konrád a magyarságba való asszimiláció híve.

február 7-8. Az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottsága javaslatot tesz az ortodox és a neológ hitközségeket tömörítő szervezeteknek egy közös érdekvédelmi szervezet létrehozására.

- február 26. Anghelescu közoktatásügyi miniszter Nagyváradon kijelenti: „Magyarországon magyarok voltak a zsidók. Romániában tehát románok.”
- március 23. Megalakul az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület* (EzsÁGE) nagyváradi szervezete.
- március 28. Kihirdetik Románia új alkotmányát. Az alkotmány 133. cikkelye elismeri a zsidóság egyenjogúsítását. A 133. cikkely elismeri az 1919-es törvényrendeletek zsidók honosítására vonatkozó rendelkezéseit. Az alkotmány a Romániához csatolt területek zsidó lakosait arra kötelezte, hogy a háborút megelőző évekből igazolják folyamatos tartózkodásukat.
- április 15. Megalakul az *Országos Zsidó Diáksegélyző Bizottság*.
- április 30. Kolozsváron a román diákok nem engedik be az egyetemre a zsidó orvostanhallgatókat. Este a diákság antiszemita felhangú tüntetésének a rendőrség vet véget.
- május 6. Glasner Mózes, volt kolozsvári főrabbi Palesztinába vándorol ki.
- június 28. A kultuszminiszter szeptember 1-jei érvénnyel megvonja az összes erdélyi zsidó középiskola nyilvánossági jogát.
- július 17. Erdély ortodox zsidóságának nagyváradi tiltakozó nagygyűlése a zsidó középiskolák nyilvánossági jogának megvonása ellen.
- július 27. A kolozsvári leány- és fiúliceum visszakapja nyilvánossági jogát.
- augusztus 27–29. Temesváron lezajlik a IV. EZSNSZ konferencia. A szervezet élére új elnök kerül: dr. Fischer József (elődje: dr. Fischer Tivadar). A konferencia határozatot hoz arról, hogy a Szövetségnek nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a jövőben a tiszta cionista munkára a kisebbségi politizálással szemben.
- szeptember 1. Kolozsváron 60 személyes zsidó fiúinternátus nyílik.
Folytatódnak a kolozsvári egyetemen az 1922-ben elkezdődött zsidóellenes zavargások. Már az első oktatási napon zsidóverések történnek.
- szeptemberben még: Megalakul az EZSNSZ *Jogvédő Irodája* Kolozsvár központtal.
- október 23. A román kormány külön rendeletben szabályozza a csatolt részekben élő lakosság állampolgársági ügyeit. A román állampolgárság elismerésének egyik feltétele az 1918 előtti állandó lakhely.
- október 31. Kolozsvár épületein antiszemita falragaszok jelennek meg.
- november 14. Marosvásárhelyen zsidó iskolát avatnak fel.
- november 24. Kolozsváron *rabbiképző* nyílik. Az intézményt a kolozsvári ortodox hitközség tartja fenn.
- december 9. Octavian Goga Kolozsváron tart előadást az egyetemi ifjúság felkérésére. Beszédében kikel az „idegenek” ellen, akik nem vesznek részt a föld megművelésében és kezükben tartják (az „analfabéta kereskedők”) a sajtót.

1924

- január 7–8. A nagyszebeni ifjúsági konferencián megalakul a zsidó ifjúsági mozgalom egybefogó szervezete, a *Hitachdut*, amely a Hitabrut szervezeteket fogja egybe.
- január 21. A *Keren Kajemet Lejiszrael* országos akciót indít a palesztinai erdélyi falu megvásárlására.
- február 23. A román parlament elfogadja a *Mârzescu-törvényként* ismert román állampolgárság megszerzésére és elvesztésére vonatkozó törvényjavaslatot. A törvény következtében mintegy 16 000 erdélyi zsidó (3000 zsidó családfő és egyedülálló) veszíti el román állampolgárságát.
- március 6. Egészségügyi ürügy alatt hadjáratot indítanak a tanügyi hatóságok a szatmári *héderek* ellen.
- április 3. Erdély-szerte tucatszám vonják meg a zsidók italmérési engedélyét.
- április 30. Kolozsváron értekezletet tartanak a zsidó előjárók. Részt vesznek az EOIKI, EBOII és az EZSNSZ elnökei valamint az erdélyi hitközségek és cionista helyi csoportok küldöttei. Az értekezleten jelen van Wilhelm Fildermann, az *Uniunea Evreilor Români* (UER, Román Zsidók Szövetsége) elnöke is. Az értekezleten elutasítják Filderman azon kérését, hogy az UER Erdélyben is megalakíthassa fiókszervezetét. Továbbá döntés születik egy *Központi Zsidó Jogvédelmi Iroda* felállításáról, Kolozsvár székhellyel (A döntés értelmében május első napjaiban kezdi meg működését a Jogvédő Iroda).
- május 15. A Balázsfalva–Kolozsvár vonaton több mint száz zsidó utast vernek meg.
- május 30. A nagyváradi zsidó temetőben sírköveket gyaláznak meg. Marosvásárhelyen egy zsidó temetési menetet dobálnak meg követ. Ezeket követi a kolozsvári hullagyalázások sora.
- június 16. Az EZSNSZ Nagy Intéző Bizottsági ülésén elhatározzák, hogy önálló, erdélyi Palesztina Hivatalt állítanak fel Kolozsvár székhellyel. A Palesztina Hivatal eddig a Szövetség alosztályaként működött.
- június 17. A kolozsvári hadbírószáron lezajlik az első antiszemita-per. Az egyik diákot pénzbüntetésre ítélték, a többieket viszont felmentették.
- június 23. Erdély nagyobb városait vérvádröpiratokkal szórják tele.
- júliusban még: Az EZSNSZ helyi csoportjaiban *Palesztina Bizottságok* alakulnak. Feladatuk a Palesztina-munka irányítása.
- augusztus 3. A *Tarbut Országos Zsidó Iskolaegyesület* rendkívüli közgyűlésen tiltakozik a zsidó középiskolák nyilvánossági jogának megvonása ellen.
- augusztusban még: Erdélyből mintegy 74 zsidó vándorol ki Palesztinába, szervezett körülmények között. A kivándorlók fele kolozsvári.

szeptember 7. Megnyílik az EZSNSZ V. konferenciája Nagyváradon. Heves vitát vált ki a Román Zsidók Szövetségével való együttműködés kérdése. A konferencia határoz egy zsidó, kiegészítenciákat támogató bank létrehozásáról Kolozsvár székhellyel. A konferencia nyilatkozatban tiltakozik a román kormány jogsértő intézkedései ellen és kéri az antiszemitizmus visszaszorítását. A konferencia kötelezi a cionista helyi csoportokat a Keren Hajeszod támogatására. A konferencián létrehozzák az erdélyi Mizrachi csoportokat összefogó *Erdélyrészi Mizrachi Központot*, Nagyvárad székhellyel.

október 18. Az Országos Magyar Párt Intéző bizottsági ülésén Fekete Nagy Béla IB tag az erdélyi zsidóság magyarságtól való elidegenedéséről beszél.

december 13–15. Újabb zsidóverések a kolozsvári egyetem orvosi fakultásán.

december 14. Az Országos Magyar Párt brassói nagygyűlésén elfogadják Barabás Béla határozati javaslatát: Az OMP a romániai magyarság integráns részének tekinti a magyar anyanyelvéhez, kultúrájához hű maradt zsidóságot. Ugyanitt Leitner Mihály kijelenti: a magyar zsidó magyar akar maradni.

ebben az évben még: Az erdélyi zsidóság 35 elemi iskolával és 3 középiskolával (Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár) rendelkezik.

Az elemi oktatásügyi törvény rendelkezései következtében a zsidó tanulók kiszorulnak a magyar tannyelvű iskolákból.

1925

január 20–26. Erdélybe látogat Nachum Szokolov nemzetközi cionista vezető.

március 13. Megalakul a kolozsvári zsidó *Kishitelbank*.

április 7. Hazaérkezik palesztinai útjáról Weiszbarg Chaim, aki beszámol a palesztinai erdélyi város (Cur Salom) ügyének állásáról.

április 19. Megtartja alakuló ülését Kolozsváron az első erdélyi zsidó szabadkőműves páholy. A *Salom* páholy a londoni B'nai Brith zsidó nagypáholy védnöksége alá tartozik.

áprilisban még: Erdély-szerte ünnepségek zajlanak le a jeruzsálemi *Héber Egyetem* megnyitása alkalmából.

április–május: A *Magyar Kisebbség* folyóiratban vita bontakozik ki az erdélyi zsidókérdésről.

május 15. A balázsfalvi 1848-as ünnepségre utazó román fiatalok zsidó utasokat vernek meg a közbeeső vonatállomásokon.

májusban még: Kolozsváron, a Tarbut gimnázium termében zsidó népkönyvtár nyílik. A könyvtár létrehozói az Ezra zsidó egyetemi hallgatók szervezete, a Bariszia és Aviva ifjúsági csoportok.

május 31–június 1. Lezajlik az 1924-ben beindult *Lömaan Akkó* akció alapító közgyűlése. A társaság felveszi a *Cur Salom Szövetkezeti Társaság* nevet. Székhelye Haifa, az erdélyi központé pedig Arad. A Lömaan Akkó akció lényege: erdélyi telepek létesítése Palesztinában.

júniusban még: Nagyváradon haluc-farm létesült a Mizrachi irányítása alatt.

szeptember 16. Máramarosszigeten értekezlet zajlik le, amelyen a megjelent zsidó közéleti személyiségek egy máramarosi palesztinai kolónia megalapítását határozzák el. Ennek érdekében egy hattagú bizottságot hoznak létre, amely október folyamán Palesztinába fog utazni az ügy érdekében. Eddig 102 máramarosi zsidó család jelezte kivándorlási szándékát.

október 5. Molnár Jakab és Klein Miksa Kolozsváron létrehozzák a *Román Zsidók Szövetsége* erdélyi fiókját. Úgy Molnár, mint Klein az EZSNSZ Kis Intéző Bizottságának voltak a tagjai.

október 14. Az 1920-as évek elején alapított EZSÁGE megnyitja első *Tanoncotthonát* Kolozsváron. Rövid időn belül további tanoncotthonok létesülnek Nagyváradon, Szatmárnémetiben és Máramarosszigeten. Céljuk a zsidó fiatalság termelő foglalkozásokra való átirányítása, ezzel segítve elő a zsidó társadalom átrétegződését.

október 19. Az EZSNSZ nagyváradon ülésező Nagy Intéző Bizottsága elutasítja a Román Zsidók Szövetségének erdélyi szervezkedését. A NIB határozatot fogad el egy országos, nagy-romániai zsidó párt megalakítására tett lépésekről.

november 18. Nagyváradon zsidó népkonyha nyílik.

november 23. Megnyílik Marosvásárhelyen az EZSNSZ VI. konferenciája. A konferencia egyik fő témája az UER-rel való kapcsolat. Klein Miksa az együttműködést szorgalmazza. A résztvevők többsége ezt elutasítja az UER asszimilációs politikájára hivatkozva.

novemberben még: A közelgő helyhatósági választások alkalmára Kolozsváron *Zsidó Választási Blokk* alakul. A bizottságba az EZSNSZ és az ortodox hitközség 7-7 tagját, a neológ hitközség és a Poale Cedek iparos egyesületnek pedig 3-3 tagját választják be. A 35 tagú bizottság további résztvevőit a város zsidó közéleti személyiségei teszik ki.

Az antiszemita jászvásári A.C. Cuza professzor erdélyi körútja.

december 2. A kolozsvári vasútállomásról mintegy 100 alijázó indul Palesztinába. A kivándorlók fele máramarosi zsidó.

december 22. Megjelenik a *magánoktatási törvény*. A törvény következtében az erdélyi zsidóság jelentős része kiszorul a magyar iskolákból, ugyanakkor a zsidó közületek által fenntartott intézmények tanítási nyelveként a románt, illetve a zsidó nyelvet határozta meg. (A megfogalmazás lehetőséget nyújtott a héber és a jiddis közötti választásra). Az erdélyi zsidó tanerők és a diákok többsége nem ismerte kellően sem

a román, sem a héber nyelvet. A héber tanítási nyelvet szorgalmazó cionista iskolák pedig még a jiddis esetleges ismeretével járó oktatási előnyről is lemondtak.

1926

január 17. A kolozsvári Uránia moziban bemutatják az *Ígéret Földje* című Palesztina-filmet.

Antiszemita diákok zavarják meg a nagyvárad *Magyar Színház* zsidó vonatkozású előadását.

február 4. A *Zsidó Választási Blokk* és az erdélyi *Román Nemzeti Párt* választási szövetséget köt. A Nemzeti Párt ugyanebben az évben egyesül a Ion Mihalache által vezetett regáti Parasztpárttal *Román Nemzeti Parasztpárt* néven.

március 3. A kolozsvári zsidó *Kishitelbank* megkapja a működési engedélyt.

márciusban még: Lezajlott a szatmárnémeti zsidó *Kishitelbank* alakuló közgyűlése.

április 15–18. Temesváron és Máramarosszigeten megalakul a *Zsidó Választási Blokk* a közeledő parlamenti választások idejére.

április 29. Lezajlik a nagyvárad *Kishitelbank* alakuló közgyűlése.

áprilisban még: Az erdélyi *Palesztina Hivatal* jelentése szerint az EZSNSZ marosvásárhelyi konferenciája óta (1925. november 23.) Erdélyből 243 zsidó vándorolt ki Palesztinába.

május 30. Az EZSNSZ nagyvárad helyi csoportjának nagygyűlésén Fischer József kijelenti: A cionizmus illetve a héber nyelv nem zárja ki az erdélyi zsidóság magyar kultúra és nyelv iránti ragaszkodását.

október 5. Megalakul az *Erdély-Bánáti Zsidó Nőegyletek Szövetsége*. A szövetség ideiglenes elnökének Neuberger Zsigmondnét választják meg.

október 28. Az EBOII temesvári iskolaügyi konferenciáján Vértés Adolf hitközségi elnök egy országos zsidó párt megalakításáért száll síkra.

november 7–9. Lezajlik Nagyváradon a VII. EZSNSZ konferencia. Kimondják egy országos zsidó párt megalakításának szükségességét. A konferencián Fischer József kitér az erdélyi zsidóság *Országos Magyar Párthoz* fűződő viszonyára. Kijelenti, hogy a zsidóság nagy része nem tekinti magáénak az OMP-t és a magyar párt zsidó kérdésben történő bármilyen jóindulatú lépése is az erdélyi zsidóság többségének akarata ellen való. A kijelentés nyomán heves vita bontakozik ki az erdélyi magyar nyelvű sajtóban.

november 14. A kolozsvári *Kishitelbank* rendkívüli közgyűlésén kimondják az intézet alaptőke-emelését. A bank öthónapos működése alatt 306 esetben nyújtott kölcsönt, 74 000 lej értékben. A kölcsönzők közül 132 iparos, 122 kereskedő, 2 gazdálkodó és 33 különféle foglalkozású volt.

decemberben még: A december 15-i helyhatósági választásokra megalakult *Zsidó Választási Blokk* Kolozsváron közös listán indul a Polgári Blokkba tömörült pártokkal. Zsidó részről a következő tagokat jelölik a városi tanácsba: Fischer József, Kertész Jenő, Schwartz Jakab. Mivel a jelölő listák benyújtásának határidejéig más jelölés nem történt, Bálint József törvényszéki elnök december 9-én az összes kolozsvári párt megegyezésével létrejött egységes listát jelenti ki megválasztottnak.

ebben az évben még: Az *Aviva* cionista leányegyesületnek 62, a *Barisia* cionista fiúegyesületnek pedig 41 helyi csoportja van Erdélyben. Az EZSÁGE 32 helyi csoporttal rendelkezik.

1927

február 9. A nagyvárad *Aviva-Barisia* cionista ifjúsági csoport műsoros estjén héberül adja elő a Milkiádész-jelenetet *Madách Az ember tragédiájából*.

februárban még: Az erdélyi *Palesztina Hivatal* Dés mellett haluc-telepet létesít.

március 1. A *Salom* kolozsvári szabadkőműves páholy bekapcsolódik a kolozsvári zsidó Kishitelbank működtetésébe.

március 6. Felavatják az EZSÁGE szatmárnémeti tanoncotthonát.

március 12. Nagyváradon Zsidó Klub nyílik.

májusban még: Megalakul a cionista nők világszervezetének, a *WIZO*-nak a kolozsvári csoportja.

szeptemberben még: Hajdú Frigyes ügyvéd cikket jelentet meg a *Temesvarer Zeitung* német napilapban *Zsidók útja* címmel. Azt állítja, hogy az erdélyi zsidóság belátható időn belül asszimilálódni fog a zsidóságba. Hajdú írását – hangot adva az ellenvéleményeknek – több erdélyi magyar lap és az *Új Kelet* is lereagálja.

október 9. Az EBOII elnöki tanácsának nagyvárad *ülésén* Lövy Ferenc marosvásárhelyi főrabbi javaslatára egy kultusztisztviselőket képző tanfolyam beindításáról döntenek. A tanfolyam évekig sikerrel működik.

december 4. Kezdetét veszi Nagyváradon az országos román diákkongresszus. A kongresszus egyik fő napirendi pontja a numerus clausus kérdése volt. Mielőtt a diákság elhagyta volna a várost, megrongálták Nagyvárad zsinagógáit, támadást intéztek a zsidó tulajdonú üzletek, kávéházak ellen és zsidókat vertek meg.

december 7. A nagyvárad *diákkongresszusról* hazafelé tartó diákok útba ejtik Kolozsvárt is. A különvonatokkal érkező diákságot a pályaudvarra kirendelt helyőrség és rendőrség nem tudta megakadályozni, hogy bejusson a városba. A diákok sorra vették a főutakat és tereket, minden zsidó tulajdonú üzlet, vendéglő kirakatát bezúzva. Hasonló sorsra jutottak a zsinagógák és a többi hitközségi épületek is. A nagyvárad *és a kolozsvári események* nem maradtak visszhang nélkül

sem az országban, sem külföldön. Külföldön több érdekvédelmi szervezet is tiltakozott a román kormány tétlensége ellen, többen is a Népszövetség fellépését sürgetve.

ebben az évben még: Kolozsváron megszűnik az 1923-ban nyilvánossági jogától megfosztott zsidó fiú- és leány középiskola. Tovább működnek viszont a nagyváradi és temesvári középiskolák.

Az alijázások nagymértékű csökkenése és takarékosági okokból megszűnik az önálló *Erdélyi Palesztina Hivatal*. Ügyeinek intézését az EZSNSZ központi irodája vállalja.

A *Nemzeti Liberális Párt* listáján parlamenti mandátumhoz jut Jakobi Emil kolozsvári zsidó ügyvéd.

1928

április 22. A román Hivatalos Közlönyben megjelenik a vallásügyi törvény. A törvény 54. cikkelye rendelkezik arról, hogy a kormány hat hónapon belül külön törvényben rendezi az izraelita és a muzulmán kultusz jogállását.

május 20. Megkezdzi működését a kolozsvári *Zsidókórház*.

május 28. A középiskolai oktatást szabályozó törvény lehetővé teszi a zsidó vallási oktatást az állami iskolákban.

június 11. Lezajlik az EZSNSZ VIII. konferenciája

július 15. A kolozsvári ortodox hitközség egy hétéosztályos középiskola felállításáról dönt. A kezdeményezés nem valósul meg.

november 3. A román kormány törvényrendeletben szabályozza az izraelita kultusz szerveződését és jogállását. A rendelet a zsidó hitközségeket olyan entitásként határozza meg, amelyek a vallási ügyek mellett oktatási és szociális feladatot látnak el. Rendelkezik továbbá arról, hogy egy településen csak egyetlen hitközség működhet. Ez alól kivételt képeznek Ó-Románia szefárd- és Erdély ortodox hitközségei. Elismerik a hitközségek felépítését (ügyvitel, közgyűlés), a rabbiválasztások eredményeit pedig közölni kell a Kultuszminisztériummal. Csak a zsidó hitközségek engedélyezhetik templomok létesítését és működtetését, ugyanakkor az ő kizárólagos joguk a rituális vágás (kóser hús), valamint a pászka készítése. A zsidó hitközségek vallási irányzatuknak megfelelően, szabadon hozhatnak létre egyesületeket. – Az izraelita vallás jogállását tekintve, a törvény jelentős előrelépésnek számít. Hiányzik viszont belőle a zsidó hitközségek autonómiájának formális elismerése. A rendelet nem szól a hitközségek oktatásban betöltött szerepéről, ugyanakkor nem biztosít működésük részére állami támogatást.

november 28. Marosvásárhelyen zsidó szabadkőműves páholy alakul 28 taggal *Avoda* néven.

ebben az évben még: Marosvásárhelyen Zsidó Kultúrotthon épül.

Az év első negyedében Romániában 37 ipari tanoncotthon működött, ebből három az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó* tulajdonában (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti).

A *Nemzeti Parasztpárt*tal kötött egyezmény révén Fischer Tivadar és Fischer József képviselői mandátumhoz jut a parlamenti választások során.

1929

február 2. Megalakul az aradi WIZO helyi csoport.

február–márciusban még: Konrád Béla hitközségi elnök cionista ellenes megnyilatkozásai következtében konfliktus robban ki a nagyváradai neológ hitközség magyar identitású és cionista tagjai között.

június 23–24. A neológ hitközségeket tömörítő *Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda* kolozsvári konferenciáján véglegesítik a szervezet alapszabályait. Szóba kerül az államnyelv és az anyanyelv kérdése: A kormányzat felfogásával (a zsidóság nyelve az állam nyelve) szemben a felszólalók amellet érvelnek, hogy az erdélyi zsidóságnak magyar az anyanyelve.

október 5. Újraavatják az 1927. decemberi diákzavargások során megrongált kolozsvári neológ zsinagógát.

november 10. Megnyílik a kolozsvári *Zsidókórház* fekvőbeteg osztálya. 1930/1931-ben a kórház újabb osztályokkal bővül.

december 30–31. Lezajlik Temesváron az EZSNSZ IX. konferenciája. A konferencia dönt az 1927-ben megszüntetett önálló *Erdélyi Palesztina Hivatal* visszaállításáról.

ebben az évben még: Budapesten megjelenik Újvári Péter erdélyi zsidó újságíró szerkesztésében a *Zsidó Lexikon*. Újvári az 1920-as évek elején aktív közéleti munkát folytatott Erdélyben, részt vett az Új Kelet szerkesztésében, majd Szlovénzkóba költözött, ahol több zsidó lapot is indított.

Nagyváradon ortodox lap jelenik meg *Népünk* címmel (1929–1940). Az újság nem állt közvetlenül a Zsidó Nemzeti Szövetség befolyása alatt, szerkesztői és tulajdonosi köre viszont a cionista mozgalommal szimpatizáltak, a megjelenő írások pedig, az általános aktuálpolitikai események mellett, az erdélyi cionizmus problémáival és az ortodoxia belső ügyeivel, konfliktusaival foglalkoztak.

Feuerstein Kálmán vezetésével megalakul a radikális jobboldali irányultságú *Betár* (zsidó állampárt) erdélyi szervezete.

1930

- január 5–6. Az erdélyi zsidó kishitelbankok nagyváradai II. konferenciájukon megalakítják az *Erdélyi Kishitelbankok Szövetségét*.
- február 9. Désen lezajlik az erdélyi *Brith Trumpeldor* jobboldali cionista szervezet első konferenciája. A szervezet Désen, Temesváron és Rettegen rendelkezik helyi csoportokkal, Besztercén, Petrozsényben, Kolozsváron, Aradon és Bethlenben pedig megalakulóban van.
- február 11. Kolozsváron választási szövetséget köt a *Nemzeti Parasztpárt*, az *Országos Magyar Párt*, a *Szociáldemokrata Párt* és a *Zsidó Választási Blokk*. A megegyezés értelmében a leendő kolozsvári városi tanácsban a zsidóságot öt hely illeti meg. A zsidó jelöltek: Marton Ernő, Fischer Tivadar, Somogyi Miksa, Noszin Mór és Kohn Hillel.
- március 10. Rettegen megalakul az erdélyi ortodox rabbik szervezete, a Kneszet Harabbaim. Az alakuló közgyűlésen kijelentik, tevékenységük összhangban lesz az EOIKI-vel.
- március 14. A helyhatósági választásokon a kolozsvári zsidóság négy tanácsosi helyhez jut: Marton Ernő, Fischer Tivadar, Noszin Mór és Schwartz Jakab. Somogyi Miksa és Kohn Hillel nem kerülnek be a képviselőtestületbe.
- április 23. Az EZSNSZ nagyváradai Nagy Intéző Bizottsági ülésén kimondják az erdélyi *Zsidó Párt* megalakulását.
- május 4–10. Antiszemita zavargások Borsán. A rend helyreállítása érdekében 10-én katonai erősítés érkezik a településre.
- június 20. A kolozsvári városi tanács alakuló közgyűlésén megválasztják az alpolgármestereket: János Gáspár, Marton Ernő, Bartalis Sándor, Tuffli R. Richárd.
- július 4. Felgyújtják a többségében zsidók által lakott Borsát. Megközelítőleg 2500 zsidó marad fedél nélkül.
- július 14. A borsai zsidóság egy része, további antiszemita atrocitásoktól tartva a környező falvakba menekül.
- július 23. A Bukarestben összeülő országos zsidó konferencia az utóbbi időben felerősödött romániai antiszemitizmus ellen tiltakozik. A konferencián 24 erdélyi delegátus vesz részt. A konferencia határozatot hoz a romániai zsidóság egységes érdekképviselésének megteremtéséről. Megalakítják a *Romániai Zsidók Egyetemes Tanácsát*.
- augusztus 10. A marosvásárhelyi *Zsidó Kultúrházban* felavatják Herzl Tivadar mellszobrát.
- augusztus 11. Máramarosszigeten felgyújtják a wisznici haszidok imaházát.
- szeptember 15. Megalakul a zsidó *Makkabi Sportvilágszövetség* erdélyi szekciója, Kolozsvár központtal.

- szeptemberben még:* Szatmárnémetiben megjelenik a *Zsidó Jövő* című társadalmi és irodalmi folyóirat. A Frischmann Dezső által szerkesztett vallásos ortodox zsidó folyóirat közel állt a cionista eszmékhez.
- október 12.* Az erdélyi zsidó szabadkőműves páholyok Nagyváradon üléseznek. Üdvözlük a *Zsidó Párt* megalakítására tett intézkedéseket és az erdélyi zsidóság egységes megszervezése mellett foglalnak állást.
- október 26.* Nagyváradon megnyílik a X. EZSNSZ konferencia. Határozatot hoznak a Szövetség központjának Kolozsvárról Temesvárra való áthelyezéséről.
- októberben még:* 162 máramarosi zsidó vándorol ki Argentínába.
Edelstein M. Dávid temesvári hitoktató szerkesztésében román nyelvű zsidó hittankönyv jelenik meg.
- november 2.* Kolozsváron megalakul az *Országos Zsidó Diáksegélyző Egyesület*.
- december 13.* Meghal Eisler Mátyás, Kolozsvár neológ főrabija.
- ebben az évben még:* Az 1930-as román népszámlálások alapján Erdélyben 192 833 izraelita élt.

1931

- január 11.* Nagyvárad székhellyel megkezdte működését az *Erdélyi és Bánsági Ortodox Hitközségek Gazdasági Szervezete*.
- márciusban még:* Két zsidó diákot megvernek a temesvári politechnikán.
- május 4.* Megalakul az *Országos Zsidó Párt*, Bukarest székhellyel. Az erdélyi *Zsidó Párt* ennek tagszervezetévé válik. Az OZSP elnökének Fischer Tivadart, az erdélyi tagozat élére pedig Fischer Józsefet választják meg.
- június 31.* Lezajlanak a parlamenti választások, ahol a *Zsidó Párt* 2,38%-os eredményt ér el. Edélyből több mint 24 ezren szavaztak az alakulatra. Az erdélyi jelöltek közül Fischer Józsefnek sikerül mandátumhoz jutnia.
- július 21–23:* Szabó Imre cikksorozatot közöl az *Új Keletben* a bözödújfalusi székely szombatosokról.
- július 24.* Kolozsváron bemutatják az első jiddis hangosfilmet *Örök harc* címmel.
- július 25.* A Borsa melletti Polyánán felgyújtják a még egyetlen ott élő zsidó család házát.
- augusztus 19.* Budapesten, a Városmajor szanatóriumában meghal a 72 éves besztercei főrabbi, az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* elnöke, Ullmann Salamon.
- szeptember 6.* Felavatják a kolozsvári Zsidókórház új épületét.
- december 25–27.* Marosvásárhelyen rendezik meg az EZSNSZ XI. konferenciáját.
A konferencia kimondja, hogy az EZSNSZ a jövőben belpolitikai

tevékenységet nem fejt ki, azt a *Zsidó Párt* megalakult szerveire ruházva át. A konferencia kötelez minden cionistát, hogy lépjen be az *Országos Zsidó Pártba*.

december 28-29. Kolozsváron ülésezik az erdélyi Hasomer Hacair konferenciája. A fő téma az erdélyi cionista mozgalom hanyatlása.

ebben az évben még: Nagyváradon megalakul a *Teala Kórháztámogató Egyesület* az ottani zsidókórház támogatására.

1931-ben Romániából 2569 személy vándorolt külföldre. Ebből 1463 zsidó, 475 német és 282 magyar. Palesztinába 260 fő emigrált.

1932

január 8. Ion Dumitrescu borsai lelkész botokkal felfegyverzett vasgárdisták kíséretében foglalja el Fried József polyánai fűrésztelepét.

januárban még: Nagyváradon *Erdélyi Lapok* címmel „keresztény magyar politikai napilap” indul. Az antiszemita beállítású lap fokozatosan a nemzeti szocialista ideológia és a Harmadik Birodalom szócsövévé válik.

A *Magyar Párt* kolozsvári tagozatának gyűlésén az úgynevezett „harmincéves fiatalok” a párton belüli jobboldali szellem érvényesítését követelik.

február 22-23. Désen lezajlik az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* konferenciája. A szervezet élére Wesel Albert tordai főrabbit választják meg, aki 1938-ig látja el funkcióját.

februárban még: Kiutalják a zsidó hitközségek államsegélyét. Az erdélyi neológ hitközségek összesen 625 000 lejt, az ortodoxok pedig 2 165 000 lejt kapnak.

július 6-7. Az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* ötvenes bizottságának felixfürdői értekezletén Wesel Albert elnök bejelenti a szervezet központi irodájának Besztercéről Kolozsvárra való áthelyezését.

július 17. Az *Országos Zsidó Párt* a képviselőválasztásokon a szavazatok 2,26 százalékát szerzi meg, ami öt képviselői mandátumot jelent. Az Országos Zsidó Párt listáján Erdélyből Fischer József és Marton Ernő jut be a parlamentbe.

augusztus 30. Kolozsváron ülésezik az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület* Központi Bizottsága. A fő téma a szervezet szakképzési programjának újragondolása. Elvi határozatot hoznak a mezőgazdasági képzés előnyben részesítéséről az ipari képzéssel szemben.

szeptember 11. A marosvásárhelyi Poale Cedek iparos egyesület felavatja új aggmenházát.

októberben még: Megalakul a *Hechaluc*, a chalucszervezetek összefogó szervének erdélyi központja.

ebben az évben még: 1932-ben Nagyváradról 22 személy vándorolt ki Palesztinába.

Az *Erdélyi Zsidó Diáksegélyező Egyesület* 1932-ben 104 egyetemi hallgatót részesített támogatásban.

A kolozsvári *Zsidókórház* 1932-ben 1426 fekvő-beteget kezelt, amelyekből 493 keresztény volt.

Glasner Akiba ortodox főrabbi Kolozsváron *Szináj Talmud Tóra* egyesületet alakít a bibliai és vallási tudományok minél szélesebb körben való terjesztésére.

1933

január 12. A vallásügyi miniszter jóváhagyja az *Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda* alapszabályát.

január 14. Az erdélyi *Mizrachi* Kolozsváron lezajlott ifjúsági konferenciáján határozat születik két fiú- és egy lány haluc-telep létesítéséről. A telepek mintegy 60–70 zsidó fiatalnak nyújtanak majd ipari vagy mezőgazdasági képzést.

január 30. Adolf Hitlert német kancellárrá nevezik ki.

januárban még: A *Máramarosi Zsidó Árvagondozó Központ* Máramarosszigeten, Borsán és Felsővisón népkonyhát állít fel a szegény zsidó családok gyermekei számára. Naponta mintegy ezer gyermeket látnak el.

február 8. Az *Új Kelet* zsidó napilap *A Zsidó Asszony* címmel heti mellékletet indít.

februárban még: *Habima* néven jiddis színműkedvelő csoport alakul Kolozsváron.

március 2. A kolozsvári Aguda ifjúsági csoportja hachsarah-telepet létesít Kolozsvár határában. A telepen 20, jesivát végzett fiatal kap mezőgazdasági képzést.

március 6. A helyhatósági választások eredményeként Kolozsvár városi tanácsába négy zsidópárti képviselő jut be: Kertész Jenő, Klein Miksa, Vigdorovits Izsó és Schwartz Márton.

március 23. Megtartja első nyilvános fellépését a temesvári *Hazamir* zsidó dalárda.

március 31. Temesváron együttműködési megállapodást köt az A. C. Cuza vezette *Liga Apărării Național Creștine* az erdélyi *Volksdeutsche* náci szervezetével, a *Selbsthilfe*-vel. A megállapodás kitér a zsidókérdés megoldásának problémájára is.

márciusban még: A szatmárnémeti zsidó orvosok felhívással fordulnak kollégáikhoz, hogy mindaddig, amíg a németországi zsidóság vissza nem nyeri teljes állampolgári jogait, ne vásároljanak német gyógyszereket.

április 2. A nagyváradi zsidó kereskedők, orvosok és ügyvédek nagygyűlésen tiltakoznak a németországi zsidóüldözések ellen. A gyűlést sváb antiszemita fiatalok zavarják meg.

- április 16.* A szatmári Mózesfalun a Borsáról büntetésből áthelyezett Andrei Berinde lelkész által feltüzelt parasztok beverik a zsidó házak ablakait és megölnek egy helyi zsidó kereskedőt.
- április 28.* Vaszgárdista és szász hitlerista diákok több kolozsvári gyógyszerészhallgatót megvernek, illetve megakadályozzák az előadásokon való részvételüket.
- áprilisban még:* Erdély több városában is tiltakozó akciókat rendeznek a helyi zsidó szervezetek a németországi zsidóüldözések ellen.
- Az erdélyi szászok általános bojkottot hirdetnek meg a zsidó kereskedők ellen.
- június 4–5.* Temesváron lezajlik az EZSNSZ XII. konferenciája.
- június 11.* Siancu vaszgárdista kapitány agyonlővi Tischler Mór nagyiklódi földbirtokest, vállalkozót, a kolozsvári ortodox hitközség volt elnökét egy bírósági tárgyaláson.
- október 1.* Kolozsváron megalakul a *Zsidó Párt Ellenzéke* nevű baloldali szervezet, azzal a szándékkal, hogy az ez év decemberében rendezendő parlamenti választásokon külön pártként induljon. Alapítói orvosok, tisztviselők és munkások. Vezetőjük Rosenthal Jakab.
- november 7–8.* Bukarestben lezajlik a *Zsidó Párt* országos konferenciája, ahol elfogadják a párt programját és alapszabályait.
- december 20.* A parlamenti választásokon a Zsidó Párt nem éri el a bejutáshoz szükséges küszöböt. Az alakulat országos szinten 38 565 szavazatot (1,29%) szerzett, ebből közel 15 ezret Erdélyből.
- december 25.* Megalakul az *Erdély–Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület* (más nevén *Erdély–Bánáti Zsidó Tanítóegyesület*) Arad székhellyel. Jogi személyiséget 1935-ben nyeri el.

1934

- április 7.* A Tătărescu-kormány törvényt fogadtat el a parlamenttel a mezőgazdasági adósságok konverziójáról. Mindazok a zsidók, akiknek román állampolgárságát nem ismerték el (számuk több tízezer volt), nem részesültek a törvény adta kedvezményekből és az adósságok súlya alatt anyagilag a csőd szélére sodródtak.
- május 27–29.* Aradon lezajlik a XIII. EZSNSZ konferencia.
- július 4.* A román kormány betiltja a Volksdeutsche náci szervezeteit és a Mein Kampf terjesztését. Tíz nappal később betiltják az 1933-ban alakult *Die Nazional-Sozialisten Deutschen in Rumänien* nemzetiszocialista alapon álló német pártot is.
- július 16.* A kolozsvári baloldali diákság tüntetésen tiltakozik a fasizmus térhódítása ellen.

július 17. Weinberger Mózeszt választják meg Kolozsvár neológ főrabijává.

július 24. A *Liberális Párti* Tătărescu-kormány törvényt fogadtat el a parlamenttel a gazdasági egységekben foglalkoztatandó román alkalmazottak arányának szabályozásáról (*numerus valachicus*). A törvény a román alkalmazottak arányát 80, a vezetőségen belüli román arányt pedig minimálisan 50 százalékban határozta meg. A kisebbségeknek fennmaradó 20 százaléknál előnyt élveztek azok, akik román házastárssal és a házasságból származó gyermekekkel rendelkeztek. A törvény alkalmazása a kisebbségi alkalmazottak elbocsátását vonta maga után, legsúlyosabban a zsidókat érintve: Míg például a Székelyföldön a gyér román lakosság miatt a törvényt nem igazán lehetett betartani, addig a szétszórta élő zsidóságnak nem volt meg ez a helyzeti előnye.

november–december. Erdély több településén is megalakul a Jung WIZO egyesület. A Jung WIZO az erdélyi WIZO cionista női szervezet ifjúsági szárnyaként működik.

december 31. Ligeti Ernő szerkesztésében megjelenik Kolozsváron a *Független Újság* c. haladó felfogású lap, amely az antiszemitizmus és faji türelmetlenség ellen száll síkra.

ebben az évben még: A szatmárnémeti városi anyakönyvi hivatal kimutatása szerint 1934-ben 11 zsidó tért át más felekezetre: 4 római katolikusnak, 1 rutén görög-katolikusnak, 2-2 pedig reformátusnak, görög-katolikusnak illetve görög-keletinek.

Glasner Akiba főrabbi Kolozsváron jesivát létesít.

Kolozsváron zsidó zenetársulat alakul *Goldmark Filharmóniai Társaság* néven. A zenetársulatnak 1940-ben több mint 70 tagja volt.

1935

január 16. Meghal Gombos Benő zsidó származású közíró, magántisztviselő, az Országos Magyar Párt vezetőségi tagja. Gombos mindvégig a magyar asszimiláció híve volt és a zsidóság magyarságból való kizárása ellen küzdött. Temetésén, mintegy a magyar zsidóság melletti kiállásként, részt vett Bethlen György is.

január 23. Törvényt hoznak a vállalatok személyzeti kimutatásának összeállításáról. (*Tabelul personalului utilizat în întreprinderile industriale și civile în general, supuse legii pentru folosirea personalului românesc*) A törvény három személyzeti kategóriát állít fel: a) etnikailag román állampolgárok, b) etnikailag nem román állampolgárok és c) idegenek. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a mintegy nyolcvanezer állampolgárság nélküli romániai zsidó munkavállaló többsége kiszorult a munkapiacról, a többi hétszáz ezer pedig másodrangú állampolgárrá fokoztatott le.

- február 3. Alexandru Vaida-Voievod a *Nemzeti Parasztpárt* gyűlésén nyíltan a nemzeti kisebbségekre vonatkozó *numerus clausus* bevezetése mellett foglal állást.
- január 27. Az erdélyi zsidó sportegyesületek aradi konferenciájukon kimondják az Erdélyrészi Makkabi Szervezet alkotmányos megalakítását.
- február 21. Bukarestben kezdetét veszi az *Országos Zsidó Párt* központi Intéző Bizottságának gyűlése. Tiltakoznak az utóbbi időben újból fellángolt romániai antiszemitizmus és a *numerus clausus* mozgalom ellen. Az OZSP közös zsidó egységfront alakítására szólítja fel a *Román Zsidók Szövetségét* (UER).
- február 23. A kolozsvári Ügyvédi Kamara rendkívüli közgyűlésén résztvevő mintegy 30 román ügyvéd a *numerus clausus* mozgalom mellett foglal állást.
- május 12. Az Alexandru Vaida-Voievod által vezetett *Frontul Românesc* (Román Arcvonal/Front) közzéteszi programját, melyben, többek között, a román elem gazdasági ágazatokban elfoglalt helyének megerősítése, a *numerus clausus* bevezetése mellett foglal állást.
- június 1. Az erdélyi és bánsági ügyvédi kamarák küldöttei Kolozsváron tanácskoznak. A konferencia központi témája az ügyvédi pálya túlszűfolttsága, az ügyvédek anyagi helyzete és a nyugdíjkérdés. Iosif Tăpălağa kolozsvári ügyvéd a pálya túlszűfolttsága és az anyagi helyzet javítására többek között a *numerus clausus*, vagy akár a *numerus nullus* bevezetését javasolja. A konferencia nem fogadja el a javaslatot.
- június 16. Marosvásárhelyen megnyílik a XIV. EZSNSZ konferencia.
- december 8–10. Az országos ügyvédkongresszus küldötteinek egy része az ügyvédkamarák románosítása, a *numerus clausus* bevezetése mellett foglal állást.
- ebben az évben még: Erdélyben turnézik Szidi Thal és Teffner Adolf csernovci jiddis színtársulata.

1936

- január 29. Az *Országos Zsidó Párt* és a *Román Zsidók Szövetsége* közös jogvédő szervet hoz létre, *Romániai Központi Zsidó Tanács* (Consiliul Central al Evreilor din România) név alatt. Élére Wilhelm Filderman kerül.
- február 16. Bukarest központtal megalakul a *Nyugati Szerartású és Egységes Zsidó Hitközségek Föderációja*, amelyhez az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda is csatlakozik.
- április 3–5. Marosvásárhelyen a Romániai Keresztény Diákok Országos Szövetségének rendezésében (Uniunea Națională a Studenților Creștini din România) diákkongresszus zajlott le. A zsidó- és magyarellenes kirohanások jellemezte kongresszus lényegében a legionárius mozgalomhoz közel álló diákok rendezvénye volt.

májusban még: Weinberger Mózes főrabbi szerkesztése alatt megjelenik a *Hitközségi Értesítő*, a kolozsvári neológ hitközség havilapja.

június 8. Meghal Kecskeméti Lipót (sz. 1865) nagyváradai neológ főrabbi, irodalomtörténész, bibliakutató. Utódja 1937-től Lányi György, majd Vajda István.

október 25. Kolozsváron lezajlik a palesztinai építést támogató *Bicaron*-konferencia.

november 1. A *Magyar Lapokká* átnevezett *Erdélyi Lapok* leközlí Jávor Béla cikkét, amely Hegedűs Nándor zsidó származású OMP-tag elleni támadás során kétségbe vonja, hogy egy zsidó igazi és hű magyar lehet. A cikket a párt nagyváradai és Bihar megyei tagozata nyilatkozatban ítéli el.

november 22. A nagyszalontai neológ hitközség templomának ötven éves fennállását ünnepli.

december 13. Az Országos Zsidó Párt erdélyi ifjúsági tagozata felhívásban kéri a zsidó társadalom támogatását munkájában, és a zsidó ifjúságot csatlakozásra szólítja fel.

december 20. Az Ortodox Központi Iroda élére új vezetőséget választanak. Elnöknek újból Wesel Albert tordai rabbit, alelnöknek pedig Ullmann István nagyváradai hitközségi elnököt és Freund József szatmári nagykereskedőt választják.

ebben az évben még: Kolozsváron a neológ hitközség keretén belül *Menekültügyi Bizottság* alakul a Németországból menekülő zsidók segélyezésére.

A kolozsvári városi anyakönyvi hivatal adatai szerint 1936-ban 299 kolozsvári polgár cserélt vallást. A kitérők közül 17 volt izraelita. Temesváron ugyanebben az évben a 180 kitérőből 22 volt izraelita.

Az WIZO cionista női világszervezet erdélyi tagozata 1936-ban 4100 taggal rendelkezett.

1937

januárban még: Az *Országos Zsidó Párt* központi tanácsa Bukarestben ülésezik. Erdélyből Fischer Tivadar elnök, Fischer József, Marton Ernő és Nobel Sándor vesznek részt. A gyűlésen határozati javaslatot fogadnak el, amelyben felhívják az ország zsidó lakosságát az antiszemita rágalomhadjárat elleni védekezésre és a *Zsidó Párthoz* való csatlakozásra.

február 16. Temesváron, a bánági román keresztény ügyvédek szövetségének közgyűlésén határozatot fogadnak el, amelyben követelik a numerus nullus alkalmazását a bánági ügyvédkamarába történő felvételeknél.

február 19. A román pénzügyminiszter rendeletet bocsát ki a hitközségi adók behajtása tárgyában. Ennek értelmében, a hitközségi adók a további-

- akban a pénzügyigazgatóságok útján is behajthatók lesznek a hátralékosoktól.
- március 2. A minisztertanács az ország egyetemeinek és diákotthonainak ideiglenes bezárásáról dönt, március 3-i hatállyal. A határozat hátterében a iaszi egyetem rektora ellen elkövetett brutális támadás áll.
- március 4. A kolozsvári *Paul Ehrlich zsidó orvostudományi egyesület* századik szakulását tartja meg.
- május 2. Temesváron lezajlik az *Erdély-Bánati Zsidó Tanítóegyesület* közgyűlése. Foglalkoznak a zsidó hagyományok és a héber nyelv tanításának problémájával és a tanítási nyelv kérdésével. A közgyűlés az egyesületen belül három körzetet létesít, Kolozsvár, Nagyvárad és Temesvár központokkal.
- május 2–3. Nagyváradon lezajlik az EZSNSZ XV. konferenciája. Vermes Ernő elnököt Reiter Károly, az *Erdélyrészi Palesztina Bizottság* addigi vezetője váltja fel tisztségében.
- május 4. A nagyváradai WIZO-konferencia foglalkozik az utánpótlás (Jung WIZO) kérdésével. Megállapítják, hogy nem működnek megfelelően a nemzeti eszméket valló lányokat tömörítő Jung WIZO csoportok.
- május 9. A román ügyvédszövetség bukaresti kongresszusa kimondja, hogy az összes ügyvédkamarát románosítani kell.
- május 13. A kolozsvári egyetem természettudományi fakultása arról határoz, hogy a beiratkozó diákok kötelesek bemutatni érettségi diplomájukat és egy az állampolgárságukat, nemzetiségüket és vallásukat igazoló bizonyítványt.
- májusban még: Buenos Airesben megjelenik a magyar anyanyelvű zsidók havilapja *Argentínai Új Kelet* címen.
- június 17. Vida Ferenc hozzászólásával kezdetét veszi az *Új Kelet* ankétja egy zsidó értelmiségi találkozó megszervezéséről és annak kereteiről.
- június 20–21. Az *Országos Zsidó Párt* II., bukaresti kongresszusán Fischer Tivadart választják újból elnöknek. A felszólalók a hatékonyabb pártszervezést és a *Román Zsidók Szövetségével* való együttműködésre törekvést szorgalmazzák. Kilátásba helyezik egy zsidó gazdasági konferencia egybehívását, és kimondják, hogy fel kell állítani egy központi társadalmi, statisztikai és demográfiai tanulmányi hivatalt a zsidó népesség helyzetének vizsgálatára.
- július 1. Megnyílik a szatmárnémeti *Zsidókórház*.
- augusztus 1. Gyulafehérváron megtartja első konferenciáját a *Cionista Iparos Egyesület* (Chaluc Baal Melacha).
- szeptember 7. Szatmárnémetiben megnyílik a *Zsidó Kórház*.
- október 2–7. Marosvásárhelyen megrendezik a Vásárhelyi Találkozót.

- október 17. Az erdélyi cionista ifjúsági szervezetek Kolozsváron tartanak konferenciát. A mintegy négyszáz delegátus arról határoz, hogy *Brit Hanoar* néven közös ifjúsági szervezetet hoznak létre, amelynek elsődleges feladata az ifjúsági alakulatok közötti együttműködés fenntartása lesz.
- november 2. Vasgárdista diákok bezúzzák a balázsfalvi ortodox zsinagóga és rabbilakás ablakait.
- december 20. A parlamenti választásokon a *Nemzeti Liberális Párt* a szavazatok 36, a *Nemzeti Parasztpárt* 20, a *Vasgárda* 16 és az Octavian Goga és A.C. Cuza által vezetett antiszemita *Nemzeti Keresztény Párt* 9 százalékát szerzi meg. A király Octavian Gogát bízta meg a kormányalakítással. Működése alatt (1937. december 28.–1938. február 10.) a Goga–Cuza kormány számos zsidóellenes intézkedést, törvényt hoz.
- ebben az évben még: A *Zsidó Diáksegélyző* kiadásában megjelenik a *Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája*. Az antológia szerzői a zsidó sorsközösség cselekvő, alakító vállalására szólítják fel az erdélyi zsidó értelmiséget.

1938

- január 14. Kormányrendeletben tiltják meg a zsidóknak, hogy 40 évesnél fiatalabb keresztény szolgálókat, vagy szakácsnőket alkalmazzanak.
- január 19. Bukarestben az UER, ZSP és a hitközségi szervezetek képviselői megalakítják a *Romániai Zsidók Központi Tanácsát*. A Tanács a romániai zsidó szervezeteket fogja egybe és koordinálja tevékenységüket. Határozatai kötelező érvényűek az ország összes zsidó szervezeteire nézve.
- január 21. A Goga–Cuza kormány törvényt hoz az állampolgárság felülvizsgálásáról. A törvény előírásai szerint mindazok a zsidók, akik 1918–1919-ben nyerték el román állampolgárságukat (beleértve a csatolt részek zsidóságát is), hiteles iratok alapján kellett bebizonyítaniuk ahhoz való jogukat. A törvény következtében a zsidó lakosság 36, 3 százaléka (225 000 személy) veszítette el román állampolgárságát. 1938. január 21. és 1939. szeptember 15. között 20 384 erdélyi zsidó családfőt vagy egyedülálló személyt fosztottak meg állampolgárságától.
- január 23. Az EBOII nagyváradi elnöki tanácsülésén az elhunyt Adorján Ármin helyébe Fischer Józsefet választják meg a szervezet ideiglenes elnökének.
- januárban még: Január végén a *Zsidó Párt* és a *Román Zsidók Szövetsége* emlékiratban fordulnak Octavian Goga miniszterelnökhöz az állampolgársági rendelet törvény és egyéb zsidókat ért sérelem ügyében.
- február 10. A Goga–Cuza kormányt királyi diktatúra váltja fel (1940. szeptember 6-ig tart).

- február 12. Az országrészek cionista szervezetei Bukarest székhellyel megalakítják a *Központi Cionista Tanácsot*. A Tanács feladatául a romániai cionista mozgalom hatóságok felé való képviselődését, a szervezeti élet összefogását, koordinálását és az alijázásokkal kapcsolatos ügyvitelt szánták. A szervezet élére egy elnököt (Jacob Niemirower) és egy Végrehajtó Bizottságot jelöltek ki. A Végrehajtó Bizottság tagjait az országrészek cionista szervezeteinek delegátusai képezték.
- február 25. Meghal Wesel Albert (1863–1938), az *Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda* 1932–1938 közötti elnöke.
- március 29. A romániai sportszövetségek egyesületének tanácsa arról dönt, hogy nem alkalmazza sem a *numerus nullus*, sem a *numerus proportionalis* a román sportéletben.
- március 31. A többi politikai párttal egyetemben feloszlatják az *Országos Zsidó Pártot*.
- április 3. Létrehozzák az *Általános Kisebbségi Felügyelőiséget*, amely a román kormány kisebbségi ügyekkel foglalkozó intézményeként működött. Működését 1938. augusztus 4-től az ún. *Kisebbségi Statútum* alapján folytatta. A Statútum pontosan körülírta a kisebbségek jogait és kötelezettségeit, a zsidó népesség viszont nem esett ennek hatálya alá, mivel a hatóságok nem ismerték el nemzeti és kulturális jogokkal bíró kisebbségnek.
- április 22. Benczel Béla riportot közöl az *Új Keletben* a bözdújfalusi székely-zsidókról (szombatosokról).
- május 4. Kolozsváron tárgyalt Abraham Landsberg, a zsidó középosztálybeliek palesztinai letelepítésére alakult *Rassco* társaság igazgatósági tagja. A *Rassco* a *Jewish Agency* ellenőrzése alatt áll. Landsberg több romániai városban is népszerűsítette a társaság telepítési programját.
- május 11. Máramarosszigeten jár Ricardo Pallardi, Argentína bukaresti konzulja, hogy megvizsgálja 250 itteni zsidó család kivándorlási kérelmét.
- május 29. Magyarországon bevezetik az *első zsidótörvényt* (1938. évi XV. tc). A törvény 20 százalékra korlátozza a szabadfoglalkozások és az üzleti vállalkozások alkalmazottai között a zsidók arányát.
- májusban még: A román miniszterelnöki hivatal keretén belül *Kisebbségi Kormánybiztosságot* állítanak fel.
- június 9. Azokat a személyeket, akik valamely külföldi egyetemen szereztek diplomát, az oklevél újbóli elismertetésére kötelezik. Az érintettek nemzetiségükre vonatkozó iratokat is be kell mutatniuk. A rendelkezés több ezer olyan zsidó diplomást érint, akik a húszas és harmincas években, az egyetemi antiszemita mozgalmak miatt külföldön végeztek el tanulmányaikat.

júniusban még: Június végén a román vasúti mérnökszövetség országos közgyűlése a zsidó tagok kizárásáról határoz. Ez alól csak a világháborúban résztvevő tagok mentesülnek.

július 20. Az *Új Kelet* előzetes adatokat közöl az állampolgársági revízió kolozsvári eredményeiről. Júliusig Kolozsváron 3165 személy és családfő állampolgárságát vizsgálták felül, amelyből mintegy 1445 esetben ítélték negatívan.

augusztus 25. Minisztériumi rendeletben arra kötelezik a kolozsvári egyetemet, hogy csak etnikailag román diákokat vegyen fel.

októberben még: Erdélyi körútja alkalmából Kolozsváron és Nagyváradon tart előadást Vladimir (Zeev) Jabotinsky, a radikális, jobboldali cionizmus nemzetközi vezéralakja.

november 21. A Zsidó Nemzeti Szövetség temesvári kongresszusán *Szociális Ügyosztály* létrehozásáról határoznak. Az új szervezet feladatául zsidó szociális ügyek ellátását, átrétegesítést és a hitközségekkel való közös társadalmi munkát szánták.

október–novemberben még: Erdély-szerte megemlékezések zajlanak le a Balfour deklaráció 21 éves évfordulója alkalmából.

december 15. Létrejön a *Frontul Renașterii Naționale* (Nemzeti Újjászületési Front), az ország egyetlen, hivatalosan elismert politikai szervezete, élén a királlyal. A párt keretén belül külön tagozatokat hoznak létre a romániai kisebbségeknek. Ez alól kivételt képeznek a zsidók. 1940. június 22-én a király feloszlatja a Frontot és helyébe létrehozza a fasiszta típusú *Partidul Națiunii*-t (Nemzet Pártja).

ebben az évben még: A temesvári anyakönyvi hivatal kimutatása szerint 1938-ban 112 zsidó tért ki. A kitérések nagy része az év első hónapjaira, a Goga–Cuza kormány idejére esik. A kitértek többsége a görög-keleti vallást veszi fel. Aradon 68 zsidó hagyja el vallását, ugyancsak a Goga–Cuza kormány idején.

A jeruzsálemi *Héber Egyetem* hatvan helyet különített el a romániai diákok számára az 1938/1939-es tanévre. Az egyetem népszerűsítésére május közepén Erdélybe látogat Arie Ibn Zahav író, az intézmény főtákará.

1939

január 8. Nagyváradon megalakul a *Nagyváradai Zsidó Iparosok Átrétegződési Szervezete*.

január 14. Kolozsváron megalakul a *Bné Jesiva* szervezet a helybeli, jesivát végzett fiatalok „produktív munkára” való átképzésére és Palesztinába való kivándorlásra való felkészítésükre.

január 15. Beindul *A Zsidó Iparos*, az *Új Kelet* heti melléklete.

- január 19. Aradon 720, Palesztinába tartó csehszlovákiai zsidó menekült utazik át. A helyi zsidóság élelmiszert, ruhaneműt oszt számukra.
- január 28. Megjelenik az Új Kelet *Mizrachi* című kétheti melléklete.
- február 5. Mintegy 150 Palesztinába tartó ausztriai zsidó menekült utazik át Kolozsváron.
- május 5. Bevezetik Magyarországon a *második zsidótörvényt* (1939. évi IV. tc.), amely a zsidósághoz való tartozást német nemzetiszocialista mintára faji szempontok szerint határozza meg. A törvény alapvető politikai és állampolgári jogoktól fosztotta meg a zsidókat: a zsidók bírói karból és közoktatásból való teljes eltávolítására öt évet írt elő, zsidók nem tölthettek be újságszerkesztői és színházigazgatói funkciókat, a szabadfoglalkozásokon belül arányuk nem haladhatta meg a hat százalékot és a zsidók birtokában lévő iparengedélyek sem léphették túl a hat százalékos arányt.
- június 8. Az *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség* megalakítja a román belpolitikai ügyekkel foglalkozó szárnyát, a *Cionista Közéleti Tanácsot*.
- július 2. Temesváron az Erdélyi Makkabi Szövetség konferenciáján vita bontakozik ki az erdélyi zsidó sportegyesületek cionizmushoz fűződő viszonyáról. A kérdést a Makkabi 1940 februárjában kiadott közleménye zárja le. (1940. január 28.)
- december 3. Bukarestben országos cionista értekezletet tartanak. Az értekezlet elvben kimondja a *Romániai Cionista Föderáció* megalakítását. Az *Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség* autonómiájának teljes körű fenntartásának feltételével csatlakozott a szervezethez.
- december 24–26. Temesváron lezajlik az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség utolsó, XVI. konferenciája.
- decemberben még: Kolozsváron megalakul a zsidó *Menekülteket Segítő Központi Iroda*.
- ebben az évben még: A nők nemzetközi cionista egyesülete, a WIZO, 55 helyi csoporttal rendelkezik Erdély-szerte.

1940

- január 28. Az *Erdélyi Makkabi Szövetség* közleményt ad ki, amelyben kijelenti: az erdélyi zsidó sportegyesületek cionista alapon állnak.
- januárban még: Az EZSNSZ megalakítja a *Zsidó Történeti Bizottságot*. A szervezet létrehozásáról az 1939. decemberi temesvári cionista konferencián döntöttek.
- februárban: A hónap első napjaiban Wilhelm Fildermant és Fischer Józsefet kihallgatáson fogadja Silviu Dragomir kisebbségügyi miniszter. A zsidó küldöttek a Román Nemzeti Újjászületés Frontjának megnyitá-

- sát kéri a zsidóság előtt. Dragomir, külpolitikai okokra hivatkozva, visszautasította Fischerék kérését.
- március 17.* Az EZSNSZ háziipari alosztálya Nagyszebenben háziipari kiállítást rendez. A rendezvény az ipari és mezőgazdasági szakmák zsidóság körében való népszerűsítésére szolgál.
- május 15.* Az EZSNSZ Nagyszebenben ingyenes szövő- és fonótanfolyamot indít a zsidó társadalom átrétegződésének elősegítésére.
- májusban még:* A kolozsvári ortodox hitközségi elemi iskola ipari műhelyt nyit növendékei számára.
- augusztus 8.* Különleges törvényként elfogadják a *Zsidó Statútumot*. A Statútum a zsidóságot faji alapon határozza meg. A törvény következtében a romániai zsidóság nagy része elveszíti román állampolgárságát. A törvény rendelkezik a vegyes házasságok betiltásáról is.
- augusztus 30.* A második bécsi döntés értelmében a mintegy 165 000 zsidó lakost számláló Észak-Erdély a Székelyfölddel, Nagyvárral és Kolozsvárral Magyarországhoz kerül.
- szeptember 4.* Ion Antonescu tábornok alakít kormányt Romániában.
- szeptember 5–13.* A magyar hadsereg bevonul Észak-Erdélybe és a Székelyföldre. Érvénybe lépnek a Magyarországon már hatályban lévő zsidóellenes intézkedések.
- szeptember 6.* Lemond II. Károly román király, utóda I. Mihály.
- szeptember 8.* A nagyváradi neológ hitközség díszközgyűlést tart a Magyarországhoz való visszatérés alkalmából.
- szeptember 11.* A zsidóság legnagyobb hányada lelkesen fogadja a Kolozsvárra bevonuló magyar csapatokat.
- szeptember 13.* Kolozsvár katonai parancsnoksága rendeletben szabályozza a kolozsvári sajtótermékek megjelenését. Ez szerint további megjelenésre a következő napilapok kaptak engedélyt: *Keleti Újság, Magyar Újság, Ellenzék, Esti Lap, Tribuna*. Az *Új Kelet* zsidó napilapot betiltották.
- szeptember 15.* Horthy Miklós magyar kormányzó ünnepélyesen bevonul Kolozsvárra.
- szeptemberben még:* Marton Ernő erdélyi cionista vezető memorandumot intéz a magyar országgyűlés képviselőihez, amelyben az erdélyi zsidóság magyarsághoz való lojalitását hangsúlyozza.
- Az észak-erdélyi színházak felmondanak a zsidó származású színészeknek. 1941 elején, Kolozsváron *Concordia* néven zsidó színház alakul.
- október 24.* Kolozsváron újra megnyílik a Szegedről visszahelyezett *Ferenc József Tudományegyetem*.
- november 10.* Újraindul Kolozsváron a zsidó fiú- és leánylíceum.

november 26. A Magyarországhoz csatolt erdélyi területeken bevezetik a polgári közigazgatást.

decemberben még: Az Erdély-Bánáti Izraelita Hitközségek Szervezete nagyváradi elnöki tanácsulése kimondja a *Magyarországi Izraeliták Országos Szervezetéhez*, illetve az EBOII *Magyar Izraelita Központi Irodához* való csatlakozását.

ebben az évben még: A kolozsvári neológ hitközség 59 tagja tért ki. Közülük 28 a református, 13 a római katolikus, 9 az unitárius, 8 a lutheránus, 1 pedig a görög-katolikus hitet vette fel. A kitérők között találjuk Lakatos Imre újságírót, Diamant Izidor [Izsó] vezérigazgatót és Kádár Imre színházigazgatót.

Az 1940/1941-es tanévre mindössze 10 zsidó diákot vesz fel a kolozsvári egyetem.

1940 elején az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó* öt tanoncotthonában (Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Máramarossziget, Marosvásárhely) több mint 200 fiatal tanult valamilyen szakmát.

ÉLETRAJZI ADATOK

Adorján Ármin (1867, Nyírbátor–1938, Nagyvárad)

Ügyvéd. Középiskoláit és jogi tanulmányait Nagyváradon végezte. Itt folytatott ügyvédi gyakorlatot. Közéleti szereplése újságírással kezdődött, emellett pedig aktív tevékenységet fejtett ki a nagyváradai neológ hitközségben, hosszú ideig annak elnöke volt. 1922-ben alapító tagja és haláláig elnöke a neológ és status-quo ante alapon álló hitközségeket magába tömörítő Erdély–Bánáti Országos Izraelita Irodának.

Arató András (1913, Kommandó–1945, Nagyvárad)

Költő, újságíró. Eredeti neve: Ackersmann András. Nagyváradai és egyéb baloldali, progresszív irányultságú lapoknál (Független Újság, Korunk, Brassói Lapok) dolgozott. Részt vett a Vásárhelyi Találkozón, a transzszilvanizmus híve volt. Írásaiban egyaránt kihangsúlyozta zsidó származását és magyar identitását. A közéletbe Hegedűs Nándor titkáráként kapcsolódott be. 1940 után a Magyar Nemzet belső munkatársa volt.

Eisler Mátyás (1865, Páty–1930, Kolozsvár)

Neológ rabbi, orientalista. 1890-ben az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet helyettes tanára, majd 1891-től haláláig a kolozsvári neológ hitközség főrabbi. 1893-ban a kolozsvári tudományegyetemen a keleti tudományok magántanára. 1921-től az Erdély–Bánáti Rabbiegyesület elnöke. 1922-től az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda ügyvezető elnöke. Működése alatt modern hitközséggé szervezte a kolozsvári gyülekezetet és a zsidó nemzeti eszmék mellett foglalt állást. Nyelvtudományi értekezései mellett az erdélyi zsidóság történetének témájában is közölt írásokat.

Farkas Mózes (1881, Huszt–1941, Kolozsvár)

Bőrgyáros, nagyiparos. Jogi tanulmányait Kolozsváron végezte és ügyvédi irodát nyitott. 1910-ben részt vett a Renner Testvérek és Társai bőrgyár megalapításában, majd ennek a vezérigazgatója lett. A két világháború között a Romániai Nagyiparosok Országos Egyesülete kolozsvári igazgatóságának a vezetője. 1918-ban a Kolozsváron megalakuló Radikális Párt alelnökévé választották. Farkas a Magyar Szövetség 1921-es kolozsvári alakuló ülésén Gombos Benővel együtt a magyar zsidóság nevében a magyarság ügye mellett kötelezte el magát. Farkas, habár magyar érzelmű volt, de 1922-ben a zsidók palesztinai kitelepítéséért felelős Keren Hajeszod elnöki funkcióját is elvállalta. A két világháború közötti időszak erdélyi magyar kulturális életét jelentős anyagi támogatásban részesítette. Budapesten halt meg 1941-ben, Kolozsváron temették el.

Fischer József (1887, *Tiszaújhely*–1952, *Izrael*)

Ügyvéd, politikus. Ügyvédi vizsgája után Vázsonyi Vilmos országgyűlési képviselő irodájában dolgozott Budapesten. Innen költözött Kolozsvárra 1913-ban, ahol saját ügyvédi irodát nyitott, majd az Estilap főszerkesztője lett. 1919–1921 között az Új Kelet cionista irányultságú napilap főszerkesztője. 1919-ben a kolozsvári kongresszusi hitközség elnökévé választották meg. Ezt a tisztségét 1944-ig töltötte be. Rövid ideig az Erdély–Bánáti Izraelita Iroda elnöki funkcióját is ellátta. Magyar érzelmű beállítottságát az első világháború eseményei változtatták meg, a cionista mozgalom mellé állott, majd annak egyik vezéralakjává vált. 1923-tól 1930-ig az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke, városi tanácsos, majd a romániai Zsidó Párt erdélyi tagozatának az elnöke. 1931-ben és 1931-ben mandátumot szerez a román képviselőházba a Zsidó Párt színeiben. A holokauszt alatt a kolozsvári Zsidó Tanács tagja. A deportálások elől a Kasztner-vonattal sikerült megmenekülnie.

Fischer Tivadar (1881, *München* – ?)

Ügyvéd, cionista vezető. A kismartoni hitközséget alapító Austerlitz család leszármazottja. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Kolozsváron végezte, Marosvásárhelyen tett ügyvédi vizsgát. Gyulafehérváron, majd 1911-től Kolozsváron folytatott ügyvédi tevékenységet. Az első világháborúból tartalékos tűzérőhadnagyként szerelt le. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség alapító tagja, 1918–1923 között elnöke, majd díszelnöke. 1928-tól 1931-ig parlamenti képviselő. 1931-ben az Országos Zsidó Párt elnökévé választják.

Giszkalay János (1888, ?–1951, *Izrael*)

Író, költő. Eredeti neve: Widder Dávid. 1918-ban a Zsidó Szemlét szerkeszti. Egy vezércikke miatt a budapesti ügyészség elfogatási parancsot adott ki ellene és külföldre kellett menekülnie. Kolozsváron telepedett le, ahol 1920-ban közreműködött a Haggibbor zsidó sportegyesület megalakításában. 1926-ban az Új Kelet főszerkesztője lett. 1923-tól a Zsidó Nemzeti Szövetség vezetőségi tagja. A két világháború közötti erdélyi zsidó közelet ismert vezéralakjává vált, gyakran fellépett cionista rendezvényeken. 1939-ben alijázott.

Glasner Mózes (1856, *Pozsony*–1924, *Jeruzsálem*)

Ortodox főrabbi. Apja, Glasner Sámuel ugyancsak kolozsvári ortodox főrabbi volt. Glasner Mózes a pozsonyi jesiva elvégzése után került Kolozsvárra, ahol apja halála után, 1878-ban főrabbivá választották. Korán bekapcsolódott az erdélyi cionista mozgalomba, részt vett 1918-ban az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozásában és az Új Kelet zsidó politikai lap elindításában. 1919-ben az ortodox hitközség elöljáróinak bejelentette kitelepedési szándékát Palesztinába, majd 1922-ben fia, Glasner Akiba javára lemondott állásáról. 1923-ban Jeruzsálembe távozott, ahol a héber tanítóképzőben tartott talmudi előadásokat.

Gombos Benő (1864, Óbecse–1935, Kolozsvár)

Közíró, magántisztviselő. Az első világháborút követően bekapcsolódott a kisebbségi magyar politikai életbe, 1921-ben, a Magyar Szövetség kolozsvári alakuló ülésén a magyar zsidóság nevében kötelezte el magát a magyar kisebbség ügye mellett. 1924-től az Országos Magyar Párt központi ellenőre. Temetésén, a magyar zsidóság melletti kiállítás demonstrálásaként részt vett Bethlen György OMP elnök is.

Írásait a Magyar Kisebbségi közölte. Főként az asszimiláció, antiszemitizmus, kisebbségi jogok kérdéskörében publikált.

Hamburg József (1895, Beszterce – ?)

Publicista, orvos. Az erdélyi cionista mozgalom vezető személyisége. Az Ezra zsidó ifjúsági mozgalom 1918 utáni vezetője. Füzete jelent meg Achad Haam működéséről, német szaklapokban pedig orvosi cikkeket közölt.

A *Kelet és Nyugat között* című antológia szerkesztője, az erdélyi zsidó ifjúságot megszervezni kívánó Zsidó Értelmiségi Találkozó egyik kezdeményezője.

1944 márciusában a Kolozsvárra bevonuló német csapatok több zsidó értelmiséggel együtt Hamburgot is letartóztatták. A Kasztner-csoporttal Bergen-Belsenbe, majd Svájcba került és túlélte a holokausztot.

Hegedüs Nándor (1884, Nagyvárad–1969, Budapest)

Politológus, közíró. A budapesti egyetem filozófiai fakultásán végezte tanulmányait. Nagyváradon több napilapot is szerkesztett, közöttük 1918-tól a Nagyváradot. Az impériumváltást követően Nagyvárad városi tanácsának pénzügyi és szűnygyi bizottsági tagja volt. A világháborúk között az Országos Magyar Párt Bihar megyei alelnöki funkcióját látta el. 1928–1934 között képviselő a román törvényhozásban az Országos Magyar Párt színeiben. A 30-as évek végétől Budapesten élt. 1950–1955 között a Magyar Távirati Iroda Külföldi Sajtóosztályának dolgozott.

Kasztner Rezső (1906, Kolozsvár–1957, Tel Aviv)

Újságíró, politikus, cionista vezető. Az 1920-as években kapcsolódott be a cionista mozgalomba, a Barissziának lett tagja. Az Új Keletben közölt írásokat. 1941-ben Budapestre költözött. 1944 áprilisában, a Magyar Mentési Bizottság vezető tagjaként kapcsolatba lépett a Magyarországot megszálló német hatóságokkal, azzal a céllal, hogy minél több zsidó életét megmenthesse. A tárgyalások során mintegy 1700 – főként budapesti – zsidó életének megkíméléséről sikerült „alkut kötnie”. A csoportba Erdélyből 387 személy került be, köztük Glasner Akiba kolozsvári- Joel Teitelbaum szatmári ortodox főrabbi, Fischer József, az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, majd az erdélyi Zsidó Párt elnöke. A Kasztner-csoport tagjai 1944. július elején érkeztek meg a bergen-belseni gyűjtőtáborba, ahonnan augusztus és december folyamán Svájcba távoztak. A háború után Kasztnert heves támadások érték a zsidó közvélemény részéről, a megmentettek kiválasztásának módszerei miatt. 1952-ben, Izraelben kollaboránsnak, árulónak kiáltották ki, 1955-ben pedig a bíróság elmarasztalta. Két évvel később meggyilkolták.

Kecskeméti Lipót (1865, *Kecskemét*–1936, *Nagyvárad*)

Neológ rabbi, irodalomtörténész, bibliakutató. A budapesti Rabbiképzőben, majd a berlini egyetemen tanult. 1888-ban a budapesti egyetemen filozófiából szerzett doktori címet. 1890-ben a nagyvárad kongresszusi hitközség főabbijává választották. 1921-ben a budapesti hitközség rabbinak választotta meg, de a választást elfogadó Kecskeméti végül nem foglalta el az állást és Nagyváradon maradt. Mindvégig magyar nemzetiségű izraelitának tekintette magát, az erdélyi magyar érzelmű zsidóság egyik vezéralakja volt. Az általa vezetett nagyvárad zsidó gimnáziumban is magyar szellemű tanítás folyt. Vallási munkái mellett a zsidó identitás kérdésével is foglalkozott (Kecskeméti Lipót: Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság. Templomi beszédek. Kosmos nyomda, könyv- és lapkiadóvállalat részvénytársaság, Nagyvárad, 1922.)

Kertész Jenő (1886, ?–1944, *Bergen-Belsen*)

Ügyvéd, cionista vezető. Jogi tanulmányait Kolozsváron végezte, 1912-ben ügyvédi vizsgát tett Marosvásárhelyen. 1918-ban Kertész az erdélyi Főkormánybiztosság románokkal történő érintkezéssel megbízott ügyosztályát vezette. A két világháború között közel kerül a cionista mozgalomhoz, elnöke az Erdélyi Zsidó Diáksegélyzőnek, a Zsidó Árvagondozónak és alelnöke a Zsidó Kórház Egyesületnek. 1926-ban a Zsidó Blokk, 1933-ban pedig a Zsidó Párt színeiben városi tanácsos lesz Kolozsváron. Tagja a Kasztner-vonat kivételezettjeit kiválogató bizottságnak, Bergen-Belsenben viszont feleségével együtt kiemelik a Kasztner-csoportból és a koncentrációs táborban hal meg 1944-ben.

Klein Miksa (1883, *Dés*–1938, *Kolozsvár*)

Ügyvéd, politikus, közíró, cionista vezető. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, ügyvédi vizsgát 1913-ban tett Marosvásárhelyen. Désen nyitott ügyvédi irodát és emellett lapszerkesztéssel is foglalkozott. 1921–1922 között a Zsidó Nemzeti Szövetség alelnöke. 1924-ben az Zsidó Nemzeti szövetség keretében erdélyi zsidó Jogvédő Irodát állított fel. 1925-től a Román Zsidók Szövetségének erdélyi irodáját vezette. Az Országos Zsidó Párt erdélyrészi szervezetének ügyvezető elnöke. 1933-ban városi tanácsosi tisztséghez jutott Kolozsváron.

Konrád Béla (1873, *Hajdúböszörmény*–1941, *Nagyvárad*)

Orvos, politikus, hitközségi vezető. Középiskoláit a nagyvárad premontrei gimnáziumban végezte, Budapesten szerzett orvosi diplomát. Az I. világháború alatt előbb az aradi, ezt követően a békéscsabai tartalékkórházban teljesített szolgálatot, majd hosszú ideig az olasz hadszíntéren tartózkodott, ahonnan súlyos betegen került haza 1918 közepén. 1923-tól haláláig elnöke az általa újjászervezett Bihar megyei Orvos, Gyógyszerész és Természettudományi Egyesületnek, az OMP nagyvárad intézőbizottságának tagja. 1921 januárjában a várad zsidó líceum iskolaszéki elnökének választották meg. 1923–1941 között a várad neológ hitközség elnöke, az Erdély–Bánati Országos Izraelita Iroda alelnöke.

Leitner Lukács Zoltán (1896, Nagyvárad–1945, Auschwitz)

Író, publicista. A budapesti Múlt és Jövő, majd a Nagyvárad-i Napló munkatársa. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség nagyvárad-i csoportjának ügyvezető elnöke. A zsidó Renaissance könyvtár szerkesztője. 1929-ben a nagyvárad-i Cionista Ifjúsági Blokk rövid életű lapját, a Zsidó Kisebbséget szerkeszti. Az 1931-es parlamenti választásokon a Zsidó Párt színeiben indult. Számos cikke jelent meg zsidó és nem zsidó irodalmi személyiségekről, valamint zsidó közéleti problémákról.

Ligeti Ernő (1891, Kolozsvár–1945, Budapest)

Író, újságíró, a magyar identitású zsidóság egyik legfontosabb közéleti személyisége. Középiskoláit és jogi tanulmányait Kolozsváron végezte. 1912-ben a Nagyvárad-i Napló szerkesztője, majd 1918-ban a Kolozsvári Hírlap felelős szerkesztője. Az I. világháborúban az orosz fronton harcol. A Napkelet irodalmi folyóirat társszerkesztője. A két világháború között a Keleti Újság főmunkatársa. Az Erdélyi és Bánati Kisebbségi Újságírószervezet elnöke. 1934-ben Független Újság címmel indított haladó szellemiségű lapot. 1941-ben *Súly alatt a pálma* címmel adott ki könyvet a két világháború közötti erdélyi magyar kisebbségi életéről, irodalomról. 1943-ban Budapestre költözött, ahol a Magyar Nemzet külpolitikai rovatvezetője lett. 1945-ben a nyilasok agyonlőtték.

Marton Ernő (1896, Dicsőszentmárton–1960, Tel Aviv)

Ügyvéd, politikus, cionista ideológus és vezető. Vallási tanulmányai után jogot végzett. 1918-ig Kis Küküllő megyében főispáni titkár. 1918-ban megalapította az Új Kelet zsidó lapot, amelynek hosszú ideig főszerkesztője volt. 1930-ban, a Zsidó Párt színeiben Kolozsvár alpolgármestere, 1931–1933 között parlamenti képviselő.

1944 márciusában Észak-Erdélyből Romániába szökött, hogy közreműködjön az erdélyi zsidóság mentési kísérleteiben. A második világháború után Tel Avivban telepedett le, ahol újraindította a még ma is működő Új Keletet.

Fontosabb munkái: Marton Ernő: A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben. Kadima RT. Kiadása, Cluj, 1922., Uő: A magyar zsidóság családfája. Vázlat a magyarországi zsidóság településtörténetéhez. Fraternitás, Kolozsvár, 1941.

id. Neumann Miksa (1894, Lugos–1938, Krajova)

A bánági cionista közélet egyik legismertebb alakja, éveken keresztül a lugosi cionista helyi csoport vezetőségének tagja. 1926-ban Lugosról Krajovára költözött. Testvére, Neumann Hugó, ugyancsak aktív cionista.

Schütz Henrik (1865, ? –)

Ügyvéd, 1905-től az aradi ügyvédi kamara titkára. 1921-től 1936-ig a neológ hitközség elnöke. Az Erdély-Bánati Országos Izraelita Iroda társelnöke. Az 1920-as években városi tanácstag.

Szirmai István (1906, Zilah–1969, Budapest)

Párizsban, majd Kolozsvárt folytatott jogi tanulmányokat. Magántisztviselőként dolgozott. Az 1932-ben alapított Erdélyi Zsidó Diáksegélyző titkára. 1929-től a Kommunista Párt tagja. 1941-ig az erdélyi tartományi vezetőségben dolgozott, majd a rendőrség elől Budapestre menekült. Az illegalitásban a Békepárt titkárságának tagja, 1943 decemberében letartóztatták, 1944 októberében megszökött. Az MKP tömegszervezeti vezetője Szegeden, majd 1947–1949 között az MDP Országos Szervező Bizottágának Titkára. Ezt követően 1953-as letartóztatásáig a Magyar Rádió vezetője volt, 1955-ben rehabilitálták. 1957-től az MSZMP Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője, 1959-től 1966-ig az MSZMP KB titkára

Vermes Ernő (1884, ?–1937, Temesvár)

Ügyvéd, előbb a temesvári cionista helyi csoport, majd 1931–1937 között az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség elnöke. A temesvári *Neue Zeit–Új Kor* alapítója és szerkesztője. Nevéhez fűződik a Zsidó Nemzeti szövetség átszervezése és konszolidálása. 1913-tól kezdődően szinte minden alkalommal részt vett a cionista világkongresszusokon.

Vértes Adolf (1860, ?–1930, Temesvár)

Ügyvéd. Részt vett a temesvári Zsidó Líceum megalapításában, a temesvári zsidóság egyik vezető személyisége volt. A belvárosi status-quo ante alapon álló hitközség világháborúk közötti elnöke. Az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda alelnöke.

Weissburg Chaim (1892, Diósfalu–1959, Izrael)

Ügyvéd, cionista vezető. Jogi tanulmányait Budapesten végezte, ahol belépett az 1903-ban alapított Makkabea zsidó főiskolás szervezetbe. 1913–1914 között palesztinai körutat tett, majd innen hazatérve besorozták. 1915-ben orosz fogságba esett, ahol fogolytársai körében terjesztette a cionista eszméket. 1918-as hazatérését követően Erdélyben telepedett le és részt vett az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség létrehozásában és a cionista intézményrendszer kiépítésében. Főként a Palesztina-munka területén, erdélyi zsidók palesztinai letelepítésében vállalt részt. 1925-ben maga is alijázott.

Weiss Sándor (1888, Munkács–1944, Bergen-Belsen)

Ügyvéd, politikus. A kolozsvári és a budapesti egyetemen jogot tanult. 1913-ban tett ügyvédi vizsgát Marosvásárhelyen. Az első világháborúban tartalékos tüzérfőhadnagyként teljesített szolgálatot. Részt vett a Keleti Újság megalapításában, 1919-ben átvette a vezetését. 1927-ben megvált a laptól, amely ekkor a Magyar Párt tulajdonába ment át. Az Országos Magyar Párt színeiben parlamenti képviselő. A kolozsvári zsidó szabadkőműves páholy, a Salom, 1934–1936 közötti elnöke. A két háború közötti időszakban rendszeresen közölt publicisztikát a magyar–zsidó viszony és az antiszemitizmus kérdésében. 1944-ben a kolozsvári gettóban működő Zsidó Tanács tagja. 1944-ben Bergen-Belsenben pusztult el.

FORRÁSOK – VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- AFCER – Arhivele Federației Comunităților Evreiești din România. București (Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének Levéltára. Bukarest)
DJANCJ – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj (Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága)
DJANTM – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Timis (Román Országos Levéltár Temes Megyei Igazgatósága)
DANIC – Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (Román Országos Levéltár Központi Igazgatósága, Bukarest)
MOL – Magyar Országos Levéltár. Budapest

Sajtó, hivatalos lapok

Zsidó lapok

- Hoemesz–Igazság (Kolozsvár, Torda) – 1933–1934
Neue Zeit–Új Kor (Temesvár) – 1933, 1935
Népünk–Unser Volk (Nagyvárad) – 1934
Új Kelet (Kolozsvár) – 1918, 1920–1940
Zsidó Állam (Kolozsvár) – 1930
Zsidó Élet (Marosvásárhely) – 1932
Zsidó Kisebbség (Nagyvárad) – 1929

Magyar lapok

- Brassói Lapok – 1933
Erdélyi Tudósító (Kolozsvár) – 1931
Keleti Újság (Kolozsvár) – 1919–1921, 1925, 1927
Nagyvárad (Nagyvárad) – 1926, 1930
Nagyvárad Napló (Nagyvárad) – 1933
Napkelet (Kolozsvár) – 1922
Temesvári Hírlap (Temesvár) – 1927

Német lap

- Temesvarer Zeitung (Temesvár) – 1927

Hivatalos lap

- Monitorul Oficial al României (Bukarest) – 1925, 1928, 1931–1933, 1937

Válogatott bibliográfia

Statisztikák, lexikonok, szervezeti kiadványok, segédletek

- Adatmutató a nyelvi, faji, és vallási kisebbségek jogi, politikai kulturális és gazdasági helyzetéről, különös tekintettel a nemzeti kisebbségekre. A Magyar Kisebbség nemzetpolitikai szemlében 1922. szeptember 1-től 1934. augusztus 31-ig közölt anyagból. Közzéteszi: Jakabffy Elemér, Husvéth és Hoffer kny., Lugos, 1934.

- Árvák Könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Évkönyve 1925–5685* (szerk. Schwartz Miksa). Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Kiadása, Cluj, 1925.
- Árvák Könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Évkönyve 1927–5687* (szerk. Schwartz Miksa). Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Kiadása, Cluj, 1927.
- Calendarul Evreesc–Jüdischer Kalendar–Zsidó Naptár 5700–1939/40.* (szerk. Lövy Ferenc, Lax A. Salvator). Kiadja az Erdély-Bánáti Izraelita Iroda, Cluj, 1939.
- Cionista ABC. Kérdések és feleletek.* A „Brith Trumpeldor” erdélyi Mifkáda Rásitjának kiadása, Cluj–Kolozsvár, 5691–1931.
- A Cluj–Kolozsvári Orthodox Hevra Kadisa Szentegylet Alapszabályai.* K. n., Cluj–Kolozsvár, 1923.
- Dr. Eisler Mátyás: *Jelentés az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. A Szövetségnek 1924. november 17-én, Aradon tartott nagygyűlése számára.* Az Erdély–Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleménye, 1., Cluj–Kolozsvár, 1925.
- Dr. Eisler Mátyás: *Jelentés az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. A Szövetségnek 1925. évi június hó 29-én Marosvásárhelyt tartott nagygyűlése számára.* Az Erdély–Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleménye, 2. sz., Cluj–Kolozsvár, 1925.
- Encyclopaedia Judaica.* The Macmillan Co., Jerusalem, 1971.
- Encyclopedia of Zionism and Israel* (szerk. Raphael Patai). Herzl Press–McGraw-Hill, New York, 1971.
- Erdélyi és Bánáti Közgazdasági Lexikon* (szerk. Klein Dezső). Franklin Nyomda Kiadása, Oradea, 1929.
- Erdélyi Lexikon* (szerk. dr. Osvát Kálmán). Szabadsajtó Könyv- és Lapkiadó RT. Satu Mare–Szatmár, Oradea–Nagyvárad, 1928.
- Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929.* I. évf. (szerk. Dr. Sulyok István és Dr. Fritz László). Juventus Kiadás, Kolozsvár, 1930.
- Erdélyi Monográfia.* (szerk. Várady Aladár és Berey Géza) Gloria, Satu Mare, 1934.
- Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség/Palesztina Hivatal/Keren Hajeszod és Keren Kajemet Lejiszrael jelentése 5686. évi működéséről.* Kadima, Cluj, 1926.
- Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség XVI. konferenciája. A Zsidó Nemzeti Szövetség, Palesztinahivatal, WIZO Föderáció, Keren Kajemet Lejiszrael, Keren Hajeszod jelentése 5697-5698-5699. évi működéséről.* Kiadja az EZSNSZ, Timișoara, 1939.
- Erecz Jiszráél. A Palesztina-alapok (Keren Kajemet Lejiszrael és a Keren Hajeszod) munkája az 5685. évben.* Kiadja a Keren Hajeszod és a Keren Kajemet Erdélyrészi Irodái, Kolozsvár, 1925.
- 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községenként. Országhatáron kívüli terület. Kézirat. Központi statisztikai Hivatal, Budapest, 1990.*
- Hitközségi értesítő 5701 Sevat–1941. február. Megemlékezés Dr. Konrád Béla hitközségi elnök elmúlásáról 1941. Január 17.* Kiadja a Nagyvárad Kongr. Ny. Szer. Izr. Hitközség, Nagyvárad, 1941.
- Jelentés az Erdély–Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről az 1922–1932. évtizedben. Az 1932. május hó 29. és 30. napjain Brassóban tartandó jubiláris nagygyűlés számára.* Tip. Franklin, Oradea–Cluj, 1932.
- Jelentés az Erdélyrészi Központi Palesztina Hivatal 5685. (1925) évi működéséről.* Kiadja az Erdélyrészi Palesztina Hivatal, Kolozsvár, 1925.
- Jelentés az 1941. január–február hónapokról.* Kiadja a Kolozsvári Kongresszusi Izraelita Hitközség, Kolozsvár, 1941.
- Dr. Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településenként (1840–1941).* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993.
- Magyar Életrajzi Lexikon.* Elektronikus dok. (PC CD-ROM) Arcanum, Budapest, 2001.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. V. rész.* Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1916.
- Magyarország történeti kronológiája. III. kötet 1848-1944.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.
- C. Martinovici–N. Istrati: *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite.* Institut de arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1921.

- Meister Róbert: *Problematica evreiască ilustrată în colecțiile B.C.U. din Cluj-Napoca. Bibliografie analitică*. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca, 1995.
- Monoki István: *Magyar könyvtermelés Romániában (1919–1940)*. I. köt. Erdélyi Múzeum-Egyesület–Országos Széchényi Könyvtár, Kolozsvár–Budapest, 1997.
- Munkánk és feladataink*. Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség. Szatmári Csoport, Szatmárnémeti, 1926.
- Peszachi Jelentés*. Kiadja a Kolozsvári Kongresszusi Izraelita Hitközség, Kolozsvár, 1941.
- Populația evreiască în cifre. Memento Statistic*. Congresul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. București, 1945.
- Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*. II. București, 1938.
- Traian Rotariu (szerk.): *Recensământul din 1910. Transilvania*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca. 1999
- Uő: *Recensământul din 1941. Transilvania*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.
- Schreiber Sándor: *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája*. Sajtó alá rendezte Schreiber Bernáth Livia és Barabás Györgyi, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1993.
- Szervezeti jelentés az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VI. konferenciájára az 5685/6 konferenciális évről (1924–1925)*. k. n., Târgu-Mureș–Marosvásárhely, 5686–1925.
- Tíz év a zsidóság átrétegződésének szolgálatában*. Kiadja az Erdélyi Zsidó Árvagondozó Átrétegződési (Tanoncotthon) Osztálya, Cluj, 1936.
- Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. *Regio* 2002. 1. 178–181.
- Uő.: *Népszámlálások a jelenkori Erdély területén*. Regio–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1992. 141–149.
- Zsidó Lexikon* (szerk. Újvári Péter). A Zsidó Lexikon Kiadása, Budapest, 1929. (Reprint: Blackburn International Incorporation, Budapest, 1987.)
- Zsidó Naptár az 5696. bibliai és az 1935–36. polgári évre*. (szerk. Lax A. Salvator) Kiadja az Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda, Cluj–Oradea, é.n. [1935]

Szakkönyvek

- Jean Ancel: *Contribuții la istoria României. Problema evreiască 1933–1944*. vol. I., Editura Hasefer, București, 2001.
- Ágoston Péter: *A zsidók útja*. Magyar Könyvnyomda és Kiadóvállalat, Nagyvárad, 1917.
- Dr. Balázs András: *Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez 1919–1929*. Minerva Rt., Kolozsvár, 1929.
- Balázs Sándor: *Szociológia és nemzetiségi önismeret*. Politikai Kiadó, Bukarest, 1979.
- Balkányi Kohn Jicchák: *A judaizmus lényege*. Tipografia Diamantstein, Huedin, 1936.
- Bárdi Nándor: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Problémakatalógus*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.
- Jean Baumgarten (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony, 2003.
- Alex Bein: *A cionista mozgalom lényege és története. Bevezető tanulmány*. Az Erdélyi Cionista Kultúrközpont Kiadása, Temesvár, 1938.
- Esther Benbassa–Aron Rodrigue: *A szefárd zsidók története Toledótól Szalonikiig*. Osiris, Budapest. 2003.
- Lya Benjamin (szerk.): *Evreii din România în texte istoriografice*. Antologie. Editura Hasefer, București, 2002.
- Carol Bines: *Din istoria imigrărilor în Israel 1882–1995*. Editura Hasefer, București, 1998.
- Grigore Buda: *Evreii din Sălaj în perioada interbelică*. Lucrare de diplomă. UBB–Facultatea de Istorie, Cluj-Napoca, 1996. (kézirat)
- Octavian Buzea: *Clujul: 1919–1939*. Tip. Ardeal, Cluj, 1939.
- Nicolae Cajal–Hary Kuller (szerk.): *Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*. ed. II, Editura Hasefer, București, 2004.
- Ana-Maria Caloianu: *Istoria comunității evreiești din Alba Iulia (sec. XVII–1948)*. Editura Hasefer, București, 2006.
- Moshe Carmilly–Weinberger: *A zsidóság története Erdélyben 1623–1944*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1995.

- Üö: *Út a szabadság felé! Zsidó menekültek megsegítésének története a holocaust idején: Erdély, 1936–1944.* The Babeş-Bolyai University–The Faculty of History and Philosophy–Dr. Moshe Carmilly Institute for Hebrew and Jewish History, Cluj-Napoca, 1999.
- Vasile Ciobanu: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918–1944.* Editura Hora, Sibiu, 2001.
- Sabin Cioranu: *Problema comerțului și meșteșugurilor în municipiul și județul Cluj.* Tip. Carpații S.A., Cluj, 1940.
- Csepeli György: *Csoporttudat–nemzettudat.* Magvető, Budapest, 1987.
- Csíki Tamás: *Városi zsidóság Északkelet- és Kelet-Magyarországon. (A miskolci, a kassai, a nagyvárad, a szatmárnémeti és a sátoraljújhelyi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének összehasonlító vizsgálata 1848–1944).* Osiris, Budapest, 1999.
- Csirák Csaba (szerk.): *Szatmári zsidó emlékek.* Kiadja a Szent - Györgyi Albert Társaság és az EMKE Szatmár Megyei Szervezete, Szatmárnémeti, 2001.
- Csizmadia Andor: *Vázlat Kolozsvár társadalmáról.* Szent Erzsébet Nyomda Rt., Kassa, 1942.
- Gheorghe Dumitraș-Bițoica: *Statutul juridic al evreilor și legislația românzării.* Editura Prometeu, București, 1942.
- Egry Gábor: *Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- S. N. Eisenstadt: *Jewish Civilization. The Jewish Historical Experience in a Comparative Perspective.* State University of New York Press, Albany, 1992.
- Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság.* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000.
- Fischer József: *A cionizmus, mint modern világszemlélet.* Fraternitas Lap- és Könyvkiadó R.T., Cluj, 1932.
- Dr. Fleisz János: *Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940.* Literator, Nagyvárad, 2005.
- Onisifor Ghibu: *Universitatea Daciei Superioare.* Ateliere Grafice „Cultura Națională”, București, 1929.
- Gidó Attila: *Az erdélyi zsidókról. Közös történeti vázlat.* Litera–Veres Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.
- Hildrun Glass: *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918–1938).* Oldenbourg, München, 1996.
- Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945.* Századvég, Budapest, 1992.
- Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Ladislau Gyémánt: *The Jews of Transylvania in the Age of Emancipation (1790–1867).* Editura Enciclopedică, București, 2000.
- Üö: *The Jews of Transylvania. A Historical Destiny.* Institutul Cultural Român–Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2004.
- György Béla: *Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez. I. A vezető testületek jegyzőkönyvei.* Pro-Print Könyvkiadó–Erdélyi Múzeum Egyesület, Csíkszereda–Kolozsvár, 2003.
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2001.
- Herzl Tivadar: *A zsidó állam.* Kiadja Berger Miksa utóda, Máramarossziget, 1919.
- Horváth Szabolcs Ferenc: *Elutasítás és alkalmazkodás között. A romániai magyar kisebbség politikai stratégiái (1931–1940).* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.
- Carol Iancu: *Evreii din România 1919–1938. De la emancipare la marginalizare.* Editura Hasefer, București, 2000.
- Üö: *Lupta internațională pentru emanciparea evreilor din România. Documente și mărturii.* vol. II (1919–1939). Editura Hasefer, București, 2004.
- Istoria Clujului. (red. Ștefan Pascu) Intreprinderea Poligrafică, Cluj, 1974.
- Istoria evreimii arădene. Editura Minimum, [Tel-Aviv], 1996.
- Dr. Jancsó Elemér: *Az erdélyi magyarság életsorsa nevelésügyének tükrében 1914–1934.* Merkantil Nyomda–Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1935.
- The Jews of Czechoslovakia.* Historical Studies and Surveys., I–II. köt., The Jewish Publication Society of America–Society for the History of Czechoslovak Jews, Philadelphia–New York, 1968.
- Karádi Viktor: *Zsidóság, modernizáció, polgárosodás.* Cserépfalvi Kiadása, Budapest, 1997.
- Üö (Victor Karady): *The Jews of Europe in the Modern Era. A Socio-historical Outline.* Central European University Press, Budapest–New York, 2004.

- Victor Karady–Lucian Nastasă: *The University of Kolozsvár and the Students of Medical Faculty: 1872–1918*. Central European University, Budapest, 2004.
- Nathaniel Katzburg: *Fejezetek az újkori zsidó történelemből Magyarországon*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport–Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Dr. Kecskeméti Lipót: *Vallási zsidóság és nemzeti zsidóság. Templomi beszédek*. Kosmos nyomda, könyv- és lapkiadóvállalat részvénytársaság, Nagyvárad, 1922.
- Kelet és Nyugat között. Zsidó fiatalok antológiája*. A Zsidó Diáksegélyező Kiadása, Cluj, 1937.
- Kolozsvár 1000 éve: a 2000. október 13–14-én rendezett konferencia előadásai*. (szerk. Dáné Tibor Kálmán, Egyed Ákos, Sipos Gábor, Wolf Rudolf) Erdélyi Múzeum Egyesület–Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kolozsvár, 2001.
- A kolozsvári zsidóság emlékkönyve*. (szerk. Moshe Carmilly–Weinberger) 2. kiad., Sepher Hermon Press, New York, 1988.
- Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2004.
- Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- Krenner Miklós (Spectator): *Az erdélyi út (Válogatott írások)*. Válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: György Béla. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 1995.
- Nicholas de Lange: *An Introduction to Judaism*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Walter Laqueur: *A History of Zionism*. Schocken Books, New York, 1989.
- Slobo Leobovici–Lais: *Comitetul Democratic Evreiesc (C.D.E.). Formație politică evreiască sau jewsecția românească*. Editura Ion Perlipcean, Horodnic de Jos, 2003.
- K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzszilvanizmus korai történetéhez*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.
- Ligeti Ernő: *Erdély vallatása*. Lapkiadó és Ny. Rt., Cluj–Kolozsvár, 1922.
- Uő: *Súly alatt a pálma. Egy nemzedék szellemi élete. 22 esztendő kisebbségi sorsban*, Fraternitas RT., Kolozsvár, [1941].
- Albert S. Lindemann: *Evreul acuzat. Trei procese antisemite: Dreyfus, Beilis, Frank 1894–1915*. Editura Hasefer, București, 2002.
- Irina Livezeanu: *Cultură și naționalism în România Mare 1918–1930*. Editura Humanitas, București, 1998. (Angol nyelven megjelent: *The Politics of Culture in Greater Romania. Nation-building and Student Nationalism 1918–1927*. UMI, Ann Arbor, 1989.)
- Lówy Dániel: *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története*. Koinónia, Kolozsvár, 2005.
- Carmen Manea–Sami Fiul–Viorica Oprea: *Comunitatea evreilor din Brașov. Secolele XIX–XX*. Editura Transilvania Expres, Brașov, 2007.
- Marton Ernő: *A zsidó nemzeti mozgalom Erdélyben*. Kadima RT. Kiadása, Cluj, 1922.
- Uő: *A magyar zsidóság családfája. Vázlat a magyarországi zsidóság településtörténetéhez*. Fraternitas, Kolozsvár, 1941.
- Ezra Mendelsohn: *The Jews of East Central Europe between the World Wars*. Indiana University Press, Bloomington, 1987.
- Mikes Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig*. Kaláka Könyvek, Sepsiszentgyörgy, 1996.
- Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Studium, Budapest, 1941.
- Minoritățile naționale din România*. vol. I–III. Arhivele Statului din România, București, 1995–1999.
- Monografia Clujului 1940*. (szerk. Szigethy József) Tip. Victoria, Cluj–Kolozsvár, 1939/40.
- Aron Moskovits, *Jewish Education in Hungary (1848–1948)*, Bloch Pub. Co., New-York, 1964.
- Cvi Moskovits: *Jesivák Magyarországon. Adalékok a zsidó hitközségek 1944. áprilisi összeírásának történeti értékeléséhez*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1999.
- Mózes Teréz: *Várad zsidók*. Literator Könyvkiadó, Nagyvárad, 1995.
- Avraham Nagari: *Desired Goal. Zionist Youth Movements in Romania as a foundation for Jewish national revival (1918–1941)*. Yad Yaari, Tel Aviv, 2007. (héber nyelven)
- Nagy Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában*. ETI, Kolozsvár, 1944.

- Neumann Victor: *Istoria evreilor din România: studii documentare și teoretice*. Editura Amarcord, Timișoara, 1996.
- Uő.: *Istoria evreilor din Banat. O mărturie a multi și interculturalității Europei central-orientale*. Editura Atlas, București, 1999.
- Z. Ornea: *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*. Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
- Parlamentarii evrei în forul legislativ al României (1919–1940). Documente (extrase)*. Editura Hasefer, București, 1998.
- Jicshák Perri: *Toldot hájehudim b'Transilvania bemeá háeszrim*. I–II. köt. Tarbut, Tel Aviv, 1995.
- Livia Popescu: *Structură socială și societate civilă în România interbelică*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
- Prepuk Anikó: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997.
- Maria Radosav: „Livada cu rodii.” *Carte și comunitate evreiască în Nordul Transilvaniei (secolele XVIII–XX)*. Argonaut, Cluj-Napoca, 2007.
- Jehuda Reinharz–Anita Shapira (szerk.): *Essential Papers on Zionism*. New York University Press, New York–London, 1996.
- Avram Rosen: *Contribuția evreilor la progresul industrial în România interbelică*. Editura Hasefer, București, 2002.
- Liviu Rotman: *The Communist Era until 1965*. Haim Watzman (szerk.): *The History of the Jews in Romania IV. The Goldstein–Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University*, Tel Aviv, 2005.
- Schön Dezső: *Istenkeresők a Kárpátok alatt. A chaszidizmus regénye*. Új Kelet, Tel Aviv, 1964.
- Schön Dezső (szerk.): *A Tegnep városa. A nagyváradi zsidóság emlékkönyve. A Nagyváradról Elszármazottak Egyesülete Izraelben*. Tel Aviv, 1981.
- Ioan Scurtu–Gheorghe Buzatu: *Istoria românilor în secolul XX. (1918–1948)*. Editura Paideida, București, 1999.
- Sebestyén Mihály: *Nyúlgát az idő ellen. Az erdélyi zsidóság történetéhez*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2000.
- Singer Zoltán (szerk.): *Volt egyszer egy Dés... Bethlen, Magyarláros, Retteg, Nagyilonda és környéke*. 1–2. köt., Kiadja a Dés és Vidékéről Elszármazottak Landsmannschaftja, Tel-Aviv, [1970].
- Situația materială și morală a advocaților din Ardeal și Banat*. Baroul Advocatilor din Cluj, Cluj, 1935.
- Anthony D. Smith: *National Identity*. Penguin, London, 1991.
- Hárav Náftáli Stern: *Emlékezz Szatmárra! A szatmári zsidóság emlékkönyve*. Bné Brak, 1984.
- Szabó Imre: *Erdély zsidói. Talmudisták, chászidok, cionisták*. I. köt., Kadima Kiadás, Cluj, 1938.
- Tibori Szabó Zoltán: *Árnyékos oldal. Zsidó identitástudat Erdélyben a holokauszt után*. Koinónia, Kolozsvár, 2007.
- Claudia Ursuțiu: *Senatori și deputați evrei în Parlamentul României (1919–1931). Între reușită și eșec*. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2006.
- Leon Volovici: *Ideologia naționalistă și „problema evreiască”: eseu despre formele antisemitismului intelectual în România anilor '30*. Editura Humanitas, București, 1995.
- Mircea Vulcănescu: *Scoala sociologică a lui Dimitrie Gusti*. Editura Eminescu, București, 1998.
- Smaranda Vultur: *Memoria salvată. Evreii din Banat, ieri și azi*. Editura Polirom, Iași, 2002.
- Turzai Mária (szerk.): *A Vásárhelyi Találkozó*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977.
- Dr. Weiss Ignác: *A zsidóságról a zsidóságnak*. Kiadja a Rapid Nyomda, Brassó, 1928
- Shlomo Ytzhaki: *Jewish Schools in Transylvania Between the Two World Wars*. Tel Aviv University, Tel Aviv, 2001.

Tanulmányok

- Jean Ancel: *German–Romanian Relations During the Second World War*. Randolph L. Braham (szerk.): *The Tragedy of Romanian Jewry*. Columbia University Press, New York, 1994. 57–58.
- Th. Armon: *The Economic Background of Anti-Semitism in Romania between the World Wars: C. Z. Codreanu and the Jewish Trade, 1918–1940*. *SHVUT* 1995. 1–2. 296–331.
- Balázs Sándor: *Etnikum, kultúra, politikai opció*. *Korunk* 1991. 8. 970–976.
- Barabás Endre: *A magyar tannyelvű iskolák számában beállott változások 1918–1928-ig*. I. *Magyar Kisebbség* 1929. 13. 489–497.

- Bányai Viktória: A Kárpát-medence magyar nyelvű zsidósága. Bárdi Nándor, Fedinec Csilla, Szarka László: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó–MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2008. 404–411.
- Bárdi Nándor: A romániai magyarság kisebbségpolitikai stratégiái a két világháború között. *Regio* 1997. 2. 32–67.
- Uő: A szupremácia és az önrendelkezés igénye. Javaslatok, tervek az erdélyi kérdés rendezésére (1918–1940). Uő. (szerk.): *Források és stratégiák*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999. 29–113.
- Uő: A romániai magyar elit generációs csoportjainak integrációs viszonyrendszere (1918–1989). Bárdi Nándor–Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja–Dunaszerdahely, 2006. 41–66.
- Uő: A múlt, mint tapasztalat. A kisebbségből többségbe került erdélyi magyar politika szemléletváltása 1940–1944 között. *Limes* 2006. 2. 43–70.
- Lya Benjamin: The Determinants of Jewish Identity in Inter-War Transylvania. *Studia Judaica* 1996. 68–77.
- Gheorghe I. Bodea: Jewish political life and press in Transylvania between the Two World Wars. *Studia Judaica* 1991. 88–93.
- Borsi-Kálmán Béla: A Bánság és Temesvár a századfordulón és az első világháború előestéjén. II. *Pro Minoritate* 2001. 1. 158–199.
- Rogers Brubaker: Csoportok nélküli etnicitás. Kántor Zoltán–Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 112–123.
- Moshe Carmilly–Weinberger: Adatok az erdélyi zsidóság történetéhez. Dr. Löwinger Sámuel (szerk.): *Tanulmányok a Zsidó Tudomány köréből. Dr. Guttmann Mihály emlékére*. k.n., Budapest, 1946. 287–292.
- Nicolae Căciulă: Privire asupra Camerei de Comerț și Industrie din Cluj (1851–1926). *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927.
- Livia Dandara: Populația evreiască în contextul integrării Transilvaniei în viața economică, socială, politică și culturală a României. *Anale de Istorie* 1985. 1.
- Danzig Hillel: Húsz év távlatából. Az erdélyi cionizmus húsz esztendeje. Kiadja a Hitachdut Bariszia-Habonim Nöszitja, Cluj, [1939]. 1–9.
- Kinga Frojimovics: Meeting-Point between Zionism and the Neolog Trend: Cultural Zionism in Hungary in the Interwar Period. *Studia Judaica* 2007. 126–136.
- Gaal György: Az erdélyi zsidóság az első világháborút követő időszakban. *Korunk* 1991. 8. 1029–1034.
- Uő: Zsidó és zsidó származású tanárok a kolozsvári egyetem tanári karában. *Múlt és Jövő* 2000. 1. 89–101.
- Gáll Ernő: Kisebbség a kisebbségben. *Regio* 1993. 2. 81–98.
- Maria Ghitta: Acțiunea Românesacă (1923–1925): The Circumstances of Its Establishment. *Transylvanian Review* 2008. 2. 93–103.
- Gidó Attila: Erdélyi zsidó intézmények a két világháború között. *Korunk* 2002. 4. 44–52
- Uő: Instituțiile evreiești interbelice din Transilvania. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia* 2003. 1-2. 175-187.
- Uő: Az erdélyi zsidó intézmények identitásformáló szerepe a két világháború között. *Korunk* 2004. 8. 63–75.
- Uő: Jogkorlátozás, kirekesztés és antiszemitizmus Kolozsváron (1918–1940). Braham, Randolph L. (szerk.): *Tanulmányok a Holokausztról IV*. Presscon, Budapest, 2006. 17–58.
- Uő: Die Sozialstruktur der Klausenburger Juden in der Zwischenkriegszeit. Rudolf Gräf–Ulrich Bürger (szerk.): *Klausenburg. Wege einer Stadt und ihrer Menschen in Europa*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007. 159–182.
- Uő: Az ideológiai utas. Kohn Hillel életpályája. Bárdi Nándor (szerk.): *Kisebbségi életpályák*. MTA ENKI, Budapest, 2008. (megjelenés előtt)
- Eugen Glück: The rabbinic court of Vijnița while active in Oradea (In the view of the local population). *Studia Judaica* 1994. 158–164.
- Uő: Evreii din Timișoara între anii 1848 și 1918. Aspecte economico-sociale, politice și demografice. *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 1998. 127–146.

- Uő: Contribuții noi cu privire la frământările evreilor din Transilvania în anii 1918–1920. Alexandru Roz (coord.): *1918–1998. Aradul și Marea Unire*. Editura Universității „Vasile Goldiș” Arad, Arad, 1999. 106–112.
- Uő: Informații privind rabinii din Transilvania (1591–1920). *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 1999. 11–27.
- Uő: Contribuții privind istoria antisemitismului din Transilvania (sec. XI–1918). *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 2000. 128–146.
- Uő [Glück Jenő]: Az erdélyi zsidóság útja (1918–1923). *Századok* 2001. 3. 625–634.
- Gombos Benő: Összehasonlítás az erdélyi és a magyarországi cionizmus között. *Magyar Kisebbség* 1925. 6. 211–214.
- Gyáni Gábor: Polgárosodás, mint zsidó identitás. *BUKSZ* 1997. 3. 266–276.
- Gyárfás Elemér: A kisebbségek képviselői a Kereskedelmi és Iparkamarákban. *Magyar Kisebbség* 1925. 23. 871–876.
- Ladislau Gyémánt: Jewish education in Transylvania in the Inter-War period. *Studia Judaica* 2004. 66–79.
- Zvi Hartman: Zionism in Transylvania between the World Wars: From Ideology to Practice. *Studia Judaica* 1996. 200–210.
- Uő: Sources in Israel on inter-war Transylvanian Jewish history: the case of the Zionist movement. *Studia Judaica* 1998. 151–157.
- Uő: A Jewish minority in a multiethnic society. During a change of governments: The Jews of Transylvania in the interwar period. *SHVUT* 2000. 9. 162–182.
- Horváth Szabolcs Ferenc: A Romániai Országos Magyar Párt viszonya a jobboldali áramlatokhoz a harmincas években. *Magyar Kisebbség* 2003. 2–3. 368–386.
- Uő: Az Erdélyi Lapok ideológiája. Zsidókérdés, katolikus antiszemitizmus és nemzetiszocializmus Erdélyben (1932–1940). *Regio* 2004. 3. 101–141.
- Uő: Utak, tévutak, zsákutak. Paál Árpád két világháború közti politikai nézeteiről. Ablonczy Balázs–Fedinecz Csilla (szerk.): *Folyamatok a változásban. A hatalomváltások társadalmi hatásai Közép-Európában a XX. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005. 117–160.
- Miroslav Hroch: A nemzeti mozgalomtól a nemzet teljes kifejlődéséig: a nemzetépítés folyamata Európában. Kántor Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Szöveggyűjtemény. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2004.
- Jakabffy Elemér: Nyílt levél Főtisztelendő Kovács Lajos r.k. lelkész Úrhoz. *Magyar Kisebbség* 1925. 8. 286–289.
- Karády Viktor: Csoportközi távolság, réteghelyzet, a zsidó–keresztény házasságok dinamikája Erdélyben a világháborúk között. *Korunk* 1991. 8. 941–951.
- Uő: Asszimiláció és társadalmi krízis. A magyar–zsidó társadalomtörténet konjunkturális vizsgálata. *Világosság* 1993. 3. 33–60.
- Uő: Jews in Freemason Lodges in Transylvania and in Voivodina before 1940. *Studia Judaica* 1996. 184–199.
- Uő: Zsidó orvostanhallgatók a kolozsvári magyar egyetemen (1872–1918). *Múlt és Jövő* 2000. 1. 112–121.
- Kiss Árpád: A romániai magyar ügyvédek. *Magyar Kisebbség* 1936. 15–16. 428–440.
- Kovács Éva: Disszimiláció, zsidó azonosságtudat, regionális identitás Szlovákiában (1920–1938). *Regio* 1991. 2. 67–73.
- Kovács M. Mária: A numerus clausus és a zsidótörvények összefüggéséről. Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Balassi, Budapest, 2005. 128–139.
- Kövér György: Gentry és zsidó? Társadalmi identitás és előítélet az 1880-as évek Magyarországon. *Századvég* 2004. 1. 37–58.
- Will Kymlicka–Christine Straehle: Kozmopolitanizmus, nemzetállamok, kisebbségi nacionalizmus. Kántor Zoltán–Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 17–42.
- Lucian Leuștean: Evreii ardeleni și conflictul dintre români și maghiari, pe teme educaționale, din primii ani interbelici. Un document și câteva considerații. *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae* 2005. 188–213.
- Ligeti Ernő: Erdély zsidósága. *Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv az 1941. évre*. Országos Izraelita Leányárvaház, Budapest, 1941. 81–88.

- Lówy Dániel: A kolozsvári Concordia zsidó színház története. *Múlt és Jövő* 2000. 1. 75–80.
- Uő: A Kis Szamostól a Potomacig. Kolozsvár egykori zsidó szellemisége és a Dumaposta asztaltársaság. Dávid Gyula, Veress Zoltán (szerk.): *Kő, bronz, buldózer. – Láthatatlan és újra látható emlékműveink*. Erdélyi Könyv Egyet, Stockholm, 2004. 123–139.
- David N. Myers: Between Diaspora and Zion: History, Memory, and the Jerusalem Scholars. Uő. (szerk.): *The Jewish Past Revisited: Reflections on Modern Jewish Historians*. Yale University Press, New Haven–London, 1998. 88–103.
- Lucian Nastasă: Imposibila alteritate. Note despre antisemitismul universitar din România, 1920–1940. Al. Zub (szerk.): *Identitate–alteritate*. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996. 345–361.
- Uő: Der universitäre Antisemitismus Rumäniens in der Zwischenkriegszeit. *Spiritualitate și cultură europeană*. Volum dedicat Profesorului Ladislau Gyémánt la împlinirea vârstei de 60 de ani. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008. 147–166.
- id. Neumann Miksa: Mostoha gyermek a kisebbségek között is. *Magyar Kisebbség* 1926. 4. 133–135.
- Victor Neumann: Evreii din Banat între Austro-Ungaria și România, la începutul secolului al XX-lea. Carol Iancu: *Permanențe și rupturi în istoria evreilor din România (secolele XIX–XX)*. Editura Hasefer, București, 2006. 145–174.
- Efrayim Ofir: The Romanian Zionist Movement in the Interwar Period. Liviu Rotman–Raphael Vago (szerk.): *The History of the Jews in Romania. Between the Two World Wars*. III. köt., The Goldstein-Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 179–234.
- Az Országos Magyar Párt 1924. december 14-én megtartott nagygyűlésén elfogadott határozati javaslatok. *Magyar Kisebbség* 1925. 1. 27–32.
- Pálffy Zoltán: Nemzetállam és felsőoktatási piac. Adatok a kolozsvári egyetem diákságának etnikai és társadalmi összetételéről a két világháború között. *Erdélyi Társadalom* 2004. 2. 151–180.
- Liviu Rotman: The Political Scene in Romania between the Two World Wars. Liviu Rotman–Raphael Vago (szerk.): *The History of the Jews in Romania. Between the Two World Wars*. III. köt., The Goldstein-Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 9–20.
- Avram Rozen: Jews in Romanian Industry. Liviu Rotman–Raphael Vago (szerk.): *The History of the Jews in Romania. Between the Two World Wars*. III. köt., The Goldstein-Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 77–108.
- Ivan Sanders: „Transylvaniam” and Jewish Consciousness. *Studia Judaica* 1996. 61–67.
- Szalai Miklós: Cionizmus, neológia, ortodoxia. A magyar zsidó identitás dilemmái a két világháború közötti Magyarországon. *Múltunk* 2004. 3. 59–120.
- Szarka László: A közép-európai kisebbségek típusairól. Adalékok a tipológiai besorolhatóság kérdéseire. Kántor Zoltán–Majtényi Balázs (szerk.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005. 158–170.
- Maria Újvári: Új Kelet: a Source for the Study of Transylvanian Jewry. *Studia Judaica* 1996. 211–218.
- Bela Vago: Evreii în alegerile din România între cele două războaie mondiale. *Toladot* 1972. 2. 10–21.
- Uő: The Jewish vote in Romania between the two World Wars. *The Jewish Journal of Sociology* 1972. 2. 229–244.
- Raphael Vago: The missing minority: the Jews in the Western historiography of Transylvania. In: *Studia Judaica* 1998. 99–109.
- Uő: The Jews of Transylvania: Between Integration and Segregation. Liviu Rotman–Raphael Vago (szerk.): *The History of the Jews in Romania. Between the Two World Wars*. III. köt., The Goldstein-Goren Diaspora Research Center–Tel Aviv University, Tel Aviv, 2005. 235–266.
- Uő: Romanian Jewry During the Interwar Period. Randolph L. Braham (szerk.): *The Tragedy of Romanian Jewry*. Columbia University Press, New York, 1994. 29–57.
- Válaszok Kovács Lajos lelkész úrnak. (Leitner Mihály és Gombos Benő válaszai) *Magyar Kisebbség* 1925. 9. 342–348.
- Daniel Citirigă: Congresul studenților de la Târgu-Mureș (3–5 aprilie 1936). Ideologie, propagandă și antisemitism. *Revista Istorică* 2007. 3–4. 353–366.
- Marcel Varga: Statutul minorităților etnice din România în timpul regimului autoritar al regelui Carol al II-lea (1938–1940). *Studii și Materiale de Istorie Contemporană* 2006. 5. 15–32.

SZÓJEGYZÉK

- Agudista, Agudat Jisrael** – Az Agudat Jisrael vallásos ortodox zsidó világszervezetet 1912-ben alapították Kattowitzben (Katowice). Az Agudat erőiesen fellépett mind az asszimilációval és vallási újításokkal, mind a cionizmussal szemben. A Mizrahi által képviselt vallásos cionista mozgalmat is elítélte. Követőit agudistáknak nevezik. A két világháború közötti Lengyelországban parlamenti képviselettel is rendelkezett.
- Alija, alia** – Bevándorlás Palesztinába, illetve a zsidó államalapítás után (1948) Izraelbe
- Askenáz, askenázi** – A középkori Németország és Lengyelország területéről Közép- és Kelet-Európába kirajzott zsidók megnevezése. Az askenázi zsidók beszélt nyelve a jiddis volt.
- Aviva** – Cionista leányegyesület
- Bariszia** – Cionista fiúegyesület
- Bét hamikdas, bész hamikdos** – A jeruzsálemi szentély héber megnevezése
- Bilu** – 1882-ben a palesztinai kivándorlás céljára alapított mozgalom
- B'nei B'rith (Böné Berith, BB)** – Zsidó szabadkőműves szervezet. Az erdélyi zsidó szabadkőműves páholyok a londoni B'nei B'rith nagypáholy védnöksége alá tartoztak.
- Cion** – Hegy, amelyre Jeruzsálem egy része épült. Jeruzsálem egészére és a zsidó népre is alkalmazzák a megnevezést.
- Dájen, dáján** – Rabbihelyettes és bíró, aki a vallási törvényszékekben tevékenykedik
- Erec, Erec Jisrael** – Izrael, Izrael földje, a zsidó nemzeti otthon, őshaza
- Executivé** – A Cionista Világszervezet végrehajtó szerve
- Gabella** – A rituális vágásért a tagok által a hitközségnek fizetett díj
- Gálut (galuth, gólusz)** – Diaszpóra, szétszórás
- Gáon** – Az ókorban a törvényhozás legfőbb emberei
- Geula** – Megváltás. A gálut majdani megszűnésére vonatkozik.
- Haluc (chaluc)** – Úttörő, palesztinai zsidó bevándorló
- Hasomer Hacair** – Baloldali cionista cserkészszervezet. Edélyben 1922-ben jött létre a Hasomer, amely 1929-ben két részre szakadt: a baloldali Hasomer Hacairra és a centrista Hanoar Hacionira.
- Haszid** – Jiszráél Ben Eliézer (Bál Sém Tov) által a 18. századi Podóliában alapított zsidó vallási szektának a tagja. A haszidizmus misztikus és érzelmi elemekre épít, a spontán vallásosságot többre értékeli a tanulmányoknál. Főként a szegényebb kelet-európai zsidó közösségekben terjedt el (Lengyelország, Oroszország), de Erdélyben (Szatmár, Máramaros, Beszterce) is gyökeret vert.
- Héder** – Vallási iskola, amely a zsidó hitoktatás alapjait biztosítja. A fiúk 3 - 5 éves korban kezdik a tanulmányaikat és általában 13 éves korukig maradnak itt. A továbbtanulók a jesivákban tökéletesítik vallási ismereteiket. Általában minden hitközség mellett működött héder.
- Heter, hettér** – Engedély
- Hevra (Hevra) Kadisa** – A hitközségek keretében működő szentegylet. Tevékenységi körébe temetések megszervezése, betegek, özvegyek, árvák segélyezése tartozott.
- Isszur** – Tilalom
- Jesiva** – Magasfokú vallási iskola fiúk számára, tizenéves kortól általában huszonkét éves korig. Erdélyben a két világháború között több jesiva is működött, amelyek közül a leghíresebbek a következők voltak: Dés, Halmi, Margitta, Marosvásárhely, Nagykároly, Szatmárnémeti, Székelyhíd, Szilágysomlyó, Tasnád, Felsővisó, Máramarossziget, Szaplonca, Visóoroszi
- Jisuv** – A palesztinai zsidó közösség, település héber megnevezése
- Jom Kipur** – Zsidó ünnep, a megtérés, a böjt és az engesztelés napja
- Kasrut** – A vallási felügyeletet igénylő élelmiszereknek vallási eljárók által elvégzett felügyelete illetve ellenőrzése

Melamed – Hitközségi alkalmazásban álló tanító

Pészach – Az egyiptomi kivonulás emlékének szánt tavaszi ünnep

Poale Cedek – Zsidó kisiparosok által alapított erdélyi önszegélyző egyesületek. A két világháború között Kolozsváron, Nagyváradon, Désen és Marosvásárhelyen működött Poale Cedek.

Sechita – Rituális vágás

Sékel – Cionista adó. Egyes országok cionista szervezeteinek (Erdélyben az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség) tagjai évi hozzájárulást (sékel) fizettek. Izrael mai fizetőeszköze

Sulchan Aruch – Zsidó hitéletet szabályozó törvénytár

Széder – Vallási szertartás, vacsora, amelyet Pészach első két estéjén tartanak. A szertartással a zsidók egyiptomi kivonulására és felszabadulására emlékeznek.

Szefárd – Ün. spanyol zsidó. A szefárdok az Ibériai félszigetről az inkvizíció által 1492 után elűldözött zsidók leszármazottai.

Szohnut – Angol nevén Jewish Agency. Palesztinai zsidó bevándorlást elősegítő, jelenleg is működő Zsidó Ügynökség.

Szukot – Őszi ünnep, amelyen az egyiptomi kivonulást követő pusztai vándorlásra emlékeznek a zsidók.

Talmud – a zsidó vallásos irodalom része, mely főként a Biblia törvényi részének magyarázatait tartalmazza. Rituális és jogi döntéseken kívül bölceleteket, mondákat és különböző tudományos feljegyzéseket is magába foglal.

Tanah – A zsidóság legszentebb könyve, a Szentírás. Három fő részből áll: Tóra, azaz Mózes öt könyve, a Próféták könyvei, valamint a Szent iratok.

Tarbut – A kultúra héber megfelelője. Tarbut névvel jelölték a főként Közép- és Kelet-Európában létrejött zsidó nemzeti iskolahálózatot.

Tehillim – A Zsoltárok héber megnevezése

Tóra – Az Ószövetség egy része, amely Mózes öt könyvét foglalja magába

RÖVIDÍTÉSEK

AFCER – Arhivele Federației Comunităților Evreiești din România (Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének Levéltára)
ált. – általános
DJANCJ – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj (Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága)
DJANTM – Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Timis (Román Országos Levéltár Temes Megyei Igazgatósága)
DANIC – Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale (Román Országos Levéltár Központi Igazgatósága, Bukarest)
b. – becses
biz. – bizottság
Cons. Dir. – Consiliu Dirigent (Erdélyi Kormányzótanács)
EZSNSZ – Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség
EZSTE – Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület
f. év – folyó év
főisk. hallg. – főiskolai hallgató
főt. – főtisztelendő
hitk. – hitközség
ig. – igazgató
isk. – iskola
izr. – izraelita
jkv. – jegyzőkönyv
K. – korona (fizetőeszköz)
KH – Keren Hajeszod
KKL – Keren Kajemet Lejiszrael
Kmft. – kelt mint fent
KÚ – Keleti Újság
MO – Monitorul Oficial al României (Hivatalos Közlöny)
MOL – Magyar Országos Levéltár
NZ – Neue Zeit–Új Kor
occid. – occidentális (nyugati szertartású, neológ)
OMP – Országos Magyar Párt
Orsz., orsz. – országos
ort., orth. – ortodox
t. – tisztelt
tek. – tekintetes
TH – Temesvári Hírlap
tv. – testvér
UER – Uniunea Evreilor Români (RZSSZ, Román Zsidók Szövetsége)
ÚK – Új Kelet

MUTATÓK

Személynévmutató

Ábrahám Szera	Barta katonai parancsnok
Ábrahám Vilmos	Bartalis Sándor
Ablonczy Balázs	Barzilay Kugel István
Adler József	Baubergher, radu
Adler Sámuel	Baumgarten Izidor
Adorján Ármin	Baumgarten, Jean
Ágai Adolf	Becker Henrikné
Ágoston Péter	Becsky István
Alexander Bernát	Beghelman, D.
Almási Miklós	Beider, I.
Altheim-Feller, Sylvia	Beilis, Menahem Mendel
Ambrus Zoltán	Bein, Alex
Ancel, Jean	Beleznay Béla
Anghelescu, Constantin	Benamy Sándor
Apáthy István	Benbassa, Esther
Apponyi Albert	Benjamin, Lya
Arató András (Ackersmann András)	Benvenisti, Av. Mişu
Argetoianu, Constantin	Berey Géza
Árkossy Gyula	Berger Júda
Armon, Th.	Berger Miksa
Artaxerxes király	Bergmann
Averescu, Alexandru	Bergner Mór
B. J.	Berinde, Andrei
Balassa József	Berkes Salamon
Balázs András	Berkovits Izsák
Balázs Eszter	Berkovits, Ely
Balázs Sándor	Berliand, S.
Balfour, Arthur James lord	Bernády György
Bálint József	Berzsenyi Dániel
Balkányi Kohn Jicchák	Bethlen György
Ballagi Mór	Bethlen István
Balta	Bialik, Chajim Nachman
Bangha Béla	Bihari Árpád
Bánóczy József	Bines, Carol
Banu, Constantin	Biró Balázs
Bányai Viktória	Biró Lajos
Barabás Béla	Blank Illés
Barabás Endre	Blank Móric (Mauritiu Blank)
Barabás Györgyi	Blau Pál
Barabás Samu	Blumenfeld Dezső
Barass György	Boar, Liviu
Bárdi Nándor	Bodea, Gheorghe I.
Bar-Kochba, Simon	Boér Elek
Báron Jónás	Boilă, Romulus
Barseanu, Andrei	Bornstein Sándor

Borsi-Kálmán Béla	Dávid Sari
Boskovits József	Deák Albert
Boskovits Sándor	Deák Lajos
Braham, Randolph L.	Deák Zsigmond
Brătianu, Ionel	Demeter János
Braun Mihály	Derbarimdicher, L.
Braun N. Antal	Deutsch Ernő
Brisker Ezeziel	Déznai Viktor
Brod, Max	Diamant Izsó
Bródy Sándor	Diósi
Brubaker, Rogers	Disraeli, Benjamin
Buber, Martin	Dóczi Lajos
Buck Gábor	Dohány Gyula
Buda, Grigore	Dohány Sándor
Búza Barna	Donnenberg Magda
Buzási Fülöp	Dózsa Endre
Buzatu, Gheorghe	Dragomir, Silviu
Buzdugan, Gheorghe	Drechsler Miksa
Buzea, Octavian	Dreyfus, Alfred
Bürger Albert	Dubnov, Simon
Căciulă, Nicolae	Duică, Gheorghe Bogdan
Cajal, Nicolae	Dumitrescu, Ion
Caloianu, Ana-Maria	Dzsavid bey
Carmilly-Weinberger, Moshe (ld. Weinberger Mózes)	Ebner, Mayer
Ciobanu, Vasile	Eckstein Emmanuel
Cioranu, Sabin	Edelstein M. David
Codreanu, Corneliu Zelea	Egry Gábor
Cohen, Israel	Egyed Ákos
Continera rendőrprefektus	Eidinger Hermann
Costa-Foru	Einstein, Albert
Crémieux, Adolphe	Eisenstadt, S. N.
Cristea, Miron	Eisik Manó
Cuza, Alexandru C.	Eisler Mátyás
Cuza, Gheorghe	Elek
Csáki Imre	Enescu, Gl.
Csehi Gyula	Engel Gyula
Csemegi Károly	Engel, A.
Csepeli György	Engelberg Dezső
Csíki Tamás	Erzmann Ernő
Csillag Jenő	Falk Miksa
Csirák Csaba	Faragó Viktor
Csizmadia Andor	Farkas Mózes
Dandara, Livia	Fayer László
Dáné Tibor Kálmán	Fedinecz Csilla
Danzig Hillel	Fegyveres Miksa
Danzig Samu	Fehér Ferenc
Danzig Tibor	Feixel Vilmos
Darvas Mór	Fejtő Ferenc
Dávid Gyula	Fekete Andor
Dávid király	Fekete Mihály
	Fekete Nagy Béla
	Fekete Samu

Feldmann Sándor
Fenichel József
Fényes Elek
Ferdinánd román király
Ferenc József püspök
Ferenc Mendel
Feuerstein Béni
Feuerstein Kálmán
Filderman, Wilhelm
Fisch Imre
Fischer Emil
Fischer Jenő
Fischer József
Fischer Lajos
Fischer Sándor
Fischer Tivadar
Fischerné-Kaufmann Margit
Fiul, Sami
Fixel Vilmos
Fleischer Lipót
Fleisz János
Flóra Ágnes
Fodor Sándor
Fodor Vilmos
Folti színész
Fon Sándor
Forgács Sándor
Földes Anna
Földes Imre
Földes Soma
Frank, Leo Max
Frankl Géza
Freu Lajos
Freud, Sigmund
Freund József
Fridmann
Fried Ábrahám
Fried Ignác
Fried József (Polyána)
Fried József rabbi (Nagyszalonta)
Fried Mihály
Friedländer, Saul
Friedmann Gyuláné
Friedmann Márton
Friedmann Miksa
Frischmann Dezső
Fritsch Margit
Fritz László
Frojimovics Kinga
Fuchs Benjámin
Fuchs Jenő
Fülöp Viktor

Gaál Alajos
Gaal György
Gábel Sándor
Gábor jegyzőkönyvvezető
Gáll Ernő
Garami Ernő
Ghibu, Onisifor
Ghitta, Maria
Gidó Attila
Giszkalay János (Widder Dávid)
Glasner Mózes
Glass, Hildrun
Glück Jenő
Glück, Eugen (ld. Glück Jenő)
Goga, Octavian
Goldberger Artur
Goldmark Károly
Goldschmidt Lipót
Goldstein, I.
Goldziher Ignác
Gombos Benő
Gonda László
Gorelik, Schemarja
Gottesmann Vilmos
Gottlieb Lily
Gottlieb Mátyás
Gömbös Gyula
Görgey Artúr
Graetz, Heinrich
Grandpierre Emil
Grois László
Groller Balduin
Grossberg Salamon
Grossman Ödön
Grosz Emil
Grosz Frigyes
Groszmann Dezső
Grünstein Árminné
Grünwald Dávid
Grünwald Jehuda
Grünwald József
Grünwald Lázár
Gusti, Dimitrie
Guth Sándor
Guttman Mihály
Guttman Miksa
Gyáni Gábor
Gyárfás Elemér
Gyémánt László
Gyémánt, Ladislau (ld. Gyémánt László)
György Béla
Gyurgyák János

Haam, Achad (Ginsberg, Asher)
 Hábermann Fülöp
 Hadriánusz császár
 Háger Miksáné
 Hager, Israel
 Haim Auguszt
 Haimovici, H.
 Hajdú Frigyes
 Halász Dezső
 Halevi, Sarah Osnath
 Haller Gusztáv
 Halmos Brúnó
 Hamburg József
 Hartman, Zvi
 Hegedűs Gyula
 Hegedűs Nándor
 Hegyi Mózes
 Heine, Heinrich
 Helfy Ignác
 Heller Jakab
 Herbert, Samuel
 Hersch Lázár
 Herskovits Farkas
 Herskovits Hugó
 Herzl Tivadar
 Herzog Sándor
 Hexner Béla
 Hillel talmudista
 Hinléder Fels Ákos
 Hirsch Adolf
 Hirsch Jakab
 Hirschler József
 Hitler, Adolf
 Hochstädter Márkusz
 Hodor Viktor (lásd Hodor, Victor)
 Hodor, Victor alprefektus
 Hofbauer Aurél
 Hoffmann Sándor
 Holzer Jenő
 Horn Ede
 Horovitz Lipót
 Horváth Emil
 Horváth Szabolcs Ferenc
 Hroch, Miroslav
 Hubert, Adler
 Iancovici, H.
 Iancu, Carol
 Ignotus (Veigelsberg Hugó)
 II. József magyar király, osztrák császár
 II. Károly román király
 Illyés Gyula
 Incze Gyula

Ionescu, Take
 Iorga, Nicolae
 Istrati, N.
 Iulian
 Jabotinsky, Vladimir Zeev
 Jacobi Mózes
 Jakab József
 Jakab Salamon
 Jakabffy Elemér
 Jakab ösatya
 Jakobi Emil
 Jámbor
 Jancsó Elemér
 János Gáspár
 Janovics Jenő
 Janovics Mózes
 Janovitz Géza
 Jászi Oszkár
 Jávör Béla
 Jellinek József
 Jeremiás Ignác
 Jeremiás próféta
 Joél próféta
 Jónás
 Jordán Sándor
 József Ede
 Judovits Sándor
 Kabos Ármin
 Kabos Béla
 Kaczér Illés
 Kacsó Sándor
 Kádár Imre
 Kahan Natan Samu
 Kahane, B.
 Kállay, Alex irodaigazgató
 Kálmán László
 Kálmánné Kornay Irma
 Kalmár József
 Kántor Zoltán
 Karády Viktor
 Karady, Victor (ld. Karády Viktor)
 Kármán Mór
 Kastriener
 Kasztner Rezső
 Katz, Paul
 Katzburg, Nathaniel
 Kaufmann Lajos
 Kaufmann Náthán
 Kaufteil Ernő
 Kazinczy Ferenc
 Kecskeméti Lipót

Kelemen Gábor
Kemény Miksa
Kepecs József
Keppich Jakab
Kéri József
Kerpel Izsó
Kertész Ábrahám
Kertész Jenő
Kirschner Arnold
Kiss Árpád
Kiss József
Kissler, I.
Klein Dezső
Klein Ernő
Klein Frigyes
Klein Géza
Klein Gyula
Klein Henrik
Klein Miksa
Klein Mór
Klein Simeon
Klein Vilmos
Kluger, Karl
Knöpfler Bernát
Koch Dániel
Kódik József
Kohn Hillel
Kohn Ilona
Kohn Izsák
Kohn Márton
Kohn Mór
Kollin Jenő
Kolosváry Bálint
Komlós Aladár
Komoróczy Géza
Konrád Béla
Korányi Frigyes
Kornfeld Adolf
Korngold, Erich Wolfgang
Kornis Ödön
Kossuth Lajos
Kovács Éva
Kovács Lajos
Kovács M. Mária
Kőnig Gyula
Körösy György
Kötő József
Kövér György
Krausz Mór
Krenner Miklós
Kronovit Mór

Kuller, Hary
Kummelheim
Kun Béla
Kun József
Kunos Ignác
Künstler Andor
Kymlicka, Will
Ladányi Dezső
Ladányi Ignác
Lakatos Aladár
Lakatos Imre
Lakatos Sándor
Lánczy Leó
Landau Adolf
Landau, Michael
Landó Jenő
Landsberg, Abraham
Lange, Nicholas de
Langer Sándor
Lapedatu, Alexandru
Laqueur, Walter
Lazarovici, Max
Lebovits Lajos
Ledker, L.
Lefkovits Bernát
Legmann Lippa
Leibovici-Lais, Slomo
Leichter Lipót
Leichtmann Salamon
Leitner Mihály
Leitner Zoltán
Lengyel Jakab
Lengyel Menyhért
Lenke Manó
Lerner, Av.
Leuştean, Lucian
Lévay Henrik
Lévy Áron
Lévi Emánuel
Léwy Lajos
Libermann Leó
Lichtenstein Hillel
Lichtenstein Jónás
Ligeti Ernő
Lindemann, Albert S.
Linder
Livezeanu, Irina
Lővy Ferenc
Lővy Jakab
Lőw Lipót
Löwenstein Lajos

Löwenstein N.
 Lőwi Jenő
 Lőwinger Sámuel
 Lówy Dániel
 Luger Miklós
 Madách Imre
 Mahler, Gustav
 Maimonidész, Moses (Moses ben Maimon)
 Major J. Gyula
 Majorovits Meir Jehuda
 Majtényi Balázs
 Makai Emil
 Manăte, Carmen
 Mann, Thomas
 Manuilă, Sabin
 Mária királyné
 Mária Terézia
 Mark főrabbi
 Markovics Mór
 Markovits Ignác
 Markovits Lázár
 Markovits Manó
 Markovits Márton
 Markovits Zoltán
 Marmorek, Alexander
 Marmorosch, Iacob
 Martinovici, C.
 Márton Béla
 Marton Ernő
 Márton Izidor
 Márton Lajos
 Márton Zsigmond
 Mátyás Adolf
 Meirovits Leopold
 Meister Róbert
 Mendel Albert
 Mendel Mór
 Mendelsohn, Ezra
 Mendelsohn-Bartholdy, Felix
 Mendosa, Daniel
 Meskó Miklós
 Meyerbeer, Giacomo
 Mezei Mór
 Micu, I.
 Mihai Viteazul
 Mihalache, Ion
 Mihali Gábor
 Mihali Péter
 Mihály román trónörökös
 Mikes Imre
 Miklós József

Miklós román herceg
 Mikó Imre
 Millitzer Lajos
 Mittelman Jakab
 Mohilever, Samuel
 Molnár Ferenc
 Molnár Jakab
 Molnár Judit
 Mond, Alfred
 Monoki István
 Moskovits Jenő
 Moskovits Sámuel
 Moskovits, Aron
 Moskovits, Cvi
 Mózes Elek
 Mózes Hermann
 Mózes próféta
 Mózes Teréz
 Multas Jenő
 Myers, David N.
 Nabú-kudurri-uszur, II.
 Nagari, Avraham
 Nagy Lajos
 Nastasă, Lucian
 Nébel Ábrahám
 Neubauer Lloyd-titkár
 Neuberger Zsigmondné
 Neufeld Jenőné
 Neumann Bernát
 Neumann Miksa, id.
 Neumann, Victor
 Niemirover, Iacob
 Nobel Sándor
 Nordau, Max
 Noszin Mór
 Nussbaum Emánuel
 Nussbaum Mihály
 Nussbaum Miklós
 Nussbaum Sámuel
 Nyiri Jenő
 Ofir, Efrayim
 Oprea, Viorica
 Ordentlich Kálmán
 Orlando, Vittorio Emanuele
 Ornea, Z.
 Ornstein Rózsi
 Osvát Kálmán
 Paál Árpád
 Pacifici, Alfonso
 Păclișeanu
 Pál Iózsef

Pálffy Zoltán	Róth Hugó
Páll György	Roth Ottó
Pallardi, Ricardo	Rothschild Fülöpné
Pamutz Bertalan	Rotman, Liviu
Paneth Jakab	Rottenberg Jenő
Pap József	Rottenberg József
Parecz György	Roz, Alexandru
Pascu, Ștefan	Rozen, Avram
Patai, Raphael	Rusz György
Perecz, Hirsch Chaies	Sabbataj Cvi
Perri, Jicchak	Sacerdoti, Angelo
Pinsker, Leo oroszországi cionista ideológus	Salamon Béla
Pogány Marcell	Salamon Ernő
Pollák Márkus	Salamon László
Pollák Mayer	Salamon Miksa
Pollák Sándor kórházegyesületi főtitkár	Salamon Mór
Popescu, Livia	Salamon Simon
Prepuk Anikó	Salamon testvérek
Princz Ármin	Salgó Lilly
Prohászka Ottokár	Salvator, Lax A.
Raab Zoltán	Sámson
Rabbi Akiba (Akiba ben Jozsef)	Sanders, Ivan
Radosav, Maria	Sándor József
Rafael	Saphir
Rapaport Lipót	Sas László
Rapaport Miksa	Sceliger Jónás
Rathenau, Walter	Schapira Gyula
Ravasz László	Scharfstein Hermann
Reichenberger Aladár	Scherf Izrael
Reicher Márkus	Schorr, Samuel Chaim
Reifer, Manfred	Schön Dezső
Reinharz, Jehuda	Schönfeld Lázár
Reismann Hermann	Schreiber Ilona
Reisz Béla	Schreiber Joachim
Reiter Károly	Schreiber Sándor
Reményi Ede	Schreiberné Bernáth Livia
Rendel Jenő	Schück Bernát
Réz Mihály	Schütz Henrik
Ritter Ármin	Schwarcz Mihály
Rodrigue, Aron	Schwartz Henrik
Rónai János	Schwartz Jakab
Rosen, Avram	Schwartz Márton
Rosenberg József	Schwartz Mihály
Rosenfeld	Schwartz Miksa
Rosenfeld csernovici rabbi	Schwartz Oszkár
Rosenfeld Henrik	Schwartz Sándor
Rosenfeld Salamon	Schwarz Elemér
Rosenstock Sámuel	Schweig, M.
Rosenthal Mór	Scurtu, Ioan
Rotariu, Traian	Sebestyén Dávid
Róth Dezsőné	Sebestyén Dezső

Sebestyén József (Arad)
 Sebestyén József (Kolozsvár)
 Sebestyén Mihály
 Sebestyén Miklós
 Seelinger Márton
 Shapira, Anita
 Sichermann Lajos
 Silberman, S.
 Silberstein Adolf
 Silberstein Bernát
 Simon Attila
 Simonyi Zsigmond
 Singer Jakab
 Singer Jenő
 Singer József
 Singer Zoltán
 Singer, S.
 Sipos Gábor
 Sípos Kamilló
 Slamon László
 Smith, Anthony D.
 Somló Ármin
 Sonderling Egon
 Sonino, Sidney
 Sonnenklár Vilmos
 Sovirschi, Israel
 Später család
 Spectator (ld. Krenner Miklós)
 Sperling Károly
 Spitzer Antal
 Ștefan cel Mare
 Ștefănescu-Goangă, Florian
 Stein Izsák
 Steinberger Ernő
 Steiner Adolf
 Steiner Vilmos
 Steinherz, Samuel
 Stern Adolf
 Stern Albert
 Stern Fischel
 Stern Gyula
 Stern Jakab
 Stern, Háráv Náftáli
 Sternberger Sarolta
 Stiller Bertalan
 Stössel Lipót
 Straehle, Christine
 Strauszmann Jakab
 Suciú, Ioan
 Sugár László
 Sugár Rezső

Sulyok István
 Sümegi Vilmos
 Szaadia, József ben
 Szabó Imre
 Szacs vay József
 Szádeczky Lajos
 Szalai Miklós
 Szana Zsigmond
 Szántai Lajos
 Szántó Miklós
 Szántó Szeréna
 Szarka László
 Szász János
 Szász-Schwarz Gusztáv
 Szatmári Rezső
 Székely Béla
 Székely Ferenc
 Székely Lajos
 Székely László
 Székely Viktor
 Székely Zoltán
 Szenes Henrik
 Szigethy József
 Szirmai István
 Szmuk Mihály
 Szokolov, Nachum
 Szerényi József
 Szűcs F. Vilmos
 Talaat pasa
 Tamás András
 Tăpălagă, Iosif
 Tarde, Jean Gabriel de
 Tauszk Jenő
 Teffner, Adolf
 Teich, M.
 Teitelbaum Cvi
 Teitelbaum Joel
 Teleki Pál
 Teleszky János
 Ternér Jakab
 Téthi József
 Thal, Sidi
 Thau Ernő
 Tibori Szabó Zoltán
 Tímár Miksa
 Tírelsohn, Jehuda-Leib
 Tischler Mór
 Tolnai Sándor
 Tomaschof Bertalan
 Tonnére, Clermont
 Tömörkényi István

Trancu-Iasi, Grigore
Tuffli R. Richárd
Turianschi, Z.
Turzai Mária
Újhelyi Dezső
Újhelyi József
Újvári Mária
Újvári Péter
Ulain Ferenc
Ullmann István
Ullmann Salamon
Ungár Adolf
Ursuțiu, Claudia
Vago, Bela
Vago, Raphael
Vágvölgyi Lajos
Vaianu, Vasilie
Vaida-Voievod, Alexandru
Vajda Elek
Vájna Izsó
Vámbéry Ármin
Várady Aladár
Varga E. Árpád
Vázsonyi Vilmos
Veigelsberg Leó
Veress Zoltán
Vermes Ernő
Vértes Adolf
Vértes Ignác
Vészi József
Vida Ferenc
Vigdorovits Izsó
Vince
Vincze Sándor
Vita Sándor
Volovici, Leon
Vulcănescu, Mircea
Vultur, Smaranda
Wagner, Richard
Wahrmann Mór
Watzman, Haim
Weber, Victor
Weimann Jenő
Weinberger Gizella
Weinberger Mózes
Weinstein Bencion
Weiss Arthur
Weiss Ignác
Weiss Sándor
Weissburg Chaim
Weisselberger, Salo

Weisz Félixné
Weisz Hermann
Weisz István
Weisz Jakab
Weisz Mendel
Weisz Mihály
Weisz Mór
Weisz Samu
Weisz Vilmos, ifj.
Weizmann, Chaim
Werfel, Franz
Wertheimer Miksa
Wesel Albert
Willer József
Wilson, Woodrow
Wittmann Sándor képzőművész
Wolf Rudolf
Wurmbrand, Marcu
Yitzhaki, Shlomo
Zahav, Arie Ibn
Zangwill, Israel
Zeiner Mátyásné
Zub, Al.

Helynévmutató

Aiud (lásd Nagyenyed)	Besztercebánya
Aknaszlatina	Bethlen
Alba-Iulia (lásd Gyulafehérvár)	Bihar
Albany	Bihar megye
Aleşd (lásd Élesd)	Bihar vármegye
Alsóberegyszó	Biharlonca
Alsó-Fehér megye	Bistrița (lásd Beszterce)
Alsószopor	Blaj (lásd Balázsfalva)
Alsóvista	Bloomington
Amerika, Amerikai Egyesült Államok	Bné Brak
Anglia	Borgóprund
Apahida	Borosjenő
Arad	Borossebes
Arad megye	Boroszló
Aranyosgyéres	Borsa
Argentína	Borszék
Auschwitz	Brád
Ausztria	Braşov (lásd Brassó)
Babilónia	Brassó
Backamadaras	Brassó megye
Baia Mare (lásd Nagybánya)	Buda
Bajorország	Budapest
Bălăceana	Buenos Aires
Balázsfalva	Bukarest
Balázstelke	Bukovina
Balkán	Bulgária
Balti megye	Buziás
Bánffyhyunyad	Cambridge
Bánság	Câmpulung
Barátka	Caransebeş (lásd Karánsebes)
Barátos	Carei Mari (lásd Nagykároly)
Barcaság	Cehu Silvaniei (lásd Szilágycseh)
Barót	Cernăuți
Bázel	Chişinău
Beclean (lásd Bethlen)	Cluj: lásd Kolozsvár
Bécs	Craiova
Bél	Czur Salom
Bélbor	Csák
Belényes	Csákigorbó
Belgrád	Csarnóháza
Bergen-Belsen	Csehszlovákia
Berlin	Csernovitz (lásd. Cernăuți)
Besszarábia	Csicsóholdvilág
Besztece-Naszód vármegye	Csík megye
Beszterce	Csík vármegye

Csíkszereda	Gyergyószentmiklós
Csongva	Gyergyótölgyes
Csucsá	Gyergyóvárhegy
Curgó	Gyimesbükk
Debrecen	Gyimesközéplak
Dej (lásd Dés)	Gyulafehérvár
Dél-Afrika	Hagymásláp
Délvidék	Haifa
Dés	Hajdú megye
Déva	Hajdúböszörmény
Dicsőszentmárton	Halmi
Diósfa	Halmi
Diszel	Hamburg
Doboka	Háromszék megye
Dunaföldvár	Háromszék vármegye
Dunántúl	Haťeg (lásd Hátszeg)
Dunaszerdahely	Hátszeg
Egeres	Havasmező
Égerhát	Héjjasfalva
Egyiptom	Hidalmás
Élesd	Horodnic de Jos
Enying	Horvátország
Erdély: Észak-, Dél-	Hosszúaszó
Erdőszentgyörgy	Huedin (lásd Bánffyhunrad)
Érmihályfalva	Hunyad megye
Erzsébetváros	Huszt
Észak-Afrika	Iasi
Európa: Dél-Kelet, Kelet-, Közép-	Ibériai félsziget
Facsád	Ilfov
Fágáraş (lásd Fogaras)	Ilia (lásd Marosillye)
Felsőbánya	Izrael
Felsősófalva	Jeruzsálem
Felsőszilvagy	Jibou (lásd Zsibó)
Felsővisó	Júdea
Felsőzsuk	Jugoszlávia
Felvidék	Kapnikbánya
Firenze	Karánsebes
Fogaras	Karlsbad
Fogaras megye	Kárpátalja
Franciaország	Kassa
Galícia	Katona
Genf	Kattowitz
Gheorgheni (lásd Gyergyószentmiklós)	Kecskemét
Gherla (lásd Szamosújvár)	Kémer
Givat Hasomer	Kézdivásárhely
Görögország	Kfar Gideon
Gurahonc	Kfar Glickson
Gyalui havasok	Kibuc Dalia
Gyergyóbékás	Kibuc Dan
Gyergyócsomafalva	Kína
Gyergyóditró	Királyhágó

Kisázsia
 Kisinyov (lásd Chişinău)
 Kisjenő
 Kiskalota
 Kisküküllő megye
 Kissármás
 Kisszamos
 Kolozs megye
 Kolozs vármegye
 Kolozsvár
 Kommandó
 Konstanca
 Konstantinápoly
 Koppenhága
 Kóródszentmárton
 Köd
 Körös-vidék
 Krajova (lásd Craiova)
 Krakkó
 Krassó megye
 Krasznamihályfalva
 Kucsó
 Kurtics (lásd Kürtös)
 Kürtös
 Kvucut Tal
 Lamakor
 Lapoşul Unguresc (lásd Magyarláros)
 Lengyelország
 Lepsény
 Lipova (lásd Lippa)
 Lippa
 Litvánia
 London
 Lozsád
 Ludas
 Lugoj (lásd Lugos)
 Lugos
 Madagaszkár
 Magyarláros
 Magyarország: Észak-, Észak-Kelet-, Kelet-
 Majszin
 Máramaros
 Máramaros megye
 Máramaros vármegye
 Máramarossziget
 Marghita (lásd Margitta)
 Margitta
 Maros megye
 Maroshévíz
 Marosillye
 Marosludas
 Maros-Torda vármegye

Marosújvár
 Marosvásárhely
 Medgyes
 Mezőörményes
 Mezőszentmihály
 Mezőtelegd
 Mezőzáh
 Mihaifaláu (lásd Krasznamihályfalva)
 Mociu (lásd Mocs)
 Mocs
 Moldova
 Morvaország
 Mózesfalva
 Munkács
 Munténia
 München
 Nädlac (lásd Nagylak)
 Nagybánya
 Nagyenyed
 Nagyiklód
 Nagyilonda
 Nagykároly
 Nagyküküllő megye
 Nagyküküllő vármegye
 Nagylak
 Nagyselyk
 Nagysomkút
 Nagyszalonta
 Nagyszeben
 Nagyszentmiklós
 Nagyvárad
 Näsäud (lásd Naszód)
 Naszód
 Naszód megye
 Németország
 Neuilly
 New Haven
 New York
 Ninive
 Nürnberg
 Nyárádszereda
 Nyírbátor
 Óbecse
 Odessa
 Odorhei (lásd Székelyudvarhely)
 Ókirályság (ld. Regát)
 Olaszország
 Oradea-Mare (lásd Nagyvárad)
 Orăştie (lásd Szászváros)
 Oravicabánya
 Orgovány

Ó-Románia (ld. Regát)
 Oroszország
 Orsova
 Orşova (lásd Orsova)
 Osztrák-Magyar Monarchia
 Ökrös
 Palesztina
 Palotailva
 Pankota
 Papolc
 Parajd
 Párizs
 Partium
 Páty
 Perzsia
 Petroşani (lásd Petrozsény)
 Petrozsény
 Philadelphia
 Piski
 Polyána
 Poroszország
 Pósa
 Potomac
 Pozsony
 Prága
 Regát
 Reghinul Săsesc (lásd Szászrégen)
 Resicabánya
 Reşiţa (Resicabánya)
 Reteag (lásd Retteg)
 Retteg
 Rév
 Róma
 Româneşti
 Románia: Nagy-
 Ruscova (lásd Visóoroszi)
 Ruszinszkó
 Saar Hanegev (Kfar Szold)
 Sacheihid (lásd Székelyhíd)
 Salonta Mare (lásd Nagyszalonta)
 Sanremo
 Sárközújlak
 Sátoraljaújhely
 Satu Mare (lásd Szatmárnémeti)
 Sebiş (lásd Borossebes)
 Segesvár
 Seini (lásd Szinérváralja)
 Sepsiszentgyörgy
 Sf.-Gheorghe (lásd Sepsiszentgyörgy)
 Sibiu (lásd Nagyszeben)
 Sighetul Marmăţiei (lásd Máramarossziget)
 Sighişoara (lásd Segesvár)

Şimleu Silvaniei (lásd Szilágysomlyó)
 Şomcuta Mare (lásd Nagysomkút)
 Somkerék
 Somorja
 Spanyolország
 Stájerország
 Suceava
 Svájc
 Szabolcs megye
 Szalárd
 Szaloniki
 Szamos megye
 Szamosújvár
 Szaplonca
 Szarajevó
 Szarvaszó
 Szászföld
 Szászrégen
 Szászsebes
 Szászváros
 Szatmár
 Szatmár megye
 Szatmár vármegye
 Szatmárnémeti
 Szeben megye
 Szeged
 Székelyföld
 Székelyhíd
 Székelyudvarhely
 Szilágymegye
 Szilágymegye
 Szilágycseh
 Szilágycsana
 Szilágyság
 Szilágysomlyó
 Szinérváralja
 Szlovenszkó
 Szmirna
 Szolnok-Doboka vármegye
 Szováta
 Szörény megye
 Szura
 Szurduk
 Târgu Mureş (lásd Marosvásárhely)
 Tasnád
 Távol-Kelet
 Tel Aviv
 Telegd
 Temes megye
 Temes-Torontál megye
 Temesvár
 Tighina

Tihuca
Timișoara (lásd Temesvár)
Tiszaeszlár
Tiszaújhely
Toledó
Topánfalva
Toplița (lásd Maroshévíz)
Torda
Torda megye
Törökország
Tövis
Transylvania kibuc
Trianon
Turda (lásd Torda)
Udvarhely megye
Udvarhely vármegye
Uganda
Uioara (lásd Csongva)
Újszentanna
Vajdahunyd
Valea lui Mihai (lásd Érmihályfalva)
Vármező
Varsó
Vișeu de Sus (lásd Felsővisó)
Visóoroszi
Volhinia
Vulkán
Wien (lásd Bécs)
Wisznic
Zalău (lásd Zilah)
Zilah
Zsibó

Tárgy- és intézménymutató

- agrárreform
 Aguda, agudista
 alija
 alkalmazottak
 alkotmány (Románia): 1923, 1938
 államnyelv
 állampolgárság
 államsegély, állami támogatás
 Alliance Israélite Universelle
 Antant
 antiszemitizmus
 anyanyelv: jiddis, magyar, orosz, román
 Apărarea Națională
 Aradi Közlöny
 árja paragrafus (Lengyelország)
 askenázi
 aszinkronitás
 asszimiláció, asszimiláns
 asszimilációs szerződés
 átrétegesítés
 Aviva
 Az Út
 Balfour-deklaráció
 Bariszia
 Barisszia
 bécsi döntés: első, második
 Berlitz-iskola
 Betár
 B'nai B'rith páholy
Brassó
 Brassói Lapok
 Brassói Magyar Újság
 brassói nagygyűlés
 B'rith Haavoda
 Brith Ivrit Olamit
 Brith Trumpeldor
 Buna Vestire
 Ceiré Cion
 Centrala Evreilor
 Cionista Egyesület, Szatmár
 Cionista Ifjúsági Blokk, Nagyvárad
 Cionista Iparos Egyesület
 Cionista Könyvtár
 Cionista Közéleti Tanács
 Cionista Szövetség (Regát)
 Cionista Világkongresszus
 Cionista Világszervezet
 cionista: konferencia, helyi csoport
 cionizmus, cionista mozgalom
 Curentul
 Curierul Israelit
 Cuvântul Argeșului
 cserkészek, cserkészmozgalom (ld. Somérek, somér-mozgalom)
 csoportszolidaritás
 Dacia Nouă
 demokrácia
 Demokrata Zsidó Komité
 diákotthon
 diákzavargások
 diaszpóra, galut, gólusz
 disszimiláció
 Dreyfus-ügy
 egyetemek: Bukarest, Cernăuți, Kolozsvár, Iași
 egyetemi hallgatók
 Ellenzék
 emancipáció
 Építőmunkás Otthon
 érdekérvényesítés
 Erdély - Bánáti Rabbiegyesület
 Erdély-Bánáti Nyugati Szerződésű Izraelita Hitközségek Szövetsége: elnöki tanács
 Erdély-Bánáti Országos Izraelita Iroda
 Erdély-Bánáti Zsidó Tanszemélyzeti Egyesület
 Erdélyi Cionista Kultúrközpont
 Erdélyi és Bánsági Ortodox Hitközségek Gazdasági Szervezete
 Erdélyi Fiatalok
 Erdélyi Hírlap
 Erdélyi Kishitelbankok Szövetsége
 Erdélyi Lapok
 Erdélyi Múzeum
 Erdélyi Román Kormányzótanács: vallási és közoktatásügyi reszort
 Erdélyi Tudósító
 Erdélyi Tudósító

Erdélyi Zsidó Árvagondozó Egyesület	identitás: kettős-, problémák, stratégiák
Erdélyi Zsidó Kiadó Társaság	ifjúság
Erdélyi Zsidó Kiadótársaság	illegalitás
Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség: konferenciája: I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV., XVI., helyi csoport: Arad, Szatmárnémeti, Nagyszeben, Dés, Beszterce, Kis Intéző Bizottság, Nagy Intéző Bizottság, Szervezeti Szabályzat, Végrehajtó Bizottság	impériumváltás, hatalomváltás Inseamnă Sociologică integráció, integrációs stratégiák intézmények intézményesülés Iparkamara: Kolozsvár iparosképzés iparosok iskola, oktatás, nevelés Ivria (Beszterce) Jedidej Hehalutz Jehudit kolozsvári zsidó kulturális nőegylet Jeruzsálemi Iskola jesiva Jesurun folyóirat Jewish Agency jogsérelem jogvédelem Jogvédő Iroda Kadima RT. Kasztner-csoport Katolikus Népszövetség Kelet és Nyugat között antológia Keleti Újság kényszerkisebbség kényszerközösség Keren Hajeszod: Erdélyi Kuratórium Keren Kajemet Lejiszrael: Erdélyi Kuratórium kereskedők keresztények, kereszténység Kézirat Kfar Gideon Kiáltó Szó Kirjat Szefer kisebbségek Kisebbségi Szerződés Kishitelbank kitérések kivándorlás (ld. még: alija) kommunisták kormányok: Goga-Cuza könyvkiadás könyvtárak Körösvölgyi Cionista Szervezet közösségi azonosságtudat kultúra, kultúrház legionáriusok Lloyd Társulat, Temesvár
Erdélyrészi Ortodox Izraelita Központi Iroda	
Esti Lap	
Ezra főiskola egyesület	
fajgyűlölet	
faji megkülönböztetés	
falukutatás	
fehérterror	
film	
foglalkozási megoszlás	
Fraternitas	
Frontul Maramureşului	
Frontul Românesc	
Független Újság	
Gazeta Maramureşană	
generációk	
Geulath Achuzá szövetség	
gyulafehérvári nagygyűlés	
gyülekezési szabadság	
Hábrit Há kibucit	
hagyomány	
Hajom	
halucok, halucmozgalom	
Hanoar Hacioni	
Haolam	
Hasomer	
Hasomer	
Hasomer Hacair	
haszidok	
hebraizáció	
Hevra Kadisa	
hídverés	
Hitachdut Ezra	
hitközségek: Arad, Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad, Nagyszeben	
hitközségi elnök	
Hitközségi Értesítő	
hitoktatás, vallásoktatás	
Hivatalos Lap (ld. Monitorul Oficial)	
Hoemesz	
holokauszt	
hűségeskü	

lojalitás
 Lomde Tóra vallásos egyesület
 magyar - zsidó: kérdés, viszony
 Magyar Cionista Szervezet
 Magyar Izraelita Kézmű- és Földművesegylet
 Magyar Izraelita Központi Iroda
 Magyar Kisebbség
 Magyar Lapok (ld. Erdélyi Lapok)
 Magyar Népközösség
 Magyar Újság
 Magyar Zsidó Szemle
 magyarok
 Magyarországi Izraeliták Országos Szervezete
 Mai Világ
 Makkabea Egyesület (Budapest)
 Makkabi Cionista Világszervezet
 Makkabi Szövetség
 Maramureşul
 menekültek: Németország
 Mensa Academica, Kolozsvár
 miniszter, minisztérium: belügy, igazságügyi,
 iparügyi, közoktatásügyi, közmunka-
 ügyi, munkaügyi, pénzügy, vallási és
 közoktatásügyi, vallási és szépművészeti
 miniszterelnök
 Mizrachi
 Monitorul Oficial
 munkaprogram
 nacionalizmus
 nagygyűlés: Máramarossziget, Temesvár
 Nagyváradi Napló
 Napkelet
 németek
 nemzetépítés
 Nemzeti Tanács: Kolozsvár, Magyar, Nagysze-
 ben, Román, Szász
 Nemzeti Újjászületési Front
 nemzetiszocializmus
 neológok
 Népies Irodalmi Társaság
 népszámlálások: visszaélések, "zsidó vérűek
 számlálása" (Románia)
 Népszövetség
 Népünk
 Neue Zeit - Új Kor
 Neue Zeit - Új Kor
 Noar
 nőegyletek
 numerus clausus
 numerus nullus
 numerus valachicus

nyelv, nyelvhasználat: héber, jiddis, magyar,
 román
 nyelvismeret: jiddis, magyar, német, román
 nyelvkurzus: héber
 nyilvánossági jog
 Nyugati Szerartású és Egységes Zsidó Hitköz-
 ségek Föderációja
 Ofensiva Română
 Ohel Mose imaház, vallásos egyesület
 országos diákkongresszus, Nagyvárad
 Országos Diákszegélyző Egyesület
 Országos Zsidó Kórházegyesület
 Országos Zsidó Tanács
 ortodoxok
 orvosok
 óvoda
 önmeghatározások
 Palestine Maritime Lloyd
 Palesztina Hivatal
 Palesztina: akció, mandátum, mozgalom
 Palesztinaépítő Alap (ld. Keren Hajeszod)
 pártok: Erdélyi Zsidó Néppárt, Kommunista
 Párt, Liga Apărării Național-Creștine,
 Magyar Szövetség, Nemzet Pártja, Nem-
 zeti Keresztény Párt, Nemzeti-Keresz-
 tény Védelmi Liga (ld. Liga Apărării
 Național-Creștine), Nemzeti-Liberális
 Párt, Nemzeti Parasztpárt, Néppárt
 (Averescanusok), Országos Magyar
 Párt, Radikális Párt, Román Nemzeti
 Párt, Szociáldemokrata Párt
 Patria
 Pharos
 pogrom
 Politikátörténeti Alapítvány
 Porunca Vremii
 Pro Palesztina Liga
 rabbi
 rabbiképzés
 Rassco társaság
 Regio
 rekvirálások
 Renaissance
 rendelet
 repatriáltak
 revízió
 román zsidók
 Román Zsidók Szövetsége: erdélyi fiók
 România Creștină
 Romániai Cionista Föderáció
 Romániai Honos Zsidók Szövetsége

Romániai Központi Cionista Tanács
 Romániai Magyar Népközösség
 Romániai Nagyiparosok Országos Egyesülete:
 Kolozsvári Igazgatóság, Marosvásárhelyi Titkárság, Temesvári Titkárság
 Romániai Zsidók Egyetemes Tanácsa
 Romániai Zsidók Központi Tanácsa
 románok
 románosítás
 sajtó
 Sasz Chevra talmudegylet
 sékel, aranyisékel
 sékel-akció
 somérek, somér-mozgalom
 sport, sportmozgalom
 sportegyesületek: Bar-Kochba, Haggibbor,
 Hakoach, Ivria, Kadima, Makkabea,
 Makkabi, Sámson
 status-quo ante alapon állók
 svábok
 szabadegyetem
 szabadkőműves páholy: Ahava, Avoda,
 Emunata, Jezira, Or, Salom, Unitas
 szabadkőművesek
 szászok
 szefárdok
 székelyek
 Szentegylet, Hevra Kadisa: Kolozsvár, Gyula-
 fehérvár
 szerbek
 Sziguranca
 Szináj Talmud Tóra egyesület
 színház: Concordia, Habima, kolozsvári Ma-
 gyar Színház
 szociális gondoskodás, szociális ügyek, feszül-
 ségek
 szociográfia
 szombati munkaszünet
 Talmud-tóra
 Tanácsköztársaság
 tanárok, tanítók
 tanítóképzés
 tankönyvek
 tanoncképzés
 tanoncotthonok
 Țara Noastră
 Tarbut
 Tarbut
 Tarbut Zsidó Iskolaegyesület
 társadalmi szerkezet
 társadalomépítés, társadalomszervezés

Tavaszi Parlament, Csehszlovákia
 Teala Kórház támogató Egyesület
 Temesvarer Zeitung
 Temesvári Hírlap
 tisztaeszlári per
 törvények:
 állampolgárságok felülvizsgálatáról szóló tör-
 vény (1938),
 középiskolai törvény (1928),
 magánoktatási törvény (1925),
 román állampolgárság megszerzéséről és el-
 vesztéséről (1924),
 román személyzet foglalkoztatását szabályozó
 törvény (1934),
 zsidó hitközségek jogállását szabályozó tör-
 vény (1928),
 zsidóellenes
 törvénytervezet: hitközségek jogállása, magán-
 oktatási törvényjavaslat, választási tör-
 vény
 tradicionalizmus
 trianoni békeszerződés
 Tribuna
 trónbeszéd
 tudományszervezés: olvasóköri, Tanulmányi
 Csoportok, Tanulmányi Körök
 Új Élet
 Új Kelet: Évkönyve
 Uniunea Evreilor Pământeni (ld. Romániai
 Honos Zsidók Szövetsége)
 Uniunea Evreilor Români (ld. Román Zsidók
 Szövetsége)
 Universul
 Utunk
 ügyvédek
 Ügyvédi Kamara: Kolozsvár
 üzletek vasárnapi nyitvatartása
 választások: helyhatósági, parlamenti, vissza-
 élések
 választójog
 Vásárhelyi Találkozó
 Vasgárda
 vasgárdisták
 vegyesházasságok
 vérvád: Brassó, Tiszaeszlár
 világháború: I., II.
 Volksdeutsche
 Volksdeutsche
 WIZO: Erdélyi WIZO Föderáció
 Zeirah leányegylet, Temesvár

zene: Goldmark Filharmóniai Társaság,
 Hazamir
 Zsidó Állam
 Zsidó Diákmenza
 Zsidó Diáksegélyző
 Zsidó Értelmiségi Találkozó
 Zsidó Hitközségek Szövetsége: Regát, Romá-
 nia
 Zsidó Jövő
 Zsidó Kisebbség
 Zsidó Könyvbarátok Társasága
 Zsidó Központ (ld. Centrala Evreilor)
 Zsidó Líceum: Kolozsvár, Temesvár, Nagyvá-
 rad
 Zsidó Naptár
 Zsidó Nemzeti Alap (ld. Keren Kajemeth
 Leiszrael)
 Zsidó Nemzeti Bizottság, Temesvár
 zsidó nemzeti mozgalom
 zsidó nemzeti öntudat
 Zsidó Nemzeti Tanács, Temesvár
 Zsidó Parlamenti Klub
 Zsidó Párt Ellenzéke
 Zsidó Párt: Erdélyi, Romániai, szervezeti sza-
 bályzat, választások
 Zsidó Statútum
 Zsidó Tanulmányi Kör
 Zsidó Történeti Bizottság
 Zsidó Történeti Társaság (Csehszlovákia)
 Zsidó Választási Bizottság
 Zsidó Világkongresszus
 zsidó: értelmiség, földművesek, magyar, mú-
 zeum, nemzeti, nemzeti otthon, nép-
 könyvtár, román, tudományos intézet
 Zsidók útja - vita
 zsidókérdés
 Zsidókórház: Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmár-
 németi
 zsidótörvények: Magyarország
 zsidóüldözések

REZUMAT

PE DRUM. DOCUMENTE PRIVIND ÎNCERCĂRILE DE CONSTITUIRE A SOCIETĂȚII ȘI NAȚIUNII EVREIEȘTI ÎN TRANSILVANIA (1918-1940)

Lucrarea de față se împarte în patru părți distincte. Prima parte reprezintă un studiu introductiv despre mișcarea național-sionistă evreiască și autoorganizarea societății evreiești în Transilvania interbelică. Partea a doua include o colecție de 83 de documente. Cea de-a treia parte cuprinde o cronologie a istoriei evreilor din Transilvania între anii 1918–1940. Ultima parte conține datele biografice ale unor lideri evrei din Transilvania interbelică.

Prin unirea Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei cu România, patru comunități evreiești distincte au fost incluse în același teritoriu administrativ, constituind în total o populație de peste 750 000 de persoane. Aceste comunități se distingeau prin istoria lor și prin gradul de integrare în cadrele statale dinainte de 1918. Comunitățile din Basarabia (200 000) și Bucovina (90 000) se asemănau prin cultura idiș, prima venind dintr-un regim rus opresiv, cea din Bucovina bucurându-se de regimul austriac, mult mai tolerant.

În deceniul al doilea al secolului al XX-lea, majoritatea evreilor ardeleni au fost asimilați de către populația maghiară din zonă sau se aflau într-un stadiu de asimilare avansată. Aproape 80% dintre ei aveau deja ca limbă maternă maghiara. Printre cele mai importante centre evreiești se numărau Sighetul Marmăției, Satu Mare, Oradea, Timișoara, Arad, Alba Iulia, Dej, Cluj și Târgu Mureș.

După recensămintele maghiare din 1910, pe teritoriile Ungariei de Est (ulterior Transilvania) cedate mai târziu României, trăiau 182. 489 de persoane de religie israelită. Recensământul român din 1930 arăta o populație de 192. 833 de israeliți, aceștia reprezentând 3,4% din locuitorii Transilvaniei.

Unirea Transilvaniei cu România poate fi considerată un punct de cotitură în viața comunității evreiești din Transilvania. Evreii, împreună cu maghiarii, dintr-o populație majoritară au ajuns o minoritate. Odată cu schimbarea imperiului s-a accelerat și procesul de segregare în cadrul societății evreiești din această provincie. La fel ca în cazul celorlalte teritorii pierdute de către Ungaria după primul război mondial, evreii din Transilvania aveau de ales între două opțiuni: solidarizarea în continuare cu minoritatea maghiară sau, cedând presiunii de izolare a statului român - delimitarea de societatea maghiară.

Astfel, evreii din Transilvania nu alcătuiau o societate compactă și unitară, ei fiind grupați în jurul mai multor ideologii și organizații: Partidul Maghiar din România, Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania, Uniunea Evreilor

Români, Partidul Social Democrat, Partidul Comunist (din 1924, în ilegalitate) și diferitele partide politice românești.

Partidul Maghiar a fost organizat pe criterii etnice. Astfel, evreii care s-au alăturat partidului au fost în special cei deja asimilați, cu identitate maghiară. În schimb, Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania atrăgea evreii care simpatizau cu mișcarea națională evreiască, numărul lor devenind tot mai mare spre sfârșitul perioadei interbelice. Uniunea Evreilor Români, fosta Uniune a Evreilor Pământenii din România, și-a schimbat în 1919 orientarea și a adoptat o politică de asimilare moderată, o „românizare moderată”. Adepții ardeleni ai acestei organizații s-au recrutat mai ales din rândul restrânsei populații evreiești române din provincie și dintre liderii evrei aflați în conflict cu sioniștii ardeleni (de exemplu, cazul lui Miksa Klein). Cursul vieții publice evreiești în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost puternic marcat de cele trei orientări politice majore.

Studiul introductiv încercă să găsească răspunsuri la întrebări privind modul în care populația evreiască, divizată pe plan religios (ortodocși, neologi, comunități de orientare statu-quo ante, sefarzi, hasizi) și, de asemenea, pe plan ideologic, a reușit să se adapteze noilor provocări apărute după primul război mondial. Am încercat, de asemenea, să prezint strategiile identitare evreiești care au apărut ca răspunsuri la schimbările politice interne și internaționale.

Lucrarea analizează modul în care unii factori interni și externi, ca de exemplu mișcarea sionistă, înființarea Partidului Evreiesc, antisemitismul românesc sau maghiar, mișcările studențești românești sau legislația antievreiască, au contribuit la segregarea evreilor de populația maghiară și la renașterea conștiinței naționale evreiești. Prin studierea sistemului instituțional național-evreiesc, am încercat să prezint rolul instituțiilor în formarea identității evreiești și în autoorganizarea societății evreiești interbelice din Transilvania.

În concluzie, spre sfârșitul perioadei interbelice cel puțin un sfert din populația evreiască din Transilvania a devenit adeptă a sionismului, iar proporția celor care și-au asumat o identitate evreiască era în jur de 50%. Indiferent de identitate și de orientările politice, majoritatea evreilor ardeleni și-a păstrat limba și cultura maghiară de-a lungul perioadei respective.

Fonduri arhivistice distincte privitoare la istoria evreilor din Transilvania interbelică nu există decât la Arhivele Federației Comunităților Evreiești din România (București) și la câteva comunități evreiești din țară. Majoritatea documentelor evreiești păstrate la comunitățile din Ardealul de Nord au fost distruse în timpul Holocaustului sau au ajuns în locuri necunoscute încă. Din această cauză putem să apelăm doar la documentele sud ardelenice. Arhiva instituțiilor evreiești (Uniunea Națională a Evreilor din Transilvania, Partidul Evreiesc din Transilvania) nu a fost găsită până momentul de față. Consultarea

documentelor păstrate în arhivele din Israel și din Europa de Vest va reprezenta o nouă etapă a cercetărilor pe această temă.

În partea de documente a cărții sunt publicate patru tipuri de surse: documente arhivistice, articole apărute în presă, rapoarte publicate ale organizațiilor evreiești și scrieri teoretice asupra problemei identității evreiești.

SUMMARY

Underway. Documents on the Transylvanian Jewish social and national construct attempts (1918-1940)

The present book consists of four major parts: 1. An introductory study on the Jewish national-Zionist movement in Transylvania between the two World Wars, 2. Eighty-three documents, 3. The chronology of the history of the Transylvanian Jewry between 1918 and 1940. 4. Short biographies of some important Transylvanian Jewish leaders between the World Wars.

Through the union of Transylvania, Bucovina and Bessarabia with Romania four different Jewish communities have been integrated into the same territorial administration, and thus they formed a population of over 750 000 inhabitants. Nevertheless, these communities differed in their history and level of integration in the different state polities prior to 1918. The Jewish communities in Bessarabia (200 000 Israelites) and Bucovina (90 000 Israelites), for example, were bound together by their Yiddish culture, but came from different state traditions: while the Jews from Bessarabia lived under an oppressive Russian regime, in Bucovina the Austro-Hungarian administration was more tolerant with the Jewish population.

Up to the second decade of the twentieth century the majority of the Transylvanian Jewry assimilated into the Hungarian nation: around 80 % of the Transylvanian Jews spoke Hungarian as mother tongue. On the East-Hungarian territories enclosed to Romania (henceforth Transylvania) lived 182 489 Israelites in 1910, while their number increased to 192 833 in 1930, that made 3,4% of the Transylvanian populace. The main Jewish centres were Máramarossziget (Sighetul Marmăției), Szatmárnémeti (Satu Mare), Nagyvárad (Oradea), Temesvár (Timișoara), Arad, Gyulafehérvár (Alba Iulia), Décs (Dej), Kolozsvár (Cluj) and Marosvásárhely (Târgu Mureș).

The matter of fact, the enclosure of Transylvanian to Romanian was the real turn in the life of the Transylvanian Jewry, since they became a minority together with the Hungarians, and consequently, segregations started within the Jewish community. The Transylvanian Jewry, as other communities that lived in Hungary before 1918, had to decide whether they throw in their lot with the Hungarians, or detach themselves from the Hungarians ceding to the Romanian dissimilation policy.

The contemporaneous Transylvanian Jewish communities were far from being unitary, and were split along different organizations, such as the Hungarian National Party, Transylvanian Jewish National Union, the Transylvanian branch

of the Romanian Jewish Union, Social Democratic Party, Communist Party (in illegitimacy from 1924) as well as other Romanian political factions.

The Hungarian National Party was instituted on ethnic and minority basis, thus mainly the assimilative Jews joined this political group. Contrary, the Transylvanian Jewish National Union was built up by Zionists, those who rejected the assimilation and acted for the national movement of the Transylvanian Jews. Primarily, the Romanian Jewish Union was established to defend the civil rights of the Jews in the Old Romanian Kingdom, and then in 1919 it turned to the moderate national wing. This party gained adherents especially among the scattering Romanian Jews in Transylvania and among those politicians who came into a conflict with the Transylvanian Jewish National Union (e.g. Miksa Klein). As a sort of conclusion it can be asserted that these three main policies shaped the Transylvanian Jewish society in the twenties and thirties of the twentieth century.

The main research question of my survey refers to the identity of Transylvanian Jews. I try to outline the strategies adopted by the Transylvanian Jewry in defining their identity after the First World War and change of power, taking into consideration the confessional and social differentiations of a mainly Hungarian speaking Jewish population. At the same time I aim to present their answers to the new political and cultural challenges.

Nonetheless, I analyze the influence of Zionism, anti-Semitism, Romanian student movements and derogations from civil rights on the dissimilation from Hungarians and on the reinforcement of Jewish national identity. I also investigate the changes of Jewish political activity within the new state polity. Furthermore, I make an attempt to detect the Zionist movement's level and form of contribution to the self-organization of the Transylvanian Jewry, and reckon its role in the awakening and apperception of Jewish identity.

To conclude, I would assert that by the end of the inter-war period at least a quarter of the Transylvanian Jews became adherents of Zionism, and around fifty percent assumed the Jewish identity. The majority of the Jews, however, kept the Hungarian language and culture throughout this period.

The very few self-depending sources concerning the history of the Transylvanian Jewry are found in the archive of the Federation of Jewish Communities of Romania in Bucharest and at a few congregations. Since the archives of the Northern Transylvanian Jewish communities had been destroyed during the Holocaust or moved to yet unknown locations, the scholars can rely only on the Southern Transylvanian source material. The records of the Jewish institutions, advocacy organizations haven't been discovered yet, albeit those would have been of major importance for the research. Thus, as far as the inter-war Jewish social construct is concerned, I could rely only on the scarce and dispersed

documents in the Jewish community's archive in Arad and in the Jewish Federation's archive in Bucharest.

It is well known from published surveys, that a series of documents referring to the Transylvanian Jewry can be studied in different archives in Israel. Most of them related to Zionist youth organizations (e.g. correspondences with the international organization). Important further steps might be possible in the Transylvanian Jewish national movement research, if those documents are investigated.

Unfortunately the source collection of this book contains fewer documents regarding the Transylvanian Jewish orthodoxy. The disproportion is due to the lack of sources: the archives of the important Transylvanian Jewish orthodox congregations have disappeared during the war, or were destroyed. Therefore, I replenished the gaps with contemporaneous press-material and with the edited reports of the Jewish advocacy organizations.

As a matter of fact, there are four types of documents included in this selection: unedited primary sources, press-material, reports of organizations, and theoretical works on the Jewish identity issue.

The guiding principles of selection were on one hand the time span between the two World Wars, and the topics, on the other hand. I tried to select documents regarding the self-organization of the Transylvanian Jewry, the integration into the Romanian administrative and political system, and the Jewish attitude towards the Hungarian nation. Consistently, I aimed to reflect in the selection the debates within the Jewish community regarding the different opinions and self-definitions. However the image of the Jews within the larger community, the Hungarian - Jewish relations, and Jews with Hungarian identity are not included in the selection topics. Thus, the documents referring to Jews with Hungarian identity or to the assimilative public personalities are meant to reflect the relation and the dialog within the Jewish community.

A sorozat eddig megjelent kötetei:

- Iratok a Romániai Országos Magyar Párt történetéhez
A vezető testületek jegyzőkönyvei
Összeállította: György Béla
2003
- Autonómisták és centralisták
Észak-Erdély a két román bevonulás között
(1944. szeptember – 1945. március)
Összeállította: Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor
2004
- Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság
(1956–1959)
Szerkesztette: Stefano Bottoni
2006
- Máthé János: Magyarhermány kronológiája
(1944–1964)
Közreadja: László Márton
2008

Tervezett kötetek:

Kiadja a Pro-Print Könyvkiadó
Felelős vezető: Burus Endre igazgató
Műszaki szerkesztő: Botár Emőke

Készült a csíkszeredai Tipographic nyomdában
www.tipographic.ro

1918-ban egyes okok által utópiának vett eszmé hívei az erdélyi zsidó társadalom megszervezésének alapját fektették le. Létrejött az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, mely a zsidóságot nemzetként határozta meg. A többségében magyar anyanyelvű és magyar kultúrájú erdélyi zsidóságon belül jelentős részvonalak keletkeztek. Az asszimilációs irányonl mellett egyre nagyobb teret nyert magának a cionizmus, a zsidó nemzeti gondolat. Az összetett, külső és belső hatások következtében (a nemzetközi helyzet alakulása, antiszemitizmus, cionizmus) a második világháború előestéjére jelentős átalakulás ment végbe az erdélyi zsidó társadalmon belül. A korábbi vallási zsidó intézményháló mellett világ jellegű intézmények, szervezetek jelentek meg és fejtették ki széles rétegeket megszólító tevékenységet. Az erdélyi zsidóság lényegéről, a magyar–zsidó viszonyról, a romániai integráció lehetséges útfairól és útak bontakoztak ki a kor zsidó értelmiségének körében.



Gidó Attila 1979-ben született Székelyudvarhelyen. 2002-ben történelem szakos oklevelet szerzett, majd 2002–2003 között mesteri képzésen vett részt a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen. 2003-tól doktori tanulmányokat folytat a BBTE Európai Tanulmányok Karán. Jelenleg a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet munkatársa. Kutatási területe: az

erdélyi zsidóság története a 20. században, a két világháború közötti erdélyi zsidó nemzeti mozgalom és megszerveződés. Eddig megjelent kötetek: *Az erdélyi zsidókról. Közös történelmi vázlat.* Litéra–Véres Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008.

